BOOK OF FULL TEXTS

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

KARADENİZ
6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

BLACK SEA SUMMIT

6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

Issued: 20. 06. 2021

ISBN : 978-625-7341-36-3

EUROASIA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

EUROASIA JOURNAL OF MATHEMATICS-ENGINEERING NATURAL & MEDICAL SCIENCES

SOCRATES JOURNAL

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES USBILIM

ULUSLARARASI BİLİMLER AKADEMİSİ DERNEĞİ UBAK

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6, 2021
SINOP

Edited By

DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY

All rights of this book belong to UBAK Publishing house.

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

UBAK Publications – 2021 ©

Issued: 20.06.2021

ISBN: 978-625-7341-36-3

CONGRESS ID

BLACK SEA SUMMIT
6TH INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE – PLACE

JUNE 5 – 6, 2021
SINOP

ORGANIIZATION

UBAK International Sciences Academy

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu
Organizing Committee Member: Editor of the USE Journal
Organizing Committee Member: Editor of the EuroAsia Journal
Organizing Committee Member: Editor of UBAK Publishing house.
General Coordinator: Amaneh Manafidizaji

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey –India- Laos– Azerbaijan- Georgia – Cezayir – Macaristan - Iran

PRESENTATION

Oral presentation

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Dr. Zehra FIRAT

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 - 6 2021
SINOP

CONGRESS PROGRAM
Online (with Video Conference) Presentation

Meeting ID: 839 0031 7362
Passcode: 052021

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-2, S- 1 NAME SURNAME

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	9: 00 – 11:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 1 SESSION : 1
	MODERATOR: DR. NADİRE KANTARCIOĞLU
ZEYNEP FERİDE OLCAY AHMET EBRAR SAKALLI SERTAÇ TEMUR ANIL KARAMAN	Çalışanların İş Doyumu Ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi; Bakırköy Adliyesi Örneği
LÜTFİ SÜRÜCÜ AHMET MASLAKÇI	Kapsayıcı Liderliğin İşe Adanmışlığa Etkisi
DR. ZEYNEP GİZER	Dijitalleşmenin Muhasebe Mesleğine Etkisi
DR. EMİN GİTMEZ	**Banka Ve Finans Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Süreci**
DR. EMİN GİTMEZ	Tüketici Uyuşmazlıklarında Uzman Arabuluculuk Uygulaması
DOÇ.DR.SEVGİ SEZER	İthalat/İhracat Yapan Ülkeler Bağlamında Covıd-19 Pandemisinin Dünya Çapında Ticarete Etkileri
DOÇ.DR.SEVGİ SEZER	Covid-19 Pandemisinin Besin Tedarik Zinciri Kesintileri Üzerindeki Etkileri

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	9: 00 – 11:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 2 SESSION : 1
	MODERATOR: PROF. DR. ERGÜN KOCA
ARŞ. GÖR. AMİNE REFİKA ZEDELİ	Kültür-Reklam Etkileşimi
DR. ÖĞR. ÜYESİ, MÜCAHİT YILDIRIM	Yeme İçme Mekânlarının Dil ve Lezzet Haritalarının Kültürel Koruma Zemininde Değerlendirilmesi: Atakum (Samsun) Örneği
DR. NAZİF KUTAY ERDEN YL. ÖĞRENCİSİ, MUSTAFA GÜNDOĞDU	Dijital Dönüşümün Kurumlar Bağlamında İletişimsel Süreçlere Etkileri: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Örneği
DR. NAZİF KUTAY ERDEN YL. ÖĞRENCİSİ, MUSTAFA GÜNDOĞDU	Sosyal Medya Mecralarının Mesaj Değişkenleri Ve İkna Üzerine Çalışma
DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM ALİ İREN	Post-Modern Küresel Tehditler: İklim Değişikliği Ve Çevre Sorunları Ekseninde Yeşil Teori
DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM ALİ İREN SEDA TUNCA	Pandemi (Covid-19) Sürecinin Sosyal Medya Kullanımına Etkisi
MEHMET CEYHAN	Görsel Tasarım Bağlamında "Vittorio Storaro"Nun Sinematografisi
PROF. DR. ERGÜN KOCA	Film Afişleri Tasarımında Göstergeler; "Bir Zamanlar Kıbrıs'da" Dizi Afişi Çözümleme Örneği

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	9: 00 – 11:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 3 SESSION : 1
	MODERATOR: DOÇ. DR. KENAN ERDAĞI
MEHMET AKİF ÖZDAL	Doğa Tarihi Müzelerinin Nitelikleri Ve Katkılarının İncelenmesi
MEHMET AKİF ÖZDAL	Müze Ve Sanat Eğitim Sürecini Etkileyen Sorunlar
AYHAN YAVUZ ÖZDEMİR	2018 Yılında Uygulamaya Konulan Almanca Öğretmenliği Lisans Programının Değerlendirilmesi
YL. ÖĞR. GÜZİDE AKYOL DOÇ. DR. SOMAYYEH SOYSAL	Okul Öncesi Öğretmelerinin Eleştirel Düşünme Becerilerine Yönelik Öz Yeterlilik Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması
HİLAL GÜNEŞ DOÇ. DR. METİN KILIÇ	Türkiye'de 2011 - 2020 Tarihleri Arasında Yazılmış Olan 'Kadın Girişimciler' Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi
DR. ARAŞ. GÖR. HALİT KIRIKTAŞ DR. ARAŞ. GÖR. TAYFUN AKIN	Öğretmen Ve Öğretmen Adaylarının Eğitim 4.0 Kavramına Yönelik Eğilimleri
DOÇ. DR. KENAN ERDAĞI	Erkek Halter Sporcularının Pectineus Kas Kesit Yüzey Alanlarının Araştırılması
DOÇ. DR. KENAN ERDAĞI	Kadın Halter Sporcularında Tensor Fascia Lata Kas Kesit Yüzey Alanının Araştırılması

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	9: 00 – 11:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 4 SESSION : 1
	MODERATOR: DOÇ. DR. AHU PAKDEMİRLİ
UZM. DR. MELEK BÜYÜKEREN	İnfantil Kolik Tanısı Alan Bebeklerde Sağlıklı Bebeklere Göre İdrar Bisfenol A Düzeyinin Kıyaslanması
UZM. DR. MELEK BÜYÜKEREN FİKRİYE KARANFİL YAMAN	Gebelikte Kullanılan Telefonların SAR Değerlerine göre Neonatal Sonuçların Değerlendirilmesi
DOÇ. DR. AHU PAKDEMİRLİ DOÇ. DR. SERMET SEZİGEN	Kimyasal Savaş Ajanlarının Sitotoksisite Çalışmalarında Hücre Modellerinin Kullanımı
DR.ÖĞR.ÜYESİ.HATİCE KÜÇÜK	Esansiyel Trombositoz Ve Polisitemia Vera Hastalıklarında Kemik İliği Biyopsilerinde Wnt Yolak Proteinlerinin (Wnt- 1/B-katenin/E-kaderin) Değerlendirilmesi
BAXIŞLI FƏRƏH QƏHRƏMAN QIZI FƏTÜLLAYEVA SEVINC FƏTÜLLA QIZI	Some Aspects Of Toxicant Content In Plants At A Certain Anthropogenic Load
FƏTÜLLAYEVA SEVINC FƏTÜLLA QIZI BAXIŞLI FƏRƏH QƏHRƏMAN QIZI	Sanitary - Bacteriological Examination Of The Skin Hands Of Students
DİLEK AYGÜN KEŞİM MUSTAFA KELLE HACER KAYHAN KAYA FİGEN KOÇ DİREK	Diyabetik Sıçanlarda Kemik Dokusundaki Değişiklikler

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	12: 00 – 14:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 1 SESSION : 2
	MODERATOR: DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
ÖĞR. GÖR. ANIL ÇAĞLAR ERKAN ÖĞR. GÖR. DR. AHMET ATEŞ	İdealist Değerlerde Realist Uygulamalar: 2021 Myanmar Darbesi Ve Çin
ÖĞR. GÖR. ANIL ÇAĞLAR ERKAN ÖĞR. GÖR. DR. AHMET ATEŞ	Enerji Siyasetinde Nüfuz Etkisi: Çin Ve Rusya Bağlamında Değerlendirme
DR. ÖĞR. ÜYESİ SÜLEYMAN TEMİZ	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nde Güney Çin Denizi Meselesinin Asean'ın Bütünlüğüne Etkisi
DR. ÖĞR. ÜYESİ SÜLEYMAN TEMİZ	Asean'da Ortak Kimlik Meselesi Ve İnşasında Zorluklar
PROF. DR.MEHMET C. MARIN	Ordu-Mesudiye Köykent Projesi: Vatandaşın Gözüyle Faydaları ve Sıkıntıları
PROF. DR.MEHMET C. MARIN	Kırsal Kalkınma Ve Adalet: Ordu-Mesudiye Köykent Projesi Örneği
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHTAP DEMİR	Sosyal Politika Aracı Olan Kısa Çalışma Uygulamasının Pandemi Dönemi Sorunlu Alanları
DR. ENVER KAŞLI	Meşru Savunma Halinde Polisin Zor Kullanma Yetkisi
DR. ENVER KAŞLI	Zor Kullanma Yetkisinin Farklı Kolluk Uygulamalarında Görünümü
DOÇ. DR. MEHMET BULUT	Presenteeism Olgusunun Türk Çalışma Hukukundaki Görünümü

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	12: 00 – 14:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021

	HALL: 2 SESSION : 2
	MODERATOR: DOÇ. DR. PERVİN NEDİM BAL
Mehmet Ali BADEM	Yeni Normal Çalışma Hayatında Güvenlik Kültürü
Mehmet Ali BADEM	Fazla Çalışma Sürelerinin Çalışanların Yaşam Kalitesi Ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi
MEHMET ERÇORUMLU	Türkiye'nin 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Politikaları Analizi
GAMZE ŞAHİN	Yetişkinlerde İyimserlik-Kötümserlik, Ölüm Kaygısı Ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
MURAT GÜLGÖR CELALETTİN AKTAŞ	Tersine Göç Mekânı Olan Sosyal Medyanın Hemşehri Ağlarında Sosyal Sermayenin Üretimi
KAMAL KOOHI JAMAL KARAMRAVAN	A Study Of The Structural Determinants Of Nutritional Knowledge
DOÇ. DR. PERVİN NEDİM BAL BEYZA YİĞİT	Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Stres Düzeyleri İle Özsaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
DOÇ.DR. PERVİN NEDİM BAL DAMLA ŞEVVAL ERKENT	Kadınlarda Mutluluk Korkusu İle Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
CAHİDE BÖLÜK DOÇ. DR. MUSTAFA YEŞİLYURT	Hayat Bilgisi ve Değerler
DR. ÖĞR. ÜYESİ UHAMMED ALİ YETGİN MUSTAFA CEM KOYUNCU	Dörtlü Güvenlik Diyaloğu'nun Hint-Pasifik Bölgesinde Stratejik Etkisi

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	12: 00 – 14:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021

	HALL: 3 SESSION : 2
	MODERATOR: DR. LEMAN KUZU
YL. ÖĞRENCİSİ, MELEK KARAFAZLIOĞLU	İlkokullarda Beden Eğitimi Ve Oyun Dersinin İşlevi İle Uygulama Düzeyinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi
SELÇUK GÖÇGEN MEMET KUZEY	Birinci Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi
CANER GÜNEŞ RECEP POLAT	Okul Bahçesinde İşlenen Fen Bilimleri Dersinin Öğrencilerin Akademik Başarısına, Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyonuna Ve Fen Bilimleri Dersine Karşı Tutumuna Etkisi
ŞABAN DİNCER PROF. DR. MEHMET FAİK YILMAZ	Covid Döneminde Uzaktan Eğitim Veren Öğretmenlerin Tükenmişlik Durumları Ve Tükenmişliklerine Etki Eden Faktörler
BUSE TUĞÇE TİFTİK	Kaynaştırma Öğrencisi Bulunan İlkokul Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetiminde Karşılaştıkları Zorluklar Ve Bu Zorluklarla Başa Çıkma Yöntemleri
DOÇ. DR. BARIŞ KOYUNCU HAMİ ÖZER	Okul Yöneticileri Açısından Okullarda Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri
SELİM ÖZTÜRK	İlkokul Öğrencilerinin Beslenme Çantalarının İncelenmesi
TUĞÇE AĞBULUT DOÇ.DR. MUSTAFA BAŞARAN	Sınıf Öğretmenlerinin Eğitsel Oyuna Bakış Açısı Ve Kullanımı

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

GÜLGÜN UZUN MEHMET ENGİN DENİZ	Çiftlerde Bilinçli Farkındalık Temelli Grupla Psikolojik Danışma Programının Etkililiğinin İncelenmesi
DOÇ. DR. YAKUP ALPER VARIŞ ÖĞR. GÖR. CEREN UYGUN OĞHAN BLM UZM. MURAT KAPTAN ÖĞR. GÖR. MURAT BOZYİĞİT	Türkiye'de Müzik Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin Analizi

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	12: 00 – 14:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 4 SESSION : 2
	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR MASALCI
SABRİ KAAN GÜRBÜZER	Çizgelerde Maksimal Boru Sistemlerinin Bazı Özellikleri Üzerine
AZİMOLLAH ALESHZADEH E. VURAL YAVUZ	Heyelan Duyarlılık Haritalamada Veri Tabanlı İki Değişkenli İstatistiksel Yöntemin Kullanılması
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR MASALCI	Investigation of the Polyvinyl Alcohol (PVA) on the Refractive Index of Lyotropic Hexagonal Phase
ZAFER MAŞLAKCI	Aseton Ve Formik Asitin Amonyak İle Oluşturdukları Komplekslerin Teorik Olarak İncelenmesi
TUBA TANYILDIZI AĞIR	Extreme Learning Machine Kömür Rezervlerinin Tahmini
TUBA TANYILDIZI AĞIR	Extreme Learning Machine İle Jeotermal Enerji Tahmini
AYŞE TURABİ	Balıkesir Örneğinde Okullar Trafik Risk Araştırması

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	15: 00 – 17:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 1 SESSION : 3
	MODERATOR: DOÇ. DR. NİGÂR OTURAKÇI ORBAY
DR. SAVAŞ YILMAZ	Kanunî İle III. Murat Döneminde Akarsuların Tarım Alanlarında Sulanmasına Dair Bir Değerlendirme
DR. SAVAŞ YILMAZ	Kanunî İle III. Murat Dönemi Tarım Alanlarına Dair Bir Değerlendirme
DR. ARŞ. GÖR. MUSTAFA DERE	Faruk Nafiz Çamlıbel'in Şiirlerinde Savaş ve Kahramanlık
DOÇ. DR. NİGÂR OTURAKÇI ORBAY	Türkiye Türkçesinde Sosyal Medyada Görülen Yeni Ögeler: Dişil Sözlük Örneği
HALİL İBRAHİM KOÇAK	İbn Hazm'ın "طوق الحمامة في الألفة والألاف" (Güvercin Gerdanlığı) Adlı Eseri İle Türçeye Çevirilerinin Çeviri Stratejileri Açısından İncelenmesi
DOÇ.DR. YETERTORUN ÖĞRETMEN	Orhan Kemal'in Eserlerinde İnançla İlgili Sözlerin Kalıplaşmalardaki Görünümleri
DOÇ.DR. YETERTORUN ÖĞRETMEN	Derleme Sözlüğü'nde Özel Adlarla Oluşturulan Birleşik Sözlerin Türleşme Bağlamında Görünümleri

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	15: 00 – 17:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 2 SESSION : 3
	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ SİBEL ULCAY
TÜLAY TURGUT GENÇ MÜMIN SARGIN	The Effects Of Mahaleb Kernel Extracts On The Growth Of Saccharomyces Cerevisiae Yeast Cells
GÜRKAN KIR ÖĞR. GÖR. DR. UTKU ZEYBEKOĞLU DOÇ. DR. ASLI ÜLKE KESKİN	İklim Parametrelerine Homojenlik ve Trend Analizleri: İnebolu Örneği
GÜRKAN KIR ÖĞR. GÖR. DR. UTKU ZEYBEKOĞLU DOÇ. DR. ASLI ÜLKE KESKİN	Mutlak Homojenlik Testleri ve Trend Analizi İçin Bir Uygulama: Sinop Örneği
GÖKHAN GÜNEY PROF.DR. YUSUF ÇELİK	Ankara İli Bala İlçesinde Tarım İşletmelerinin Sermaye Yapısı
FATMA GONCA KOCANCI SERAP NIGDELIOGLU DOLANBAY BELMA ASLIM	Comparison Of Three Different Protocols Of Alkaloid Extraction From Glaucium corniculatum Plant
AZIZE YASEMIN GOKSU EROL FATMA GONCA KOCANCI3 DEVRIM DEMIR DORA HAMIT ELLIDAG HILMI UYSAL	Recombinant Interleukin-6 Displays Toxic Effects on Neuron-Like Cells That Is Reversed by Masitinib Treatment

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

SENEM FİLİZ DOKSÖZ İ. ADEM BOZKURT	**Zeytin Dal Kanseri Etmeni Pseudomonas savastanoi pv. savastanoi'nin Epifit ve Endofit Bakteriler İle Biyolojik Mücadelesi**
DR. ÖĞR. ÜYESİ SİBEL ULCAY	**Anatomical And Ecological Properties Of Natural Distributed O*nosma Mollis* Dc. Species Belonging To The Boraginaceae Family**

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	15: 00 – 17:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 3 SESSION : 3
	MODERATOR: DR., RAMAZAN LEVENT
YAREN SAĞUER	Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Eserleriyle İslam Bilim Tarihi Değerlerimizin Keşfi
MEHMET ALİ AKKALE DR. ÖĞR. ÜYESİ DİLEK ÖZALP	Türkçe Dersinde Yaratıcı Drama Yönteminin Kullanılmasının Etkisine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Tutumlarının İncelenmesi
YAĞIZHAN AKSULAR DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET FATİH ÖZCAN	Kars Halk Masallarının Söz Varlığı Açısından Değerlendirilmesi
DR., RAMAZAN LEVENT	Alevi Dedelerinin Yargı Yetkilerinin Menşeine Dair Yeni Bir Yaklaşım
DR., RAMAZAN LEVENT	Ehlisünnet Ve Şia Teopolitiğinin Demokratik Elverişlilik Açısından Karşılaştırılması
PROF. DR. İSMAİL ULUTAŞ YEŞİM ATAR	Müşterek Orta Asya Türçe Eserlerinin Modern Kırgız Hikayesi Üzerindeki Etkisine Bir Bakış

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	15: 00 – 17:00
Meeting ID: 839 0031 7362	Passcode: 052021
	HALL: 4 SESSION : 3
	MODERATOR: DOÇ. DR. LATİF ONUR UĞUR
DOÇ. DR. LATİF ONUR UĞUR	Covıd 19 Pandemisi Esnasında İnşaat Mühendisliği Eğitimi Dahilinde Verilen "İnşaat Sektöründe Risklerin Yönetimi" Dersi Uygulamaları Ve Edindirilen Kazanımların Değerlendirilmesi
ION GRECU KENAN YILDIZ	Soğuk Haddelenmiş AA3105 Sacın Termal Analizle Yeniden Kristallenme Kinetiği
ATAE RAOUGUI KENAN YILDIZ	Diferansiyel Tarama Kalorimetrisi İle Soğuk Haddelenmiş AA5005 Levhada Yeniden Kristallenme Kinetiği
GÖKHAN YAŞAR SAMET ERDAL PAKİZE EBİÇ	Yeni Doğan Sarılığı İçin Foto Terapi İle Tedavisinde Kullanılmak Üzere Yatak Kumaşı Üretilmesi
GÖKHAN YAŞAR SAMET ERDAL ALPTEKİN SAYAL	Yatak Yarası Oluşumunu Engelleyici Var Olan Yatak Yaralarının İyileşmesini Destekleyici Yatak
Dr. MUHAMMET ZEKİ ÖZYURT EMRE KUŞCU	Bir Yönde İç Akslardaki Perdelerin Yer Değişiminin Betonarme Yapıların Davranışı Üzerindeki Etkisi
Dr. MUHAMMET ZEKİ ÖZYURT BÜŞRA BAYRAM	Köşelerinde L Tipi Perde Bulunan Yapılarda Perde Yönü Değişiminin Yapısal Davranışa Etkisi

BLACK SEA SUMMIT
6th INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
6th INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
JUNE 5 – 6 2021
SINOP

05. 06. 2021	**12: 00 – 14:00**
Meeting ID: 839 0031 7362	**Passcode: 052021**
	HALL: 5 SESSION : 1
	MODERATOR: ASSIS. PROF. DR. NAVDEEP KUMAR
RESEARCH SCHOLAR ABHISHEK PANDEY ASSISTANT PROFESSOR DR. V. RAMESH	**A Survey on Identification of Crop Disease Using Internet of Things (IoT)**
ASSIS. PROF. DR. NAVDEEP KUMAR	**State of India's Rural Economy in Covid Crisis**
CONSTANTİN PLAMADEALA	Batı Balkanlar'da AB'nin Siyasi Algısının Ampirik Analizi
BOUKHEDIMI CHEMS EDDINE	**The Place Of Electric Vehicles In The Energy Transition Process International Experiences**
TINATIN MSHVIDOBADZE	**Innovations In E-Business and Security Challenges**
SOULICHANH LUANGSOMBATH KHOUNMY VINNALATH SILAVANH SIDAVONG AMMALIN PHOTHILADTH BOUNMEE KEOPASEUTH CHANSY PHOMPHITHAK	**Difficulties of Growing English Vocabulary Knowledge**

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
FULL TEXTS OF ORAL PRESENTED PAPERS	
Zeynep Feride OLCAY& ahmet Ebrar SAKALLI & Sertaç TEMUR & Anıl KARAMAN	1
ÇALIŞANLARIN İŞ DOYUMU VE İŞ PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ; BAKIRKÖY ADLİYESİ ÖRNEĞİ	
Lütfi SÜRÜCÜ & Ahmet MASLAKÇI	12
KAPSAYICI LİDERLİĞİN İŞE ADANMIŞLIĞA ETKİSİ	
Zeynep Gizer	23
DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE MESLEĞİNE ETKİSİ	
Amine Refika ZEDELİ	33
KÜLTÜR-REKLAM ETKİLEŞİMİ	
Mücahit YILDIRIM	38
YEME İÇME MEKÂNLARININ DİL VE LEZZET HARİTALARININ KÜLTÜREL KORUMA ZEMİNİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: ATAKUM (SAMSUN) ÖRNEĞİ	
Nazif Kutay ERDEN & Mustafa GÜNDOĞDU	59
DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN KURUMLAR BAĞLAMINDA İLETİŞİMSEL SÜREÇLERE ETKİLERİ: YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BAŞKANLIĞI ÖRNEĞİ	
Nazif Kutay ERDEN & Mustafa GÜNDOĞDU	75
SOSYAL MEDYA MECRALARININ MESAJ DEĞİŞKENLERİ VE İKNA ÜZERİNE ÇALIŞMA	
Ayhan Yavuz ÖZDEMİR	98
2018 YILINDA UYGULAMAYA KONULAN ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ	
Mehtap DEMİR	113
SOSYAL POLİTİKA ARACI OLAN KISA ÇALIŞMA UYGULAMASININ PANDEMİ DÖNEMİ SORUNLU ALANLARI	
Enver KAŞLI	119
MEŞRU SAVUNMA HALİNDE POLİSİN ZOR KULLANMA YETKİSİ	
Enver KAŞLI	126
ZOR KULLANMA YETKİSİNİN FARKLI KOLLUK UYGULAMALARINDA GÖRÜNÜMÜ	
Mehmet BULUT	139
PRESENTEEİSM OLGUSUNUN TÜRK ÇALIŞMA HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ	
Mehmet Ali BADEM	148
FAZLA ÇALIŞMA SÜRELERİNİN YAŞAM KALİTESİ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	
Mehmet Ali BADEM	171
YENİ NORMAL ÇALIŞMA HAYATINDA GÜVENLİK KÜLTÜRÜ	

Mehmet ERÇORUMLU TÜRKİYE'NİN 2000 YILI SONRASI ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARI ANALİZİ	182
Gamze ŞAHİN YETİŞKİNLERDE İYİMSERLİK-KÖTÜMSERLİK, ÖLÜM KAYGISI VE YAŞAM DOYUMU DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	193
Pervin NEDİM BAL & Beyza YİĞİT ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER STRES DÜZEYLERİ İLE ÖZSAYGI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	203
Pervin NEDİM BAL & Damla Şevval ERKENT KADINLARDA MUTLULUK KORKUSU İLE BİLİŞSEL ÇARPITMALAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	220
Cahide BÖLÜK & Mustafa YEŞİLYURT HAYAT BİLGİSİ VE DEĞERLER	247
Muhammed Ali YETGİN & Mustafa Cem KOYUNCU DÖRTLÜ GÜVENLİK DİYALOĞU'NUN HİNT-PASİFİK BÖLGESİNDE STRATEJİK ETKİSİ	259
Melek KARAFAZLIOĞLU İLKOKULLARDA BEDEN EĞİTİMİ VE OYUN DERSİNİN İŞLEVİ İLE UYGULAMA DÜZEYİNİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ	268
Şaban DİNCER & Mehmet Faik YILMAZ COVİD DÖNEMİNDE UZAKTAN EĞİTİM VEREN ÖĞRETMENLERİN TÜKENMİŞLİK DURUMLARI VE TÜKENMİŞLİKLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER	278
Buse Tuğçe TİFTİK & Mustafa BAŞARAN KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİSİ BULUNAN İLKOKUL SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SINIF YÖNETİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR VE BU ZORLUKLARLA BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ	291
Hami ÖZER OKUL YÖNETİCİLERİ AÇISINDAN OKULLARDA YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	308
Selim ÖZTÜRK İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BESLENME ÇANTALARININ İNCELENMESİ	336
Tuğçe AĞBULUT & Mustafa Başaran SINIF ÖĞRETMENLERİNİN EĞİTSEL OYUNA BAKIŞ AÇISI VE KULLANIMI	340
Yakup Alper VARIŞ &Ceren UYGUN OĞHAN & Murat KAPTAN & Murat BOZYİĞİT TÜRKİYE'DE MÜZİK ALANINDA YAPILMIŞ DOKTORA TEZLERİNİN ANALİZİ	351
Savaş YILMAZ KANUNÎ İLE III. MURAT DÖNEMİ TARIM ALANLARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME	367
Savaş YILMAZ KANUNÎ İLE III. MURAT DÖNEMİNDE AKARSULARIN TARIM ALANLARINDA SULANMASINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME	379
Mustafa DERE FARUK NAFİZ ÇAMLIBEL'İN ŞİİRLERİNDE SAVAŞ VE KAHRAMANLIK	387
Nigâr OTURAKÇI ORBAY TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SOSYAL MEDYADA GÖRÜLEN YENİ ÖGELER: DİŞİL SÖZLÜK ÖRNEĞİ	400

Halil İbrahim KOÇAK İBN HAZM'IN "طوق الحمامة في الألفة والألاف" (GÜVERCİN GERDANLIĞI) ADLI ESERİ İLE TÜRÇEYE ÇEVİRİLERİNİN ÇEVİRİ STRATEJİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	410
Yaren SAĞUER PROF. DR. FUAT SEZGİN'İN ESERLERİYLE İSLAM BİLİM TARİHİ DEĞERLERİMİZİN KEŞFİ	421
KAMAL KOOHI & JAMAL KARAMRAVAN A STUDY OF THE STRUCTURAL DETERMNINANTS OF NUTRITIONAL KNOWLEDGE	430
YETER TORUN ÖĞRETMEN ORHAN KEMAL'İN ESERLERİNDE İNANÇLA İLGİLİ SÖZLERİN KALIPLAŞMALARDAKİ GÖRÜNÜMLERİ	440
YETER TORUN ÖĞRETMEN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE ÖZEL ADLARLA OLUŞTURULAN BİRLEŞİK SÖZLERİN TÜRLEŞME BAĞLAMINDA GÖRÜNÜMLERİ	447
RAMAZAN LEVENT ALEVİ DEDELERİNİN YARGI YETKİLERİNİN MENŞEİNE DAİR YENİ BİR YAKLAŞIM	456
RAMAZAN LEVENT EHLİSÜNNET VE ŞİA TEOPOLİTİĞİNİN DEMOKRATİK ELVERİŞLİLİK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	467
İSMAIL ULUTAŞ & YEŞIM ATAR MÜŞTEREK ORTA ASYA TÜRKÇE ESERLERİNİN MODERN KIRGIZ HİKAYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE BİR BAKIŞ	488
MEHMET C. MARIN ORDU-MESUDİYE KÖYKENT PROJESİ: VATANDAŞIN GÖZÜYLE FAYDALARI VE SIKINTILARI	496

KARADENİZ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

ÇALIŞANLARIN İŞ DOYUMU VE İŞ PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ; BAKIRKÖY ADLİYESİ ÖRNEĞİ

Zeynep Feride OLCAY[1], Ahmet Ebrar SAKALLI[2], Sertaç TEMUR[3], Anıl KARAMAN[4]

[1] İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu, 0000-0001-5720-7350

[2] İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu, 0000-0003-0445-0722

[3] İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, 0000-0003-4845-1452

[4] İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0001-5198-6402

ÖZET

Bu çalışmada iş doyumunun adliye çalışanlarının iş performanslarına olan etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için demografik özellikler, iş doyumu ölçeği ve iş performansı ölçeğinden oluşan soruları Bakırköy adliyesinde çalışan Zabıt Kâtibi, Mübaşir ve diğer yardımcı 154 personele uygulanmıştır. Araştırma sonucunda iş doyumu ve iş performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Adliye çalışanlarının hizmet sürelerinin ve adliyedeki görevlerinin iş doyumu ve iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemiştir. 24-29 yaş grubundaki çalışanlarda, 36-41 yaş grubundaki çalışanlara göre dışsal doyum düzeyinin daha fazla olduğunu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adliye Çalışanları, İş Doyumu, İş Performansı, İş Sağlığı ve İş Güvenliği

1. GİRİŞ

Devletin yapı taşlarını oluşturan adalet, toplumsal yaşam ve demokrasi için en önemli unsurlardan biridir. Toplumlarda adalet olmadığı taktirde, toplumun düzeni, güven duygusu ve huzurdan bahsetmek pek mümkün değildir (Çakmakkaya vd., 2018).

Anayasamızın 141. Maddesine göre adaletle ilgili hizmetlerin etkili, süratli ve güven sağlanarak ilerlemesi yargının görevi olarak belirtilmektedir. Yargı organının üzerine düşen görevi doğru ve hızlı bir şekilde yürütebilmesi ve sonuçlandırabilmesi için yargı çalışanlarının önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Yargıda çalışan kişilerin üzerine düşen görevlerini yaparken hata yapma olasılıklarını düşürmek ve olabildiğince dikkatli çalışmalarını sağlamak amacıyla, bu kişilerin iş doyumlarının yüksek seviyelerde olması büyük bir önem taşımaktadır (Songur, 2015).

Sosyal problemlerin ve kişiler arasındaki anlaşmazlıklara çözüm bulmak amacıyla bir yargı kurumu olan adliye çalışanlarının görev ve sorumlulukları incelendiğinde ve diğer meslek grupları çalışanlarıyla karşılaştırıldığında; mağdur ya da suçlu konumunda olan kişi veya gruplarla muhatap olunmasından dolayı adliye çalışanların diğer sektör çalışanlarına göre

daha fazla stres altında bulundukları söylenebilir. Adliye çalışanlarının üzerine düşen görevleri ve sorumlulukları haricinde, adliyelerin fiziksel şartlarının uygun olmayışı, ergonomik risk faktörleri, psikososyal açıdan monoton bir iş düzeni ve rol çatışmaları ile rol belirsizlikleri, çalışan sayısının yeterli olmaması ve yoğunluktan dolayı zaman baskısı gibi stres faktörlerine uzun süreler maruz kalınması, yapılan işin hem kalitesi hem de verimi olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum, yargıda önemli bir pozisyonda bulunan çalışanların işten uzaklaşmaları ve tükenmişlik yaşamalarına neden olmaktadır (Soysal, 2009).

Yargı sürecinde performansın yüksek olması adalete olan güvenilirliğin sağlanması, yalnızca adliyede çalışan hakim ve savcılar değil, yardımcı görevlerde çalışanlarının da sürece etkin olarak dahil olmalarıyla mümkündür (Çakmakkaya ve Akpınar, 2019).

Bilginin çok hızlı bir biçimde değişim gösterdiği ve teknolojinin ilerlediği bir bilgi çağı olan 21. yüzyılda, özel sektörde yer alan işletmelerin yanı sıra, kamu kurum ve kuruluşları da değişime uyum sağlamak zorundadır. Rekabet koşullarının her geçen gün zorlaştığı bir çalışma ortamında sağlanan yüksek performans ve verim beraberinde hizmet kalitesini de sağlayacaktır (Songur, 2015).

İşletmelerde çalışan kişilerin yaptıkları işi benimsemeleri, işlerinde yüksek performans göstermeleri ve görev tanımlarını memnuniyetle yerine getirerek işlerini istekli yapmaları için belli şartların sağlanması gerekmektedir. Kişilerin yapmış oldukları işten hem maddi hem de manevi olarak bir doyuma ulaşması büyük önem arz etmektedir. Çalışanların yüksek iş doyumu düzeyine ulaşmaları çalıştıkları kuruma bağlılıklarını artıracağı gibi, motivasyonlarının da daha üst seviyelere çıkmasında katkı sağlayacaktır (İşcan ve Sevimli, 2005). Bu duruma karşılık, bir kurumda iş doyumunun düşmesi çalışma hızının düşmesi, dolayısıyla iş performansının ve verimin azalması gibi ilerleyen süreçte daha farklı sorunları beraberinde getirecektir. (Akıncı, 2002).

Bu çalışmada görev tanımları ve sorumlulukları gereği fiziksel, sosyal ve ruhsal anlamda iş stresinin yoğun bir şekilde yaşandığı adliyelerde çalışan yardımcı personelin, demografik ve sosyal özelliklerinin iş doyumu ve iş performansına olan etkisi ile iş doyumunun iş performansına olan etkisi incelenmektedir.

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. İş Doyumu

Literatürde iş doyumu kavramıyla ilgili farklı kuramlar ve tanımlar mevcuttur.

Lawler'a göre (1973), ''iş doyumu çalışan kişilerin işyeri ve işlerinden bekledikleri ile işyerinin kendilerine verdikleri imkanlar arasında olan ilişkidir'' şeklinde tanımlanmıştır.

Karmaşık ve çok yönlü bir kavram olan iş doyumu, kişilerin beklentilerinin ve ihtiyaçlarının ne düzeyde karşılandığı özetle kişilerin gereksinimleri ile uyumu olarak ifade edilmektedir (Vroom, 1964). Benzer bir tanıma göre İş doyumu, yapılan işin özelliğiyle, çalışan kişilerin işlerine karşı gösterdikleri talep ve beklentilerin birbirleriyle uyumlu olduğunda, kişilerin işlerine olan memnuniyeti gösteren bir duygudur (Muchinsky; 2000).

Hochwarter vd. (1999) göre bir işyerinde çalışan kişilerin işlerine karşı gösterdikleri olumlu veya olumsuz duygu ve düşüncelerine iş tatmini denmektedir (Hochwarter vd., 1999).

Erdoğan'a göre iş tatmini, iş deneyimleri sonucunda kişilerin sahip olduğu pozitif ruh durumu olarak ifade edilirken, kişilerin işlerine karşı duydukları negatif tutumlar ise iş tatminsizliğini tanımlamaktadır (Erdoğan, 1996).

Çalışanların işyeri ve işlerin yeterli doyum düzeyine ulaşmaları bir nevi yaşam doyumlarını da etkileyeceği gibi, işini zevk alarak yapmaları ve hayat kalitelerindeki artış, işteki verimliliği artırarak kişilerin fiziksel ve manevi anlamda kendilerini daha da iyi hissetmelerine imkan sağlayacaktır (Örücü vd., 2006).

1.1.2. İş Performansı

İş Performansı, işletmelerin hedeflerine ulaşmalarında katkı sağladıkları hareket ve davranışları ile bunların sonuçlarıdır (Koopman vd., 2011).

İşletmenin hedef ve amaçlarına yönelik çalışmaları doğrultusunda çalışanların işyerleri tarafından kendilerine verilen görev ve sorumluluklarını başarıyla gerçekleştirmeleri ve etkin bir biçimde sonuçlandırmalarıdır (Genç, 2018). Ortaya çıkan sonuçların negatif olduğu durumlarda ise, çalışanların verilen görevlerinde başarı gösteremedikleri, dolayısıyla performans seviyesinin düşüklüğünden söz etmek mümkündür.

Miraglia vd. (2015) göre işletmenin amaçlarına ulaşma konusunda çalışanların göstermiş oldukları davranışların sonucu olarak tanımlanan iş performansı için, Sonnengtag vd. (2008) işletmenin hedeflerine ulaşma konusunda etkili olan çalışanların, ölçülebilir eylem ve davranışlarından söz etmektedir.

1.1.3. İş Doyumu ve İş Performansı Arasındaki İlişki

2000'li yıllara kadar iş doyumu ve iş performansı arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalar oldukça az sayıdayken (Judge vd., 2001), 2000'li yıllardan sonra iş doyumu ve iş performansının arasındaki etkinin incelendiği çalışmalara daha fazla önem verildiği görülmektedir.

İş doyumu ve iş performansı arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında Locke'a göre (1970) iş performansı, çalışana verilen görevin ya da işteki hedeflerinin doğrudan bir sonucudur. Bu hedeflerin de çalışanların bilgisi ve inançları tarafından belirlenmektedir.

Telman ve Ünsal'a göre (2004), iş doyumu ve iş performansı birbirini karşılıklı olarak etkileyebilmektedir. Çalışan birey işinde yüksek bir performans gösterdiğinde, işvereni tarafından takdir edilip, ödüllendirileceği durumda, iş doyumu düzeyinin artabileceği gibi, yüksek iş doyumuna sahip olan bir çalışan, bu memnuniyetini performansına yansıtacak ve iş performansı artacaktır.

Yılmaz ve Tanrıverdi'ye göre (2017), iş doyumunun düzeyini gösteren kriterlerden bir tanesi de iş performansıdır. Yaptığı işte kaliteyi ön planda tutan, işini geciktirmeden yapan ve iş performansını yüksek seviyede tuttuğuna inanan çalışanlar için iş doyumu da yüksek seviyede olacaktır.

İşyerindeki çalışmalarında yüksek performans gösteren kişiler işverenleri tarafından maddi veya manevi olarak ödüllendirilebilir ve kıdem bakımından yükselme imkanı yakalarlar. İyi performans sergileyen çalışanlar diğer çalışanlara göre kariyer hedeflerine daha kolay ulaşabildikleri gibi, bu iş doyumunu da olumlu etkilemektedir. (Van Scotter vd., 2000).

Çalışan kişilerin elde edeceği tatmin düzeyi ne kadar yüksek olursa çalışan kişilerin görevlerini yerine getirirken yaptıkları işlerde ortaya çıkan performans düzeyi de yüksek olacaktır.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Yapılan bu çalışmada, adalet sarayında bulunan çalışma grupları "Zabıt Katibi", "Mübaşir" ve "Diğer" olarak 3 grupta incelenmiş, toplam 154 adet çalışana ulaşılmıştır.

2.1. Demografik Bilgiler

Çizelge 1. Demografik Bilgiler

Değişken		**Frekans(N=101)**	**%**
Cinsiyet	Erkek	87	56,5
	Kadın	67	43,5
Yaş	18-23	12	7,8
	24-29	49	31,8
	30-35	60	39,0
	36 ve üzeri	33	21,4
Lisans eğitiminiz nedir?	Lise	30	19,5
	Ön lisans	79	51,3
	Lisans	38	24,7
	Lisansüstü	7	4,5
Medeni Durum	Bekar	58	37,7
	Evli	96	62,3
Çocuk Sahibi Olma	Evet	87	56,5
	Hayır	67	43,5
Çalıştığınız firmada kaç yıldır çalışıyorsunuz?	1-2 yıl	45	29,2
	3-5 yıl	62	40,3
	6-9 yıl	34	22,1
	10 yıl ve üzeri	13	8,4
Adliyedeki göreviniz nedir?	Zabıt Kâtibi	112	72,7
	Mübaşir	20	13,0
	Diğer	22	14,3

Çizelge 1'deki demografik bilgilere bakıldığında, erkek çalışan sayısı %56,5, kadın çalışan sayısı %43,5 olarak görülmektedir. Bununla birlikte eğitim durumuna verilen cevaplarda adliyede %51,3 oranla ön lisans mezunu çalışanların bulunduğu görülmektedir. Çalışma sürelerine bakıldığında ise, %40,3 oranla 3-5 yıl arasındaki tecrübeli çalışanların bulunduğu sonucuna varılmıştır. Ankete katılan çalışma gruplarına bakıldığında da zabıt katiplerinin %72,7 oranında katılım gösterdiği belirlenmiştir.

Çizelge 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	Sayı	En düşük	En Yüksek	Ortanca	Standart Sapma
Genel Doyum	154	1,00	5,00	3,6877	,94938
İçsel Doyum	154	1,00	5,00	3,7240	,97068
Dışsal Doyum	154	1,00	5,00	3,6331	1,00831
İş Performansı	154	1,00	5,00	4,1786	,89603
Valid N (listwise)	154				

Tanımlayıcı analiz ile verilen cevaplar incelendiğinde bütün ölçeklerde 1 en düşük, 5 en yüksek skor olarak belirlenmiş, genel doyum ölçeğinde 3,7; içsel doyum ölçeğinde 3,7; dışsal doyum ölçeğinde 3,6 ve iş performansı ölçeğinde 4,1 ortalamalarla pozitif yönde cevapların verildiği saptanmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Elde edilen verilerin analizi için oluşturulan ölçek 3 bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde çalışanların demografik özelliklerine ilişkin sorular, ikinci bölümde çalışanların iş doyumu düzeyini ölçmek için kullanılmış olan 20 önermeden oluşan 'İş Doyum Ölçeği' ve üçüncü bölümde çalışanların iş performanslarını ölçmek için kullanılan 'İş Performansı Ölçeği' bulunmaktadır.

İş Performansı Ölçeği; Çalışanların iş performansını ölçmek için; ilk olarak Kirkman ve Rosen (1999), sonradan ise, Sigler ve Pearson (2000) tarafından kullanılmış olan iş performansı ölçeği kullanılmıştır. Dört maddeden oluşan (Görevlerimi zamanında tamamlarım, iş hedeflerime fazlasıyla ulaşırım vb.) ölçeğin güvenirlik katsayısı iki araştırma için de 0.70'in üzerinde hesaplanmıştır. Çöl (2008) tarafından akademisyenlerde yapılan araştırma sonucuna göre ölçeğin güvenirlik katsayısı Cronbach α=.82 olarak bulunmuştur. Çalışmada yanıtlar 5'li Likert ölçeği ile alınmıştır

İş Doyumu Ölçeği; Çalışanların iş doyumu düzeyini belirlemek için Weiss, David, England ve Lofguist (1967) tarafından geliştirilen, Baycan (1985) tarafından ise Türkçe'ye uyarlanarak geçerlilik ve güvenirlik analizleri yapılan ''Minnesota İş Doyum Ölçeği'' kullanılmaktadır. Minnesota İş Doyum Ölçeği, içsel ve dışsal olmak üzere iki alt boyut ve 20 önermeden oluşmaktadır (Weiss vd., 1967). Ölçek, 5'li likert tipi ölçeğe göre hesaplanmaktadır.

2.3. Veri Analizi

Bu çalışmada, toplanan verilerin ortalamalarının birbirinden farklı olup olmadığını test etmek amacıyla Tek Yön Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda verilerin homojen dağılmadığı durumunda Games-Howell çoklu karşılaştırma testi kullanılmış, homojen dağıldığında ise Tukey ve Scheffe testlerini, normallik dağılımı ve doğrusallığı belirlemek için Scatter Plot Matriks analiz yöntemlerini ve korelasyon analizini kullanılarak sonuca ulaşılmak amaçlanmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Güvenilirlik Analizi (Cronbach's Alpha)

Yapılan çalışmanın güvenilirlik analizi her bir ölçek için ayrı ölçülmüştür. Güvenirlik analizi her bir boyuta ve alt-boyuta verilen cevapların iç tutarlığının hesaplanmasını ve soru analizini içerir (Ware vd. 1997). İş performansı ölçeğinin cronbach's alpha güvenilirlik analizi sonucu 0.81, genel iş doyumu ölçeğinin güvenilirlik değeri 0.94, içsel doyum ölçeğinin güvenilirlik değeri 0.90 ve dışsal doyum ölçeğinin güvenilirlik değeri 0,86 olarak bulunmuştur.

Çizelge 3. Korelasyon Testi Sonuçları

		İş Performansı	Genel Doyum	İçsel Doyum	Dışsal Doyum
İş Performansı	Pearson Correlation	1	,442**	,424**	,428**
	Sig. (1-tailed)		,000	,000	,000
	N	154	154	154	154
Genel Doyum	Pearson Correlation	,442**	1	,975**	,946**
	Sig. (1-tailed)	,000		,000	,000
	N	154	154	154	154
İçsel Doyum	Pearson Correlation	,424**	,975**	1	,850**
	Sig. (1-tailed)	,000	,000		,000
	N	154	154	154	154
Dışsal Doyum	Pearson Correlation	,428**	,946**	,850**	1
	Sig. (1-tailed)	,000	,000	,000	
	N	154	154	154	154

**. Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

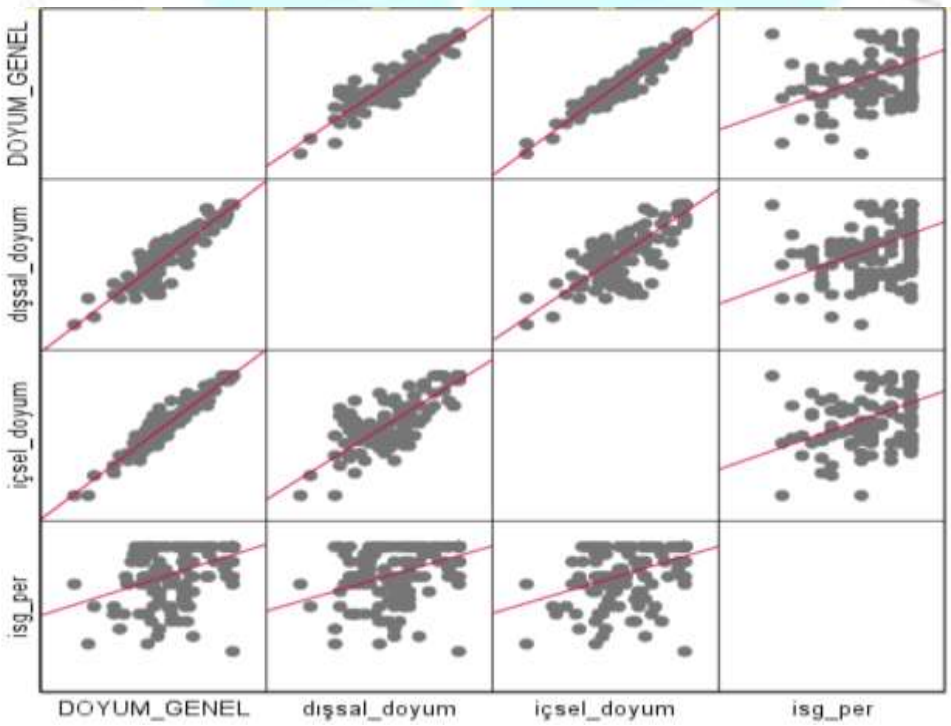

Görsel 1. Ölçeklerin SPSS Matriks Scatter Gösterimi

Çizelge 3 ve Görsel 1'e bakıldığında yapılan korelasyon testi sonucunda, genel doyumun, içsel ve dışsal doyum ile kuvvetli bir korelasyona sahip olduğu; iş performansının ise diğer ölçekler arasında pozitif yönde bir korelasyon ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
"± 1.0 arasındaki bir basıklık değeri çoğu psikometrik amaç için mükemmel olarak kabul edilirken, ± 2.0 arasındaki bir değer ise kabul edilebilir değer aralığında olarak ifade edilir " (George ve Mallery (2012). Bir dağılımın simetrisinin çarpıklık ölçüsü; çoğu durumda karşılaştırma normal bir dağılıma göre yapılır. -1 ila +1 aralığının dışında kalan çarpıklık değerleri, büyük ölçüde çarpık bir dağılımı gösterir. " (Saç, Siyah, Babin ve Anderson (2013). Bu çalışmanın normal dağılım analizi sonucunda basıklık değerinin mükemmel olarak ifade edilen aralıkta olduğu ve çarpıklık değerinin de ±1 aralığının içinde olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4. Eğitim durumu ve ölçeklerin arasındaki ilişki, ANOVA

Değişkenler	Eğitim durumu	N	$\bar{X}$	Ss	p	Gruplar arası fark
İçsel doyum	1. Lise	30	2,92	,61	**0,00**	2>1; 3>1
	2. Ön lisans	79	4,04	,88		
	3. Lisans	38	3,58	1,03		
	4. Lisans üstü	7	4,22	,74		
Dışsal doyum	1. Lise	30	2,82	,68	**0,00**	2>1; 3>1
	2. Ön lisans	79	4,00	,83		
	3. Lisans	38	3,47	1,15		
	4. Lisans üstü	7	3,78	1,12		
Genel doyum	1. Lise	30	2,88	0,59	**0,00**	2>1; 3>1
	2. Ön lisans	79	4,03	0,83		
	3. Lisans	38	3,54	1,03		
	4. Lisans üstü	7	3,68	0,88		
İş Performansı	1. Lise	30	3,68	,94	**0,00**	2>1; 2>3
	2. Ön lisans	79	4,44	,75		
	3. Lisans	38	3,95	,99		
	4. Lisans üstü	7	4,50	,41		

Çizelge 4'te yer alan eğitim durumu ile iş doyumu ve iş performansı arasındaki ilişkinin analiz sonucuna bakıldığında, ön lisans ve lisans mezunu çalışanların liseden mezun olmuş çalışanlara göre iş doyumunun ve iş performansının daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer eğitim seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Çizelge 5. Yaş-dışsal doyum ilişkisi, Scheffe testi

(I) Yaşınız	(J) Yaşınız	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
18-23	24-29	-,24320	,31626	,964
	30-35	-,16458	,31051	,991
	36-41	,57790	,34967	,605
	42 ve üzeri	,08333	,42043	1,000

24-29	18-23	,24320	,31626	,964
	30-35	,07861	,18907	,996
	36-41	,82110*	,24819	,031
	42 ve üzeri	,32653	,34072	,921
30-35	18-23	,16458	,31051	,991
	24-29	-,07861	,18907	,996
	36-41	,74248	,24081	,055
	42 ve üzeri	,24792	,33539	,969
36-41	18-23	-,57790	,34967	,605
	24-29	-,82110*	,24819	,031
	30-35	-,74248	,24081	,055
	42 ve üzeri	-,49457	,37194	,778
42 ve üzeri	18-23	-,08333	,42043	1,000
	24-29	-,32653	,34072	,921
	30-35	-,24792	,33539	,969
	36-41	,49457	,37194	,778

*. Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 5'te verilen yaş ve dışsal doyum arasındaki ilişkinin Scheffe testi sonuçlarına göre, 24-29 yaş arası grubu ile 36-41 arasındaki yaş grubu arasında 24-29 yaş grubu lehine istatistiksel olarak ($p<.01$) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, 24-29 yaş grubundaki çalışanların 36-41 yaş grubundaki çalışanlara göre dışsal doyumun daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yaş grupları arasında anlamlı bir farka rastlanılmamıştır ($p>.05$).

Yapılan analizler sonucunda adliye çalışanlarının çalışma sürelerinin içsel iş doyumu, dışsal iş doyumu, genel iş doyumu ve iş performansı üzerine etkisi incelendiğinde hizmet yılları ve adliyedeki çalışma grupları arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlemlenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Mobilya endüstrisinde yapılan bir çalışmada, çalışan bireylerin iş doyumu ile iş performansları arasında pozitif yönde ve kuvvetli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Türkoğlu & Yurdakul, 2017). İş doyumunun iş performansı üzerindeki etkisi ise birçok çalışma ile ifade edilmiştir (Lopez, 1982; Hochwarter vd., 1999; Ceylan ve Ulutürk, 2006; Gürbüz ve Yüksel, 2008; Kale, 2015). Öğretmenlerle ilgili yapılan bir araştırmada İş tatmini ile iş performansı arasındaki korelasyonun (.549) oldukça yüksek olduğu saptanmıştır (Altaş & Çekmecelioğlu, 2015). Lisansüstü eğitim derecesine sahip bireylerde iş doyumlarının ve iş performanslarının daha yüksek olduğu saptanmıştır (Türkoğlu & Yurdakul, 2017).

Adliye çalışanlarının iş doyum düzeyleri ile iş performanslarının arasındaki ilişkiyi ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışmada, iş doyumu ve iş performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Yargı süreçlerinin hızlı ve güvenilir olması açısından, olumsuz olarak değerlendirilebilecek birçok faktörün bulunduğu adliyelerde çalışan yardımcı personelin iş performanslarının yüksek düzeyde olması için, bunun bir kriteri olan yapmış oldukları işten tatmin olmaları gerekmektedir. Farklı sektörlerde yapılan akademik

çalışmalarda, iş doyumu ve iş performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilerin ortaya çıkması, adliye çalışanları üzerinde yapılan çalışmayı desteklemektedir.

İş doyumunun ve iş performansının birbirlerine olan etkisi göz önüne alındığında gelecek çalışmalarda farklı meslek grupları üzerinden iş doyumunu ve iş performansını etkileyen etmenlerin irdelenmesi önerilmektedir.

.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

KAYNAKÇA

Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işgören iş tatminini etkileyen faktörler: Beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz İİBF Dergisi,* 4, 1-25.

Altaş, S. S., & Çekmecelioğlu, H. G. (2015). Örgütsel Adalet Algısının İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İş Performansı Üzerindeki Etkileri: Okul Öncesi Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *29*(3), 421-439.

Çakmakkaya, B, Y, Batur, N, Akpınar, T., (2018), Adli Hizmetlerin Kalitesinin Artırılmasının Unsuru Olarak Adliyelerin Fiziki Koşulları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 11 Sayı: 60

Çakmakkaya, B., Y., ve Akpınar, T., (2019), Adliye Çalışanlarının Performanslarının Artırılmasında Sürekli İyileştirme, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 05 (03)

Erdoğan, İ, (1996), "İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış", İ.Ü. İşletme Fak.Yay. cilt:6, sayı:1, no:266, İstanbul.

Genç, E. (2018). Kamu Çalışanlarında Algılanan Örgütsel Desteğin İş Performansına Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi , 19 (2) , 169-183 .

George, D., & Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson

Gürbüz, S., & Yüksel, M. (2008). Çalışma ortamında duygusal zekâ: İş performansı, iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı ve bazı demografik özelliklerle ilişkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 9 (2), 174-190.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). Multivariate Data Analysis: Pearson Education Limited.

Hochwarter, W. (1999). Kötüye kullanım denetimiyle başa çıkma: Kötüleşmenin ve olumlu etkinin olumsuz çalışan sonuçları üzerindeki nötrleştirici etkileri. *Üç Aylık Liderlik,* 18/3, 264-280.

Hochwarter, Wayne A., Perrewé Pamela L. ve Gerald R. FERRIS (1999), "Job Satisfaction and Performance: The Moderating Effects of Value Attainment and Affective Disposition ", Journal of Vocational Behavior, 54, 296– 313.

İşcan, Ö.F., Sevimli, F. (2005). "Bireysel ve iş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Doyumu". Ege Akademik Bakış Dergisi, 5(1): 55-64.

Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E., & Patton, G. K. (2001). The job satisfaction–job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin, 127*(3), 376–407

Kale, E. (2015). LİDER desteği ve iş arkadaşları desteğinin iş performansı üzerine etkileri: iş tatmini ve yaşam tatmininin aracı rolü. International Journal of Economic & Administrative Studies, 7(14).

Koopmans L, Bernards CM, Hildebrandt VH, Schaufeli WB, Henrica CW De Vet, Van Der Beek AJ (2011) Conceptual frameworks of individual work performance: a systematic review. Journal of Occupational and Environmental Medicine, 53(8): 856-866.

Lawler, E. E. (1973). *Motivation in Work Organizations*. Monterey, California, USA: Brooks/Cole.

Locke, E. A. (1970). Job satisfaction and job performance: A theoretical analysis. *Organizational Behavior & Human Performance, 5*(5), 484–500

Lopez, Elsa M. (1982), "A Test of The Self Consistency Theory of The Job Performance- Job Satisfaction Relationship", *Academy of Management Journal,* 25 (2), 335-348.

Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2005). Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation (3th ed.). Glendale, CA: Pyrczak Publishing.

Miraglia, M., Alessandri, G. and Borgogni, L. (2015), "Trajectory classes of job performance: The role of self-efficacy and organizational tenure", Career Development International, Vol. 20 No. 4, pp. 424-442.

Muchinsky, P.M. (2000), 'Emotions in the workplace: the neglect of organizational behavior', Journal of Organizational Behavior, 21, 801–5

Örücü, E., Yumuşak, S., Bozkır, Y. (2006). Kalite Yönetimi Çerçevesinde Bankalarda Çalışan Personelin İş Tatmini ve İş Tatminini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13 (1): 39- 51.

Sabine Sonnentag, Judith Volmer and Anne Spychala, (2008), Job Performance, 427-447

Songur, L., (2015), Adliye Personelinin İş Tatmini Üzerine Bir Araştırma:" Konya İli Örneği".Journal of International Social Research 8 (41)

Soysal, A. (2009). İş yaşamında stres. Çimento İşverenler Dergisi, 23(3), 17-40.

Telman, N., Ünsal P. (2004) Çalışan Memnuniyeti, Epsilon Yayınları, İstanbul

Türkoğlu, T., & Yurdakul, Ü. (2017). Mobilya endüstrisinde çalışanların iş doyumu ile iş performansı arasındaki ilişkinin araştırılması.

Van Scotter, J., Motowidlo, S. J., & Cross, T. C. (2000). Effects of task performance and contextual performance on systemic rewards. *Journal of Applied Psychology, 85*(4), 526–535.

Ware JE, Haris WJ, Gandek B ve ark. (1997) MAP-R for Windows: Multitrait/Multi-item Analysis Program–Revised User's Guide. Boston. MA: Health Assessment Lab.

Weiss, D.J., Dawis, R.V., England, G.W., ve Lofquist, L. H. (1967). Manual for The Minnesota Satisfaction Questionnaire (Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation, No. 22), Minneapolis: University of Minnesota.

Yılmaz, A, Tanrıverdi, H. (2017). Örgütsel Destek Algısı Üzerinde İş Yaşam Kalitesinin Rolü: Beş Yıldızlı Otel Aşçıları Üzerine Ampirik Bir Araştırma. International Journal of Management and Administration, 1 (2), 83-105

KAPSAYICI LİDERLİĞİN İŞE ADANMIŞLIĞA ETKİSİ

Lütfi SÜRÜCÜ [1], Ahmet MASLAKÇI [2]

[1] Avrupa Liderlik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0002-6286-4184

[2] Kıbrıs İlim Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ORCID ID: 0000-0001-6820-4673

ÖZET

Çalışanların pozitif psikolojilerinin örgütsel performansa olumlu katlılarının anlaşılmasıyla birlikte son yıllarda, pozitif psikoloji araştırmalarına olan ilgi artmış ve işe adanmışlık konusu, örgütsel davranış ve psikoloji alanında öne çıkan bir konu haline gelmiştir. Başlangıçta tükenmişliğin antitezi olarak tanımlanan işe adanmışlığın kavramsal yapısı genişletilerek, işe yönelik özveri, işi özümseme ve işe bağlılık ile karakterize edilen olumlu, tatmin edici ve işle ilgili bir zihin durumu olarak tanımlanmıştır.

İşe adanmışlığın öncülerine yönelik yapılan araştırmalarda incelendiğinde liderlik araştırmaları dikkat çekicidir. Bununla birlikte literatürde birçok liderlik tarzının (dönüştürücü, işlevsel vb.) işe adanmışlık üzerindeki etkisine yönelik araştırmalar sıklıkla yapılırken kapsayıcı liderin işe adanmışlık üzerindeki etkisine yönelik çok az araştırma yapılmıştır. Bu nedenle kapsayıcı liderliğin çalışanlarda işe adanmışlığı etkileyip etkilemediğine ve nasıl etkilediğine dair araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır. Literatürde oluşan bu boşluğu kapatmak ve kapsayıcı liderliğe yönelik literatürü genişletmek maksadıyla bu araştırmada kapsayıcı liderin, çalışanlarda işe adanmışlığa etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan kapalı uçlu anketler KKTC'deki kamu kurum/kuruluşlarına uygulanmıştır. Araştırmada 358 geçerli anket verisi elde edilmiştir. Elde edilen verileri SPSS ve AMOS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçları kapsayıcı liderlik davranışlarının (açıklık ulaşılabilirlik ve hazır olma) işe adanmışlık üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı Lider, İşe Adanmışlık, Kamu Çalışanları

ABSTRACT

With the understanding of the positive contributions of employees' positive psychologies to organizational performance, interest in positive psychology research has increased in recent years and the issue of work engagement has become a prominent topic in the field of organizational behavior and psychology. By expanding the conceptual structure of work engagement, which was initially defined as the antithesis of burnout, it has been defined as a positive, satisfying, and work-related state of mind characterized by job adoption and commitment.

Having examined the studies on the pioneers of work engagement, leadership researches draw attention. However, while studies on the effect of several leadership styles (transformational, transactional, etc.) on work engagement are frequently conducted in the literature, very little research has been conducted on the effect of an inclusive leader on work engagement. Therefore, there is a need for research on whether and how inclusive leadership affects work engagement in employees. To fill this gap in the literature and to expand the literature on inclusive leadership, the effect of an inclusive leader on work engagement was examined in this study. The closed-ended questionnaires prepared in line with the aims of the research were applied to the public institutions/organizations in TRNC. In the research, 358 valid questionnaire data were obtained. The data were analyzed with SPSS and AMOS program. The results reveal that inclusive leadership behaviors (openness, accessibility, and availability) have a significant and positive effect on work engagement.

Keywords: Inclusive Leader, Work Engagement, Public Employees

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile beraber günümüz örgütleri, farklı geçmişlere ve kültürlere sahip çalışanları istihdam ederek çokkültürlü bir yapıya dönüşmüşlerdir. Cenkci vd (2020) çokkültürlü yapıya sahip örgütlerde, çalışanların tutum ve davranışlarının örgütsel amaçlar doğrultusunda değiştirilmesinin ve her bir çalışanın yeteneklerini tam olarak kullanılabilmesinin zor olduğunu belirtmektedir. Bu tür örgütlerde, tüm çalışanları işte daha fazla katkı sağlamaya motive etmek ve çalışanların tam potansiyellerine ulaşmalarına sağlayabilmek için, liderlerin çalışanlarıyla iletişimlerinde açık, ulaşabilir ve yardıma hazır olması gerekir (Carmeli vd., 2010). Kapsayıcı lider, çalışanlarıyla açık iletişim kurar ve karşılaşılan sorunlarında destekleyici davranır (Carmeli vd., 2010). Bunlunla birlikte kapsayıcı lider çalışanlarına karşı kolay ulaşılabilirdir. Dahası kapsayıcı liderin çalışanlarından gelecek talep ve isteklerimi dinlemeye hazır olması ve destekleyici davranması, çalışanların yetkinliklerini ve yeteneklerinin artıcı unsulardır.

Çalışanların yeteneklerini geliştirmesi ile beraber örgütteki insan sermayesinin kalitesinin artması, özellikle belirsiz çalışma ortamlarında örgütlerin başarısı için hayati önem taşımaktadır. Günümüzün örgütleri yetkinliği yüksek çalışanların yanı sıra enerjisi yüksek, kendisini işine adanmış ve işine tamamen bağlı çalışanlara ihtiyaç duymaktadır (Cenkci, vd., 2020; Lu vd., 2014). Yakın tarihli yapılan bir araştırma raporunda, ABD'de bir işveren için tam zamanlı çalışanların yalnızca % 30'nun kendisini işe adadığı, Türkiye için bu oranın yalnızca % 17 olduğunu belirtmektedir (Gallup, 2017). Bu istatiksel değerler, Türkiye bağlamında çalışanların işe adanmışlığını artırma yollarının tespit edilmesinin önemli olduğunu göstermektedir (Cenkci vd., 2020).

Birçok araştırmacı, çalışanların işe adanmışlığının, örgütsel başarı için en kritik itici güçlerinden biri olarak görmektedir (Strom vd., 2014). İşe adanmışlığın öncülerine yönelik yapılan araştırmalarda liderlik araştırmaları dikkat çekicidir. Bununla birlikte literatürde bir çok liderlik tarzlarının (dönüştürücü, işlevsel vb.) işe adanmışlık üzerindeki etkisine yönelik araştırmalar sıklıkla yapılırken, kapsayıcı liderin işe adanmışlık üzerindeki etkisine yönelik çok az araştırma yapılmıştır (Choi vd., 2015). Bu nedenle

kapsayıcı liderliğin çalışanlarda işe adanmışlığı etkileyip etkilemediğine dair araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır Chen vd., 2020). Literatürde oluşan bu boşluğu kapatmak ve kapsayıcı liderliğe yönelik literatürü genişletmek maksadıyla bu araştırmada, kapsayıcı liderin işe adanmışlığa etkisi araştırılmıştır.

2. LİTERATÜR

2.1. İşe Adanmışlık

Başlangıçta tükenmişliğin antitezi olarak tanımlanan işe adanmışlığın, ilerleyen araştırmalarda kavramsal yapısı genişletilerek, işe yönelik özveri, işi özümseme ve işe bağlılık ile karakterize edilen olumlu, tatmin edici, işle ilgili bir zihin durum olarak tanımlanmıştır (Schaufeli vd., 2017).

Çalışanlar, işlerini yaparken zorluklarla karşılaştıklarında işi tamamlamak konusunda yeterli seviyede zihinsel dirence sahip olamadıkları için başarısız olabilirler. Bununla birlikte işe adanmış çalışanlar işine atfettikleri anlam duygusu, işini özümsemesi ve yüksek enerjisi sayesinde işine tamamen konsantre olarak işin başarılması için çalışmalarına devam ederler. Dolayısı ile işe adanmışlık, çalışanların yüksek performans göstermelerini sağlayan önemli bir bileşendir.

Araştırmacılar işe adanmışlığı açıklamak için, iş talepleri-kaynaklar modelinden (Bakker & Demerouti, 2017) sıklıkla faydalanmaktadırlar. Modele göre yapılan işlerde başarı, iş talepleri ve iş kaynakları doğrultusunda şekillenmektedir. İş talepleri çalışanların iş yükünü ve performanslarını azaltan unsurları ifade ederken, iş kaynakları çalışanların iş hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olan ve çalışanların gelişimini teşvik edecek şekilde işin fiziksel, psikolojik, sosyal veya örgütsel yönlerini ifade etmektedir. Cenkci vd (2020) çalışanlardaki işe adanmışlığın çalışanların kişisel kaynakları olduğunu ve bu kaynaklar sayesinde iş taleplerini başarılı bir şekilde yönetebildiklerini ve aşırı iş talepleri nedeniyle yaşanan tükenmişliğin önüne geçilebildiğini ifade etmektedir.

Literatür, işe adanmışlığı yüksek olan çalışanların işlerinde mutlu oldukları ve işte yüksek düzeyde enerji ve zihinsel dayanıklılığa sahip olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifade ile işe adanmışlığı düşük bireylerle karşılaştırıldığında, yüksek iş adanmışlığı olan çalışanlar genellikle işlerine daha fazla psikolojik ve fiziksel çaba sarf etmektedir (Schaufeli, 2012). Yüksek iş adanmışlığı, çalışanların işlerinde daha fazla zaman, kaynak ve enerji ayırması anlamına gelir ve bu nedenle, çalışanların işe olan coşkusunu sürekli ve olumlu bir şekilde sürdürebilen bir liderlik tarzı gerektirir (Chen vd., 2020).

2.2. Kapsayıcı Lider

Organizasyonlarda insan sermayesini çeşitlenmesi, liderin tüm çalışanlarını kapsayan davranışlarla bulunarak bu çeşitlilikten yararlanması ve tüm çalışanların performansını en üst düzeye çıkaracak şekilde tutum ve davranışlarını örgütsel amaçlar doğrultusunda değiştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Çeşitlilik yönetimi uzmanları, çalışanlardaki bu benzersizliğin ve farklılığın değerli olduğunu ve liderlerin çalışanlardaki benzersiz yeteneklerin ve bakış açılarının tam olarak sunmalarına yardımcı olmak için kapsayıcılığın önemli olduğunu vurgu

yapmaktadır. Bu nedenle günümüz araştırmacıları kapsayıcı liderlik davranışlarına önem vermektedir.

Kapsayıcı liderliğe yönelik öncü çalışmaları yapan Nembhard ve Edmonson (2006), kapsayıcı liderliği, çalışanların örgüte katkı sağlamaları konusunda motive etmek ve takdir etmek için liderlerin sözlü ve davranışsal performansı olarak tanımlamıştır. Hollander (2009) ise, kapsayıcı liderliği, odak noktasının çalışanların ihtiyaçlarını önemseyen ve bunlara dikkat eden ilişkisel bir liderlik tarzı olarak tanımlamıştır. Hollander'a (2009) göre kapsayıcı liderlik hem liderler hem de çalışanlar için bir kazan-kazan durumudur. Hollander'ın liderlik kavramını temel alan Carmeli vd. (2010), kapsayıcı lideri "liderlerin açıklık, ulaşılabilirlik ve takipçilerle karşı yardıma hazır olma yeteneği" olarak tanımlamıştır. Carmeli vd. (2010), tarafından yapılan bu tanım kapsayıcı liderlikle ilgili sonraki çalışmalarda geniş çapta benimsenmiştir (Bannay vd., 2020).

Kapsayıcı liderin sahip olduğu açıklık özelliği, örgütsel hedeflere ulaşmak ve iş süreçlerini iyileştirmek için yeni fırsatlara, başarı için yeni yollar denemeye ve çalışanlarından gelecek yeni fikirlere açık olmasını ifade etmektedir. Bir diğer özelliği olan ulaşılabilirlik, ortaya çıkan sorunların çözümünde çalışanlarıyla fikir alışverişinde bulunmaya ve her türlü sorun karşısında çalışanları tarafından kolayla ulaşılabilir olması anlamına gelmektedir. Son özelliği olan hazır olma ise sorunları çözmek ve çalışanlar tarafından kendisine gelecek talep ve isteklerimi dinlemeye hazır olmasıdır. Kapsayıcı liderin bu özellikleri, kapsayıcı lideri diğer liderlik tarzlarından ayırmaktadır.

Kapsayıcı liderin açık, ulaşılabilir ve hazır olma özelliklerinin yanı sıra, kapsayıcı liderler çalışanlarına adil muamele göstererek, onlara saygılı davranır ve çalışanlarını proaktif davranışlarda bulunmalarını konusunda teşvik eder. Ayrıca kapsayıcı lider, çalışanlarını bireysel olarak izleyerek, örgütsel kararlara eşit katılımı kolaylaştıran örgütsel ortam yaratır (Randel vd., 2018). Böylelikle kapsayıcı lider, örgütsel hedeflere ulaşmaya katkıda bulunmak için çalışanlar arasında bir sorumluluk duygusu yaratarak, çalışanların karar alma sürecine katılmalarına izin vererek güçlendirir.

2.3. Kapsayıcı Lider ve İşe Adanmışlık

Çalışanların pozitif psikolojilerinin örgütsel performansa olumlu katlılarının anlaşılmasıyla birlikte son yıllarda, pozitif psikoloji araştırmalarına olan ilgi artmış ve işe adanmışlık konusu, örgütsel davranış ve psikoloji alanında öne çıkan bir konu haline gelmiştir Chen vd., 2020). İşe adanmışlığın öncülerine yönelik yapılan yakın tarihli yapılan araştırmalar kapsayıcı liderin, çalışanların işe adanmışlığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan çalışma ortamının önemli bir parçası olduğuna dikkat çekmektedir (Bannay vd., 2020; Chen vd., 2020; Wang vd., 2019).

Kapsayıcı liderler açık fikirlidir, çalışanların fikirlerini dinlemeye isteklidir ve başarısızlık durumunda yapıcı davranarak onları eleştirmezler (Peng vd., 2017). Kapsayıcı liderin bu şekildeki yapıcı davranışları, çalışanlar ve liderler arasında daha sağlam bir psikolojik ilişkinin kurulmasına, çalışanlarda örgütsel bağlılığın ve işe olan heveslerinin artmasına yardımcı olmaktadır (Yan vd. 2017).

İkincisi, kapsayıcı liderler, çalışanları organizasyonlarına daha fazla katkıda bulunmaları için zorlar ve teşvik eder (Hollander, 2009). Liderler tarafından uygun zorlukların ve desteğin sağlanmasının, takipçileri iş içi gereksinimlerinin ötesine ulaşmaya teşvik ettiği gösterilmiştir (Detert & Edmondson, 2011). Üçüncüsü, takipçilere açık, ulaşılabilir ve erişilebilir olarak, kapsayıcı liderler çalışanların iş memnuniyetini artırabilir ve bu da sonuçta çalışanların iş bağlılığını olumlu yönde etkiler.

Kapsayıcı lider, çalışanlarla iyi ilişkiler kurulmasına özen gösterir ve çalışanlar arasındaki farklılıklara ve çalışanların değerlerine saygı duyar. İlave olarak çalışanlarına karşı yardımsever ve anlayışlıdır. Kapsayıcı lider diğer liderlik tarzları ile karşılaştırıldığında, çalışanlara karşı daha hoşgörülü davranır ve bireysel gelişimleri için daha fazla zaman harcarlar (Chen vd., 2020). Çalışanlar kapsayıcı liderin kendilerine sundukları duygusal ve fiziksel kaynakların daha fazla farkında olarak iş rollerini yerine getirmeye daha fazla istekli davranırlar.

Yüksek işe adanmışık, genellikle çalışanların işe yönelik daha fazla zaman ve enerji harcaması, bu nedenle de daha fazla kaynaklara ihtiyacı olduğu anlamına gelmektedir. Çalışanlar iş zorlukları ile karşılaştıklarında, kapsayıcı liderler genellikle rehberlik sunar ve onlara iş ilişkilerini geliştirmek için çeşitli bilişsel kaynaklar sağlar. Bilişsel kaynakların yanı sıra kapsayıcı liderin yönetiminde çalışanlar örgütsel kaynaklara (bilgi, zaman ve fiziksel destek vb.) kolaylıkla ulaşabilir. Yeterli kaynaklara ulaşan çalışanın, iş taleplerini karşılamak için kendini psikolojik olarak iyi hissederler. İşe adanmışlığın bir parçasını oluşturan olumlu duygular ve yeterli kaynaklar çalışanın işlerini yapmasına motive ederken kendilerini işe adamasına yardımcı olmaktadır (Bannay vd., 2020).

Mevcut literatür akışının yanı sıra sosyal değişim teorisi de kapsayıcı lider ile çalışan yaratıcılığı arasındaki bağlantıya da biraz ışık tutuyor. Sosyal değişim teorisinin (Blau, 1964) merceği altında, açıklık, erişilebilirlik ve kullanılabilirlik sergileyen kapsayıcı liderler, çalışanlara faydalı kaynaklar sağlar. Bu kaynakları aldıkları algısı, çalışanları iş rollerine daha tam anlamıyla uygulayarak ve kuruma daha fazla bilişsel, duygusal ve fiziksel kaynak ayırarak karşılık vermeye motive etmektedir. Bu nedenle, faydalı kaynakların alınmasına yanıt olarak, çalışanlar işlerine daha fazla dâhil olurlar (Strom vd., 2014). Nitekim Choi vd. (2015) Bir çalışan, organizasyonun liderinden sosyo-duygusal kaynaklar aldığında - örneğin, kapsayıcı bir liderlik tarzı kullanan lider aracılığıyla - o çalışan organizasyona geri ödeme yapmak zorunda hissettiğinde ve işe bağlılık bu tür bir geri ödemenin bir yöntemi olduğunu belirtmektedir.

Yukarıda sunulan literatür doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H_1: Kapsayıcı lider işe adanmışlığı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

H_{1a}: Kapsayıcı liderin alt boyutu olan açıklık, işe adanmışlığı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

H_{1b}: Kapsayıcı liderin alt boyutu olan hazır olma, işe adanmışlığı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

H_{1c}: Kapsayıcı liderin alt boyutu olan ulaşılabilirlik, işe adanmışlığı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

3. METOT

3.1. Örneklem

Araştırma KKTC'de hizmet veren kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar üzerinden yapılmıştır. Tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak yapılan anketlerde 358 anket verisi elde edilmiştir.

Katılımcıların174'ü kadın, 184'ü erkektir. Bu katılımcıların 144'ü bekâr, 214'ü evlidir. İş tecrübesine göre 70 katılımcı 1 yıl ve altında, 237 katılımcının 2-5 yıl arasında, 51 katılımcının ise 5 yıl ve üstünde iş tecrübesi bulunmaktadır.

3.2. Ölçekler

Kapsayıcı Liderlik Ölçeği: Carmeli vd. (2010) tarafından geliştirilen ve 3 alt boyuttan (açıklık, ulaşılabilirlik ve hazır olma) ölçek kullanılmıştır. 5'li Likert tipinde hazırlanan ölçekte 9 ifade bulunmaktadır. Ölçeğe ait ifadeler araştırmacılar tarafından çevrilmiştir. Çeviri işleminde Brislin vd. (1973) tarafından önerilen 5 aşamalı çeviri tekniği kullanılmıştır. Ölçeğe ait örnek ifadeler; "Yönetici, ortaya çıkan sorunlarda kendisine danışmamı veya erişmemi teşvik eder." ve "Yönetici, takımdan biri olarak görülür ve kolayca ulaşılabilir." şeklindedir.

İşe Adanmışlık Ölçeği: Schaufeli vd. (2019) tarafından geliştirilen ve Güler vd. (2019) tarafından Türkçe'de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan, tek boyuttan ölçek kullanılmıştır. 5'li Likert tipinde hazırlanan ölçekte 3 ifade bulunmaktadır. Ölçeğe ait ifadeler; İşimde kendimi enerji dolu hissediyorum", "işime karşı istekli ve hevesliyim" ve çalışırken kendimi işime kaptırırım" şeklindedir.

4. BULGULAR

Öncelikle araştırmada kullanılan kapsayıcı lider ve işe adanmışlık ölçeğinin geçerliliği ve güvenirliği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Geçerlik ve Güvenirlik Sonuçları

Alt Boyutlar	Ölçekte Yer Alan İfadeler	Faktör Yükü	Cα	CR
	Kapsayıcı Lider		0.911	0.876
Açıklık	Yönetici, yeni fikirleri duymaya açıktır.	0.626	0.813	0.809
	Yönetici, iş süreçlerini iyileştirmek için yeni fırsatlara dikkat eder.	0.716		
	Yönetici, istenen hedefleri ve bunları başarmanın yeni yollarını tartışmaya açıktır.	0.735		
Hazır Olma	Yönetici, sorunları çözmek için hazırdır.	0.519	0.865	0.864
	Yönetici, takımdan biri olarak görülür ve kolayca ulaşılabilir.	0.645		
	Yönetici, kendisine danışılacak profesyonel sorular için hazırdır.	0.753		

	Yönetici, talep ve isteklerimi dinlemeye hazırdır.	0.604		
Ulaşıla-bilirlik	Yönetici, ortaya çıkan sorunlarda kendisine danışmamı veya erişmemi teşvik eder.	0.578	0.828	0.828
	Yönetici, ortaya çıkan sorunları tartışmaya açıktır.	0.776		
Tek Boyutlu	*İşe Adanmışlık*			
	İşimde kendimi enerji dolu hissediyorum	0.858	0.712	0.840
	İşime karşı istekli ve hevesliyim	0.815		
	Çalışırken kendimi işime kaptırırım	0.717		

Ölçeklerin geçerliği ve güvenirliğine yönelik yapıla analizler; Ölçekte yer alan ifadelerin faktör yüklerinin literatürde önerilen değer olan 0,5'den büyük olduğunu ve ölçekteki ifadelerin iyi faktör yüklerine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeklerin yapısal geçerliliğinin tespit edilmesine yönelik yapılan doğrulayıcı faktör analiz yapılmıştır. Analizlerde kapsayıcı lider (χ2/df= 3.136, NFI= 0.964, TLI= 0.975, CFI= 0.975, RMSEA= 0.074) ve işe adanmışlık (χ2/df= 2.544, NFI= 0.868, TLI= 0.857, CFI= 0.891, RMSEA= 0.054) ölçeklerinin iyi uyum değerlerine sahip olduğunu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular ölçeklerin yapısal geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Ölçeklerin güvenirliğine yönelik yönelik yapılan analizler tüm ölçeklerin Cronbach alpha ve birleşik güvenirlik değerlerinin 0,7 ve üzerinde olduğunu diğer bir ifade ile ölçeklerin güvenir olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2014). Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemek için korelasyon analizi yapılmış sonuçlar Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ort.	Ss	1.	2.	3.
1. Açıklık	3.66	0.993			
2. Hazır Olma	3.78	0.970	0.649**		
3. Ulaşılabilirlik	3.70	1.131	0.591**	0.735**	
4. İşe Adanmışlık	4.42	1.227	0.244**	0.276**	0.210**

Çizelge 2'deki sonuçlar; Kapsayıcı liderin alt boyutu olan açıklık, (r= 0.244, p < 0,05) hazır olma (r= 0.276, p < 0,05) ve ulaşılabilirliğin (r= 0.210, p < 0,05) işe adanmışlıkla pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Kapsayıcı liderin işe adanmışlığa etkisinin tespit edilmesine yönelik olarak regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon sonuçları Çizelge 3'de sunulmuştur.

Çizelge 3. Regresyon Sonuçları

Hipotezler	Hipotez Yolları	Beta	Anlamlılık	Sonuç
Hipotez 1a	Açıklık - İşe Adanmışlık	0.141	0.009	Desteklendi
Hipotez 1b	Hazır Olma - İşe Adanmışlık	0.267	0.008	Desteklendi
Hipotez 1c	Ulaşılabilirlik - İşe Adanmışlık	-0.013	0.868	Desteklenmedi

Çizelge 3'de sunulan regresyon sonuçları, kapsayıcı liderin alt boyutlarından olan açıklık ve hazır olmanın işe adanmışlığı anlamlı ve pozitif yönde etkilerken, Ulaşılabilirliğin ise işe adanmışlık üzerinde b etkisinin olmadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda Hipotez 1, Hipotez 1a ve Hipotez 1b kabul edilirken Hipotez 1c ret edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Hızla gelişen mevcut ekonomik düzende, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için örgütler daha esnek bir yapıya dönüşmüştür. Bununla birlikte, yalnızca yöneticilerin bilgeliğine güvenmek veya uyumlu bir organizasyonel atmosfer yaratmak, örgütsel performansı etkili bir şekilde iyileştirmek için yeterli değildir (Yan vd., 2017). Günümüzde örgütlerin, örgütsel başarıya hizmet edecek şekilde daha fazla sorumluluk üstlenen ve kendini işine adayan çalışanlara ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenle lider araştırmaları hem uygulayıcıların hem de araştırmacılarının ilgisini çekmektedir. Bu araştırmada, kapsayıcı liderin işe adanmışlık üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Yapılan analizler kapsayıcı liderin işe adanmışlık üzerinde olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgu sosyal değişim teorisi ile tutarlıdır. Sosyal değişim teorisinin ana ilkesi (Blau, 1964), bir tarafın diğer bir tarafa iyi davranması ya da bir iyilik yapması durumunda, diğer tarafında eşit derecede değerli bir şeye karşılık vereceğidir. Bu perspektiften bakıldığında kapsayıcı liderin çalışanlarına karşı olumlu davranışları çalışanlarda bu iyiliğe karşılık verme yükümlülüğü yaratacaktır. Choi vd. (2015) çalışanın organizasyona geri ödeme yapmak zorunda hissettiğinde ve işe bağlılık bu tür bir geri ödemenin bir yöntemidir.

Kapsayıcı lider, çalışanlarla iyi ilişkiler kurulmasına özen gösterir ve çalışanlara karşı daha hoşgörülü davranır. Ayrıca çalışanlarına karşı destekleyici davranır. Kapsayıcı liderin bu özellikleri çalışanın liderine karşı olumlu duyguların oluşması ve liderine saygı duymasını sağlar. Sosyal değişim teorisine dayanarak, liderleri hakkında olumlu algılara sahip çalışanlar daha fazla duygusal olarak örgütsel bağlılığa sahiptir. Liderden gelen destek, çalışanın örgütsel hedefleri yerine getirme konusundaki ahlaki yükümlülük duygusunu artırır ve örgütsel başarı için daha fazla işe adanmışlık gösterirler. Ayrıca kapsayıcı liderin gösterdiği ilgi ve anlayış, çalışanların olumlu duygusal deneyimini geliştirebilir, onlara duygusal kaynaklar sağlayabilir, çalışanların psikolojik refahını iyileştirebilir ve işe olan isteklerini canlandırabilir (Chen vd., 2020; Strom vd., 2014). Sosyal değişim teorisi ve mevcut literatür akışı doğrultusunda kapsayıcı liderin işe adanmışlığı anlamlı ve pozitif yönde etkilemesi beklenen bir durumdur.

KAYNAKÇA

[1] Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: taking stock and looking forward. *Journal of occupational health psychology*, *22*(3), 273.

[2] Bannay, D. F., al-Thalami, M. J. H., & Al–Shammari, A. A. (2020). The Role of Inclusive Leadership Behaviours on Innovative Workplace Behaviour with Emphasis on the Mediator Role of Work Engagement.

[3] Blau, P.M. (1964), Exchange and Power in Social Life, Wiley, New York, NY.

[4] Brislin, R. W., LonnerWalter J. ve Thorndike R. M. (1973). *Cross-Cultural Research Methods*, New York, John Wiley - SonsPub.

[5] Carmeli, A., Reiter-Palmon, R., & Ziv, E. (2010). Inclusive leadership and employee involvement in creative tasks in the workplace: The mediating role of psychological safety. *Creativity Research Journal*, *22*(3), 250-260.

[6] Cenkci, A. T., Bircan, T., & Zimmerman, J. (2020). Inclusive leadership and work engagement: the mediating role of procedural justice. *Management Research Review*.

[7] Chen, L., Luo, F., Zhu, X., Huang, X., & Liu, Y. (2020). Inclusive Leadership Promotes Challenge-Oriented Organizational Citizenship Behavior Through the Mediation of Work Engagement and Moderation of Organizational Innovative Atmosphere. *Frontiers in Psychology*, *11*.

[8] Chen, L., Luo, F., Zhu, X., Huang, X., & Liu, Y. (2020). Inclusive Leadership Promotes Challenge-Oriented Organizational Citizenship Behavior Through the Mediation of Work Engagement and Moderation of Organizational Innovative Atmosphere. *Frontiers in Psychology*, *11*.

[9] Choi, S. B., Tran, T. B. H., & Park, B. I. (2015). Inclusive leadership and work engagement: Mediating roles of affective organizational commitment and creativity. *Social Behavior and Personality: an international journal*, *43*(6), 931-943.

[10] Detert, J. R., & Edmondson, A. C. (2011). Implicit voice theories: Taken-for-granted rules of self-censorship at work. *Academy of management journal*, *54*(3), 461-488.

[11] Gallup (2017), State of the Global Workplace, Gallup Press, New York, NY, available at: www.gallup. com/workplace/238079/state-global-workplace-2017.aspx

[12] Güler, M., Çetin, F., & Basım, H. N. (2019). İşe Tutulma Ölçeği Çok Kısa Versiyonu (UWES-3) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Alternatif bir versiyon (UWES-6) önerisi. *İş ve İnsan Dergisi*, *6*(2), 189-197.

[13] Hair Jr., J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*, 7th ed. Pearson Education, Upper Saddle River, New Jersey.

[14] Hollander, E.P. (2009), Inclusive Leadership: The Essential Leader-Follower Relationship, Routledge, New York, NY.

[15] Lu, C. Q., Wang, H. J., Lu, J. J., Du, D. Y., & Bakker, A. B. (2014). Does work engagement increase person–job fit? The role of job crafting and job insecurity. *Journal of Vocational Behavior*, *84*(2), 142-152.

[16] Nembhard, I. M., & Edmondson, A. C. (2006). Making it safe: The effects of leader inclusiveness and professional status on psychological safety and improvement efforts in health care teams. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *27*(7), 941-966.

[17] Peng, W., Yu, X. J., & Zhu, Q. W. (2017). Inclusive leader scale development and validation in Chinese context. Sci. Technol. Prog. Policy 34, 124–130. doi: 10.6049/kjjbydc.2017010314

[18] Randel, A. E., Galvin, B. M., Shore, L. M., Ehrhart, K. H., Chung, B. G., Dean, M. A., & Kedharnath, U. (2018). Inclusive leadership: Realizing positive outcomes through belongingness and being valued for uniqueness. *Human Resource Management Review*, *28*(2), 190-203.

[19] Schaufeli, W. (2012). Work engagement: What do we know and where do we go?. *Romanian Journal of Applied Psychology*, *14*(1), 3-10.

[20] Schaufeli, W. B., Shimazu, A., Hakanen, J., Salanova, M., & De Witte, H. (2019). An ultra-short measure for work engagement: the UWES-3 validation across five countries. *European Journal of Psychological Assessment*, *35*(4), 577.

[21] Sharma, A., Goel, A., & Sengupta, S. (2017). How does work engagement vary with employee demography?:—Revelations from the Indian IT industry. *Procedia computer science*, *122*, 146-153.

[22] Strom, D. L., Sears, K. L., & Kelly, K. M. (2014). Work engagement: The roles of organizational justice and leadership style in predicting engagement among employees. *Journal of leadership & organizational studies*, *21*(1), 71-82.

[23] Strom, D. L., Sears, K. L., & Kelly, K. M. (2014). Work engagement: The roles of organizational justice and leadership style in predicting engagement among employees. *Journal of leadership & organizational studies*, *21*(1), 71-82.

[24] Wang, Y. X., Yang, Y. J., Wang, Y., Su, D., Li, S. W., Zhang, T., & Li, H. P. (2019). The mediating role of inclusive leadership: Work engagement and innovative behaviour among Chinese head nurses. *Journal of nursing management*, *27*(4), 688-696.

[25] Yan, J., Zhang, X., and Shao, F. (2017). Influence of subordinates' challengeoriented organizational citizenship behavior on performance appraisal: moderating effect of supervisor's organizational commitment. Manage. Rev. 29, 134–142.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE MESLEĞİNE ETKİSİ

Dr. Zeynep Gizer

https://orcid.org/0000-0001-5092-8913

ÖZET

Buhar makinelerinin icadı ile başlayan ve elektrik gücü ile birlikte bilgi teknolojilerinin üretim süreçlerine dâhil olması ile devam eden sanayi devrimleri teknolojinin hızla ilerlemesine neden olmuştur. Gelişen teknoloji ile birlikte yaşadığımız süreç içerisinde üretimde otonom kontrolün sağlandığı yeni bir sanayi devrimi olan Endüstri 4.0 (4.Sanayi Devrimi) hayatımıza girmiştir. Endüstri 4.0 süreci ile beraber hızla gelişen teknoloji bir takım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Dijitalleşmenin ön planda olduğu bu sanayi devriminde birçok sektörün üretim süreçlerinden çalışma koşullarına kadar etkilendiği gibi muhasebe meslek alanı da etkilenmiş ve değişime uğramaya başlamıştır. İnsan yaşamını etkileyen bu teknolojik gelişmeler üretim süreçlerinde de radikal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Üretim sürecinde otomasyonun kullanılması üretim maliyetlerinin yapısında değişikliklere neden olmuştur. Dijitalleşme ile birçok alanda olduğu gibi muhasebe meslek alanında da çalışma şekillerinde değişiklik meydana getirmiştir. Elle yazılan defterlerden e-defter sistemine geçişin yaşanması ile muhasebe meslek mensuplarının görev tanımlarında da değişiklik olması beklenmektedir. Kayıt tutma görevinden ziyade stratejik karar almaya yardımcı olan ve analitik düşünebilen muhasebe meslek mensuplarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü işletmeler "Teknoloji Çağı" adı verilen bu süreçte, varlıklarını sürdürebilmeleri ve rekabet edebilmeleri için çağın gerektirdiği teknolojik yeniliklere uyum sağlamak zorundadır. Bu doğrultuda muhasebe meslek alanında da bazı yeniliklerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı Endüstri 4.0 ile hayatımıza dâhil olan dijitalleşmenin beraberinde getirdiği yeniliklerin muhasebe mesleği üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu amaçla, Endüstri 4.0'ın muhasebe mesleği üzerindeki etkileri konusunda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın kapsamında Endüstri 4.0 ve temel kavramları ele alınmış ve hayatımıza getirdiği yeniliklere değinilmiştir. Çalışmanın sonucunda teknolojik değişimlerin hızlı bir şekilde yaşandığı dijital çağın muhasebe mesleği açısından çeşitli fırsatlar yarattığı ve bazı zorlukları da beraberinde getirdiği ortaya çıkmıştır. Dijital çağa uyum sağlayarak bu zorlukların üstesinden gelebilmek ve daha etkin olabilmek adına muhasebe meslek mensupları için geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Dijitalleşme, Muhasebe Mesleği

THE EFFECT OF DIGITALIZATION ON THE ACCOUNTING PROFESSION

ABSTRACT

Industrial revolutions, started by the invention of steam engines and continued as the information technologies were included in production processes along with electrical power, led to a rapid progress of technology. Within the process we live in conjunction with the developing technology, a new industrial revolution, Industry 4.0 (The Fourth Industrial Revolution), in which autonomous control in production is ensured, has entered our lives. Technologies rapidly developed in the Industry 4.0 process have brought about some changes.

In this industrial revolution, where digitalization is at the forefront, the accounting profession was also affected and started to change as many sectors were affected from production processes to working styles. These technological developments affecting human life have brought about radical changes in production processes. The use of automation in production process has led to changes in the structure of production costs. As a result of digitalization, it has been brought about changes in the working styles in the accounting profession, as in many other fields. With the transition from manual book keeping to the e-book system, it is expected that there will be changes in the job descriptions of accounting professionals. There is a need for professional accountants who can assist in strategic decision making and think analytically, rather than the sole task of book keeping. Because, enterprises have to adapt to the technological innovations required by the age in order to survive and compete in this process called "Age of Technology". Accordingly, some innovations are needed in the area of accounting profession. The purpose of this study is to examine the effects of the innovations brought by digitalization, which appeared in our lives by Industry 4.0, on the accounting profession. For this purpose, studies about the effects of Industry 4.0 on the accounting profession were examined. Within the scope of the study, Industry 4.0 and its basic concepts were discussed and the innovations it brought to our lives were mentioned. As a result of the study, it was revealed that the digital age, characterized by rapid changes in technology, creates various opportunities and some challenges for the accounting profession. Suggestions developed for accounting professionals were provided in order to cope with such challenges and to be more effective by adapting to the digital age.

Keywords: Industry 4.0, Digitalization, Accounting Profession

1.GİRİŞ

Buhar gücünün keşfi ile başlayan 1. Sanayi Devriminden sonra, elektrik enerjisinin keşfi ile 2.Sanayi Devrimi gerçekleşmiştir. Üretim süreçlerinde teknolojik gelişmelerle beraber dijitalleşmenin dâhil olması ile 3. Sanayi devrimi başlamıştır. Hızlı gelişen teknolojiye paralel olarak makinelerin insan gücüne gerek duymadan üretim süreçlerini yönetmeleri ile 4. Sanayi Devrimi diğer adıyla Endüstri 4.0 başlamıştır. Aynı zamanda "Dijital Çağ" veya "Teknoloji Çağı" olarak da adlandırılan bu dönemde, teknolojinin hızlı gelişim göstermesi insan yaşamının her alanını etkilemiş ve birçok değişikliğin yaşanmasına neden olmuştur.

Teknolojinin günlük yaşamımıza girmesi hayatımızın her alanını etkilemiş ve teknoloji kullanımını zorunlu hale getirmiştir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ve otomasyonun hayatımıza girmesi bütün meslek gruplarında olduğu gibi muhasebe mesleğinde de değişime yol açmıştır. Yaşanan süreçler muhasebe meslek mensuplarından beklentileri de beraberinde getirmiştir.

Teknolojinin hayatımıza getirdiği yeniliklerden birisi olan otomasyonun üretim süreçlerinde kullanılması ürün maliyet yapılarında değişikliğe neden olmuştur (Özen, 2020:753). Ayrıca işletmelerde denetim süreçleri de teknolojik gelişime dayalı olarak etkilenmiştir (Dursun vd., 2019:255). Defter kayıtlarının elle yapıldığı süreçten e-defter sistemlerine geçiş mesleğin görev tanımlarında da değişiklik yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. E-uygulamalara geçiş ile işlemlerin kısa sürede yapılabilmesi mümkün hale gelerek zaman tasarrufu sağlanmıştır

(Kablan, 2018:1568; Gulin vd., 2018:505). Bunun bir sonucu olarak birçok işlemin kısa sürede yapılması ile kalan süre içerisinde muhasebe meslek mensuplarının işletmeye değer katacak farklı görevleri üstlenmeleri beklenmektedir (Evstafyeva, 2019:146). Bu nedenle muhasebe mesleğinin yok olmaktan ziyade değişimin getirdiği fırsatlarla dönüşüme uğradığı söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı Endüstri 4.0 ile hayatımıza dâhil olan dijitalleşmenin beraberinde getirdiği yeniliklerin muhasebe mesleği üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu kapsamda öncelikli olarak Endüstri 4.0 kavramı incelenmiştir. Çalışmada dijitalleşmenin hayatımıza getirdiği yenilikler göz önüne alınarak dijitalleşmenin muhasebe mesleğine etkileri incelenmiş ve muhasebe mesleğine getirdiği yeniliklere değinilmiştir. Bunun yanı sıra dijitalleşmeye uyum sağlama, yetkinliklerin artırılması ve veri güvenliğinin sağlanması gibi konularda yaşanan zorluklar incelenmiştir.

2. ENDÜSTRİ 4.0 (4.SANAYİ DEVRİMİ)

Sanayi devrimleri, el emeği ile üretimden makineleşmeye geçen süreçleri başlatmıştır. Bu süreçlerde teknoloji hayatımıza girmiş ve hızlı bir şekilde gelişim göstermiştir. Son zamanların en çok tartışılan konularından biri olan Endüstri 4.0 kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Çalışmanın devamında, yaşanılan sanayi devrimlerinin tarihsel süreçlerinden bahsedilmiş ve Endüstri 4.0'ın temel kaynakları irdelenmiştir.

2.1. SANAYİ DEVRİMLERİNİN TARİHSEL SÜREÇLERİ

1760'lı yıllarda başlayıp 1830'lara kadar devam eden 1.Sanayi Devriminde, üretim el emeğinden buhar gücü ile çalışan makine gücüne doğru kaymıştır. Bu süreçte odun ve bio-yakıt yerine kömürün kullanımında artış olması makine kullanımının daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. İngiltere'de başlayan ve kısa sürede Avrupa ve ABD'ye yayılan sanayi devrimi ile makineler üretimde pratikleşmiş buna bağlı olarak üretilen ürün sayısında artış gözlemlenmiştir (EBSO, 2015:4).

1840-1870 dönemi arasında teknolojinin hızlı ilerlemesi ile 2.Sanayi Devrimi başlamıştır. Buhar ve kömürün yanı sıra çelik, elektrik, petrol ve kimyasal maddelerin üretim süreçlerine dâhil olması ile endüstri daha da gelişmiştir. Henry Ford'un seri üretim bandı sistemi ve fabrikaların elektrikle çalışır hale gelmesi endüstrileştirmeyi hızlandırmış aynı zamanda telefon, radyo, daktilo gibi ürünlerin kullanılmaya başlanması haberleşmeyi ve iletişimi şekillendirmiştir (Siemens, 2014:6).

20.yy'ın ilk yarısında iki büyük dünya savaşından sonra yaşanan süreçler diğer sanayi devrimlerine göre teknolojinin daha yavaş ilerlemesine neden olmuştur. 2. Dünya Savaşının sonlanması ile 1950'li yıllarda dijital teknoloji gelişmiş ve 3. Sanayi Devrimi başlamıştır (EBSO, 2015:6). Bilgisayar ve internet teknolojileri üretim süreçlerinde kullanılmıştır. (Hoffman, 2017:2). Bu dönemde yenilenebilir enerji kaynakları ve sürdürülebilirlik önemli bir konu haline gelmiştir (Siemens, 2014:6).

İlk defa 2011 yılında Hannover Fuarı'nda Endüstri 4.0 terimi kullanılmıştır. Sanayide genel olarak makineler insan gücüne gereksinim duymadan üretim süreçlerini yönetmeye başlamıştır (EBSO, 2015:7). 21.yy'da otonom makineler ve sanal ortamlar devreye girmiş, günümüzde siber fiziksel ortamlara dayalı üretime geçiş yapılmıştır. Böylelikle 4. Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) başlamıştır.

2.2. ENDÜSTRİ 4.0 ve TEMEL KAVRAMLARI

Endüstri 4.0, üretim süreçlerinde bulunan tüm birimlerin birbirleri ile iletişim halinde olarak bütün verilere gerçek zamanlı ulaşmasını sağlamaktadır (Siemens, 2014:10). Fakat Endüstri 4.0'ı sadece işletme fonksiyonlarında değil dünya çapında ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda yeniliklerin habercisi olarak da değerlendirmek gerekmektedir (Soylu, 2018:44). Hayatımızın her alanında değişim yaratan Endüstri 4.0 için bazı kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlar şu şekildedir:

3 Boyutlu (3D) Yazıcılar: 3 boyutlu bilgisayar verisini, elle tutulabilen gerçek nesnelere dönüştüren makinelerdir. Değişik türde ve tekniklerde baskı yapabilen 3D yazıcılar ile elektronik parçalar ve motorlar dışında neredeyse tüm mekanik parçalar üretilebilmektedir (EBSO, 2015:10).

Nesnelerin İnterneti: Araç ve cihazların sürekli olarak internet ortamına bağlı olması ve internet üzerindeki sistemlerle diğer araç ve cihazlar ile iletişim sağlayabilmesine olanak tanıyan bir sistemdir. Üretimde planlama, ham madde temini, lojistik, depolama, paketleme, muhasebe gibi alanlarda akıllı sistem makinelerle otomasyonu sağlamaktadır (Ergüden vd. 2018:142).

Akıllı Fabrikalar: Karmaşık üretim süreçlerini hızlı bir şekilde yöneten, ileri teknoloji kullanan, otonom robotlarla üretim yapan fabrikalardır. Akıllı fabrikalarda makineler birbirleri ile iletişim halindedir (Davutoğlu vd, 2017:554).

Siber Fiziksel Sistemler: Sanal ve fiziksel dünyaları bir araya getirerek akıllı nesnelerin birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan sistemlerdir (Soylu, 2018:46).

Büyük Veri: İnternet ve sosyal medya ağları üzerinden ortaya çıkan büyük hacimli verilerin toplama, saklama, temizleme, görselleştirme, analiz etme ve anlamlandırma işlemlerinin gerçekleştirilmesidir (Akdoğan ve Akdoğan, 2018:4).

Otonom Robotlar: Robot, önceden programlanmış görevleri yerine getirebilen elektro-manyetik cihaz olarak tanımlanmaktadır. Akıllı robotların hem bir operatör kontrolünde hem de operatöre gerek duyulmadan bilgisayar programı aracılığı ile çalışmaları mümkündür (Gabaçlı ve Uzunöz, 2017:156).

Simülasyon: Ürün, malzeme ve üretim süreçlerinin tasarım aşamasında üç boyutlu olarak gerçek zamanlı verileri kullanarak hazırlanan sanal modeldir. Bu modelde, sanal ortamda üretime geçmeden önce sürecin test edilmesi mümkündür (Davutoğlu vd., 2017:553).

Sistem Entegrasyonu: Birden fazla sistemin bir araya gelerek tek bir sistem olarak çalışmasını sağlamaktadır. Ayrıca üretim sürecinden müşteriye ulaşmasına kadar olan bütün sürecin birbirleri ile entegrasyonunu da sağlamaktadır (Gabaçlı ve Uzunöz, 2017:157).

Bulut Bilişim Sistemi: Depolama, sunucu veri tabanı, ağ ve yazılım gibi bilgi işlem hizmetlerinin internet üzerinden sağlanmasıdır. (https://www.endustri40.com).Uygulamaların internet ortamında uzak sürücü üzerinden çalıştırılmasını, kullanıcıya ait verilerin de her an erişilebilir olmasını sağlayan bir servistir (Akbaba, 2019:22).

Artırılmış Gerçeklik: Gerçekliğin bilgisayar tarafından değiştirilmesi olan artırılmış gerçeklik, gerçek dünyadaki çevrenin ve içindekilerin bilgisayar tarafından üretilen ses, görüntü, grafik ve GPS verileri ile zenginleştirilmesi ile oluşan fiziksel görünümdür (EBSO, 2015:21).

Yukarıda belirtilen sistem bileşenleri Endüstri 4.0'ın gerçekleşmesini sağlamaktadır (Kruskopf vd., 2020:79). Endüstri 4.0'ın ülkelerin gelişmişlik düzeyini etkileyeceği, işletmelerin küresel düzeyde rekabet edebilmelerini sağlayacağı ve her bir sektörde farklılık yaratacağı beklenmektedir (Çakır, 2018:97). Endüstri 4.0 ile siber fiziksel sistemlerin nesnelerin interneti aracılığıyla bir ağ üzerinde haberleşmeye başlaması sayesinde üretimin tamamında kendi kararlarını alabilen otonom robotlar çalışacak ve emek gücü büyük oranda robotlara devredilecektir (Gönen ve Rasgen, 2019:2899). Gelişen akıllı fabrika sistemlerini yaratan bu teknoloji Endüstri 4.0'ı bütün üretim süreçlerinin merkezi durumuna getirmiştir (Rossi, 2016).

Akıllı robotların hayatımıza girmesi ile bazı çalışma alanlarının gelişeceği, bazı çalışma alanlarının ise tamamen ortadan kalkacağı tahmin edilmektedir (Tekbaş, 2018). Dört büyük denetim şirketinden biri olan PwC tarafından yayınlanan bir rapora göre İngiltere'de 2030 yılına kadar işlerin yaklaşık üçte birinin otomasyondan etkileneceği belirtilmiştir. Aynı zamanda bu sürecin insan müdahalesini azaltacağı fakat üretim ve mühendislik alanında çalışan insanların işini etkilemeyeceğinden bahsedilmiştir. Rapora göre bunun nedeni Endüstri 4.0'ın insanların yaratıcı özelliklerini ortaya çıkarması ve bu nedenle insanlara ihtiyacın daha fazla olmasıdır (https://www.endustri40.com).

3. DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE ALANINDA YARATTIĞI DEĞİŞİKLİKLER

Bilişim teknolojileri muhasebe faaliyetlerinin yapısını değiştirmektedir. Bilgisayar kullanımı muhasebe uygulamaları için artık bir zorunluluk haline gelmiştir (Nalbantoğlu, 2003:6). Bilgisayardan önce muhasebe kayıtları elle yazılırken o dönemlerde işlem bilgilerine ulaşmak için büyük çaba sarf etmek gerekiyordu. Günümüzde bilgisayar programları sayesinde bu işlemleri depolamak, saklamak ve istenildiği anda erişmek mümkün hale gelmiştir. Böylelikle muhasebe verisinin hacim, hız ve çeşitliliğinde genişleme olmuştur (Aslan ve Özerhan, 2017:868). Aynı zamanda dijitalleşme bilgiye ulaşma hızını kolaylaştırmış ve bilgiye ulaşım maliyetini düşürmüştür (Dursun vd. 2019:253).

Dijitalleşme, aslında geleneksel sistemin yerine geçmekten ziyade var olan sistemin veya hizmetin geliştirilmesi amacıyla teknoloji kullanımını artırmaktadır (Evstafyeva, 2019:146). Muhasebenin kaydetme, sınıflandırma, özetleme ve raporlama fonksiyonlarının akıllı makineler, akıllı üretim sistemleri, akıllı raflar, akıllı depolar, akıllı stok vb. ile verilerin gerçek zamanlı olarak kaydedildiği akıllı kayıt sitemine dönüşeceği düşünülmektedir (Kablan, 2018: 1568). Akıllı kayıt sistemi ile beraber temel hizmetler daha hızlı ve daha etkili olacağından dolayı muhasebe meslek mensuplarına emek ve zaman tasarrufu sağlayacaktır (Gulin vd.,2018:505). Geleneksel olarak yapılan iş gücü daha karmaşık ve zor iken, dijitalleşmenin getirdiği bilgisayar sistemleri şu anda işlemlerin daha hızlı ve kolay bir şekilde yapılmasına olanak sağlamaktadır (Tekbaş, 2018).

Dijitalleşme muhasebede sadece kayıt alanında ve bilgiye ulaşma hızında değişiklik yaratmamaktadır. Örneğin; sanayi devrimleri ile beraber teknolojide yaşanan hızlı değişimlere paralel olarak yeni teknolojilerin üretimde kullanılması üretimde otomasyonu artırmıştır. Üretimin makinelerle yapılması iş gücünün azalmasına neden olmuştur. Bu durum genel üretim giderlerinde artış, direkt işçilik giderlerinde ise azalış meydana getirmiştir. Böylelikle üretimde otomasyonun artması ile ürün maliyet yapılarında değişiklikler olmuştur (Özen, 2020:753). Dijitalleşmenin getirdiği faydalardan bir tanesi de stok maliyetlerini belirleme yönteminin kolaylaşmasıdır. LIFO (Son Giren İlk Çıkar), FIFO (İlk Giren İlk Çıkar) gibi stok maliyetlerini belirleme yöntemlerini kullanmak yerine, RFID (Radyo Frekansı ile Tanımlama) veya barkod sistemlerinden elde edilen verilerin kullanılması gerçek zamanlı olarak stok maliyetlerini kolaylıkla belirlemeye yardımcı olmaktadır (Aslan ve Özerhan, 2017:869).

Bu yeni maliyet yapısına uygun raporlama sistemlerinin yeniden oluşturulması, karar vericilerin beklentilerini karşılayacak maliyet yöntemlerinin kullanılması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir (Özen, 2020:753). Gerekli veriler otomasyonla sağlanacağından dolayı karar alma süreçlerinde yöneticilere daha fazla ihtiyaç olacaktır. Yöneticilerden veri analiz kısmına daha çok vakit ayırmaları beklenmektedir (Kruskopf vd.,2020:84).

Dijital devrim, denetim alanında da yenilikler getirmektedir. Denetim görüşünün belirlenebilmesi için gerekli olan kanıt toplama yöntemleri değişime uğramıştır. Fiziksel sayım yerine dijital ortamda belgeler incelenerek sayım yapılmaktadır. Böylelikle dijitalleşmenin getirdiği kolaylıkla denetim süreçlerinin daha kısa sürede tamamlanması sağlanacak, daha az iş gücüne ihtiyaç duyulacaktır. Ayrıca yapay zeka sayesinde hile tespitlerinin kolaylaşması denetimin güvenilirliğini olumlu yönde etkileyecektir (Dursun vd., 2019:255). Denetim sürecinde de bilgi teknolojilerini iyi analiz edebilecek, sistemin açıklarını belirleyebilecek, tecrübeli çalışanlara ihtiyaç duyulmaktadır (Çalış vd., 2014:100).

Dört büyük denetim şirketinden biri olan Ernst & Young, açıkladıkları raporda hile tespitini kolaylaştırmak için 50'den fazla şirket üzerinde yapay zekâ programlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Aynı raporda yapay zekâ programlarının %97 oranında hileleri doğru tespit ettiği sonucu ortaya çıkmıştır (Zhou, 2017). Bir diğer dört büyük denetim şirketinden biri olan PwC, dijital yeniliklere uyum sağlayabilmek için 2 yıl boyunca çalışanlarının dijital yeteneklerini geliştirmelerine yönelik eğitim verdiklerini açıklamışlardır. 1.000 çalışan için hazırlanan eğitim içeriğinde veri toplama, veri temizleme, blok zinciri, otomasyon, siber güvenlik, yapay zekâ gibi konular yer almıştır. Bu sayede işlerin daha hızlı yapıldığını ve müşterilere maliyetinin ise azaldığını belirtmişlerdir (Liffreing, 2018).

Dijital sistemlerin sağladığı faydaların yanı sıra olumsuz bir takım durumlar bulunmaktadır. Örneğin; büyük verinin kullanılması için gerekli olan akıllı sistemlerin devreye girmesi ile işletmeler için siber tehditler önemli bir risk olacaktır (Tekbaş vd. 2018:226; Türker, 2018: 223). Bu nedenle siber güvenlik konusunda da alınacak tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır (Dursun vd. 2019:256). Ayrıca oluşabilecek herhangi bir siber tehdit durumunda verilerin güvenliğinin sağlanması için çalışanlara eğitim verilmelidir. Bilginin güvenliğinin sağlanması için alınacak bu tedbirler aynı zamanda maliyetlerde de artışa neden olacaktır (Özen, 2020:756).

Dijital hayata geçişin neden olduğu muhasebe sistemindeki değişiklikler, yarattığı fırsatlar ve getirdiği tehditler, muhasebe meslek mensuplarının niteliğinde de değişimi zorunlu hale getirmiştir (Özen, 2020:760). Meslek mensuplarının dijitalleşme sürecinde başarılı olabilmesi için bu sürecin neden olduğu değişiklikleri anlaması, gelecekte ortaya çıkma olasılığı olan mesleki risklere ve olanaklara göre kendilerini hazırlamaları gerekmektedir (Nalbantoğlu, 2003:2). Bu nedenle işletmeler ve muhasebe meslek örgütleri kilit becerileri geliştirmeye odaklanırken, muhasebe meslek mensupları için eğitimler düzenlemelidir (TÜRMOB, 2020:8). Muhasebe meslek mensuplarına, dijitalleşme sürecine uyum sağlayabilmeleri ve dijital sistemleri daha etkin kullanabilmeleri için "Dijital Muhasebe Okuryazarlığı" eğitiminin de verilmesi önerilmektedir (Tekbaş vd. 2018:225).

Yeni sistemde insanların çoğunlukla bilgisayarın başında olmayacağı ve bilgisayar işlerini akıllı sistemlerin yapacağı düşünülmektedir. Bu noktada çalışanlara düşen görev kritik karar verme süreçlerinde yer almaktır (Rossi, 2016). Yarının muhasebe meslek mensuplarından daha girişimci, daha yaratıcı, stratejik düşünebilen ve karar alma becerilerine sahip olması beklenmektedir. Bu nedenle alacakları temel eğitimlerin yeni koşullara göre düzenlenmesi gerekmektedir (Türker, 2018:225).Yeteneklerini geliştirmeyen ve değişime ayak uyduramayan meslek mensupları asıl o zaman işlerini kaybetme tehlikesi altında olacaklardır (Hoffman, 2017:4).

IFAC (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu) yeni düzende muhasebe meslek mensuplarının kendi ekibine liderlik yapması, stratejik yol gösterici olması, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanması, işletmeleri yaşanması muhtemel hile ve yolsuzluklardan korumak için doğru sistemleri kullanması ve süreçleri doğru yönetmesi gerektiğini vurgulamaktadır (TÜRMOB, 2020:11-17). Ayrıca muhasebe meslek mensuplarından şirketlerin büyüme ve gelişme stratejilerine daha çok yardım etmeleri de beklenmektedir (Evstafyeva, 2019:146).

Kruskopf vd. (2020:85) çalışmalarında, yeni dijital süreçte muhasebecilerin blok zinciri muhasebecisi, bulut sistemi muhasebecisi, veri güvenliği muhasebecisi, siber suç birim muhasebecisi gibi alt birimlere ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Aynı zamanda, yeni nesil muhasebecilerin ihtiyaç duyacağı potansiyelleri teknik ve sosyal olmak üzere iki gruba ayırmışlardır. Teknik yeteneklerde yazılım alanında kendini geliştirmesi, uluslararası standart bilgisine sahip olması, analiz yeteneği, veri yönetimi becerisi, veri görselleştirme ve veri güvenliği alanlarında kendini geliştirmesi beklenmektedir. Sosyal yetenek alanında ise problem çözme, liderlik, risk yönetimi, stratejik karar verme, yenilikçi ve yaratıcı olması beklenmektedir.

Dijitalleşme, muhasebe mesleğini mühendislik ile daha çok ilişkili hale getirmiştir (Kablan, 2018:1568). Çünkü her ikisinde veri toplama, analiz etme, çözüm üretme, analitik düşünme, yaratıcılık gibi yetenekler bulunmaktadır. Muhasebe meslek mensupları mali mühendislik sayesinde farklı dijital teknikleri kullanarak doğru bilgiyi elde etmede ve süreci yönetmede daha başarılı olacaklardır (Tekbaş, 2018).

4. SONUÇ

Teknolojik gelişmelere paralel olarak dijitalleşme hayatımızın her alanına girmiştir. Bu nedenle hayatımızın pek çok alanı dijital süreç ile birlikte dönüşüme uğramıştır. Dijitalleşme günlük yaşantılarımızı etkilediği gibi birçok çalışma alanını da etkilemiş, beraberinde bir takım değişiklikleri de zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışma alanlarından bir tanesi de muhasebe alanıdır. Üretimde otomasyonun artması ile teknolojiye daha fazla yatırım yapılmaya başlanmıştır. Bu nedenle direkt işçilik giderlerinde azalış, genel üretim giderlerinde ise artış yaşanmıştır. Bu durum ürünlerin maliyet yapılarının değişmesine neden olmuştur.

Dijitalleşme bir takım kolaylıkları da beraberinde getirmiştir. Kayıtların elle yazılmasından e-defter sistemlerine geçilmiş ve birçok iş artık e-uygulamalar aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. Yapay zekâ verilere daha hızlı ulaşmayı mümkün hale getirmiştir. Örneğin; belge incelemeleri dijital ortamda daha hızlı yapılarak iş yükü azalmış böylelikle yapılan işlem sayısı artmış ve süreç yönetimleri daha etkili olmuştur. Bunun yanı sıra yapay zekâ programları yapılan hileleri tespit etmede başarılı olmuş, bu durum denetimde güvenilirliği artırmıştır.

Dijitalleşmenin yarattığı bu kolaylıkların yanı sıra veri güvenilirliği ise önemli bir tehdit unsuru olmuştur. Şirketlere ait bütün verilerin dijitale yüklenmesi ve bütün işlemlerin dijital ortamlarda yapılması siber tehditleri yaratmıştır. Bir diğer tehdit unsuru ise otomasyonla beraber iş gücüne duyulan ihtiyacın azalmasına yönelik endişe duyulmasıdır. Aslında bu durum muhasebe meslek mensuplarına olan ihtiyacın azalacağı anlamına gelmemektedir. Aksine muhasebe meslek mensuplarına ihtiyacı daha çok artıracaktır. Bu süreç muhasebe mesleğinin görev tanımının değişmesine neden olacak ve mesleğe farklı bir bakış açısı kazandıracaktır. Aynı zamanda bu süreç kayıt tutan muhasebeciden mali mühendisliğe dönüşümü de başlatmıştır. Karar vermeye yardım eden, analitik düşünen, liderlik yapabilen, daha fazla değer yaratabilecek, sorumluluklar alacak muhasebecilere ihtiyaç olacaktır. Bu nedenle dijitalleşmenin getirdiği yeniliklere uyum sağlayabilmek için muhasebecilerin teknolojik bilgiye sahip olması ve kendi yeterliliklerini artırmaları beklenmektedir. Muhasebe meslek mensuplarına verilecek eğitimler dijitalleşme sürecine uyum sağlamalarını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle tehdit unsuru olarak görülen bu durum aslında fırsata dönüşebilecektir. Kısacası muhasebe mesleği yok olmayacak sadece görev tanımı değişecektir.

KAYNAKÇA

Akbaba Buyruk, A.N. (2019). Bulut Muhasebe ve İşletmelerde Uygulanması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (82), 21-40.

Akdoğan, N., ve Akdoğan, U. (2018). Büyük Veri-Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına ve Muhasebe Mesleğine Etkisi. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (55), 1-14.

Aslan, Ü., ve Özerhan, Y. (2017). Big Data, Muhasebe ve Muhasebe Mesleği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi,* 19(4), 862-883.

Çakır, N.N. (2018). Endüstri 4.0 ve Çalışmanın Geleceği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, November, 97-105.

Çalış, Y. E., Keleş, E., ve Engin, A. (2014). Hilenin Ortaya Çıkartılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 63, 93-108.

Davutoğlu, N.A., Akgül, B., ve Yıldız, E. (2017). İşletme Yönetiminde Sanayi 4.0 Kavramı ile Farkındalık Oluşturarak Etkin Bir Şekilde Değişimi Sağlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (52), 544-567.

Dursun, D. G., Ektik, D., ve Tutcu, B. (2019). Mesleğin Dijitalleşmesi: Muhasebe 4.0. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 251-257.

EBSO (2015), Sanayi 4.0. Ege Bölgesi Sanayi Odası Araştırma Müdürlüğü, www.ebso.org.tr/ebsomedia/documents/sanayi-40_88510761.pdf (Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2021).

Ergüden, E., Kaya, C.T., Tanyer, B., ve Türkyılmaz, M. (2018). Endüstri 4.0'ın Getirdiği Devrimsel Değişimler Işığında Muhasebe Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (54), 139-148.

Evstafyeva, E., Kislaya, İ., Kruchanova, I. (2019). Advanced Accounting Perspectives in the Light of Leading Economic Digitalisation Processes. *Advanced in Social Science, Education and Humanities Research*, (359), 146-152.

Gabaçlı, N., ve Uzunöz, M.(2017). IV. Sanayi Devrimi: Endüstri 4.0 ve Otomotiv Sektörü. 3rd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 09-11 November, 149-174.

Gulin, D., Hladika, M., ve Valenta, I. (2019). Digitalization and the Challenges for the Accounting Profession, - Enterprise Research Innovation Conference, 12-14 September.

Hoffman, C. (2017). Accounting and Auditing in the Digital age. http://xbrlsite.azurewebsites.net/2017/Library/AccountingAndAuditingInTheDigitalAge.pdf (Erişim Tarihi:7 Mayıs 2021).

Kablan, A. (2018). Endüstri 4.0. "Nesnelerin İnterneti"- Akıllı İşletmeler ve Muhasebe Denetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (23), 1561-1579.

Kruskopf, S., Lobbas, C., Meinander, H., Söderling, K., Martikainen, M., Lehner, O. (2020). Digital Accounting and the Human Factor: Theory and Practice. *ACRN Journal of Finance and Risk Perspectives*. (9), 78-89.

Liffreing, I. (2018). Pwc Launches 2-Year Digital Skills Course to Train 1,000 Employees on Everything Rones to Blockchain. https://digiday.com/marketing/pwc-launches-two-year-digital-skills-course-train-1000-employees-everything-drones-blockchain/ (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2021).

Nalbantoğlu, R. (2003). Muhasebe Uygulamaları Konusunda Meslek Mensuplarının Bakış Açıları. VI. Uluslararası Muhasebe Sempozyumu 16 -19 Nisan.

http://archive.ismmmo.org.tr/docs/SEMPOZYUMLAR/SEMPOZYUM_06/5Oturum/RifatNalbantoglu.pdf (Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2021).

Özen, İ. (2020). Teknoloji Muhasebesi. *Turkish Studies*, 15(6), 751-777.

Rasgen, M. ve Gönen, S. (2019). Endüstri 4.0 ve Muhasebenin Dijital Dönüşümü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2898-2917.

Rossi, B. (2016) How Industry 4.0 is Changing Human-Technology Interaction http://www.information-age.com/industry-4-0-changing-human-technology-interaction-123463164/ (Erişim Tarihi 15 Mayıs 2021).

Siemens, (2014). Endüstri 4.0 Yolunda. http://siemens.e-dergi.com/pubs/Endustri40/Endustri40/Default.html#p=1 (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2021).

Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Girişimcilikte Yeni Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 43-57.

Tekbaş, İ. (2018). The Profession of The Digital Age: Accounting Engineering, https://www.ifac.org/global-knowledge-gateway/technology/discussion/profession-digital-age-accounting-engineering (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).

Tekbaş, İ., Kurnaz, E., ve Azaltun, M. (2018). Dijital Muhasebe Okuryazarlığı: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma. 5th International Congress on Accounting and Finance Research. 17-20 October . 222- 238.

Türker, M. (2018). Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bakış. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), 202-235.

TÜRMOB (2020). Yarının Muhasebecileri. *TÜRMOB International*, 12(50). 1-20.

Zhou, A. (2017). EY, Deloitte And PwC Embrace Artificial Intelligence for Tax and Accounting. https://www.forbes.com/sites/adelynzhou/2017/11/14/ey-deloitte-and-pwc-embrace-artificial-intelligence-for-tax-and-accounting/#60e6f5534982 (Erişim Tarihi: 1Haziran 2021).

https://www.endustri40.com/endustri-4-0-mitleri-ve-kavram-yanilgilari/ (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).

https://www.endustri40.com/bulut-bilgi-islem-iaas-paas-saas/ (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).

KÜLTÜR-REKLAM ETKİLEŞİMİ

Arş. Gör. Amine Refika ZEDELİ [1]

[1] Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 0000-0002-4636-9909

ÖZET

Reklamcılık, kişilerin istekleri, özlemleri, arayışları ve toplumdaki saygınlığının belirleyicisi olmaktan beslenir. Başarılı bir reklam marka satın alınırlığını artırır. Reklam, satın alınırlığı sağlayabilmek için marka ile tüketici arasında duygusal bir bağ oluşturmalıdır. Bu duygusal bağı oluşturmak için markanın niteliklerine vurgudan çok markanın kişilerle arasında bir iletişim bağı kurması amaçlanır. İletişimi oluşturmak için tüketici konumundaki bireylerin duygularına hitap edebilmelidir. Kültürler, bireylerin dünyayı ve hayatı algılayış biçimini belirlediği ve beslediği için duygusal bağ oluşturulurken önemli bir rol oynar. Her kültürün olaylar, durumlar, düşünceler karşısında gösterdiği tutum ve tepki farklılık gösterir. Marka sunumu yapılmadan önce kültürel özelliklere göre iyi bir araştırma yapılmalıdır. Araştırmanın sonucuna göre tüketiciyle marka arasında bağ oluşturulur. Marka ne kadar güçlü bir kimlik oluştursa bağ da o kadar kuvvetli olacaktır.

Bu çalışmadaki amaç, ürünü satın aldırmaya yönlendirmek için yapılan reklamların güçlü bir etki oluşturabilmesi için kültürel farkları gözetmesi gerektiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla dünyadan farklı kültürlerden çeşitli reklam örnekleri incelenmiş, bu reklamların kültürlerdeki etkisi ortaya koyulmuştur. Son bölümde kültürlerin reklamların yöntemini belirlemekle beraber reklamların da kültürlerin değişiminde rol oynayarak etkileşimli bir sebep sonuç ilişkisi meydana getirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Reklam, Kültür, Etki

1. REKLAM ve AMACI

Reklam kelimesi, Fransızca bir kelime olan reclame kökünden türemiştir. Reklam, insan davranışını istenilen bir yönde etkilemek veya değiştirebilmek amacıyla kullanılan en etkili ve stratejik kitle iletişimi biçimlerinden biridir. Reklam ekonomik araç olarak, marka oluşumunu sağlamayı, ürün veya hizmeti piyasada tutundurmayı, onu satmayı ya da talebi arttırmayı amaçlamaktadır. Reklam, markanın pazarlama stratejisine göre oluşturulmuş mesajın iletileceği hedef kitleye en uygun yol ve yöntemler seçilir. Bu mesajları oluştururken reklamcı, tüketici üzerinde en çok etkili olabilecek mesajı kodlamaya çalışır (Batı, 2010, 11).

Reklam temelde ikna etme işidir ve tüketiciyi ikna etmenin de tanımlanmış bazı yöntem ve ilkeleri vardır. Reklam iletişimi bu anlamda stratejik bir yapıyı örnekler(Batı, 2010, 11).

Reklamın amacı, markası için oluşturduğu mesajlar ile tanıtımını yaptığı ürün ya da hizmetin hedef kitlenin dikkatini çekmesini sağlamak ve bunun sonucunda markanın tüketimini gerçekleştirmektir. Bunun için tüketiciyle marka arasında, reklam, duygusal bir bağ oluşturur. Bu duygusal bağ ile tüketimin sürekli olması hedeflenen diğer amaçtır. Böylece önce sadık müşteri kitlesini oluşturmak ve sonra kitlenin genişletilmesi hedeflenerek markanın devamlılığı sağlanmış olacaktır. Sadık müşteri oluşturma sürecinde ilk koşul, tüketiciyi satış noktasına

çekmeyi başarmaktır. Tüketici markayı satın aldığı takdirde reklam başarıya ulaşmış demektir. Tüketicinin satın alma davranışının sürekliliğini sağlayabilmek ise, ürüne, ürünün fiyatına, pazar koşullarına, rekabete, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal süreçlere de bağlıdır

2. REKLAM – KÜLTÜR İLİŞKİSİ

2.1. KÜLTÜR NEDİR?

Kültür için birçok tanımlama yapılabilir. Ama reklamcılık için aşağıdaki tanımlama kültürü genel olarak açıklamaktadır.

"Kültür; hedef kitleyi oluşturan bireylerin ihtiyaç, istek ve davranışları üzerinde en temel belirleyici unsurlardan biridir diyebiliriz. Çünkü hepimiz belli bir toplum içinde yetişiriz ve değer yargılarımızı, algılarımızı, tercih ve davranışlarımızı bu toplumsal çevreden ve onun kültürel örüntüsünden ediniriz. Bireyin milliyeti, ırkı, dini ve yaşadığı coğrafi bölge onun ait olduğu alt kültür gruplarını belirler. Ait olunan alt kültür grubu ise kişinin yiyecek, içecek tercihinden, seçtiği giyim tarzına kadar istek, ihtiyaç ve tercihleri üzerinde belirleyici rol oynar" (Kocabaş, Elden, Yurdakul, 1999, 124).

Kültürün kim olduğumuzu göstermekle belirgin bir rolü vardır. Kendimize ait olduğunu söyleyebileceğimiz bir kültür olmadan, derin biçimde parçalanırız (Rapaille, 2011: 212).

2.2. REKLAMIM KÜLTÜRE ETKİSİ

Günümüzde reklamlar hizmet ya da ürün hakkında doğrudan bilgilendirme yapmaktansa bu ürünlerin bizim için bir şey ifade etmesi için çabalar. Reklamlar, marka için popüler kültürdeki unsurları kullanarak, gündelik yaşam içindeki nesne, durum, yaşantılarla şekillendirmeye çalışır, ona anlam yükler. Tüketicinin duygularına hitap ederek markayla arasında duygusal bir bağ oluşturur, tüketicinin hayatında yer edinir ve hayatının bir parçası olması yolunda işlev kazandırır. Reklamlar günlük yaşamımıza yeni anlamlar katmaktadır. Reklamlarda anlam üretimi, toplumlarda zaten var olan kodlardan hareketle işlem görür. Popüler kültür ürünlerinden olan reklam, aynı zamanda egemen ideoloji yayan bir etkili araçtır.

Reklamcı toplumun yaşam tarzını, bazı kavram ve değerlerin oluşmasını da etkiler. Reklamlar bugün modern toplumlarda birer gösterge sistemi haline gelerek, kültürel pratiklerde çok daha bütünleştirici bir rol oynamaya başlamış ve kapitalizmin büyüme dinamiklerinde daha da önemli bir yer üstlenmiştir (Batı, 2010: 18).

2.3. KÜLTÜRÜN REKLAMA ETKİSİ

Reklam mesajları topluma sunulurken, hedef kitlesini ikna edecek bir biçimde çok geniş toplumsal ve kültürel kaynaklardan yararlanılır. Reklam benzeri görülmemiş bir esneklik içinde, cinsellik, mutluluk, hüzün, eve dönüş, özlem, eğlence, gösteriş, macera ve hatta ölümün karanlık yanları, yani yaşamın her kesitinin kullanıldığı bir iletişim biçimidir (Rutherford, 2000, 17). Bunun yanında, günlük yaşamın ve popüler kültürün geniş alanlarından alınan klişeler, benzetmeler, yaşamdan küçük kesitler, insan duyguları, kaçınılmaz olarak reklamlarda kullanılır (Rutherford, 2000, 16).

Bir marka isminden ya da üründen daha önemlidir. Başarılı bir marka ikondur, kültürel bir arketipin güçlü bir ifadesidir. Bu durumda, marka yöneticileri yalnızca markaların duygusal

banka hesabına yatırım yapmaktan değil, aynı zamanda daha önemli bir görevden sorumludurlar: bir kültürün karakter unsurlarını devam ettirmek ve böylece dünya üzerindeki kültürel çeşitliliği sürdürmek. Birçok yönden, kendi kültür kodlarından, küresel cemaate kültürün gücünü ve büyüleyiciliğini iletmekten sorumludur (Rapaille, 2011, 213).

2.4. FARKLI KÜLTÜRLER VE REKLAMLARDAKİ ETKİSİ

Farklı ülkelerin geçmişlerinden getirdikleri farklı kültürel özelliklere sahip olmaları, şirketlerin pazarlama iletişimlerini planlarken dikkate almaları gereken önemli bir konu olarak kendini göstermektedir. Bir şirket uluslararası bir pazarlama stratejisi dahilinde planlayacağı uluslararası reklam kampanyasında, farklı ülkelerin farklı kültürel değerleri, davranış kalıpları ve inançlarını dikkate almak zorundadır. Zira bir ülkede olumlu karşılanacak bir söz, davranış ya da tavır bir başka ülkede kültürel farklılıklar nedeniyle kabul edilemez bir niteliğe bürünebilir, yanlış anlamalara sebep olabilir (Elden, 2004, 217).

Reklam, kişisel satış, satış geliştirme ve halkla ilişkiler temel olarak birer iletişim sürecidir. Yerli pazarlarda etkili bir tutundurma stratejisi geliştirmeye eşlik eden kültürel problemler olarak da tartışılan problemler, başarılı bir uluslararası tutundurma programı için ortadan kaldırılmalıdır. Yabancı pazarlamacılar için temel alınan unsur, potansiyel müşterilere iletilecek ve onlar tarafından doğru olarak algılanacak mesajlar için gerekli bütün unsurların (kültürel farklılıklar, medya sınırları, yasal problemler vs.) kontrol edilmesini araştırmak ve sağlamaktır. Uluslararası iletişim çeşitli nedenlerle başarısız olabilir: bir mesaj, medya seçimindeki bir yanlışlık vb. nedeniyle hedef kitlesine ulaşamayabilir; mesaj planmış hedef kitleler tarafından alınabilir fakat farklı kültürel yorumlar nedeniyle anlaşılamayabilir; ya da mesaj planlanmış hedef kitlelere ulaşabilir ve anlaşılabilir fakat etkili olmaz, çünkü pazarlama uzmanı hedef pazarın ihtiyaç ve isteklerini doğru olarak belirlememiştir (Cateora, 1997: 505).

2.5. KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN REKLAMA ETKİSİ

Hedef grupların ve bunları oluşturan insanların kültürel özellikleri (gelenekler, örf-adet ve alışkanlıklar); grup normları; tutumları ve kanaatleri (örneğin, domuz etinden yapılmış et ürünlerinin İslam ülkelerinde, inek etinden imal edilmiş ürünlerin de Hindistan'da reklam edilmesinden kaçınılması gerekir.

Kültürel çeşitlilik bilgisi, bütün reklam projesini kapsamalıdır. General Mills bir kek karışım içeriği ile ilgili bir ürününü Japonya'da piyasaya sürdüğünde Japon toplumunun sahip olduğu kültürel özelliklerden ötürü bazı problemlerle karşılaştı. General Mills, kek karışım içeriğini Japonya'da tanıttığında, kekler Japonlar tarafından çoğu kez yenmedi. Çünkü Japon ev hanımı başarısız olmaktan endişe ediyordu. Bu nedenle televizyon reklamlarındaki sunumlarda verilen bilginin arttırılmasına karar verildi ve kek yapmanın pilav yapmak kadar kolay olduğu mesajı aktarıldı. Bu sefer de General Mills Japon ev hanımlarını daralttığını fark etti; çünkü Japonlar pilav hazırlamanın büyük bir yetenek gerektirdiğine inanıyorlardı (Cateora, 1997, 492). Birisi bir kültüre yeni bir şey getirmeyi amaçladığında, bu fikri o kültüre uyarlamalıdır. Başka türlü işe yaramaz (Rapaille, 2011, 144).

Açımlama problemleri zaman zaman da yanlış kodlamalar sebebiyle oluşabilir. Örneğin; Chevrolet'nın "yıldız" anlamına gelen Nova isimli markası İspanya'da "gitmez, yürümez" anlamına gelen No Va! Olarak açımlanmıştır. Bu konuya ilişkin bir başka örnekte ise, Renault'nun, otomobilin imajının arttırılması amacıyla hazırlanan bir reklamı Nijerya'da yayımlandığında, sarışın bir kadının sürücünün yanında oturmakta olduğu sahne sebebiyle; reklamdaki reklamı izleyen tüketiciler tarafından namuslu olmayan bir kadın olarak algılanmış ve bu nedenle reklam toplumda utanma hissi uyandırarak kabul görmemiştir (Cateora, 1997, 507).

3. SONUÇ

Reklam, marka için olumlu bir tutum oluşturup, hedef kitleye yönelik, istenen bir davranış değişikliği yaratma çabası içindedir. Reklam bu çabayı gerçekleştirmek için, hedef kitlesiyle iletişim kurmaya ve onunla duygusal bir bağ kurmaya hedeflenir. İnsanın kendini gerçekleştirme güdüsüyle sosyal yaşamdan ve içinde yaşadığı kültürden de etkilenmesi söz konusudur. Bireyi hem psikolojik hem de toplumsal bir varlık olarak ele alan reklam, insan davranışlarını etkileyen psikolojik faktörlerin, sosyo-kültürel faktörlerin etkisini göz önünde bulundurmaktadır.

Tüketici davranışlarının şekillenmesinde, tüketicinin içinde yaşadığı toplumun maddi ve manevi değerlerinin tümü olan kültürün etkisi büyüktür. Çünkü birey tüketici olmayı, satın alma alışkanlıklarını, içinde yaşadığı çevrenin ve kültürün etkisiyle öğrenir. Tüketici reklamlarda sunulan iletileri kendi kültüründeki yargılara göre algılar. Reklam mesajını kültürel özeliklerini dikkate alarak ve bu özelliklere uygun olarak oluşturması mesajın doğru olarak algılanması için şarttır. Kısaca reklam iletişiminde, verilen mesaj biçimi (görüntü, ses, simgeler yoluyla) hedeflenen kitlenin kültürü ile uyum içinde olmalıdır. Bu nedenle, reklamın başarılı olabilmesi için kültürel değerlerin analiz edilmesi ve bu doğrultuda farklı kültür yapılarına ters düşmeyecek şekilde reklamlar yapılması gerekmektedir.

SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

KAYNAKÇA

[1] Batı, Uğur, *Reklamın Dili,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

[2] Cateora, Philip R., International Marketing, Irwin-Mcgraw Hill International Edition, 1997.

[3] Elden Müge, Uluslararası Reklamda Tüketici Davranışını Etkileyen Bir Faktör Olarak Kültürel Farklılıkların Önemi, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2004/Sayı:9, 2004.

[4] Kocabaş, Füsun, Elden, Müge, Yurdakul, Nilay, Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1999.

[5] Pollay R.W:, K, Gallagher, Advertising And Cultuel Values: Reflections İn The Distorted Mirror, Çev: Uğur Batı, International Journal Of Advertising, 9, 1990.

[6] Rapaille Clotaire, Kültür Kodu, Fgp Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 2011.

[7] Rutherford, Paul, Yeni İkonlar: "Televizyonda Reklam Sanatı", Çev: Mustafa K. Gerçekler, YKY, İstanbul, 2000.

KARADENİZ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

YEME İÇME MEKÂNLARININ DİL VE LEZZET HARİTALARININ KÜLTÜREL KORUMA ZEMİNİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: ATAKUM (SAMSUN) ÖRNEĞİ

Mücahit YILDIRIM[1]

[1] Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, 0000-0002-5781-449X

ÖZET

Kültür, bilgiyi, sanatı, ahlâkı, örf ve âdetleri, insanın içinde yaşadığı toplumdan kazandığı bütün kabiliyet ve alışkanlıkları kapsayan, atalarından kendilerine miras bırakılan maddi/manevi değerler bütünüdür. Milletin varlığını devam ettirebilmesi, kültürüne sahip çıkması ve onu gelecek nesillere ulaştırma çabası ile doğru orantılıdır. Kültürün korunması ise yalnızca yazılı kaynaklara aktarmakla değil, onu genç nesillere yaşatmakla mümkündür. Günlük hayattaki tüm pratiklerin içerisinde var olması gereken kültürel korumanın şüphesiz ki kendini gösterdiği en önemli alanlardan ikisi de dil ve yemek kültürüdür. Dil, bir milletin en önemli hazinesidir. Yemek kültürü ise, yaşanılan coğrafyanın insanlara sunduğu olanaklar sonucunda ortaya çıkarılan lezzet havuzudur. Bu iki kültürel unsur, kültürün korunması ve yaşatılması bağlamında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak genç neslin maruz bırakıldığı dilin yanlış kullanımı ve yemek tercihlerinin yabancılaşması önemli bir kültürel yozlaşma sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada özellikle üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğunun ikamet ettiği ve sosyalleşme mekânı olarak tercih ettiği Samsun ilinin Atakum ilçesindeki sahil kesiminde yeme içme faaliyetlerini sürdüren işletmelerin adları, yiyecek türleri ve fonksiyonlarının tespit edilerek kültürel koruma açısından içerik analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Atakum sahilindeki tüm işletme adları, fonksiyonları ve yiyecek sunumlarına ait veriler temin edilip, işlenerek analize tabi tutulacaktır. Saha çalışması yapılarak işletme sahipleri ile görüşmeler gerçekleştirilecek ve yerinde gözlem ve incelemelerle içerik analizi desteklenecektir. Elde edilen bulgular neticesinde bir durum tespiti yapılarak kültürel korumanın sağlanmasına yönelik önerilerde bulunulacaktır. Bu yönüyle çalışmanın, kültürel mirasın korunması ile ilgili, uygulamada durum tespiti ortaya çıkarması açısından önemli bir veri kaynağı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kültürel Koruma, Kentlikadları, Yemek Kültürü, Samsun, Atakum.

1. GİRİŞ

Yer adları, insanların doğal ve beşeri çevreleriyle etkileşimlerinin yansıması ile duygu, düşünce ve inançlarını yaşamlarının her alanına aksettirmeleri açısından önemli bir araştırma konusudur. Yaşadıkları yerlere ad vererek adeta o mekânları da kendileriyle birlikte yaşatan ve onlara duygu ve düşüncelerini yükleyen insanoğlu, aynı şekilde geçimlerini sağladıkları iş yerlerine verdikleri adlarla da günlük yaşamda en fazla zaman geçirdikleri mekânların kendileri için önemini ortaya koymaktadır.

Arka planında bir toplumun kültürel geçmişini ve sistemini barındırarak o toplumun ipuçlarını ortaya koyan adlandırmalar (Köksal, 2019: 21), Onomastik (adbilim) biliminin çalışma alanı içerisine girmektedir. Adların köken, biçim ve yayılışları ile ilgilenen onomastik, kendi içerisinde farklı alan, mekân ve olguların adlandırılmasına yönelik olarak alt dallara ayrılmaktadır. Doğal ve beşeri alanda hemen tüm olgu ve unsurların adlarına yönelik olarak alt dallara sahip olan onomastiğin alt dallarından biri de her türlü yer, saha ve mekân adlarını inceleme konusu edinen toponimidir (yeradbilim). Aksan (1974), yer adlarını çevre ile ilgili yapılan adlandırmalar (iklim, jeolojik yapı, bitki, hayvan gibi) ve bireyle ilgili yapılan adlandırmalar (kişi adları, unvan, meslek, akrabalık gibi) olarak ikiye ayırmaktadır. Yer adlarının leksik (sözlükbilim)-semantik (anlambilim) olarak yapılan sınıflandırılmasında ise cadde, sokak, okul, park gibi mekânlarla birlikte iş yeri adları da urbonimi (kentlikadları) alt dalının malzemelerinden sayılmaktadır (Şahin, 2015: 20). Gurbanov (1985) ise, adlandırmalar ile ilgili yapmış olduğu sınıflandırmada kurum, kuruluş ve eser adlarını özel adlar alanı içerisinde değerlendirmiş ve bunları ktematonimi (kurumadı) olarak adlandırmıştır.

İş yeri adları da bir mekân adı olarak toponiminin inceleme alanı içerisine girmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar (Göçer, 2012; Yaman ve Ekmekçi, 2017; Şişman, 2018; Somuncu, 2020; Parlak Kalkan, 2021), yapılan adlandırmalarına rastgele olmadığını, belli bir kültür birikimi içerisinde oluşan toplumsal ve bireysel bakış açılarının ve davranış kalıplarının ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle kültür coğrafyası çalışmalarında kültürel mirasın yaşatılması ile kültür aktarımının en önemli aracı olan dilin korunması açısından toponimi çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim kültür coğrafyası çalışmaları kapsamında yer alan halk kültürü ve kültürel miras kavramları, koruma altına alınan milli kültürün unsurlarıdır. Milli kültürler, başka kültürler tarafından saldırıya uğradığında ya direnç gösterirler, ya da saldırıya boyun eğerek kabul ederler (Büyükuslu, 2000: 122) ki bu durumda kültürel bozulmalar başlar. İşte millet olmanın en belirgin şartlarından milli kültür, halk kültürü ve

kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan en önemli taşıyıcı da dildir (Kolaç, 2009: 20).

Kültürel mirasın bir başka koruma ve yaşatılma alanını ise yemekler ve yemek kültürü oluşturmaktadır. Malzemesi, üretilmesi, saklanması, sunulması ve tüketilmesi açısından farklı bölgelerde farklı şekiller ve içerikler içermesi, yemeklerin farklı coğrafyaların yaşam biçiminden etkilenmesini ve bunun sonucunda farklı yemek kültürlerini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla yemeklere sadece biyolojik bir ihtiyaç olarak bakmak ve onları bu açıdan değerlendirmek doğru değildir. Kültür ile yemek ilişkisini Tezcan (2000), "Kültür; ne yiyeceğimizin temel belirtisidir. Yiyecek alışkanlıkları küçük yaşta öğrenilir ve uzun süre değişmez. Yiyecekler, kültürün bütünleyici parçasıdır" şeklinde dile getirmektedir. Yemek masasında oturmadan yemek paylaşımına kadar yemek ile ilgili her ayrıntı, bireylerin sosyalleşme sürecindeki kazanımlarıdır ve bu kazanımlar kültürel kimliğin önemli bir göstergesidir. Türk toplumunun ulusal kimliği ile özdeşleşen hamurlu tatlılara karşın kebap Arap toplumunun, fast food Amerikan toplumunun, pizza ise İtalyan toplumunun ulusal kimliği ile özdeşlemiştir (Beşirli, 2010: 168).

Bu çalışmada, Samsun ilinin Atakum ilçesindeki sahil kesiminde yeme içme faaliyetlerini sürdüren 56 işletmenin adları, yiyecek türleri ve fonksiyonları tespit edilerek kültürel koruma açısından içerik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda işletme adları, fonksiyonları ve yiyecek sunumlarına ait veriler Samsun Gıda, Tarım ve Orman Müdürlüğünden temin edilip, işlenmiş ve analize tabi tutulmuştur. Adlandırmalarda kullanılan kelimelerin anlam ve kökenlerinin ortaya çıkarılmasına yönelik sözlük taraması yapılmış ve tespit edilen veriler gruplandırılmak suretiyle iş yeri adlarına ait tablolar oluşturulmuştur. Bu yönüyle çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden betimleme yöntemine uygun olarak yürütülmüştür. Betimleme yöntemi, var olan durumun olduğu gibi betimlenmesi ve ortaya çıkarılmasıdır (Karasar, 2012: 79). Sözlük çalışmasının ardından elde edilen bilgilerin doğruluğunun tespit edilmesini desteklemek amacıyla saha çalışması yapılmış ve sahada bulunan iş yeri sahipleri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde iş yeri adlandırmalarına yönelik bilgi ve eğilimleri araştırılmış, adlandırılmaların kelimelerin köken ve anlamlarına uygun olarak yapılıp yapılmadığı tespit edilmiştir. Sonuçta ise dilin ve yöresel lezzetlerin korunmasına kapsamında alınması gereken önlemler ile yapılması gerekli planlamalara yönelik olarak önerilerde bulunulmuştur. Bu yönüyle çalışmanın, kültürel mirasın korunması ile ilgili uygulamada durum tespiti ortaya çıkarması açısından önemli bir veri kaynağı olacağı düşünülmektedir.

2. UYGULAMALAR

1970 öncesinde kıyı kesimindeki plaj, dinlenme tesisleri ve yazlık evleri ile iç kesimlerindeki kırsal alan varlığı sayesinde Samsun şehrinin bir sayfiye alanı iken, şehirsel gelişimin bu yöne doğru olması ile hızlı bir yapılaşmaya maruz kalan (Yılmaz, 2004: 60) Atakum ilçesi, son 12 yıl içinde nüfusunu iki katından fazla artırarak İlkadım ilçesinin ardından Samsun'un en fazla nüfusa sahip ikinci ilçesi konumuna gelmiştir. Çevre ilçe ve illerden aldığı göçlerle hızlı bir şehirleşme süreci yaşanan ilçe, aynı zamanda 1975 yılında sınırları içerisinde kurulan 19 Mayıs Üniversitesi ile birlikte öğrenci çekerek eğitim kenti fonksiyonuna da sahip olmuştur. Böylece genç nüfus oranında büyük bir artış gösteren Atakum ilçesinde 2020 yılı adrese dayalı kayıt sistemine göre nüfusun % 16.6'sını genç nüfus oluşturmaktadır. Bu oran Türkiye (% 15.4) ve Samsun (% 14.9) ortalamalarının üzerindedir. İlçenin genç nüfusunun fazlalığı, gençlerin kültürel mirasın korunması ve aktarılmasında hedef kitle olmasından dolayı ilçeyi önemli bir çalışma sahası haline getirmektedir.

Görsel 1. Atakum ilçesi lokasyon haritası

İlçedeki hızlı nüfus artışı, beraberinde şehirsel fonksiyonların da artması sebep olmuş ve ilçedeki öğrenci artışına bağlı olarak eğitim öğretim faaliyetlerine yönelik planlamalarında artmasına sebep olmuştur. 2021 yılı itibariyle ilçede 71 adet resmi eğitim kurumu, 180 adet özel eğitim kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığı dışında kurulan 24 adet eğitim kurumu bulunmaktadır (URL 5). Bu eğitim kurumlarında örgün olarak öğrenim gören öğrenci sayısı ise 18.241,881'dir (URL 6). 19 Mayıs Üniversitesinde öğrenim gören yaklaşık 60 bin öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin de büyük çoğunluğu hem ana kampüse yakınlığı hem de sosyalleşme imkânına sahip alanlarının bulunmasından dolayı Atakum ilçesinde ikamet etmektedir. İlçede Kredi

Yurtlar Kurumuna bağlı olarak 9 yurt ve özel teşebbüse ait 7 yurt olmak üzere toplam 156 öğrenci yurdu bulunmaktadır. Bu nedenle ilçe, sadece Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurum ve kuruluşlardaki öğrencilere değil, aynı zamanda üniversite öğrencilerine de büyük oranda ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca 2018 yılında kurulan Samsun Üniversitesinin öğrencileri de büyük oranda ikamet bölgesi olarak Atakum ilçesini tercih etmektedir. İlçedeki genç nüfusun fazlalığına özellikle üniversite öğrencilerinin ilçedeki etkinliği eklenince, kültürel mirasın korunmasına yönelik plan ve uygulamaların ilçedeki gerçekleştirilme hassasiyeti ve önemi daha da artmaktadır. Nitekim topluma milli kimlik duygusu aşılayan kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması fikri, küresel ölçekte de önemli bir konu olarak görülmekte ve tüm eğitim sistemlerinde yerini almaktadır (Oğuz, 2009: 8). İnsanlığın konuya göstermiş olduğu bu hassasiyet, araştırma konusunu daha da önemli kılmaktadır. Özellikle üniversite öğrencilerinin somut olmayan kültürel mirasa yönelik farkındalık ve bağlılıklarını ortaya çıkardığı çalışmasın Çelepi (2016), kültürel mirasın yaşatılması ve aktarılması çalışmalarında üniversite öğrencilerinin önemli bir hedef kitle olduğunu belirtmektedir.

Çizelge 1. Atakum ilçesinin nüfus gelişimi

Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus
2008	107.953	2015	169.809
2009	116.503	2016	181.302
2010	123.904	2017	192.953
2011	131.355	2018	202.628
2012	139.730	2019	215.633
2013	149.226	2020	221.082
2014	158.031		

Kaynak. TÜİK

Araştırma sahası sınırları içerisinde, Gıda, Tarım ve Orman Bakanlığı'na kayıtlı olup halen faaliyet gösteren 56 adet iş yeri bulunmaktadır. Bu iş yerleri içerisinde sadece Türkçe ad veya adlar kullanan işyeri bulunmamaktadır. Ancak köken itibariyle yabancı dil olmasına rağmen, Türk Dil Kurumu sözlüğüne girmiş olanlar ve halk arasında yaygınlık kazandığı için Türkçeleşmiş olan adlar kullanılarak oluşan 26 iş yeri adı bulunmaktadır. Buna karşın tamamen yabancı dillerdeki kelimelerden oluşan 14 iş yeri adı bulunmaktadır. İki ayrı yabancı dile ait kelimeden oluşan adlar ise 8 iş yerinde tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Türkçe ile başlayıp

yabancı dildeki kelime ile devam eden veya yabancı dildeki kelime ile başlayıp Türkçe kelime ile devam eden iş yeri adları da bulunmaktadır. Türkçe ile başlayan ada sahip olan 6 iş yeri bulunurken, yabancı dildeki kelime ile başlayıp Türkçe ile devam eden iş yeri sayısı sadece 1 adettir. Türkçe veya Türkçeleştirilmiş adların değiştirilmesi, birleştirilmesi veya kısaltılması ile oluşan 4 iş yeri bulunmaktadır. Bu şekilde yabancı dil kelimelerinin değiştirilmesi, birleştirilmesi veya kısaltılması ile oluşan iş yeri sayısı da 1 olarak tespit edilmiştir (Görsel 2).

İş yerlerine ait adların kökenlerine dair yapılan araştırma sonucunda iş yeri adlarının tüm kelimelerinin hangi dile ait oldukları saptanmış ve türlerine göre tablo halinde sunulmuştur. Bu kelimelerin köken olarak hangi dile ait oldukları ve anlamlarının ne olduğu da yine tablolarda belirtilmektedir.

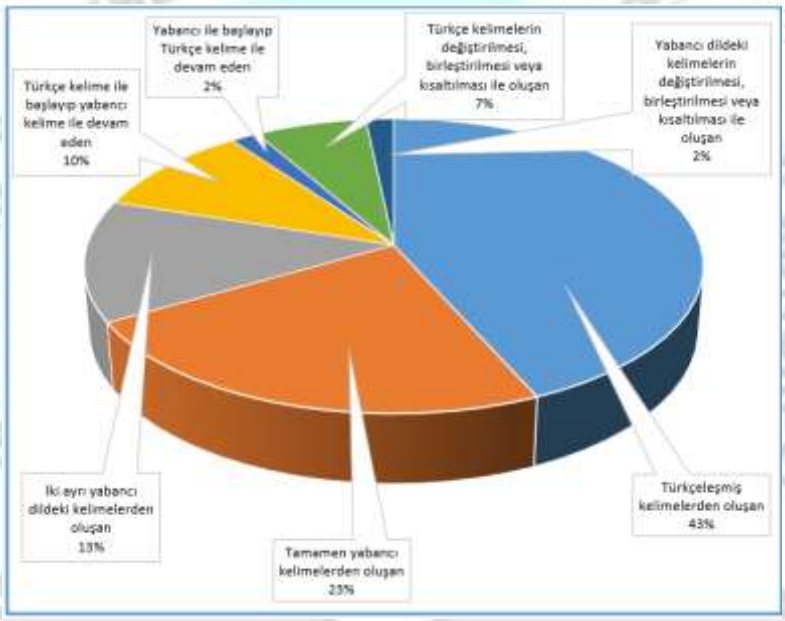

Görsel 2. İş yeri adlarının kökenlerine göre dağılımı

Sahadaki iş yerlerinde en fazla, Türk Dil Kurumu sözlüğüne girmiş veya halk tarafından yaygın kullanıma ulaşmış kelimelerden oluşan adlar kullanılarak yapılan adlandırmalara rastlanmaktadır. Bu şekilde oluşturulan iş yerleri adları incelendiğinde, farklı gerekçelerle kullanılan adlar görülmektedir. Sahadaki 6 iş yeri adının bayilik alınarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Franchising olarak da adlandırılan bayilik alma sonucu, ülke genelinde bayilikleri bulunan firmalara ait iş yerlerinin faaliyette bulundukları görülmektedir. Bu nedenle bu 6 işyeri adının konmasında yerel iş yeri sahiplerinin bir etkisi bulunmamaktadır. Diğer iş yerlerine verilen adlar incelendiğinde öncelikle iş yerlerini kuran kişilere yönelik adlandırmaların ön planda olduğu görülmektedir. "……'in Yeri", "…… Baba" gibi adlandırmalar, kurucu isminin kullanılması anlamında dikkat çekmektedir. İl veya ilçe adı

kullanılarak adlandırılan 3 iş yeri bulunmaktadır. Bu iş yerlerinden 1 tanesi (Alaçatı Muhallebicisi) bayilik, diğer 2 tanesi (Rizeliler ve Bafra Ballıbaba Dondurması) ise bağımsız iş yeridir.

İş yeri sahiplerinin mekânlarına verdikleri adlarda daha çok sundukları hizmete ve menüye uygun kelimeler kullandıkları ve iş yeri adı içerisinde bu kelimelerin yer almasını tercih ettikleri görülmektedir. Bu uygunlukta bayilik veya bağımsız iş yeri farkı gözlenmemektedir. Alaçatı Muhallebicisi, Ciğerci Baba, Rum Meyhanesi, Kahve Diyarı, Osmanlı Kahvesi, Hayal Kahvesi, Altı Üstü Bi Meyhane, Bizim Köfteci, Kahve Dünyası, Adıyörem Çiğ Köfte, Samsu Börek ve Gıda, Bafra Ballıbaba Dondurması iş yeri adları, sunulan hizmete yönelik olarak kelimeler içermektedir. Bu hizmet sunumu içeriğine sahip olan kelimelerin kullanıldığı iş yerleri sahipleri ile yapılan görüşmelerde katılımcılar, müşterinin aklında daha fazla kalması ve direk olarak talep hedefine yönelmesi bakımından bu kelimeleri kullandıklarını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında müşterinin yer seçmesi esnasında iş yeri adı içerisinde sunum ve menü bilgisi veren yani işyerinin konseptine yönelik olarak verilen adların daha fazla akılda kalıcı ve tercih edilebilir olabileceği düşünülmekle birlikte, bu konuda müşteri görüşlerine yönelik bir çalışmanın yapılması sonucunda bu durumun bilimsellik kazanacağı da düşünülmektedir. Nitekim isim seçme ile ilgili yapılan araştırma ve önerilerde, iş yeri konseptine uygun bir ad vermenin, müşterinin aklında daha fazla kalıcı olduğu ve akılda kalıcı bir isim ise tavsiyeler neticesinde tanınırlığının daha da artacağına yönelik araştırma ve kamuoyu yoklamaları bulunmaktadır (URL 1, URL 2, URL 3).

Sahadaki iş yeri adları kapsamında dilimize girerek Türkçeleşen kelimelerin kökenleri incelendiğinde, en fazla kelimenin Arapçadan geçtiği görülmektedir. Kullanılan adlar içerisinde 20 kelimenin Arapçadan dilimize geçen kelimler olduğu, 8 kelimenin Farsçadan ve 7 kelimenin ise Fransızcadan geçen kelimeler olduğu anlaşılmaktadır. En fazla kelimenin Arapçadan dilimize geçmiş olması, tesadüf değildir. Hem İslam kültürünün etkisi hem de uzun yıllar Arap ülkelerinin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde kalmış olması, kültürel etkileşimin bir sonucu olarak dile de yansımakta ve kültüre ait ortak kullanım alanında kelimelerin etkisini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 2. Türkçeleşmiş sözcüklerden oluşan adlar

İşyeri adı	Kökeni	İşyeri adı	Kökeni
Müdavim	Arapça	Alaçatı Muhallebicisi (franchising/bayilik)	(24 Oğuz boyundan biri Ala yontlup-Ala yundlu /Alaca at, Antik dönemdeki adı Agrillia) - Arapça
Kule Dibi	Arapça - Türkçe	Ciğerci Baba	Farsça – Kökeni belli değil (çocuk sesinden türemiş kalın sesli kişi ba ba)
Rum Meyhanesi	Arapça - Farsça	Şerif Baba	Arapça
Kahve Diyarı (franchising/bayilik)	Arapça - Arapça	Şerif Baba	Arapça
Osmanlı Kahvesi	Arapça - Arapça	Rizeliler	Farsça (Kırıntı, döküntü, ufak parça)
Hayal Kahvesi (franchising/bayilik)	Arapça - Arapça	Salon Doğu	Fransızca - Türkçe
Rasim'in Yeri	Arapça - Türkçe	Dervişoğlu Pide Kebap	Farsça – Yunanca - Arapça
Altı Üstü Bi Meyhane	Türkçe - Farsça	Bizim Köfteci	Türkçe - Farsça
Sütlü Çardak (franchising/bayilik)	Türkçe - Farsça	Kısmet Restoran	Arapça - Fransızca
Deniz Kızı Kafe	Türkçe – Türkçe - Fransızca	Kahve Dünyası (franchising/bayilik)	Arapça - Arapça
Münir'in Yeri	Arapça - Türkçe	Adıyörem Çiğ Köfte (franchising/bayilik)	Türkçe - Farsça
Samsu Börek ve Gıda	Türkçe - Arapça	Palmiye Kafe	Fransızca - Fransızca
Bafra Ballıbaba Dondurması	Türkçe - Türkçe	Nefes Kafe Restoran	Arapça – Fransızca - Fransızca

Görsel 3. Türkçeleşmiş sözcük adlarına sahip mekânlar

Sahada bulunan iş yerleri adlarında, tamamen yabancı kelimelerden oluşan adlar da oldukça fazla yer almaktadır. Toplamda 14 iş yeri adı, yabancı kelimelerden oluşmaktadır. Bu iş yerlerinden 4 tanesi bayilik şeklinde açılmış olup, 10 tanesi de bağımsız olarak faaliyetini sürdürmektedir. Yabancı dillerden elde edilen ad vermede en fazla İngilizcenin kullanıldığı görülmektedir. 23 İngilizce kelime, iş yeri adında geçmektedir. Buna karşılık Yunanca, Fransızca ve Norveççe dillerine ait 1'er tane kelime, iş yeri adında tespit edilmiştir. İngilizcenin dünya dili olması, iş yeri adlarında İngilizce kelimelerin yer almasında büyük bir etkendir. Özellikle teknolojik program ve yazılımlarda da dil seçeneğinin çoğunlukla İngilizce olması ve bu teknolojinin daha çok gençler tarafından kullanılmasına yönelik olarak sahada bulunan iş yerlerinin bir öğrenci kenti olan Atakum ilçesinde yer alması, sahada İngilizce kelimelerden oluşan iş yeri adlarının fazla olmasını ortaya çıkarmıştır. Nitekim Alkibay (1996), Türkiye'de iş yerlerine yabancı ad verme akımının nedenlerini araştıran ilk çalışmalardan biri olan çalışmasında uyguladığı anket sonucunda, eğitim ve gelir düzeyi yüksek semtlerde yabancı ad verme tercihinin daha fazla olduğunu ve iş yeri sahiplerinin hedef kitle olarak gençleri ve kadınları seçerek yabancı sözcük kullanmak suretiyle akılda kalmayı hedeflediklerini ortaya çıkarmıştır. Yabancı sözcüklerden oluşan iş yeri adları içerisinde yer alan Chocolabs adlı iş yeri adı, iki yabancı kelimenin kısaltılıp birleştirilmesi sonucu oluşturulan iş yeri adı olarak da değerlendirilebilmektedir. Çikolata laboratuvarı anlamına gelen bu ad, Chocolate ve Laboratuar kelimelerinin kısaltılıp birleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur.

Tablo 3. Tamamen yabancı sözcüklerden oluşan adlar

İşyeri adı	Kökeni	Anlamı	İşyeri adı	Kökeni	Anlamı
Mastika	Yunanca	Sakız ağacının reçinesin karıştırılarak elde edilen bir tür rakı	Cool Chicken's	İngilizce - İngilizce	Güzel tavuk
Violet	İngilizce	Menekşe	Granda Cafe	İngilizce - İngilizce	Büyük kafe
The Coffee Home (franchising bayilik)	İngilizce - İngilizce	Kahve evi	My Way	İngilizce - İngilizce	Benim Yolum
Celavi	Fransızca	İşte hayat, hayat budur (kalıp söz)	David People (franchising bayilik)	İngilizce - İngilizce	Davud'un insanları
Kozmos Coffee Factory	İngilizce - İngilizce - İngilizce	Evren kahve fabrikası	Chocolabs (franchising bayilik)	İngilizce	Çikolata laboratuvarı
Violet Plus Cafe	İngilizce – İngilizce - İngilizce	Menekşe artı kafe	Venn Butik Otel	Norveçce	Arkadaş butik otel
Starbucks (franchising bayilik)	İngilizce	Moby-Dick (Herman Melville) adlı romandan alınan, denizlerin romantizmini ve erken kahve tüccarlarının denizcilik geleneğini hatırlatan ve kahve dostu olan bir denizcinin ismi	Big Yellow Taxi Benzin Cafe	İngilizce – İngilizce – İngilizce - İngilizce	Büyük sarı taksi benzin kafe

Görsel 4. Yabancı sözcüklere sahip mekânlar

Sahada köken itibariyle iki ayrı dile ait olan kelimelerden oluşan iş yeri adları da bulunmaktadır. Bu doğrultuda 8 iş yeri bulunmaktadır. Bu iş yeri adlarında 7 tane İngilizce, 5 tane Fransızca,

2 tane Arapça ve 1'er tane de Almanca, İspanyolca ve Farsça kelime bulunmaktadır. İki farklı yabancı dilden oluşan adlarda kullanılan kelime seçimlerinde de İngilizce kelimelerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Çalışma kapsamı yeme içme mekânlarının adları olduğundan dolayı, özellikle restaurant ve kahve kelimelerinin fazla kullanılması, bu iki kelimenin kökenleri olan Fransızca ve Arapça dillerinin kullanım sıklığını artırmaktadır. Aynı şekilde iş yeri adlarında cafe kelimesinin de oldukça fazla yer alması, İngilizce kökenli kelime kullanılan iş yeri adı sayısının fazla olmasına sebep olmuştur. Bu kategoride yer alan Chicksos adlı iş yeri, aynı zamanda sos kelimesinin Türkçeleşmesinden dolayı yabancı dilde bir kelime ile başlayıp Türkçe bir kelime ile devam eden iş yeri adı olarak da değerlendirilebilmektedir.

Tablo 4. İki ayrı yabancı dilde oluşan adlar

İşyeri adı	Kökeni	Anlamı
Kaffa Kaffee	Arapça - Almanca	Kahve kafe
Nesh Waffle Cafe&Bistro	İngilizce - Fransızca	Hükmü ortadan kaldıran gözleme kafe ve alkollü kafe
Gloria Jeans Coffee's (franchising bayilik)	İspanyolca - İngilizce	Zafer kotları kafe
Nesh Waffle	Arapça - İngilizce	Hükmü ortadan kaldıran gözleme
The Mest Gastro Pub	Farsça – Fransızca - İngilizce	Sarhoş mide birahanesi
Chicksos	İngilizce - Fransızca	Tavuk sos (Hatay usulü tavuk döner, tantuni, et)
Passage Coffee Kitchen Restaurant	İngilizce - Fransızca	Geçit kahve mutfak restoran
Restaurant Hut	Fransızca - İngilizce	Kulübe restoran

Görsel 5. Farklı yabancı dillerden sözcüklere sahip mekânlar

Türkçe il birlikte kullanılan yabancı sözcüklerin oluşturduğu iş yeri adları da sahada görülmektedir. Bu şekilde adı oluşan 6 iş yeri bulunmaktadır. Bu iş yeri adlarında önce Türkçe, ardından yabancı kelime kullanılmıştır. Örneğin Saklıbahçe adı, Türkçe kelime ile başlayıp Farsça kelime ile devam etmektedir. Ancak bu adın devamında İngilizce plus kelimesi eklenerek üçüncü bir dile ait kelime de ilave edilmiştir. Bu adın oluşturulmasını, kültürel anlamda bir yozlaşma örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Saklı kelimesi, Türkçe ve bahçe kelimesi Türkçeleşmiş bir kelimedir. Bu şekilde kullanım, Türkçe iş yeri adı olarak olumlu bir değerlendirme olarak görülürken, devamında plus kelimesinin eklenmesi ise yabancı kelimelerin ad vermede zorunlulukmuş gibi algılanmasına ve bu yönde hareket edilme gerekliliği algısına neden olmaktadır. Bakku kelimesi ise, öz Türkçede tepe anlamına gelmektedir. İş yeri adı konulurken öz Türkçe bir kelime seçilmesinin ardından devamında eklenen cafe kelimesinin yabancı dilde seçilmiş olması da yine kültürel yozlaşmaya örnek olabilecek bir özellik taşımaktadır. Ancak Bakku kelimesinin seçilmiş olması da tesadüf değildir. İş yeri sahibi ile yapılan görüşme sonucunda Bakku adının ilk olarak kendisi tarafından çıkarılan edebiyat kültür dergisinin adlandırılmasında kullanıldığı öğrenilmiştir. Bu derginin basıldığı mekânda kafe hizmeti vermesinin ardından sektörü bu yönde değiştirdiğini söyleyen işletme sahibi, dergi işine ara vererek kafe işletmesine devam ettiğini dile getirmiştir. Verilen ilginç iş yeri isimlerinden biri de Sasa Restaurant Cafe'dir. Sasa kelimesini anlamı, literatür taramasında eski Türk boylarından birine ait olarak yer almaktadır. Ayrıca Arapça kökenli olarak dağılmış develer (URL 4) anlamına gelmektedir. Ancak, iş yeri sahibiyle görüşme neticesinde Sasa kelimesinin Samsun Sahil kelimelerinin kısaltılarak oluşturulduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 5. Türkçe ile başlayıp yabancı dilde devam eden sözcüklerden oluşan adlar

İşyeri adı	Kökeni	Anlamı
Saklıbahçe Plus	Türkçe - Farsça - İngilizce	Saklıbahçe artı
Bakku Cafe	Türkçe - İngilizce	Tepe kafe
Sasa Restaurant Cafe	Türkçe - Fransızca - İngilizce	-
Mavi Pub	Türkçe / İngilizce	Mavi birahane
Alaçatı Muhallebicisi	Türkçe / Arapça	-
Bay C Cafe Pup	Türkçe / İngilizce	Bay/Eski Türkçede varlıklı, zengin kimse

Görsel 6. Bakku Kafe ve içerisinde yer alan kitap okuma ve çalışma köşesi

Görsel 7. Türkçe kelime ile başlayıp yabancı kelime ile devam eden Mavi Pub

Sahada Türkçe kelimelerin değiştirilmesi, birleştirilmesi veya kısaltılması sonucu oluşturulan iş yeri adları da bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekici olanı, yukarıda da belirtilen Sasa kelimesinin geçtiği iş yeri adıdır. Samsun sahil kelimeleri kısaltılarak oluşturulan bu ad, halk tarafından yoğu bir şekilde talep gören yeme içme mekânlarından biri olarak dikkati çekmektedir. Yine kısaltılarak oluşturulan iş yeri adlarından biri de Samsu Börek ve Gıda adlı iş yeridir. Su böreği ile meşhur olan bu iş yeri, Samsun ve su böreği kelimelerinin kısaltılıp birleştirilmesi ile meydana gelmektedir. Sahadaki kısaltılıp birleştirilerek oluşturulan iş yeri adlarına örneklerden biri de, bayilik alınarak faaliyet gösteren Adıyörem Çiğ Köfte firmasıdır. Aslen Adıyamanlı olan bu iş yeri sahibi, Trabzon şehrinde açmayı planladığı Adıyaman yöresel lezzetlerinden olan çiğ köfteye yönelik firmasını yanlışlıkla otobüsten inerek 1 hafta kalmak zorunda kaldığı Samsun'da açmaya karar vermiştir. Samsun şehrindeki potansiyeli fark ederek

bu şehirde açtığı ve yüzlerce bayilik vererek tüm ülkede yaygınlaşan firmasına, Adıyaman kelimesinin ilk iki hecesi ile memleketi/yöresi olduğu için yörem kelimesini birleştirerek Adıyörem firma adını ortaya çıkarmıştır. Etedoy Döner firması ise, et kelimesi ile doymak kelimelerini birleştirerek ilgi çekici bir ad vererek müşterilerine hizmet etmeye devam etmektedir.

Tablo 6. Türkçe sözcükler değiştirilerek, birleştirilerek veya kısaltılarak oluşan adlar

İşyeri adı	Açılımı
Sasa	Samsun Sahil
Sasa Restaurant Cafe	Samsun Sahil kafe restoran
Samsu Börek ve Gıda	Samsun su böreği ve gıda
Adıyörem Çiğ Köfte	Sahibinin Adıyamanlı olmasından dolayı Adıyaman ismi başı ile yörem kelimesi birleştirilerek oluşturulmuştur
Etedoy Döner	Et adı ile doymak fiilinin birleşiminden elde edilmiştir

Görsel 8. SaSa Restoran Kafe (https://www.samsunkulishaber.com/sasa-tasocak-a-yogun-ilgi/298432/)

Sahada Gıda, Tarım ve Orman Bakanlığı'na kayıtlı olup halen faaliyet gösteren 56 adet iş yeri bulunmasına rağmen, saha çalışması sırasında bu iş yerlerinin haricinde farklı iş yerlerine de rastlanmıştır. Bu durum ile ilgili olarak bakanlık yetkilileri ile görüşüldüğünde; kayıtlı iş yerlerinin sürekli değişim içerisinde olduğu, salgın nedeniyle bazı iş yerlerinin kapandığı bazılarının ise pasif duruma düşürüldüğü, bu nedenle sistemde kayıtlı olan iş yerlerinin sürekli bir değişim halinde olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca tabelası asılmasına rağmen yeni inşa edilen iş yerleri de bulunmaktadır. Bu nedenle, çalışmada sayısal olarak yapılan değerlendirmeler,

bakanlıktan veri temin edildiği dönemdeki mevcut iş yerleri sayısı göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Sistem dışı tespit edilen yeme içme mekânları incelendiğinde ise; farklı kategorilerde adlandırılabilecek iş yerlerine rastlanmaktadır. Bu mekânlar tablo 7'de gösterilmiştir. Yabancı dilde adlandırılan mekânların fazlalığı dikkat çekerken, Türkçeleşmiş, değiştirilmiş ve diğer kategorilerde belirlenen özellikleri taşıyan adlandırmalara da rastlanmaktadır.

Tablo 7. Sistemde kayıtlı olmayan yeme içme mekânları

İş yeri adı	Kategorisi	Anlamı
Keops Cafe	Yabancı dil	Mısır hanedanlığında 2. Firavun Khufu'nun diğer adı
Enjoy Coffee	Yabancı dil	Zevk.
Kumsal Cafe	Türkçeleşmiş	--
Mado	Kısaltılmış Türkçe sözcükler	Maraş Dondurmasının kısaltılmışı
Yemen Kahvesi	Türkçeleşmiş	--
Pamuk Kardeşler (Cemonun Yeri)	Türkçeleşmiş	--
Touch Chocolate Coffee	Yabancı dil	Çikolataya dokunuş
Diyarbakır Ocakbaşı	Türkçeleşmiş	--
Travnik	Yabancı dil	Otluk olan yer, Bosna Hersek'te bir şehir
Rasimin Yeri	Türkçeleşmiş	--
Ottoman	Yabancı dil	Osmanlı

Görsel 9. Kayıtlı olmayan yeme içme mekânları

Görsel 10. Kayıtlı olmayan yeme içme mekânları

Yeme içme mekânlarının sunmuş oldukları yemek menüleri incelendiğinde ise, adları ile ilintili olan menüye sahip olan iş yerleri olduğu gibi, farklı içerik sunumlarına sahip olan iş yerlerinin de olduğu görülmektedir. Toplam 10 farklı sunum şekli ile faaliyetine devam eden yeme içme mekânları, daha çok ikincil konutların ve yazlık evlerin yoğun olarak bulunduğu Güzelyalı Mahallesinde bulunmaktadır.

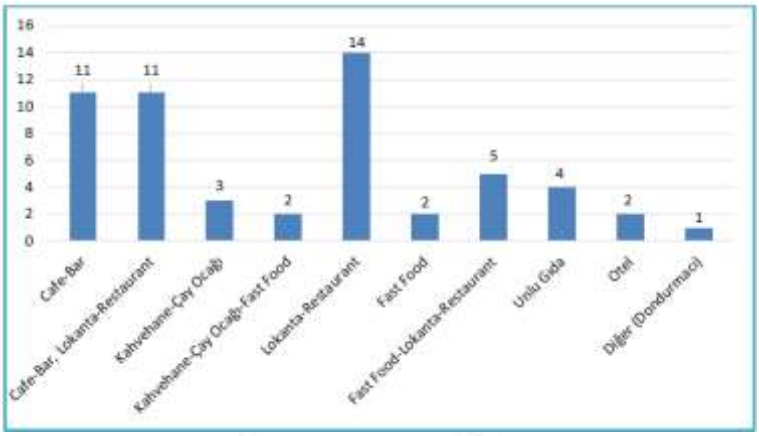

Görsel 11. Menü sunumlarına göre iş yerleri

Yeme içme mekânlarına genel olarak bakıldığında, büyük çoğunluğunda çeşitli lezzetlerin bir arada sunulduğu görülmektedir. Cafe-bar ve Kahvehane-çay ocakları hariç, diğer iş yerlerinde menü zenginliği dikkati çekmektedir. Bu zenginlik ise, yöresel lezzetlerden ziyade aperatif yiyecekler, fast food, hamurlu yiyecekler, ızgara ve pide çeşitleri gibi farklı alternatifleri içermektedir.

Adıyörem Çiğ Köfte firması Adıyaman yöresine ait çiğ köfteyi, Chicksos firması ise Hatay yöresine ait yöresel ürünleri, Samsu Börek su böreğini, Bafra Ballıbaba Dondurmacısı Bafra yöresine ait Balkaymak dondurmasını, Alaçatı Muhallebicisi yöreye ait muhallebileri ve Etedoy Döner ise döner çeşitlerini müşterilerine sunmaktadır. Bu iş yerleri, yöresel lezzetlerin sunulması açısından dikkati çekerek, kültürel mirasın tanıtılması ve yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Ancak bu iş yerlerinden Chicksos adı dikkati çekmektedir. Yöresel ürün sunmasına rağmen yabancı kelimelerden oluşan iş yeri adı tercih etmesi, önemli bir sorunu ve kültürel anlamda yozlaşmayı gözler önüne sermektedir.

Sahadaki 56 yeme içme mekânları içerisinde 22 adet mekân alkol satışı yapmaktayken, 35 mekânda ise alkol satışı yapılmamaktadır. Alkol satışı yapan iş yerlerinden 11 iş yeri cafe-bar şeklinde faaliyet gösterirken, 11 iş yeri ise cafe-bar, lokanta-restaurant şeklinde faaliyet göstermektedir. Alkol satışı yapan iş yerleri daha çok Güzelyalı Mahallesinde yayılış gösterirken, Cumhuriyet Mahallesinde 6, Mimar Sinan Mahallesinde 4 ve Denizevleri Mahallesinde 1 iş yeri alkol satışı yapmaktadır. Güzelyalı Mahallesi, ikincil konutların ve yazlık villaların yoğun olarak bulunduğu bir mahalle olarak en fazla alkol satışı yapan mekânın bulunduğu bölge olarak dikkat çekmektedir. Mimar Sinan ve Denizevleri Mahalleleri ise eski yerleşim alanı olması e daha çok ilk yerleşimcilerin tercih ettiği bölgeler olarak alkol satışı yapan iş yeri sayısının nispeten az olduğu mahalleler olarak dikkati çekmektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kültürel mirasın tanıtılması, korunması ve yaşatılması açısından en önemli vasıta dildir. Dilin kullanımı ve dilde kullanılan kelimeler, kültürel miras konusunda özellikle gençlerin kültürlerini tanımaları ve onu edinmeleri bakımından önemlidir. Bu açıdan, her alanda olduğu gibi ad verme konusunda da kültürel unsurların günlük yaşamdaki etkisi yadsınamaz. Çocuk ve gençlerin, özellikle de ilkokuldan üniversiteye kadar her kademede öğrenim gören öğrencilerin yoğun olarak ikamet ettiği ve sosyalleşme mekânı olarak tercih ettiği Atakum ilçesinde, sahil kesiminde bulunan yeme içme mekânlarının adları ve diğer işletme adları, kültürel mirasın korunması ve yaşatılması açısından önemli ve etkili bir araç olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda bu mekânların adları, kültürel mirasın korunması açısından irdelenmeli, analiz edilmeli ve uygulamaya konulacak projelerle millileştirilmelidir.

Sahada bulunan 56 yeme içme mekânının hiçbirinde sadece Türkçe kökenli kelimelerden oluşan iş yeri adı bulunmamaktadır. Ancak yabancı kökenli olmasına rağmen Türk Dil Kurumu sözlüğüne girmiş veya hak tarafından yaygın kullanıma sahip olup Türkçeleşmiş kelimelerden oluşan 26, yabancı kelimelerden oluşan 14, iki ayrı yabancı kelimeden oluşan 8, Türkçe ile başlayıp yabancı kelime ile devam eden 6, yabancı kelime ile başlayıp Türkçe kelime ile devam eden 1, Türkçe kelimelerin kısaltılması, değiştirilmesi veya birleştirilmesi ile oluşan 4 ve yabancı kelimelerin kısaltılması, değiştirilmesi veya birleştirilmesi ile oluşan 1 iş yeri adı bulunmaktadır (URL 7). Bu veriler ışığında, iş yeri adlarının yoğun bir şekilde yabancı kelimelere maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu görünüm de, gençlerin yoğun olarak yaşadığı veya vakit geçirdiği araştırma sahasında dildeki yozlaşmayı ve kültürel korumanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yeme içme mekânlarındaki yemek menülerinin de yöresel lezzetlerin tanıtılması açısından yetersiz olduğu görülmektedir. Sadece 6 tane iş yerinde yöresel lezzetlerin sunulması, kültürel açıdan gençlere Türk kültürüne ait lezzetlerin tanıtılmasında yetersiz kalındığını göstermektedir. Her ne kadar lokanta ve restoranlarda farklı türde yiyecek sunumları yapılmış olsa da, bu durum yöresel mutfakların tanıtımı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, halkın ve özellikle gençlerin yoğun bir şekilde kullandıkları bu yeme içme mekânlarında kültürel mirasın korunması ve yaşatılması amacıyla yöresel lezzet tanıtımlarının da gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sadece Atakum ilçesinin değil, tüm şehir halkının yoğun bir şekilde rağbet ettiği sahil şeridindeki yeme içme mekânları ve hatta diğer işletmeler, kültürel mirasın geleceğe

aktarılması açısından en gerekli ve önemli alanlardan birini teşkil etmektedir. Bu nedenle, Valilik, Kaymakamlık ve belediyeler ile Kültür ve Turizm İl/İlçe Müdürlükleri, Milli Eğitim İl/İlçe Müdürlükleri ile sivil toplum kuruluşları gibi kurum ve kuruluşların öncülüğünde sahada dilin kullanımındaki yozlaşmanın önüne geçilecek tedbirler alınmalı, kamuoyu oluşturulmalı ve buradaki adlara yönelik Türkçeleştirme projeleri hayata geçirilmelidir. Yapılacak reklam ve tanıtımlar ile halkın da bu projelere algı ve ilgisi sağlanmalı, sadece bu alan ile sınırlı kalmayıp ile hatta ülkeye yayılabilecek bir Türkçe isim seferberliği hayata geçirilmeli ve kamuoyu oluşturulmalıdır. Bu süreçte yapılacak anketlerle mekânlar, kendi müşterilerine isim tercihlerini sorabilir ve müşterileri ile birlikte kendi adlarına karar verebileceklerdir. Bu sayede isim değişikliğinde dolayı müşteri kaybı da engellenmiş olunacaktır.

Yöresel lezzetlerin tanıtılması ile ilgili olarak da ilgili kurum ve kuruluşların öncülüğünde sahada bulunan yeme içme mekânları bünyesinde kültürel zenginlikleri oraya koyan farklı lezzetlerin sunulması sağlanmalı, gerekli destek resmi kurumlarca mekân sahiplerine verilmelidir. Bu sayede bu mekânların içerisinde yöresel lezzet alanları oluşturulmalı ve hazırlanış ve sunum ile birlikte kültürel miras yaşatılarak aktarılmaya çalışılmalıdır. Bunun için de başta resmi kurumlar olmak üzere sivil toplum kuruluşları ve halkın da katılım sağlayacağı projeler hayata geçirilmelidir. Kent planlamalarında ve tasarımlarında en önemli unsur ve başarıya ulaştıran koşul, halkın bu projeleri benimsemesi ve gönüllü olarak projelere katılım sağlamasıdır. Bu nedenle, kamuoyu oluşturmak ve halkın katılımını sağlamak son derece önemli ve başarıya götüren bir etkendir. Yöresel lezzetler konusunda da anketler yapılarak halkın görüşünün alınması, müşteri memnuniyeti ve mekân sahiplerinin müşteri kazanması açısından önemli bir ayrıntı olacaktır.

Mekân tasarımlarında Türk halk kültürüne ait oyun ve eşya gibi unsurlar kullanılmalı, sadece dil ve yemek olarak değil görsel açıdan ve etkinlik olarak da müşteri memnuniyeti sağlanmalıdır. Bu sayede mekânlar müşterilerini artıracağı gibi, kültürel mirasın yaşatılması ve aktarılması açısından da önemli bir misyona sahip bir mekân konumuna gelecektir.

KAYNAKÇA

Aksan, D., Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar. TDAY Belleten, 1973-1974, 186-193, 1974.

Alkibay, S., Satış Mağazalarına Yabancı Dilde Ad Verme Akımının Nedenleri. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (1), 165-176, 1996.

Beşirli, H., Yemek, Kültür ve Kimlik. Milli Folklor. 87, 159-169, 2010.

Büyükuslu, A. R., Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkisi. Küreselleşmenin İnsani Yüzü, (Ed. Veysel Bozkurt), İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.

Çelepi, M. S., Somut Olmayan Kültürel Miras ve Üniversite Gençliği. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (3), 15-35, 2016.

Göçer, A., Dil Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 729, 50-57, 2012.

Gurbanov, A. M., Müasir Azerbaycan Edebi Dili. Maarif Neşriyyatı, Bakı: 1985, 245-273, 1985.

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2012.

Kolaç, E., Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi. Milli Folklor, 82, 19-31, 2009.

Köksal, S., Kayseri İli Yer Adları: Kimlik, Kültür ve Mekân. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2019.

Oğuz, Ö., Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği. Milli Folklor, 50, 5-9, 2009.

Parlak Kalkan, G., Kültürel Belleğin Günlük Yaşantıdaki Kodları: Kilis'teki Yer Adları Üzerine Bir İnceleme. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 20 (1), 316-337, 2021.

Somuncu, M., İş Yeri Adlarının Dil-Kültür Zemininde İncelenmesi: Develi İlçesi Örneği. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16 (29), 1955-1986, 2020.

Şahin, İ., Türkiye Yer Ad Biliminde Leksik-Semantik Sınıflandırma Meselesi. Avrasya Terim Dergisi, 3 (1), 10-21, 2015.

Şişman, R. Ş., İş Yeri Adlandırma Eğilimleri Muş-Merkez Modeli. Turkish Studies, 13 (28), 887-917, 2018.

Tezcan, M., Türk Yemek Antropolojisi. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Yaman, İ. ve Ekmekçi, E., Türkçenin İngilizce Yoluyla Melezleşmesi: Samsun'daki İş Yeri ve Mekân Adları Örneği. Karadeniz Araştırmaları, 50, 217-229, 2017.

Yılmaz, A., Samsun Kentinin Yeni Gelişim Alanları: Atakum, Atakent ve Kurupelit. Türk Coğrafya Dergisi, 42, 59-72, 2004.

URL 1. https://www.devletdestekli.com/isyeri-dukkan-isimleri/ (Erişim Tarihi: 27.05.2021)

URL 2. https://www.dukkanacmak.com/guzel-dukkan-isyeri-isimleri/ (Erişim Tarihi: 27.05.2021)

URL 3. https://www.dukkanacmak.com/guzel-dukkan-isyeri-isimleri/ (Erişim Tarihi: 27.05.2021)

URL 4. https://www.turkcesozlukler.com/sasa-nedir-ne-demek (Erişim Tarihi: 27.05.2021)

URL 5. https://mebbis.meb.gov.tr/KurumListesi.aspx (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

URL 6. http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=396 (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

URL 7. http://www.lugatim.com/ (Erişim Tarihi: 28.05.2021)

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN KURUMLAR BAĞLAMINDAİLETİŞİMSEL SÜREÇLERE ETKİLERİ: YÜKSEKÖĞRETİM KURULU BAŞKANLIĞI ÖRNEĞİ

Öğretim Görevlisi Dr. Nazif Kutay ERDEN [1], Mustafa GÜNDOĞDU [2]

[1] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Araştırmalar Koordinatörlüğü, 0000-0002-26776953

[2] Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, 0000-0001-6311-7159

ÖZET

İnsanoğlunun ilerleme güdüsü teknoloji ve dijitalleşmenin temelinde yer almaktadır. Dijitalleşmenin kurumlarda ve sosyal bir canlı olan insanoğlunda yarattığı birçok sonuç olabilmektedir.

Herakleitos'un "Değişmeyen tek şey değişimdir" özdeyişiyle ifade edilen değişim, yüzyıllar boyunca değerini kaybetmemiş aksine günümüze yaklaştıkça daha da anlaşılır ve önemli bir hale gelmiştir. Günümüzde insanlar devamlı ilerleme eğilimindedirler. Bu ilerleme sağlanırken teknoloji oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Teknolojinin sonuçları ilermeyi ve değişimi ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda günümüze geldiğimizde pandemi döneminde yaşadığımız dijitalleşme ve buna uyum sağlayan işletmeler geçerliğini korurken, değişime ayak uyduramayan örgütler yok olmaya mahkûm oldular.

Lawrence (2004) uyumu; bireyin ihtiyaçları, hedefleri, değerleri, tercihleri ve yetenekleri ile organizasyon kültürü, çevre, iş grupları ya da işin kendisi arasındaki uygunluk olarak tanımlamaktadır.

Ülkemizde eğitimin son noktası olan ve gözde kurumlar arasında yer alan Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı' nın (YÖK) pandemi döneminde dijital dönüşümü nasıl gerçekleştirdiği ve bu işleyişin kurumda çalışan personelin birbirleri ile olan iletişimini de nasıl etkilediği merak konusu olmuştur.

Bu bağlamda alanında 3 adet uzman ile yapılan çalışma neticesinde ölçme aygıtı geliştirilmiş ve YÖK personelinin gönüllü katkıları ile ölçüm gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler incelendiğinde ise YÖK' ün bu süreci başarı ile yürüttüğü, iletişimsel sürecin azaldığı ancak iş veriminin hız minvalinde arttığı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Dijital Dönüşüm, YÖK.

GİRİŞ:

Örgütsel iletişim, iş yerlerindeki sosyal ilişkiler gibi hayatın içinde öne çıkan konuların dijital dönüşüme nasıl ayak uydurduğu, bu sürecin insanlar üzerindeki etkilerinin toplumsal süreçte

ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Dijitalleşme,ilerleyen teknoloji dünyasında ve günümüzün gerçeği olmasında hareketle kritik bir kavramdır.İnsanların ilerleme güdüsüteknoloji ve dijitalleşmenin temelinde yer alan kurumlarda ve insanlarda olumlu veya olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir.

Değişim, yüzyıllar boyunca değerini kaybetmemiş aksine günümüze yaklaştıkça daha da anlaşılır ve önemli bir hale gelmiştir.Günümüzde insanlar devamlı ilerlemeeğilimindedirler. Bu ilerleme sağlanırken teknoloji oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Teknolojininsonuçlarıilerlemeyi ve değişimiortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamdapandemi döneminde yaşanılan dijitalleşme ve buna uyum sağlayan işletmeler geçerliğini korurken, değişime ayak uyduramayan örgütler yok olmaya mahkûm oldular. Yaşanılan çevreye, ekonomiye, değişime uyum sağlamak zorunda olan bireyler gibi kurumlar da değişime ayak uydurmalıdır.

Çalışmanın amacı, günümüzün en önemli değişimidijital dönüşümünişletmeler bazında incelenerek, örgüt ve dijital dönüşüm açısından değişime uyum sağlanmasının önemini anlama üzerinedir. Bu minvalde çalışmanın sınırlılıkları Yükseköğretim Kurulu Başkanlığında çalışan ve araştırmaya gönüllülük esasına göre katılan personellerle ile sınırlandırılmıştır.

Bu çalışma uyum ve değişim, örgütsel değişim, dijital dönüşüm ve örgütlerde dijital dönüşüm olarak 3 ana başlıkta ele alınmıştır.

1. Uyum ve Değişim

Lawrence(2004) uyumu; bireyin ihtiyaçları, hedefleri, değerleri, tercihleri ve yetenekleri ile organizasyon kültürü, çevre, iş grupları ya da işin kendisi arasındaki uygunluk olarak tanımlar.TDK'nın tanımına göre uyum, bir bütünün parçaları arasında bulunan uygunluk, ahenktir. Doğada uyum sağlama becerisi ne kadar önemli ise işletmelerin uyumu da oldukça önemlidir.

Bir toplumsal yapı içerisindeki üyelerin uyumlaşma kategorileri; bireylerin yenilikçiliğinin dikkate alınarak sınıflandırılmasıdır. Her uyumlaşma kategorisi, bireylerin benzer düzeydeki yenilikçiliklerinden oluşmaktadır (Rogers, 2003: 267). Rogers (2003), yeniliğe uyumlaşma kategorilerini, yeniliği kabul etme derecelerine göre 5'e ayırmaktadır: (1) yenilikçiler; (2)erken uyumlaşanlar; (3) erken çoğunluk; (4) geç çoğunluk ve (5) geç kalanlar. Yeniliğe uyumlaşma kategorileri standartlaştırma gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Uyum yalnızca birey için değil kurumlar/örgütler içinde geçerlidir. İşletmeler değişen dünyaya ve teknolojiye uyumlu olma dereceleri başarıyı veya başarısızlığı getirmektedir.

Değişim, genel anlamda, herhangi bir şeyi bir düzeyden başka bir düzeye getirmeyi ifade etmektedir (Koçel, 2005:477). Değişiminin yarattığı sonuçlar açısından Sağlam'a (1979) göre,

değişim olumlu ya da olumsuz olabilir. Olumlu değişim, işletmenin gelişimini ya da amaç, metot ve süreçlerde daha aktif bir düzenin sağlanmasına dönük bir değişmeyi ifade eder. Olumsuz değişim ise, daha çok değişmenin kontrol altına alınamadığı hallerde ortaya çıkar ve örgüt faaliyetlerinin azalması ya da örgütün dağılmasına dönük bir değişmedir.

Kontrol altına alınan veya alınamayan değişimin her durumda da etkisini gösterdiği düşünülmektedir. Dicle ve Dicle'ye (1973) göre, değişime; hareket, yer değiştirme veya bir durumdan diğer başka bir duruma geçiş; gelişme, büyüme, kalkınma; geleneklerin, kalıplaşmış eski düşünce düzenlerinin ve eskiye özgü yaşantı biçimlerinin bırakılması ve daha yüksek bir verimlilik ile tesir derecesinin gerçekleştirilmesi manaları da yüklenebilir.

Özdemir'e göre (1996) değişim ile ilgili bazı varsayımlar aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir:

1. Değişmenin ayrıcalıkları ve amacı önceden ortaya çıkarılmalıdır.
2. Değişme sürecine dahil olanların değişmeye bakış açıları anlaşılmalıdır.
3. Değişme bir süreçtir.
4. Değişme farklı etaplarda beklenen ve planlanan bazı sonuçlara varmanın yanında, beklenmeyen ve öngörülemeyen bazı sonuçları da ortaya çıkabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.
5. Değişme sadece bir kesime bırakılmamalıdır.

Bu bağlamda değişim ile ilgili planın, zamanın, sürece dahil olanların, yaratacağı sonuçların ve değişimi gerçekleştirenlerin rolünden bahsedilmesinde fayda olacağı düşünülmektedir.

2.Örgütsel Değişim

Varoğlu'na (2009) göre genel hatlarıyla bakıldığında insanlık tarihinin bilim ve teknolojik değişmeler tarihi ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğu söylenebilir. İnsanlık tarihindeki önemli dönüm noktaları ile bilim ve teknolojideki kritik değişmelerin birbirleriyle olan kesişmeleri bu bağlamda dikkate değerdir. Bugün ise, bilim ve teknolojideki değişim, eskiye göre daha hızlı olmakta ve örgütlerin devam edebilmeleri için bu alandaki değişime uyum sağlamalarıyla mümkün olabilmektedir.

Örgütsel değişim devamlı öğrenen, öğrendiğini aktaran ve kendini geliştiren insanlarla daha rahat yapılabilir. Örgütsel değişim, çalışanların değişim ve dönüşümüne bağlıdır. Bunun için en iyi metot, sürekli öğrenen ve ilerleyen bir işletme yaratmaktır. Her iki metot daişletmenin insan kaynağı kalitesini yükseltmekamacıyla örgütsel değişimi yapabilmeyi ister. Başka bir deyişle örgütsel değişim, bireyin değiştirilmesi ve geliştirilmesi prensibine dayanır. İnsan kaynağının kalitesi, değişimin kalitesini veya düzeyini belirler. Başarılı bir örgütsel değişim, bilgi ve maharet kadar, çalışanların tutum, tavır ve davranışlarına da bağlıdır. Bu bağlamda değişim için öğrenen örgüt ve örgütsel gelişme metotları birlikte kullanılmalıdır (Tunçer, 2013).

Bir işletmenin değişimi, o örgüt içindeki bireylerin yaptıkları faaliyetlerin, örgüt içinde yer alan değer sistemlerinin, örgüt üyelerinin kendi aralarında olan ilişkilerinin ve genel anlamda davranışlarının değişimidir (Şaylan,1998). Örgütün kendi iç dinamiklerinin değişim üzerindeki rolü bu bağlamda belirleyici faktörlerden olduğu varsayılabilmektedir.

Arıkan'a (1994) göre örgütsel değişim nedenlerini iki grupta belirtmek mümkündür. Bunlardan birisi örgüt içi faktörler, diğeri ise örgütün dışından gelen faktörlerdir.Düşük verimlilik veya rekabetin yarattığı yüksek verimlilik baskısı, satışların düşmesi, azalan moral ve adaptasyon düzeyi, kişi veya gruplar arası yoğun çatışmalar, işgörenlerin yükselen nitelik ve eğitim düzeyleri, işgörenlerin bilgi, gelişim, destek ve kaynak kullanımı konusundaki artan talepleri, yeni fikir ve buluşlar işletmeleri değişime zorlayan örgüt içi faktörler olarak sıralanabilir (Koçel, 2005).

Koç'a göre (2014) örgütün değişmesine neden olan dış çevre faktörleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

1.Ekonomik faktörler

2.Sosyo-kültürel faktörler

3.Hukuki-politik faktörler

4.Global faktörler

5.Teknolojik faktörler

Bu bağlamda kurum içi ve kurum dışında gerçekleşen faktörler örgütlerin değişimine neden olabilmektedir.

2.1. Örgütlerin Değişim Türleri

Örgütlerin seçeceği değişim türü şartlara ve örgütün kapasitesine göre değişebilmektedir. İşletme, aşağıda kategorize edilen değişim türlerinden birini ya da birkaçını seçebilir (Akat vd., 2002):

- **Planlı-Plansız Değişim:**Koçel' e göre (2005)planlı değişim, var olan durumubir başka konuma getirmek maksadıyla, değişim sürecinin her aşamasının önceden karar verilerek planlandığı ve uygulandığı bir çabayı ifade etmektedir. Plansız değişim ise; var olan durumun değişmesi doğrultusunda önceden tasarlanmadığını, bu bağlamda örgütün bir plana bağlı olmaksızın değişmesini ifade etmektedir.

- **Makro-Mikro Değişim:** Makro ve mikro değişim faaliyeti, örgütte değişime konu olan faktörlerin sayısıyla ilgilidir. Makro değişim işletmenin bir bütün olarak değişime konu edilmesini ifade eder. Bu aynı zamanda örgüt geliştirme olarak da bilinir. Mikro değişim ise, işletmenin içinde, alt ve üst seviyede herhangi bir konu ile ilgili değişimi gerçekleştirmeyi ifade

eder (İraz ve Şimşek, 2004). Günümüzün değişim hızını düşündüğümüzde makro olarak da mikro olarak değişimin sıklıkla olabileceği düşünülmektedir.

- **Proaktif-Reaktif Değişim:**Nadler ve Nadler'e (1997) göre, gelişen vedeğişen çevre şartlarının tahmin edilmesi ve değişimin işletmeler için zaruri bir duruma dönüşmeden gerekli çalışmaların yapılmasına, bir başka deyişleöngörü ile hareket edilmesine proaktif değişim adı verilmektedir. Reaktif değişimde ise, kurumların değişen çevre şartlarınaadapte olabilmeleri, yani çevresel faktörlere karşı bir çeşit tepki şeklinde değişimler yapmaları söz konusudur. Örgütlerin iyi öngörülerde bulunma başarıları, liderin ve üst yönetimin çevrenin, dünyanın gidişatını doğru okuyabilmelerine bağlı olduğu varsayılmaktadır.

-Aktif-Pasif Değişim: Aktif ve pasif değişim ise, işletmenin dış çevresine etkisi olarak tanımlanabilmektedir.Kurumun dış çevreden gelen uyaranlaraadapte olabilmek için kendi içerisinde yaptığı değişim pasif; işletmenindeğişiklik yaparak dış çevreyi etkilemesi ve yenileşmesi aktif değişim olarak ifade edilmektedir. Değişim ufak ilerlemeler ya da derinden yapılması da değişimin başka bir ayrıma gidilmesine sebep olmuştur. Birinci yaklaşımın (kaizen), ikinci değişim yaklaşım süreç geliştirme (reengineering) olarak bilinmektedir (Koçel, 2007).

- **Ani-Zamana Yayılmış Değişim:**Toker'e (2007) göre yavaş değişim, işletmelerin dış çevresinde ortaya çıkan değişimlere ağır ağır ve devamlıreaksiyon göstererek kendilerini geliştirmesi ve değiştirmesidir. Radikal değişim/ani değişimkurumlardaki kısa zamanlı ve esastan olan değişimleri ifade etmektedir.

- **Evrimci-Devrimci Değişim:**Evrimci değişimde çevreye adaptasyon, çevreyle olan uzun zamanlı etki-tepki tutumlarıylafarklılaşan bütüne uyum söz konusudur (Jick ve Peiperl, 2003). Evrimci değişim zamana yayılırken, hızlı bir değişim türü olarak devrimci değişimden bahsetmemiz gerekmektedir. Özkara'ya (1999) göre devrim niteliğindeki değişim bir anda, süratli, köklü, kısa zamanda, sonuçları bilinemeyen ve çevreyi de etkisi altına alabilecek türde bir değişim olarak tanımlanabilir.

Hızlı değişimlerin örgüte yaratacağı etkileri karşılamak için dinamik kararlar vermenin faydalı olacağı varsayılmaktadır. Bu bağlamda çalışanlar için de radikal değişimin yarattığı koşullara fiziksel, psikolojik olarak hazırlanmalarında kurumun ve liderin sağlıklı ortamlaroluşturmaları faydalı olabilecektir.

2.2. Örgütlerin Değişim Süreci

Yeşil'e göre (2018) işletmenin değişim süresincekurumunhedef ve taktikleri, görev, yapı teknoloji, kültür ve insan gibi kritik alanlarına karışması ile değişimin bu alanlarda iz bırakması genellikle kaçınılmaz olmaktadır. Değişime müdahale edilmeden önce, düzeni iyi incelemek ve

değişime alıştırmak bu süre zarfında önem kazanmaktadır. Değişime alıştırmanın örgütsel boyutta zaman tasarrufu sağlayabileceği varsayılmaktadır. Yeniliğe uyum sağlamanın zaman gerektirebileceği veya farklı uygulamalarda olan pratik eksikliğinin giderilmesi için, değişime alıştırmak faydalı olabilmektedir.

Değişim süresince kurumlarınesas almaları gereken temel prensipler şöyle sıralanabilir (Düren, 2000: 232):

-Devamlı öğrenme ve iyileştirme yaklaşımı beraber kullanılmalıdır.

-Araştırmalar, verimi ve faaliyeti artıracak biçimde olmalıdır.

-Değişim, taktikselhamleler ve yapısal organizasyonlarla desteklenmelidir.

-Değişim devam ederken, takım çalışmasıyla yürütülmeli,düşünce ve dayanışma sağlanmalıdır.

-Kurumunuyumunu pek çok problemle dağıtmak yerine, netice alıncaya kadar birkaç tanesi üzerinde durulmalıdır.

Stratejik anlamda örgütün geleceğine yönelik yapılan adımlar yeniliklere uyum ve başarı sağlanması bağlamında üzerinde durulması gerekmektedir.

2.3.Örgütlerde Değişimin Yarattığı Zorluklar

Davis'e (1988) göre, değişim meydana geldiğinde,kurumfarklı bir denge bulma arayışına girer; bu duruma kişilerinadapte olmaları gerekmektedir. Personelleryaşanan bu değişime gerekli uyumu göstermezlerse, kurumda bir dengesizlik oluşmaktadır. Değişimin değiştirdiğibireyseluyumu düzeltmek ve grup dengesini gözetmek yönetimin genel insaniprensipleri arasında yer almaktadır.

İşletmedeyaratılacak iyi bir iletişim düzeni ve sohbet ortamı, stres düzeyini gidermede kişisel ve kurumsal verimliliği artırmada önemli bir etkendir. Böyle bir atmosferkurumsal değişimin daha az problemle gerçekleştirilmesine katkıda bulunur (Tunçer, 2013).

Günlük hayatta olduğu gibi iş hayatında yaşanılan değişimlere de tepki verildiği varsayılmaktadır. Bu bağlamda Töremen'e (2002) göre, değişimin ortaya çıktığı zamanlarda personeller, değişime karşı çeşitli tepkiler göstermektedirler. Bu tepkilerin bazıları aktif bazıları pasif olduğu gibi, bazıları olumlu, bazıları da olumsuzdur. Bu reaksiyon, yeni amaçlara açıkça karşı çıkma şeklinde olabileceği gibi, yeni çalışma metotlarına ya da diğerleriyle işbirliği yapmaya karşı direnme şeklinde de olabilmektedir.

Bir kurumdaki dijital dönüşüm ve değişimin idaresinde hem genel işletme hem personeller açısından uyum sağlamanın hızlandırılmasında liderler oldukça önemlidirler. Çünkü bir örgütte değişim için geçen süre bireysel olarak çalışanların uyum sağlama yeteneğine göre değişebilmektedir. Bazı personellerivedi bir şekilde değişime uyum sağlarken, bazılarının değişimi kabul etmesi uzun sürebilmekte ve memnuniyetsiz görülebilmektedir. Bu minvalde

uzun vadeli süreçte dönüşüm ve değişimin sürdürülebilmesi ve başarıya ulaşabilmesi için liderlin personelleriyle iletişim kurması ve birlikte çalışarak onlara yol göstermesi gerekmektedir (Odabaşı, 2020). Lider ve çalışanlar arasındaki iletişimin başarısı örgütün devamını etkileyen kritik öğelerdendir.

3. Dijital Dönüşüm ve Örgütlerde Dijital Dönüşüm

Liu vd. (2011: 1728) dijital dönüşümü, dijital teknolojilerin iş süreçlerine entegre edilmesi olduğunu belirtmiştir. Schwertner (2017: 388) dijital dönüşümü, teknolojinin daha fazla rekabet avantajı sağlayacak şekilde ve daha yüksek verimlilik elde etmek amacıyla kullanılarak, yeni iş modelleri, süreçler ve sistemler oluşturmak olarak açıklamıştır.

Dijital dönüşüm hakkında yapılan tanımların ortak noktası, dijital dönüşümün kapsamlı bir değişiklik olduğu ve işletmenin iş süreçleri yanında iş modellerini, müşteri ilişkilerini, iş tanımlarını, çalışan yetkinliklerini ve hatta işletme kültürünü de etkilediğidir. Fakat dijitalleşme tanımları da bu tanıma benzer niteliktedir. Bu kavram karmaşasının sebebi dördüncü sanayi devrimi Endüstri 4.0'ın ortaya çıkmasıyla işletmelerdeki dijitalleşmenin daha da kaçınılmaz ve daha büyük bir boyutta olacağı beklentisi ve dijitalleşmenin yeni bir isimle yani dijital dönüşüm ile adlandırılır olmasıdır. Dijital dönüşüm, işletmelerin günümüzde içinde bulundukları dijitalleşme evresi olarak kabul edilmiştir (Klein, 2020: 999).Bu bağlamda, örgütlerin dijital dönüşüm süreçlerindeörgütsel yapılarının da değişime uğrayacağı ve yeni iş modellerinin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

Dijital dönüşüm bilgi, bilgisayar ve faktörlerininkaynaşmasıyla yeni ekonomik ve sosyal sonuçlar ortaya çıkarmıştır.Giderek ekonomik anlamda giderlerazalmıştır.Daha süratli bir ulaşım ve erişim ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm insan hayatının para birimi ile doğru orantılı olmaya başlamasına yol açmıştır. Yaşanılan ilerlemeler sonucunda dijital dönüşüm toplumun tümündekritik bir süreç haline gelmiştir. Dijital dönüşümü güçlü kullanan ülkeler bu süreçten dolayı diğer ülkelere üstünlük sağlamaktadırlar. Tarım toplumundan günümüze kadar olan süre zarfında teknoloji ve getirdiği aletler her zaman etkisini göstermiştir (Yılmaz, 2020).

Dijital dönüşüm sadece örgütleri, ticari faaliyetleri dönüştürmedi. Toplumu ve hayat standartlarını da dönüştürdü. Dünya üzerinde birçok olumlu gelişme kaydedildi. Tabi dönüşümün ve değişimin yarattığı hız insanları tatmin olmayan doyumsuzlara/tüketicilere dönüştürdü. Erişimin bu kadar yüksek hızda olmadığı yıllarda bir ürünün satın alınması yaklaşık yarım veya bir günü alırdı. Şimdi insanlar oturduğu yerden, tablet veya akıllı telefonlardan sipariş vererek değersizleşen bir tüketim döngüsünün içerisinde yer almaktalar.

Dönüşümün olumlu yönleri, dijital teknolojiye sahip olan ve onu kullanan toplumlar için geçerlidir. Bu bağlamda bilgi ve iletişim teknolojisine sahip olmayanlar için ortaya çıkan bir

kavram söz konusudur. Bu kavram dijital uçurum kavramıdır. Öztürk'e (2002) göre dijital uçurum, ekonomik sorunları olan ülkelerin, kişilerin bilgi ve iletişim teknolojisine erişebilme konusundaki eşitsizliği olarak tanımlanmaktadır.

Fecrat (2019) yaptığı çalışmada küreselleşme bağlamında teknolojinin yenilik boyutunun incelenmesinde Kabil (Afganistan) örneği üzerinde durmuştur.Afganistan kurumlarının globalleşme sürecinde aktif bir teknoloji gelişiminden faydalanabilmesi için, bilişim teknoloji üzerinde yetişmiş insan kaynaklarına en çok ihtiyaç duyduğu ve duyacağı mutlaktır. Teknoloji üretimi, gelişimi, fikir yaratıcı ve geliştirici insan kaynağına dayanmaktadır. Teknoloji transferi yolu ile ihtiyaçları gidermekle ancak bir tüketici ülkesi olarak kalınacaktır. Ancak düşünce ve insan kaynakları geliştirildiğinde, teknolojinin güçlendirilmesi ve ülkenin ilerlemesi sağlanacaktır.

Bu bağlamda dijitalleşme çalışmalarında dünyayı takip edebilmek için bu teknolojilere sahip olmak oldukça kritiktir.Dijital dönüşüm sürecinde sadece teknolojiye dayalı altyapının değil, zihinsel değişimin de gerçekleşmesi, değişenekosistemindeki parçaların dönüşümü benimseyerek süreci hızlandırması beklenmektedir. Pandemi ile beraber incelenen durumlardan birisi de bazı işletmelerin altyapı olarak dönüşümü gerçekleştirmesine rağmen zihinsel değişimi gerçekleşmediği için öğretenlerin ve öğrenenlerin direnç göstermesi, değişimi ve yeni paradigmayı anlamakta zorlanmalarıdır (Bozkurt, 2020).

Dijital dönüşüm ve değişim özellikle günümüzün meslek hayatında en çok kullanılan ve sıklıkla karşılaşılan kavramlardan birisini oluşturmaktadır. Lindberg ve Hemvik'e (2015) göre kavram farklı araştırmacılar ve iş kolları tarafından farklı biçimlerde ele alınabilmekte ve yorumlanabilmektedir. Bir kısım bu kavramı 4. endüstri devrimi sonrasında iş uygulamalarında gerçekleşen dönüşümlerbağlamındaincelerken, bir kısmıdijitalleşen dünyanın neticesi olarak iş hayatında yaşanan her değişim, dönüşüm ve değişikliğin yeni teknolojilerle beslenmesi şeklinde yorumlamaktadır. Bir kesim ise yeni müşteri kanalları ve üretim süreçlerinin otomasyonu gibi daha özgün teknolojileri anlatmakta ve bu teknolojilerde yaşanan dönüşüm, değişim ve ilerlemeleri vurgulamaktadır.

Çağımızdaki teknolojik gelişmeler ve bilgi yönetim sistemlerinin gelişmesi ile dijitalleşme kavramı gündeme gelmiştir. Bu duruma dönük olarak bilgiyi kullanan ve işleyen kurumlar da mevcut teknolojilerini, çalışma modellerini, süreçlerini yenilemeye çalışarak dijital dönüşüm sürecine uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Dijital dönüşüm bağlamındaörgüt modellerinin, altyapıların, ürün, servis ve hizmetlerin şekil değiştirdiği bu süreçte, dijital dönüşümün net olarak ne anlama geldiği ve işletmelerin hangi kavramlarla uğraştıklarının pek göz önünde bulundurulmadığı görülmektedir (Tutkunca, 2020).Dijital dönüşüm sürecinde ortaya

çıkabilecek tehditlere karşı Kotarba'ya (2018) göre başarılı taktikler geliştiren ve mevcut fırsatları yakalayan kurumlar, pazarlardaki pozisyonlarını koruyarak, ortalamanın üzerinde bir büyüme şansı elde edebilirler.

Dijital dönüşüm tüm süreçlere ve örgütlere uyumlu bir biçimde tanımlanamasa da, en genel hatları ile bütün iş süreçlerine dijital teknolojilerin eklenmesi ve bunun sonucunda kapsamlı olarak iş yapma şekillerinin değişmesine sebep olan dönüşüm ve değişimler olarak ifade edilebilmektedir. Ayrıca dijital dönüşüm ve değişim bir kültürel dönüşüm ve değişim olarak kurumlarınyanlış yapmaktan korkmasını,tecrübeler edinmesini ve sürekli olarak otoriteye karşı gelmesini gerektirmektedir (Güvener, 2019).

Sofat ve diğerlerine (2015) göre, bir örgütte değişim ve dönüşüm sürecinde, personellerinişletmeye olan bağlılığı çok kritiktir. Değişim ve dönüşüm girişiminin başarılı şekilde gerçekleştirilebilmesi için gerekli görülen aktivitelerin yapılmasında çalışanların rolü önemli büyüklüktedir. Çalışanlardaki kurumsal bağlılık eşiği ve bu bağlamda değişim ve dönüşüme olan sadakatleri değişim ve dönüşümün etkin bir şekilde desteklenmesine ve sonuçlandırılmasına yardımcı olmaktadır.

GELİŞME:

Araştırmanın uygulama kısmı için geliştirilen ve uygulanan anket formları alanında uzman akademisyenler ile değerlendirilmiştir. Elde edilen anlamlı bulgular tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

Soru 1: İş yerinizde yaptığım işlerin büyük çoğunluğunu bilgisayar vb. üzerinden yaparım.

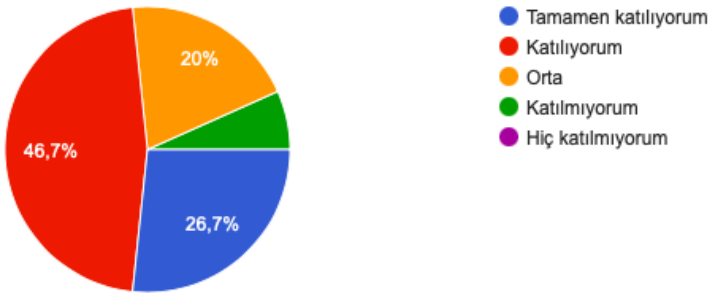

Soru 2: İş yerinizde çalıştığım süre içerisinde iş arkadaşlarım ile rahat sohbet edebilirim.

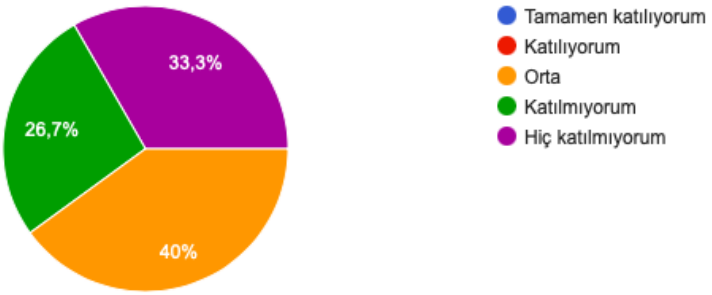

Soru 3: İş yerimde elde edilen başarılar, kutlamalar vb. için ortak bir alanda toplanarak sosyal organizasyonlar yaparız.

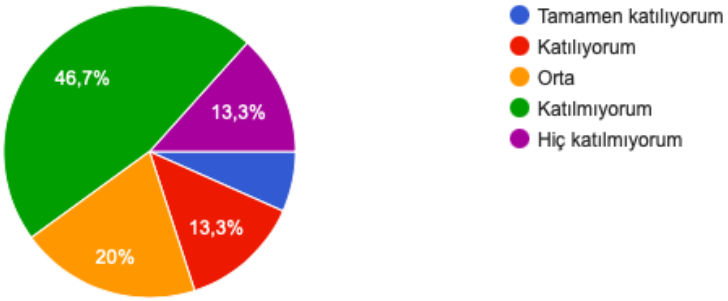

Soru 4: İş yerimde elde edilen başarılar, kutlamalar vb. haberlerden mail yolu ile haberdar olurum.

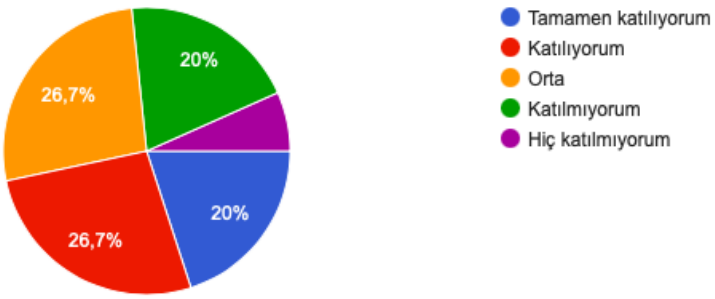

Soru 5: İş yerimde kullandığım dijital cihazların, iş arkadaşlarım ile iletişimime zarar verdiğini düşünüyorum.

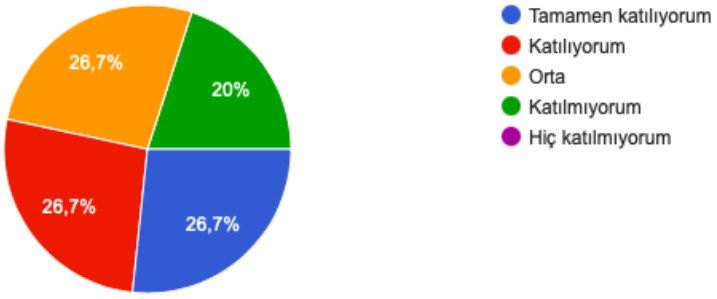

Soru 6: İş yerimde bulunan dijital cihazlar iş yükümü azaltır.

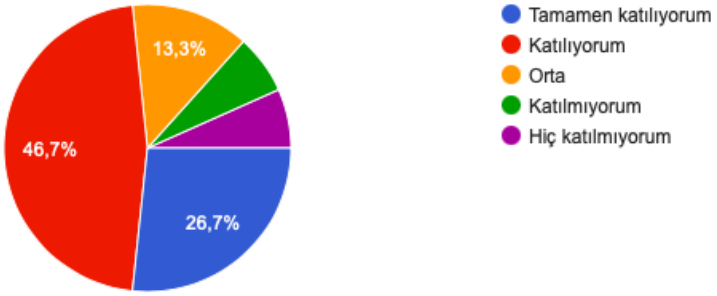

Soru 7: İş yerimde bilgisayar vb. bir cihaz ile çalışırken işim bittiği an cihaz ile etkileşimimi keserim.

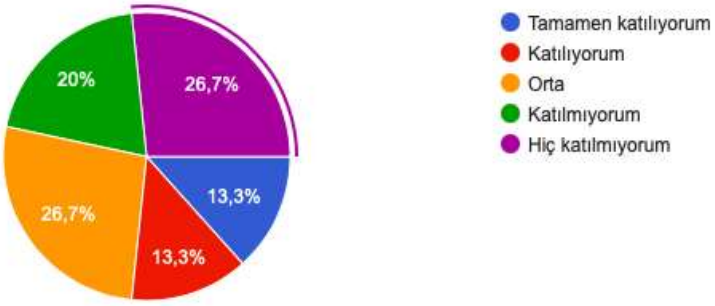

Soru 8: İş yerimde kullandığım dijital cihazların beni bulunduğum ortamdan kopardığını düşünüyorum.

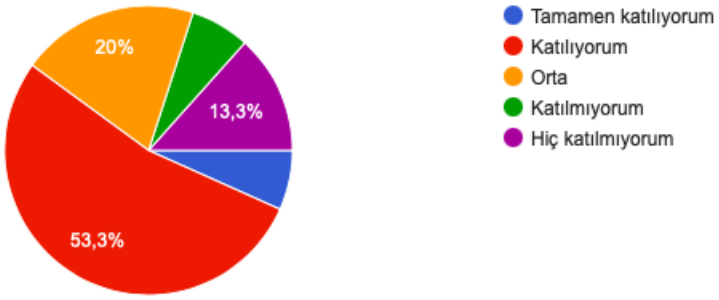

Soru 9: İş yerimdeki bilgisayar, vb. cihazları iş haricinde video, dizi izlemek veya haber sitelerine bakmak gibi eylemler için sıklıkla kullanırım.

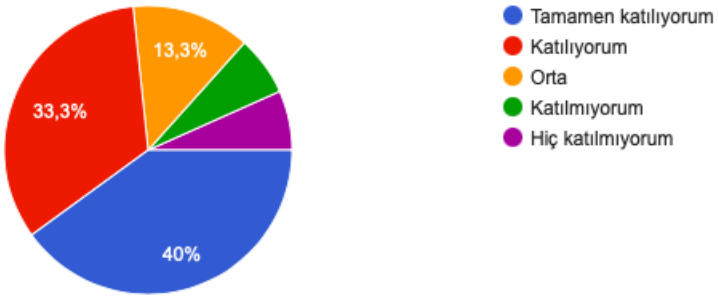

Soru 10: İş yerimde kullandığım bilgisayar vb. cihazların internet erişiminin iş haricindeki sitelere ulaşımının engellenmesine katılıyorum.

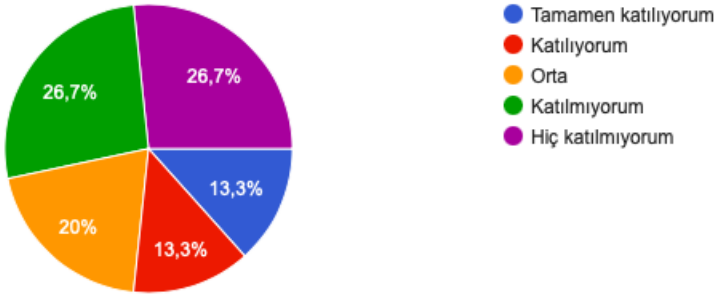

SONUÇ:

Çalışma ait elde edilen istatistiksel bilgiler ışığında, çok büyük anlamda YÖK personelinin işinin bilgisayar vb. elektronik cihazlar üzerinden yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu cihazlar üzerinden yürütülen iş sebebi ile Tablo 2' de belirtildiği üzere personelin birbirleri ile sohbetlerinin, iletişimlerinin alt seviyede olduğu ve bilgisayar vb. cihazlara genel olarak yoğun bir mesai harcadıkları anlaşılmaktadır. Tablo 3 ve Tablo 4' den anlaşıldığı üzere ise personelin kutlama vb. organizasyonları bir araya gelerek yapmadığı, bu tür konular ile ilgili bilgilendirmeleri mail yolu ile aldıkları anlaşılmaktadır. Tablo 5 incelendiğinde ise, iş yerinde kullanılan dijital cihazların, iş arkadaşlarım ile iletişimime zarar verdiğini düşünen bir çoğunluk olduğu anlaşılmaktadır. Ancak olumsuz olarak algılanabilecek bazı durumlara karşın, tablo 6'da bilgisayar vb. cihazların iş yükünü azalttığı ise bariz şekilde görülmektedir. Tablo 7'de ise personelin iş haricinde de ekrandan ayrılmadıkları göze çarpmaktadır. İş yerimde bilgisayar vb. bir cihaz ile çalışırken işim bittiği an cihaz ile etkileşimimi keserim sorusuna büyük bir oranda olumsuz cevap verildiği anlaşılmaktadır. Bu sonuca benzer olarak İş yerimde kullandığım dijital cihazların beni bulunduğum ortamdan kopardığını düşünüyorum sorusuna ise tamamen katılıyorum ve katılıyorum cevabını verenlerin oranı %73.3 gibi yine yüksek bir orandadır. Benzer şekilde iş yerinde iş harici konuların bilgisayar üzerinden yapıldığı da Tablo 9' da açıkça görülmektedir. Son tabloda da görüldüğü üzere; iş yerinde kullanılan bilgisayar vb. cihazların internet erişiminin iş haricindeki sitelere ulaşımının engellenmesine ise büyük oranda talep edilmemektedir.

Bu bilgiler ışığında globalleşen dünyada bilgisayarların hayatımızdaki yeri yadsınamaz duruma gelmiştir. Gerek işyeri gerekse sosyal hayat içerisinde birçok işlem bilgisayar vb. cihazlar ile karşılanmaktadır. YÖK gibi bir üst kurumda da işlerin hızlı ve düzgün yapılması şüphesiz büyük önem arz etmektedir. Ancak personelin fazla bilgisayar vb. cihaz kullanımının sosyal ilişkilerine de ket vurduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akat, İ. vd. (2002). İşletme Yönetimi, 4. Baskı, Fakülte Kitabevi Barış Yayınları, İzmir, s: 392

Arıkan, S. (1994). Değişim Önderliği. *Verimlilik Dergisi,* 2, s: 141

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik değerlendirmeler: Yeni Normal ve Yeni Eğitim Paradigması, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, C:6, S:3, s: 124

Davis, K. (1988), İşletmede İnsan Davranışı: Örgütsel Davranış, (çev. Kemal Tosun vd.), 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayınları, Yayın No:98, İstanbul, s: 209

Dicle, Ü. ve Dicle, A. (1973). Örgütsel Değişim. Verimlilik Dergisi, Haziran, 21

Düren, A. Z. (2000). 2000'li Yıllarda Yönetim, Alfa Yayınları, İstanbul, s: 226-232

Fecrat, M.A. (2019). Küreselleşme Bağlamında Teknolojinin Yenilik Boyutunun İncelenmesi: Kabil (Afganistan) Örneği, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) Konya

Güvener, A. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışanların Teknolojik Hazıroluş Seviyelerinin Belirlenmesi, (Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul

İraz, R ve Şimşek, G. (2004). Örgütsel Değişimin Gerçekleştirilmesinde Liderliğin Rolü: Transformasyonel Liderlik İncelemesi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C:4, S:7, s: 102

Jick, T. D. ve Peiperl, M. A. (2003). Managing Change. New York: McGraw Hill Publishing

Klein, M. (2020). İşletmelerin Dijital Dönüşüm Senaryoları – Kavramsal Bir Model Önerisi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C:19, S:74, s: 999

Koçel, T. (2005). İşletme Yöneticiliği (Onuncu Baskı), Arıkan Basım, İstanbul, s: 331-692

Kotarba, M. (2018). Digital Transformation of Business Models, Foundations of Management, 10(1):124

Koç, Z. (2014). Örgütsel Değişim, Değişim Yönetimi ve Örgütsel Davranışlar Üzerine Örnek Bir Uygulama, (Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul

Lawrence, A.D. (2004). Screening For Person-Job Fit: Incremental Validity of a Congruence Based Approach to Assessment, PhD Thesis, The Graduate Faculty of The University of Akron

Lindberg, A.,Hemvik, K., (2015). How Torecognize Opportunities for Digital Transformation: A Frame Work for Large and Established Firms. *Master Degree Project*. Gottenburg: University of Gothenburg School of Business, Economics and Law, s: 21

Liu, D.,Chen, S. ve Chou, T. (2011). Resource Fit in Digital Transformation: Lessons Learned From The CBC Bank Global E-Banking Project, Management Decision, 49 (10): 1728

Nadler, D. A. ve Nadler, M. B. (1997). Champions of Change. San Francisco: Jossey-Bass Publishing, s: 57

Odabaşı, E. (2020). Örgütsel Bağlılığın Dijital Dönüşüme Dirence Etkisinde Liderliğin Düzenleyici Rolünün İncelenmesi, (Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul

Özdemir, S. (1996). Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi, MPM Yayını, Kalite Özel Sayısı, Ankara, Verimlilik Dergisi, s: 20-21

Özkara, B. (1999). Evrimci ve Devrimci Örgütsel Değişim. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları

Öztürk, L. (2002). Dijital Uçurumun Küresel Boyutları, Ege Akademik Bakış Dergisi, C: 2, S:1, s: 2

Rogers, E. M. (2003). Diffusion of Innovations. 5th ed. U.S.A.:FreePress

Sağlam, M. (1979). Örgütsel Değişme, TODAİE Yayınları, Yayın No:185, Ankara, s: 62

Schwertner, K. (2017). Digital Transformation of Business, Trakia Journal of Sciences, 15(1): 388

Şaylan, G. (1998). Örgütsel Değişim, Ankara: TODAİE Yayını, s: 61

Sofat, K., Kiran, R., & Kaushik, S., (2015). Management of Organizational Change and its Impact on Commitment: A Study of Select Indian IT Companies. Global Business and Management Research, **7** (3), p. 69, s:40

Toker, K. (2007). Örgütsel Değişim ve Çorlu-Çerkezköy Bölgesi'ndeki Tekstil İşletmeleri Üzerinde Bir Uygulama, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) Edirne

Töremen, F. (2002). Eğitim Örgütlerinde Değişimin Engel ve Nedenleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı:1, s: 192

Tutkunca, T. (2020). İşletmelerde Dijital Dönüşüm ve İlgili Bileşenlerinin Analiz Edilmesi Üzerine Kavramsal Bir Araştırma, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:17, S:1, s: 65

Tunçer, P. (2013). Örgütsel Değişim Sürecinde Öğrenen Örgütler ve Örgüt Geliştirme, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C:8, S:1, s: 214

Varoğlu, A. vd. (2009). Örgütlerde Değişim ve Öğrenme, Siyasal Kitabevi, Ankara, s: 7

Yeşil, A. (2018). Örgütlerde Değişimin Önemi ve Değişim Yönetimi Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme, Uluslararası Akademik Yönetim Bilimler Dergisi, C:4, S:5, s: 317

https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 03.05.2021)

SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

SOSYAL MEDYA MECRALARININ MESAJ DEĞİŞKENLERİ VE İKNA ÜZERİNE ÇALIŞMA

Dr. Nazif Kutay ERDEN [1], Mustafa GÜNDOĞDU [2]

[1] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Araştırmalar Koordinatörlüğü,0000-0002-2677-6953
[2] Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, 0000-0001-6311-7159

Özet

İkna alanında mesajların içeriği, mesajların arka planda nasıl organize olduğu, hangi mesajların etkili olduğu, korkunun mesajlardaki gücü, mizahın etkisi, mesajların sıralanmasının etkilerini incelemek iletişimsel bağlamda kritiktir.

İkna, (Arapça bir kavram olmakla beraber) Türk Dil Kurumu'na göre bir konuda birinin inanmasını sağlama, inandırma, kandırma anlamına gelmektedir (sozluk.gov.tr). Başka bir ikna tanımı ise; inançları, niyetleri, fikirleri, kanaatleri, tutum ve davranışları, değiştirmeye yöneliktir (Türkan, 2000).

Mesajın gücünün dozajı ile ilgili olduğu varsayılmaktadır. Yüksek korku etkisini yitirdiği gibi, mizahi öğenin mesajın önüne geçmesi de olumsuz bir durumdur. Sosyal medya kullanımının ve sosyal medya kullanıcı sayısının her geçen gün arttığı günümüzde, sosyal medya kullanıcılarına kodlanmış/aşılanmış kültürel değerlerin ve çeşitli reklam kampanyalarının önüne geçen mesajları almamaya çalışmamızda üzerinde durulması gereken bir konudur.

İknasız bir iletişim düşünülemeyeceğine göre etkili, doğru doz ile doğru zamanda yapılan ve doğru alıcılara verilen mesajların güçlü olacağı düşünülmektedir. Bu minvalde günümüzün en büyük güçlerinden biri olan medya, sosyal medya bağlamına indirgenerek incelenmiş ve alan uzmanları ile ölçüm aracı hazırlanmış ve sosyal medya kullanıcılarına uygulanmıştır.

Elde edilen genel sonuçlarda tablolar ile sunulmuş olup, sosyal medya mecralarının farklı kullanıcılara farklı mesajlar ile ulaşmaya çalıştığı ve başarılı olamadıkça da yeni yöntemler ile ikna yoluna gittiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkna, sosyal medya, iletişim

GİRİŞ:

İkna artık günümüzde sistematik olarak ele alınmaktadır. Günümüzde insanlar devamlı iletişim halindedirler ve bunu düzenli olarak sürdürmektedirler. İletişim sağlanırken retorik oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Retoriğin yapılış amacı iknaya çıkmaktadır. Bu bağlamda

iknanın gerçekleşebilmesi için kanıtlama, ikna etme ve inandırma yolları uygulanması gereken kritik faktörlerdir.

İletişim

Bugün İngilizce ve Fransızca dillerinde 'communication' olarak geçen iletişim kelimesini Adair, "Latince bir fiil olan communicare'den (açığa vurmak, iştirak etmek, paylaşmak) geliyor" şeklinde belirttikten sonra iletişimin zaman içinde elle tutulamayan ve soyut etkili iletişim olan şeylerin iletilmesi ve paylaşılması anlamını ifade eder hale geldiğini söylemektedir". Ona göre, iletişim kurma genellikle niyet ve anlamı birlikte içermektedir. Daha kesin bir ifadeyle iletişim, esasen bir kişinin diğer kişiyle bağlantı kurma yoluyla kendini anlatmasıdır.

Daha resmi bir ifadeyle ise, iletişim, anlamların insanlar arasında ortak sembollerin kullanılmasıyla yer değiştirdiği bir işlemdir. İletişim, duygu düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır. Cüceloğlu'na göre iletişim: "iki kişiyi ilişki içine sokan psiko-sosyal bir süreçtir". Hoben ise, iletişimi konuşma ve sözel semboller olarak görmüş, "düşünce ve görüşlerin sözlü olarak karşılıklı alışverişidir" şeklinde tanımlamıştır. Zaman içerisinde iletişimin tanımı çeşitlenerek artış göstermiştir (Aytekin, 2019: s.4).

Telman ve Ünsal'a (2005) göre ise iletişim, aktarılan bilginin hem kaynak hem de alıcı tarafından kavrandığı durumda bilginin bir göndericiden alıcıya aktarılma sürecidir. İletişim kavramı dilimize Latince'den ödünçleme yoluyla aktarılmıştır. Kaynağında, communis "ortak" communi-care "ortak bir edimde bulunmak; bir nesneyi iki grup arasında paylaştırmak; karşılıklı bildirimde bulunmak, konuşmak, görüş alışverişinde bulunmak" anlamları bulunmaktadır.

Sosyalleşme isteği duyan insan, tarihin ilk dönemlerinde birçok ilkel yöntemlerle uzlaşma yöntemleri denemiştir. Geçen milyonlarca yıl sürecince, iletişim araçları ve unsurları gelişmiş ve artmıştır. İlk insanların iletişim araçları arasında yer alan duman yöntemi, güvercin gönderme ve mağaralara çizilmiş resimlerin yerini zamanımızda inanılmaz bir hızla ilerleyen/değişen teknoloji sayesinde hem sesli hem de görüntülü görüşmelerin alması, iletişim olgusunun insanların varoluşu kadar eski olduğunun en güzel örnekleridir.

Bireyler, bu tür haberleşme faaliyetlerinin yanı sıra, bireysel ihtiyaçlarını dile getirmek adına önceleri bir homurtu, arada sırada çığlık ve değişik hareketler yoluyla birbirlerini anlamaya çalışıyorlardı. Zamanlar bu yöntemlerin tekrarı ve belli bir düzene oturtulmasıyla sözün doğduğu görülmüştür. İlerleyen süreçte, sözel ilerlemeleri grafik ve resim faaliyetleri takip eder ki, bu bizi yazılı iletişime götürmüştür. Böylelikle insanlık her gün farklı bir iletişim unsurunun

keşfine tanıklık etmiştir: Papirüs kağıdı, mürekkep, mürekkep kalem ucu, parşömen kağıdı, bugünkü kullandığımız kağıt, yazının basılmasına yönelik matbaanın icadı, ilk yazılı ürünler, gazeteler, telgraf, telefon, radyo yayını, televizyon, mobil telefon ve internet insanlığın iletişim alanında ilerlettiği en önemli yeniliklerdir. Bu yeniliklerle eş zamanlı olarak birey, söz dağarcığını artırarak ve bilgi düzeyini geliştirerek zamanla bu bilgileri aktarma yoluna gitmiştir. Bu aktarım kitaba dönüşebilir, bazen ders veya seminer, konferans şeklinde karşımıza çıkabilir. Canlılara baktığımızda iletişim olgusu sadece insanlara has bir durum değildir. Nasıl ki bireylerin gereksinimleri, onları iletişim kurmaya mecbur bırakır, diğer bir canlı türü olarak hayvanlar da beslenme, korunma ve üreme gibi fizyolojik gereksinimlerini giderebilmek için çevreleriyle iletişim metotları aramaktadırlar. Hayatlarını sürdürdükleri çevreden gelen uyarıcıları alırlar ve tepkide bulunurlar. Kedi yavrularının acıktığında veya annesini kaybettiğinde yaptıkları sürekli miyavlamalar, uzaklardan gelen köpeklerin havlamasına bir anlamda uyarıcılar iletilmesine karşılık veren köpekler, yavrularının yanından uzaklaşmamaları için onları sürekli uyaran horozlar, tehlikeli durumlar karşısında acı acı bağırarak çevresini uyaran maymunlar hep bir iletişim halindedirler (Aytekin, 2019). İletişimsel sürecin başarıya ulaşması bağlamında tutum ve tutumun bileşenlerinin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

TUTUM

Tutum, bir bireyin bir başka birey, grup, nesne, davranış, kurum, olay ya da düşünceye ve aynı zamanda kendisine ilişkin genel değerlendirmesi şeklinde tanımlanabilir (Demirtaş-Madran, 2021: s.2). Tutumlar Demirci'ye (2006) göre, doğuştan gelmeyen öğrenerek oluşan özelliklerdir. Bu nedenle tutumlar sabit değil değişkendir. Bu öğrenmeler kişinin sosyalleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Tutumlar davranışa hazırlayıcı bir eğilim ya da bir tepki ön eğilimi olması sebebiyle, direkt gözlemlenemez ancak insan hareketlerinden çıkarım yapılarak yorumlanabilir. Tutumlar kısa süreli değildir, kişinin yaşantısında belirli bir süre süreklilik gösterir.

Tutumların meydana gelmesi ve şekillenmesi için birbirleriyle mukayese edilebilir birçok unsurun bir arada bulunması zorunludur (İnceoğlu, 2000). Tutumlar bireyin nesne ile olan ilişkisinde bir koordinasyon sağlarlar. İnsan-obje ilişkisinde, tutumların saptadığı bir taraflılık ortaya çıkar. Kişi bir objeye ait tutum oluşturduktan sonra ona tarafsız olamaz. Tutum bir reaksiyon biçiminde ziyade bir tepki gösterme eğilimidir. Bu bağlamda tutumlar olumlu ya da olumsuz tavırlara yol açabilir (Tavşancıl, 2002).

Tutum Bileşenleri

Hotaman' a (1995) göre, bir tutumun oluşturduğu sadece bir davranış yönelimi ya da bir his değil, düşünce, duygu ve davranış eğiliminin kaynaşmasıdır. Genelde bu faktörler birbirinden ayrı düşünülmeden, müşterek olarak birbirini etkiler ve genelde de aralarında bir uyum bulunur. Tutum bir nesneye karşı hissedilen duygu, düşünce ve eğilimlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda tutumun bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç bileşenden oluştuğunu söyleyebiliriz. Çıttır'a (2003) göre tutumlar, aralarında genellikle iç tutarlılık olduğu kabul edilen, zihinsel/bilişsel, duygusal ve davranışsal unsurlara sahiptir. Tutum unsurları arasında tutarlılık olduğu varsayımına göre, kişinin bir konu hakkında bildikleri (zihinsel/bilişsel öğe), ona olumlu bakması icap ediyorsa(duygusal öğe), birey o nesneye karşı olumludur. Benzer şekilde kişinin bir konu hakkındaki olumsuz bakış açısı, kişiyi o objeye karşı negatif olarak yönlendirir. Kişi bu durumu konuşmaları ya da tavırları ile ortaya koyar.

Bilişsel Bileşen

Morgan'a (1980) göre bilişsel bileşen, kişinin tutumunun objesi hakkındaki kanaatlerinden oluşur. Bir inanç bir ifadenin kabul edilmesidir. Eğer bir şeye ilişkin olumsuz bir tutum söz konusu ise, o şey hakkında olumsuz inanç ve düşünceler olacaktır.

Tutumların bilişsel unsurlarının, tutum hususlarıyla ilgili realitelere dayanan bilgi ve inançları içermesi beklenmektedir. Kişi, tutum konusuyla ilgili bilgiyi, o konu veya konular grubu ile ilgili olarak ya direkt bir deneyim geçirme, yani o konu ile karşılaşma yolu ile veya dolaylı olarak edinmektedir. Bir başka deyişle, kişinin o konunun önce var olduğunu öğrenmesi gerekir (Tekarslan, 1989).

Duygusal/Duyuşsal Bileşen

Özgüven'e göre (2011) duygusal bileşen, mantıksal bir ortam üzerinde değil duygusal olarak işlemektedir. Yansız bilgi veya hakikatler yerine, pozitif (sevinç, neşe, coşku vb.) veya negatif (kızgınlık, endişe, bunalım vb.) hisler duygusal bileşeni oluşturan faktörlerdir. Duygusal bileşen diğer bir şekilde, kişinin tutuma konu olan olay veya nesnelere karşı coşkusunu içeren, tutuma devamlılık veren, tutumun soğuk veya biçimlendirici yönü olarak da tanımlanabilir (Erdoğan, 1999).

Davranışsal Bileşen

Tutumun üçüncü olarak bileşeni, bireyin tutum hususuna yönelik hareketleridir. Bu hareketler davranışın özü olarak ele alınırsa, tutum konusu ile ilgili ortaya koyulan davranışsal tepkilerin, aynı pozisyondaki inanç ve hislerden etkilendiğini anlamak zor olmamaktadır (Selçuk, 1997). Davranışsal öğe, bireyin belli bir uyarıcı sınıfındaki tutum konusuna karşı "gözlemlenebilir" davranış eğilimini yansıtır. Davranış eğilimleri bireyin alışkanlıkları ve normlarının yanı sıra,

söz konusu tutum objesi ile doğrudan ilişkili olmayan diğer tutumlarının da etkisi altındadır. Bu bakımdan davranışsal öğeden söz ederken, duygusal davranış ve normatif davranışı ayırmak gerekir. "Duygusal davranış tutum konusunun hoşa giden ya da gitmeyen bir durumla ilişkilendirilmesi sonucu ortaya çıkar. Normatif davranış ise doğru davranışın ne olduğu konusundaki inançlara dayanan davranıştır" (Tekarslan,1989).

İKNA

Hayatımızın her anında çıkan bir kavram olan iknanın incelenmesinde fayda bulunmaktadır. İkna bilinçli ve planlı bir şekilde bireyleri etkileme çabasıdır. İkna, öncelikle duygusal ve bilişsel bir tutum değişimini gerektirir (Demirtaş-Madran, 2021: s.22).İkna Günay'a (2015) göre, kişilerin doğal davranışlarıyla ilerleyen ve bilinçli biçimde planlanan iletişim sürecinin bir parçasıdır. Sosyal psikoloji alanında tutum ve davranışlarının kavranmasına dönük yapılan araştırmalar sonucunda ikna,iletişime dayalı hemen her çalışma alanının az ya da çok içine aldığı bir kavram haline dönüşmüştür. Dünya sisteminin yüksek hızla değişip, geliştiği çağımızda ise, hemen her türlü kuruluş ikna çabalarının etkisini anlamış görünmektedir. Bu minvalde birçok alanda yansımaları görülen ikna, söz konusu yansımalarla iç içe geçmekte ve sınırlar arasındaki açıklık kaybolmaktadır.

En sıradan iletişim olayında bile, karşımızdakini ikna etme, tutum ve fikirlerini değiştirme ve hareketlerini manipüle etme çabası olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçlarının insanları ikna etmek amacıyla kullanımı, belli bir düşünce aktararak bireyleri etkileme çabası olan çevrelerin kullandığı bir metot olmuştur. İkna, reklam alanında yeni bir mamulü tanıtmak veya mevcut bir mamulün satışını artırmanın yanında, mamul hakkında hedef kitlenin pozitif tutum geliştirmesini gerçekleştirmek için; siyasetçilerin oy kazanmak amacıyla seçmenleri kendi bakış açılarına çekmek için; işletmelerde, başarılı halkla ilişkiler organizasyonları gerçekleştirmek için kullanılan, temel unsurdur (Elcil, 2011).İkna üzerine birçok kritik/anahtar kavram olduğu varsayılmaktadır. Miller ve Burgoon'a (1973) göre iknayı oluşturan anahtar kavramlar; istemli bir niyet ya da teşebbüs, kişiyi hareketlendiren veya güdüleme, kişinin davranışının yönünü belirleme ya da manipülasyon, davranışı değiştirme, şekillendirme ya da etkileme ve bunların hepsini yapabilmek için mesajları iletme, olarak ifade edilmektedir.

İkna Sürecinde Etkili Olan Unsurlar

İkna edici iletişim sürecinin; mantık, beklenti, deneyimler, algılar, bağlantılar ve değerlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Wilcox ve Nolte'ye (1990) göre mantık, ikna sürerken düşüncelerin bir gerçeklik mantığının olmasını ifade eder. Bir mesajın ikna edici olabilmesi için kaynağın; inanılır, güvenilir, itibarlı,

konusu üzerine uzmanlaşması ve sevilmesinin yanında; kaynağın ortaya attığı düşüncelerin akla uygun ve geçerli olmasının önemine dikkat çekilmektedir. Diğer bir unsur olan beklentiler, tamamlandığında ikna önündeki pürüzler ortadan kalkmaktadır. Beklentiler, etrafımızdaki yaşam tecrübeleri ve gözlemler ışığında oluşmaktadır (Newsom ve Haynes, 2005).

Deneyimlerin hayatımızı sürdürme biçimimizi etkileyen bir unsur olduğu varsayılmaktadır. Elcil'e (2011) göre deneyimler, gerçek hayat tecrübelerini anlatmaktadır. Küresel olarak düşündüğümüzde deneyimler, ülkeden ülkeye değişebilir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde işsizlik ve özgürlüklere dönük problemler, o toplumların tecrübelerinde buna dönük duyarlılıkları arttırmaktadır. Algılar, öncelikle kişisel olarak ortaya çıkmakta ve insandan insana değişmektedir. Algılar, hem de beklenti, gereksinim, tecrübe ve sosyal değerlerle de ilintilidir. İkna edici iletişim devam ederken iletilerin, alıcının beyninde var olan kavramlarla ilişkiler kuracak biçimde yapılandırılması, oldukça önemlidir. Bağlantılar ne kadar çok olursa iletinin anlaşılması o derece yüksek olur.

Anık (2000), öğrenilmiş kavramlarla ne kadar çok bağlantı/ilişki kurulursa, ikna etkisinin yükseleceğini belirtmiştir. Dolayısıyla kültür, inançlar, normlar, gereksinimler vb. olgular, o toplumda benimsenen anlamları değerleri ve uygulamaları ifade eder. Bu minvalde değerler, çeşitli yöntemlerle bireyin sosyal gerçekliğine yardımı olan temel unsurlardandır ve gerçekliğin meydana gelmesinde zihinsel bir algılama uzantısı oluşturur. Değerler, davranışın özünü oluşturmaktadır ve hayat boyu etkisini göstererek; deneyimi, mantığı, algıları ve gerçeklik algılarına dair her türlü bağlantıyı etkisi altına almaktadır (Elcil, 2011).

Halkla İlişkiler ve İkna

Halkla ilişkilerde ikna etme ve inandırıcılığın en zor konulardan olduğu düşünülmektedir. Karadoğan'a (2009) göre kişilerin zihinsel süreçlerini cezbetmek ve bakış açılarını değiştirmek, önemli bir ikna yeteneği gerektirmektedir. Halkla ilişkilerde ele alınan kurumun saygınlığı, inandırıcılığı ve gücüne yönelik mesajların kritik olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, hedeflere uygun mesajların oluşturulup hedef kitleye iletilmesi, onları etkilemekte; istenen tutumların ve davranışların ortaya çıkmasında aktif rol oynayarak ikna edici iletişim sürecine katkısı gerçekleştirilmektedir (Elcil, 2011).

İkna, reklam alanında ürünlere hedef kitlenin olumlu tutum geliştirmesini sağlamak için, seçmenleri ikna etmek için, halkla ilişkiler projelerini gerçekleştirmek için kullanılan önemli bir öğedir. Reklam, siyaset ve halkla ilişkilerin yanında psikoterapide de kullanılan ikna, günlük yaşamdaki problemlerle başa çıkmak için sıkça kullanılmaktadır (Severin ve Tankard, 1994).

Halkla ilişkiler, toplumu kendi hedef ve planları doğrultusunda etkilemeyi, bu doğrultuda tutum değişikliğini gerçekleştirmeyi hedeflerken iknadan etkili bir şekilde faydalanmaktadır. Mesaj

değişkenlerin içerisinde tek yönlü-çift yönlü mesajlar, kanıt, sonuca bağlama, tekrar, sıralama etkileri, korkunun etkileri, mizahın etkileri ve olumlu-olumsuz ifade yer almaktadır. Son dönemlerde özellikle korkunun etkileri belirleyicidir. Öncelikle mesaj kavramını incelemekte fayda bulunmaktadır.

MESAJ DEĞİŞKENLERİ

Mesajı, kaynaktan alıcıya gönderilen bilgilerin, fikirlerin, duyguların ve tutumların kodlanması olarak en kısa haliyle tanımlamak mümkündür. Mesaj, kaynağın iletişim sürecinden beklentisini ortaya koyan ifadeleridir ve iletişimin görünen yüzünü oluşturmaktadır. İletişim sürecinin başlayıp devam edebilmesi noktasında, kaynağın da alıcının da mesajın manası, amacı ve etkisi hakkında bilgi sahibi olması önemlidir (Güney, 2000).

Mesajlarda olması gereken özellikler Usal ve Kuşluvan'a göre (1999); dilin net ve sade olması, kısa cümleler kullanılması, anlaşılmaz kavramlardan kaçınılması, istikrarlı olunması, güncel konuların seçilmesidir.Tutum ve davranış değişikliği hedeflendiğinde ise mesajın anlamı daha çok önem kazanmaktadır. Mesajda yer alan görüş ile alıcının görüşünün benzer olduğu zamanlarda, tutum değişimine ihtiyaç olmaksızın, kaynağın görüşü benimsenmektedir. Eğer orta düzeyli bir fark var ise, kişinin tutumunu dönüştürmek için ciddi derecede bir baskı gerekmektedir (Seki, 2017).

Mesajın ikna gücünü belirleyen değişkenler şu şekilde sıralanabilir (Demirtaş-Madran, 2021: s.95):

- Tek yönlü-çift yönlü mesajlar
- Kanıt
- Sonuca bağlama
- Tekrar
- Sıralama etkileri
- Korkunun etkileri
- Mizahın etkileri
- Olumlu-olumsuz ifade.

Tek Yönlü Mesajlar -Çift Yönlü Mesajlar

İkna çabası içerisinde iki farklı mesaj sınıflandırması bulunmaktadır. Bunlar: tek yönlü mesajlar ile çift yönlü mesajlardır.

Kağıtçıbaşı'na göre (1988) tek yönlü iletişimde kaynak yalnızca ileri sürdüğü görüş hakkında açıklamada bulunmaktadır ve ters bir görüşe yer vermemektedir. Çift yönlü iletişimde ise aksine karşı görüşe de yer verilmektedir ancak genellikle bu karşıt tez çürütülmektedir.

Örneğin; A partisinin lideri bir konuşma yapıyor ve bu konuşmanın içeriği yalnızca kendi partisiyle ilgili bilgi ve görüşlerden oluşuyor. Bu durumda bu parti liderinin tek yönlü mesaj kullandığı görülmektedir. Başka bir parti olan B partisi lideri ise, konuşmasında hem kendi partisiyle ilgili görüş ve bilgiler aktarıyor, hem de diğer partiler ve karşıt görüşlerden bahsediyor ve amacı karşı görüşleri çürütüp kendi görüşlerinin üstünlüğünden bahsetmek, bu liderin kullandığı strateji ise çift yönlü mesajdır (Sakallı, 2001). Mesajın çift yönlü olup olmamasının ihtiyacı ve bu durumun ikna ediciliğe tesiri alıcıların eğitim düzeyine göre de değişmektedir. Örneğin çift yönlü mesajların daha çok kaynağın görüşlerine katılmayan katılımcılar üzerinde daha etkili olduğu belirtilebilmektedir. Bununla birlikte, çift yönlü mesajların eğitim düzeyi yüksek kitle ya da kişileri ikna etmede, tek yönlü mesajların ise daha düşük eğitim seviyesindeki hedef kitleleri ikna etmede daha başarılı olduğu görülmektedir (Yüksel, 2012).

Tek yönlü iletişim ara sıra çift yönlü iletişime göre daha etkili olmaktadır. Eğitim ve zekâ düzeyi düşük ya da konuyla ilgili bilgisi daha az olan insanlara, konuyla ilgili iki ya daha fazla görüşten bilgi vermek kaosa neden olabilmektedir. Hakkında fazla bilgi sahibi olunmayan konularda karışıklık daha da fazla ortaya çıkmaktadır. Bu durumda tek yönlü bir iletişim kullanmak daha tesiri yüksek bir yol olarak görülmektedir (Kağıçıbaşı, 1988). Görkemli 'ye (2017) göre mesajın iki yönlü mü yoksa tek yönlü mü olacağına, ikna edilecek konuyu ve alıcının özelliklerini değerlendirerek hüküm vermek gerektiği söylenebilir. Bununla birlikte eğer iki yönlü iletişim kurmaya karar verilirse, karşı iddialara yer verirken doğru noktalara, doğru şekilde değinilmesi ikna ediciliğin artması açısından önemli olabilmektedir.

Çift yönlü mesajların etkisini açıklamak için "Aşılama Kuramı " ndan bahsetmekte oldukça faydalı olacaktır. Aşılama kuramı, toplumda tartışılmadan doğru olarak kabul gören, kuşku duyulmayan 'kültürel gerçekler' olarak adlandırılan tutumların olası karşı propaganda çabalarına karşı zayıf olduklarını savunur. Sadece destekleyici iletilerle bu tutumları saldırılara karşı dirençli duruma getirmek mümkün değildir. Tıbbi aşılamada olduğu gibi, alıcılar mevcut tutumlarına yönelik düşük dozda, zayıflatılmış saldırılarla karşı karşıya kaldıklarında, tutumlarına yönelik bir taarruzun olabileceğini algılarlar. Bu nedenle doğal olarak savunma mekanizmalarını devreye sokarak, karşı iddialarını geliştirmeye başlarlar. Bu şekilde mevcut tutum ve tavırlar daha güçlü saldırılara karşı aşılanmış olur (Yarıcı, 2009).

McGuire (1961), teorisini geliştirirken bir tıp olgusuyla benzeşim kurmuştur. Hastalıktan uzak bir çevrede yaşayan bir kişi mikroplara direnç göstermede başarısızdır. Oldukça sağlıklı görünmesine rağmen büyük dozda mikropla karşılaştığında hastalığa yakalanma riski

yüksektir. Böyle insanların hastalıklara karşı direncini artırmak için iki yöntem bulunmaktadır. İlki destekleyici tedavidir (dengeli beslenme, düzenli egzersiz, stresten uzak durma).

İkincisi ise hastalığa neden olan virüsün zayıf bir formunun verilerek bağışıklık oluşturmayı amaçlayan aşılayıcı tedavidir. Bu benzeşime göre ikna amaçlı mesajlara karşı da iki savunma tipi ayırt edilmektedir. Bunlardan birincisi, kişinin önceki görüşlerinin yeni iddialarla desteklenmesine dayanan destekleyici savunmadır (supportive defense). İkincisi ise kişiye, karşı görüşün (kolayca başa çıkılabilecek ölçü veya nitelikteki) tezlerinin verilmesine dayanan aşılama yoluyla savunmadır (akt.Arslantürk, 2010, s.95).

Yarıcı'ya (2009) göre aşılama kuramı, toplumda üzerine gidilmeyen, şüphe duyulmayan 'kültürel gerçekler' olası karşı propagandalara karşı zayıf oldukları için alıcıların aşılanarak dirençli duruma getirilmesini savunur. Sadece destekleyici iletiler 'destekleyici tedaviler" gibi tutumları dirençli hale getirmede yetersiz kalmaktadır. Oysa tıbbi aşılamada olduğu gibi, alıcılar mevcut tutumlarına yönelik düşük dozda karşı iletilerle ve/veya bu iletileri çürüten argümanlarla karşı karşıya kaldıklarında öncelikle tutumlarına yönelik saldırı/tehdit olabileceğini algılarlar. Bu nedenle doğal bir tepki olarak karşı saldırıları çürütücü iddialar geliştirebilir, bu şekilde kendini ileride olabilecek karşı ikna çabalarına karşı dirençli duruma getirirler. Kültürel gerçekler saldırılara karşı aşılanmış başka bir deyişle dirençli duruma getirilmiş olur.

Kanıt

İkna çabası içinde olanlar, iletilerin içeriğinin ne olacağına karar vermek için, bir yandan alıcıların kodaçımı sürecinde, kodlanmış mesajı nelere göre sorgulayacaklarını; bir yandan da sorgulamaları sonucunda, alıcı/hedef kitlede, güvenme ve inanma sağlayarak; iknanın gerçekleşmesi için hangi kanıtların sunulması gerektiğini belirlemeye çalışmaktadırlar. Alıcılara mesajla sunulacak; inanma, güvenme yaratılması için sunulacak kanıtlar, nasıl bir ikna gerçekleştirilmek istendiği ile hedef kitlenin kim/kimler olduğuyla, ortamla, koşullarla birlikte ele alınarak tespit edilmektedir.

Kanıt tespitindeki en kritik unsur, hedef kitleyi (kişi, grup, kurum, tüketici, seyirci, vb.) oluşturan insanların özellikleridir. İkna edici iletişimde, alıcı ya da alıcıların özellikleri; demografik, psikografik, vb. kategorilere göre incelenmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi, konut tipi, ailedeki kişi sayısı, çocuk sahibi olunup olunmadığı, çalışma durumu, meslek, medeni hal gibi özellikler, demografik özellikler arasında yer almaktadır. Bireylerin sahip olduğu yaşam biçimi, kişilikleri; psikolojik özelliklerini de içeren detaylarsa, psikografik özellikleri oluşturmaktadır. Alıcı/hedef kitlenin duygularına mı yoksa mantıklarına mı hitap

edilmesi gerektiğine, iknanın farklı derece ve tiplerine göre öne sürülmüş olan kanıtlara tepki gösterecekleri belirlenir (Yüksel, 2012).

İkna ve kanıt ilişkisini inceleyen araştırmacılar, iki tür kanıttan söz etmektedirler; öyküsel kanıt ve istatistiksel kanıt. Örneklerin, görselliğin kullanımı yoluyla etkili bir öykünün içine gömülen öyküsel kanıtların mı; istatistiksel sonuçlar yoluyla, rakamlar ve oranlar kullanılarak hazırlanmış istatistiksel kanıtların mı daha ikna edici olduğu araştırmaların çelişkili sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Bu bağlamda genel olarak, mesajı oluşturulurken iki kanıt türünden yalnızca birini seçmek gerekiyorsa, istatistiksel kanıt yönteminin daha güçlü olduğu söylenebilir. Ancak, seçme zorunluluğu bulunmuyorsa her iki yönetimi de beraber oldukça etkili olabilmektedir (Demirtaş-Madran, 2021).

Sonuca Bağlama

Demirtaş-Madran'a (2021) göre, mesajın sonunda hedeflenen tutum değişiminin ve nedenlerinin açıkça ortaya koyulup koyulmaması tartışmalı bir konudur. Örneğin, ürün pazarlaması yapan çalışanın ürünün olumlu özelliklerini anlattıktan sonra, açık ve net bir şekilde 'bu üstün nedenlerden dolayı diğerlerini değil, bu ürünü tercih edin' mi demeli, yoksa mamulle ilgili olumlu unsurları anlattıktan sonra nasıl karar vermeleri gerektiğini alıcının kendisine mi bırakmalı, bu kararın verilmesi sonuca bağlama taktiğinin temelini oluşturmaktadır.

Mesajın bitiminde önerilen tutum ve nedenlerin detaylı ve açıkça ortaya koyulup koyulmaması kritiktir.Kaynak iletmek istediği mesajı alıcıya net bir şekilde belirtirse, mesajla ilgili yanlış anlaşılmaları en aza indirgemiş olur. O'Keefe'ya (2002) göre insanlar tabiatları gereği iyi olan seçenekleri görmeye meyillidirler.

Neticenin ortaya koyulması daha iyi bir metot olarak görülse de diğer stratejilerde olduğu gibi, hedeflenen topluluğu baz alarak bir karara varılması sağlıklı olacaktır (Görkemli, 2017).

Tekrar

Reklam alanında, mesajın farkına varılabilmesi hem de unutulmaması için sık sık tekrar edilmesi gerektiği anlayışı mevcuttur. Alıcının sık sık mesajla karşı karşıya gelmesi, mesajın gücünü arttırmaktadır ve bu sayede karını artırmak isteyen reklam ajansları açısından da bu metot cazip hale gelmektedir (Hogg ve Vaughan, 2002).

Algılama ve öğrenmeyi hızlandırmada güçlü olan tekrar metodu farklı durumlardaki müşterileri yakalama açısından da önemli bir yere sahiptir (Özerkan ve İnceoğlu, 1997). Hedef kitlesi içinde öğrencilerin de bulunduğu bir firma, öğrencilerin evde bulundukları zaman içerisinde de yayınladıkları tekrarlar sayesinde hedeflediği kitleyi yakalayabilmektedir (Seki, 2017: s.40).

Sakallı 'ya (2001) göre bir mesaja sıklıkla maruz kalındığında mesajın içeriğine karşı bir sevme belirtisi de ortaya çıkmaktadır. Televizyon kanallarının devamlı aynı ürünün reklamlarının yayınlanmasının amaçlarından biri de budur, ürünün daha fazla görülmesini veya görülme olasılığını arttırarak, ürüne karşı alıcıda olumlu duygular oluşturmak istenmesidir.

Sıralama Etkisi

İkna edici iletişimde mesajla ilgili önemli olan hususların önce mi, yoksa sonunda mı verilmesi gerektiği, mesajın etki derecesiyle ilgili etmenlerden biridir. Bu konuyla ilgili kesin bir sonuç yoktur, kimi zaman başta söylenmesi kimi zaman ise sonda söylenmesi alıcıyı etkilemede başarılı olmaktadır. Ancak başta verilirse, alıcının mesaja daha iyi konsantre olabileceğine dair görüşler de vardır (Yüksel, 2005).

Mesajın İçeriğine İlişkin Sıralama

Mesajın gücü temelinde üç tür sıralama vardır;

1.Zayıftan güçlüye sıralama

2.Güçlüden zayıfa sıralama

3.Piramit sıralama (aralara güçlü görüşler serpiştirme)

Hedefin konuya ilgisi çok yüksekse "zayıftan güçlüye sıralama", değilse "güçlüden zayıfa sıralama" daha etkilidir (Demirtaş-Madran, 2021: s.102-103).

Rakipten Önce ya da Sonra Mesajı İletme

İnsanların tanımadıkları bireylerle ile ilgili belirsiz durumlarda nasıl karara vardıkları Asch'in çalışmalarından itibaren tartışmaya başlanmıştır. Asch kişilik özelliklerini pozitiften negatife ve negatiften pozitife olarak bir liste halinde deneklere sunmuştur. Ardından özelliklerin verildiği sıranın bireylerin karara varmaları üzerinde etkisini incelemiştir. Sunulan özelliklerin sıralama önceliği ile tutarlı olarak yargı oluşturduğunu gözlemlemiştir. Diğer bir deyişle deneye katılanların gözlemlerinin listedeki ilk özelliklerle uyumlu olduğunu bildirmiştir (Asch, 1946). Anderson ve Barrios (1961) da öncelik etkisi ile aynı sonuca ulaştığını bildirmiştir. Öncelik etkisi yalnızca kişisel özellikler sıralandığında etkili olan bir olay değildir. Araştırmalara göre bu yanılgı pazarlama araştırmalarında (Dreze et al., 1994), anketlerde (Dillman et al., 2009), çoktan seçmeli sorularda (Cronbach, 1950), seçimlerde (Brockington, 2003), eş ve arkadaş seçimlerinde etkilidir (Fidan, 2017).

Sonralık etkisi ise öncelik etkisinin tersidir. En son gelen bilginin kişileri daha fazla etkilemesi durumudur. Günümüzdeki olaylara geçmişte yaşananlara göre daha çok önem verilmektedir. Yatırım analistlerinin performansları ölçülürken sonralık etkisi ortaya çıkmaktadır. Çünkü analistlerin başarısı değerlendirilirken geçmişteki icraatlarının dikkate alınmasından çokyakın dönemdeki yatırım kararlarındaki başarısına önem verilmektedir (Döm, 2003).

Korkunun Etkileri

Gençöz'e (1998) göre korku bireyin kendi düşüncelerinin sebep olduğu bir duygudur. Bu düşüncelerin içeriğinde "tehlike" olduğu için korku tepkisi verilir.

Mesajda korkuya neden olacak uyarıcıların olmasındaki gaye; kişiye kendini koruma ihtiyacını hatırlatıp, mesajla sunulan hizmet ya da ürünün bu korumayı gerçekleştireceğine vurgu yapmaktır. Bu şekilde verilen ileti ile bireyde öncelikle psikolojik bir huzursuzluk yaratılmaktadır, daha sonra ise bireyin bu gerginlikten kurtulmak için istendik davranışı yerine getirmeye daha eğimli olması sağlanmaktadır (Göksel, Kocabaş ve Elden, 1997).

Günlük hayatımızda reklam ve diğer kamu spotlarında korku içeren mesajlar oldukça yoğun olarak kullanılmaktadır. Korkunun ikna yöntemi olarak kullanımı oldukça yaygındır.

Güngör'e (2011) göre trafik kazalarını önlemek amacıyla hazırlanan afişlerde yer verilen ezilmiş, korkunç görünümlü bir fotoğrafla birlikte 'trafik canavarı olmayın' biçimindeki söylemler buna örnektir.

Korkuyu etkili bir biçimde artıran iletilerin aynı zamanda genellikle daha fazla ikna edici olması korkunun nedensel (aracı) bir rolü içermesi anlamına gelmek zorunda değildir. Verilen bir ileti bir bireyde diğerinde olduğundan daha fazla korku yaratabilir. Ancak bu ileti aynı zaman da korkutucu sonuçların ciddi (zararlı, dezavantajlı, tehlikeli) olduğuna inandırmada kişiyi manipüle edebilir. Mesajın gücünün arka planında geçerli olan gerçek güç, korkunun yükselmesi değil bu inançların değişmesi olabilir. Bu yüzden daha çok artırılmış korku daha büyük ikna edici güce sahip olmayabilir çünkü daha büyük korku daha büyük etkililiğe neden olur ancak korku ve etkililiğin her ikisi de aynı alt sebeplerden kaynaklanır (Yüksel vd, 2012).

Korku yoluyla ikna üzerine birçok kuram bulunmaktadır. En çok üzerinde durulanlardan bahsetmekte fayda vardır. Bunlar (Demirtaş-Madran, 2021: s.105):

a.Janis'in Korku-Dürtü Modeli (1967)

b.Rogers'ın Korunmaya Güdülenme Kuramı (1975)

c.Witte'nin Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli (1994)

Janis'in Korku-Dürtü Modeli (1967)

Ters U Biçimi Modeli, Dürtü Azalması Modelinin tekrar gözden geçirilmesiyle geliştirilmiştir. Irving Lester Janis (1967) Ters U Modeli ile korku çekiciliğinin, tutum değişikliğine, orta düzeyde korku algılandığı zaman etkili olduğunu öne sürmüştür (Zeybek, 2011).

Araştırmalar, 'uygun seviyedeki korkunun' ikna için tam olarak ne olduğunun, veriler tarafından desteklenmediğini göstermesine rağmen, hala reklam ve pazarlama alanlarında bu kavram tekrar edilmekte, tartışılmakta ve test edilmeye devam etmektedir. Ters-U modeli de

korku dozu ve ikna ilişkisindeki bilgilerin eksik olduğunu göstermiştir ancak bu defa da reklam araştırmacıları bu modelin geçerliliğine dair bilinmeyene sarılmışlardır (Rotfeld, 1988).

Orta düzeydeki korku iletilerinin tutum değişimi üzerindeki etkisi daha yüksektir. Çünkü orta düzeydeki korku, bireyi tehlikeye karşı hazırlarken/bilinçlendirirken, onun iletinin doğduğu yerden kaçmasına yol açacak kadar korku yaratmaz. Düşük düzeyde korku verilirse de birey tehlikenin farkında olmaz ve iletiden etkilenmez. Yüksek düzeydeki korkularda ise, bireyin yoğun duygusal durumu savunmacı bir tepkiye yol açmakta; bu da önerilen davranışların kabulü ile çelişmektedir (O'Keefe, 1990).

Rogers'in Korunmaya Güdülenme Kuramı (1975)

Bu kurama göre kişilerin reaksiyonları, korku çekiciliği uyarısıyla karşılaştıklarında, çeşitli etmenleri göz önünde bulundurarak, bu etmenlere göre yaptıkları öngörülerle şekillenir. Bireylerin kendilerini koruma isteği, aşağıdaki dört faktöre ilişkin yaptıkları tahminlere bağlıdır: (Tanner, 1991)

1. Algılanan tehdidin şiddeti (örneğin, ölümle sonuçlanabilecek bir hastalığa yakalanmak)
2. Algılanan tehdidin gerçekleşme olasılığı (örneğin, deprem riski olan bir bölgede oturmak)
3. Tavsiye edilen önlemin yeterliliği (örneğin, kondom kullanmak cinsel yolla bulaşan hastalıklardan yeterince korur mu?)
4. Algılanan öz-yeterlilik (örneğin, sigorta yaptırmak için maddi durumunun yeterli olabileceğine inanmak).

Bu kurama göre kişinin korku içeren bir iletiyle karşılaştığında, iletideki korkunun ne kadar ciddi ve kendisinin başına gelme olasılığının ne kadar olduğu, tehdide çare olarak sunulan önerinin ne kadar yeterli olduğu ve eğer öneriyi yeterli görüyorsa bunu ne derece uygulayabileceği gibi değişkenleri göz önünde bulundurarak, tutum ya da davranış değişikliği gösterdiği açıklanmaktadır. Bu kuram bağlamında hareket etmek isteyen kaynağın, alıcıyı kendi için önemli olarak algılayacağı korkuları kullanmaya dikkat etmesi, alıcıyı sözü edilen tehdide açık olduğuna inandırması, sunduğu çözüme yönelik tavsiyenin geçerliliği ve takip edilebilirliği noktasında da ikna etmesi gerekmektedir (Elden ve Bakır, 2010).

Genel olarak tehdit ve etkinlik değişkenlerini ayrı boyutlar halinde incelenmek yerine, bir bütün olarak incelemek tercih edilmektedir. Korunma güdüsü motivasyonu da korku çekiciliğinin ne zaman ve niçin işe yaradığını açıklamada iyi bir iş çıkarmasına rağmen; ne zaman ve nasıl başarısız olduğu cevabını açıklamada eksik kalmıştır (Witte ve Allen, 2000:593-594).

Witte'nin Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli (1994)

Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli (Extended Parallel Process Model) tarafından temel olarak, Leventhal'ın Paralel Tepki Modeli ile Rogers'ın Korunma Motivasyonu Modelinin birleştirmesi sonucunda oluşmuştur. Leventhal'ın Paralel Tepki Modeline göre, insanlar tehlikeyle karşılaştıkları zaman iki yöntemle bunu karşılarlar. Birincisi; tehlikeyi veya tehdidi düşünerek onu kontrol etmek için yöntem geliştirirler. İkincisi, tamamen korkarak korkularını kontrol altına almaya yönelik metot geliştirirler. Rogers'ın Korunma Motivasyonu Modelinde ise, sadece tehlike kontrolü yöntemi bulunmaktadır (Witte, 2007).

Demirtaş-Madran'a (2021) göre korku uyandıran mesajın iki temel içeriği vardır: Tehlike (bireyin karşılaşabileceği korkutucu durum) ve ayrıntılı bilgi (çözüm yolları). Böyle bir mesaj, bireyi korkutmalı ve tehlikelere karşı uyarmalıdır. Bunun için, içeriğinde olması gereken iki tür bilgi vardır:

1.Durumun ciddiyetini anlatan bilgi (örneğin, sigara içmek kalp krizine yol açabilir).

2.Bireyin de risk grubunda olduğunu, onun da mevcut tehlikeyle karşı karşıya olduğunu açıklayan duyarlılık bilgisi (örneğin, sigara içen insanlar kendilerini erken yaşta kalp krizi geçirme riski altına sokmaktadırlar).

Hedef kitleyi korkutan mesaj onları bu tehlikeyle mücadele etmelerini vurgulayan veya yol gösteren içeriklere de sahip olmalıdır:

1.Tepki yeterliği ile ilgili bilgiler: Önerilen davranışın etkisini vurgulayan bilgilerdir. (örneğin, sigarayı bırakmak kalp krizi geçirme riskini büyük oranda azaltmaktadır)

2.Öz-yeterlikle ile ilgili bilgiler: Bireyin önerilen davranışı sergileyebileceği, sorunla baş edebileceği yönünde anlamlar içeren bilgiler (örneğin, sigarayı bırakabilirsiniz, milyonlarca insan bunu başardı, siz de yapabilirsiniz) (Demirtaş-Madran, 2021).

Paralel tepki modelinin temel önermesini, kişi korkuya tepki verirken iki unsurun yani korku ve tehlike kontrolünün aynı anda ve paralel olarak tetiklenmesi oluşturmaktadır. Tehlike kontrolü kişinin karşılaştığı korku çekiciliği içeren iletiden algıladığı tehlikeyi kontrol etme amacıyla arayışa geçmesi, korku kontrolü ise hissettiği korkuyu kontrol altına alma çabasıdır (Elden ve Bakır, 2010).

Mizahın Etkileri

Özcan'ın (2002) mizah kavramı; eğlendirmek, güldürmek ve birinin, bir davranışa incitmeden takılmak amacını güden ince alay olarak tanımlanır. Mizah gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan yazın türüdür.

Mizah yaklaşımı kuruluş için hedef kitlenin hem eğlendiği hem de reklamdaki mesajın anlık olarak iletilme sürecinde aktif rol oynaması açısından kuruluş için amaçlanan hedefe ulaşmada kullanılan yaklaşım biçimlerinin başında gelir (Hancı, 2017).

Mizah içeren bir iletinin, mizahi olmayan bir iletiden daha inandırıcı olduğuna dair çok fazla kanıt bulunmamakla beraber, bazı araştırmalara göre mizah içeren iletilerin ciddi mesajlara göre daha dikkat çekici oldukları düşünülmektedir.

Bazen mizah olarak iddia edilen şeyler hiç kimseyi güldürmeyebilir ya da sıklıkla insanları güldüren bir durumu, birileri 'hiç eğlenceli değildi' şeklinde yorumlayabilir hatta gülümseme ya da gülme bazen bir korkunun ya da utancın işareti de olabilmektedir. Tüm bunlara rağmen, tepki bir şeylerin mizah olarak sayılmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Ross, 2005: s.1).

Mizahın doğru yerde ve doğru miktarda kullanımı çok kritiktir. Reklamda mizahın hatalı kullanılması durumunda mizah faktörü olumsuz olarak geri tepebilir. Örneğin (Babacan, 2008):

- Mizahi mesajın doğru hedef kitleyi kucaklayamaması,
- Mizahi öğelerin ürünün önüne geçmesi (üründen daha çok ilgi çekmesi),
- Mizahi öğelerin ürünle bütünleşememesi,
- Mizahi öğelerin konumlandırma amaçlarına ters düşmesi,
- Yanlış mizahi öğelerin kullanımı,
- Bölgesel veya ülkesel, kültürel ve simgesel farklılıkların dikkate alınmaması.

Reklamlarda mizahın kullanım biçimi birçok reklamcı tarafından yaygın bir şekilde kullanılan yöntemlerdendir. Mizaha duyulan ilgi sadece reklam uygulamaları yapan kişiler tarafından değil akademik anlamda da etkiyi artırmıştır. Bu anlamda mizahın reklamda kullanımına ilişkin birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan birçok çalışmalarda, reklamda mizah kullanımına ilişkin faaliyetler ve bunu belirleyen öğeler, mizah kullanımının hedef kitle ve satışlar üzerindeki etkileri, reklamcıların mizahı kullanma ihtiyaçları gibi çeşitli konular ele alınmıştır (Hancı, 2017).

Mizahın ikna ediciliği konusuna bakıldığında Bir'e (1993) göre, araştırmalar mizahın ikna ediciliğinin, mizah unsuru olmayanlardan daha etkili olmadığını göstermiştir. Mizah ve ikna bağlamında öne çıkan en kritik iki nokta ise mesajın ve mizahın dozajıdır. Aşırı şekilde mizah içeren mesaj daha etkiliyken, yumuşak satış modeliyle birleştirilen düşük seviyeli mizahın da etkili olduğu görülmektedir.

Olumlu/Olumsuz İfade

Özellikle sağlıkla ilgili (örneğin, kanser tedavisi ve erken teşhis, diş sağlığı, AIDS'ten ve cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunma, sigara, alkol ve madde bağımlılığı) yeni davranışlar

geliştirme ve tutum değişimi üzerine yürütülen çalışmalarda mesajı iki farklı şekilde yapılandırmak mümkündür. Birincisi, olumlu anlatım ya da kazanca dayalı anlatım; ikincisiyse olumsuz anlatım ya da kayba dayalı anlatım. Örneğin; sigara kullanımına ilişkin tutum değişimi yaratmayı hedefleyen bir kampanyada, aynı mesajı iki farklı şekilde aktarmak mümkündür; "Sigarayı bırakmazsanız daha çabuk ölürsünüz" şeklinde bir ifade olumsuz anlatıma, "Sigarayı bırakırsanız daha uzun yaşarsınız" şeklinde bir ifadeyse olumlu anlatıma örnek olarak verilebilir (Demirtaş-Madran, 2021: s.113-114).

Diğer mesaj taktiklerinde olduğu gibi alıcının niteliklerine göre olumlu veya olumsuz anlatımlardan hangisini kullanılacağının kararlaştırılması, mesajın tesirinin artmasında ya da azalmasında önemli bir faktördür (Seki, 2017).

GELİŞME:

Sosyal medya günümüzde büyük bir güç olarak bilinmektedir. Günümüzde sosyal medya kullanıcıların sayılar milyar işe ifade edilmektedir. Bu geniş büyük kitlenin mesaj değişkenleri ve ikna süreçlerini belirlemek için uzman akademisyenler ile hazırlanan ankete ait sorular ve istatistiki bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Soru 1: Sosyal medya mecralarında (Facebook, instagram) bir ürün incelerken yorumlara sıklıkla bakarım.

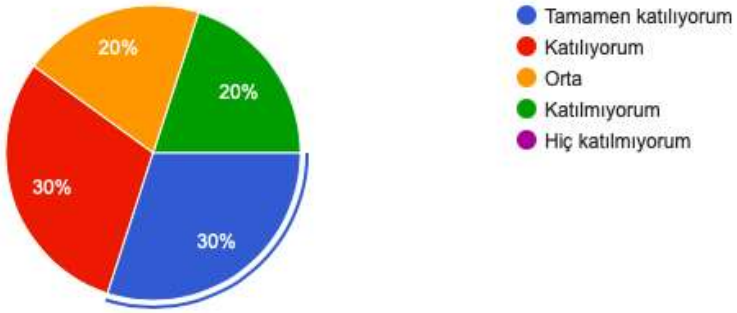

Soru 2: Sosyal medya mecralarında (Facebook, instagram) okuduğum yorumlardan etkilenirim.

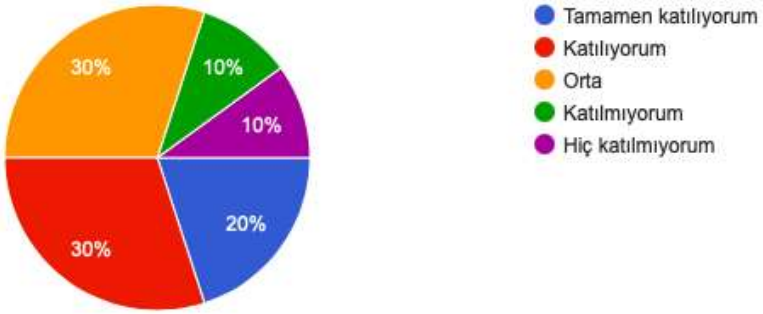

Soru 3: Sosyal medya mecralarında (Facebook, instagram) karşıma çıkan reklamları incelerim.

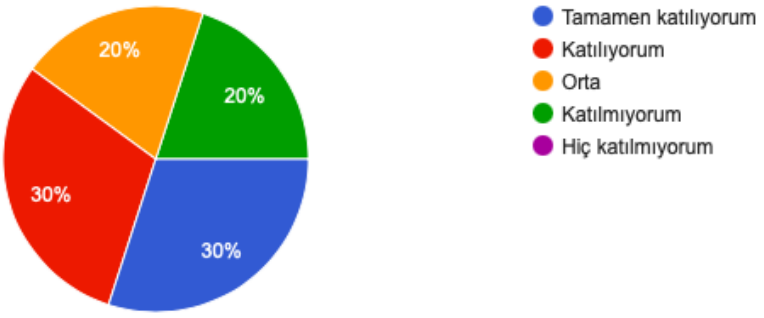

Soru 4: Sosyal medya mecralarında (Facebook, instagram) karşıma çıkan ürünleri satın almaya çalışırım.

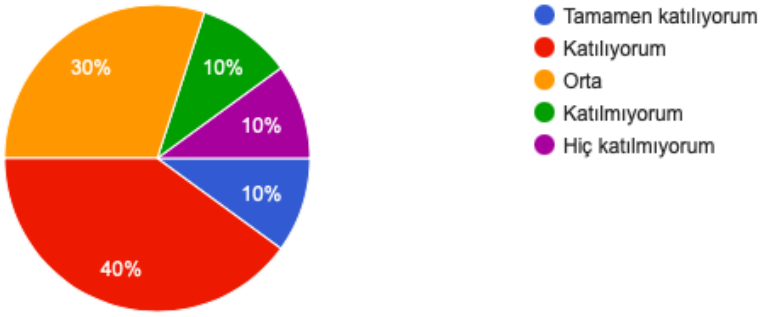

Soru 5:_Sosyal medya mecralarında (Facebook, instagram) incelediğim bir ürünü, sonraki zamanlarda sıklıkla reklam olarak ekranımda görürüm.

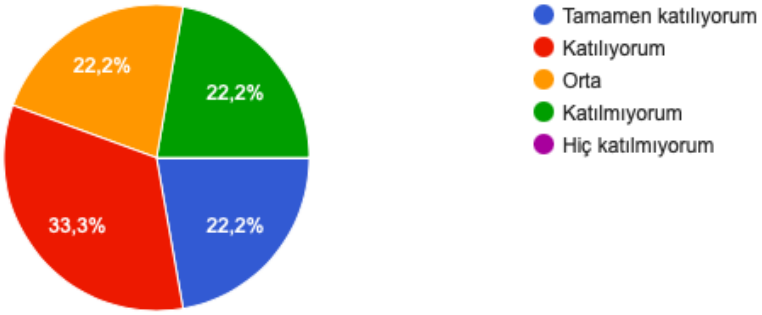

Soru 6: Sosyal medya mecralarında (Facebook, instagram) insanların sıklıkla kullandığı ürünleri maddi gücüm yettiği ölçüde satın alırım.

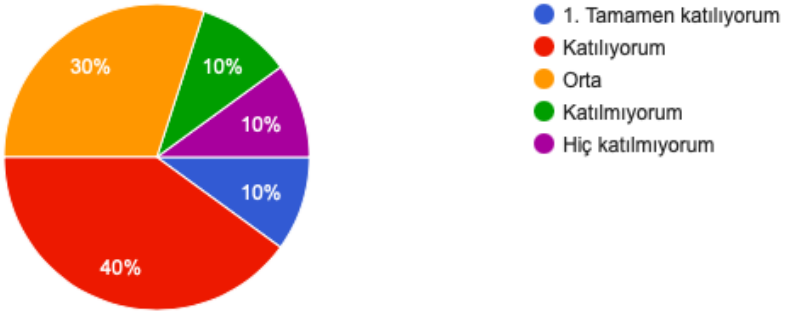

Soru 7: Sosyal medya mecralarının (Facebook, instagram) ilgimi çekecek bir ürün reklamını bana sunacağını bilirim.

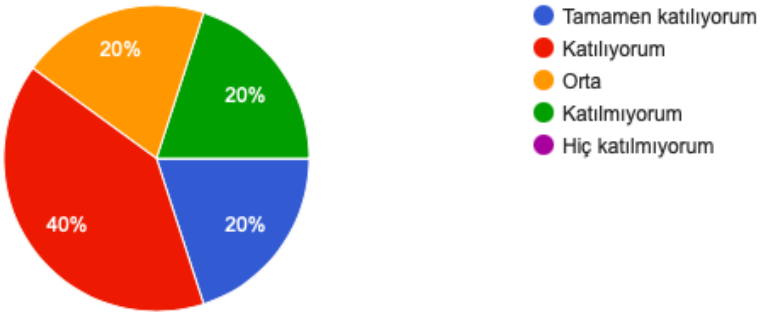

Soru 8: Sosyal medya mecralarında (Facebook, instagram) dislike yaptığım, beğenmediğim ürünlerin karşıma çıkma oranı azalmaktadır.

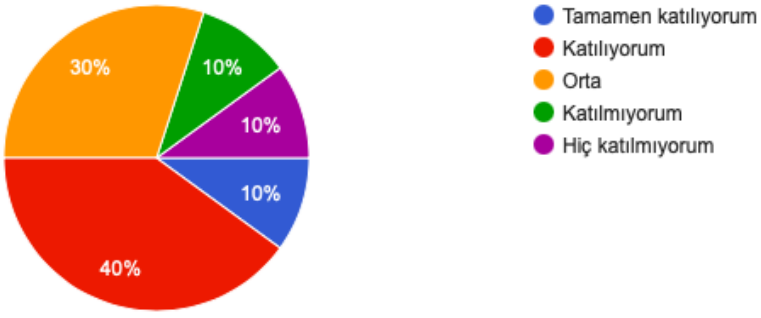

Soru 9: Sosyal medya mecralarında (Facebook, instagram) yaptığım yorumlara paralel reklamları sıklıkla ekranımda görmekteyim.

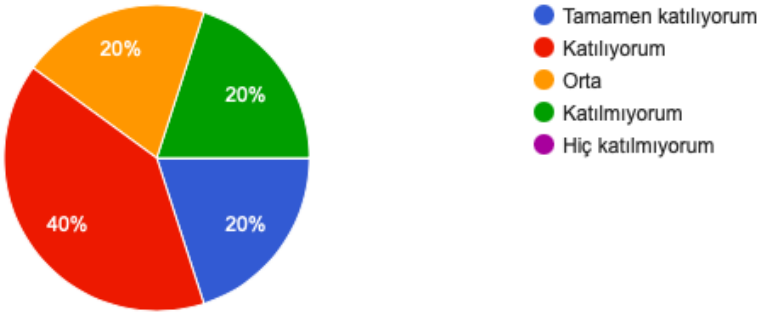

Soru 10: Sosyal medya mecralarının (Facebook, instagram) ilgi alanlarım doğrultusunda reklamlar paylaştığını düşünüyorum.

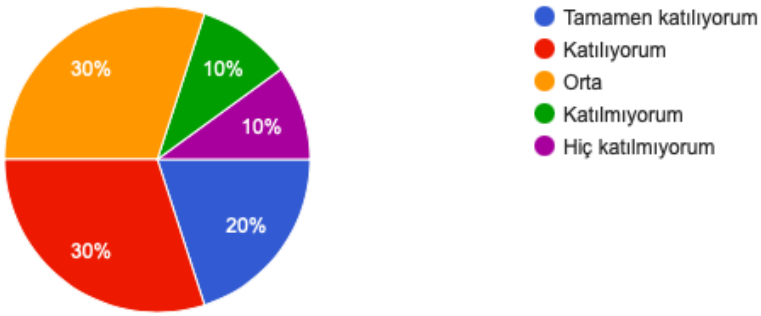

SONUÇ:

Çalışmanın sonuçları yorumlandığında ise; sosyal medya kullanıcılarının genel olarak %60 gibi büyük bir oranla sosyal paylaşım mecralarında yapılan yorumlara zaman ayırarak okudukları (Tablo 1) ve bu yorumların neredeyse yarı yarıya kullanıcılar üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 3' de görüldüğü üzere kullanıcıların sosyal medya mecralarında karşılarına çıkan reklamları % 60 gibi büyük bir oranla incelediği anlaşılmaktadır. Bahse konu kullanıcıların neredeyse yarısının ise karşılarına çıkan reklamlar doğrultusunda alışveriş yaptıkları belirlenmiştir. Ayrıca kullanıcıların neredeyse yarısının sosyal medya mecraları üzerinde görerek beğendikleri bir ürünü maddi güçleri yettiği taktirde satın aldıkları belirlenmiştir. Tablo 7' de görüldüğü üzere sosyal medya mecralarının incelenen ve kullanıcının ilgisini çekecek bir ürünün reklamının kendisine ulaşacağına inanan katılımcıların oranı ise %60 olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer oran ise beğenilmeyen ürünün kullanıcıya sunulması için belirlenmiştir. Sosyal medya mecralarında yapılan yorumlar ile ilgili iletilerin ve reklamların kendilerine sunulduğunu düşünen kullanıcıların %

60 a yakın oranı ise Tablo 9' da karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya platformlarının kullanıcının ilgisine yönelik içerikler sunduğunu düşünen kullanıcıların oranı ise tablo 10' da % 60 olarak belirlenmiştir.

Sosyal medyanın ne kadar çok kullanıldığı, gün içerisinde ortalama bir sosyal medya kullanıcısının çoğu zaman çeşitli cihazlar üzerinden sosyal platformlara giriş yaptığı ve bir çok değişkene maruz kaldığı varsayılabilmektedir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) gibi denetleyici bir üst kurumu olmayan sosyal medya platformlarının bir çok manipülatif reklama, çeşitli mesaj değişkenlerine izin verdiği düşünülmektedir.

Kaynakça

Anık, C. (2000). *Siyasal İkna.* Ank: Vadi Yay.

Arslantürk, G. Darıcı, D. ve Torun, H. (2010). *İknaya Karşı Direnç Oluşturmada Aşılama Teorisinin Aktif Savunması ile Destekleyici Savunmanın Karşılaştırılması*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:28, C:1

Aytekin, H. (2019).*İnsan İlişkileri ve İletişim*. Ank: Pegem Aka.

Babacan, M. (2008). *Nedir Bu Reklam ?*İst: Beta Yay.

Bir, A.A. (1993). *Reklamda Mizahın Kullanımı ve Etkileri*. Esk: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yay.

Çıttır, T. (2003). *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Devam Ettikleri Öğretmenlik Programlarına İlişkin Tutumları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demirci, G.H. (2006). *Ticaret Meslek ve Anadolu Ticaret Meslek Liseleri Bilgisayar Programcılığı Bölümü Öğrencilerinin İnternete Yönelik Tutumları İle "İnternet ve Ağ Sistemleri" Dersindeki Akademik Başarıları Arasındaki İlişki.* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Demirtaş-Madran, H.A. (2021). *Tutum, Tutum Değişimi ve İkna*. Ank: Nobel Yay.

Döm, S. (2003). *Yatırımcı Psikolojisi: İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. İst: Değişim Yay.

Elcil, S. (2017). *Sosyal Sorumluluk İçerikli Halkla İlişkiler Çalışmalarında İknanın Yazınsal Bağlamda Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Elden, M. ve Bakır, U. (2010). *Reklam Çekicilikleri Cinsellik Mizah Korku*. İst: İletişim Yay.

Erdoğan, İ. (1999), *İşletmelerde Davranış*. 10. Baskı, İst: Evrim Bas.

Fidan, Ü.R. (2017). *Kokunun; Öncelik Etkisinde, Kendilik Algısında ve Otobiyografik Bellekte Manipülatör Etkisinin İncelenmesi*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gençöz, T. (1998). *Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları*. Kriz Dergisi, C:6, S:2,

Göksel, B. Kocabaş, F. ve Elden, M. (1997). *Pazarlama İletişimi Açısından Halkla İlişkiler ve Reklam*.İst: Yayınevi Yay.

Görkemli, N.H. (2017).*İkna Edici İletişim Açısından Korku Çekiciliği Kullanımı: Sağlık Bakanlığı Tarafından Yayınlanan Kamu Spotları Örneği*.(Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Günay, N. (2015). *Hakla İlişkiler Çalışmalarında İkna Açısından Döngü Yönetiminin (SpınDoctors) Rolü.* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Güney, S. (2000).*Davranış Bilimleri*. Ank: Nobel Yay.

Güngör, N. (2011). *İletişim, Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ank: Siyasal Kitapevi

Hogg, A. M. ve Vaughan, M. G. (2002). *Social Psychology*. Eng: Prentice Hall Publications,

Hotaman, D. (1995).*Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Meslek Yüksek Okulu Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Tutumları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki,*(Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnceoğlu, M. (2000). *Tutum-Algı-İletişim*. Ank: İmaj Yay.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, İst: Evrim Yay.

Karadoğan, D. (2009). *Ece: Sosyal Sermaye*. İst: Derin Yay.

McGuire, W. J. And Papageorgis, D. (1961). ” The Relative Efficacy of Various Types of Prior Belief-Defense in Producing İmmunity Against Persuasion”. Journal of Abnormal and Social Psychology, 62 (2),

Miller, G. R. And Burgoon, M. (1973). *New Techniques of Persuasion*. ABD

Morgan, C. T. (1980). *Psikolojiye Giriş*, (Çev. Hüsnü Arıcı ve Diğerleri) 1998.Ank: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yay.

Newsom, D. And Haynes, J. (2005). *Public Relations Writing*. USA

O’ Keefe and Daniel J. (2002). *Persuasion The Oryand Research*. Eng: Sage Publications,

Özcan, Ö. (2002). *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah*. İst: İnkılap Yay.

Özerkan, A. Ş. ve İnceoğlu, Y. (1997). *İletişimde Etkileme Süreci*. İst: Pan Yay.

Özgüven, N. (2011).*Tüketicilerin Online Alışverişe Karşı Tutumları ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Analizi*. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 13 (21)

Ross, Alison (2005). *The Language of Humour*.ABD: Routledge Publications

Rotfeld, J. H. (1988). *Fear Appeals and Persuasion: Assumptions and Errors in Advertising Research.*CurrentIssues and Research in Advertising,

Sakallı, N. (2001).*Sosyal Etkiler Kim Kimi Nasıl Etkiler?* Ank: İmge Kitabevi

Seki, Ö. (2017). *İkna Edici İletişim Açısından Korku Çekiciliği Kullanımı: Sağlık Bakanlığı Tarafından Yayınlanan Kamu Spotları Örneği*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Selçuk, E. (1997).*İngilizce Dersine Karşı Tutum İle Bu Dersteki Akademik Başarı Arasındaki İlişki.*(Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Bolu.

Severin, W. J. ve Tankard J.W. (1994). *İletişim Kuramları, Çev. Ali Atıf Bir, Serdar Sever.* Esk: Anadolu Üniversitesi Yay.

Şener, K.N. (2017). *Reklam ve Mizah*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tanner, J.F. vd. (1991). *The Protection Motivation Model: A Normative Model of Fear Appeals*. Journal of Marketing

Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ank: Nobel Yayın Dağ.

Tekarslan, E. C. Baysal, T. Kılıç, H. Şencan. (1989), *Sosyal Psikoloji*, İst: Filiz Kitabevi

Telman, N., ve Ünsal P. (2005). *İnsan İlişkilerinde İletişim*. İst: Epsilon Yay.

Türkan, Ö. (2000). *İkna ve Uzlaşma Sanatı*. İst: Hayat Yay.

Wilcox, D. and L. Nolte (1990) Public Relation Writting And Media Techniques, USA: Harper Collins

Usal, A. ve Kuşluvan, Z. (1999). *Davranış Bilimleri Sosyal Psikoloji.* İzmir: Barış Yay.

Witte, M.F. (2007). *The Fear Factor Toward a Modification of Witte's Extended Parallel Process Model*. Doctor of Philosophy, University of Kentuck

Witte, K. And Allen, M. (2000). *A Meta-Analysis of Fear Appeals: İmplications For Effective Public Health Campaigns*. Health Education&Behavior

Yarıcı, M. (2009). *Lider Markaya Saldıran Rakip Reklamlarının, Lider Markanın Sadık Müşterileri Üzerindeki Aşılayıcı Etkileri*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yüksel, H.A. vd. (2012).*İkna Edici İletişim.* Esk: Anadolu Üniversitesi Yay.

Yüksel, H.A. (2005). *İkna ve Konuşma.* Esk: Anadolu Üniversitesi Yay.

Zeybek, S. (2011). *Sigara Paketlerindeki Birleşik Uyarı Etiketlerinin Yol Açtığı Etkilere Yönelik Nitel Bir İnceleme.* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 19.03.2021)

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

2018 YILINDA UYGULAMAYA KONULAN ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayhan Yavuz ÖZDEMİR [1]

[1] Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-2601-2486

ÖZET

Almanca öğretmeni yetiştirim sürecini şekillendiren temel etkenler arasında yer alan Almanca öğretmenliği lisans programının uygulanmasında birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanında alanda gerek teoriye gerekse uygulamaya yönelik gelişmeler yaşanabilmektedir. Bu durumlar Almanca öğretmenliği lisans programının güncellenmesini ve revize edilmesini zorunlu hale getirmektedir. Çünkü Almanca öğretmeni adaylarının beklenen nitelikte yetiştirilebilmesinin koşullarından birisi uygulanan eğitim programının çağın gereklerine göre tasarlanmış olmasıdır. Bu çalışmada 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı 2018 yılında Almanca öğretmenliği lisans programında yapılan değişiklikleri ortaya koymaktır. Elde edilen veriler inceleme konusu yapılan programın eleştirel değerlendirmesine ve ilerleyen süreçte hazırlanacak programların şekillendirilmesine katkıda bulunabilecektir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında yer alan derslerin neler olduğu, hangi derslerin eklendiği, çıkarıldığı ve adlarının değiştirildiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu programda alan eğitimi, meslek bilgisi ve genel kültür derslerinin ağırlıkları, bunun yanında alan eğitimi derslerinin alt disiplinlere göre ağırlıkları ele alınmıştır. Programda yapılan değişiklerin daha iyi görülebilmesi için 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan programlar birbiri ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Almanca Öğretmenliği Lisans Programı, Almanca Öğretmeni Yetiştirimi, Program Değerlendirme

1.GİRİŞ

Bilgi çağının değişimlerinin yaşandığı bu çağda, toplumlar ve insanlar arasındaki ilişkiler git gide yoğunlaşmaktadır. Bu ilişkiler, ortak bir bildirişim aracı olarak yabancı dil bilme ihtiyacını da birlikte getirmektedir. Yabancı dil bilmek hem çokdilli ve çokkültürlü bir dünyada yaşamanın ön koşulu, hem de kişisel gelişim için bir zorunluluktur. Bilişim-iletişim teknolojileri ile küreselleşme süreci de başlamıştır. Küreselleşme süreci içinde bilgi toplumuna giren ülkeler hızlı ilerlemeler yaşamışlar ve birçok alanda dünya üzerindeki hakimiyetlerini sağlamlaştırmışlardır. Bilgi toplumu kavramı, bilgiye ulaşma yollarının sorgulandığı bir zamanı ve bilgiye ulaşma noktasında yabancı dil bilmenin gerekliliğini de beraberinde getirmiştir (Erişkon Cangil, 2004, s.124). Günümüzde küreselleşme, Avrupa Birliği, dijital devrim gibi oluşumlar yabancı dil öğrenme ve öğretme süreçlerini etkilediğinden yeni yabancı dil politikalarının ortaya çıkması zorunlu hale gelmektedir. Bunun yanında yabancı dil öğrenme çoklu zeka, oluşturmacılık gibi kuramlarla farklı biçimlerde açıklanmaktadır. Yabancı dil öğrenme ve öğretmeye yeni anlamlar kazandıran bu gelişmelerin yanında eğitimin niteliğinin

belirleyici unsurlarından biri haline gelen eğitim/öğretim teknolojileri de yabancı dil eğitimi için yenileşme konusunda bir temel oluşturmaktadır. Dolayısı ile özerk öğrenme, erken yaşta yabancı dil, çokdillilik, bilgisayar destekli eğitim, öğrenme teknik ve stratejileri, kültürlerarasılık, yaşam boyu öğrenme gibi ilke ve yaklaşımlar yabancı dil eğitimi sürecini de değişimlere götürmektedir. Burada önemli olan, değişimlerin ne yönde olduğu, nasıl yaşama geçirilebileceği ve değişimlerin sağladığı zenginleşmenin hangi sınırlamaları getirdiğidir (Polat, 2006, s.450-451). Çünkü yabancı dil öğretiminde kendi başına anlam üstlenen birçok etken söz konusudur. Bu bağlamda bir çerçeveyi dolduracak konular bütünü, onu oluşturan birçok parçadan meydana gelmesi dolayısı ile bir Puzzle özelliği taşır (Çakır, 2014, s.94). Bu Puzzlei oluşturan parçaların doğru bir şekilde irdelenmesi gerekliliği yabancı dil öğretiminde başarıya ulaşmanın ve yabancı dil eğitimi ile ilgili var olan sorunların çözülebilmesinin ön koşulları arasındadır. Çakır (2014) ülkemizde yabancı dil öğretiminin etkililiği noktasında kaygılar bulunduğunu ve bu kaygıların çözümleyici bir bakış açısı ile paylaşılması gerektiğini belirtir. Bu sorunu çözmek için izlenecek yöntem, çok kapsamlı yüzeysel bir hedef saptamanın ötesinde, sınırlandırılmış bir konu alanını işaret eden hedefler belirlenerek mümkün olabilir. Çünkü karmaşık bütününün hepsini aynı anda çözümlemek, bütünü meydana getiren unsurların işlevselliğini kaybetmesine ve unutulmasına neden olabilir. Böyle bir durum amaca ulaşmada aksaklıkların yaşanmasına ve zamanın boşa harcanmasına sebep olabilir (s.95). Bu nedenle yabancı dil olarak Almanca öğretiminde yaşanan sorunların çözümüne yönelik çalışmalarla alana katkıda bulunulmak isteniyorsa sınırlı bir konu alanının seçilmesi gereklidir. Bu gerçeklikten hareketle, bu çalışma 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programının özelliklerinin ele alınması ile sınırlı tutulmuştur. Ancak konunun genel durumunu ortaya koyabilmek amacıyla aşağıdaki bölümde Almanca öğretmenliği anabilim allarında uygulamaya konulan eski programlar ele alınmıştır.

2.ALMANCA ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALLARINDA UYGULANAN PROGRAMLAR

Yabancı dil olarak Almanca öğretimi konusunda karşılaşılan güçlükler ve problemler, genel anlamda öğretmenlik yetiştirimi özel anlamda da Almanca öğretmenlerinin yetiştirimi konusunda yaşanan gelişmeler Almanca öğretmenliği lisans programlarının güncellenmesi ve değiştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu yönde yapılan önemli program çalışmalarından birisi 1997-1998 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmeni yetiştirme programıdır. Erişkon Cangil'e göre (2004) 1997-1998 öğretim yılında uygulamaya konulan Eğitim reformuyla birlikte temel eğitim 5 yıldan 8 yıla çıkarılmış, temel eğitimin 4. sınıfından itibaren yabancı dil dersleri uygulanmaya başlanmıştır. 4. sınıfta yabancı dil öğretimine başlanması ikinci yabancı dil öğretimine erken yaşlarda başlanabilmesini sağlamıştır. 1997 yılında gerçekleştirilen Eğitim Reformu'nun eğitim sistemine getirdiği yenilikler öğretmen yetiştirimini de etkilemiştir. Öğretmen yetiştirme görevi eğitim fakültelerine verilmiş ve öğretmen yetiştirimine yönelik yeni ders programları hazırlanmıştır. Bu programlarda kuram ve uygulama bütünlüğü amaçlanmış ve erken yaşta yabancı dil öğretimi gibi güncel gelişmelere yönelik dersler programda yer almıştır (s.127-128). Yükseköğretim kurumunun kararının çıkış noktası şimdiye kadarki öğretmen eğitiminin okulların büyüyen taleplerini karşılayamamasıdır. Öğretmen eğitimi genel olarak edebiyat fakültesi dahilinde bir program olarak yer almaktaydı

ve bu öğretim içeriğini de etkilemekteydi. Bunlar az ya da çok kapsamlı, iyi dengelenmiş Alman dili ve edebiyatı eğitimi sunmaya göre düzenlenmişti. Pedagojik ve didaktik alan eğitimi bu programda çok azdı. Yeni program konsepti bu noktada hazırlanmış ve alana özgü öğretim bu programın başlıca içeriği olarak tanımlamıştır. Bu, bütün programda yeni ağırlık noktası anlamına gelmekteydi. Her bir alanda haftalık ders saati azaltılmış, bu azalma didaktik ve okul deneyimi derslerinin arttırılması için kullanılmıştır (Akdoğan, 2003, s.47). 1998-1999 öğretim yılında uygulamaya konulan program, öğretmen yetiştiriminde niteliği arttırmayı ve öğretmen adaylarını yetkinleştirmeyi amaçlamıştır. Sekiz yıllık zorunlu eğitimin öğretmen ihtiyacı**,** eğitim fakülteleri öğrencilerinin eğitim gereksinimleri, ilk ve ortaöğretim ders programları dikkate alınarak bu program geliştirilmiştir (Genç, 2003, s.170). Akdoğan (2004) bu programın kuşkusuz eski öğretmen yetiştirme programı ile kıyaslandığında yeni yetişmekte olan Almanca öğretmenlerinin mesleki bakış açılarını ve taleplerini göz önünde bulundurduğunu belirtir. Program çeşitli ders teklifleri sunmuş ve böylelikle alanın genişliği daha uygun biçimde dikkate alınmıştır (s.476). Tapan'a (2001) göre bu programın temel özelliklerinden birisi programın üst-amacının Almanca öğretmeni yetiştirmek olarak saptanması ve bu açıdan programın verimli olmasının ön koşulunun programda yer alan derslerin birbiri ile ilişkili olarak ve bir gelişim çizgisi dahilinde işlenmesidir. Mezun olmak için gerekli olan kredi sayısı 147'dir. Programda dilbilgisi, okuma, yazma ve konuşma becerileri gibi Almanca öğretmeni adaylarının dil becerilerini geliştirmeye yönelik dersler 1. ve 2. yarıyıllarda yoğun biçimde yer almaktadır. Bu dersler tüm programda 33 kredi sayısına denk gelmektedir. 1. yarıyıldan 4. yarıyıl sonuna kadar hem öğretmenlik mesleği ile ilgili bilgilendirici eğitimbilimin alan dersleri hem de Almanca öğretmenlik mesleğine yönelik öğretimbilgisi ve yöntembilgisi dersleri kuramsal ve uygulamalı olarak toplam 33 kredi ile programda yer almaktadır. Erken yaşta yabancı dil öğretimi ülkemiz eğitim sisteminde ilk defa uygulanmış ve programda "Çocuklara Yabancı Dil Öğretimi" dersine yer verilmiştir. Öğrencilerin yükseköğrenimleri sırasında mesleklerini uygulayacakları okulların işleyiş biçimlerini tanımasını sağlayacak "Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması" (11 kredi) dersleri de programda yer almıştır. Alman dili ve edebiyatı uzmanlık alanına dahil olan edebiyatbilimi, dilbilim ve kültür tarihi gibi derslere 4 yıllık öğrenim süreci içinde 27 kredi ile programda yer verilmiştir. Tapan'a göre programda ülkebilgisi gibi kültür aktarımı ve kültür karşılaştırmasına olanak sağlayan bir dersin bulunmaması yabancı dil öğretiminde kültürlerarası etkileşimin altının çizildiği bu dönemde bir eksik olarak yorumlanabilir. Bu programda yer alan bir diğer yenilik ilk iki yılda toplam 10 kredi ile Türk dili ile ilgili derslerdir. Programın önemli bir diğer özelliği öğretmen adaylarının kendi ilgi alanlarına göre farklı uzmanlık alanlarından seçmeleri öngörülen 13 kredilik seçmeli derslerdir (s.50-54). İlk iki yılda temel içerikler giriş dersleri ile doldurulmuştur. Son iki eğitim yılında alana özgü öğretim içerikleri ile bağlantılı olarak ağırlık didaktik ders içeriğine kaymıştır (Akdoğan, 2003, s.47). Akdoğan'a (2004) göre bu program mesleğin orta ve uzun vadeli taleplerini karşılayabilen ve karşılaması gereken yeni yetişmekte olan öğretmen adayları için mesleğe yönelik entegre bir eğitim konseptidir ve öğretmenleri iyi bir genel kültür, Almanca alan bilgisi ve iyi bir yabancı dil Almanca öğretmeninin becerileri ile donatacak yapıdadır (s.476).

Eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılmasını izleyen 8 yılın ardından, uygulamadaki program ile çağın gerektirdiği niteliğe sahip öğretmenlerin yetiştirilemeyeceğinin anlaşılması

ve 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren ilköğretim programında değişikliklerin yapılması neticesinde öğretmen yetiştirme programlarının güncellenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Sakarya Maden, 2011, s.155). Yüksek Öğretim Kurulu programda değişiklikler yapmış ve 2006-2007 öğretim yılında yeni bir program uygulamaya konulmuştur (Uslu, 2006, s.170). Almanca öğretmenliği lisans programı 2006 yılında bologna süreci kapsamında yeniden güncellenene kadar bütün bölümlerin ders içerikleri ve öğretim etkinlikleri aynıydı. 1998 yılındaki program değişikliğinden 2006 yılındaki yeniden yapılandırmaya kadar geçen sürede workshoplarda, akademisyenlerin, yetkililerin ve bilim insanlarının disiplinler arası toplantılarında Almanca öğretmenliği programının ana ilkeleri ve içeriği tartışılıp ele alınmıştır. En büyük yenilik seçmeli derslere programda daha fazla yer verilmesidir. Böylelikle revize edilen program, üniversitelerin ihtiyaç ve ilgi alanlarına göre sunulabilen öğretim etkinliklerinin şekillendirilebilmesi için kesin bir hareket özgürlüğü sunmuştur (Seyhan Yücel, 2015, s.53). Program revizyonundan sonra eğitim programlarında eğitim hedeflerinin temel becerilerin edinimine yönelik ve aynı zamanda alana özgü mesleki becerilerin hedeflendiği temel bir homojenlik oluşmuştur. Türkiye'deki yeni Almanca öğretmenliği eğitimi modeli entegre edilmiş bir eğitimi sunmuştur, yani öğrenciler en başından itibaren alan bilgisine yönelik içerikle, dersin teorisi ve uygulaması ile tanıştırılmıştır. 2006 yılındaki programın temel özelliği 1997'deki gibi ağırlıklı olarak meslek ve uygulama odaklı oluşudur. Bu nedenle 2006 yılındaki programda yeni geliştirilmiş bir program değil, 1997 programın tamamlanmış ya da genişletilmiş hali görülmektedir (Sayınsoy Özünal, 2009, s.128). Bu programla birlikte daha önceki program değişikliklerinde olduğu gibi nitelikli öğretmen yetiştirmenin, teori ve uygulama arasındaki uçurumu kapatmanın amaçlandığı söylenebilir. Bu yüzden bu programda okul stajına büyük önem verilmiştir (Uslu, 2008, s.402). Sayınsoy Özünal (2009) 2006 yılındaki program değişikliğinde şu yeniliklerin yer aldığını belirtir:

*Kalite kontrol ve değerlendirme hedef olarak belirlenmiştir.
*Alan bilgisi ve alan öğretimi derslerinin yanında genel kültürün geliştirilmesine yönelik ders de yer almıştır.
*Programda teori ve uygulama arasında sıkı bir bağ söz konusudur.
*Eğitim öğretim becerileri ve aktarım yeteneği olarak iki bileşenden oluşmuştur.
*Program alan bilgisi, alan eğitimi ve genel kültür ile ilgili derslerden oluşmuştur.
*Programın bağlayıcılığı seçmeli dersler ile çözülmüştür (s.128).

Program modüler yapıya sahip olmasına ve seçmeli derslerin sayısının arttırılmasına rağmen eğitim kademe ve eğitim-öğretim programına göre ders seçerek alan içinde uzmanlaşmak olası değildir. Uygulanan bu öğretmen eğitimi programı genel eğitim, özel alan ve mesleki eğitim modüllerinden oluşmaktadır. Tek alan programı olan bu program yan dal ve çift ana dal programları ile genişletilmiştir. Ancak 2012/2013 eğitim-öğretim yılında yeniden düzenlenen çift ana dal programı Avrupa ülkelerindeki normlara uygun görünmemektedir (Gündoğar, 2014, s. 125). Değişen koşullar ve öğretmen beklentileri sonucunda 2018 yılında yeni bir Almanca öğretmenliği lisans programı uygulamaya konulmuştur. Bu programda hem yabancı dil öğretimi ve Almanca öğretmenliği hem de öğretmenlik mesleği ile ilgili güncel eğitimbilimsel ve yöntembilimsel yaklaşımlar yansımasını bulmuş ve programın içeriği bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Sakarya Maden (2011) 2006 yılında uygulamaya konulan programdan sonra Almanca öğretmenlerinin yetiştirilmesi konusunun eskisi kadar tartışılmadığına dikkat çekmektedir. Halbuki eğitim ve öğretim sürecinin dinamik bir yapısı

vardır, bu süreçte kilit rol sahibi öğretmenlerin ve onların niteliklerinin sürekli sorgulanması gerekmektedir (s.153). Bu bağlamda bu çalışmada 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın yöntemi ve araştırma soruları aşağıdaki bölümde ele alınmıştır.

3.YÖNTEM

2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programının araştırma konusu olarak belirlenmesinin nedeni Durukafa'nın (1994) dile getirdiği yabancı dil öğretmeni yetiştirme programlarını ele alan çalışmaların az olması sebebi ile söz konusu programların nitelikli olarak geliştirilemediği gerçekliğinde yatar. Durukafa, bu programların amacı, derslerin içerikleri, derslerde uygulanan yöntemler ve ders araç-gereçleri, değerlendirme ve öğrenci seçimi boyutları ile ilgili araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtir (s.10). Bu bağlamda 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarında yapılan değişikliklerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi programların içeriği ve amacı konusunda meydana gelen değişikliklerin belirlenmesini sağlayabilecektir. Bu araştırmada 2018 yılında uygulamaya konulan programda yer alan değişikliklerin ortaya konması amaçlanmıştır. İslamoğlu'nun (2003) da belirttiği gibi bir araştırma bir sorunu çözmeye ya da bir soruyu cevaplamaya yöneliktir. Araştırmacı araştırmanın amacı ile araştırma problemini anlamlı biçimde ilişkilendirebilmelidir. Nereye varılmak istendiğini amaç, neyin cevaplanacağını ise problem gösterir. Dolayısıyla araştırmanın amacını açık biçimde ortaya koymanın önemli olduğu kadar cevap aranan problemi açık biçimde tanımlamak da önemlidir. Sorun açık biçimde ortaya konamaz ise problemin nasıl çözümlenmesi gerektiği ile ilgili bir model geliştirmek neredeyse imkansızdır (s.60). Bu bağlamda çalışmada 2018 yılında uygulanmaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında yer alan değişiklikleri ele almak için aşağıdaki araştırma problemlerine cevap aranmıştır:

a) 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarındaki ders dağılımları nasıldır?
b) 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında adları değiştirilen, uygulamadan kaldırılan, bu programa eklenen ve grubu değiştirilen dersler nelerdir?
c) 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarında seçmeli derslerin dağılımı nasıldır?
d) 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarında alan derslerinin alt disiplinlere göre dağılımı nasıldır?

Bu araştırma gelecekte hazırlanacak olan programlara ya da programların içeriğinin şekillendirilmesine katkıda bulunabilecektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine başvurulmuştur. Doküman analizi, araştırma konusu ile ilgili basılı ya da elektronik belgelerin incelenmesini içeren bir araştırma yöntemidir. Doküman analizi süreci aşağıdaki görselde sunulmuştur:

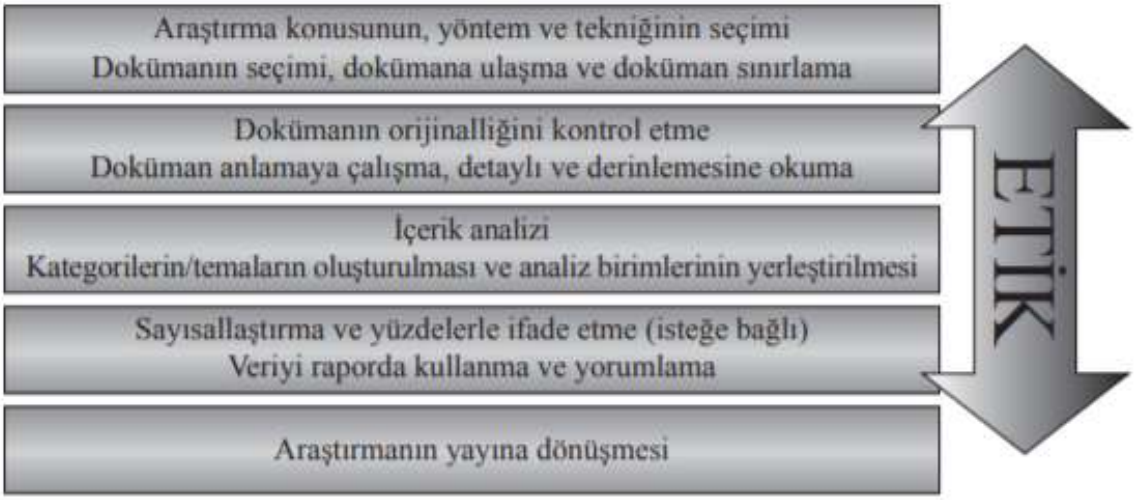

Görsel 1. Doküman Analizi Süreci (Kıral, 2020, s.183)

Yukarıdaki görselde görüldüğü gibi konunun seçilmesi ile araştırma süreci başlamaktadır. Dokümanlar ile çalışılacaksa dokümana ulaşma, dokümanı sınırlama, orjinalliğini teyit etme ve onu detaylı okuma bir sonraki aşamada yer almaktadır. Sonra içerik analizi ile elde edilen veriler, çalışmada kullanılmakta ve araştırma yayına dönüştürülmektedir. Burada en önemli husus etiktir (Kıral, 2020, s.183). Çalışmada doküman analizi ile elde edilen bulgular aşağıdaki bölümde sunulmuştur.

4.BULGULAR

2018 yılındaki öğretmenlik lisans programlarının yapısına bakıldığında derslerin öğretmenlik meslek bilgisi (MB), alan eğitimi (AE) ve genel kültür (GK) olmak üzere üç gruptan oluştuğu görülmektedir. Programlarda öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin oranı %30-35, genel kültür derslerinin oranı %15-20 ve alan eğitimi derslerinin oranı %45-50'dir. Bu sayede öğretmen yetiştirme lisans programları arasında çekirdek müfredatın oluşturulması sağlanmıştır (YÖK, 2018, S.15). Çalışmanın merkezinde Almanca öğretmenliği lisans programı olduğundan ilk olarak 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarındaki ders dağılımları nasıldır? sorusuna cevap aranacaktır.

Çizelge 1. 2006 Yılında Uygulamaya Konulan Almanca Öğretmenliği Lisans Programında Ders Dağılımı[1]

	T	%	U	%	K	%	Saat	%
Meslek Bilgisi	28	19,72	14	50	35	22,44	42	24,71
Genel Kültür	26	18,31	6	21,43	29	18,59	32	18,82
Alan Eğitimi	88	61,97	8	28,57	92	58,97	96	56,47
Genel Toplam	142	100	28	100	156	100	170	100

[1] 2006 Yılında Uygulamaya Konulan Almanca Öğretmenliği Lisans Programı için bakınız: YÖK. (2007). Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf.

Çizelge 2. 2018 Yılında Uygulamaya Konulan Almanca Öğretmenliği Lisans Programında Ders Dağılımı[2]

	T	%	U	%	K	%	Saat	%
Meslek Bilgisi	44	31,88	12	85,71	50	34,48	56	36,84
Genel Kültür	26	18,84	2	14,29	27	18,62	28	18,42
Alan Eğitimi	68	49,28	0	0	68	46,90	68	44,74
Genel Toplam	138	100	14	100	145	100	152	100

Öğretmen adaylarının, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi program dışı etkinliklere ve okullardaki öğretmenlik uygulamasına daha kolay katılabilmeleri amacıyla, lisans programlarının toplam kredileri uluslararası standartlar dikkate alınarak makul bir seviyeye çekilmiştir ve toplam ulusal krediler 140-150 arasında tutulmuştur (YÖK, 2018, s.18). Bu bağlamda 2006 yılındaki programda 156 olan Almanca öğretmenliği lisans programındaki kredi sayısı 2018 yılındaki programda 145'e düşürülmüştür. 2006 yılında yapılan değişiklikte genel kültür derslerinde önemli bir artış söz konusu iken 2018 yılındaki programda meslek bilgisi derslerinin kredisinde belirgin bir atış söz konusudur. Meslek bilgisi derslerinin kredisi 35'ten 50'ye çıkarılmıştır, genel toplamdaki oranı %22,44'den 34,48'e yükselmiştir. Alan dersleri ve genel kültür derslerinin toplam kredi sayısında azalma söz konudur. 2006 yılındaki program ile kıyaslandığında yeni programda 24 kredilik bir azalma ile alan bilgisi derslerinin toplam kredisi 92'den 68'e düşmüştür, genel toplamdaki oranı %58,97'den %46,90'a gerilemiştir. Genel kültür derslerinde ise 2 kredilik bir azalmaya gidilerek toplam kredi 29'dan 27'ye gerilemiştir. 2006 yılındaki programda toplamda genel kültür derslerinin oranı %18,59 iken 2018 yılındaki programda %18,62'dir. Alan derslerinin azaltılması dersi veren öğretim üyesinin daha fazla sorumluluk üstlenmesi gerektirmiştir. Çünkü zaten eleştiri konusu olan Almanca öğretmeni adaylarının dil becerileri alan derslerinin ağırlığının azaltılması ile birlikte programın uygulanmasında farklı yolların aranmasını zorunlu hale getirmiştir. Alan eğitimi derslerinin dil becerilerinin geliştirilmesini hedefleyen entegre bir yapıda olması yeni programın kaçınılmaz bir sonucudur. Genel olarak bakıldığında programda ders saati sayısının düşürüldüğü, alan bilgisi ve genel kültür ders sayısının azaltıldığı, buna karşın meslek bilgisi derslerinin oranın önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Hatipoğlu'na (2004) göre genel anlamda öğrenmenin özel anlamda yabancı dil öğrenmenin insanlara yaşamları boyunca eşlik etmesi gerektiği düşüncesinden hareketle yabancı dillerin yaşam boyu öğrenme süreci bütün eğitim sistemlerinde teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Günümüzde hayata eşlik eden öğrenmenin önem kazanması ile birlikte kendi kendine başka bir deyişle özerk öğrenme önem kazanmıştır (s.134). Bu bağlamda 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programının beraberinde getirdiği bir diğer sonucun öğretmen adaylarının kendi kendilerini geliştirmesi, yani özerk öğrenme becerilerini edinmesi olduğu sonucuna varılabilir. Alan bilgisi ile ilgili derslerde kredi sayısının azaltılması bunu zorunlu kılarken, programın uygulanması sürecinde Almanca öğretmeni adaylarına özerk öğrenme becerisinin

[2]2018 Yılında Uygulamaya Konulan Almanca Öğretmenliği Lisans Programı için bakınız: https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Almanca_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf.

kazandırılması programı uygulayan öğretim üyelerinin dikkate alması gereken bir gerçeklik olarak belirginleşmektedir.

Ayrıca ulusal krediler ve AKTS açısından öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür dersleri bütün programlarda eşitlenmiştir. Bu sayede eşdeğerlilik, çift ana dal eğitimi, yatay geçiş gibi durumlarda ortaya çıkan kredi ve AKTS uyumsuzluğu sorunları giderilmiştir. "Eğitime Giriş", "Öğretmenlik Uygulaması 1" ve "Öğretmenlik Uygulaması 2" dersleri hariç programlarda yer alan meslek bilgisi derslerinin lisans programları açısından dönemleri farklılaştırılmıştır. Bu sayede meslek bilgisi derslerinin her dönem açılması sağlanmış ve alttan veya üstten ders alacak öğrencilere kolaylık sunulmuştur. Sınırlı sayıda yer alan seçmeli ders sayısı arttırılmış ve bütün programlarda seçmeli derslere %25 oranında yer verilmiştir. Böylelikle Bologna sürecine uyum sağlanmıştır. Programlardaki meslek bilgisi, genel kültür ve alan eğitimi seçmeli derslerinin sayısı, adları ve içerikleri ile ilgili dağınıklar ortadan kaldırılmış ve lisans programlarının III. döneminden başlayarak her döneme seçmeli dersler konulmuştur. Bunun yanında her program için ortak meslek bilgisi ve genel kültür seçmeli ders havuzları oluşturulmuştur. Seçmeli derslerin zorunlu-seçmeli ders kategorisi olarak adlandırılan bir kategoriye dönüşmeleri önlenmiştir (YÖK, 2018, s.20). 2006 yılındaki programla kıyaslandığında 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında kimi derslerin adı değiştirilmiş, kimi dersler eklenmiş ya da çıkarılmış ve kimi derslerin de grubu değiştirilmiştir. 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında adları değiştirilen, uygulamadan kaldırılan, bu programa eklenen ve grubu değiştirilen dersler nelerdir? araştırma sorusuna cevap vermek amacıyla ilk olarak programda adları değiştirilen dersler aşağıdaki çizelgede sunulmuştur:

Çizelge 3. Adları Değiştirilen Dersler

	2006 Almanca Öğretmenliği Lisans Programı	2018 Almanca Öğretmenliği Lisans Programı
Alan Eğitimi	-Almanca Dilbilgisi 1-2-3 -Almanca Öğretiminde Yaklaşımlar -Edebi Metin İnceleme ve Öğretimi -Materyal Geliştirme ve Uyarlama	-Almancanın Yapısı 1-2-3 -Almanca Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları -Almanca Öğretiminde Edebi Metinler -Almanca Öğretiminde Ders İçeriği Geliştirme
Meslek Bilgisi	-Eğitim Bilimlerine Giriş -Rehberlik -Ölçme ve Değerlendirme -Özel Eğitim -Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarım	-Eğitime Giriş -Okullarda Rehberlik -Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme -Özel Eğitim ve Kaynaştırma -Öğretim Teknolojileri
Genel Kültür	-Türkçe: Sözlü Anlatım -Türkçe: Yazılı Anlatım -Bilgisayar 1-2	-Türk Dili 1 -Türk Dili 2 -Bilişim Teknolojileri

2018 yılında uygulamaya konulan programda alan eğitimi dersleri bütün lisans programlarında yeniden düzenlenmiştir. Bu bağlamda "Almanca Dilbilgisi 1-2-3" dersinin adı "Almancanın Yapısı 1-2-3" olarak, "Almanca Öğretiminde Yaklaşımlar" dersinin adı "Almanca Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları" olarak, "Edebi Metin İnceleme ve Öğretimi" dersinin adı "Almanca Öğretiminde Edebi Metinler" olarak, "Materyal Geliştirme ve Uyarlama" dersinin adı

"Almanca Öğretiminde Ders İçeriği Geliştirme" olarak değiştirilmiştir. Bu derslerin adlarının değiştirilmesinin yanında içerikleri de zenginleştirilmiştir.

Öğretmenlik mesleğiyle ilgili pedagojik dersler de, bütün lisans programlarında yeniden düzenlenmiştir. Bu bağlamda "Eğitim Bilimine Giriş" dersi "Eğitime Giriş" olarak, "Ölçme ve Değerlendirme" dersi "Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme" olarak programa konulmuştur ve içeriklerinde güncellenmeler yapılmıştır. "Özel Eğitim" ve "Rehberlik" dersleri, "Özel Eğitim ve Kaynaştırma" ve "Okulda Rehberlik" biçiminde yeni adlar ile ve içerikleri zenginleştirilerek programda yer almıştır. "Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme" dersi, kapsamından dolayı bir ihtilaf konusu olması nedeniyle kaldırılmış ve "Öğretim Teknolojileri" adıyla programda yer almıştır (YÖK, 2018, s.17).

Alan eğitimi ve meslek bilgisi derslerinin yanında programda genel kültür dersleri de yeniden düzenlenmiştir. Bu bağlamda "Türkçe 1: Yazılı Anlatım" ve "Türkçe 2: Sözlü Anlatım" dersleri, 2018 yılındaki programda "Türk Dili 1 ve Türk Dili 2" adları ile yer almıştır. "Türk Dili 1" dersinin kapsamı, yazılı ve sözlü anlatım, "Türk Dili 2" dersinin kapsamı akademik dilin kullanımı ve metin yazma olarak yeniden şekillendirilmiştir. "Bilgisayar 1 ve Bilgisayar 2" dersleri kaldırılmış ve yerlerine güncel teknolojilerle ilgili "Bilişim Teknolojileri", eğitim ve öğretim teknolojileriyle ilgili "Öğretim Teknolojileri" dersleri eklenmiştir. "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersinin içeriği güncellenerek ortak ders olarak programda yer almıştır (YÖK, 2018, s.18). 2018 yılında uygulanmaya başlanan Almanca öğretmenliği lisans programında kimi dersler de uygulamadan kaldırılmıştır. Uygulamadan kaldırılan dersler alan eğitimi ve meslek bilgisi gruplarında yer alan şu derslerdir:

Çizelge 4. Uygulamadan Kaldırılan Dersler

Alan Eğitimi	-Karşılaştırmalı Ülke Bilgisi -Özel Öğretim Yöntemleri 1-2 -Karşılaştırmalı Dilbilgisi
Meslek Bilgisi	-Sınıf Yönetimi -Okul Deneyimi

"Özel Öğretim Yöntemleri 1" ve "Özel Öğretim Yöntemleri 2" dersleri programdan kaldırılmıştır ve yerlerine alan öğretimine dönük dersler açılmıştır. Önceki programda ilgili alanın öğretimi, öğrenme ve öğretim yaklaşımları, öğretim programları gibi sadece "Özel Öğretim Yöntemleri 2" dersi içine sıkıştırılan konulara daha fazla önem verilmiştir. Bu doğrultuda programlara dersin adının başına ilgili alanın adı getirilerek "… Öğretim Programları" ve "… Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları" dersleri, ortak ve alan eğitimi dersleri olarak eklenmiştir. Bu sayede önceki programda ilgili alanın öğretimi ile ilgili üç kredilik bir ders var iken, 2018 yılındaki programda, alan öğretimiyle ilgili ders sayıları ve kredileri dört katına çıkartılmış, ayrıca bu derslerin işlevselliği arttırılmıştır. Dil öğretim programları gibi birbirleriyle ilişki programların derslerinde dünyadaki genel eğilimlere göre programlar arasında ders adları, terminoloji ve içerikleri açısından bir standartlaşmaya gidilmiştir (YÖK, 2018, s.18). Ayrıca "Karşılaştırmalı Ülke Bilgisi" ve "Karşılaştırmalı Dilbilgisi" alan eğitimi dersleri uygulamadan kaldırılmıştır. Bunun yanında meslek bilgisi dersleri olan "Sınıf Yönetimi" ve "Okul Deneyimi" dersleri de bu programda uygulamadan kaldırılmıştır. 2018

yılındaki programa alan eğitimi ve meslek bilgisi gruplarında yer alan bazı dersler de eklenmiştir. Programa eklenen dersler aşağıda bulunmaktadır:

Çizelge 5. Eklenen Dersler

Alan Eğitimi	-Almanca Öğretim Programları -Almanca Dil Becerilerinin Öğretimi 1-2 -Almanca Öğretiminde Sınav Hazırlama
Meslek Bilgisi	-Eğitim Sosyolojisi -Eğitim Felsefesi -Eğitimde Ahlak ve Etik -Özel Eğitim ve Kaynaştırma -Öğretmenlik Uygulaması 1 -Öğretmenlik Uygulaması 2

Eklenen alan eğitimi derslerine bakıldığında bu derslerin Almancanın öğretimine yönelik dersler olduğu görülmektedir. "Almanca Öğretim Programları" dersi programda ilk defa yer almaktadır. Bu durum artık öğretmenlik mesleğinin doğasının ve uygulanmasına yönelik becerilerin vurgulandığının ve ihtiyaçların bu yönde olduğunun göstergesi olarak anlaşılabilir. "Almanca Dil Becerilerinin Öğretimi 1-2" dersleri de bu tespiti doğrulamaktadır. Bu ders ile sadece Almanca dil becerilerin bilinmesi değil, bu becerilerin nasıl öğretileceğine yönelik donanımların da Almanca öğretmeni adaylarına kazandırılması hedeflenmektedir. Bu ders ayrıca her Almanca bilenin öğretmen olma yeterliliğine sahip olmadığını, aynı zamanda bilinen Almanca bilgisinin hedef gruba aktarabilme konusunda gerekli becerilerin Almanca öğretmeni adaylarında aranan yeterlilikler arasında bulunduğunu kanıtlar. Yine "Almanca Öğretiminde Sınav Hazırlama" dersi bu tespite uygun bir ders olarak yeni programda dikkat çekmektedir. Bu ders ile Almanca öğretmeni adaylarına öğretilen ve öğrenilen dil becerilerinin ölçüp değerlendirilmesinin neye göre yapılacağına yönelik becerilerin kazandırılması amaçlanmaktadır. Eklenen meslek bilgisi derslerine bakıldığında "Eğitim Sosyolojisi" ve "Eğitim Felsefesi" derslerinin öğretmenlik mesleğinin temel ilkelerini kazandırmaya yönelik olduğu görülmektedir. Yine bu amaca yönelik olan "Eğitimde Ahlak ve Etik" dersinin ise öğretmenlik mesleğinin ahlaki boyutunu öğretmen adaylarına kazandırma amacıyla programa konulduğu ileri sürülebilir. "Özel Eğitim ve Kaynaştırma" dersi de güncel eğitimbilimsel ve yöntembilimsel bakış açılarının Almanca öğretmenliği programına yansımalarından birisidir. Sınıfta yer alan tüm öğrenciler öğretim ve öğrenim ilkeleri çerçevesinde Almanca öğretmenin hedef grubu içerisindedir ya da öğrencinin ne olursa olsun hedef öğrenci grubuna adapte edilmesi gerektiği gibi düşünceler bu dersi programa kazandırmıştır. Programa eklenen derslerin yanında bir dersin de grubu ve adı değiştirilmiştir. Grubu ve adı değiştirilen ders aşağıdaki yer almaktadır:

Çizelge 6. Grubu ve Adı Değiştirilen Dersler

2006 Almanca Öğretmenliği Lisans Programı	2018 Almanca Öğretmenliği Lisans Programı
Bilimsel Araştırma Yöntemleri- Alan Eğitimi	Eğitimde Araştırma Yöntemleri- Meslek Bilgisi

2006 yılındaki programda alan eğitimi grubunda yer alan "Bilimsel Araştırma Yöntemleri" dersi 2018 yılındaki programda meslek bilgisi grubunda "Eğitimde Araştırma Yöntemleri" adı ile yer almıştır. ""Öğretim İlke ve Yöntemleri", "Sınıf Yönetimi", "Eğitim Psikolojisi", "Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yöntemi" derslerinin adı aynen korunmuş, ancak içeriklerinde güncellemeler yapılmıştır" (YÖK, 2018, s.17). Ayrıca öğretmen adaylarının daha uzun bir zaman diliminde okulda bulunması ve daha çok öğretmenlik uygulaması yapması amacıyla önceki programda bir dönem olan "Öğretmenlik Uygulaması" dersi, "Öğretmenlik Uygulaması 1" ve "Öğretmenlik Uygulaması 2" olarak iki döneme çıkarılmıştır. Bunun yanında "Yabancı Dil 1" ve "Yabancı Dil 2" derslerinin gramer öğretimi ağırlıklı içerikleri bırakılmış ve bu derslerin içerikleri işlevsel dil becerileri kazandırmak için gündelik yaşamla da ilişkilendirilerek revize edilmiştir (YÖK, 2018, s.18). 2018 yılındaki programda yaşanan önemli değişikliklerden biri de seçmeli dersler ile ilgilidir. 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarında seçmeli derslerin dağılımı nasıldır? sorusuna cevap vererek seçmeli dersler ile ilgili değişiklikleri ortaya koyabilmek için 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan programlardaki seçmeli dersler aşağıda sunulmuştur:

Çizelge 7. 2006 ve 2018 Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarında Seçmeli Derslerin Dağılımı

	2006 Almanca Öğretmenliği Lisans Programı	2018 Almanca Öğretmenliği Lisans Programı
Dönemler	Seçmeli Dersler	Seçmeli Dersler
3. Yarıyıl	GK Seçmeli I	MB Seçmeli I GK Seçmeli I AE Seçmeli I
4. Yarıyıl		MB Seçmeli II GK Seçmeli II AE Seçmeli II
5. Yarıyıl	A Seçmeli I	MB Seçmeli III GK Seçmeli III AE Seçmeli III
6. Yarıyıl	A Seçmeli II	MB Seçmeli IV GK Seçmeli IV AE Seçmeli IV
7.Yarıyıl	A Seçmeli III	MB Seçmeli V AE Seçmeli V
8.Yarıyıl	A Seçmeli IV GK Seçmeli II	MB Seçmeli VI AE Seçmeli VI

2006 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında her biri iki kredilik 4 alan bilgisi seçmeli dersi ve 2 genel kültür seçmeli dersi olmak üzere toplam 6 seçmeli ders bulunmaktadır. 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında ise her biri iki kredilik 6 alan bilgisi seçmeli dersi, önceki programda bulunmayan

6 meslek bilgisi seçmeli dersi ve 4 genel kültür seçmeli dersi olmak üzere toplam 16 seçmeli ders bulunmaktadır. Toplam seçmeli ders sayısı 6'dan 16'ya çıkartılmış ve seçmeli derslerin programdaki oranı arttırılmıştır. Seçmeli ders sayısının arttırılması öğrenci ihtiyaç ve beklentilerine yönelik derslere daha esnek bir biçimde programda yer verilebilmesine olanak sağlamıştır. Bu durum daha esnek, öğrenci beceri ve ihtiyaçlarını gözeten bir programın biçimlendirilmeye çalışıldığının kanıtı olarak görülebilir. Bu gerçeklik programın yapılandırmacı kurama göre ve öğrenen merkezli bir bakış açısına göre hazırlandığının işareti olarak da yorumlanabilir. Son araştırma sorusu olan 2006 ve 2018 yıllarında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programlarında alan derslerinin alt disiplinlere göre dağılımı nasıldır? sorusunu cevaplamak için aşağıdaki çizelge sunulmuştur:

Çizelge 8. 2006 ve 2018 Almanca Öğretmenliği Lisans Programlarında Alan Derslerinin Alt Disiplinlere Göre Dağılımı

Alan Bilgisi Dersleri	2006 Almanca Öğretmenliği Lisans Programı		2018 Almanca Öğretmenliği Lisans Programı	
	kredi sayısı	%	kredi sayısı	%
Dilbilim	6	6,52	4	5,88
Öğretim Yöntem ve Etkinlikleri	18	19,57	17	25
Almanca Dil Becerileri	36	39,13	20	29,41
Edebiyat	6	6,52	4	5,88
Program	-	-	2	2,94
Ders Materyali	6	6,52	4	5,88
Sınav Haz. ve Değerlendirme	-	-	2	2,94
Dil Edinimi	3	3,26	3	4,41
İkinci Yabancı Dil	6	6,52	-	-
Ülkebilgisi	3	3,26	-	-
Seçmeli	8	8,70	12	17,65
Toplam	92	(%100)	68	(%100)

2006 yılındaki program ile karşılaştırıldığında alan bilgisi toplam kredi sayısı 2018 yılındaki program değişikliğinde düşürülmüş, ilk kez Almanca programı ve sınav hazırlama becerileri yönünde dersler programda alan dersleri içinde yer almıştır. Dil edinimi dersinin kredileri ile ilgili değişim söz konusu değildir. Alan bilgisi seçmeli ders kredisi 8'den 12'ye yükseltilmiştir. Bu durum öğrenci grubunun ihtiyaçlarına göre seçmeli ders belirlenebilmesine daha fazla önem verildiğini göstermektedir. Geri kalan alt disiplinlerin kredileri ise azaltılmıştır. Dilbilim ve edebiyat bilimi ile ilgili derslerin kredisinin azaltılması Almanca öğretmenliği lisans programında zaten azalmış olan filoloji etkisinin daha da azalması ve yabancı dil öğretimi-öğrenimi merkezli bir yapının öne çıkmasının kanıtı olarak görülebilir. Ayrıca 2006 yılındaki programda yer alan ülkebilgisi ve ikinci yabancı dile yönelik derslere 2018 yılındaki programda yer verilmemiştir. Alan bilgisi derslerinin ağırlığının programda azaltılması Almanca öğretmeni adaylarının Almanca dil becerilerini geliştirebilmeleri konusunda daha fazla çaba göstermelerini ve sorumluluk üstlenmelerini gerekli kılmıştır.

5.SONUÇ

Bu çalışma ile programda yapılan değişikliklerin beklentileri karşılayıp karşılamadığı konusunda çıkarımda bulunmak yerine, genel olarak 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programı ve bu programda yapılan değişiklikler üzerinde durulmuştur. Bu programda yer alan dersler alan eğitimi, meslek bilgisi ve genel kültür grupları içinde bulunmaktadır. 2006 yılında uygulamaya konulan programla kıyaslandığında kimi derslerin adı ve içeriği değiştirilmiş, kimi dersler çıkarılmış ve eklenmiş, kimi dersler ise ilk kez programda yer almıştır. Toplam seçmeli ders sayısı arttırılırken, genel anlamda bakıldığında toplam kredi sayısı düşürülmüştür. Bu programın uygulamaya konulması ile birlikte öğretmen adaylarına kendilerini geliştirmek için daha fazla zamana sahip olma imkanı sunulmuştur. Kendi öğrenme süreçlerinde daha fazla söz hakkına sahip olan Almanca öğretmeni adaylarının alan bilgisi ve öğretmenlik mesleğine yönelik bir yeterlilik olarak kendi kendine öğrenme ve yaşam boyu öğrenme becerilerine de sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda Almanca öğretmeni adaylarına eğitimleri sürecinde uygulanan program yoluyla bu becerilerin kazandırılması gerekmektedir. Bütün bunlar öğretmen adaylarının daha donanımlı ve istihdam edilebilir bir duruma ulaşmalarını sağlayabilecektir. Alan eğitimi, meslek bilgisi ve genel kültür gruplarında seçmeli ders sayısının arttırılması Almanca öğretmeni adaylarının çok boyutlu olarak kendilerini geliştirmelerinin yolunu açmaya ve öğrenci grubunun ihtiyaçlarına göre ders seçilmesini sağlamaya yönelik bir değişikliktir.

2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programında genel kültür derslerinin kredisinin az da olsa düşürülmesi yerinde bir karar olarak görülebilirken zaten önceki programda yetersiz olarak görülen alan derslerinin oranın azaltılması olumsuz bir değişiklik olarak görülebilir. Bu da programı uygulayan akademisyenlerin Almanca öğretmeni adaylarının dil becerilerini geliştirmeye yönelik sorumluluk üstlenmelerini gerektirmiştir. Çünkü Almanca öğretmeni adaylarının dil becerileri eleştirilmektedir ve alan eğitimi derslerinin programdaki oranının azaltılması akademisyenlerin bu konuda farklı stratejileri uygulamalarını zorunlu hale getirmiştir. Bu durumda başvurulabilecek stratejilerden birisi dil becerileri dışında kalan alan eğitimi derslerinin Almanca öğretmeni adaylarının dil becerilerini geliştirmeye yönelik olarak şekillendirilmesidir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar 2018 yılında uygulamaya konulan Almanca öğretmenliği lisans programı ile ilgilidir ve bu konuda yapılacak çalışmalar için son nokta niteliğinde değildir. Yapılan çalışmaların az olması nedeni ile Almanca öğretmenliği lisans programı konusunda farklı bakış açılarını ve farklı araştırma yöntemlerini temel alan çalışmalara ihtiyaç vardır. Çünkü günümüz dünyasında değişimin kaçınılmazlığı, öğretmenlerin güncel niteliklerle donatılmasını zorunlu kılmaktadır. Değişimlere ayak uydurabilecek becerilere sahip öğretmen beklentisi yaşanılan çağın kaçınılmaz sonucudur. Bu durum öğretmen yetiştiren Almanca öğretmenliği anabilim dallarında okutulan Almanca öğretmenliği lisans programlarının beklenti ve gereksinimlere göre güncellenmesini gerektirmektedir. Almanca öğretmenliği lisans programlarını farklı yönleri ile ele alan ve konu ile ilgili paydaşları gözeten araştırmalar, gelecekte yapılacak program değişiklikleri için bilimsel temel oluşturabilecek, gerektiğinde bu güncellemeleri tetikleyebilecektir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, F. (2003). Deutsch als Fremdsprache in der Türkei. *Info DaF*, 30 (1), 46-54.

Akdoğan, F. (2004). Das neue Ausbildungsprogramm für Deutschlehrer an türkischen Universitäten-kompatibel und zukunftsträchtig?. *Info DaF*, 31 (4), 475-482.

Çakır, G. (2014, April). Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretiminde Özgünlük ve Kurgu'nun Yeri ve Önemi. *Route Educational & Social Science Journal*, 1(1), 93-103.

Durukafa, G. (1994). *Eğitim Fakülteleri Almanca Öğretmenliği Programı İçin Eğitim Teknolojisi Açısından Bir Model*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Erişkon Cangil, B. (2004). Küreselleşme ve Avrupa Birliği Yabancı Dil Eğitim Politikaları Işığında 2000'li Yıllarda Türkiye'de Yabancı Dil Öğretmeni Yetiştirme Politikalarına Bir Bakış. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 123-131.

Genç, A. (2003). *Türkiye'de Geçmişten Günümüze Almanca Öğretimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gündoğar, F. (2014). Değişen Eğitim Anlayışı Işığında Değişen Öğretmen Yetiştirme Programları Üzerine Düşünceler. *Diyalog*, 1, 118-127.

Hatipoğlu, S. (2004). Die Deutschlehrerausbildung in der Türkei im Kontext einer neuen Lernkultur. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*,1, 133-142.

https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Almanca_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf. (Erişim Tarihi: 27.08.2020).

İslamoğlu, A. H. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2.baskı). İstanbul: Beta.

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189.

Polat, T. (2006). Değişimler ve Yenileşmeler Bağlamında Çok Öğeli Bir Süreç Olarak Yabancı Dil Eğitimi. M. Karakuş & M. Oraliş (Ed.), *Bellek, Mekan, İmge* İçinde (s.446-455). İstanbul: Multilingual.

Sakarya Maden, S. (2011). Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi Işığında Türkiye'deki Almanca Öğretmenlerinin Yetiştirim Sürecine Bir Bakış. A. O. Öztürk, Z. Gümüş & N. Dellal Akpınar (Ed.), *Alman Dili Edebiyatı ve Kültürü Üzerine Araştırmalar Prof. Dr. Hüseyin Salihoğlu Armağanı* İçinde (s.151-171). Ankara: Barış Kitap.

Sayınsoy Özünal, B. (2009). Länderbericht Türkei. In: M. Çakır, C. Merter, B. Sayınsoy Özünal, T. Polat & N. Tapan (Hrsg.), *Tagungsdokumentation zum Symposium Perspektiven zur Neustrukturierung der Studiengänge Deutsch als Fremdsprache in Südosteuropa* (S.125-136). 3-4. April 2008 Istanbul. Eşit Ofset.

Seyhan Yücel, M. (2015). Einstellungen von Lehrkamtskandidaten zum Curriculum in der Deutschlehrerausbildung. *German as foreign language*, 3, 50-79.

Tapan, N. (2001). Eğitimde Yeniden Yapılanma Çerçevesinde Almanca Öğretmenlerinin Yetiştirim Sürecine Eleştirel Bakış. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XIII, 41-56.

Uslu, Z. (2006). Almanca Öğretmenliği Lisans Programına İlişkin Öğrenci Görüşleri Işığında 2006-2007 Öğretim Yılında Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi: Dicle Üniversitesi Örneği. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(32), 169-185.

Uslu, Z. (2008). Deutschlehrerausbildung in der Türkei: Neustrukturierung und Curriculumrevision. *Info Daf*, 35 (4), 401-411.

YÖK. (2007). Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf. (Erişim Tarihi: 27.08.2020).

YÖK. (2018). Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf. (Erişim Tarihi: 02.09.2020).

SOSYAL POLİTİKA ARACI OLAN KISA ÇALIŞMA UYGULAMASININ PANDEMİ DÖNEMİ SORUNLU ALANLARI

Mehtap DEMİR[1]

[1] Dr.Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Orcid: 0000-0002-7009-0385

ÖZET

Çalışma koşulları dinamiktir, politik, teknolojik ve benzeri birçok değişken bu koşulların bir işyerinden diğerine benzersiz olmasını sağlar. Sosyal devlet, işyerinde karşılaşılabilecek durumlar karşısında çoğu zaman yasal düzenlemeler aracılığı ile kendisini göstererek gerek işyerini gerekse işçileri koruma rolü üstlenir. Özellikle işverenin üretimini devam ettiremeyeceği düzeyde bir ekonomik kriz ile yüz yüze gelmesi ve bu nedenle işyeri özelinde ekonominin etkilenmesini önleme araçlarından biri de kısa çalışmadır.

Bu çalışma, Covid-19 Dönemi karşı karşıya kalınan ekonomik durum içerisinde, kısa çalışmanın bir sosyal politika aracı olarak kullanılmasına odaklanmaktadır. İlk defa 4857 sayılı İş Kanunu aracılığı ile Türk endüstri ilişkileri sistemine dahil edilen ve yasal çerçeveye kavuşan kısa çalışmanın pandemi dönemi yeri, önceki dönemden oldukça farklıdır. Bu ara dönemde kısa çalışma özelinde pek çok düzenleme yapılmış ve uygulama alanı genişletilmiştir. Bu çalışmada sosyal politika aracı haline gelen kısa çalışmanın önemi ve pandemi dönemi konumuna değinilmiştir. Amaçlanan kısa çalışma uygulamasının sorunlu alanlarının gün yüzüne çıkarılarak, sorunlara yönelik çözümler üretilmesini sağlamaktır.

Anahtar Kelime: Kısa Çalışma, Pandemi, Sosyal Politika, Sosyal Devlet

ABSTRAC

Working conditions are dynamic, political, technological and many other variables make these conditions unique from one workplace to another. The social state assumes the role of protecting both the workplace and the workers by showing itself through legal regulations in the face of situations that may be encountered in the workplace. Short-time working is one of the tools to prevent the employer from facing an economic crisis at a level that it cannot continue its production and thus preventing the economy from being affected.

This study focuses on the use of short-time working as a social policy tool in the economic situation encountered in the Covid-19 Era. The place of short-time working in the pandemic period, which was first included in the Turkish industrial relations system through the Labor Law No. 4857 and became a legal framework, is quite different from the previous period. In this interim period, many arrangements were made for short-time working and the field of application was expanded. In this study, the importance of short-time working, which has become a social policy tool, and its position in the pandemic period, are mentioned. The

aim is to bring out the problematic areas of the short-time working practice and to produce solutions for the problems.

Keyword: Short-time Working, Pandemic, Social Policy, Social State.

1. KISA ÇALIŞMA VE KISA ÇALIŞMA ÖDENEĞİ KOŞULLARI

Kısa çalışma, üretimde veya talepte meydana gelen geçici düşüşler nedeniyle, işverenlerin işçileri işten çıkarmak yerine çalışma sürelerinde azaltma yoluna giderek, kriz döneminden kurtulabilmelerini kolaylaştıracakları bir yoldur. Bu yöntem ile işçi istihdamının devamını sağlama veya işsizlik patlamalarını mümkün olduğunca engelleme amaçlanmaktadır. Ayrıca sübvansiyonlar aracılığı ile işverenlerin de karşı karşıya kaldığı maddi sorunları ortadan kaldırma veya bu yeni duruma ayak uydurma yollarını arayacakları bir nefes oluşturmaktadır.

OECD ülkelerinin de pek çoğunun başvurduğu kısa çalışma, ilk defa 4857 Sayılı İş Kanunu aracılığı ile ülkede yasal dayanağa kavuşmuş bir uygulama olmasına rağmen, ilerleyen zaman içerisinde İşsizlik Sigortası Kanunu Ek-2. Maddede (R.G.) kendisine yer bulmuştur. "Genel ekonomik kriz, sektörel ve bölgesel kriz ile zorlayıcı sebeplerin olması doğrultusunda çalışma süresinin azaltılması veya tamamen durdurulması" olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda "genel ekonomik kriz, sektörel ve bölgesel kriz" ile ulusal veya uluslararası arenada meydana gelen ekonomik olayların işyerini sarsıcı etkiler barındırması ifade edilirken, zorlayıcı sebeplerle ise, "işverenin kendi sevk ve idaresinden kaynaklanmayan, tahmin edilememesi dolayısıyla da önlem alınamayan deprem, yangın, *salgın hastalık* veya seferberlik ilanı" gibi nedenleri ifade etmektedir.

Kısa çalışma şartına bağlı yararlanma hakkının doğduğu kısa çalışma ödeneği hak kazanım koşulları ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, Türk Hukukunda "4447 sayılı Kanunun 50. Maddesine göre çalışma süreleri ve işsizlik sigortası primi ödeme gün sayısı bakımından işsizlik ödeneğine hak kazanmış olan işçilere (600 gün sigortalı olarak çalışıp, işsizlik sigortası primi ödemiş olan sigortalı işsizlere *180 gün*, 900 gün sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödemiş olan sigortalı işsizlere 240 gün, 1080 gün sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödemiş olan sigortalı işsizlere 300 gün) ödenebilmektedir (İŞKUR, R.G.).

Kısa çalışma şartlarını taşıyan işverenin kısa çalışma başvurusunun kabul edilmesi doğrultusunda, işçiler ya kısa sürelerle çalışmakta veya hiç çalışmamaktadır. İşçilerin hiç çalışmama durumlarında, iş sözleşmesini feshetmek yerine işçilerin ücretsiz izne çıkarılması aracılığıyla onlara sınırlı da olsa gelir sağlamasını amaçlamaktadır (Demir, 2021:3).

2. SOSYAL POLİTİKA ARACI OLARAK KISA ÇALIŞMA

İşverenlerin dönemlik krizlerle karşı karşıya kalmaları durumunda, işçilere ücretsiz izin kullandırmaları veya iş sözleşmelerini feshetmeleri doğrultusunda, korumasız kalan işçilerin gelir kaybına uğrayacağı kesindir. Bu uygulama ile işçilerin işini korumaları ve kısa çalıştırma nedeniyle uğradıkları gelir kaybını, kısa çalışma ödeneği yolu ile kısmi de olsa telafi yoluna gitmeleri sağlanmıştır. Bir diğer deyişle, kısa çalışma, istihdam içindeki işçiyi konjonktürel dalgalanmalardan koruyan, iş sözleşmesinin feshi yerine devamlılığını sağlayan, bu yönüyle de

işsizliğin artmasını önleyen, dolayısıyla gelir sürekliliği sağlayan bir sistem olarak yerini almaktadır. Kısa çalışma, mikro boyutu ile işçinin istihdam içerisinde kalmasını sağlarken, makro boyutu ile üretimin devamlılığını sağlayan, gelir dağılımı, sosyal koruma gibi ekonomik ve sosyal pek çok sorunun çözümü olarak görülmektedir. Dolayısıyla sosyal taraflar arasında genel kabul gören bir yapıya sahiptir.

Kısa çalışma geçici şoklardan etkilenen işyerlerinde çalışılan saat sayısında geçici azalmalar için bir sübvansiyondur. İşsizlik sigortasından ve diğer transfer türlerinden daha etkili bir yapıya sahiptir.

Kısa çalışma geçici, olumsuz ve öngörülemez bir durum karşısında işverenlerin işgücü istihdam etmek, belirli bir beşeri sermayeyi işyeri içinde tutmak ve buna maliyet ayırmak, koşullar iyileştiği durumda da yeniden işçi istihdamı ve eğitim süreçlerinden kaçınmasını sağlar (Giupponi and Landais, 2020). Dolayısıyla işçiler yeni bir iş piyasası riski ile karşı karşıya kalmamış ve kariyer maliyetlerinden kaçınmış, işverenler ise deneyimli beşeri sermayesini korumuş olacaklardır (Davis and Von Wachter, 2011). Bu yönüyle iyi tasarlanmış kısa çalışma modellerinin ekonomi için bir can simidi ve ileri dönem için itici güç oluşturduğu açıktır.

3. KISA ÇALIŞMA VE PANDEMİ

Dünyanın karşı karşıya kaldığı Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi kısa çalışma tanımında geçen zorlayıcı bir etkiye sahiptir. COVID-19 dünyadaki tüm ülkelerde insanlar üzerinde sağlık sorunlarına yol açarken, kitlesel ölümler meydana getirmiş veya kalıcı hasarlar bırakmıştır. Diğer taraftan mal veya hizmet üretimini de olumsuz etkilemiştir.

Pandemi karşısında birçok işyeri talep yetersizliği, hammadde temininde güçlük ve işgücü yapısında kronik rahatsızlanmalar, üretime zorunlu ara verilmesi gibi nedenlerle faaliyetlerini geçici olarak tamamen veya kısmen durdurmak yahut normal haftalık çalışma süresini azaltarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu durum ekonomik anlamda bazı işyerleri hariç olmak üzere işverenlerin darboğaza girmesine neden olmuş, aynı zamanda tek gelir kaynağı ücreti olan işçiler üzerinde gelir kayıplarına yol açmıştır.

Covid-19'un toplum sağlığını olumsuz etkilemesi nedeniyle yaşanan keskin daralma, kısa çalışma uygulamasının ne kadar önemli olduğunu bir defa daha ortaya koymuştur. Yaşanan sınırlama ve önemler, pek çok sektörde çalışma sürelerinde zorunlu bir azalma meydana getirirken, işverenler de paralel olarak büyük likidite sorunu yaşamışlardır. Bu bağlamda kısa çalışmanın, işsizlik sigortası veya genel transferler gibi diğer sigorta türlerinden daha etkili ve diğer ücret sübvansiyonlarından daha verimli (Giupponi and Landais, 2020) olacağı değerlendirilmeye başlanmıştır.

Acil durumlarda işsizlik riskini bertaraf etmek için uygulanan destek konumuna alınan kısa çalışmanın, Covid-19 süreci boyunca, pek çok ülke tarafından tercih edildiğini görmek mümkündür. Nitekim yapılan çalışmalar kısa çalışmanın özellikle ekonomik kriz dönemlerinde istihdamı korumak açısından önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Hijzen, Martin,

2013:29). Bu bağlamda tüm AB üye ülkelerinde uygulandığı ve işsizlik artışını önleme konusunda etkin rol oynadığı, üye devletlerin dörtte birinin, gelirlerinde %25'ten fazla düşüş yaşayan ve işgücünün %30'undan fazlasının çalışma sürelerinde bir azalma meydana gelen işçilerin işverenleri için kısa çalışma uygulaması erişimine ayırdığını, bu sübvansiyonların işçilerin gelirlerinin %60 ila %100'üne varan oranlarda gerçekleştiğini, programdan yararlanma süresinin 2 ila 21 ay arasında değiştiğini ayrıca belirtmek gerekir (Weber, Hurley and Adăscăliței,2021:1-2).

Benzer şekilde, Almanya'da salgın nedeniyle uygulanan kısa çalışma ödeneği ile 2.2 milyon işin garanti altına alındığı ve kısa çalışma ödeneklerini 2021 ortalarına kadar uzattıkları, Fransa'da kısa çalışmadan yararlanacak işçi türünün kapsamı genişletecek şekilde yeniden düzenleme yapıldığı bilinmekle birlikte (Eurofound,2021), Türkiye'de de süreç içerisinde paralel düzenlemeler yapılmıştır (R.G.).

Çizelge 1.de Türkiye'de 2019-2021 yılları arasına ait kısa çalışma ödeneğine ilişkin veriler bulunmaktadır. Yıllar itibariyle ödenen kısa çalışma ödeneğine bakıldığında, kapsamın özellikle Covid-19 süresi boyunca, özellikle de yapılan yeni düzenlemelerle birlikte, oldukça genişlediği ve pek çok işçinin kısa çalışma ödeneğinden yararlandığını görülmektedir.

2019 yılına göre ciddi bir artışın gözlemlendiği çizelgede, kısa çalışma ödeneğinin Covid-19 salgınıyla birlikte öne çıktığı ve bundan öncesinde atıl kalan bir araç olduğu görülmektedir. Sonuç olarak kısa çalışmanın ve kısa çalışma ödeneğinin bir sosyal politika aracı olarak uygulandığını ve bu anlamda işçiler açısından bir can simidi görevi gördüğünü göstermektedir.

Çizelge 1. Türkiye İşsizlik Kısa Çalışma Ödeneği Verileri

	2019		2020		2021	
Aylar	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (Bin TL)
Ocak	26.562	18.800	24.847	23.210	1.401.567	2.191.200
Şubat	36.139	24.598	17.862	12.096	1.329.490	2.114.750
Mart	35.850	27.966	96.636	32.232	1.139.743	1.750.260
Nisan	23.259	20.946	3.243.126	5.100.339		
Mayıs	11.964	10.273	3.282.817	5.560.422		
Haziran	9.638	7.435	2.486.854	3.375.844		
Temmuz	6.328	5.987	1.774.865	2.640.433		
Ağustos	9.687	9.704	1.302.755	2.042.091		
Eylül	10.839	11.728	1.051.710	1.616.172		
Ekim	16.236	15.125	967.563	1.491.834		
Kasım	16.219	13.041	1.015.981	1.534.725		
Aralık	24.405	16.206	1.386.424	2.135.956		
Toplam		181.809		25.565.354		6.056.210

Kaynak: İŞKUR, https://media.iskur.gov.tr/45001/03_mart-2021-bulten.pdf (Erişim Tarihi: 05.04.2021)

4. KISA ÇALIŞMANIN SORUNLU ALANLARI

Kısa çalışma uygulaması krizle ve işsizlikle mücadele gibi pek çok açıdan önemli ve bu konuda belki de en etkili politika araçlarından bir tanesidir. Ancak kısa çalışma da kendisi içerisinde bazı sorunları taşımaktadır.

Piyasada daralmaların meydana geldiği zorlu dönemlerde işgücü piyasasındaki daralmaya karşı stent vazifesi gören, bu haliyle istihdamı koruyan ve düzenli gelir akışını sağlayan kısa çalışmanın kriz dönemlerine özgü bir uygulama olması ilk sorunu oluşturmaktadır. Kriz dönemleri öngörülebilir dönemler olmamakla birlikte, krize ilişkin değerlendirmeler ve veriler sektörel, bölgesel, ülkesel hatta uluslararası alanda değişebilmektedir. Dolayısıyla bu kadar önemli bir politika aracı olan kısa çalışma uygulamasının kriz zamanları dışında da kullanılabilir olması beklenir.

Kısa çalışmanın etkin bir biçimde işleyebilmesi ve işverenlerin ahlaki kodlarla hareket edebilmesi için kısa çalışma süresi içerisinde işçilerin ücretsiz izne çıkartılmaları ancak işçilerin isteği doğrultusunda ve geçerli nedenlerin varlığı durumunda olması beklenir. Aksi durumda çalışma sürelerinde kayıp yaşamayan işverenlerin iş ahlakına uymayan hareketleri neticesinde işçilerin bir ceza yöntemi olarak ücretsiz izne çıkarılmaları ile karşı karşıya kalınabilir. Böyle bir durum için gerekli tedbirlerin alınması elzem görünmektedir.

Dijitalleşmenin de desteklediği yeni istihdam biçimleri göz önüne alındığında kısa çalışma uygulamasının bu yeni tip istihdamı destekler nitelikte görülmediği anlaşılmaktadır. Özellikle geçici çalışma ilişkileri içerisinde, geçici işçiler arasındaki işsizlikte meydana gelebilecek dramatik artışları engellemek için yeni tip istihdam biçimlerini de kapsar şekilde kısa çalışma alanının genişletilmesi gerekmektedir. Ayrıca kısa çalışma sübvansiyonlarının mümkün olduğunda esnek çalışmayı da engellemeyecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Davis, S. J., & Von Wachter, T. M. (2011). *Recessions and the cost of job loss* (No. w17638). National Bureau of Economic Research..

Demir, M. (2021), Pandemi dönemi kısa çalışma ve sonuçları, Politika Notu.

Eurofound. (2021), https://www.eurofound.europa.eu/observatories/emcc/erm/legislation/germany-working-time-flexibility (Erişim Tarihi: 24.04.2021)

Giupponi, G., & Landais, C. (2020). Building effective short-time work schemes for the COVID-19 crisis. VoxEU.

Hijzen, A. ve Martin, S. (2013). The role of short-time work schemes during the global financial crisis and early recovery: a cross-country analysis", IZA DP No: 7291, http://ftp.iza.org/dp7291.pdf

İŞKUR (Çevrimiçi), https://www.iskur.gov.tr/isveren/kisa-calisma-odenegi/genel-bilgiler/

Resmi Gazete, Kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği hakkında yönetmelikte değişiklik yapılmasına dair yönetmelik, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/11/20181109.pdf

Resmi Gazete, 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun Geçici 26 ncı Maddesinin Birinci Fıkrasında Yer Alan Üç Aylık Sürenin Altı Aya ve 31/12/2020 Tarihinin 30/6/2021 Tarihine Kadar Uzatılması Hakkında Karar https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/20.5.3246.pdf

Resmi Gazete, İşsizlik sigortası kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4447.pdf

Weber, T., Hurley, J. and Adăscăliței, D.,(2021). COVID-19: Implications for employment and working life, research report.

MEŞRU SAVUNMA HALİNDE POLİSİN ZOR KULLANMA YETKİSİ

Dr. Enver KAŞLI

ORCID ID: 0000-0001-7738-1233

ÖZET

Polisin temel görevi, suç işlenmesini önlemek ve işlenmiş suçlarla ilgili işlemleri yapmaktır. Polis, kanun tarafından verilen görevleri ifa ederken bazı durumlarda zor kullanmak zorunda kalabilmektedir. Polise zor kullanma yetkisi birçok kanunda tanınmış olmakla birlikte yetkinin kullanım usulüne ilişkin temel düzenlemeler, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda(PVSK) yer almaktadır. Zor kullanma yetkisini düzenleyen PVSK m.16'ya göre iki tür zor kullanma hali mevcuttur. Birinci tür zor kullanma, polis görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, orantılı ve kademeli olarak kullanılan yetkiyken ikinci tür zor kullanmaya, meşru savunma koşullarının varlığı halinde başvurulmaktadır. Bu çalışmada meşru savunma halinde polisin zor kullanması; yasal dayanak, yetkinin kullanılmasına karar verme, zor kullanma araçları, yetkinin kapsamı, yetki kullanılırken uyulması gereken kurallar, silah kullanılabilecek durumlar, hukuka uygunluk nedeni, yetkide sınırın aşılması yönünden incelenmiş olup meşru savunma halinde zor kullanma, direnişi kırmak amacıyla zor kullanmayla kıyaslandığında polise daha fazla hukuki güvence sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Polis, Zor Kullanma, Meşru Savunma, Silah.

GİRİŞ

Polisin temel görevini, suç işlenmesini önlemek ve işlenmiş suçlarla ilgili işlemleri yapmak şeklinde ifade etmek mümkündür(PVSK m.2). Polis görevini ifa ederken hukuka uygun taleplerine riayet etmeyen, kendisine mukavemet eden insanlarla karşılaşabilmektedir. Mukavemet eden kişileri, uymaya zorlamak için polise zor kullanma yetkisi verilmiştir. Polis ve diğer kolluk personellerine verilen zor kullanma yetkisi, kişiler ve eşya üzerinde fiziki kuvvet uygulayarak insanları belirli bir davranışta bulunmaya zorlayabilmektedir. Zor kullanma yetkisi de diğer kolluk yetkileri gibi kanundan kaynaklanmaktadır ve kanunun öngördüğü şekilde kullanılması halinde hukuka uygun olarak kabul edilmektedir.

Zor kullanma yetkisi, polisliğin ve polis hukukunun en temel konuları arasında yer almaktadır. Zor kullanma yetkisine uygulamada çoğu zaman başvurulmamasına rağmen zor kullanma yetkisinde sınırın aşıldığı olaylar kamuoyunun dikkatini hızlıca çekerek bu yetkiyle ilgili tartışmalara neden olabilmektedir. Zor kullanma yetkisine başvurulan olaylara yönelik değerlendirmelerde direnişi kırmak ve meşru savunma amaçlı zor kullanmanın birbirine karıştırılabildiği görülmektedir. Belirtilen her iki durumda da polis tarafından zor kullanılsa bile direnişi kırmak ve meşru savunma amaçlı zor kullanma birbirinden farklı hükümlere tabidir. Bu çalışmada öncelikle ana hatlarıyla polisin zor kullanma yetkisi incelenecek, meşru savunma amaçlı zor kullanma yetkisinden bahsedilerek direnişi kırmak ve meşru savunma amaçlı zor kullanma karşılaştırılarak sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

POLİSİN ZOR KULLANMA YETKİSİ

Polisin zor kullanma yetkisi; kişinin yaşam hakkı ve maddi-manevi varlığı, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, mülkiyet hakkı, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı hakkı gibi temel hak ve hürriyetleri sınırlayabilmektedir. Anayasada herkesin; kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğu(Anayasa m.12) ve bu temel hak ve hürriyetlerin, ancak kanunla sınırlanabileceği düzenlenmiştir(Anayasa m.13). Bu nedenle polise zor kullanma yetkisi veren birçok kanun ve yönetmelik hükmü bulunmaktadır. Zor kullanma yetkisi veren mevzuata örnek olarak 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu(m.137, 168), 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu(Ek m. 6/6), 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu(m. 24), 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu(Ek m. 2), 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu (Ek m. 13), 1481 Sayılı Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında Kanun (m.1), 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu(m. 22), 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu(m. 23), Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği(m. 28, 30) hükümleri söylenebilir. Hukuk devletinde polisin zor kullanabilme yetkisinin, koşulları ile birlikte hukuk tarafından düzenlenmesi şart olduğundan zor kullanma yetkisinin kullanım usulüne ilişkin temel düzenlemeler Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu(PVSK) m.16'da yer almaktadır.

Bir kavram olarak "zor kullanma" incelendiğinde bu kavram yerine kuvvet kullanma, güç kullanma, silah kullanma, zor ve silah kullanma gibi farklı kavramlar da kullanılmaktadır. Bu kavram karmaşası zor kullanma yetkisini düzenleyen PVSK m.16'da da görülmektedir. Bahse konu maddenin kanunda yer alan başlığı "Zor ve Silah Kullanma" şeklindedir. Ancak kanun maddesi incelendiğinde zor kullanma yetkisi kapsamına silah kullanma da dahil edilmektedir.

Kanunda zor kullanma kavramının nasıl tanımlandığı ve hangi hususların vurgulandığının incelenmesi gerekir. Kanunda zor kullanma hukuki bir kavram olarak tanımlanmamış olup yetkinin kapsamıyla ilgili olarak "*Zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak artan nispette bedenî kuvvet, maddî güç ve kanunî şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabilir*" denilmektedir(PVSK m.16/2). Zor kullanma, adli ve idari kolluk faaliyetlerinin kanuna uygun olarak yürütülebilmesi amacıyla kişiler veya eşya üzerinde kanuna uygun olarak direnişi kırmak amacıyla direniş ile orantılı bir şekilde kademeli olarak bedeni kuvvet, maddi güç ve gereken yerlerde silah kullanabilmesidir. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere zor kullanma denildiğinde çoğu zaman direnişi kırmak amacıyla kullanılan zor kast edilmektedir. Meşru savunma koşullarının varlığı halinde zor kullanan polis bile olsa olayın "meşru savunma" hükümlerine göre değerlendirilmesi gerekmektedir.

Görevini yapan polise karşı direnilmesi halinde direnişini kırmak için zor kullanma yetkisine başvurulmaktadır. Zor kullanma yetkisi, sadece görev için ve görev esnasında kullanılabilen istisnai bir yetkidir. Polislik faaliyetlerinin büyük bir kısmında zor kullanma yetkisine ihtiyaç olmamaktadır. Başka bir ifadeyle polisin hukuka uygun taleplerine çoğu zaman uygun davranıldığından zor kullanma yetkisi kullanılmamaktadır. Zor kullanma yetkisi, polislere tanınmış özel bir ayrıcalık olmayıp görevin gereği olarak kamu yararı için verilmiştir.

Zor kullanma için gerekli yasal koşullar, zor kullanırken uyulması gereken ilkeler ile zor kullanma kademeleri de kanunda belirlenmiştir(PVSK m.16/2).

Kanuna göre zor kullanma için gerekli kanuni şart, görevini yapan polise karşı direnilmesidir. Kanunda belirtilen bu şart zorunluluk ilkesi olarak da adlandırılmaktadır. Direnme oluşturan bir fiil yoksa zor kullanmaya da gerek yoktur. Daha düşük düzeyde kullanılan zor, direnmeyi sonlandırmışsa daha yüksek düzeyde zor kullanmaya gerek yoktur. Dolayısıyla polisin zor kullanabilmesi için öncelikle muhatabın direnme oluşturan bir davranışta bulunması gerekmektedir. Direnme; polisin talebine aykırı olarak bedeni kuvvetle, taş, sopa veya silah gibi araçlarla, motorlu taşıtla, polisin müdahalesini engelleyici yöntemlerle, hareketsiz kalmakla, kaçmakla veya olayın koşullarına göre başka yolla ortaya çıkabilmektedir. Direnme davranışları suç oluşturan aktif direnme veya suç oluşturmayan pasif direnme olabilmektedir. Aktif direnme, polise yönelik yaralama ya da öldürmeye teşebbüs gibi cebir ve tehdit içeren fiillerin işlenmesi olup suç teşkil etmektedir(TCK m.265). Pasif direnme ise polisin talebine karşılık muhatabın cebir ve tehdit içermeyen kaçma, kapıyı açmama, kendini yere atma gibi uymama fiilleri olup suç teşkil etmemektedir(Artuk vd., 2019:1121).

Zor kullanma yetkisi kapsamında direnmenin şiddetine bağlı olarak kademeli şekilde artan nispette bedeni kuvvet, maddi güç ve kanuni şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabilmektedir(Çağlayan, 2019:297). Zor kullanma yetkisinde orantılılık ve kademelilik olmak üzere iki temel ilke kanunda düzenlenmektedir. Orantılılık ve kademelilik ilkesine göre zor kullanma yetkisiyle ilgili öldürücü-öldürücü olmayan kuvvet, fiziki-fiziki olmayan kuvvet ve makul-aşırı kuvvet gibi farklı ayrımlar yapılmaktadır. Kademelilik ilkesine göre zor kullanma yetkisi, farklı kademelerden oluşmaktadır. Öldürücü kuvvet, kuvvetli ihtimalle ölümle neticelenecek ya da ağır yaralanmaya sebep olacak düzeyde kullanılan kuvvetken öldürücü olmayan kuvvet ise muhatabı öldürmek yerine hareketlerini kısıtlayacak, etkisizleştirecek veya yakalamak için zor kullanılmasıdır. Fiziki zor kullanmada bedeni kuvvet, zor kullanma araçları kullanılarak muhataba fiziksel olarak zor kullanılırken fiziki olmayan kuvvete, muhatabın direnmesinin sözlü ihtar yoluyla sonlandırılmasıdır(Mesloh vd, 2008:9). Orantılılık ilkesine göre zor kullanma yetkisi, direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kullanılabilmektedir(Kunter vd., 2006:408). Polis tarafından kullanılan zor, direnmeyi kıracak ölçüde olması hali makul kuvvetken direnmeyle açıkça orantısız olan, direnme olmamasına veya sona ermesine rağmen uygulanan kuvvet aşırı kuvvet oluşturmaktadır.

Direnişi kırma amacının yanı sıra olayın koşullarına göre polis, makul sebeplere dayanarak önleyici nitelikli olarak da zor kullanabilmektedir. Önleyici nitelikli zor kullanma, direnişi kırma amaçlı zor kullanmadan farklı olarak doğrudan hiç kimse veya hiçbir eşya üzerinde uygulanmamaktadır. Bu uygulamalara örnek olarak günlük hayatta rastlanabilecek trafik uygulaması öncesinde gelen araçların durmasını sağlamak için yolun araç, duba, kapan vb. kapatılması, çok sayıda insanın katıldığı faaliyetlerde bariyerler kullanılarak tedbir alınması verilebilir. Yine yakalanan ve nakledilen kişilere, kaçacaklarına ya da kendisi veya başkalarının hayat ve beden bütünlükleri bakımından tehlike arz ettiğine ilişkin belirtilerin varlığı hallerinde kelepçe takılabilmektedir(YGİAY m.7).

Zor kullanma yetkisi, polislik hizmetlerinin etkin bir şekilde sağlanabilmesi için gerekli caydırıcılığın sağlanması açısından da önem taşımaktadır. Polisin görevle ilgili talepleri,

çoğu zaman muhataplar tarafından doğrudan yerine getirilmektedir. Özü itibariyle polis faaliyetleri, temel hak ve hürriyetleri kısıtladığından birçok kişi tarafından hoş karşılanmasa bile polisin görevle ilgili taleplerinin yerine getirilmesinde zor kullanma yetkisinin caydırıcılığının rolü olduğu değerlendirilmektedir.

MEŞRU SAVUNMA HALİNDE ZOR KULLANMA

Zor kullanma yetkisini düzenleyen PVSK m.16'ya göre iki tür zor kullanma hali mevcuttur. Birinci tür zor kullanma, polis görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde kullanılan yetkidir(PVSK m. 16/1). İkinci tür zor kullanma, meşru savunma koşullarının varlığı halinde kullanılan yetkidir(PVSK m. 16/6). Birinci tür zor kullanma yetkisinde polisin görevi ön plandayken, ikinci tür zor kullanma da kişi güvenliği ön plana çıkmaktadır.

Günümüzde meşru savunmayı kabul etmeyen hukuk düzeni yoktur. Ülkemizde meşru savunma halinde zor kullanılması, anayasa tarafından herkese tanınmış bir yetkidir. Meşru savunma halinde işlenen fiil, neticesi itibariyle zarara neden olsa bile hukuka uygun olarak kabul edilmektedir. Bu düşüncenin temelinde hukuk düzeni tarafından korunan hakkın çiğnenmesine hukukun izin vermeyeceği kabul edilmektedir. Nitekim Anayasada yer alan "*Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir*"(Anayasa m.17) hakkına istisna oluşturan durumlardan birisi meşru savunma halidir.

Bir kavram olarak meşru savunma, bir kişinin kendini veya üçüncü kişiyi haksız saldırıdan korumak için yaptığı savunma olarak tarif edilmektedir. İlgili kanun maddesi(TCK m.25) ve Yargıtay kararlarına göre bir olayda meşru savunma hükümlerinin uygulanabilmesi için saldırı ve savunmaya ilişkin bazı koşulların birlikte bulunması zorunludur. Saldırıya ilişkin koşullar: öncelikle saldırı olmalıdır, saldırı haksız olmalıdır, saldırı hukuken korunan bir hakka yönelik olmalıdır. Meşru savunma yapılabilmesi için öncelikle haksız bir saldırının bulunması gerekmektedir. Haksız saldırı, genellikle şiddet içeren davranışlarla yapılsa da saldırının şiddet içermesi zorunlu değildir. Haksız saldırının kesinlikle suç oluşturması gerekmediği için hukuka aykırı her türlü saldırı haksız saldırı olabilmektedir. Hayat hakkı, vücut bütünlüğü hakkı, seyahat hakkı, malvarlığı hakkı gibi hukuk düzeni tarafından korunan her türlü hakka yönelik yapılan haksız saldırılara karşı meşru savunma yapılabilir. Savunmaya ilişkin koşullar; savunma zorunlu olmalıdır, savunma saldırana yönelik olmalıdır, savunma saldırıyla orantılı ve eşzamanlı olmalıdır. Meşru savunma kişinin kendisine veya üçüncü kişinin hakkına yönelik saldırıların defedilmesi için yapılabilmektedir(Demirbaş, 2016: 283-293; Hakeri, 329-359).

Polis tarafından direnişi kırmak ve meşru savunma amaçlı zor kullanılması hukuken farklı hükümlere tabidir. Bu durumda polisin zor kullandığı olaylarda, ilk değerlendirilmesi gereken husus yetkinin direnişi kırmak amacıyla mı yoksa meşru savunma için mi olduğuna bakılması gerekir. Meşru savunma koşullarının varlığı halinde, zor kullanma yetkisini düzenleyen kanun hükümlerine başvurmadan, doğrudan meşru savunmaya ilişkin hükümleri dikkate alınmalıdır. PVSK m. 16/6 hükmünde de "*Polis, kendisine veya başkasına yönelik bir saldırı karşısında, zor kullanmaya ilişkin koşullara bağlı kalmaksızın, 5237 sayılı Türk Ceza*

Kanununun meşru savunmaya ilişkin hükümleri çerçevesinde savunmada bulunur" diyerek bu değerlendirmenin yapılmasını emretmektedir.

DİRENİŞİ KIRMAK VE MEŞRU SAVUNMA AMAÇLI ZOR KULLANMANIN KARŞILAŞTIRILMASI

Zor kullanma yetkisinin, direnişi kırmak ve meşru savunma amaçlı zor kullanma olmak üzere iki farklı görünümü olduğundan bahsedilmişti. Belirtilen iki durumda zor kullanılması hukuken farklı hükümlere tabidir. Bu kısımda direnişi kırmak ve meşru savunma amaçlı zor kullanma yetkisi karşılaştırılarak hangi durumda polise daha fazla hukuki güvence sağlanabileceği incelenecektir.

Yasal Dayanak Yönünden Karşılaştırma: Polise direnişi kırmak amacıyla zor kullanma yetkisi, PVSK m.16 ve diğer birçok kanunda-yönetmelikte verilmiştir. Meşru savunma amaçlı zor kullanma yetkisi ise PVSK m.16'da da atıf yapıldığı üzere TCK m.25'de düzenlenmiştir.

Yetkinin Kullanılmasına Karar Verme Yönünden Karşılaştırma: Direnişi kırmak amacıyla zor kullanma yetkisinde karar verme yetkisi, esas olarak personelin kendi takdirindedir. İstisna olarak toplu kuvvet olarak zor kullanılması durumunda karar verme yetkisi, yetkili kolluk amirindedir. Meşru savunma amaçlı zor kullanma yetkisinde karar verme yetkisi, personelin kendi takdirindedir.

Zor Kullanma Araçları Yönünden Karşılaştırma: Direnişi kırmak amacıyla zor kullanma yetkisinde kademelilik ilkesi gereği zor kullanma araçları arasında öncelik-sonralık ilişkisi kurulmuştur. Zor kullanma araçları bedeni kuvvet, maddi güç ve silah olarak sıralanmıştır. Bedeni kuvvet ve maddi güç tanımı kapsamındaki araçlardan(kelepçe, cop, basınçlı ve/veya boyalı su, göz yaşartıcı gazlar veya tozlar, fiziki engeller vb.) bahsedilmiştir. Dolayısıyla direnişi kırmak amacıyla zor kullanılırken kanunda sayılan araçlar dışında zor kullanma aracına başvurulamaz. Meşru savunma amaçlı zor kullanma yetkisinde ise böyle bir sınırlama bulunmamaktadır. Savunmaya ilişkin koşullar arasında belirli bir araçtan faydalanma mecburiyeti ve kademeye uyulması mecburiyeti yoktur.

Yetkinin Kapsamı Yönünden Karşılaştırma: Direnişi kırmak amacıyla zor kullanma durumunda görevini yapan polis, direnen kişiye karşı ve direnişi kırmak amacıyla yetkisini kullanmaktadır. Meşru savunma amaçlı zor kullanma durumunda ise polis, kendisini veya üçüncü bir kişiyi korumak amacıyla zor kullanabilmektedir.

Yetki Kullanılırken Uyulması Gereken Kurallar Yönünden Karşılaştırma: Direnişi kırmak amacıyla zor kullanma yetkisinde polisin uyması gereken birçok kural bulunmaktadır. İlk kural ihtar şartıdır. Polis, zor kullanma yetkisine başvurmadan önce muhataplarına ihtar yapması gerekmektedir. İkinci olarak kademeye uyulması gerekmektedir. Zor kullanma araçları bedeni kuvvet, maddi güç ve silah olarak sıralanmış olup belirtilen kademelerde artan nispette zor kullanılabilmektedir. Üçüncü olarak silah kullanmadan önce dur ihtarında bulunma ve uyarı ateşi yapma koşulu bulunmaktadır. Olayın koşulları değerlendirilerek belirtilen kuralların uygulanmayabileceğini de belirtmek gerekir. Meşru

savunma amaçlı zor kullanma durumunda ise belirtilen şekilde sınırlayıcı herhangi bir kural yoktur(Kunter vd. 2006:408).

Silah Kullanılabilecek Durumlar Yönünden Karşılaştırma: Direnişi kırmak amacıyla zor kullanma yetkisi kapsamında silah kullanmak için özel düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Silahın son çare olarak kullanılması gerekmektedir. Bedeni kuvvet ve maddi güç kullanılmasına rağmen direnme devam ediyorsa silah kullanılabilecektir. Kaçan şüphelilerin yakalanması için de silah kullanmak mümkün olup bu durumda ihtar ve uyarı ateşine ilişkin kuralları dikkate almak gerekir(Kunter vd., 2006:408). Bununla birlikte kanunda direnişi kırmak amacıyla zor kullanma yetkisi kapsamında silah kullanılabilecek durumlar arasında meşru savunma kapsamında değerlendirilebilecek üç duruma yer verilmektedir. Silah kullanma yetkisiyle ilgili olarak PVSK m.16/7-a'da "meşru savunma hakkı" açıkça yazılmakta, PVSK m.16/7-d ve PVSK m.16/9'da yer alan düzenlemelerin de meşru savunma durumu olarak değerlendirilebilmesi mümkündür. Meşru savunma amaçlı silah kullanma durumunda ise sınırlayıcı herhangi bir kural yoktur. Bu noktada belirtmek gerekir ki PVSK'da yer verilen meşru savunma kapsamında değerlendirilebilecek silah kullanma yetkisiyle ilgili durumlarla ihtar, uyarı atışı vb. bir sınırlama yapılmaması genel hükümlere uyumludur.

Hukuka Uygunluk Nedeni Yönünden Karşılaştırma: Direnişi kırmak amacıyla zor kullanma yetkisinde fiil, kanunun hükmü ve amirin emrini yerine getirme nedeniyle hukuka uygun olmaktadır(TCK m.24). Meşru savunma amaçlı zor kullanma yetkisinde ise fiil, meşru savunma nedeniyle hukuka uygun olmaktadır(TCK m.25). Olayda bir hukuka uygunluk nedeninin varlığı yeterlidir. Hukuka uygunluk nedeni mevcut olması durumunda beraat kararı verilmektedir(CMK m.223/2).

Yetkide Sınırın Aşılması Yönünden Karşılaştırma: Zor kullanma yetkisi, kolluğa has bir yetkidir. Hukuk, belirli bir görevin ifası için yetki verdiği gibi yetkiyle orantılı olarak sorumluluk yüklemektedir. Bu ilişki, "ne kadar görev varsa, o kadar yetki; ne kadar yetki varsa, o kadar sorumluluk vardır" şeklinde ifade edilmektedir(Özgenç, 2015:302). Dolayısıyla polisi diğer kamu görevlilerinden ayıran bu yetki, beraberinde büyük bir sorumluğu da getirdiğinden polisin görevinde sürekli dikkatli ve duyarlı olmasını gerektirmektedir. Direnişi kırmak amacıyla zor kullanma yetkisinde sınırın kasten aşılması durumunda TCK m.256'da yer alan "*Zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması*" suçu, taksirle aşılması durumunda TCK m.27'ye göre fiil taksirle işlendiğinde de cezalandırılıyorsa, indirimli ceza verilmesi öngörülmektedir. Bununla birlikte meşru savunma amaçlı zor kullanma yetkisinde ise mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaş nedeniyle sınır aşılması durumunda ceza verilmemektedir(TCK m. 27/2).

SONUÇ

Görevini ifa eden polis; hukuka uygun taleplerine riayet etmeyen, kendisine mukavemet eden kişileri, uymaya zorlamak için zor kullanma yetkisine sahiptir. Polisin zor kullanma yetkisi, birçok temel hak ve hürriyeti sınırlayabildiğinden birçok kanunda düzenleme mevcut olsa da yetkinin kullanım usulüne ilişkin temel düzenlemeler, PVSK m.16'da yer almaktadır. Zor

kullanma yetkisini düzenleyen PVSK m.16'ya göre yetkinin, direnişi kırmak ve meşru savunma amaçlı zor kullanma olmak üzere iki farklı görünümü mevcuttur.

Polis tarafından direnişi kırmak ve meşru savunma amaçlı zor kullanılması hukuken farklı hükümlere tabidir. Zor kullanma yetkisi, polisin görevi esnasında karşılaştığı direnişi kırmayı amaçlamaktadır. Zor kullanma yetkisi, sadece görev için ve görev esnasında kullanılabilen istisnai bir yetkidir. Meşru savunma amaçlı zor kullanma yetkisi ise genel hükümlere tabidir. Meşru savunma amaçlı zor kullanılması polis açısından; yetkinin kullanılmasına karar verme, zor kullanma araçları, yetkinin kapsamı, yetki kullanılırken uyulması gereken kurallar, yetkide sınırın aşılması yönünden polise daha fazla hukuki güvence sağladığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla zor kullanma yetkisi kapsamında başvurulan kuvvet ile meşru savunma kapsamında başvurulan kuvvetin de karıştırılmaması gerekir. Kanuna göre meşru savunma koşulları ortaya çıkması halinde kuvvete başvuran polis de olsa, zor kullanma hükümlerine göre değil meşru savunma hükümlerine uygun değerlendirme yapmak gerekir.

KAYNAKÇA

Artuk, M. Emin; Gökcen, Ahmet; Alşahin, M. Emin ve Çakır, Kerim, (2019), *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 18. Baskı, Adalet, Ankara.

Ceza Muhakemesi Kanunu(CMK), *T.C. Resmi Gazete*, 17/12/2004, 25673.

Çağlayan, Ramazan, (2019), *İdare Hukuku Dersleri*, 7. Baskı, Adalet, Ankara.

Demirbaş, Timur, (2016), *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 11. Baskı, Seçkin, Ankara.

Hakeri, Hakan, (2017), *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 21. Baskı, Adalet, Ankara.

Kunter, Nurullah; Yenisey, Feridun ve Nuhoğlu, Ayşe, (2006), *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 15.Baskı, Beta, İstanbul.

Mesloh, Charlie; Henych, Mark ve Wolf, Ross, (2008), *Less Lethal Wepaon Effectiveness, Use of Force and Suspect-Officer Injuries*, Florida Gulf Coast University.

Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 11. Baskı, Seçkin, Ankara.

Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu(PVSK), *T.C. Resmi Gazete*, 14/7/1934, 2751.

Türk Ceza Kanunu(TCK), *T.C. Resmi Gazete*,12/10/2004, 25611.

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği(YGİAY), *T.C. Resmi Gazete*, 01.06.2005, 25832.

ZOR KULLANMA YETKİSİNİN FARKLI KOLLUK UYGULAMALARINDA GÖRÜNÜMÜ

Dr. Enver KAŞLI

ORCID ID: 0000-0001-7738-1233

ÖZET

Adli kolluk ve idari kolluk faaliyetleri esnasında kolluk; hukuka uygun taleplerine riayet etmeyen, kendisine mukavemet eden insanlarla karşılaştığında direnen kişileri uymaya zorlamak için zor kullanabilmektedir. Kolluk, zor kullanma yetkisine kanun tarafından verilen görevleri yerine getirirken başvurabildiğinden dolayı zor kullanma yetkisi, yardımcı nitelikli bir yetkidir. Kolluğa verilen zor kullanma yetkisine ilişkin temel düzenleme Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu(PVSK) m.16 olsa da kolluğun zor kullanma yetkisine ilişkin farklı mevzuat hükümlerinde özel düzenlemeler mevcuttur. Bu çalışmada; durdurma, zorla getirme, yakalama, gözaltı, arama, elkoyma, kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması, terörle mücadele, kaçakçılıkla mücadele, icra işlemleri gibi farklı uygulamalarda kolluğun zor kullanmak zorunda kaldığı ve ifade alma işlemi gibi zor kullanmanın kesinlikle yasaklandığı durumlar incelenmiş olup zor kullanma yetkisinin kolluk uygulamalarına göre değişimi açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kolluk, Adli Kolluk, İdari Kolluk, Zor Kullanma.

GİRİŞ

Türkiye'de çoklu kolluk teşkilatlanması vardır. Kolluk faaliyetleri polis, jandarma, sahil güvenlik gibi genel kolluk teşkilatlarının yanı sıra özel kolluk tarafından yürütülmektedir. Kolluğun temelde iki görevi bulunmaktadır. İlki, suçu önlemek; ikincisi ise işlenen bir suçu aydınlatmaktır. Suç önleme amaçlı yürütülen kolluk faaliyetlerine idari kolluk; işlenmiş bir suçla ilgili yürütülen kolluk faaliyetlerine adli kolluk denilmektedir(Çağlayan, 2019:278). Adli kolluğa, suç kolluğu da denilmektedir. Kolluğun adli görevleri, suç soruşturmaları ve kovuşturmasıyla ilgili işlerin yanı sıra adliye teşkilatının görev alanına giren diğer işlerle de yakın ilişki içindedir. Adli kolluk ve idari kolluk faaliyetleri esnasında kolluk; hukuka uygun taleplerine riayet etmeyen, kendisine mukavemet eden insanlarla karşılaştığında direnen kişileri uymaya zorlamak için zor kullanabilmektedir(Kunter vd, 2006:407).

Kolluğun zor kullanma yetkisi; kişinin yaşam hakkı ve maddi-manevi varlığı, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, mülkiyet hakkı, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı hakkı gibi temel hak ve hürriyetleri sınırlayabilmektedir. Anayasada herkesin; kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğu(Anayasa m.12) ve bu temel hak ve hürriyetlerin, ancak kanunla sınırlanabileceği düzenlendiğinden(Anayasa m.13) dolayı kolluğa birçok kanunda zor kullanma yetkisi verilmektedir. Kolluğa verilen zor kullanma yetkisine ilişkin temel düzenleme Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu(PVSK) m.16 olsa da kolluğun zor kullanma yetkisine ilişkin

farklı mevzuat hükümlerinde özel düzenlemeler mevcuttur. Bu çalışmada; durdurma, zorla getirme, yakalama, gözaltı, arama, elkoyma, kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması, terörle mücadele, kaçakçılıkla mücadele, icra işlemleri gibi farklı uygulamalarda kolluğun zor kullanmak zorunda kaldığı ve ifade alma işlemi gibi zor kullanmanın kesinlikle yasaklandığı durumlar incelenmiştir.

DURDURMA UYGULAMASINDA ZOR KULLANMA

Kolluğa verilen temel yetkilerden birisi durdurmadır. Durdurma, hareket halindeki kişi ve araçların geçici bir süreyle hareketsiz hale getirilmesidir. Kolluk durdurma yetkisine dayanarak kişileri ve araçları önleyici veya adli amaçlı durdurabilmektedir. PVSK m.4/A-a ve m.4/A-ç'de düzenlenen durumlar önleyici kolluk faaliyeti, PVSK m.4/A-b ve m.4/A-c'de yer verilen durumlar adli kolluk faaliyeti kapsamında değerlendirilebilmektedir. Kolluk personelinin, tecrübesine ve duruma göre edindiği izlenime dayanarak makul sebebin bulunması şartıyla durdurma yetkisini kullanması gerektiği gibi süreklilik oluşturacak şekilde ve keyfi olarak durdurma işlemi yapılması yasaktır. Anlaşılacağı üzere durdurma yakalama düzeyinde hürriyeti kısıtlayan bir tedbir değildir(Kunter vd., 2006:879).

Durdurma yetkisini kullanan kolluk, durdurduğu kişiye durdurma sebebini bildirerek makul sebep oluşturan duruma ilişkin soru sorabilmekte ve kimlik(ve diğer belgeleri) isteyebilmektedir. Durdurma sebebinin ortadan kalkması halinde durdurma işleminin sonlandırılması gerektiği gibi kimlik ispatında da kolaylık gösterilmesi gerekmektedir. Durdurulan kişinin üzerinde veya aracında silah veya tehlike oluşturan diğer bir eşya olduğunu değerlendiren kolluk personeli, el ile dıştan kontrol yapma yetkisine sahiptir.

Durdurma uygulamasında zor kullanmayı gerektirecek durumlardan ilki, kişinin veya aracın durmak yerine kaçmayı tercih etmesidir. Kaçma fiili, pasif direnme olup zor kullanılabilecek bir durum olsa bile cebir ve şiddet içermediği sürece suç oluşturmamaktadır(Artuk vd., 2019:1121). Kolluk, durdurma işlemi öncesinde kaçmayı önleyici tedbirler alabileceği gibi kaçan kişi ve araçları yakalamak için bedeni kuvvet, maddi güç ve silah kullanabilmektedir. Durdurma uygulamasında zor kullanmayı gerektirecek diğer bir durumda kişinin kimliğinin tespit edilememesidir. Kimliği tespit edilemeyen kişi hakkında CMK hükümlerine göre yakalama, gözaltı ve gerekirse tutuklama yapılması mümkündür(PVSK m.4/A).

YAKALAMA VE GÖZALTI UYGULAMASINDA ZOR KULLANMA

Kolluk yakalama ve gözaltı uygulaması esnasında direnen kişilere karşı zor kullanabilmektedir. Yakalama; idari(PVSK m.13) veya adli(CMK m.90 vd.) amaçlı olarak, gözaltı veya muhafaza altına alma işleminden önce kişinin fiilen kısıtlanıp geçici olarak denetim altında tutulmasıdır(Özbek vd., 2017:253). Yakalama yapılabilecek durumlar kanunda ve yönetmelikte sayılmıştır. Kişi yakalandıktan sonra kaçma, kendine veya başkasına zarar vermemesi için kaba üst araması yapılarak silah ve benzeri unsurlar uzaklaştırılmaktadır(YGİAY m.6).

Yakalama işlemi, kişinin rızası ile yapılabileceği gibi rıza olmadan zor kullanılarak da yapılabilmektedir. Zor kullanılarak yakalanan kişinin hekim tarafından kontrol edilerek yakalama anındaki sağlık durumu belirlenmesi gerekmektedir(YGİAY m.9). Bu muayene esnasında işkence gibi suçların işlendiğine dair bulguya rastlanması halinde durumun savcılığa bildirilmesi gerekmektedir(YGİAY m.9). Yakalanan ve nakledilen kişilere, kaçacaklarına ya da kendisi veya başkalarının hayat ve beden bütünlükleri bakımından tehlike arz ettiğine ilişkin belirtilerin varlığı hallerinde kelepçe takılabilmektedir(YGİAY m.7). Kelepçe kullanımıyla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir nokta şudur ki; çocuklara kelepçe ve benzeri aletler takılması yasaktır(ÇKK m.18; YGİAY m.19). Zorunluluk ilkesi gereğince yakalanan kişilere, zorunlu olmadıkça kelepçe takılmamalıdır(Özbek vd., 2017:268-269).

Geçici bir tedbir olan yakalama işleminde sonra şüpheli, savcı talimatı doğrultusunda serbest bırakılır veya gözaltına alınır(YGİAY m.6). Gözaltı işlemiyle şüphelinin özgürlüğü, hakim huzuruna çıkarılana veya serbest bırakılana kadar belirli bir süre geçici olarak sınırlandırılmaktadır(YGİAY m.4). Gözaltına alınan kişi, saldırganlaşıp zarar verebilecek davranışlar sergilendiğinde kolluk tarafından ilk olarak sözlü ikazlarla bu tavrın sonlandırılmaya çalışılması, zorunlu olması halinde orantılı kuvvet kullanılabilmesi mümkün olup bu direnmenin devam etmesi durumunda tıbbi müdahale için sağlık kuruluşlarına gönderilebilmektedir(YGİAY m.11).

OLAY YERİ İNCELEMESİ UYGULAMASINDA ZOR KULLANMA

Adli kolluk delil toplarken olay yeri incelemesi yapabilmektedir. Olay yeri incelemesi, suçla ilgili delillerin bulunması, toplanması ve kayıt altına alınması amacıyla suçun işlendiği yerlerde kolluk tarafından yapılan teknik ve bilimsel araştırma işlemidir. Olay yerinden toplanan delillerle, mevcut bilgilerin doğruluğu sınanırken suça ilişkin bilinmeyen detaylar aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Herkesin girip çıkabileceği kamuya açık alanlarda olay yeri incelemesi için bir emir veya karar gerekmediği gibi kamuya açık olmayan yerlerde yetkili makamların kararı doğrultusunda inceleme yapılabilmektedir(AÖAY m.9). Kanunda belirlenen usule uygun olarak kolluk, olay yerinde görevine başladıktan sonra araştırma, delil toplama, kayıt gibi işlemlerin yapılmasını engelleyen veya alınan tedbirleri ihlal eden kişileri, işlemler sonuçlanıncaya kadar ve gerektiğinde zor kullanarak bundan men etme yetkisine sahiptir(CMK m.168).

ARAMA VE ELKOYMA UYGULAMASINDA ZOR KULLANMA

Bazı suç soruşturmalarında işlenen suçun aydınlatılması için kolluk tarafından olay yeri dışında da delil toplanmaktadır. Delil toplamak için kolluk, kanunda belirlenen usule uygun olarak arama işlemi yapabilmektedir. Suç oluşturan olayın faili belirlenmemişse failin yakalanması için de arama işlemi yapılabilmektedir. Arama için makul şüphe varsa üst, eşya, konut veya başka yerler aranabilmektedir(CMK m.116). Arama işlemi yapılırken uyulması gereken kurallar da belirlenmiştir.

Kolluğa arama esnasında direnilmesi mümkündür. Üstü aranan kişi, kolluğa direnmesi halinde orantılı kuvvet kullanılarak arama işlemi yapılabilmektedir. Üst araması yapacak personelin, aranan kişiyle aynı cinsiyette olması gerekmektedir(AÖAY m.28). Konut araması yapılırken kapı açılmaması halinde zor kullanılacağı ihtarı yapılır ve kapı açılmaması durumunda zor kullanarak eve girilip arama yapılabilmektedir. Aramaya karşı direnen kişiye karşı zor kullanılabilmektedir(AÖAY m.30).

Arama işleminde veya olay yeri incelemesinde suçla ilgili ispat aracı olabilecek ya da müsadere edilebilecek malvarlığı değerlerinin, kişinin rızasıyla teslim etmesi halinde muhafaza altına alınabilmekte, rızayla teslim edilmemesi durumunda elkoyma yapılabilmektedir(CMK m.123). Bu türlü eşya veya diğer malvarlığı değerlerini yanında bulunduran kişi, talep üzerine bu şeyi göstermek ve teslim etmekle yükümlüdür(AÖAY m.15). Aksi halde suçla ilgili ispat aracı olabilecek ya da müsadere edilebilecek malvarlığı değerleri, genel hükümlere göre zor kullanılarak alınabilmektedir.

ZORLA GETİRME UYGULAMASINDA ZOR KULLANMA

Ceza Muhakemesi Kapsamında Zorla Getirme

Ceza muhakemesinin işleyişinde bazı durumlarda zorla getirme kararı verilebilmektedir. Çağrılmasına rağmen gelmeyen şüpheli ve sanık zorla getirilebileceği gibi mağdur ve şikayetçi, tanık, bilirkişi hakkında da zorla getirme kararı verilebilmektedir(CMK m. 146). Tutuklama kararı veya yakalama emri verilebilmesi için yeterli nedenler bulunması durumunda da şüpheli veya sanık zorla getirilebilmektedir(CMK m. 146).

Hakkında zorla getirme kararı verilen kişilerin kolluğa direnmesi halinde zor kullanılmasına ihtiyaç duyulabilmektedir(Kunter vd., 2006:848). CMK'da zorla getirme için zor kullanılabileceği açıkça ifade edilmese bile kolluk, genel hükümlere göre zorla getirme işleminde zor kullanabilmektedir. Bununla birlikte Bankacılık Kanunu m.166/1-c'de *"...Bu suçlarla ilgili soruşturma ve kovuşturmalarda kolluk;... belirtilen gün, saat ve yerde hazır bulundurmaya mecburdur. Bu emir, çağrılanlar hakkında kolluğa ihzar müzekkeresinde olduğu gibi zor kullanma yetkisi verir..."* denilmektedir.

Hukuk Muhakemeleri Kapsamında Zorla Getirme

Hukuk muhakemesi, kişiler arasında özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıkların ve çekişmesiz yargı işlerinin karara bağlanmasını düzenlemektedir. Özel hukuktan kaynaklanan bir uyuşmazlık ortaya çıktığında hukuk muhakemeleri hükümlerine göre çözümlenmektedir. Özel hukuk uyuşmazlıklarıyla görevli mahkemeleri tarafından usulüne uygun olarak çağrılmasına rağmen mazeretsiz olarak gelmeyen tanık zorla getirtilebilmektedir(HMK m.245).

DİĞER ADLİ İŞLEMLERİN UYGULAMASINDA ZOR KULLANMA

Gözlem altına alınma(CMK m.74), şüpheli veya sanığın beden muayenesi ve vücudundan örnek alınması(CMK m. 75), diğer kişilerin beden muayenesi ve vücuttan örnek alınması(CMK

m. 76), fizik kimliğin tespiti(CMK m. 81), keşif(CMK m. 83), yer gösterme(CMK m. 85), ölünün kimliğini belirleme ve adlî muayene(CMK m. 86), otopsi(CMK m. 87), şirket yönetimi için kayyım tayini(CMK m. 133), bilgisayarlarda, bilgisayar programlarında ve kütüklerinde arama, kopyalama ve elkoyma(CMK m. 134), iletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması(CMK m. 135) gibi adli işlemler esnasında da gerektiğinde genel hükümlere göre zor kullanılabilmektedir.

İcra Hukuku Uygulamasında Zor Kullanma

Zor kullanabilecek uygulamaların bir kısmı ise kolluğun yardımcı olduğu uygulamalara ilişkin olabilmektedir. Örnek olarak kolluğun asıl görevi arasında olmayıp yardımcı olmakla yükümlü olduğu takip hukuku uygulamaları verilebilir. İcra görevini yerine getiren görevlilerin talebi üzerine kolluk zor kullanma hususunda yardımcı olmak zorundadır(İİK m.81). Özel hukuktan kaynaklanan alacakların yanı sıra kamu alacaklarına yönelik icra işlemlerinde de zor kullanılabilmesi mümkündür(AATUHK m.80).

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİNDE ZOR KULLANMA

Toplantı; açık veya kapalı yerlerde düzenlenen kamuoyu oluşturmak, bir düşünceyi ifade etmek amacıyla toplanma etkinliklerini ifade ederken gösteri yürüyüşü ise aynı amaçlarla belirli bir güzergahta düzenlenen yürüyüşleri ifade etmektedir(TGYK m.2). Toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılması yasak yerler ile kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunda açıkça düzenlenmiştir(bkz. TGYK m.23). Bir toplantı veya gösteri yürüyüşü baştan itibaren kanuna aykırı olabileceği gibi önce kanuna uygun ancak sonradan kanuna aykırı hale dönüşebilmektedir. Toplantı veya gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı olması halinde topluluğun dağıtılmasına ve zor kullanma yetkisine ilişkin hükümlere başvurulmaktadır.

Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü, daha sonra kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne dönüşürse, düzenleme kurulu(kurul başkanı) veya mülki amirin kararı üzerine kolluk; topluluğa kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar edilmektedir(TGYK m.24). Topluluk direnmesi halinde kolluk, basınçlı ve/veya boyalı su veya diğer zor kullanma araçları ile zor kullanarak topluluğu belirlenen güzergahtan dağıtmakla görevlidir(TGYKUDY m.16). Kolluk personeline veya korunan kişilere-yerlere karşı fiili saldırı olması durumunda ihtara gerek olmaksızın zor kullanılabilmektedir(TGYK m.24).

Kolluk personelinde uzmanlaşmanın gereği olarak; kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin gerektiğinde zor kullanarak dağıtılması için Emniyet teşkilatında çevik kuvvet birimleri kurulmuştur(ETK ek m.13). Çevik kuvvetin toplumsal olaylara müdahale etmesinde uyacağı kurallara ilişkin olarak özel mevzuat hükümleri bulunmaktadır. Bu mevzuat hükümlerinde ihtara öncelik verilmesi, ihtarın üslubu, ihtarın duyulabilir olması gerekmektedir(PÇKY m.25). Bu türlü olaylarda topluluğun büyümemesi ve şiddet düzeyinin artmadan topluluğun dağıtılması önem taşımaktadır. Topluluğun hareketlerini yönlendirmek ve hareket kabiliyetini sınırlandırmak için fiziki bariyerlere başvurulabilmektedir.

Toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılmasında zor kullanma yetkisine başvurma kararı, yetkili kolluk amiri tarafından verilmektedir. Zor kullanma yetkisiyle topluluğun dağıtılması, suç işleyenlerin yakalanması ve tekrar toplanmaların önlenmesi amaçlanmaktadır. Topluluğun direnme şiddetine göre zor kullanma araçları ve düzeyi de değişebilmektedir. Zor kullanılırken personelin küçük gruplara bölünmemesi, topluluğun dağılması için yol ayrılması, dağılma güzergahların barikatlarla şekillendirilmesi, personelin gerektiğinde geri çekilmesi, topluluğu örgütleyenlerin öncelikle yakalanması, topluluğun küçük parçalara bölünmesi, binalarda dağıtmanın nerden başlayacağı gibi önemli zor kullanma taktikleri mevcuttur(PÇKY m.25).

KAÇAKÇILIKLA MÜCADELEDE ZOR KULLANMA

Kaçakçılıkla mücadele uygulamalarında zor kullanma yetkisi, özel hükümler içermektedir. Kanuna göre belirlenen kapı ve yollar dışında gümrük bölgesine girmek, çıkmak veya geçmek isteyen kişiye "dur" uyarısında bulunulmasına rağmen uymayan kişilere, havaya ateş edilmek suretiyle uyarı yinelenmesi gerekir. Zor kullanmaya ilişkin diğer bir düzenleme deniz araçlarıyla ilgilidir. Kaçakçılıkla mücadelede görevli kolluk, gümrük bölgesindeki tüm deniz araçlarına yanaşarak yük ve gerekli yasal belgeler üzerinde inceleme yapmaya yetkilidir. Görevlilerin deniz aracına yanaşmasına izin vermeyip kaçmaya çalışan veya kaçan deniz araçlarına uluslararası deniz işaretlerine göre telsiz, flama, mors ve benzeri işaretlerle durması ihtar olunur. Yapılan ihtara uyulmaması halinde deniz araçlarına uyarı mahiyetinde ateş edilmesi gerekmektedir. Buna da uymayıp kaçmaya devam edilmesi durumda durmaya zorlayacak şekilde üzerine ateş edilmesi düzenlenmiştir(KMK m.22).

TERÖRLE MÜCADELEDE ZOR KULLANMA

Terörle mücadelede etkinlik ve caydırıcılığın artırılması amacıyla terör örgütlerine yönelik operasyonlarda kolluğa, genel hükümlerin yanı sıra özel bir düzenleme yapılmıştır. TMK ek m.2'ye göre; "Terör örgütlerine karşı icra edilecek operasyonlarda 'teslim ol' emrine itaat edilmemesi veya silah kullanmaya teşebbüs edilmesi halinde kolluk görevlileri, tehlikeyi etkisiz kılabilecek ölçü ve orantıda, doğrudan ve duraksamadan hedefe karşı silah kullanmaya yetkilidirler".

TMK'da yer alan bu düzenleme polisin silah kullanma yetkisini PVSK m.16'ya göre daha genişletmeyi hedeflemiştir. Bununla beraber silah kullanmaya teşebbüs edilmesi halinde, direnmenin kırılması yerine meşru savunma koşullarının oluştuğu kabul edilmeli ve kolluğun sorumluluğu değerlendirilirken PVSK m.16 yerine TCK m.25 hükümlerinin gözetilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

OLAĞANÜSTÜ HAL UYGULAMALARINDA ZOR KULLANMA

Zor kullanma yetkisini genişleten diğer bir durum olağanüstü hal uygulamalarıdır. Olağanüstü hal dönemde, olağan dönemdeki silah kullanma yetkisi aynen devam etmektedir. Şiddet

hareketleri nedeniyle olağanüstü hal ilan edilen durumlarda kolluk kuvvetlerinin teslim ol emrine uyulmaması veya silahla karşılık verilmesi veya kolluk kuvvetlerinin meşru savunma durumuna düşmeleri halinde görevli kolluk, doğrudan ve duraksamadan hedefe ateş etme yetkisine sahiptir(OHK m.23).

İFADE ALMA İŞLEMİNDE ZOR KULLANMA

İfade alma işleminde zor kullanma yetkisine kesinlikle başvurulamaz. İfade alma, şüphelinin kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesini ifade etmektedir(YGİAY m.4). İfade alma işleminde şüphelinin kimliği saptanır. Şüpheli, kimliğine ilişkin soruları doğru olarak cevaplandırmakla yükümlüdür(CMK m. 147).

Şüpheli, ifade işleminde özgür iradeyle beyanda bulunmalıdır. Şüphelinin özgür iradesini engelleyebilecek işkence, kötü davranma, yorma, cebirde bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel müdahaleler yapılması yasaktır. Yasak usullerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak kabul edilmemektedir(CMK m. 148). Görüleceği üzere ifade alma işleminde zor kullanma kesinlikle yasaktır. Ancak ifade alma işlemi esnasında şüphelinin ifade dışındaki davranışlarına karşı, ifade verirken polise saldırması ve benzeri durumlarda, zor kullanılabilir.

SONUÇ

Kolluk faaliyetleri polis, jandarma, sahil güvenlik gibi genel kolluk teşkilatlarının yanı sıra özel kolluk tarafından yürütüldüğünden ve olayın niteliğine göre müdahale tarzı değişebileceğinden dolayı zor kullanma yetkisine ilişkin birçok mevzuat hükmü bulunmaktadır. Kolluğa verilen zor kullanma yetkisine ilişkin temel düzenleme PVSK m.16 olsa da kolluğun zor kullanma yetkisine ilişkin olayın niteliğine göre değişen özel düzenlemeler dağınık olarak yer almaktadır. Bu çalışmada zor kullanma yetkisinin farklı görünümü incelenmiştir.

Sonuç olarak durdurma, yakalama, gözaltı, olay yeri incelemesi, arama, elkoyma, zorla getirme, diğer adli işlemlerde zor kullanma usulünde genel hükümlere(PVSK m.16) göre hareket edileceği anlaşılmaktadır. Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinde zor kullanma yetkisinde ihtarın öne çıkarıldığı, kolluk kuvvetlerinin sevkine ve zor kullanma taktiklerime ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir. Kaçakçılıkla mücadelede uyarı ateşinde bulunma, genel hükümlerden farklı olarak bağlı yetki olarak düzenlenmektedir. Terörle mücadele ve olağanüstü hal uygulamalarında kolluğun silah kullanma yetkisine ilişkin düzenlemeler mevcuttur. İfade alma işleminde ise tüm düzenlemelere istisna getirilerek zor kullanma kesinlikle yasaklanmıştır. Tüm bu düzenlemelerin ortak yanı şudur ki zor kullanma yetkisi son çaredir, direnme olmadığı sürece zor kullanılamaz, zor kullanan kolluk orantılı olmak zorundadır, yetkide sınırın aşılması sorumluluk nedenidir, silah kullanmak öldürmek anlamına gelmemektedir, meşru savunma halinde meşru savunma hükümlerine göre değerlendirme yapılması gerekir.

KAYNAKÇA

Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği(AÖAY), *T.C. Resmi Gazete*, 01/06/2005, 25832.

Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun(AATUHK), *T.C. Resmi Gazete*, 28/7/1953, 8469.

Artuk, M. Emin; Gökcen, Ahmet; Alşahin, M. Emin ve Çakır, Kerim, (2019), *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 18. Baskı, Adalet, Ankara.

Ceza Muhakemesi Kanunu(CMK), T.C. Resmi Gazete, 17/12/2004, 25673.

Çağlayan, Ramazan, (2019), *İdare Hukuku Dersleri*, 7. Baskı, Adalet, Ankara.

Çocuk Koruma Kanunu(ÇKK), *T.C. Resmi Gazete*, 15/7/2005, 25876.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu(HMK), *T.C. Resmi Gazete*, 4/2/2011, 27836.

İcra ve İflas Kanunu(İİK), *T.C. Resmi Gazete*, 19/6/1932, 2128.

Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu(KMK), *T.C. Resmi Gazete*, 31/3/2007, 26479.

Kunter, Nurullah; Yenisey, Feridun ve Nuhoğlu, Ayşe, (2006), *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, 15.Baskı, Beta, İstanbul.

Olağanüstü Hal Kanunu(OHK), *T.C. Resmi Gazete*, 27/10/1983, 18204.

Özbek, Veli Özer; Doğan, Koray; Bacaksız, Pınar ve Tepe, İlker, (2017), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Baskı, Seçkin, Ankara.

Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği(PÇKY), *T.C. Resmi Gazete*, 30/12/1982, 17914

Polis Vazife Ve Salâhiyet Kanunu(PVSK), *T.C. Resmi Gazete*, 14/7/1934, 2751.

Terörle Mücadele Kanunu(TMK), *T.C. Resmi Gazete*, 12/4/1991, 20843 Mükerrer.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu(TGYK), *T.C. Resmi Gazete*, 8/10/1983, 18185.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik(TGYKUDY), *T.C. Resmi Gazete*, 08/08/1985, 18836.

Türk Ceza Kanunu(TCK), *T.C. Resmi Gazete*,12/10/2004, 25611.

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği(YGİAY), *T.C. Resmi Gazete*, 01/06/2005, 25832.

PRESENTEEİSM OLGUSUNUN TÜRK ÇALIŞMA HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ

Doç. Dr. Mehmet BULUT

Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0003-0157-49060

ÖZET

Presenteeism, çalışanların bedensel veya ruhsal nitelikteki hastalıkları sebebiyle verimli bir biçimde çalışamamalarına karşın işyerinde bulunmalarını/çalışmalarını ifade eden bir kavramdır. Genel olarak hastalık nedeniyle fiziken işyerinde bulunulmasına rağmen ruhen ve verimlilik açısından işyerinde bulunmama şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çalışanlar tarafından sergilenen bu tür davranışlar işverenin bilgisi dahilinde olabileceği gibi genellikle işverenin veya yöneticinin bilgisi veya onayı dışında ortaya çıkmaktadır. İşkoliklik, iş ortamındaki stres, belirsizlikler, işi kaybetme korkusu, evdeki ve sosyal hayattaki bunalımlardan kurtulmak için işe sığınmak, örgütsel adalet algısı gibi hususlar presenteeismin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Ayrıca işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin korunması ve verimlilik açısından presenteeism ele alınması gereken bir konudur. Türkiye'de presenteeism, kavramsal, nedensel ve sonuçları açısından birçok akademik ve ampirik çalışmaya konu edilmiştir. Ancak Türk çalışma hukukundaki görünümü açısından ele alınmamıştır. Bu açıdan çalışmamız özgün bir niteliğe sahiptir. Zaman içerisinde birçok farklı anlamda ele alınmış olsa da presenteeism kavramı günümüzde daha çok çalışanların bedensel veya ruhsal nitelikteki hastalıkları sebebiyle verimli bir biçimde çalışamamalarına karşın işyerinde bulunmalarını ve/veya çalışmalarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte presenteeismin sebeplerinin ekonomik koşullara ve işyeri ortamına göre çeşitlenebileceğini söyleyebiliriz. Presenteeism olgusu sadece işyeri uygulamaları ve işveren tavırları ile önlenebilecek bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle çalışma mevzuatında da bu hususlarda düzenlemelerin yer alması gerekmektedir. Türk çalışma mevzuatı incelendiğinde doğrudan presenteeismin hedef alındığı düzenlemelerin varlığının yetersiz olduğu görülmektedir. Çalışmamızda presenteeismin fazla çalışma sürelerinde ortaya çıkması ve iş sözleşmesine olası etkileri incelenecektir. Ayrıca sosyal güvenlik mevzuatı açısından geçici iş göremezlik gelirinin ödenmesi ile işveren ve sigortalı sorumlulukları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Presenteeism, Çalışma hukuku, Sosyal güvenlik, Hastalık, İşkoliklik

VIEW OF THE PRESENTEEISM CASE IN TURKISH LABOR LAW

ABSTRACT

Presenteeism is that employees are in the workplace although they cannot work efficiently due to physical or mental illnesses. Presenteeism appears in the form of being absent from the workplace in terms of spiritual and productivity, despite being physically in the workplace due

to illness. Such behaviors displayed by the employees may be the knowledge of the employer or may occur without the knowledge of the employer or the manager. Issues such as workaholicism, stress in the workplace, uncertainty in the workplace, fear of losing a job, coming to work to get rid of the crises in the home and social life, and the perception of organizational justice are effective in the emergence of presenteeism. In addition, presenteeism is an issue that needs to be addressed in terms of protection of occupational health and safety and productivity in the workplace. In Turkey, presenteeism has been the subject of many academic and empirical studies in terms of conceptual, causal and consequences. However, it has not been considered in terms of its appearance in Turkish labor law. In this respect, our work has a different quality. Although it has been handled in many different ways over time, the concept of presenteeism today mostly refers to the presence and/or work of employees in the workplace despite their inability to work efficiently due to their physical or mental illnesses. In addition, we can say that the causes of presenteeism may vary according to economic conditions and workplace environment. The phenomenon of presenteeism does not have a structure that can only be prevented by workplace practices and employer attitudes. For this reason, it is necessary to include regulations on these issues in the labor legislation. When the Turkish labor legislation is examined, it is seen that the existence of regulations that directly target presenteeism is insufficient. The following issues are examined in our article: The emergence of presenteeism during overtime and its possible effects on the employment contract. In addition, in terms of social security legislation, it has been tried to focus on the payment of temporary incapacity income and the responsibilities of the employer and the insured.

Key Words: Presenteeism, Labor law, Social security, Illness, Workaholicism

GİRİŞ

Çalışma hayatında işe devamlılık ve çalışma sürelerinin belirlenmesi büyük öneme sahiptir. Nitekim bu hususlarda çalışan ve işveren arasındaki ilişkiler açısından; ödenecek ücretin belirlenmesi, yasal haklardan yararlanma ve iş sözleşmesinin feshi gibi hususlarda tereddütler ortaya çıkmaktadır. Türk çalışma mevzuatında, çalışanın işe devamsızlığı durumunda gerek kanunlar gerekse de yargı kararları yol göstermede yeterli olmaktadır. Ancak çalışma yükümlülüğüne ilişkin bazı hususlarda durum pek de böyle değildir. İşte var olamama olarak nitelendirilen "presenteeism" olgusu da bu hususlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışanın, iş sağlığı ve güvenliği ile verimliliğini olumsuz yönde etkileyecek bir hastalığa yakalanmasına karşın çeşitli nedenlerle, işverenin bilgisi ve onayı dışında işe gelmesi olarak tanımlanabilen presenteeism olgusu, sebep ve sonuçları itibariyle birçok akademik çalışmaya konu edilmiş, ancak hukuksal sonuçları açısından çok fazla ele alınmamıştır. Özellikle Türkiye açısından bakılacak olursa, işverenlerin çalışanların devamsızlıkları karşısında tepki gösterdikleri, buna karşın presenteeism durumunda reaksiyonların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Böyle olunca da bu hususta idari ve yargı organlarına taşınan uyuşmazlıkların çok az olduğu söylenebilir. Halbuki, hasta olduğu halde işe gelen işçi, kendisinin ve iş arkadaşlarının sağlığını tehlikeye atmakta, verimliliği negatif şekilde etkilemekte ve kazalar ile

hataların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu sebeple işverenlerin presenteeism olgusuna karşı hassas olması gerekmektedir.

Biz bu çalışmamızda öncelikle literatürde presenteeism olgusunun ne şekilde ele alındığına ve presenteeismi ortaya çıkartan sebeplerin neler olduğuna değineceğiz. Ardından ise Türk çalışma hukukunda presenteeisme yönelik yer alan hükümler incelenecek ve değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu noktada hem iş hem de sosyal güvenlik mevzuatı kapsamında açıklamalara yer verilecektir.

1. PRESENTEEİSM: NEDİR? SEBEPLERİ NELERDİR?

Presenteeism, İngilizce'de mevcudiyet, var olma, hazır bulunma anlamına gelen "presence" sözcüğünden türemiş bir kavramdır. Presenteeism kavramı, ilk ortaya çıktığı dönemlerde çalışanların fazla saatlerde ve iş güvencesi/garantisi olmadan çalışması olarak tanımlanmıştır (Güdü Demirbulat ve Bozok, 2015, s. 7). Presenteeism, ayrıca çalışanların mesaileri dışında işyerinde harcadıkları boş zamana bağlı olarak ortaya çıkan verimlilik kaybı olarak da nitelendirilmiştir (Demirgil ve Mücevher, 2017, s. 240).

Zaman içerisinde birçok farklı anlamda ele alınmış olsa da presenteeism kavramı günümüzde daha çok çalışanların bedensel veya ruhsal nitelikteki hastalıkları sebebiyle verimli bir biçimde çalışamamalarına karşın işyerinde bulunmalarını ve/veya çalışmalarını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Sanderson et al., 2007, s. 65). Daha öz ve net bir tanımlamada ise presenteeism, tıbbi bir hastalığa rağmen çalışanın işe gitmesi olarak nitelendirilmektedir (Bergström et al., 2009, s. 124).

Presenteeism kavramının tanımlanmasında ve ortaya çıkmasında, hastalığın bir sebep mi yoksa işkoliklik sorununun arkasında önemsenmeyen (göz ardı edilen) bir olgu mu olduğu ise tartışmalıdır. Nispeten daha az karşımıza çıkan ve hastalığı bir sebep olarak gören presenteeism yaklaşımında, çalışan, hastalığını evde kalarak ve istirahat ederek değil işyerinde atlatma eğilimindedir ve işkoliklik unsuru geri plandadır. Burada, çalışanın baskı sebebiyle uzun zaman işyerinde olması ya da çok uzun saatler çalışması söz konusudur (Ertürk vd., 2017, s. 194). Nitekim bu yaklaşıma göre, çalışanın yalnızca hasta olduğunda değil yakınları ile ilgili herhangi bir negatif bir olay yaşamasından dolayı da işte fazla vakit geçirmesi söz konusu olabilmektedir (Şahin, 2015, s. 121). Ayrıca bunun tam tersi etkiyle, çalışanların kendilerini hasta hissetmelerine rağmen, işe saplantıları nedeniyle sürekli iyileşme fırsatlarının olmayışı, muhtemelen enerjilerini aşındırmakta ve aile bağlarından kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmeleri olumsuz yönde etkilenmektedir (Mazzetti et al., 2019, s. 177).

Daha fazla karşımıza çıkan yaklaşımda ise presenteeismin temelinde işkoliklik veya iş kaybı endişesi neticesinde hastalığın önemsenmemesi (Günbeyi ve Gündoğdu, 2010, s. 56) ve işe devam edilmesi yatmaktadır. Bununla birlikte, çalışanların iş ya da kişisel sorumluluk ve yükümlülüklerinden dolayı hasta olsalar bile işe gitmeleri söz konusu olabilmektedir (Üzüm ve Şenol, 2019, s. 991). Bu yaklaşımda; çalışma hayatında devamsızlık olarak nitelendirilen "hastayım bugün işe gitmeyeceğim" düşüncesinin yerine presenteeism olarak nitelendirilen "hastayım fakat işteyim" düşüncesi yer almaktadır (Çiçeklioğlu ve Taşlıyan, 2019, s. 25). Nitekim presenteeismde fiziksel olarak işyerinde bulunmaya karşın zihinsel olarak bulunamama durumu söz konusudur (Yeşiltaş ve Ayaz, 2019, s. 744). Biz, bu çalışmamızda presenteeism olgusunu ikinci bakış açısıyla kabul edip ele alacağız ve "çalışanın hasta olmasına

karşın işvereninin onayı ve bilgisi dışında işyerine gelmesi ve çalışması" olarak nitelendireceğiz.

Presenteeism, çalışanın ruhsal rahatsızlığı veya sadece işini düşünmesi nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Bazı tanımlamalarda, işyerinde uygulanan fazla mesai uygulamaları nedeniyle de karşımıza çıkabileceği belirtilse de presenteeismde işverenin onayının ve/veya bilgisinin olmaması nedeniyle bu neden göz ardı edilmelidir. Bunun yerine; hastalığın fazla önemsenmemesi, aşırı profesyonellik, işin kaybedilme endişesi, olumsuz davranış ve sözlerden çekinme ve işyerine duyulan bağlılık (sevgi) presenteeism algısını arttıran faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Biron et al., 2006, s. 34). Ayrıca iş stresi de presenteeismin belirgin nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir (Chia ve Chu, 2016, s. 52).

Çalışılan sektörün de presenteeism algısına etkisi bulunabilmektedir. Nitekim, eğitim ve sağlık gibi sektörlerdeki çalışanlar kendi vazifelerinin yerine başkalarını koymakta çekingen kalmaktadırlar ve bu nedenle de hastalansalar bile işe gitme mecburiyeti hissetmektedirler (Çiftçi, 2010, s. 160). Öğretmenler üzerinde yapılan bir araştırmada, yaş ve işte deneyim arttıkça presenteeismin de arttığı belirlenmiştir (Oran ve Ünsar, 2018, s. 694). Öğretmenlerin, meslek memnuniyetsizlikleri, iş doyumunun düşüklüğü, gelir yetersizliği, sık değişen müfredatlar, rahatsız olduklarını okul yönetimine veya veliye bildirirken suçluluk hissetmeleri ve olumsuz yönetici davranışları gibi sorunlar presenteeismi ortaya çıkartabilmektedir (Karagöz ve Bektaş, 2020, s. 395).

Yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle işletmelerin küçülmeleri sonucu işsizliğin artması ve iş güvencesizliğinin hissedilmesi de presenteeismin ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. (Cooper, 1998, s. 314). Hastalık nedeniyle işten çıkarılmaya karşı etkili bir yasal korumanın olmayışının ve ücretli hastalık izninin bulunmamasının, presenteeismin ortaya çıkmasında önemli itici güçler olduğuna dair araştırmalar da bulunmaktadır (Pärli, 2018, s.75). Özellikle "performans" uygulamaları ile çalışanların değerlendirmeye tabi tutulması ve ücret politikalarının bunun üzerinden gerçekleştirilmesi de presenteeismi ortaya çıkaran önemli bir faktördür (Mandıracıoğlu, 2013, s. 13).

Yapılan araştırmalarda, presenteeism algısı üzerinde çalışanların örgütsel adalet algılarının olumlu bir etkiye sahip olduğu ve örgütsel adalet algısı yüksek olan çalışanlar bir anlamda özveri göstererek hasta olsalar bile işe gitme davranışı sergiledikleri görülmektedir (Soyalın ve Kerse, 2020, s. 196). Dolayısıyla, işyerinde çalışanlara adil davranıldığına yönelik algıları olan çalışanlarda iş stresi ortadan kalkmakta, ancak hastayken işe gelmek gelmemeye tercih edilmektedir (Bayram vd., 2018, s. 209). Bununla birlikte işyerinde çalışanların psikolojik güçlendirme düzeyleri ve örgütsel iletişim algısı arttıkça, presenteeism olgusunda azalma olduğu görülmektedir (Kaplanseren ve Nart, 2020, s. 932). Ayrıca presenteeism ile örgütsel bağlılık ve örgütsel bağlılığın alt boyutları olan duygusal bağlılık ve devam bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığına ilişkin araştırmalar da mevcuttur (Baysal vd., 2014, s.150).

Presenteeism, genellikle işe devamsızlıktan daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Devamsızlığın aksine, presenteeism her zaman belirgin değildir. Birinin işe gelmediği tespit edilebilirken hastalığın veya tıbbi bir durumun kişinin performansını ne zaman veya ne kadar engellediği çoğu kez bilinememektedir (Hemp, 2004, s. 3). Çalışıyormuş gibi yapan personelin işyerine verdiği zarar, işe gitmeyen personelin verdiği zarardan daha fazla olabilmektedir. Ayrıca işe

gitmeyen bir çalışanın işyerine vereceği zararı önceden görüp telafi etmek ve tedbir alabilmek mümkün iken fiziken işte olduğu halde ruhen işte olmayan bir çalışanın neden olduğu verimsizliği hesap edip önlem almak oldukça sıkıntılıdır (Temizkan, 2019, s. 641). Nitekim yapılan bir araştırmaya göre, işkoliklerin eşek arısı işkolikler ve bal arısı işkolikler olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulması durumunda işkoliklerin çoğunlukla eşek arısı oldukları (ortaya verimli bir iş koyamadıkları) tespit edilmiştir (Yılan ve Özkanan, 2018, s. 88).

Hasta olduğu halde işe gelen ve çalışan kişi, kendisinin ve iş arkadaşlarının sağlığını ve verimliliğini negatif şekilde etkileyecek, buna ek olarak, sağlık sorunlarının artması, bozulan fonksiyonlar nedeniyle iş kazalarının ve hataların ortaya çıkması, agresiflik, yorgunluk, azalan motivasyon ve düşük konsantrasyon ile sonuçlanabilecektir (Ulu vd., 2016, s. 171). Nitekim presenteeism beraberinde verim ve performans düşüklüğü, çalışan motivasyonunda azalma, çalışan memnuniyetsizliği, işgören devir hızında artış ve hatta uzun dönemde işe devamsızlık sorunlarını beraberinde getirebilmektedir (Koçoğlu, 2007).

2. PRESENTEEİSMİN TÜRK ÇALIŞMA HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ

Presenteeismin Türk çalışma hukukundaki görünümü ele alınırken iş hukukunda ve sosyal güvenlik hukukunda olmak üzere iki başlık altında açıklamalarda bulunulacaktır. İş hukuku başlığı altında hasta olmasına karşın[1] işverenin bilgisi ve onayı dışında işe gelen işçi için fazla çalışma ücreti uygulaması ile presenteeismin iş sözleşmesine etkisi üzerinde durulacaktır. Sosyal güvenlik hukuku başlığı altında ise kısa vadeli sigorta kolları açısından ortaya çıkan sorumluluk konusu irdelenecektir.

2.1. İş Hukukunda

a) Presenteeism Nedeniyle Fazla Çalışma Yapılması

İşçinin hasta olmasına rağmen işe gelmesi durumunda, normal çalışma sürelerinde çalışılmasının yanı sıra fazla çalışmaya dahi kalınması söz konusu olabilmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki işçinin fazla çalışma noktasında onay vermiş olması her şartta fazla çalışma yapmasını gerektirmeyecektir. Nitekim hastalık durumunda işçi fazla çalışma yapmayabilecektir (Ekin, 2016, s. 343).

Türk çalışma mevzuatında, fazla çalışmanın yapılmasında işverenin onayı ve/veya bilgisinin gerekli olup olmaması konusunda net bir hüküm bulunmamaktadır. Buna karşın işverenin bilgi ve onayı dışında yapılan fazla çalışmanın niteliğini ortaya koymak, fazla çalışma ücretinin ödenmesinde ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklarda büyük öneme sahiptir. Fazla Çalışma Yönetmeliği'ne göre, fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma yaptırılması halinde çalışma saatlerini gösteren bir belge düzenlemek zorundadır. Bu itibarla işverenin böyle bir belge düzenlemesi veya işçilere fazla çalışma yapılacağı şeklinde beyanda bulunması açık bir talep niteliğinde olacaktır. Bir işyerinde fazla çalışma yapılmasına karar verecek ve bunu takip edip uygulayacak olan kişi, işveren veya vekilidir ve bu yetki işyerinde yapılacak çalışmanın zamanını ve ne kadar süreceğini de içermektedir (Köseoğlu ve Kabul, 2014, s. 241).

[1] Makalemizin bundan sonraki kısımlarında hastalık kavramı, iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ortaya çıkan rahatsızlıkları da kapsayacak şekilde kullanılacaktır.

Ancak burada yanıt bulmamız gereken asıl konu işverenin veya vekilinin fazla çalışmaya yönelik açık beyanda bulunmaması halinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim çalışanlarının fazla çalışma yaptığını tespit eden bir işveren veya vekili bu duruma müdahale etmez ve fazla çalışmanın bitirilmesini istemezse örtülü bir onay söz konusu olacaktır. Nitekim böyle bir durumda da işverenin gerekli belgeleri düzenlemesi ve çalışanlara fazla çalışma ücretini ödemesi gerekir. Bunun gibi, işverenin çalışanlarına ellerindeki iş bitmeden çıkılmayacağı şeklindeki talimat vermesi sonucunda çalışanların mecburen fazla çalışma yapması durumunda da işverenin işin sona erme zamanından bilgisi olmasa da fazla çalışma ücreti ödemesi gerekecektir. Benzer şekilde Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararına göre, işveren yazılı olarak fazla çalışma yapılmamasını bildirmiş olsa bile, ancak fazla çalışma yapılarak bitirilebilecek bir işi işçiden istemesi durumunda, işçinin fazla çalışma ücretini talep hakkı doğacaktır[2].

İşverenin veya vekilinin haberi olmadan yapılan fazla çalışmalarda ise işveren talebinin ötesinde işçi inisiyatifi söz konusu olacağından çalışana fazla çalışma ücreti ödenmemesi gerekecektir. Ancak Yargıtay'ın yerleşmiş olan "işverenin işyerinde geniş bir gözetim mekanizması kurma yükümlülüğü" şeklindeki kararları göz önünde bulundurulduğunda konu farklı bir hal almaktadır. Nitekim yapılan fazla çalışmanın işverenin veya vekilinin bilgisi haricinde yapıldığı iddiasında ispat yükümlülüğü işverene aittir. Burada özellikle işverenin bilgisi ve onayı olmaksızın yapılan fazla çalışmanın kısa süreli değil de uzun süreli olduğu bir durum varsa işverenin bilgisi olmadığı hususunu ispatlaması çok zor olacaktır. Dolayısıyla da böyle bir durumda fazla çalışma ücreti ödenmesi gerekecektir[3].

Özetle, presenteeism olgusu kapsamında işçinin hasta olmasına karşın işverenin bilgisi ve onayı dışında işyerinde bulunması ve bulunmanın fazla çalışma saatlerine de sarkması durumunda, işverenin bilgisi haricinde çalışma yapıldığını ispatlaması şartıyla, fazla çalışma ücretinin ödenmemesi gerekmektedir. Aksi halde (bilgisi haricinde çalışma olduğunu işverenin ispatlayamaması durumunda) fazla çalışma ücreti ödenmelidir.

b) Presenteeismin İş Sözleşmesine Etkisi

Tüm sözleşmelerde olduğu gibi iş sözleşmelerinde de dürüstlük kurallarına uygun davranılması önem arz etmektedir ve işçi ile işveren tarafın, gerek sözleşme kurulması, gerek sözleşmenin devamı ve gerekse de sözleşmenin sona erdirilmesinde bu kurala uygun hareket etmesi gerekmektedir (Umutlu ve Önder, 2020, s. 162). Hiç kuşkusuz burada değindiğimiz dürüstlük kuralının en önemli uzantısı ise özen borcudur. Presenteeism durumunda işçinin özen borcunu yerine getirmediği ise muhtemeldir. Nitekim özen borcu, bir yandan çalışanların güvenli bir ortamda iş görmelerine imkan sağladığı gibi, diğer taraftan ortaya çıkması muhtemel zararları engellemesi nedeniyle işverenin çıkarlarının korunmasına da hizmet eder (Makas, 2012, s. 152).

[2] YHGK, 03.03.1982, 1982/9.1702-932

[3] "İşçinin fazla saatlerle çalışma ücretini talep edebilmesi için, fazla çalışmanın işveren tarafından istendiğinin ispat edilmesi gerekir. Bununla birlikte, işveren ya da işveren vekili kendi iradesi ve isteği olmadan işçinin fazla çalıştığını görmüş ve bu hususta bilgi sahibi olduğu halde, bu çalışmaya engel olmamış ise, işçiye fazla çalışma konusunda bir emir vermediğini ileri sürerek, fazla çalışma ücretini ödemekten kaçınamayacaktır." (Yargıtay 9. Hukuk Dairesinin 21.04.1972 tarih ve E.1972/26738, K. 1972/12364 sayılı kararı). Aynı doğrultuda diğer Yargıtay Kararları için bkz: Y9HD., 15.01.1974, E.1974/25820, K.1974/22200; Y9HD., Y9HD., 17.09.1979, E.1979/9524, K.1975/11091, 06.03.1975, E.1975/2182, K.1975/14355; Y.9. HD. 05.05.1981, E.1981/1183, K.1981/6549.

Presenteeismin işverene, iş sözleşmesini haklı nedenle fesih imkanı verip vermeyeceği hususu hastalığın niteliğine göre değişecektir. Şayet işçinin yakalandığı hastalık bulaşıcı nitelikte değilse ve diğer çalışanları tehdit etmiyorsa iş sözleşmesinin işverence haklı nedenle feshi mümkün değildir. Bu durumda işveren işçiyi mümkünse hastalığına uygun bir birimde çalıştırmaya özen göstermelidir. Ancak işçinin bulaşıcı olmayan hastalığı işini yapmasına engel oluyor, hastalık devamlılık gösteriyor[4] ve işyerinde işçinin çalıştırılabileceği başka bir birim yoksa, işveren ihbar önellerine uyarak geçerli sebeple iş sözleşmesini feshedebilecektir. Ayrıca işçinin işe yoğunlaşmasının giderek azalması ve işini aksatarak işyerinde dolaşmak gibi durumların da geçerli nedenle fesih sebeplerinden olduğuna ilişkin görüşler bulunmaktadır (Çelik, 2013, s. 242; Süzek, 2020, s. 570, 574). Buradan hareketle presenteeism sonucunda işçinin işe yoğunlaşamaması ve işte var olamaması kuvvetle muhtemel olduğundan, bu durumun devamlılık göstermesi işverence geçerli nedenle fesih sonucunu doğurabilecektir.

İşçinin hastalığı bulaşıcı nitelikteyse ve işçi buna rağmen işe geliyor, işvereninin uyarısına rağmen bu davranışında devam ediyorsa işveren tarafından iş sözleşmesinin haklı nedenle feshi mümkün olabilecektir. Bu açıklamalarımızdaki yasal dayanağımızı 4857 sayılı İş Kanunu'nun 25-II/ı maddesi karşılamaktadır. Söz konusu hükme göre; *"işçinin kendi isteği veya savsaması yüzünden işin güvenliğini tehlikeye düşürmesi"* işverene haklı fesih imkanı vermektedir. Nitekim presenteeism olgusu kapsamında işe gelerek işin güvenliğini tehlikeye düşüren işçi "özen borcuna" aykırı hareket sergilemektedir ve maddede geçen savsama sözcüğü ihmal etme anlamını taşımaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki iş güvenliğinin tehlikeye düşürülmesi nedeniyle fesih hakkının kullanılabilmesi için, işçinin davranışının bir zarar ortaya çıkarmış olması zorunluluğu da bulunmamaktadır (Süzek, 2020, s. 698).

Presenteeism durumunda iş sözleşmesinin işverence haklı nedenle feshedilmesine imkan veren bir diğer kanun hükmü 4857 sayılı İş Kanunu'nun 25-I/b maddesinde yer almaktadır. Buna göre, *"işçinin tutulduğu hastalığın tedavi edilemeyecek nitelikte olduğu ve işyerinde çalışmasında sakınca bulunduğunun sağlık kurulunca saptanması durumunda"* işverenin derhal fesih hakkı bulunmaktadır[5]. Söz konusu madde hükmüne göre feshin yapılabilmesi için işçinin yakalandığı hastalığın tedavi edilemeyecek nitelikte olması ve çalışmasında sakınca olduğunun sağlık kurulunca saptanması gerekmektedir. Ancak burada belirtmemiz gerekir ki işçinin tutulduğu hastalığın tedavi edilemeyecek nitelikte olması durumunda illaki presenteeism olgusunun gerçekleşmesi (işçinin işyerinde olması) şartı bulunmamaktadır. İşçi işe gelmese dahi bu gerekçe ile iş sözleşmesinin işverence derhal feshi söz konusu olabilecektir. Ancak madde hükmündeki "işyerinde çalışmasında sakınca bulunduğu" ibaresi, bir bakıma presenteeismi önlemeye yönelik bir amaç da taşımaktadır.

Presenteeism olgusunun iş sözleşmesine etkisini ortaya koyabileceğimiz bir diğer durum ise 4857 sayılı İş Kanunu'nun 25-II/a maddesinde yer almaktadır. Buna göre; *"iş sözleşmesi yapıldığı sırada bu sözleşmenin esaslı noktalarından biri için gerekli vasıflar veya şartlar kendisinde bulunmadığı halde bunların kendisinde bulunduğunu ileri sürerek, yahut gerçeğe uygun olmayan bilgiler veya sözler söyleyerek işçinin işvereni yanıltması."* işverene derhal

[4] Sık sık hastalanıp rapor alan işçinin sözleşmesinin geçerli nedenle feshedilebileceği ile ilgili bkz: Y9HD., 09.04.2007, E.2006/35881, K.2007/9896.

[5] Bu durumda fesih hakkı; belirtilen hallerin işçinin işyerindeki çalışma süresine göre İş Kanunu'nun 17 nci maddedeki bildirim sürelerini altı hafta aşmasından sonra doğacaktır.

fesih hakkı vermektedir. Madde hükmünden de anlaşılacağı üzere, bu durumda işçinin işe kabul edilme ve işin verimliliği ile güvenliğini tehlikeye düşürmeme açısından kendisinde olmaması gereken bir özelliği saklaması söz konusudur. Hiç kuşkusuz bu özelliklere işçide mevcut olan kronik tıbbi rahatsızlıklar da dahildir. Nitekim işçi işe alınma esnasında işvereni olası herhangi bir zarardan uzak tutacak bir tutum izlemek zorundadır (Süzek, 2020, s. 690). Her ne kadar işçi işe alınırken ve işin devamı esnasında işverence sağlık gözetimine tabi tutulsa da ve hatta periyodik muayenelerden geçirilse de bazı rahatsızlıklar işçi tarafından gizlenebilmektedir. Böyle durumlarda da işverence sonradan bu rahatsızlığın anlaşılması halinde iş sözleşmesi derhal feshedilebilmektedir. Çünkü söz konusu madde hükmündeki "yanıltma" ibaresi sadece gerçek dışı sözler söylemeyi değil, aynı zamanda konuşması gerektiği halde susmayı da içermektedir(Süzek, 2020, s. 690). Ancak bu sebeple bir fesih yapılabilmesi için söz konusu rahatsızlığın işin yürütümüne engel olması veya iş sağlığı ve güvenliğini tehlikeye atması ve böyle bir rahatsızlığın söz konusu işin yürütümüne engel olduğunun iş sözleşmesinin kuruluşu aşamasında işçiye bildirilmesi veya bildirilmese bile bu durumun açıkça bilinir nitelikte olması gerekmektedir. Ayrıca, yanıltmanın bilerek ve isteyerek yapılmış olması ve işveren tarafından gerçek durum bilinseydi iş sözleşmesi yapılmayacak olması gereklidir. Aksi hallerde işveren açısından haksız bir fesih söz konusu olacaktır. Son olarak belirtmek gerekir ki söz konusu madde hükmü de bir bakıma dolaylı olarak presenteeismi önlemeye yönelik bir amaç taşımaktadır.

2.2. Sosyal Güvenlik Hukukunda

a) Geçici İşgöremezlik Ödeneği ve Sürekli İşgöremezlik Geliri Ödenmesi Açısından

Presenteeism durumunda çalışan, hasta olmasına karşın işverenin bilgisi dışında işe gelmektedir. Bu noktada, hasta olan işçi için iki durum söz konusu olabilecektir. Birinci durumda, çalışan herhangi bir sağlık kuruluşuna başvurmamış veya başvursa bile presenteeismden kaynaklanan kaygılarla istirahat raporu almamıştır. Bu durumda çalışan, bir bakıma hastalığını gizlemekte ve dolayısıyla da rahatsızlığı için herhangi bir ödeme (geçici işgöremezlik ödeneği) almamaktadır.

İkinci durumda ise çalışan bir sağlık kuruluşuna başvurmuş ve istirahat raporu almış olabilir. Böyle bir durumda çalışanın geçici işgöremezlik ödeneği alma hakkı ortaya çıkacaktır. Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinin 40 ıncı maddesinin dokuzuncu fıkrasına ve Kısa Vadeli Sigorta Kolları Tebliği'nin 15/IX. maddesine göre; "geçici iş göremezlik ödeneğinin ödenmesi esnasında 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrası (a) bendi kapsamındaki sigortalının, istirahatlı olduğu dönemde işyerinde çalışıp çalışmadığının işveren tarafından SGK'ya bildirilmesi gerekmektedir." Dolayısıyla işverene, istirahatli işçinin işyerinde çalışıp çalışmadığını kontrol görevi verilmiştir[6]. Burada belirtmek gerekir ki işçinin istirahat raporu

[6] "İstirahatli Olan Sigortalıların İşyerinde Çalışmadıklarına Dair Bildirimin İşverenlerce Sosyal Güvenlik Kurumuna Gönderilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ'in 5 inci maddesine göre; aylık prim ve hizmet belgesinde eksik gün nedeni olarak geçen 01 (istirahat) kodu ile bildirilen sigortalılar için bu bildirim, çalışılmadığına dair bildirim yerine geçer. Ayrıca, sigortalının yatarak tedavi gördüğü sürelerde, işveren tarafından çalışılmadığına dair bildirim yapılmasına gerek bulunmamaktadır." (SGK, 2016, s. 56).

aldığının işverence SGK'ya bildirimi gibi bir yükümlülük bulunmamaktadır. Çünkü alınan istirahat raporları otomatik olarak SGK sistemine düşmektedir.

Bu noktada ortaya başka bir sorun çıkmaktadır: Raporlu iken geçici işgöremezlik ödeneği alan çalışanın işyerinde çalışıp aynı zamanda ücret alması mümkün müdür? Böyle bir durumda raporlu günlerde fiilen çalışıp ücret alan işçiye geçici işgöremezlik ödeneği ödenmemesi gerekmektedir[7]. Sağlık hizmet sunucularınca istirahat raporu verilen ancak istirahatli olduğu dönemde işyerinde çalışan sigortalılar için işverenler tarafından "Çalıştı" bildiriminin ilgili ekranlardan yapılması gerekmektedir[8]. İşverenlerce "Çalıştı" bildirimi yapılan sigortalılara ödenek ödenmeyecek, önceden ödenmiş olanlarla ilgili 5510 sayılı Kanunun 96 ncı maddesine göre yapılan ödemelerin geri alınması işlemleri başlatılacaktır (SGK, 2016, s. 53).

Sigortalının istirahatli olduğu dönemde işyerinde çalıştığı yönünde inandırıcı şüphe olması, ihbar ve şikâyette bulunulması halinde konu SGK denetim elemanlarınca incelenecek, sigortalının istirahatli olduğu dönemde işyerinde çalıştığının tespit edilmesi durumunda 5510 sayılı Kanunun 22 nci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendi gereği[9] şayet henüz sigortalıya ödeme yapılmamış ise geçici iş göremezlik ödeneği ödenmeyecek, ödenmiş ise ödenen ödeneğin tahsili yoluna gidilecektir (SGK, 2016, s. 53).

Türk sosyal güvenlik sisteminde geçici işgöremezlik ödeneğinin dışında kısa vadeli sigorta kolları açısından sağlanan bir diğer önemli hak ise sürekli işgöremezlik geliridir. "İş kazası veya meslek hastalığı sonucu oluşan hastalık ve engellilik nedeniyle Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurulları tarafından verilen raporlara istinaden Kurum Sağlık Kurulunca meslekte kazanma gücü en az % 10 oranında azalmış bulunduğu tespit edilen sigortalı, sürekli iş göremezlik gelirine hak kazanır" (5510 SK, m. 19/1). Sigortalının sürekli işgöremezlik geliri alırken çalışmasını engeller nitelikte bir düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla sürekli işgöremezlik geliri alan bir sigortalı çalışsa dahi geliri kesilmeyecektir. Ancak bu noktada, bir sonraki başlık altında inceleyeceğimiz hekim tedbir ve tavsiyelerine uymama durumlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

b) Sigortalı Sorumluluğu Açısından

Presenteeism, işyerinde işvereni, çalışanı ve aynı zamanda sosyal güvenlik sistemini etkileyen nispeten yeni bir olgudur ve halk sağlığına ciddi bir tehdit oluşturabilmektedir (Pärli, 2018, s.74). Bu açıdan presenteeismin sosyal güvenlik hakları noktasında sigortalı açısından bazı

[7] Raporlu iken sigortalının çalışmaması durumunda işverenin atıfet kabilinde ücret ödemesi yapması mümkündür. Fiilen çalışmayan sigortalıya işverence ücretinin ödenmiş olması, ödeneğin verilmemesi veya verilenin geri alınması sonucunu doğurmaz (Güzel vd., 2014, s. 506). "İşverenlerce SGK'dan geçici iş göremezlik ödeneği alan sigortalılara, SGK tarafından ödenen geçici iş göremezlik ödeneği ile normal günlük kazançları arasındaki fark ücretleri veya SGK tarafından ödenen geçici iş göremezlik ödeneği dikkate alınmaksızın ayrıca normal günlük ücretlerinin ödendiği durumlarda, geçici iş göremezlik ödeneği alan sigortalılara istirahatlı bulundukları süreler için işverenlerince yapılan bu ödemeler, 5510 sayılı Kanunun 80 inci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinin (1) numaralı alt bendi kapsamında değerlendirilerek prime tabi tutulacaktır." (SGK, 2020, s. 105).

[8] Prim belgesi üzerinde yer alan eksik gün nedeni "01-İstirahat" veya "istirahatli olduğu sürelerde, işyerinde çalışmamıştır" olarak veya Manuel veya Elektronik Çalışılmadığına Dair Bildirim Giriş ekranından sigortalının istirahatli olduğu dönemde çalışıp çalışmadığını "Çalışmadı" veya "Çalıştı" olarak, bildirmeyen işverenlere 5510 sayılı Kanunun 102 nci maddesinin birinci fıkrasının (i) bendinde belirtilen asgari ücretin yarısı, geç bildirenlere ise asgari ücretin onda biri tutarında idari para cezası uygulanacaktır.

[9] Bu hususa makalemizin "b) Sigortalı Sorumluluğu Açısından" başlığı altında değinilecektir.

sorumluluklar doğurması kaçınılmaz olacaktır. Türk sosyal güvenlik sisteminde de buna yönelik bazı düzenlemelere yer verilmiştir.

Presenteeismden kaynaklanabilecek sigortalı sorumluluğu ile ilgili temel düzenleme 5510 sayılı Kanun'un 22 nci maddesinde yer almaktadır. Bu doğrultuda, presenteeism sonucunda sigortalının geç iyileşmesi ve hatta iş göremezlik oranının artması söz konusu olabilecektir. Madde hükmüne göre; *"Ceza sorumluluğu olmayanlar ile kabul edilebilir bir mazereti olanlar hariç, sigortalının iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık nedeniyle hekimin bildirdiği tedbir ve tavsiyelere uymaması sonucu tedavi süresinin uzamasına veya iş göremezlik oranının artmasına, malûl kalmasına neden olması halinde, uzayan tedavi süresi veya artan iş göremezlik oranı esas alınarak geçici iş göremezlik ödeneği veya sürekli iş göremezlik geliri dörtte birine kadarı eksiltilecektir"* (5510 SK, m. 22/1-a). Hiç kuşkusuz, maddede geçen "hekimin bildirdiği tedbir ve tavsiyelere uymama" ibaresi hekimin istirahat raporu vermesine karşın sigortalının işe gitmesi durumunu da içermektedir.

Aynı maddeye göre; *"tedavi gördüğü hekimden, tedavinin sona erdiğine ve çalışabilir olduğuna dair belge almaksızın çalışan sigortalıya geçici iş göremezlik ödeneği ödenmez, ödenmiş olanlar da yersiz yapılan ödeme tarihinden itibaren 5510 sayılı Kanunun 96 ncı madde hükümlerine göre geri alınır"* (5510 SK, m. 22/1-d). Dolayısıyla presenteeism kapsamında, tedavi sona erse bile çalışabilir kağıdı almayan sigortalı için ek yaptırımlar öngörülmüştür.

c) İşveren Sorumluluğu Açısından

Presenteeismin sosyal güvenlik hakları noktasında sigortalı açısından olduğu kadar işveren açısından da bazı sorumluluklar doğurması söz konusudur. Nitekim işverenin en önemli sorumluluklarından birisi işçiyi gözetme borcudur. İşçiyi gözetme borcu, sınırları dürüstlük ve iyi niyet kuralları ile belirlenen, geniş kapsamlı bir borç olup, işçinin kişiliğinin (yaşam, sağlık ve beden bütünlüğünün) korunması için gerekli önlemlerin alınması, yetkili makamlara zamanında bildirimlerde bulunma, işçiyi bilgilendirme, işçiye ait araç ve eşyaların korunması gibi yükümlülükleri kapsar (Güzel ve Ugan Çatalkaya, 2012, s. 168). Nitekim işçinin mevcut işini yapmasına engel bir sağlık sorunu olup olmadığının doktor raporu ile belirlenmesi ve bunun işverence takip edilmesi gerekmektedir[10].

Presenteeism, çalışanın hasta olmasına karşın işyerinde bulunması şeklinde karşımıza çıktığından, bu süre zarfında çalışanın işe odaklanması zorlaşmaktadır. Özellikle ağır ve tehlikeli işlerde bu durum iş kazalarına neden olabilecektir. Hasta bir çalışanın çalışıp çalışmadığını ve bu durumun hem çalışan hem de iş arkadaşları için risk oluşturup oluşturmadığını gözetleme görevi ise işveren ve işveren vekilindedir. Nitekim 5510 sayılı Kanun'da, *"iş kazası ve meslek hastalığı, işverenin kastı veya sigortalıların sağlığını koruma ve iş güvenliği mevzuatına aykırı bir hareketi sonucu meydana gelmişse, Kurumca sigortalıya veya hak sahiplerine bu Kanun gereğince yapılan veya ileride yapılması gereken ödemeler ile bağlanan gelirin başladığı tarihteki ilk peşin sermaye değeri toplamı, sigortalı veya hak sahiplerinin işverenden isteyebilecekleri tutarlarla sınırlı olmak üzere, Kurumca işverene ödettirilir"* (5510 SK, m. 21/1) hükmü yer almaktadır.

[10] Y7HD., E. 2013/19024, K. 2013/23031.

İşveren hem işyerinde çalışanların sağlık ve güvenliklerini korumak hem de yukarıda belirtilen yaptırımla karşı karşıya kalmamak için presenteeism şeklinde ortaya çıkan çalışan davranışlarına dikkat etmeli ve bunları engellemelidir. Nitekim çalışanın bir hastalığı ve buna ilişkin raporu varsa, ancak sigortalı bünyece elverişli olmadığı bir işte bulunuyor veya çalışıyorsa işverenin sorumluluğu söz konusu olacaktır[11]. Ayrıca 5510 Sayılı Kanun'un 21/1 maddesindeki hükümde yer alan sorumluluktan bahsedilebilmesinde zarara neden olan eylemin bilinçli olarak yapılması kasıt için yeterli olup, sonuçlarının istenip istenmemesi kastı ortadan kaldırmaz (SGK, 2016, s. 65). Dolayısıyla, işverenin veya vekilinin hasta olan sigortalının işte bulunması durumundan haberdar olmaması veya haberdar olsa bile göz yumması sorumluluğunu ortadan kaldırmayacaktır.

SONUÇ

Çalışanın hasta olmasına karşın işverenin bilgisi ve onayı dışında işyerinde bulunmasını ifade eden presenteeism olgusu, son yirmi yılda akademik araştırmalarda oldukça fazla ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle sektörler ve meslekler bazında presenteeism olgusunun ortaya çıkma şekilleri ve nedenleri bu çalışmalarda değerlendirilmiştir. İşkoliklik, iş ortamındaki stres, belirsizlikler, işi kaybetme korkusu, evdeki ve sosyal hayattaki bunalımlardan kurtulmak için işe sığınmak, örgütsel adalet algısı gibi hususlar presenteeism üzerinde etkide bulunmaktadır.

Hiç kuşkusuz presenteeismin nitelendirilmesi ve nedenlerinin belirlenmesi kadar sonuçlarının ortaya konulması da önem taşımaktadır. Nitekim presenteeism, hasta iken çalışan işçiyi performans, verimlilik ve sağlık açısından olumsuz etkilerken, aynı zamanda çalışma ortamı ve iş arkadaşları üzerinde de bazı sorunlar ortaya çıkartabilmektedir. Bu noktada presenteeism davranışlarının azaltılması amacıyla işveren ve işveren vekillerinin gerekli önlemleri almaları kaçınılmazdır. Bu noktada özellikle gözlemlenen presenteeismin nedenleri üzerinde yoğunlaşmak çözüm üretmek açısından faydalı olacaktır. Nitekim işyerinde, hasta çalışanın üzerindeki işini ve pozisyonunu kaybetme kaygısının ortadan kaldırılması bu noktada önem arz etmektedir. Ayrıca hastalanma halinde gelir kaybına uğranılmaması yönünde de adımlar atılmalıdır. Hastalanma halinde istirahat sürelerine riayet edilmesine başta işveren ve diğer yöneticiler olmak üzere tüm çalışanlarca dikkat edilmelidir.

Presenteeism olgusu sadece işyeri uygulamaları ve işveren tavırları ile önlenebilecek bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle çalışma mevzuatında da bu hususlarda düzenlemelerin yer alması gerekmektedir. Türk çalışma mevzuatı incelendiğinde doğrudan presenteeismin hedef alındığı düzenlemelerin varlığının yetersiz olduğu görülmektedir. Bunu yanı sıra çalışma kültürü açısından işyerinde bulunmamaya (devamsızlığa) işyerinde hastalığa rağmen bulunmaya (presenteeisme) nazaran daha dikkat edildiğinden bu hususa ilişkin uyuşmazlıkların ve yargı kararlarının da çok fazla olmadığını söyleyebiliriz. Buna karşın gerek iş gerekse de sosyal güvenlik mevzuatında dolaylı olarak presenteeism ile bağlantısını kurabileceğimiz birçok düzenleme yer almaktadır. Nitekim, iş mevzuatımızda hastayken fazla çalışmaya kalma durumu ve iş sözleşmesinin işverence geçerli veya haklı nedenle feshi hususlarında; sosyal güvenlik mevzuatımızda ise geçici işgöremezlik ödeneğinin alınması ve işveren ile sigortalının

[11] YHGK., 21.4.1998, E. 1998/2862, K. 1998/3011.

kısa vadeli sigorta kolları bağlamında sorumluluğunda presenteeism ile ilgi kurulabilecek hükümlere rastlamak mümkündür.

KAYNAKÇA

Bayram, A., Akdoğan, A. ve Harmancı, Y. (2018). Algılanan Örgütsel Adalet ve İşte Var Olamama (Presenteeism) İlişkisinde Stresin Aracı Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 197-211.

Baysal, İ., Baysal, G., Aksu, G. ve Aksu, N. (2014). Presenteeısm (işte varolmama sorunu) ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Adnan Menderes Üniversitesi akademik personeli üzerinde bir uygulama. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4 (3), 134-152.

Bergström G., Bodin L., Hagberg J., Lindh T., Aronsson G. ve Josephson M. (2009). Does sickness presenteeism have an impact on future general health?. *Int Arch Occup Environment Health*, 82, 1179-1190.

Biron, C., Brun, J., Ivers, H., ve Cooper, C. L. (2006). At work but ill: Psychosocial work environment and well-being determinants of presenteeism propensity, *Journal of Public Mental Health,* 5(4), 26-37.

Chia, Y.M. ve Chu, M.J.T. (2016). "Moderating Effects of Presenteeism on the Stress-Happinessrelationship of Hotel Employees: A Note". *International Journal of Hospitality Management,* 55, 52-56.

Cooper, C. (1998). The Changing Nature of Work. *Community, Work and Family*. 1 (3), 313-317.

Çelik, N. (2013). *İş Hukuku Dersleri*, Beta Yayınevi, İstanbul.

Çiçeklioğlu, H. ve Taşlıyan, M. (2019). Eğitim Kurumu Çalışanlarının Presenteeism (İşte Var Olamama) Algılarının Performanslarına Olan Etkisi ve Sosyo-Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14 (20), 22-53.

Çiftçi, B. (2010). İşte var ol(ama)ma sorunu ve işletmelerin uygulayabileceği çözüm önerileri. *Çalışma ve Toplum*, 2010(1), 153-174.

Demirbulat, Ö. G. ve Bozok, D. (2015). Presenteeism (işte varolamama) ile yaşam doyumu, fiziksel ve ruhsal iyilik halinin etkileşimine yönelik seyahat acentası işgörenleri üzerinde bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 16 (27), 7-13.

Demirgil, Z. ve Mücevher, M. (2017). Meslek yüksekokullarında presenteeism: idari ve akademik personel üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (21), 237-253.

Ekin, A. (2016). İş hukuku uygulamasında fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışmanın hukuki sonuçları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, Prof. Dr. Fevzi Şahlanan'a armağan sayısı, 337-370.

Ertürk, E., Erdirençelebi, M. ve Gökce, Ş. (2017). Presenteeism ile iş yaşam dengesi arasındaki ilişki. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi,* ICOMEP 2017 Özel Sayısı, 193-203.

Gunbeyi, M. ve Gundoğdu, T. (2010). Polis teşkilatının "işkolik" çalışanları. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1), 56-63.

Güzel, A. ve Ugan Çatalkaya, D. (2012). İşverenin İş Kazasından Doğan Sorumluluğunun Niteliği ve Sınırları, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 34, 157-188.

Güzel, A., Okur, A.R. ve Caniklioğlu, N. (2014). *Sosyal Güvenlik Hukuku,* Beta Yayıncılık, İstanbul.

Hemp, P. (2004). Presenteeism: At Work—But Out of It. *Harvard Business Review*, October 2004, 1-9.

Kaplanseren, S. ve Nart, S. (2020). Psikolojik Güçlendirme ve Presenteeism İlişkisinde Örgütsel İletişimin Aracılık Etkisi: Y Kuşağı Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergis*i, 18 (38), 913-941.

Karagöz, Ş. ve Bektaş, M. (2020). Presenteeismin tükenmişliğe etkisi: bir alan araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (4), 385-401.

Koçoğlu, M. (2007). *İşletmelerde Presenteeism Sorunu ve İnsan Kaynakları Yönetimi Çerçevesinde Mücadele Yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Köseoğlu, A. ve Kabul, S. (2014). 4857 sayılı İş Kanunu bağlamında çalışma süresinin aşılması: Fazla çalışma. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 72 (2), 233-268.

Makas, R. (2012). Türk Borçlar Kanunu ve İş Kanununa göre işçinin özen borcu ve borca aykırılığın hukuki sonuçları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16 (4), 149-180.

Mandıracıoğlu, P. (2013). Presentizm Olgusu. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3 (2), 9-17.

Mazzetti, G., Vignoli M., Schaufeli W. & Guglielmi, D. (2019). Work addiction and presenteeism: The buffering role of managerial support. *International Journal of Psychology*, 54 (2), 174-179.

Oran, F.Ç. ve Ünsar, A.S. (2018). Presenteeismin işe bağlılık açısından incelenmesi: öğretmenler üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (57), 683-695.

Pärli, K. (2018). Presenteeism, its effects and costs: a discussion in a labour law perspective. *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations,* 34 (1), 53–76.

Sanderson, K., Tilse, E., Nicholson, J., Oldenburg, B. & Graves, N. (2007). Which presenteeism measures are more sensitive to depression and anxiety?. *Journal of Affective Disorders,* 101 (1-3), 65–74.

SGK. (2016). *2016/21 Sayılı Kısa Vadeli Sigorta Kolları Uygulamaları Genelgesi,* Ankara.

SGK. (2020). *2020/20 Sayılı İşveren İşlemleri Genelgesi,* Ankara.

Soyalın, M. ve Kerse, G. (2020). Örgütsel adaletin hastayken işe gelme (presenteeism) davranışına etkisi: "Hangi adalet türü presenteizmin belirleyicisidir?". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 190-198.

Süzek, S. (2020). *İş Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Şahin, D. (2015). *Presenteeism (işte var olamama) ile algılanan örgütsel destek, korku iklimi ve çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişki: hemşirelere yönelik bir araştırma*. Basılmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edirne.

Temizkan, Ö.Y. (2019). İşe gitmeme ve çalışıyormuş gibi yapma davranışlarını etkileyen sosyo-demografik unsurlar: Bir alan çalışması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (3), 639-653.

Ulu, S., Özdevecioğlu, M. ve Ardıç, K. (2016). Kişilik özelliklerinin hasta iken işe gelme (presenteizm) davranışı üzerindeki etkileri: imalat sanayiinde bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0 (47), 167-18.

Umutlu, H. ve Önder, M. (2020). İşçinin ahlak ve iyiniyet kurallarına uymayan davranışları nedeniyle işverenin iş sözleşmesini derhal fesih hakkı. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 158-177.

Üzüm, B. ve Şenol, L. (2019). A-B Kişilik Tiplerinin Presenteizme Etkisi: Havacılık Sektöründe Bir Araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (18), 979-1000.

Yeşiltaş, M. ve Ayaz, E. (2019). İş Stresi ve Rol Belirsizliğinin Presenteizm (İşte Var Olamama) Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18. UİK Özel Sayısı, 741-771.

Yılan, Y. ve Özkanan, A. (2018). İşkolikler Üzerine Nitel Bir Çalışma: Bal Arısı Mı? Eşek Arısı Mı? . *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (C-IASOS Özel Sayısı), 80-91.

SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

FAZLA ÇALIŞMA SÜRELERİNİN YAŞAM KALİTESİ VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DÜZEYLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Mehmet Ali BADEM[1]

[1] İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koıruma ve Güvenlik Bölümü, 0000-0001-6205-925X

ÖZET

4857 sayılı İş Kanunu'nda haftalık 45 saatlik çalışma süresinin üzerinde yapılan çalışmalar olarak tanımlanan fazla çalışma, işçiye ek kazanç sağlarken, işçinin sağlığı ve sosyal yaşamı üzerinde ise, bir takım olumsuzluklara neden olabilmektedir. Bu çalışmada Antalya İli Alanya İlçesinde yer alan turizm işletmelerindeki çalışanların fazla çalışma ile ilgili görüşlerinin örgütsel bağlılık ve yaşam kaliteleri arasındaki ilişki incelenmiş ve çalışma 416 çalışana uygulanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak fazla çalışma bilgi düzeyi, fazla çalışmaya isteklilik ve fazla çalışma ile ilgili olumsuz düşüncelere boyutlarından oluşan fazla çalışma ölçeği, duygusal, devam ve normatif bağlılık düzeylerinin araştırıldığı örgütsel bağlılık ölçeği ve tükenmişlik, mesleki tatmin ve eşduyum yorgunluğu boyutlarının araştırıldığı yaşam kalitesi ölçeği kullanılmıştır. Araştırma neticesinde Fazla çalışma ile ilgili görüşler, örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi düzeyleri ve alt boyutlarının anlamlı olarak ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fazla Çalışma, Yaşam Kalitesi, Örgütsel Bağlılık

ABSTRACT

In the Labor Law No. 4857, overwork, defined as work done over a period of 45 hours per week, provides additional winnings for the worker, but may cause some negativity on the health and social life of the worker. A study on the relationship between organizational commitment and quality of life, of the opinions of the employees in the tourism enterprises located in Alanya province was applied to 416 employees. As a means of data collection in the survey, overwork knowledge level, willingness to work harder and overwork corresponding with overworked negative thoughts, emotional, continuity and normative commitment levels are investigated in organizational commitment scale and burnout, job satisfaction the quality of life scale that was sought was used. As a result of the research, it was found that opinions on overwork, organizational commitment and quality of life levels and sub-dimensions have significantly related.

Key words: Overwork, Quality of Life, Organizational Commitment

* Bu çalışma, T.C. Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalında Mehmet Ali BADEM tarafından Prof. Dr. Nursel TELMAN danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

1. GİRİŞ

4857 sayılı İş Kanunu'nda fazla çalışma haftalık 45 saatlik çalışma süresinin üzerinde yapılan çalışmalar olarak tanımlanmıştır. Yine 4857 Sayılı İş Kanunu'nun, çalışma sürelerini esnekleştirmek amacıyla getirdiği haftalık çalışma süresinin haftanın çalışılan günlerine dağıtılmasına ve denkleştirme uygulamalarına ilişkin esaslar fazla çalışma kavramının da bu çerçevede yeniden değerlendirilmesini gerektirmiştir.

Çalışma süreleri ve fazla çalışmalarla ilgili olarak 4857 Sayılı İş Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. 4857 Sayılı İş Kanunu, tarafların anlaşmasıyla, haftalık çalışma süresinin haftanın çalışılan günlerine günde onbir saati aşmamak kaydıyla, farklı şekilde dağıtılması olanağı getirmiştir. Bunun yanısıra, denkleştirme uygulaması sayesinde, bazı haftalarda 45 saatin üzerinde çalışma yapılsa dahi, ortalama haftalık çalışma süresi 45 saati aşmamışsa, bu çalışmaların fazla çalışma sayılmayacağı düzenlenmiştir.

Fazla çalışma, işçiye ek kazanç sağlarken, işçinin sağlığı ve sosyal yaşamı üzerinde ise, bir takım olumsuzluklara neden olabilmektedir. İşgörenler açısından ek gelir niteliğinde olan fazla çalışma, herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmadığında işgörenlerin fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Fazla çalışma kavramı, işçinin sağlığına, sosyal çevresi ile olan ilişkilerine, işyerindeki verimine, hatta devletin istihdam politikalarına etki eden yönleri ile İş Hukuku'nda önem taşıyan bir konudur. Fazla çalışma kavramına makro düzeyde bakıldığında da, ülkelerin ekonomi ve istihdam politikaları ile yakından ilgisinin olduğu görülmektedir. Nitekim, fazla çalışma yapılmasıyla üretim artışı sağlanırken, bir yandan ekonomi politikaları olumlu yönde etkilenmekte, bir yandan da, işsizliğin artması nedeniyle istihdam politikaları olumsuz yönde etkilenmektedir. Normal çalışmasının üzerinde yapılan fazla çalışma işçinin sağlığını etkileyeceği gibi, uzun çalışma saatlerinin doğuracağı yorgunluğun getireceği olumsuzluklar işçinin verimini de etkileyecektir. Çünkü sürekli çalışarak çevresi ile ilişkileri zayıflayan bir işçinin ekonomiye yapacağı katkının da kalitesi tartışılmaz bir şekilde düşecektir. Verimin azalması dışında, çalışılan saatlerin artması ile birlikte işçide oluşabilecek dikkat eksikliği iş kazalarının da artmasına neden olabilecektir. Bu bağlamda çalışmada fazla çalışma ile ilgili bilgilerin örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi ile olan ilişkisi incelenecektir.

1.1. FAZLA ÇALIŞMA

1.1.1. FAZLA ÇALIŞMA SÜRESİNİN TANIMI

Fazla çalışma, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 41, 42 ve 43'üncü maddelerinde düzenlenmiştir. Bu Kanun'a göre çıkarılmış olan 06.04.2004 tarihli "İş Kanununa İlişkin Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Yönetmeliği" (FÇY.) ile Kanun'un maddelerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

1475 sayılı İş Kanunu fazla çalışmayı, günlük çalışma süresi dışında yapılan çalışma olarak kabul etmiş ve bu uygulamada tartışmalara neden olmuştur. Buna karşılık 4857 sayılı İş Kanunu fazla çalışmayı 41'inci maddesinin ilk fıkrasında "...Kanunda yazılı koşullar çerçevesinde, haftalık kırk beş saati aşan çalışmalardır. " şeklinde tanımlayarak yıllarca süren karışıklığa çözüm getirmeye çalışmıştır. Fazla Çalışma Yönetmeliği de aynı tanımlamayı 3'üncü maddesinin İnci fıkrasının (a) bendinde yapmıştır. Ancak bu tanıma rağmen öğretide bazı yazarlar, fazla çalışmayı İş Kanunu'nun 41, 42, 43'üncü maddelerinde belirtilen sebeplerle günlük çalışma süresini aşan çalışmalar olarak tanımlanmaya devam etmektedirler. Bu yazarlara göre, işçilerin cumartesi günleri çalışıp çalışmamalarına göre, cumartesi çalıştıkları süre haftalık kırk beş saatlik normal çalışma süresinden çıkarılıp, kalan sürenin öteki iş

günlerine bölünmesi ile bulunacak olan günlük 7,5 saat ile 9 saat arasında değişen günlük çalışma süresinin aşılması halinde fazla çalışma yapıldığının kabul edilmesi gerekmektedir (Tunçomağ ve Centel, 2005: 150).

Yeni düzenlemeleri dikkate alarak fazla çalışmayı, "Bir işçinin, İş Kanunu 'nda belirtilen sebepler ile haftalık 45 saatlik çalışma süresinin veya çalışma süresinin denkleştirildiği hallerde, ortalama haftalık 45 saatlik çalışma süresinin üzerinde devamlılık taşımayan çalışmaları " olarak tanımlayabiliriz.

1.1.2. FAZLA ÇALIŞMA ÇEŞİTLERİ

Fazla çalışma türleri, ihtiyaç duyulan sebepler bakımından belirlenmektedir. Fazla çalışmaya yön veren yasal nedenler dikkate alındığında, fazla çalışma kavramı üçlü ayrıma tabi tutulmuştur. Buna göre, İş Kanunu'nun 41.maddesinde "Olağan Nedenlerle Fazla Çalışma", 42.maddesinde "Zorunlu Nedenlerle Fazla Çalışma" ve 43. maddesinde de "Olağanüstü Nedenlerle Fazla Çalışma" düzenlenmiştir. Ücret açısından fazla çalışma gerekçe ve çeşitlerinin bir önemi bulunmamakla birlikte, azami çalışma süreleri, işçinin onayının alınıp alınmaması, yasal mercilerin kararı veya bildirimi ve ayrıca, fazla çalışma karşılığının serbest zaman olarak kullanılıp kullanılamaması açılarından farklılıklar mevcuttur (Topçuoğlu, 2009: 17).

1.1.2.1. Olağan Fazla Çalışma

Fazla Çalışma Ücreti başlığı taşıyan İş Kanunu 41.maddesinin ilk fıkrasında, olağan nedenlerle fazla çalışma tanımlanmaktadır. Olağan fazla çalışma ülkenin genel yararı yahut işin niteliği veya üretimin artırılması gibi (sınırlayıcı olmayan) nedenlerle hemen her zaman yapılabilen ve tarafların isteğine (rızasına) bağlı bulunan fazla çalışmadır. Fazla çalışma yaptırılması bu nedenlerden herhangi birinin varlığına bağlıdır. İşverenin artan talebi karşılamak üzere fazla çalışma yaptırması ya da bir otel işletmesinde artan rezervasyonlar sebebiyle bazı işçilerin fazla çalıştırılmaları konuya örnek olarak gösterilebilir. Bu nedenler, olağan fazla çalışmayı, Kanun'da düzenlenen ve farklı hukuki rejime tabi zorunlu nedenlerle ve olağanüstü nedenlerle yapılan fazla çalışmadan ayırmaktadır (Akyiğit, 2007: 47).

1.1.2.2. Zorunlu Nedenlerle Fazla Çalışma

İş Kanunu'nun 42.maddesi; gerek bir arıza sırasında, gerek bir arızanın mümkün görülmesi halinde yahut makineler veya araç ve gereç için hemen yapılması gerekli acele işlerde yahut zorlayıcı sebeplerin ortaya çıkmasında, işyerinin normal çalışmasını sağlayacak dereceyi aşmamak koşulu ile işçilerin hepsi veya bir kısmına fazla çalışma yaptırılabileceğini hükme bağlayarak, hangi hallerde zorunlu nedenlerle fazla çalışma yapılabileceğini açıklamaktadır. Dolayısıyla bu tür çalışma, işyerinin yeniden normal çalışma düzenine gelene kadar ki haftalık iş süresinin üzerinde yapılan çalışmadır. Buradan hareketle zorunlu fazla çalışmanın, işyerinde karşılaşılan veya meydana gelen acil bir durum üzerine yapılan plansız ve düzensiz bir çalışma olduğu sonucuna ulaşılabilir (Akyiğit, 2006: 57).

1.1.2.3. Olağanüstü Hallerde Fazla Çalışma

Olağanüstü fazla çalışmaya ancak seferberlik halinde ve seferberlik süresini aşmamak şartıyla, yurt savunmasının gereklerini karşılayan işyerlerinde lüzum görülmesi halinde gidilebilir (İş K.md.43). Böyle bir uygulamaya gidilmesine karar vermeye yetkili merci Bakanlar Kurulu'dur. Bu kararın alınmış olması yeterli olduğundan, işçi ve işverenin rızası ile BÇM'nin izni aranmaz (Akyiğit, 2006: 59).

1.2. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

1.2.1. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN TANIMI

Örgütsel bağlılık kavramı farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış, tanımı ya da ölçümü üzerine çok az fikir birliğine varılmıştır. Örgütsel bağlılık kavramının temelini 1950'li yıllara kadar dayandırmak mümkündür. 1958 yılında Kelman örgütsel bağlılığı, bağlılığa temel teşkil eden üç psikolojik durum ile açıklamış ve uyma (compliance), içselleştirme (internalization), özdeşleştirme (identification) olarak adlandırdığı bu üç psikolojik durumun örgüte ve hedeflere bağlılığı sağlayan farklı unsurlar olduğunu öne sürmüştür (Vandenberg vd. 1994: 125).

Kelman'a göre "uyma", ödül ve cezalar, kâr ya da zararların karşılaştırılması yoluyla yapılan değerleme sonucunda ortaya çıkan bağlılığı, "içselleştirme", bireyin inançlarına ve değerlerine uyumlu olması nedeniyle örgüte ve hedeflere bağlılığını, "özdeşleşme" ise, bireyin duygusal olarak örgüt üyeliğini devam ettirme isteğini ifade etmektedir (Kanter, 1968: 501). Kelman'ın çok boyutlu olarak açıkladığı bu kavram bazı araştırmacılar tarafından da tek boyutlu olarak ele alınmıştır. Nitekim 1960 yılında Becker tarafından öne sürülen taraf tutma teorisi ile birlikte bağlılık kavramı örgütten ayrılış ile ilgili maliyetin fark edilmesi nedeniyle tutarlı (uyumlu) davranış gösterme olarak tanımlanmıştır. Örgütsel bağlılık ile ilgili literatür incelendiğinde ortak nokta olarak kavramın iş gücü ile olan ilişkisi görülmektedir. Örgüte karşı güçlü bir bağlılık duygusuna sahip olan çalışanlar, örgütten ayrılma olasılığı en düşük olanlardır. Aslında kavramla ilgili olarak literatürde yer alan bu ortak noktadan daha çok farklılıklar göze çarpmaktadır. Örgütsel bağlılık kavramına getirilen tanımlamalardaki bu farklılık, bağlılıkta sergilenen psikolojik durum, bağlılığın gelişimine yol açan öncül durumlar ve bağlılığın sonucu olarak beklenen davranışlar ile ilgili olabilmektedir (Allen ve Meyer, 1990: 1).

1.2.2. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN BOYUTLARI

1.2.2.1. Duygusal Bağlılık

Bağlılığın bu boyutu çalışanın örgüte karşı hissettiği duygusal bağı, örgütle özdeşleşmesini ve örgüte olan ilgi ve katılımını ifade etmektedir. Duygusal bağlılığı yüksek olan çalışan, örgüt değerleri ve hedeflerini kendi hedefleri ve değerleri gibi benimsemekte ve güçlü bir aidiyet duygusu hissetmektedir. Örgüt ile özdeşleşmenin bir göstergesi olan aidiyet duygusu ile birlikte çalışan kendisini örgüt içerisinde ailenin bir üyesi gibi görmektedir. Bu yüzden kendisini bu bütünün bir parçası olarak gören çalışan, örgütün bir üyesi olmaktan gurur duymakta ve üyeliğini sürdürmek istemektedir (Mitchell, 2006: 145).

1.2.2.2. Devam Bağlılığı

Bağlılığın bu boyutu çalışanın örgütten ayrılmanın kendisine getireceği maliyetin bilincinde olması ile ilgilidir. Bu bağlılık türünde birey duygusal bağlılıkta olduğu gibi istediği için değil, ihtiyaçları bunu gerektirdiği için örgüt üyeliğini devam ettirmek istemektedir (Allen ve Meyer, 1990: 5). Çünkü istese bile örgütten ayrılmak ona çok maliyetli olacaktır ya da zaten çalıştığı örgütten başka gidebileceği bir alternatifi de yoktur (Mitchell, 2006: 146). Burada çalışan için maliyet olarak görünen unsur başka örgüte transfer edilemeyecek bilgi, bu bilginin edinimi için harcadığı zaman ve para, örgüt içerisindeki çabalarının karşılığı olarak bir ödül beklentisi ya da örgüte uyumlu hareket etmemenin getirebileceği bir ceza bile olabilir. Çalışan örgütten ayrıldığında yaptığı tüm yatırımların kaybına uğrayacaktır. Bu nedenle de örgütten ayrılmak istemeyecektir. Alternatifsizlik durumunda da yine birey örgütten ayrılabilmesi için uygun bir alternatifinin olmayışı nedeniyle örgüt üyeliğini devam ettirmeye kendisini zorunlu hissedecektir

1.2.2.3. Normatif Bağlılık

Bağlılığın bu boyutu normatif baskılar nedeniyle örgüt üyeliğini devam ettirme isteğini ifade etmektedir. Bu bağlılıkta çalışan örgüte karşı bir vefa borcu hissetmekte ve bu nedenle örgütten ayrılmak istememektedir. Örgütten ayrılırsa hissedeceği suçluluk duygusu nedeniyle örgüt üyeliğini devam ettirmenin en doğru seçenek olduğunu düşünmektedir. Literatürde bu boyut ile ilgili olarak öne sürülmüş çok fazla görüş olmamakla birlikte Meyer ve Allen'in öne sürdüğü bu bağlılık boyutunun temeli Wiener'in görüşüne dayanmaktadır (Allen ve Meyer, 1990: 7).

Çalışan kendi çıkarına uyduğu için değil doğru olan davranışın örgütte çalışmaya etmek olduğuna inandığı için örgüt üyeliğini devam ettirmek istemektedir. Bireyin hissettiği normatif baskılar örgütün ona yapmış olduğu eğitim, terfi gibi yatırımlardan ya da yöneticinin çalışana sağladığı yardım ve manevi destekten kaynaklanabilir. Bu durumda çalışan örgütten ayrılmanın doğru olmayacağı düşüncesiyle, diğer bir ifadeyle örgüte karşı duyduğu sadakat duygusuyla örgüt üyeliğini devam ettirecektir.

1.3. YAŞAM KALİTESİ KAVRAMI

1.3.1. YAŞAM KALİTESİ

Bireyin sosyal yaşantısının bir parçası olan çalışma, bireyin günlük hayatının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışma bireyin bedensel ve/ya zihinsel olarak emek vererek ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel doyuma ulaşması durumu olarak tanımlanabilir. Kalite, nitelik bakımından insan, nesne ve yaşantının diğerlerine göre farklarını belirten ve ayırt edici özelliklerini belirleyen özellik olarak ifade edilmektedir. Yaşam kalitesi ise, yaşantının insanlar, toplumlar ve kültürler arasındaki ayırt edici özelliklerini belirlemektedir (Küçükusta, 2007: 91).

Bu çalışma kapsamında yaşam kalitesi çalışma hayatı bağlamında ele alınmaktadır. Bu sebeple çalışma ve iş yaşamı bireylerin yaşam kalitesi ile bir arada değerlendirilmektedir.

Tınar (1996) ise bu bilgileri de kapsayabilecek şekilde çalışmayı, bireyin bedensel, zihinsel ve ruhsal emek harcayarak kendisi veyahut başkaları için değer yaratan mal veya hizmet üretmesi olarak açıklamıştır. Söz konusu mal ve hizmet üretiminin, bedensel, zihinsel ve ruhsal çabaların bütünü ile gerçekleşmesinden ötürü çalışma olgusu kendi içerinde güçlükleri ve karmaşık olabilecek bir yapıyı da içermektedir. Bu noktada, çalışan bir bireyin yaşamının da bu tür bir zihinsel, ruhsal ve bedensel çabalar sonucunda etkilenebilmesi, yaşamıyla ilgili duyduğu haz veya olumsuz duygulanımların ortaya çıkabilmesi söz konusudur. Böylece, çalışma yaşamında "yaşam kalitesinin" anlaşılması ve araştırılması önem arz etmektedir (Tınar, 1996: 41).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışma, gözlemlerin ve ölçme yöntemlerinin tekrarlanabildiği ve sayısal araştırmalar vasıtasıyla gerçekleştirildiği araştırma yöntemi olan nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma nicel araştırma tekniklerinden olan tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Tarama araştırmaları "Bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özelliklerinin belirlendiği genellikle diğer araştırmalara göre daha büyük örneklemler üzerinde yapılan araştırmalar" şeklinde ifade edilebilir (Karasar 2015, s.122).

2.2. Araştırmanın Modeli

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

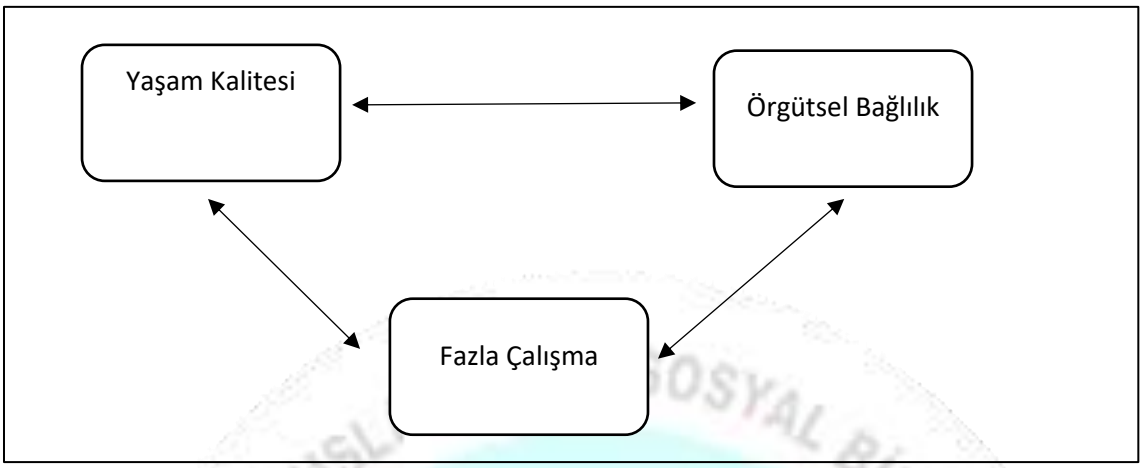

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Antalya İli Alanya İlçesinde turizm sektöründe çalışanlardır. Araştırmanın örneklemi ise evrenden tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 416 kişiden oluşmaktadır.

2.4. Demografik Özellikler

Çizelge 1. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Kadın	144	34,6	34,6	34,6
	Erkek	272	65,4	65,4	100,0
	Total	416	100,0	100,0	

Katılımcılar cinsiyetlerine göre %65,4 (272 Kişi) Erkek, %34,6 (144 Kişi) Bekar şeklinde dağılmışlardır.

Çizelge 2. Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yaş	22-34 Yaş	228	54,8	54,8	54,8
	35-44 Yaş	108	26,0	26,0	80,8
	45-60 Yaş	74	17,8	17,8	98,6
	60 Yaş ve Üstü	6	1,4	1,4	100,0
	Total	416	100,0	100,0	

Katılımcılar yaşlarına göre %54,8 (228 Kişi) 22-34 Yaş, %26 (108 Kişi) 35-44 Yaş, %17,8 (74 Kişi) 45-60 Yaş ve %1,4 (6 Kişi) 60 yaş ve üstü şeklinde dağılmışlardır.

Çizelge 3. Katılımcıların Gelirlerine Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde

Gelir	1600 TL ve Altı	62	14,9	14,9	14,9
	1601 - 2000 TL	172	41,3	41,3	56,3
	2001 - 3000 TL	116	27,9	27,9	84,1
	3001 - 4000 TL	32	7,7	7,7	91,8
	4001 TL ve Üstü	34	8,2	8,2	100,0
	Total	416	100,0	100,0	

Katılımcılar gelir durumlarına göre %41,3 (172 Kişi) 1601 – 2000 TL, %27,9 (116 Kişi) 2001 – 3000 TL, %14,9 (62 Kişi) 1600 TL ve Altı, %8,2 (34 Kişi) 4001 TL ve üstü, %7,7 (32 Kişi) 3001 – 4000 TL şeklinde dağılmışlardır.

Çizelge 4. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Eğitim Durumu	İlkokul	68	16,3	16,3	16,3
	Ortaokul	66	15,9	15,9	32,2
	Lise	150	36,1	36,1	68,3
	Önlisans	60	14,4	14,4	82,7
	Lisans	56	13,5	13,5	96,2
	Lisansüstü	16	3,8	3,8	100,0
	Total	416	100,0	100,0	

Katılımcılar eğitim durumlarına göre %36,1 (150 Kişi) Lise, %16,3 (68 Kişi) İlkokul, %15,9 (66 Kişi) Ortaokul, %14,4 (60 Kişi) Önlisans, %13,5 (56 Kişi) Lisans, %3,8 (16 Kişi) Lisansüstü şeklinde dağılmışlardır.

Çizelge 5. Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Medeni Durum	Bekar	220	52,9	52,9	52,9
	Evli	196	47,1	47,1	100,0
	Total	416	100,0	100,0	

Katılımcılar medeni durumlarına göre %52,9 (220 Kişi) Bekar, %47,1 (196 Kişi) Evli şeklinde dağılmışlardır.

Çizelge 6. Katılımcıların Çalışma Saatlerine Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde

Çalışma Saati	30-45 Saat Arası	230	55,3	55,3	55,3
	45 Saat Üstü	186	44,7	44,7	100,0
	Total	416	100,0	100,0	

Katılımcılar çalışma saatlerine göre %55,3 (230 Kişi) 30-45 saat arası, %44,7 (186 Kişi) 45 saat ve üstü şeklinde dağılmışlardır.

2.5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada sınanacak olan hipotezler;

H_1: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_2: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_3: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri gelir durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H_4: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H_5: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri eğitim düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

H_6: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri haftalık çalışma sürelerine göre farklılık göstermektedir.

H_7: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri arasında ilişki vardır.

2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Antalya İli Alanya İlçesinde yer alan turizm sektörü çalışanları örnekleminde seçilen 416 kişi, bu kişilerin ölçek olarak kullanılan yaşam kalitesi, fazla çalışma ve örgütsel bağlılık ölçeklerine belirttikleri görüşler ile sınırlıdır.

2.7. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmada örneklemin evreni temsil ettiği, veri toplama araçlarının araştırmanın amacını karşıladığı ve katılımcıların ölçeklerde yer alan ifadelere yönelik belirttikleri görüşlerin doğru ve samimi olduğu varsayılmaktadır.

2.8. Veri Toplama Araçları

Fazla çalışma ile ilgili ölçek, literatürsel bilgilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Pilot uygulama neticesinde faktör analizi yapılıp ölçeğin madde yükleri ve boyutları incelenmiştir. Yapılan faktör analizi neticesinde ölçek 3 alt boyuta ayrılmış ve bu boyutlar toplam varyansın %54,22'sini açıklamaktadır. Faktör analizi neticesinde ölçek fazla çalışma ile ilgili bilgi düzeyi, fazla çalışma ile ilgili olumsuz görüş ve istekli görüş şeklindedir.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği, Meyer ve Allen tarafından geliştirilen (1997), Karakuş (2005) tarafından uyarlaması yapılan ve Karagöz (2008) `ün yüksek lisans tezinde kullandığı Üç Boyutlu Örgütsel Bağlılık modeli kullanılmıştır. Ankette 18 soru bulunmaktadır. Bu sorular duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık boyutlarını sınıflandırmaya yönelik hazırlanmıştır.

Yaşam kalitesi ölçeği olarak, 2005'de Stamm tarafından geliştirilen 2010'da Aslı Yeşil ve arkadaşları tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Çalışanlar için yaşam kalitesi ölçeği (Proffesional quality of life scale-IV)" kullanılmıştır. Ölçek 30 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlardan birincisi Mesleki Tatmin, çalışanın kendi mesleği veya işiyle ilgili bir alanda yardıma ihtiyacı olan bir başka kişiye yardım etmesi sonucunda duyduğu tatmin ve memnuniyet duygusunu ifade eder. İkinci alt boyut Tükenmişlik, umutsuzluk, iş yaşamında oluşan sorunlarda başa çıkmada zorluk yaşanmasıyla ortaya çıkan tükenmişlik duygusunu ölçmektedir. Üçüncü alt boyut İkincil Travmatik Stres veya Eşduyum Yorgunluğu olarak ifade edilmektedir

2.8. Verilerin Analizi ve Güvenilirlik

Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirilirken, istatistiksel analizler için SPSS 21.0 İstatistik paket programı kullanılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Frekans, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) yönteminden faydalanılmıştır.

Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup durumunda, normal dağılım gösteren parametrelerin gruplar arası karşılaştırmalarında Bağımsız örnekler (İndependent samples) t testi, niceliksel verilerin karşılaştırılmasında ikiden fazla grup durumunda, normal dağılım gösteren parametrelerin gruplar arası karşılaştırmalarında Tek yönlü (One way) Anova testi ve farklılığa neden olan grubun tespitinde Tukey testi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkinin tespit edilmesinde korelasyon analizi uygulanmıştır. Sonuçlar % 95 güven aralığında, $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Araştırmada elde edilen verilerin güvenilirliklerinin test edilmesi için yapılan Cronbach's Alpha testi neticesinde fazla çalışma ölçeğinde yer alan verilerin Cronbach's Alpta test istatistiği 0,805, Örgütsel Bağlılık ölçeğinde yer alan verilerin Cronbach's Alpha test istatistiği 0,882, Yaşam Kalitesi ölçeğinde yer alan verilerin Cronbach's Alpha test istatistiği 0,875 olarak tespit edilmiş ve verilerin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Araştırmanın Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Çizelge 7. Katılımcıların Fazla Çalışma, Örgütsel Bağlılık ve Yaşam Kalitesi Ölçeği Görüşlerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılık Analizi

	Cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma	F	Sig.p.
FÇBİLORT	Kadın	144	2,3806	,56287	11,952	0,148
	Erkek	272	2,2853	,67321		
FÇOLSZORT	Kadın	144	2,2778	,55749	0,505	0,116
	Erkek	272	2,1863	,56806		
FÇİSTEKORT	Kadın	144	1,8095	,53479	3,113	0,335
	Erkek	272	1,7595	,48649		
ÖBDUYORT	Kadın	144	3,3356	,61545	0,110	0,818
	Erkek	272	3,3505	,63235		
ÖBDEVORT	Kadın	144	3,0185	,93143	7,067	0,875
	Erkek	272	3,0049	,78395		
ÖBNORORT	Kadın	144	3,2847	,88694	6,230	0,200
	Erkek	272	3,1801	,73512		

ÖBORT	Kadın	144	3,2130	,63060	5,013	0,553
	Erkek	272	3,1785	,52323		
YKTÜKORT	Kadın	144	2,9199	,49957	0,026	**0,000**
	Erkek	272	3,1222	,47952		
YKEDYORT	Kadın	144	2,3986	,66616	0,130	0,827
	Erkek	272	2,3838	,64873		
YKMTORT	Kadın	144	3,7444	,76513	1,828	**0,000**
	Erkek	272	3,4559	,79275		
YKORT	Kadın	144	3,0884	,49373	0,073	**0,001**
	Erkek	272	2,9199	,48225		

Araştırmanın "H_1: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir" hipotezinin sınanması amacıyla Bağımsız T – Testi analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde kadınların yaşam kalitesi ölçeği tükenmişlik, mesleki tatmin ve genel olarak yaşam kalitesi düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç çerçevesinde "H_1: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir" kabul edilmiştir.

Çizelge 8. Katılımcıların Fazla Çalışma, Örgütsel Bağlılık ve Yaşam Kalitesi Ölçeği Görüşlerinin Yaşlarına Göre Farklılık Analizi

		N	Ort.	Std. Sapma	F	Sig.p.	Fark
FÇBİLORT	22-34 Yaş	228	2,2211	,65591	4,656	0,003	2 > 1
	35-44 Yaş	108	2,4889	,59489			
	45-60 Yaş	74	2,3568	,60886			
	60 Yaş ve Üstü	6	2,4667	,41312			
	Total	416	2,3183	,63811			
FÇOLSZORT	22-34 Yaş	228	2,2193	,59172	2,628	0,050	3 > 2
	35-44 Yaş	108	2,1173	,54366			
	45-60 Yaş	74	2,3514	,51134			
	60 Yaş ve Üstü	6	2,3333	,00000			
	Total	416	2,2179	,56544			
FÇİSTEKORT	22-34 Yaş	228	1,7469	,53403	1,771	0,152	-
	35-44 Yaş	108	1,7646	,48251			
	45-60 Yaş	74	1,8958	,44193			
	60 Yaş ve Üstü	6	1,6667	,07377			
	Total	416	1,7768	,50366			
ÖBDUYORT	22-34 Yaş	228	3,2807	,55809	1,882	0,132	-
	35-44 Yaş	108	3,4074	,70059			
	45-60 Yaş	74	3,4505	,69557			
	60 Yaş ve Üstü	6	3,3889	,60246			
	Total	416	3,3454	,62585			
ÖBDEVORT	22-34 Yaş	228	2,9678	,77146	2,144	0,094	-
	35-44 Yaş	108	3,0278	,90731			
	45-60 Yaş	74	3,1622	,91536			
	60 Yaş ve Üstü	6	2,3889	,60246			
	Total	416	3,0096	,83684			

ÖBNORORT	22-34 Yaş	228	3,1170	,78904	3,078	0,027	2 > 1
	35-44 Yaş	108	3,3889	,73554			
	45-60 Yaş	74	3,2613	,86584			
	60 Yaş ve Üstü	6	3,3333	,25820			
	Total	416	3,2163	,79148			
ÖBORT	22-34 Yaş	228	3,1218	,52567	2,923	0,074	-
	35-44 Yaş	108	3,2747	,56374			
	45-60 Yaş	74	3,2913	,64650			
	60 Yaş ve Üstü	6	3,0370	,48771			
	Total	416	3,1904	,56219			
YKTÜKORT	22-34 Yaş	228	3,0298	,47398	2,361	0,071	-
	35-44 Yaş	108	2,8815	,51811			
	45-60 Yaş	74	3,0243	,48844			
	60 Yaş ve Üstü	6	3,0000	,77460			
	Total	416	2,9899	,49542			
YKEDYORT	22-34 Yaş	228	2,5035	,63328	9,586	0,000	1 > 2 3 > 2
	35-44 Yaş	108	2,1241	,62650			
	45-60 Yaş	74	2,3892	,65157			
	60 Yaş ve Üstü	6	2,8000	,61968			
	Total	416	2,3889	,65405			
YKMTORT	22-34 Yaş	228	3,4781	,75510	3,288	0,051	-
	35-44 Yaş	108	3,7130	,79250			
	45-60 Yaş	74	3,6108	,89160			
	60 Yaş ve Üstü	6	3,0000	,46476			
	Total	416	3,5558	,79436			
YKORT	22-34 Yaş	228	3,0038	,46765	1,085	0,355	-
	35-44 Yaş	108	2,9062	,49256			
	45-60 Yaş	74	3,0081	,56962			
	60 Yaş ve Üstü	6	2,9333	,30984			
	Total	416	2,9782	,49225			

Araştırmanın "H_2: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir" hipotezinin sınanması amacıyla Tek Yönlü ANOVA Testi analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde katılımcıların fazla çalışma ile ilgili görüşleriyle örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi düzeylerinin yaşlarına göre farklılaştığı görülmektedir (Sig.p. < 0,05). Söz konusu farklılıkların hangi yaş grupları arasındaki farklılıktan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan post-hoc (Tukey testi) analizi neticesinde;

- 35-44 yaş aralığındaki çalışanların fazla çalışma ile ilgili bilgi düzeylerinin 22-34 yaş aralığındaki katılımcılara göre daha yüksek,
- 45 – 60 yaş aralığındaki çalışanların fazla çalışma ile ilgili olumsuz görüşlerinin 35-44 yaş aralığındaki katılımcılara göre daha yüksek,
- 35-44 yaş aralığındaki çalışanların örgütsel bağlılık ölçeği normatif bağlılık alt boyutu düzeylerinin 22-34 yaş aralığındaki katılımcılara göre daha yüksek,

- 22-34 yaş ve 45 – 60 yaş aralığındaki çalışanların yaşam kalitesi ölçeği eşduyum yorgunluğu düzeylerinin 35-44 yaş aralığındaki katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 9. Katılımcıların Fazla Çalışma, Örgütsel Bağlılık ve Yaşam Kalitesi Ölçeği Görüşlerinin Gelir Durumlarına Göre Farklılık Analizi

		N	Ort.	Std. Sapma	F	Sig.p.	Fark
FÇBİLORT	1600 TL ve Altı	62	1,9548	,62873	16,161	0,000	3 > 1 3 > 2 4 > 1 4 > 2 5 > 1 5 > 2
	1601 - 2000 TL	172	2,1837	,65478			
	2001 - 3000 TL	116	2,5483	,54891			
	3001 - 4000 TL	32	2,5750	,39267			
	4001 TL ve Üstü	34	2,6353	,52679			
	Total	416	2,3183	,63811			
FÇOLSZORT	1600 TL ve Altı	62	2,1720	,53218	1,455	0,215	-
	1601 - 2000 TL	172	2,1899	,62343			
	2001 - 3000 TL	116	2,3218	,51251			
	3001 - 4000 TL	32	2,1250	,53380			
	4001 TL ve Üstü	34	2,1765	,49397			
	Total	416	2,2179	,56544			
FÇİSTEKORT	1600 TL ve Altı	62	1,7926	,50004	5,907	0,000	5 > 1 5 > 2 5 > 3
	1601 - 2000 TL	172	1,6811	,47553			
	2001 - 3000 TL	116	1,7734	,50694			
	3001 - 4000 TL	32	1,9464	,52048			
	4001 TL ve Üstü	34	2,0840	,48236			
	Total	416	1,7768	,50366			
ÖBDUYORT	1600 TL ve Altı	62	3,5376	,69044	2,534	0,040	1 > 4
	1601 - 2000 TL	172	3,3469	,64999			
	2001 - 3000 TL	116	3,3046	,64316			

	3001 - 4000 TL	32	3,1354	,24843			
	4001 TL ve Üstü	34	3,3235	,48711			
	Total	416	3,3454	,62585			
ÖBDEVORT	1600 TL ve Altı	62	3,1935	,77776	3,042	0,017	1 > 4 2 > 4
	1601 - 2000 TL	172	3,0698	,90140			
	2001 - 3000 TL	116	2,9713	,76020			
	3001 - 4000 TL	32	2,6250	,70202			
	4001 TL ve Üstü	34	2,8627	,86502			
	Total	416	3,0096	,83684			
ÖBNORORT	1600 TL ve Altı	62	3,2527	,81635	0,608	0,657	-
	1601 - 2000 TL	172	3,1919	,84216			
	2001 - 3000 TL	116	3,1638	,80667			
	3001 - 4000 TL	32	3,3125	,53840			
	4001 TL ve Üstü	34	3,3627	,62019			
	Total	416	3,2163	,79148			
ÖBORT	1600 TL ve Altı	62	3,3280	,59007	1,840	0,120	-
	1601 - 2000 TL	172	3,2028	,61482			
	2001 - 3000 TL	116	3,1466	,54302			
	3001 - 4000 TL	32	3,0243	,30525			
	4001 TL ve Üstü	34	3,1830	,43283			
	Total	416	3,1904	,56219			
YKTÜKORT	1600 TL ve Altı	62	2,9613	,55200	1,171	0,323	-
	1601 - 2000 TL	172	2,9500	,48648			
	2001 - 3000 TL	116	3,0724	,46356			
	3001 - 4000 TL	32	2,9938	,53457			
	4001 TL ve Üstü	34	2,9588	,49489			
	Total	416	2,9899	,49542			

YKEDYORT	1600 TL ve Altı	62	2,5194	,58136	2,825	0,075	-
	1601 - 2000 TL	172	2,3860	,65054			
	2001 - 3000 TL	116	2,4500	,61042			
	3001 - 4000 TL	32	2,1625	,74650			
	4001 TL ve Üstü	34	2,1706	,77206			
	Total	416	2,3889	,65405			
YKMTORT	1600 TL ve Altı	62	3,3774	,91641	5,369	0,000	4 > 1 4 > 2
	1601 - 2000 TL	172	3,4372	,75255			
	2001 - 3000 TL	116	3,6345	,78940			
	3001 - 4000 TL	32	3,9688	,66596			
	4001 TL ve Üstü	34	3,8235	,68271			
	Total	416	3,5558	,79436			
YKORT	1600 TL ve Altı	62	2,9527	,54152	1,351	0,250	-
	1601 - 2000 TL	172	2,9244	,48417			
	2001 - 3000 TL	116	3,0523	,46997			
	3001 - 4000 TL	32	3,0417	,48541			
	4001 TL ve Üstü	34	2,9843	,50972			
	Total	416	2,9782	,49225			

Araştırmanın "H_3: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri gelir durumlarına göre farklılık göstermektedir" hipotezinin sınanması amacıyla Tek Yönlü ANOVA Testi analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde katılımcıların fazla çalışma ile ilgili görüşleriyle örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi düzeylerinin gelir durumlarına göre farklılaştığı görülmektedir (Sig.p. < 0,05). Söz konusu farklılıkların hangi gelir grupları arasındaki farklılıktan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan post-hoc (Tukey testi) analizi neticesinde;

- 2001 – 3000, 3001-4000 ve 4001 TL ve üstünde gelire sahip olan çalışanların fazla çalışma ile ilgili bilgi düzeylerinin 1600 TL Altı ve 1601 – 2000 TL aralığında gelir durumuna sahip olan aralığındaki katılımcılara göre daha yüksek,

- 4001 TL ve üstünde gelire sahip olan çalışanların fazla çalışma ile ilgili isteklilik düzeylerinin 1600 TL ve Altı, 1601 – 2000 TL ve 2001 – 3000 TL aralığındaki katılımcılara göre daha yüksek,

- 1600 TL ve Altında gelire sahip olan çalışanların örgütsel bağlılık ölçeği duygusal bağlılık alt boyutu düzeylerinin 3001 – 4000 TL aralığında gelire sahip olan katılımcılara göre daha yüksek,

- 1600 TL ve Altında ve 1601 – 2000 TL gelire sahip olan çalışanların örgütsel bağlılık ölçeği devam bağlılığı alt boyutu düzeylerinin 3001 – 4000 TL aralığında gelire sahip olan katılımcılara göre daha yüksek,

- 3001 – 4000 aralığında TL gelire sahip olan çalışanların yaşam kalitesi ölçeği mesleki tükenmişlik alt boyutu düzeylerinin 1600 TL Altı ve 1601 – 2000 TL aralığında gelire sahip olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 10. Katılımcıların Fazla Çalışma, Örgütsel Bağlılık ve Yaşam Kalitesi Ölçeği Görüşlerinin Eğitim Durumlarına Göre Farklılık Analizi

		N	Ort.	Std. Sapma	F	Sig.p.	Fark
FÇBİLORT	İlkokul	68	2,1824	,65448	2,272	0,067	-
	Ortaokul	66	2,4424	,58863			
	Lise	150	2,2933	,64990			
	Önlisans	60	2,4067	,57633			
	Lisans	56	2,2286	,70883			
	Lisansüstü	16	2,6000	,45019			
	Total	416	2,3183	,63811			
FÇOLSZORT	İlkokul	68	2,2157	,53953	2,116	0,063	-
	Ortaokul	66	2,2121	,63417			
	Lise	150	2,1200	,52283			
	Önlisans	60	2,3000	,65152			
	Lisans	56	2,3690	,49514			
	Lisansüstü	16	2,3333	,54433			
	Total	416	2,2179	,56544			
FÇİSTEKORT	İlkokul	68	1,7017	,41649	6,194	0,000	6 > 1 6 > 2 6 > 3 6 > 4 6 > 5
	Ortaokul	66	1,6580	,48841			
	Lise	150	1,7486	,51219			
	Önlisans	60	1,8286	,47256			
	Lisans	56	1,8622	,51757			
	Lisansüstü	16	2,3571	,50034			
	Total	416	1,7768	,50366			
ÖBDUYORT	İlkokul	68	3,3922	,68250	2,567	0,027	3 > 5
	Ortaokul	66	3,3788	,72001			
	Lise	150	3,4156	,69158			
	Önlisans	60	3,2444	,47880			
	Lisans	56	3,1190	,35635			
	Lisansüstü	16	3,5208	,25000			
	Total	416	3,3454	,62585			
ÖBDEVORT	İlkokul	68	3,0637	,90513	1,080	0,371	-
	Ortaokul	66	2,9545	,93669			
	Lise	150	3,0511	,75824			
	Önlisans	60	2,9222	,88483			

	Lisans	56	2,8929	,73610			
	Lisansüstü	16	3,3542	,94060			
	Total	416	3,0096	,83684			
ÖBNORORT	İlkokul	68	3,1961	,73693	3,652	0,003	4 > 2 4 > 5
	Ortaokul	66	3,0657	,81223			
	Lise	150	3,1933	,75778			
	Önlisans	60	3,5111	,75780			
	Lisans	56	3,0476	,86440			
	Lisansüstü	16	3,6250	,77817			
	Total	416	3,2163	,79148			
ÖBORT	İlkokul	68	3,2173	,60909	2,338	0,041	6 > 5
	Ortaokul	66	3,1330	,63395			
	Lise	150	3,2200	,59359			
	Önlisans	60	3,2259	,53384			
	Lisans	56	3,0198	,31506			
	Lisansüstü	16	3,5000	,34427			
	Total	416	3,1904	,56219			
YKTÜKORT	İlkokul	68	2,8588	,51318	3,830	0,002	6 > 1 6 > 2
	Ortaokul	66	2,8545	,44243			
	Lise	150	3,0187	,49036			
	Önlisans	60	3,0367	,49436			
	Lisans	56	3,1036	,44270			
	Lisansüstü	16	3,2625	,62809			
	Total	416	2,9899	,49542			
YKEDYORT	İlkokul	68	2,4176	,68783	1,529	0,180	-
	Ortaokul	66	2,2667	,56387			
	Lise	150	2,4467	,61247			
	Önlisans	60	2,2633	,62787			
	Lisans	56	2,4179	,67423			
	Lisansüstü	16	2,6000	1,08812			
	Total	416	2,3889	,65405			
YKMTORT	İlkokul	68	3,2500	,73312	5,292	0,000	2 > 1 4 > 1 6 > 1
	Ortaokul	66	3,7152	,74426			
	Lise	150	3,4640	,78862			
	Önlisans	60	3,7733	,80082			
	Lisans	56	3,6179	,81578			
	Lisansüstü	16	4,0250	,67676			
	Total	416	3,5558	,79436			
YKORT	İlkokul	68	2,8422	,51462	2,811	0,016	6 > 1
	Ortaokul	66	2,9455	,41360			
	Lise	150	2,9764	,48882			
	Önlisans	60	3,0244	,51435			
	Lisans	56	3,0464	,49231			
	Lisansüstü	16	3,2958	,50463			
	Total	416	2,9782	,49225			

Araştırmanın "H_4: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir"

hipotezinin sınanması amacıyla Tek Yönlü ANOVA Testi analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde katılımcıların fazla çalışma ile ilgili görüşleriyle örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi düzeylerinin eğitim durumlarına göre farklılaştığı görülmektedir (Sig.p. < 0,05). Söz konusu farklılıkların hangi eğitim durumları arasındaki farklılıktan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan post-hoc (Tukey testi) analizi neticesinde;

- Lisansüstü mezunu olan çalışanların fazla çalışmaya olan isteklilik düzeylerinin diğer çalışanlara göre daha yüksek,
- Lise mezunu olan çalışanların duygusal bağlılık düzeylerinin lisansüstü mezunu olan çalışanlara göre daha yüksek,
- Önlisans mezunu olan çalışanların normatif bağlılık düzeylerinin ortaokul ve lisans mezunu olan çalışanlara göre daha yüksek,
- Lisansüstü mezunu olan çalışanların genel örgütsel bağlılık düzeylerinin lisans mezunu olan çalışanların göre daha yüksek,
- Lisansüstü mezunu olan çalışanların yaşam kalitesi ölçeği tükenmişlik düzeylerinin ilkokul ve ortaokul mezunu olan çalışanların göre daha yüksek
- Ortaokul, Önlisans ve lisansüstü mezunu olan çalışanların yaşam kalitesi ölçeği mesleki tükenmişlik düzeylerinin ilkokul mezunu olan katılımcılara göre daha yüksek,

- Lisansüstü mezunu olan çalışanların ilkokul mezunu olan katılımcılara göre yaşam kalitesi düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 11. Katılımcıların Fazla Çalışma, Örgütsel Bağlılık ve Yaşam Kalitesi Ölçeği Görüşlerinin Medeni Durumlarına Göre Farklılık Analizi

	Medeni	**N**	**Ort.**	**Std. Sapma**	**F**	**Sig.p.**
FÇBİLORT	Bekar	220	2,2145	,66687	8,909	**0,000**
	Evli	196	2,4347	,58426		
FÇOLSZORT	Bekar	220	2,1970	,59132	3,806	0,423
	Evli	196	2,2415	,53542		
FÇİSTEKORT	Bekar	220	1,7623	,53619	5,749	0,536
	Evli	196	1,7930	,46528		
ÖBDUYORT	Bekar	220	3,3136	,61138	0,881	0,274
	Evli	196	3,3810	,64140		
ÖBDEVORT	Bekar	220	2,9697	,80592	1,374	0,303
	Evli	196	3,0544	,87014		
ÖBNORORT	Bekar	220	3,1833	,82236	0,231	0,368
	Evli	196	3,2534	,75569		
ÖBORT	Bekar	220	3,1556	,56962	0,393	0,180
	Evli	196	3,2296	,55256		
YKTÜKORT	Bekar	220	2,9945	,51406	0,044	0,840
	Evli	196	2,9847	,47488		
YKEDYORT	Bekar	220	2,3964	,67492	0,100	0,751
	Evli	196	2,3806	,63143		
YKMTORT	Bekar	220	3,4536	,75546	6,769	**0,010**
	Evli	196	3,6704	,82278		
YKORT	Bekar	220	2,9482	,49756	0,711	0,400
	Evli	196	3,0119	,48528		

Araştırmanın "H_5: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir" hipotezinin sınanması amacıyla Bağımsız T - Testi analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde evli olan katılımcıların fazla çalışma ile ilgili bilgi düzeyleri ile yaşam kalitesi ölçeği mesleki tükenmişlik düzeylerinin bekar katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. (Sig.p. < 0,05).

Çizelge 12. Katılımcıların Fazla Çalışma, Örgütsel Bağlılık ve Yaşam Kalitesi Ölçeği Görüşlerinin Çalışma Saatlerine Göre Farklılık Analizi

	Çalışma Saati	N	Ort.	Std. Sapma	F	Sig.p.
FÇBİLORT	30-45 Saat Arası	230	2,3322	,65492	3,223	0,622
	45 Saat Üstü	186	2,3011	,61802		
FÇOLSZORT	30-45 Saat Arası	230	2,1449	,60746	7,593	**0,003**
	45 Saat Üstü	186	2,3082	,49559		
FÇİSTEKORT	30-45 Saat Arası	230	1,7739	,49630	0,063	0,897
	45 Saat Üstü	186	1,7803	,51392		
ÖBDUYORT	30-45 Saat Arası	230	3,3841	,66198	3,214	0,161
	45 Saat Üstü	186	3,2975	,57623		
ÖBDEVORT	30-45 Saat Arası	230	3,0638	,81904	0,327	0,142
	45 Saat Üstü	186	2,9427	,85582		
ÖBNORORT	30-45 Saat Arası	230	3,3043	,80490	0,544	**0,012**
	45 Saat Üstü	186	3,1075	,76274		
ÖBORT	30-45 Saat Arası	230	3,2507	,58239	2,511	**0,015**
	45 Saat Üstü	186	3,1159	,52826		
YKTÜKORT	30-45 Saat Arası	230	2,9426	,48615	1,542	**0,030**
	45 Saat Üstü	186	3,0484	,50180		
YKEDYORT	30-45 Saat Arası	230	2,3470	,63471	0,725	0,146
	45 Saat Üstü	186	2,4409	,67532		
YKMTORT	30-45 Saat Arası	230	3,4417	,80196	0,029	0,201
	45 Saat Üstü	186	3,6968	,76370		
YKORT	30-45 Saat Arası	230	2,9104	,51037	0,858	0,112
	45 Saat Üstü	186	3,0620	,45645		

Araştırmanın "H_6: Turizm sektörü çalışanlarının yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili görüşleri çalışma saatlerine göre farklılık göstermektedir" hipotezinin sınanması amacıyla Bağımsız T - Testi analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde 45 saat üstünde çalışan katılımcıların fazla çalışma ile ilgili olumsuz görüşlere katılım düzeylerinin 30-45 saat arasında çalışan katılımcılara göre daha yüksek olduğu, 30-45 saat arasında çalışan

katılımcıların normatif bağlılık ve genel örgütsel bağlılıklarının 45 saat üstünde çalışan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olduğu, 45 saat üstünde çalışan katılımcıların yaşam kalitesi ölçeği tükenmişlik düzeyleri 30-45 saat arasında çalışan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Sig.p. < 0,05).

Çizelge 13. Fazla Çalışma, Örgütsel Bağlılık ve Yaşam Kalitesi Ölçeği Görüşler İlişki Analizi

		FÇBİLORT	FÇOLSZORT	FÇİSTEKORT	ÖBDUYORT	ÖBDEVORT	ÖBNORORT	ÖBORT	YKTÜKORT	YKEDYORT	YKMTORT	YKORT
FÇBİLORT	Pea.Cor.	1										
	P											
FÇOLSZORT	Pea.Cor.	-,074	1									
	P	,130										
FÇİSTEKORT	Pea.Cor.	,126*	,087	1								
	P	,010	,075									
ÖBDUYORT	Pea.Cor.	-,019	,083	,244**	1							
	P	,695	,092	,000								
ÖBDEVORT	Pea.Cor.	-,043	,134**	,149**	,438**	1						
	P	,378	,006	,002	,000							
ÖBNORORT	Pea.Cor.	,133**	-,123*	,274**	,399**	,205**	1					
	P	,006	,012	,000	,000	,000						
ÖBORT	Pea.Cor.	,034	,040	,293**	,776**	,755**	,719**	1				
	P	,490	,421	,000	,000	,000	,000					
YKTÜKORT	Pea.Cor.	,204**	,080	-,025	-,014	-,099*	-,036	-,071	1			
	P	,000	,105	,606	,782	,044	,461	,148				
YKEDYORT	Pea.Cor.	,090	,030	,019	,109*	,165**	-,072	,089	,612**	1		
	P	,067	,536	,699	,027	,001	,144	,071	,000			
YKMTORT	Pea.Cor.	,207	,021	,012	-,072	-,248**	,095	-,105*	,485**	,095	1	
	P	,070	,672	,814	,142	,000	,053	,032	,000	,054		
YKORT	Pea.Cor.	,219**	,051	,006	,005	-,093	,007	-,041	,867**	,699**	,742**	1
	P	,000	,296	,900	,923	,057	,885	,402	,000	,000	,000	

5 - 6 HAZİRAN 2021

Fazla çalışma ile ilgili görüşler, örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi düzeyleri arasındaki ilişki korelasyon analizi ile analiz edilmiştir. Analiz neticesinde Fazla çalışma ile ilgili görüşler, örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi düzeyleri ve alt boyutlarının anlamlı olarak ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Sig.p. < 0,05). Söz konusu ilişkilerin yönü ve düzeyleri şu şekilde belirtilebilir:

- Fazla çalışma bilgi düzeyleri ile fazla çalışma ile ilgili isteklilik düzeyi, örgütsel bağlılık alt boyutu normatif bağlılık, yaşam kalitesi ölçeği at boyutu tükenmişlik alt boyutu ile genel yaşam kalitesi düzeyi arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki olduğu,

- Fazla çalışma ile ilgili olumsuz düşünceler ile örgütsel bağlılık alt boyutu olan devam bağlılığı arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki olduğu,

- Fazla çalışma ilgili isteklilik düzeylerinin örgütsel bağlılık alt boyutu olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı, normatif bağlılık ve genel örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki olduğu,

- Örgütsel bağlılık alt boyutu olan duygusal bağlılık ile yaşam kalitesi alt boyutu olan eşduyum yorgunluğu alt boyutu arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki olduğu,

- Örgütsel bağlılık alt boyutu olan devam bağlılığı ile yaşam kalitesi alt boyutu olan tükenmişlik ve mesleki tatmin alt boyutu arasında negatif yönlü eşduyum yorgunluğu ile pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki olduğu görülmektedir

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

4857 sayılı İş Kanunu ile çalışma hayatımıza giren, çalışma sürelerinin denkleştirilmesi esası fazla çalışma kavramının tanımlanmasında farklılık yaratmıştır. İş Kanunu'nun 63'üncü maddesinde belirlenen koşulların yerine getirilmesi ile 2 ay (toplu sözleşmeler ile 4 aya kadar uzayabilir) içerisinde işçinin ortalama haftalık çalışma süresi hesaplanacaktır. Bu durumda işçi, bazı haftalarda kanunda belirlenen 45 saatlik çalışma süresini aşmış olsa bile fazla çalışmadan bahsedilmeyecektir (İş K.m.41/I). Çünkü fazla çalışma yapıldığının kabulü için ortalama haftalık çalışma süresinin 45 saati geçmesi gerekmektedir.

Fazla çalışma sürelerinin süreklilik arz etmesi çalışanların gerek sosyal gerekse mesleki yaşantılarında olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Bir işletmedeki işgücü gereksinimi mevcut işgücü ile karşılanması halinde, işletmenin ihtiyacını duyduğu gereksinim az ve kısa süreli bir gereksinim ise, ortaya çıkan söz konusu ihtiyacın, mevcut işgörenlerin emek arzlarını artırıcı bazı önlemlerle giderilebilmesi sağlanabilmektedir. Konuyla ilgili olarak örneğin, gereksinim duyulan işletmede şüphesiz yasal, beşeri ve sosyal olanakların da elverdiği ölçülerde fazla çalışma uygulamaları yapılabilir, işgörenlerin çalışma süreleri uzatılabilir ve işgörenlerin izinleri ve tatilleri kısaltılabilir. Yine gereksinim duyulan işletmelerde alınabilecek bir diğer önlem vardiya sayılarının artırılması hususudur. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi sözü edilen önlemler, işletmelerin acil olarak ihtiyaç duydukları zamanlarda, kısa süreliğine devreye sokulabilecek ve uygulanabilecek önlemleri oluşturmaktadırlar. İşgücü gereksinimi duyulan işletmelerde orta ve uzun dönemli ihtiyaçların söz konusu olduğu durumlarda ise, işletmeler tarafından alınabilecek diğer önlemler arasında; mevcut işgörenlerin yeterliliğini ve verimliliğini artırmaya yönelik önlemler uygulanabilmektedir. Örneğin çeşitli eğitimlerle işgörenlerin yeterliliklerinin artırılması, işgörenlerin daha fazla ve verimli çalışabilmeleri amacıyla çeşitli güdüleme yöntemlerinin kullanılması sayılabilmektedir. İşletmeler tarafından yeni teknolojiyle geliştirilen üretim araçlarından ve tekniklerinden işgörenlerin yararlanmaları sağlanarak işgücü tasarrufu sağlanabilmektedir. Böylece mevcut işgörenlerin daha verimli ve etkin bir şekilde çalışabilmeleri de sağlanmış olmaktadır. İşletmelerin işgücü gereksinimlerini mevcut işgörenlerle karşılayabilmeleri hususunda alabilecekleri bir başka önlemde işgörenlerin işletme içinde işlerinin ve yerlerinin değiştirilmesi hususudur. Özellikle, işgücü gereksiniminin belirli birimlerle sınırlı olduğu durumlarda, işletme içi terfi ve nakiller yoluyla gereksinimin kısmen veya tamamen giderilmesi sağlanabilmektedir. İkinci sıradaki başlığı ele aldığımızda ise, bir işletmedeki işgücü gereksiniminin geçici veya sürekli statüde yeni işgören istihdamı yoluna gidilmesi yoluyla giderilmesinin öngörülmesi halidir. İşgören gereksinimi duyulan işletmede işgören açığının kapatılabilmesi için yeterli ya da uygun işgörenin olmaması hallerinde, işletme geçici konumda ya da sürekli konumda çalışmak üzere "yeni işgören alımı" yoluna gidebilecektir. İşgören alımı gerektiğinde, verilmesi gereken bir karar, işgören alımının "geçici veya sürekli" mi olacağı, yoksa dış kaynaklardan yararlanma (outsourcing) yoluna mı

gidileceğidir. Eğer işgücü açığı, eldeki işgörenle karşılanamayacak ölçüde büyük fakat "geçici bir süre için" söz konusu ise, işletmenin "geçici işgören istihdamı" yoluna gitmesi uygun olacaktır.

Araştırmada, Antalya İli Alanya İlçesinde yer alan turizm işletmelerinde çalışanların fazla çalışma ile ilgili görüşlerin yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Yapılan analizler neticesinde fazla çalışma bilgi düzeyleri ile çalışanların normatif bağlılık düzeylerinin doğrusal olarak anlamlı ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Düzey olarak düşük seviyede olsa da çalışanların fazla çalışma bilgi düzeyleri arttıkça örgüte olan normatif bağlılık düzeylerinin de aynı doğrultuda değişeceği tespit edilmiştir.

Çalışanların fazla çalışma ile ilgili olumsuz düşüncelere sahiplik düzeylerinin çalışanların devam bağlılık düzeyleri ile doğrusal bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Buna göre çalışanların fazla çalışma ile ilgili olumsuz düşüncelere daha yüksek düzeyde sahip olan çalışanlar örgüte olan bağlılıkları sadece devam bağlılığı boyutunda artmakta, duygusal ve normatif bağlılık düzeylerinin etkilenmediği değerlendirmesini yapmak mümkündür. Buna karşılık çalışanların fazla çalışma ile ilgili isteklilik düzeyleri arttıkça devam bağlılıkları ile normatif ve duygusal bağlılık ile genel örgütsel bağlılık düzeylerinin arttığı görülmektedir. Bu değerlendirmeye fazla çalışmaya olan isteklilik düzeylerinin devam bağlılıkları ile normatif ve duygusal bağlılık ile genel örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki doğrultusunda varılmıştır.

Araştırma sonucunda çalışanların fazla çalışma bilgi düzeyleri ile fazla çalışmaya olan isteklilik düzeylerinin doğrusal olarak anlamlı ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sonuç çalışanların fazla çalışma ile ilgili ne kadar çok bilgi sahibi olduğunda fazla çalışmaya olan isteklilik düzeylerinin daha da artacağını göstermektedir. Bu durumda daha verimli bir çalışma ortamı oluşturmak adına çalışanların yasal hak ve sorumlulukları hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Araştırma sonucunda fazla çalışma ilgili isteklilik düzeylerinin örgütsel bağlılık alt boyutu olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı, normatif bağlılık ve genel örgütsel bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki olduğu, tespit edilmiştir. Bu bağlamda fazla çalışma yapılması gereken durumlarda verimli çalışma ortamının oluşması için aidiyet duygusunu ve örgütsel bağlılığı artırmanın faydası olacaktır.

Araştırma neticesinde elde edilen sonuçlardan bir diğeri de 45 saat üstünde çalışan katılımcıların yaşam kalitesi ölçeği tükenmişlik düzeyleri 30-45 saat arasında çalışan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olduğunu göstermekte. Diğer yandan çalışma yaşam kalitesi sadece iş doyumunu değil, aile hayatını, boş zamanlar ve sosyal faaliyetler gibi diğer boyutları da etkilemektedir. Bu nedenle iş ortamının iş doyumu üzerindeki etkisi iş dışı yaşam boyutları ve yaşamın genelinden alınan doyum, kişisel mutluluk ve öznel esenlik gibi konuları da kapsamaktadır. (Şahin,2001:57). Bu durumda mutlu ve donanımlı nesillerin yetişmesi hususunda son derece önemli rol oynayan mutlu aile ortamının oluşması için çalışma saatlerinin düzenlenmesinin şüphesiz olumlu bir sonuç doğuracağını savunabiliriz.

Analiz neticesinde katılımcıların fazla çalışma ile ilgili görüşleriyle örgütsel bağlılık ve yaşam kalitesi düzeylerinin eğitim durumlarına göre farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuçlardan Lisansüstü mezunu olan çalışanların genel örgütsel bağlılık düzeylerinin lisans mezunu olan çalışanların göre daha yüksek, olduğunu ele aldığımızda çalışan sirkülasyonunun zarar verebileceği işletmelerde eğitim seviyesi yüksek adaylar tercih edilmelidir.

KAYNAKÇA

Akyiğit, E. (2007), İş Hukuku, 6.Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

AKYİĞİT, E. (2006),4857 Sayılı İş Kanunu Şerhi, Ankara

Allen, N.J. ve Meyer, J.P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to The Organization, Journal of Occupational Psychology, 63, 1-18.

Badem, M.A. (2018). Fazla çalışma sürelerinin çalışanların yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık düzeyleri üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, İstanbul.

Kanter, R. (1968). Commitment and Social Organization: A Study of Commitment Mechanisms in Utopian Communities, American Sociological Review, 33(4), 499-517.

Karadeniz, Ö. (1976), Roma'da İş İlişkileri, Ankara Üniversitesi Yayınları.

KARAGÖZ, A. (2008), İlk ve Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin Öğretmenler Tarafından Algılanan Etik Liderlik Rolleri ile Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlıkları Arasındaki İlişki (Bursa İli Örneği), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Karakuş, M. (2005), Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlık Düzeyleri - Elazığ ili Örneği, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya

Karasar, N. (2011). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Küçükusta, D. (2007). Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesinin Çalışma Yaşamı Kalitesi Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Mitchell, M.J. (2006). Person-Organization Fit, Organizational Commitment and Intent to Leave Among Nursing Leaders, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Huizenga School of Business and Entrepreneurship.

Mollamahmutoğlu, H. (2005). İş Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara.

Şahin, T.Y. (2001). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Oluşturmacı Yaklaşımın Otantik Değerlendirme Süreçlerini Kullanarak Öğrenciler Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi, Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Tınar, M.Y. (1996). Çalışma Psikolojisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Topçuoğlu, İ. (2009). Türk Hukuku'nda Fazla Saatlerle Çalışma, TÜHİS Yayın, Ankara.

Tunçomağ, K. ve Centel T. (2005). İş Hukukunun Esasları. 5. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Tüzün, E.H. ve Eker, L. (2003). Health Assessment Criteria And Quality Of Life, Health Society, 13(2), 3-8.

Vandenberg, R. K. ve arkadaşları. (1994). A Critical Examination of the Internalization, Identification, and Compliance Commitment Measures, Journal of Management, 20(1), 123-140.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

YENİ NORMAL ÇALIŞMA HAYATINDA GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

Mehmet Ali BADEM[1]

[1] İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koıruma ve Güvenlik Bölümü, 0000-0001-6205-925X

Özet

2019 yılının son günlerinde Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde ortaya çıkan koronavirüs salgını, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmesi ile birlikte tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu gelişme günlük yaşam üzerinde olduğu gibi iş yaşamında da büyük etkiler ortaya çıkarmıştır. İş sağlığı ve güvenliği bağlamında biyolojik etkenler arasında yer alan koronavirüs, biyolojik risklerin kabul edilebilir seviyelerde olduğu işyerlerinde de önemli önlemler alınmasını gerektirmektedir. Koronavirüs salgınından önce iş yerlerinde çalışan bireylerin sağlık ve güvenlik algısında sektörel ve bölgesel faktörler önemli rol oynarken tüm dünyada etkisi hissedilen bu salgın döneminde sağlık ve güvenlik algısının değişiklik gösterdiği söylenebilir. İşyerlerini tehlike gruplarına göre sınıflandırdığımızda çok tehlikeli iş yerleri ile az tehlikeli iş yerlerinde alınması gereken sağlık ve güvenlik önlemleri farklılık gösterirken salgın döneminde aradaki farklılıkların en azından biyolojik risklerle mücadele kapsamında azaldığını söyleyebiliriz.

Koronavirüs salgını doğrudan insandan insana bulaş riskinin yüksek olduğu bir salgın türü olarak karşımıza çıkmış ve bu bağlamda bireysel önlemlerin toplum sağlığının korunması adına önemli rol oynadığı görülmüştür. Bu çalışmada bireysel önlemlerin hayata geçirilmesinde önemli bir etken olan güvenlik kültürü kavramı ile ilgili ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmalar incelenerek güvenlik kültürünün yeni normal çalışma hayatı içerisindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Güvenlik Kültürü, Koronavirüs

Abstract

The coronavirus epidemic, which occurred in Wuhan, China's Hubei province in the last days of 2019, affected the whole world with the announcement of a pandemic by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020. This development has had great effects on business life as well as in daily life. Coronavirus, which is included in biological factors in the context of Occupational Health and safety, also requires important measures to be taken in workplaces where biological risks are at acceptable levels. While sectoral and regional factors played an important role in the health and safety perception of individuals working in the workplaces before the coronavirus epidemic, it can be said that the perception of health and safety changed during this epidemic period, which was felt all over the world. When we classify workplaces according to hazard groups, we can say that while the health and safety measures to be taken in

very dangerous workplaces and less dangerous workplaces differ, the differences between them are reduced, at least in the scope of combating biological risks during the epidemic period.

The coronavirus epidemic has emerged as an epidemic with a high risk of direct human-to-human transmission, and in this context, it has been observed that individual measures play an important role in protecting public health. In this study, national and international scientific studies on the concept of safety culture, which is an important factor in the implementation of individual precautions were examined and the place and importance of safety culture in the new normal working life was tried to be determined.

Keywords: Occupational Health and Safety, Safety Culture, Coronavirus

Giriş

Çalışma hayatında önemli bir yere sahip olan iş sağlığı ve güvenliği kavramı kısaca, iş yerlerinde var olan tehlike ve risklerin belirlenmesi ve bu risklerin giderilerek sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı oluşturma faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Dünya genelinde bütün iş yerlerinde, işin gerekliliklerinden kaynaklanan veya dışarıdan gelebilecek çeşitli tehlike ve riskler bulunmaktadır. Çalışanlar iş yerlerinde fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikososyal ve ergonomik risklerle karşılaşabilmektedir. İş yerlerinde bulunan tehlike kaynakları yapılan işe, kullanılan ekipmana, hammaddeye, elde edilen ürüne ve çevresel koşullara göre farklılık gösterebilir. Bu sebeple çalışanların sergiledikleri tutum ve davranışlar yaptıkları işin niteliğine ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Biyolojik tehlike ve risklere yoğun bir şekilde maruz kalınan iş kolları genelde sağlık, gıda üretimi, hayvancılık ve tarım olarak bilinmektedir. Fakat içerisinde bulunduğumuz koronavirüs salgını gibi salgın dönemlerinde sektör fark etmeksizin bütün işyerlerinde biyolojik tehlikeler yer almakta ve hatta belki de iş sağlığı ve güvenliği açısından birincil gündem maddesini oluşturmaktadır.

Koronavirüs salgını sürecinde şüphesiz sağlık sektörü çalışanları, enfekte hastalar ile aynı ortamda bulunma veya tedavi sürecinde etkileşim halinde bulunmaları nedeniyle yüksek bulaş riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Dünya genelinde enfekte olan sağlık çalışanlarının sayısı tam olarak bilinmiyor olsa da paylaşılan verilerde sağlık çalışanlarının diğer işkollarına oranla çok daha fazla enfekte olduğu bilinmektedir. Sağlık çalışanlarında koronavirüs hastalığına yakalanma oranlarının yüksek olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak pandemi ile mücadele kapsamında alınan önlemlerde yayılım hızını azaltmak amacı ile çeşitli sektörlerde çalışmalar durdurulmuş, evden çalışma teşvik edilmiş veya iş yerlerinde dönüşümlü çalışma gibi organizasyonel önlemler alınmış olmasına karşın sağlık hizmetinin durmaması ve aksine iş yüklerinin artması sağlık çalışanlarında karşılaşılan bu yüksek oranların başlıca nedenlerindendir (Karaman Demir, 2020). Koronavirüs salgınının iş yaşamı üzerindeki etkileri tabii ki de sadece sağlık sektörü ile sınırlı kalmamıştır. “Normalleşme” süreci ile birlikte insanların ve iş yerlerinin eski faaliyetlerine devam etmeleri sonucunda tamamen iş yaşamının bir parçası haline gelmiştir.

1. Çalışma Hayatında İş Sağlığı ve Güvenliği

Ülkemizde 2012 yılında *"işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemek"* amacıyla yayımlanmış olan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile birlikte, çalışma hayatında İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili faaliyetlerin yasal zorunluluğu başlamıştır.

İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği ile faaliyetlerin yürütülmesinden, çalışanların sağlık ve güvenliğinden işveren sorumlu tutulmuş olup, herhangi bir kurumdan alınan danışmanlık ve İSG hizmetlerinin bu yükümlülüğü ortadan kaldırmayacağı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 4. Maddesinde açıkça belirtilmiş ve yine aynı madde içerisinde belirtilen işveren yükümlülükleri;

- İşyerinde var olan veya dışarıdan gelebilecek riskleri belirlemek ve belirlenen riskleri değerlendirmek veya değerlendirilmesini sağlamak.
- Belirlenen risklerin önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmak.
- Alınan önlem ve tedbirlerin uygulanmasını sağlamak ve takibini yapmak.
- Çalışanlara var olan riskler ve bu risklerden korunmak için yapılması gerekenler hakkında eğitim vermek veya verilmesini sağlamak.
- Belirlenen risklerden korunmak için kullanılacak olan ekipmanları (Kişisel Koruyucu Donanımlar dahil olmak üzere) temin etmek.
- İş organizasyonlarını yaparken iş-çalışan uyumunu gözetmek.
- Tehlikeli işlerde çalışacak olan personelin yetkin personel olmasını sağlamak ve yetkin olmayan personellerin ilgili çalışma alanına girmesini önlemek şeklinde özetlenebilir.

İşyerlerinde yürütülecek olan iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerinin temelini riskleri belirlemek ve değerlendirmek olarak düşünebiliriz. Risklerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi aşamasında fark edilmeyen veya gözden kaçırılan bir risk olması durumunda ilerleyen süreçlerde bu riskin sonuçları öngörülemez olacaktır. Organizasyonların veya çalışanların mücadele yöntemini bilmediği veya kriz anında uyulması gereken talimatların uygulanamadığı bir senaryoda, değerlendirilmeyen bu riskin olumsuz sonuçları kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle işyerlerinde yapılacak olan İSG faaliyetlerinin altyapısını risk değerlendirme süreçlerinin oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Risk değerlendirme süreçlerinin etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için öncelikle 'Risk' kavramının bilinmesi gerekmektedir. Riskin tanımını yapabilmek için ise 'Tehlike' kavramının tanımının ve birbirleriyle sık karıştırılan bu iki kavram arasındaki farklılıkların bilinmesi gerekmektedir. İlgili kanunda Tehlike kavramı *"İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek zarar veya hasar verme potansiyeli"* olarak tanımlanırken, Risk ise *"Tehlikeden kaynaklanacak kayıp, yaralanma ya da başka zararlı sonuç meydana gelme ihtimali"* şeklinde tanımlanmıştır (İSGK, md. 3).

Aven ve Renn yapmış oldukları bir çalışmada riski sonucunun belirsiz olduğu bir olay olarak tanımlamaktadırlar (Aven & Renn, 2009). Bu bağlamda baktığımızda işyerlerinde tehlike kaynaklarından ortaya çıkabilecek ve sonucu belirli olmayan her olay risk değerlendirme

süreçlerine dahil edilmeli ve olumsuz sonuçlar önlenmeye çalışılmalıdır. Afet ve acil durumlar ile mücadele risk değerlendirme süreçlerinden ayrı düşünülemez bir kavramdır. İş yerlerinde afetler de dahil olmak üzere ortaya çıkabilecek her türlü acil durumlar için proaktif yaklaşım ve planlama önemli rol oynamaktadır. Risk değerlendirme aşamasında belirlenen risklerin ortaya çıkaracağı acil durum ve afetlerin olası sonuçlarının etkisinin azaltılması için önlemler alınması ve olası acil durum ve afetlerde izlenecek olan yol haritası açık bir şekilde acil durum planlarında belirtilmesi gerekmektedir. Afet ve acil durumlarla yapılacak olan mücadelenin etkili bir şekilde yürütülmesi için tüm bu çalışmaların bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir(Şahin & Üçgül, 2019).

Risk değerlendirme süreçlerinde riskler belirlenirken çalışanların vücut veya sağlık bütünlüğünü bozabilecek olan riskleri fiziksel risk etmenleri, kimyasal risk etmenleri, biyolojik risk etmenleri, ergonomik risk etmenleri, psikososyal risk etmenleri olmak üzere 5 grupta sınıflandırabiliriz (Aydin vd., 2018).

Bir canlının yaşamını sürdürdüğü alanda kendisi dışındaki algılanabilir olan koşulların ve faktörlerin tamamını çevre olarak tanımlayabiliriz. Çevreyi ise fiziksel çevre ve sosyal çevre olarak iki başlık altında incelediğimizde, fiziksel olarak algıladığımız koşullardan oluşan alana fiziksel çevre diyebiliriz. Çalışma ortamında ise bahsi geçen fiziksel çevre kaynaklı riskler fiziksel risk etmenleri olarak adlandırılmaktadır. Bu fiziksel risk etmenleri arasında gürültü, titreşim, aydınlatma, termal konfor, basınç ve radyasyon yer almaktadır (Bicer, 2019).

Kimyasal Maddelerle Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelikte (Resmî Gazete Tarihi: 12.08.2013 Resmî Gazete Sayısı: 28733) *"Doğal halde bulunan, üretilen, herhangi bir işlem sırasında kullanılan veya atıklar da dâhil olmak üzere ortaya çıkan, bizzat üretilmiş olup olmadığına ve piyasaya arz olunup olunmadığına bakılmaksızın her türlü element, bileşik veya karışımlar"* şeklinde tanımlanan kimyasal madde ve bu maddelerden kaynaklanan riskler kimyasal risk etmenleri olarak adlandırılmaktadır. Çalışma ortamında bulunan, kullanılan veya üretilen kimyasalların sağlık üzerinde çeşitli olumsuz etkiler oluşturabileceği bilinmektedir. Kimyasal maddeler sindirim, solunum ve deri-göz emilimi(absorbsiyon) yolları ile insana bulaşmaktadır.

Ergonomi bilim olarak işin, çalışma ortamının veya çalışma ortamında kullanılan ekipmanların kullanıcıya yani çalışana uygun hale getirilmesi olarak tanımlanabilir. Bazı ülkelerde insan faktörü (human factor) olarak da adlandırılmaktadır (Buzak vd., 2019). İşe bağlı kas iskelet hastalıkları başta olmak üzere sağlık bütünlüğünü bozma tehlikesi olan, çalışanların anatomik ve fizyolojik yapısına uygun olmayan koşullar ergonomik risk faktörleri içerisinde yer almaktadır.

Çalışma hayatında yer alan bazı koşullar çalışanların sosyal ve ruhsal durumlarını etkilemektedir. Çalışanların sosyal ve ruhsal durumlarının iyi olmaması başlı başına iş sağlığı ve güvenliği açısından istenmeyen durum olmasının yanında çalışan psikolojisi açısından iş tatmin seviyesi düşük olan çalışanların, yüksek olan çalışanlara göre daha fazla iş kazası yaşadığı saptanmıştır (Bayram, 2016; Gyekye & Salminen, 2006). Yapılan işin içeriği, çalışma ortamı ve çevresi, mesai ve vardiya saatleri, örgüt kültürü, çalışanın örgüt içerisindeki rolü,

çalışma arkadaşları ile ilişkiler, kariyer gelişimi ve rol çatışması gibi kavramlar psikosoyal riskler veya risk kaynakları başlıkları olarak sayılabilir (Leka & Cox, 2008)

Çalışma ortamında veya çevresinde var olan ve insana bulaşması sonrasında sağlık bütünlüğünü bozma ihtimali bulunan veya enfeksiyon, alerji, zehirlenme gibi durumlarla sonuçlanabilen, mikroorganizma, hücre kültürü parazitler olarak tanımlanabilir (KARALTI, 2017). Biyolojik Etkenlere Maruziyet Risklerinin Önlenmesi Hakkında Yönetmelikte (Resmi Gazete Tarihi: 15.06.2013, Resmi Gazete Sayısı: 28678), biyolojik risk etmenleri 4 gruba ayrılmıştır. Risk seviyesine göre yapılan bu gruplandırmada. İnsanda hastalığa yol açma ihtimali bulunmayanlar yani risk seviyesi en düşük olan grup, grup 1 biyolojik etkenler olarak adlandırılmaktadır. Risk seviyesi arttıkça sırasıyla grup 2 , grup 3 ve grup 4 olarak devam etmektedir. Bir sonraki bölümde koronavirüs salgını bir biyolojik risk etmeni olarak ele alınacaktır.

2. Koronavirüs Salgını

İçerisinde bulunduğumuz koronavirüs salgınına sebep olan, "SARS-CoV-2" adında, solunum yolu enfeksiyonuna sebep olan bir virüstür. İş sağlığı ve güvenliği açısından incelediğimizde biyolojik risk etmenleri arasında değerlendirilen bu virüsün çalışma hayatına etkileri şüphesiz çok fazladır. Koronavirüs hastalığına sebep olan "SARS-CoV-2" virüsü 'coronaviridae' adı verilen virüs ailesine ait bir virüstür ve bir önceki başlıkta bahsedilen biyolojik risk etmenleri arasında ülkemizde grup 2 biyolojik etkenler arasında yer almakta iken İngiltere, İrlanda gibi bazı ülkelerde grup 3 biyolojik etkenler arasında yer almaktadır(*Classification of Biological Agents*, 2020; *HSE Publications*, 2016)

Biyolojik risk etmeni olmasının yanında birçok ülke (Almanya, Belçika, Kanada…) sağlık çalışanlarında koronavirüs hastalığının görülmesini meslek hastalığı olarak kabul etmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı (EU-OSHA) gibi dünyanın önde gelen kuruluşları koronavirüsün meslek hastalığı olarak kabul edilmesi yönünde görüş bildirmiştir (Karaman Demir, 2020).

İnsandan insana temas, öksürük ve hava yoluyla bulaştığı kanıtlanan koronavirüs ("SARS-CoV-2", 2021), 2019 yılında Çin'de ilk vakanın görülmesinin ardından tüm dünyaya yayılmış ve insanlığın günlük yaşamı ve iş yaşamı üzerinde büyük etkiler oluşturmuştur. Tüm dünyada görülen ilk vakaların ardından gerek sosyal anlamda gerekse çalışma hayatını kapsayan bir dizi düzenlemeler ve tedbirler hayata geçirilmiştir. Türkiye'de ise 11.03.2020 tarihinde T.C. Sağlık Bakanı Fahrettin KOCA tarafından ülkemizde ilk koronavirüs vakasının görüldüğü açıklanmıştır ve yine aynı gün Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Koronavirüse bağlı ilk ölüm ise ilk vakanın tespit edilmesinden yalnızca 4 gün sonra 15.03.2021 tarihinde gerçekleşmiştir. Mayıs 2021 itibari ile enfekte olmuş olan toplam hasta sayısı 5.000.000 (Beş Milyon)'u aşmıştır ("Türkiye'de COVID-19 pandemisi", 2021).

15.03.2020 tarihinde eğlence mekanlarının faaliyetlerine ara verilmesiyle başlayan iş hayatındaki düzenlemeler, restoranların sadece paket servis ile hizmet vermeleri yönünde alınan kararla (21.03.2020) devam etmiştir. Mesai ve çalışma saatleri ile ilgili düzenlemeler ise kamu sektöründe çalışanların mesai saatlerinin esnetilmesiyle (22.03.2020) başlamış ve

marketlerin çalışma saatlerinin 09.00-21.00 olarak düzenlenmesiyle (23.03.2020) devam etmiştir. 10.04.2020 tarihinde ise 30 Büyükşehir ve Zonguldak'ta uygulanmak üzere hafta sonu (11-12 Nisan) ilk sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Devamında ise 18-19 Nisan ve 23-26 Nisan arası sokağa çıkma yasağı uygulanmaya devam etmiştir (Güngör, 2020).

04.05.2020 tarihinde Cumhurbaşkanlığı tarafından açıklanan normalleşme takvimi ile birlikte uygulanan tedbirlerin esnetildiği ve kontrollü sosyal yaşama dönmeyi amaçlayan kararlar dizisi ile birlikte 'Normalleşme' kavramı hayatımıza giriş yapmıştır(*Normalleşme takvimi - Cumhurbaşkanı Erdoğan,* 2020). İlerleyen tarihlerde vaka sayılarının artması sonucu bazı tedbirler tekrar uygulanmaya başlanırken ilk defa uygulanan tedbirler de olmuştur. Koronavirüs salgını kapsamında alınan bütün karar ve tedbirlerin bir araya getirilmesinin bu çalışmanın amacına hizmet etmediği düşünüldüğü için ilerleyen satırlarda normalleşme kavramı ve normalleşme süreci boyunca ortaya çıkan çalışma koşulları açısından ele alınacaktır.

Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre 'normal' kelimesi "Kurala uygun, alışılagelen, olağan, düzgülü, aşırılığı olmayan, uygun" olarak tanımlanmıştır. Normalleşme kavramına bakarken normalin sınırlarının keskin bir biçimde çizilemediğini bilmemiz gerekmektedir. Normalleşme kavramı devlet yöneticileri tarafından kullanılırken olağan dışı yaşanan koronavirüs salgınının etkilerini azaltmak adına alınan tedbirlerin esnetildiği veya ortadan kalktığı durumlarda kullanılmakta. Çebi tarafından yapılan bir çalışmada katılımcıların salgın öncesi rutinlerinin şu an (Salgın dönemi içerisinde) normal olarak tanımlamadıklarını ve böylelikle salgın öncesi dönemin normal olmadığını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada salgın döneminin de normal olmadığı salgının bitmesi halinde normal yaşama dönüleceği katılımcılar tarafından düşünülmektedir. 'Normal' ve 'Normalleşme' kavramlarının yerine farklı kavramların kullanılması gerektiğini belirten Çebi günümüzde 'Normal' kavramının net bir şekilde tanımlanmasının güç olduğunu da belirtmiştir (Çebi, 2020).Normalleşme kavramının tanımının net bir şekilde yapılması güç olsa da salgın döneminde, salgın öncesinde yapılan rutinlerin kurallarla veya insanların sağlıklarını korumak amacıyla kendi istekleri doğrultusunda değişmesi veya kısıtlaması sonucu oluşan durum anormaldir diyebiliriz. Salgının tamamen sona ereceği tarihe kadar kademeli olarak bu kısıtlamaların veya tedbirlerin esnetilmesi veya ortadan kalkması ise normalleşme olarak adlandırılabilir.

Normalleşme süreci ile birlikte veya normalleşme süreci öncesinde kısıtlamalardan muaf tutulan sektörlerde çalışanlar için koronavirüs salgını çalışanlar için çok büyük bir biyolojik risktir. Risklerden korunma ilkeleri kapsamında var olan risk ile önce kaynağında mücadele edilerek yok edilmesi veya ikame edilmesi ikame edilemiyor ise mühendislik önlemleri ile riskin minimize edilmesi gerekmektedir. Koronavirüs salgınında risklerden korunma ilkelerinin bu aşamaları uygulanamamakta, ortamda sadece izolasyon ile yönetsel önlemler alınabiliyor ve riske müdahale edilebilecek son evre olan kişide koruma önlemleri (Toplu korunma ve Kişisel korunma) ile mücadele edilebiliyor olması riskin olası etkilerini artırmaktadır. Koronavirüsten korunma yolları genel olarak kişisel hijyenin sağlanması, maske veya siperlik kullanımı, sosyal mesafeye dikkat etmek olarak özetlenebilir (Çadirci & Koçakoğlu, 2020). Bu noktada koronavirüs salgını ile mücadele kapsamında bireysel önlemlerin önemi ortaya çıkmaktadır.

3. Güvenlik Kültürü

Güvenlik kültürü kavramı ilk defa 26 Nisan 1986 yılında Çernobil'de meydana gelen patlama sonrasında 1987 tarihli OECD Nükleer Ajansı Raporu'nda kullanılmıştır (Cooper Ph.D., 2000).

Güvenlik kültürü kavramı hakkında günümüze kadar birçok çeşitli tanımlama yapılmış olsa da yapılan tanımlamaların çoğu, çalışanların çalışma ortamının güvenliği ile ilgili paylaştıkları ortak inanç, tutum, algı, değer ve davranış biçimleri olduğu noktasında ortak paydada buluşulduğu söylenebilir (Cox & Cox, 1991; Guldenmund, 2000; Pidgeon, 1991).

Güvenlik kültürü kavramının anlaşılabilmesi için öncelikle kültür kavramının anlaşılması gerekmektedir. Kültür, bir topluluğun içerisinde yer alan bireylerin sahip oldukları maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlanabilir (Temur, 2019). Bir işletme içerisinde yer alan çalışanların sahip olduğu kültür, içerişinde bulunduğu ülkenin kültürü başta olmak üzere, faaliyet gösterilen sektörün neden olduğu kültürel yapı ve işletme içerisinde oluşan örgüt kültürü ile etkileşim halinde olmakla birlikte örgüt içerisinde bulunan çalışanların paylaştığı ortak tutum, değer, algı ve varsayımlardan kaynaklanmaktadır. Bu kültürel özellikler, işin yapılış şekli, iletişim, alışkanlıklar ve ilişkiler gibi özelliklerde somutlaşmaktadır (Akdeniz, 2018).

Örgüt kültürü bir örgüt içerisinde yer alan bireylerin ortak paydada buluşan tutum, algı ve davranışları olarak tanımlanabilir. Örgüt kültürü ile örgüt iklimi zaman zaman birbiri ile karıştırılan veya birbiri yerine kullanılan bir kavram olsa da birbirinden ayrılan bazı noktalar vardır (Güçlü, 2003). Benzer şekilde güvenlik iklimi ile güvenlik kültürü de zaman zaman karıştırılan veya birbiri yerine kullanılan kavramlar olsa da farklı özelliklere sahiptir (Guldenmund, 2000). Özetle iklim, görece daha değişken bir yapı ifade ederken kültür daha geniş bir ifade olmakla birlikte soyut ve stabil bir yapı olarak tanımlanabilir. Bu iki kavram arasındaki ayrım araştırma metodu bakımından da farklılık göstermektedir. İklim anket vb. yöntemler ile ölçülebiliyor iken kültür daha geniş kapsamlı ve derinlemesine araştırma gerektirmektedir (Özkan & Lajunen, 2003).

Bu çalışmada güvenlik iklimi kavramı yerine güvenlik kültürü kavramının kullanımının tercih edilmesinin sebebi iklimin daha değişken ve ölçülebilir bir yapı olmasıdır. Koronavirüs salgını içerisinde insanların davranışları değişkenlik göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Salgın gibi kriz anlarında insanlar daha önceden yerleşmiş olan algı, tutum, değer ve davranışlarına göre hareket ederler ve bu noktada güvenlik kültürünün daha doğru bir kullanım olduğu düşünülmektedir. Salgını kısa sürede kontrol altına alan ülkelere bakıldığında sağlık hizmetlerinin yanında yönetsel önlemlerin de önemli rol oynadığı görülmektedir. Yönetsel önlemlerin uygulanmasında ise güvenlik kültürünün etkili olabileceği düşünülmektedir.

Küresel anlamda insanın temel ihtiyaçları arasında yer alan güvenlik, güvende olmayı ifade etmektedir. Bu nedenle olası bir risk veya tehlike ile karşılaşıldığında korunmak, tehlikeden kaçmak ve kurtulma isteği insanın güvende olma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Özetle algılanan tehlike ve risk seviyesi arttıkça güvenlik kültürü artma eğilimindedir(Aksoy & Mamatoğlu, 2020; İlhan & Alimanoğlu Yemişci, 2020)

Güvenlik kültürü veya güvenlik iklimi seviyesinin artmasında birçok farklı etken olduğu öne sürülmektedir. Fakat bu etkenler içerisinde en çok kabul gören yöntemler 'eğitim' başlığı altında toplanabilir. Öyle ki gerek ilkokuldan başlayan ve yükseköğrenim seviyesine kadar olan eğitim süreçlerinde gerekse işyerlerinde uygulanan iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri ile birlikte güvenlik iklimi seviyeleri artmakta ve araştırmacılar ilkokul çağından başlayarak bu eğitimlerin müfredat içerisine dahil edilmesini tavsiye etmektedir(Keskin & Çavuş, 2020; Olcay vd., 2021; Temur, 2019)

4. Sonuç ve Değerlendirme

Koronavirüs salgını şüphesiz çalışma hayatı içerisinde çok büyük etkilere neden olmuş sağlık sektörü ve zaruri ihtiyaçların üretiminden lojistiğine kadar birçok alanda izolasyon sağlamak veya faaliyetlere ara vermek mümkün olmamıştır. Küresel ekonomi ve ülkeler arası etkileşim nedeniyle çok kısa süre içerisinde neredeyse tüm dünyada etkilerini göstermiş ve çeşitli sektörler üzerinde geri dönülmez yaralar açılmasına sebep olmuş bazı sektörler için ise çalışma koşullarını değiştirmiştir. Aynı zamanda eğitimden alışverişe kadar birçok alanda online süreçlerin yaygınlaşmasına ve insan alışkanlıklarının değişmesine neden olmuştur. Salgın döneminin muhakkak bir gün sona erecek bir süreç olduğu düşünülse de kalıcı ya da geçici etkilerinin neler olduğunu ilerleyen dönemlerde göreceğiz.

Çalışma hayatı içerisinde faaliyetlerine devam etmek zorunda kalan sektörler başta olmak üzere birçok sektörde çalışan sağlığını korumak ve salgının daha fazla yayılmasını engellemek amacıyla çalışma ortamlarında bazı önlemlerin alınması zorunu hale gelmiştir. Çalışan sağlığı ve güvenliği açısından incelendiğinde biyolojik risk etmenleri arasında yer alan viral enfeksiyonlar sınırlı sektörlerde tehdit olarak görülmekte ve yine alınan önlemler bu sektörlerle sınırlı kalmaktaydı. Koronavirüs salgını ile birlikte insanın bulunduğu her alanda enfeksiyon riski var olmakla birlikte asemptomatik (belirtisiz) seyreden vakaların bildirilmesi ile beraber salgınla mücadelenin, insanın bulunduğu her alana yayılması kaçınılmaz olmuştur. Salgınla mücadele kapsamında yöneticiler tarafından alınan önlemlerin olumlu sonuçlar doğurabilmesi için insanların da bireysel hijyen ve bireysel önlemlere dikkat etmesi zorunluluk haline gelmiştir. Bireysel önlemlerin uygulanması noktasında ise insanların bu önlemleri uygulamakta istekli olması hem kendi sağlıkları hem de toplum sağlığı açısından çok önemli bir hale gelmiştir. Güvenlik kültürü gelişmiş bireylerin bu önlemleri uygulamakta daha istekli olduğu düşünülmektedir. Daha önce belirtildiği üzere risk algısının artması güvenli davranma isteğinin de artmasına sebep olduğu bulgularına ulaşan çalışmalar mevcuttur. Salgınla mücadelede ekonomi, yaşlı nüfus, sağlık sisteminin etkinliği gibi pek çok etken rol oynamaktadır. Fakat bireysel önlemlerin ve bu bireysel önlemlerin uygulanmasında güvenlik kültürünün etkisi olabileceği göz ardı edilmemeli ve bu konularda düzenlenecek eğitimler ile çalışan ve toplum sağlığının korunmasına katkı sağlanabileceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

Akdeniz, B. (2018). *Örgüt kültürü ile güvenlik kültürü ilişkisinin iş sağlığı ve güvenliği açısından incelenmesi: Bir maden işletmesinde uygulama*. http://openaccess.dpu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12438/8181

AKSOY, Ş., & MAMATOĞLU, N. (2020). COVID-19 SALGIN DÖNEMİNDE ÖRGÜTLERDE GÜVENLİK İKLİMİNİN İŞ GÜVENLİĞİ UZMANLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7*(5), 26-37.

Aven, T., & Renn, O. (2009). On risk defined as an event where the outcome is uncertain. *Journal of Risk Research, 12*(1), 1-11. https://doi.org/10.1080/13669870802488883

Aydin, U., Canbey Özgüler, V., İLhan, M. N., DemiRkaya, S., & Kocabaş, F. (2018). Çalışma Ortamında Psikososyal Risk Etmenlerinin İş Kazası, Meslek Hastalıkları Ve İşle İlgili Hastalıklarla İlişkisi. *Sosyal Guvence, 14*. https://doi.org/10.21441/sguz.2018.68

Bayram, M. (2016). *İŞ KAZASI MALİYETLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR AMPİRİK ARAŞTIRMA* [Doktora]. T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ.

Bicer, Z. Ö. P. (2019). *Akademisyenler Profesyoneller ve Ögrenciler Icin Is Sagligi ve Güvenligi*. Nobel Akademik Yayincilik.

Biyolojik Etkenlere Maruziyet Risklerinin Önlenmesi Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete S: 28678, 15.06.2013

Buzak, A., Ağuş, M., & Celep, G. (2019). *Sağlık Çalışanlarında Ergonomik Risklerin Değerlendirilmesi*. 7.

Classification of Biological Agents. (2020). Health and Safety Authority. https:/www.hsa.ie/eng/Topics/Biological_Agents/Biological_Agents_Introduction/Classification_of_Biological_Agents/Classification_of_Biological_Agents.html

Cooper Ph.D., M. D. (2000). Towards a model of safety culture. *Safety Science*, *36*(2), 111-136. https://doi.org/10.1016/S0925-7535(00)00035-7

Cox, S., & Cox, T. (1991). The structure of employee attitudes to safety: A European example. *Work & Stress, 5*(2), 93-106. https://doi.org/10.1080/02678379108257007

Çadirci, D., & Koçakoğlu, Ş. (2020). Koronavirüs Pandemisinde Risk Grupları ve Korunma Yöntemleri. *Klinik Tıp Aile Hekimliği, 12*(2), 62-68.

Çebi, E. (2020). COVID-19 SALGINI DÖNEMİNDE "NORMAL" VE "YENİ NORMAL" YAŞAM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. *Journal of International Social Research, 13*((13/73) Sociology-Philosophy), 582-593. https://doi.org/10.17719/jisr.11063

Guldenmund, F. (2000). The Nature of Safety Culture: A Review of Theory and Research. *Safety Science - SAF SCI, 34*, 215-257. https://doi.org/10.1016/S0925-7535(00)00014-X

Güçlü, N. (2003). *Örgüt kültürü*. https://avesis.gazi.edu.tr/yayin/cc377236-94fb-4eea-8692-a2e28ccf4ff3/orgut-kulturu

Güngör, B. (2020). Türkiye'de Covid-19 Pandemisi Süresince Alınan Önlemlerin Kriz Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*. https://doi.org/10.47994/usbad.811463

Gyekye, S. A., & Salminen, S. (2006). Making Sense of Industrial Accidents: The Role of Job Satisfaction. *Journal of Social Sciences, 2*(4), 127-134. https://doi.org/10.3844/jssp.2006.127.134

HSE Publications. (2016). https://www.hse.gov.uk/pubns/

İLhan, Ü. D., & AliManoğlu YemiŞci, D. (2020). Ulusal Kültür, Örgüt Kültürü ve İş Güvenliği Kültürü İlişkisi: Hofstede'nin Güç Mesafesi ve Belirsizlikten Kaçınma Boyutları Açısından Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. https://doi.org/10.18657/yonveek.758132

KARALTI, A. (2017). *İSTANBUL'DAKİ İKİ ÖZEL TIBBİ LABORATUVAR ÇALIŞANLARININ BİYOLOJİK RİSK ETMENLERİNE KARŞI ALGI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ* [Yüksek Lisans Tezi]. T.C. Üsküdar Üniversitesi.

Karaman Demir, C. (2020). *MESLEK HASTALIĞI OLARAK SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA COVID-19* (ss. 311-319).

Keskin, R., & Çavuş, Ö. H. (2020). İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Sağlık Sektöründe Güvenlik Kültürü Üzerindeki Etkilerinin Analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27*(3), 627-644. https://doi.org/10.18657/yonveek.592878

Kimyasal Maddelerle Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete S: 28733, 12.08.2013

Leka, S., & Cox, T. (2008). *PRIMA-EF: Guidance on the European framework for psychosocial risk management : a resource for employer and worker representatives*. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/43966

Normalleşme takvimi - Cumhurbaşkanı Erdoğan: Plan, Mart'ın ilk günlerindeki hayatımıza geri dönüş anlamına gelmiyor - Turkce. (2020, Mayıs 3). BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-dunya-52527104

Olcay, Z. F., Temur, S., & Sakalli, A. E. (2021). A research on the knowledge level and safety culture of students taking occupational health and safety course. *Cypriot Journal of Educational Sciences, 16*(1), 187-200. https://doi.org/10.18844/cjes.v16i1.5519

Özkan, T., & Lajunen, T. (2003). Güvenlik kültürü ve iklimi. Pivolka, 2(10), 3-4.

Pidgeon, N. F. (1991). Safety Culture and Risk Management in Organizations. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 22*(1), 129-140. https://doi.org/10.1177/0022022191221009

SARS-CoV-2. (2021). İçinde *Vikipedi*. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=SARS-CoV-2&oldid=25395220

Şahin, Ş., & Üçgül, İ. (2019). Türkiye'de Afet Yönetimi ve İş Sağlığı Güvenliği. *Afet ve Risk Dergisi, 2*(1), 43-63. https://doi.org/10.35341/afet.498594

Temur, S. (2019). TÜRKİYE VE ÇEKYA ARASINDAKİ GÜVENLİK KÜLTÜRÜNE BAKIŞ AÇISI ÜZERİNE İRDELEME. *OHS ACADEMY, 2*(2), 67-76.

Türkiye'de COVID-19 pandemisi. (2021). İçinde *Vikipedi*. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=T%C3%BCrkiye%27de_COVID-19_pandemisi&oldid=25485584

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, Resmi Gazete, S: 28339, 30.06.2012.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

TÜRKİYE'NİN 2000 YILI SONRASI ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARI ANALİZİ

Mehmet ERÇORUMLU

Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri

0000-0003-1609-3742

ÖZET

Tarihsel süreçte toplumsal değişimin temelini oluşturan göçler, bir ülkenin toplumsal yapısını anlamak için üzerinde durulması gereken evrensel bir konu olmuştur. Dünyada yaşanan savaşlar, ekonomik krizler, adaletsiz gelir dağılımı, yoksulluk, işsizlik ve insanların daha rahat bir yerde yaşama arzusu devam ettiği sürece göç hareketleri, evrensel bir konu olarak önemini koruyacaktır.

Türkiye, tarihi boyunca birçok göç hareketine tanıklık etmiş, Osmanlı Devleti'nden başlayarak, günümüze kadar birçok kitlesel göç hareketi yaşamıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıldan itibaren, yeni kurulan bir ülke olması sebebiyle zorunlu göçler yaşamış ve 1980 yılına kadar ikili anlaşmalar yaparak genellikle göç veren bir ülke olmuştur. 1923 yılından 1980 yılına kadar çoğunlukla yurt dışında yaşayan Türk ve Türk soyundan gelen göçmenlere kapılarını açan Türkiye Cumhuriyeti, aynı zamanda yurtdışına da milyonlarca göçmen göndermiştir. Türkiye'de yaşanan göç hareketleri hem göç eden kişileri hem de toplumu birçok yönden etkilemiştir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren yurtdışında yaşayan yabancıların Türkiye'ye doğru göçü artmış ve bu durum Türkiye'nin uluslararası bir göç politikası oluşturmasını zorunlu hale getirmiştir.

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası göç hareketleri incelenerek, Türkiye'nin 2000 yılı sonrası uluslararası göç politikaları ele alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de yapılan göç düzenlemeleri ve 2000 sonrası oluşturulan Beş Yıllık Kalkınma Planları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Türkiye, Göç Politikaları

1. GİRİŞ

Uluslararası göç, insanların belirli sebeplerle doğdukları ve yaşadıkları ülkeden ayrılıp, beklentilerini karşılayabileceği ülkelere yerleşme süreci olarak tanımlanabilir. Bu göç süreci hem göç eden birey veya grubu hem de göç alan ülkedeki toplumu birçok yönden etkilemektedir. Bu etkileşim sonucunda göçün sebebine bağlı olarak birçok uyum sorunu da ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden günümüzde uluslararası göç olgusu hem ülkemiz için hem de diğer ülkeler için kaçınılmaz bir süreç olmaktadır.

Türkiye'de 2000 yılı sonrasında uluslararası göç konusunda önemli göç hareketleri yaşanmıştır. 2000 yılı öncesinde yurtdışından Türk ve Türk soyundan gelen vatandaşları kabul eden Türkiye, 2000 yılı sonrasında özellikle Suriye'de yaşanan çatışma ortamından kaçan Suriyeli sığınmacıları ülkeye kabul ederek Türkiye, tarihinin en büyük uluslararası göç hareketini yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir.

2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaş sonrası ülkeden ayrılan Suriyeliler Türkiye başta olmak üzere birçok ülkeye sığınmış, kısa sürede birçok ülkeyi etkileyen bir göç hareketine

dönüşmüştür. Yaşanan savaş sonrası yaklaşık 10 milyon Suriyeli göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye, Suriye'den gelen sığınmacıları vicdani duyguyla ülkeye kabul etmiş ve başvuran sığınmacıları 'açık kapı politikası' uygulayarak geri çevirmemiştir. Türkiye'nin bu yaklaşımı Suriyelilerin göç tercihini de etkilemiş ve 2012 yılında 14 bin 237 olan Suriyeli sayısı 2014 yılında bir buçuk milyonu geçmiştir. Gelen Suriyeli sığınmacılar geçici korumaya alınmış, günümüzde sayıları üç buçuk milyonu aşmıştır.

Suriyelilerin her geçen yıl sayılarının artması, Türkiye'nin uluslararası göç politikalarını da etkilemiştir. Suriyelilerin ülkemizde yaşadığı sorunların çözümüne yönelik politikalara ağırlık verilmiş ve bu amaçla 2014 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe sokulmuştur. Yine aynı kanunla birlikte İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurularak, Suriyelilere ve diğer yabancılara yönelik etkin politikaların uygulanması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'de Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber yaşanan uluslararası göç hareketleri incelenmiş, bu kapsamda Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçler ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, 2000 sonrası Türkiye'nin uyguladığı uluslararası göç politikaları ele alınmıştır.

2. TÜRKİYE'DE YAŞANAN ULUSLARARASI GÖÇ HAREKETLERİ

Türkiye, Osmanlı devletinden itibaren çeşitli göç hareketleriyle karşı karşıya kalmıştır. Göç hareketleri çoğu zaman gelişmiş ülkelere yönelik olmuş, fakat Türkiye, konumu ve tarihi itibariyle hem göç alan hem de göç veren ülke konumunda olmuştur.

Osmanlı devletinden ve Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye'nin en çok karşılaştığı uluslararası göç türü korunmaya ve yardıma muhtaç sığınmacı ve mülteci gruplardan oluşmaktadır. Bunların dışında düzenli göçmenler ile düzensiz göçmenler de Türkiye'nin karşılaştığı göç gruplarıdır. Bunlara ek olarak 2011 yılında ülkemize gelmeye başlayan ve sayısı her geçen sene artan geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler de uluslararası koruma kapsamında ülkemize gelmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'deki uluslararası göç hareketlerini incelerken, Türkiye'den diğer ülke ve bölgelere yapılan göçlere ve Türkiye'ye doğru olan göçlere bakmak gerekir.

2.1. Türkiye'den Yapılan Göçler (Giden Göç)

Türkiye'de 1923-1960 arası dönemde yurt dışına yapılan göçlerin çoğunlukla gayrimüslimlerin göçleri olduğu bilinmektedir. Bu dönemde binlerce gayrimüslim ülkeden ayrılmıştır. 1935 yılında Yunanca konuşan 10 bin Türk vatandaşı, 1948-1952 yılları arasında İsrail Devleti'nin kuruluşundan sonra yaklaşık 35 bin Musevi'nin Türkiye'den göç etmiştir. 1940'lı yıllarda çıkarılan Varlık vergisi bu dönemde gayrimüslimlerin göçünü hızlandırmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 254).

İkinci Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenen Avrupa'nın yeniden inşası için büyük bir iş gücü ihtiyacı oluşmuştur. Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasında işgücü anlaşmaları imzalanmış ve yurtdışına iş gücü göçü başlamıştır. 1961'de Federal Almanya, 1964'te Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1967'de Fransa ve 1968'de Avustralya ile iş gücü anlaşmaları Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla yapılmış ve milyonlarca insan bu anlaşma kapsamında Avrupa ülkelerine gönderilmiştir (Adıgüzel, 2019: 65).

1961'de başlayan iş gücü göçü dönemi, 1973'te yaşanan ekonomik kriz nedeniyle durdurulmuştur. 1973 petrol kriziyle birlikte Almanya, yabancı işçi alımını durdurmuştur. Bu dönemde Almanya'daki Türk nüfusu 910 bini aşmıştır. 1973 yılında yasak gelene kadar 103 bin 753 kişi Federal Almanya'ya işçi olarak giderken, 1975 yılı boyunca sadece 640 işçi gidebilmiştir. Türkiye'de işçi olarak gitmek isteyip bekleyenlerin sayısı ise 1 milyonu aşmıştır (Abadan-Unat, 2007: 7). Bu yasaklar karşısında resmi yollarla Avrupa'ya gidemeyen kişiler yasal olmayan yollarla, turist ya da mülteci olarak gitmiştir. Bunlara ek olarak aile birleşimi ve

ithal gelin ve damatlarla Türklerin nüfusu beklentilerin üzerinde artmaya devam etmiştir. 1973-1981 yılları arasında Türklerin sayısı 436 bin 500 kişi artmıştır (Aslan, 1996: 6).

1980-1990 dönemi incelendiğinde 12 Eylül darbesinin yarattığı baskı sebebiyle siyasi göçler ortaya çıkmıştır. Siyasi baskılardan dolayı Avrupa ülkelerine doğru göç dönemi başlamıştır. Türkiye'den Avrupa ülkelerine olan göçün sonucunda Avrupa ülkeleri yeni tedbirler almıştır. 1980 yılında Almanya, 1989 yılında ise İngiltere Türklere vize uygulamıştır. Ayrıca Almanya, 1983-1984 yılları arasında Türklere ülkeye geri dönmeleri karşılığında teşvikler uygulamıştır. 28 Kasım 1983 yılında yürürlüğe giren Gerş Dönüşü Teşvik Kanunu'na göre 30 Haziran 1984 tarihine kadar Türkiye'ye geri dönüş yapanlara 10 bin 500 Alman Markı yardımında bulunmuş ve her çocuk başına da bin 500 Alman markı ödeme yapmıştır. Bu teşviklerden yararlanan 250 bin Türk vatandaşı ülkeye geri dönmüştür (Abadan-Unat, 2007: 8; Taşdelen ve Diğerleri, 2000: 8).

1991 yılında Federal Almanya, Yabancılar Yasası'nı yürürlüğe koymuş ve bu yasa kapsamında gençlerin Alman vatandaşlığına geçişi kolaylaşmış, Almanya'da doğup Türkiye'ye ailesiyle dönüş yapan 15-21 yaş arasındaki gençlere geri dönüş hakkı verilmiştir.

Türkiye'den yurt dışına olan göçün son aşamasını Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine olan göç hareketi oluşturmuştur. 1992 yılında 8 bin olan BDT'deki göçmen sayısı 1993 yılında 20 bini, 1994 yılında 40 bini aşmış; 2005 yılında 70 binden fazla Türk işçisinin bu ülkelerde çalıştığı görülmüştür (İçduygu ve diğerleri, 2014: 204).

2019 yılında Türkiye'den yurt dışına göç eden kişi sayısı 330 bin 289 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu kişilerin 84 bin 863'ü Türk vatandaşı oluştururken, 245 bin 426'sını ise yabancı uyruklu kişiler oluşturmuştur. Türkiye'den göç eden yabancı uyruku nüfus arasında ilk sırayı %23,9 ile Irak vatandaşları oluşturmuştur (TÜİK, 2019).

2.2. Türkiye'ye Yapılan Göçler (Gelen Göç)

Türkiye'ye yapılan göçler, düzenli ve düzensiz göçler olarak iki kategoride incelenmiştir. Düzenli göçler, Türkiye'nin izni ve bilgisi dahilinde Türk kökenli veya Müslüman göçleri oluştururken, düzensiz göçler ise yasa dışı yollarla Türkiye'ye gelen veya yasal olarak geldiği halde, vize süresini geçiren göçmenleri anlatmaktadır.

2.2.1. Düzenli Göçler

Düzenli göçler, Türkiye'nin izni ve bilgisi dahilinde karşılıklı anlaşma ile gerçekleşen ve yasal olarak gerçekleşen göçlerdir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye'ye yapılan göçler; 1923-1945 arası dönem, 1945-1980 arası dönem ve 1980 sonrası dönem olmak üzere üç döneme ayrılarak ele alınmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 263-265).

1923-1945 Dönemi

Bu dönemde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte ülke dışında kalan çoğunlukla Türk Müslümanların ülkeye geri dönüşü gerçekleşmiştir. Bu dönemde Anadolu'ya kaç kişinin göç ettiği bilinmemekte olup tahmini bir milyon civarındadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 264).

1925 yılındaki Türk-Bulgar ikamet sözleşmesi gereği 1949 yılına kadar 75 bin 877 kişi iskanlı, 143 bin 121 kişi serbest göçmen olarak Türkiye'ye göç etmiştir. 1923 yılında Lozan Barış Anlaşmasına ek olarak sözleşme gereğince Türkiye ile Yunanistan arasında zorunlu nüfus değişimi yapılmasını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile 1 milyon 200 bin Ortodoks Hristiyan Rum Yunanistan'a, 500 bin Müslüman Türk ise Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

1945-1980 Dönemi

Bu dönemde Bulgaristan ve Türkiye arasında gerçekleşen göçler önemli bir yer tutmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist bir rejime sahip olan Bulgaristan, 1950 yılında Türkiye'den 250 bin Türk'ü almasını istemiş ve Ocak 1950-Kasım 1951 tarihleri arasında 154 bin kişi Türkiye'ye gönderilmiştir (Adıgüzel, 2019: 83).

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan ikinci göç dalgası ise 1968 yılında Türkiye-Bulgaristan

Yakın Akraba Göçü Anlaşması ile başlamış ve bu anlaşma kapsamında baskı gören 117 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Bu iki göç hareketi ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye 270 bin kişi göç etmiştir.

Bu dönemin bir diğer göç hareketi ise Yugoslavya ile gerçekleşmiş ve yapılan anlaşma gereği 185 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir.

1980 Sonrası Dönem

Bu dönemin en önemli göç olayı 1989 yılı Mayıs ayında Bulgaristan'daki Jivkov hükümetinin baskısı ile Türklerin göç etmeye zorlanmasıdır. Jivkov hükümetinin baskısı ile yaklaşık üç ay gibi kısa bir sürede 227 bin kişi serbest göçmen olarak kabul edilmiştir. Bu göçün ardından 1995 yılına kadar aralıklı olarak göçler devam etmiş ve toplamda Türkiye'ye gelenlerin sayısı 320 bin kişiyi bulmuştur (Adıgüzel, 2019: 84).

2.2.2. Düzensiz Göçler

Türkiye, 1980'lere kadar göç veren bir ülke konumunda iken 1980'den sonra yavaş yavaş göç alan bir ülke konumuna doğru yönelmiştir. 1980'lerden sonra Türkiye tarihi boyunca ilk kez Türk ve Müslüman olmayanların da Türkiye'ye göçleri başlamıştır. Yabancı uyruklu kişilerin göçleri büyük oranda düzensiz göçler olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği coğrafi konumda bulunması sebebiyle göç yollarının tam üzerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin yakın çevresinde ve ulaşım yolundaki ülkelerde savaşlar, iç çatışmalar, ekonomik istikrarsızlıklar sebebiyle büyük bir göç hareketliliği olmaktadır. Özellikle 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalan Suriyeliler çeşitli ülkelere göç etmiş ve Türkiye konumu ve kültürel yapısı itibariyle binlerce Suriyelilerin tercihi olmuştur. 31 Mart 2021 itibariyle ülkemizde 3 milyon 665 bin 946 geçici koruma kimlik belgesine sahip Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır (GİGM, 2021).

Türkiye'de 1951 Cenevre Sözleşmesi gereği, Avrupa ülkelerinden gelenler dışındaki göçmenler, mültecilik başvurusu yapamamaktadır. Bu sebeple düzensiz göçmenler, üçüncü bir ülkeye gidebilmek için sığınma aramakta, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne başvuru yaparak beklemektedir.

Çizelge 1: Türkiye'de Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

Kaynak: GİGM, 2020 https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler

2011 yılında başlayan Suriye'deki iç savaş sonrası hem düzensiz göçmen sayısında hem de yakalanan düzensiz göçmen sayılarında artış görülmüştür. GİGM verilerine göre, Türkiye'ye yasa dışı yollardan gelip yakalan düzensiz göçmen sayısı 2005 yılında 57 bin 428 iken 2019 yılında 454.662'ye ulaşmıştır. Türkiye'de 2019 yılında yarım milyona yaklaşan yakalanmış düzensiz göçmenlerin 103 bin 858'i sınır dışı edilmiştir. 2020 yılında ise toplam 122 bin 302 göçmen yakalanmış ve 41 bin 379 kişi sınır dışı edilmiştir. 2020 yılında sayının düşmesinin nedenleri arasında yaşanan salgın önemli rol oynamıştır.

Çizelge 2: Türkiye'de Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvuru Sayısı

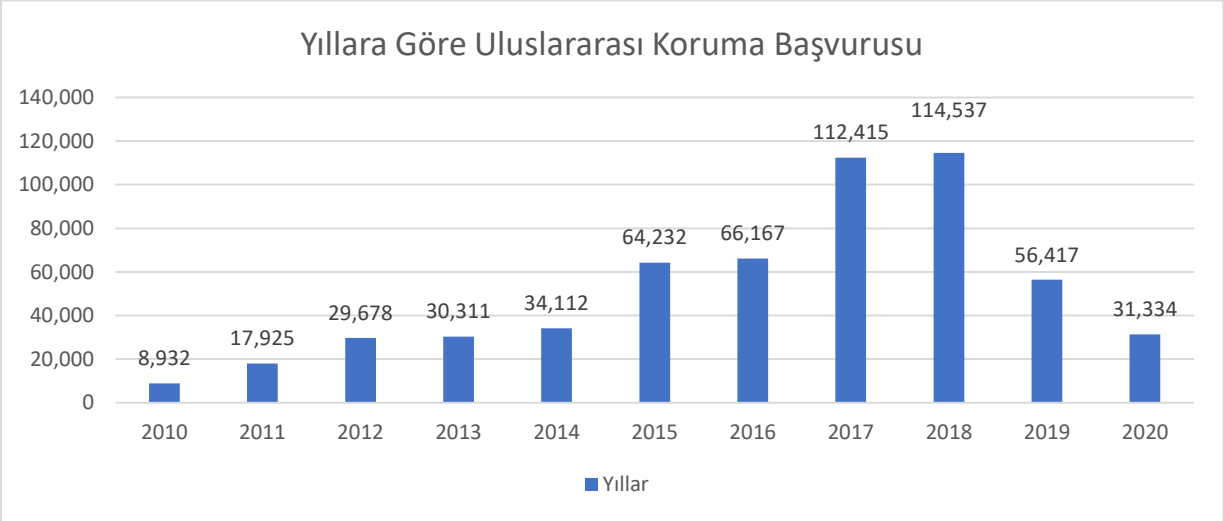

Kaynak: GİGM, 2020 https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler

GİGM verilerine göre, 2010-2020 yılları arasına bakıldığında uluslararası koruma başvurusu yapan düzensiz göçmenlerin satısı 2019 yılına kadar artış göstermiş, 2019 ve 2020 yıllarında ise düşüşe geçmiştir. Bu verilere göre 2010 yılında 8 bin 932 olan uluslararası koruma başvurusu sayısı 2018 sonunda 114 bin 537 olarak gerçekleşmiş, 2020 yılında ise pandeminin de etkisiyle 31 bin 334'e düşmüştür.

Sığınma talepleri onaylanmayan sığınmacıların ülkelerine geri dönmeleri veya üçüncü bir ülkeye mülteci olarak gitmek üzere bekleyenler, Türkiye'de kayıt dışı sektörlerde çalışmaktadır. Bekleme süresinin çok uzun olması nedeniyle Türkiye'den yasa dışı yollarla Avrupa ülkelerine gitme çabaları düzensiz göç hareketlerinin iç içe girmesine sebep olmaktadır (İçduygu ve diğerleri, 2014: 238).

Düzensiz göçler dışında aile, çalışma, öğrenci, kısa dönem ikamet izinleri ile Türkiye'de bulunan yabancıların sayısı Mart 2021'de 1.045.345 olarak gerçekleşmiştir. İkamet izni ile Türkiye'de kalanların uyrukları incelendiğinde ise en fazla yabancı Irak(127.454), Türkmenistan(122.132) ve Suriye(93.808) oluşturmaktadır. İkamet izni ile kalan yabancıların kısa dönem ikamet izinli olanların sayısı 739 bin 784, öğrenci ikamet izni olanların sayısı 93 bin 109, aile ikamet izni olanların sayısı 82 bin 404 ve diğer sebeplerle ikamet izni olanların sayısı 130 bin 48'dir.(GİGM, 2021).

Çizelge 3: Türkiye'de Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayısı

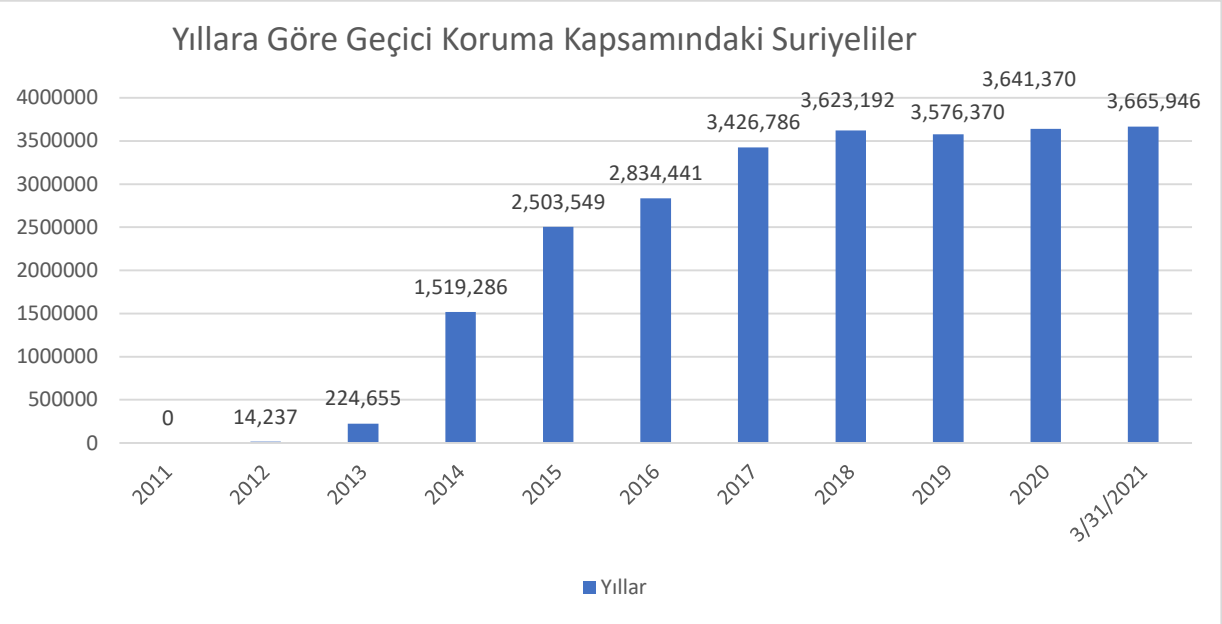

Kaynak: GİGM, 2021 https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle ülkemize yönelik kitlesel göç hareketi başlamış ve Suriyeli sığınmacılar Nisan 2011 tarihinden itibaren gelmeye başlamıştır. Türkiye, gelen Suriyeli sığınmacılara hoşgörü ile yaklaşmış ve 'açık kapı' politikası izleyerek kabul etmiştir. 2012 yılında 14 bin 237 olan Suriyeli sığınmacı sayısı 31 Mart 2021 tarihinde 3 milyon 665 bin 946'ya ulaşmıştır. Bu rakam geçici koruma kimlik kartına sahip Suriyeli vatandaşları ifade ederken, kayıt dışı ile birlikte tahmini 5 milyon civarındadır. Suriyelilerin sayısının bu kadar büyük seviyede olması, ülkemizin göç politikasına daha fazla ağırlık vermesini zorunlu hale getirmiştir.

3. TÜRKİYE'NİN 2000 YILI SONRASI ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARI

Türkiye kurulduğu tarihten itibaren göç hareketlerinin yaşandığı bir ülke olmuştur. 1923 ve sonraki yıllarda yeni kurulan bir ülke olması sebebiyle çoğunlukla Türk kültüründen gelen göçmenlere ev sahipliği yapmış ve bu durum 1980'lere kadar belli aralıklarla devam etmiştir. 1980 yılı ve sonrasında ise Türkiye hem konumu hem de üçüncü ülkelere köprü niteliğinde olmasından dolayı yabancıların göç ettiği bir ülke olmaya başlamıştır. 2000 yılı ve sonrası incelendiğinde 2011 yılında Suriye'de yaşanan çatışmalardan kaçan sığınmacılar, zamanla Türkiye'nin en büyük kitlesel göç hareketini oluşturmaktadır. Türkiye'nin göç politikalarını incelerken öncelikle göç düzenlemelerini ve 2000 sonrası kalkınma planlarını incelemek gerekmektedir.

3.1. Türkiye'de Uluslararası Göç Düzenlemeleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin en eski göç mevzuatının 5543 sayılı ve 1934 tarihli İskan Kanunu olduğu söylenebilir. Bu kanuna göre Türkiye'de göçmen olabilmek için 'Türk soyundan olmak ve Türk kültürüne bağlı olmak' şartı aranmaktaydı. Bu kanunun ardından 2014 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) çıkarılarak yeni bir düzenleme yapılmıştır.

Bu kanunun amacı, yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara yönelik sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Bu kanun kapsamında yabancılarla ilgili işlemleri sağlayan, Türkiye'nin göç politikasının önemli bir parçası olan, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kanun ile daha önce güvenlik güçleri tarafından yapılan yabancılarla ilgili işlemler sivil bir

otorite olan Genel Müdürlüğe geçmiştir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulmuştur. İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan GİGM'nün görevi genel olarak yabancılarla ilgili işlemleri yürütmek ve göç sonrası uyum ve politikaları uygulamaktır. GİGM, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasını sağlamakla da yükümlüdür.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla sivil bir kurumsal yapı oluşturulmuş ve göç politikalarının daha etkin yürütülmesi amaçlanmıştır.

Geçici Koruma

2011 yılında Suriye'de meydana gelen insani krizin ve iç karışıklığın ardından Suriyeli sığınmacılar ülkelerini terk etmek zorunda kalmış ve komşu ülkelere sığınmıştır. Bu ülkeler arasında olan Türkiye, gelen sığınmacılara hoşgörü ile yaklaşmış ve ülkeye kabul etmiştir. Gelen Suriyeli sığınmacıların sayısı her geçen yıl artmış ve günümüzde önemli bir seviyeye gelmiştir. Gelen Suriyeli sığınmacılar geçici koruma altına alınmış ve geçici koruma kimlik belgesine sahip olmuştur.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu geçici korumayı şu şekilde tanımlamaktadır: "*Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir"* şeklinde tanımlanmaktadır.

3.2. Düzensiz Göçle Mücadele

Türkiye, coğrafi konumu ve Asya ülkelerinden Avrupa ülkelerine geçiş güzergahında bulunması sebebiyle düzensiz göçe maruz kalmaktadır. Türkiye'ye yasa dışı yollardan gelip yakalan düzensiz göçmen sayısı 2019 yılında yılında 454 bin 662 olarak gerçekleşmiş ve bu göçmenlerin 103 bin 858'i sınır dışı edilmiştir.2020 yılına gelindiğinde bu sayı salgın ve diğer sebepler yüzünden düşmüş ve düzensiz göçmen sayısı 122 bin 302 olarak gerçekleşmiştir. Bu göçmenlerin ise 41 bin 379'u sınır dışı edilmiştir (EGM, 2020).

Düzensiz göçmen sayısının ülkemizde önemli bir noktada olması birtakım önlemler almasını zorunlu hale getirmiştir. Bu sebeple 15 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Düzensiz Göçle Mücadele Dairesi kurulmuştur. Düzensiz Göçle Mücadele Dairesi'nin amacı düzensiz göçle mücadelede etkinliği sağlanması olarak söylenebilir. Bu doğrultuda düzensiz göçle mücadelede kamu kurum ve kuruluşlarıyla iş birliği sağlamak, kolluk kuvvetleriyle koordinasyonu oluşturmak ve uluslararası iş birlikleri geliştirmek dairenin önemli işlevleri arasındadır.

3.2.1. Gönüllü Geri Dönüş

Düzensiz göçle mücadelede önemli yollardan biri de göçmenlerin kendi istekleri ile ülkelerine geri dönmeleridir. Düzensiz göçmenleri zorla ülke dışına çıkarmak tek başına yeterli bir çözüm olmamakta ve göçmenlerin kendi talepleriyle geri dönmeleri düzensiz göçle mücadele yollarından biridir. Çünkü zorla sınır dışı edilen göçmenler tekrar ülkemize geri dönebilir.

Bu kapsamda 2019 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda bir düzenleme yapılmış ve Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması oluşturulmuştur. Bu düzenleme ile birlikte gönüllü olarak ülkelerine geri dönmek isteyen düzensiz göçmenlere çeşitli destekler verilerek ülkelerine geri dönmeleri amaçlanmıştır. Gönüllü geri dönüş başvuruları Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne yapılmaktadır.

3.2.2. Uluslararası İş Birliği

Düzensiz göçle mücadelede tek başına ülkenin alacağı önlemler yeterli olmayabilir. Bu bağlamda, ülkeler ikili, bölgesel ve küresel gruplar oluşturarak düzensiz göçle daha etkin bir mücadele içine girmişlerdir.

Bu bağlamda Türkiye düzensiz göçle mücadele konusunda birçok uluslararası kurum ve kuruluşla iş birliği yapmış ve yapmaya devam etmektedir. İş birliği yaptığı kurumlar arasında

Birleşmiş Milletler Göç Kuruluşu, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD) gibi kuruluşlar bulunmaktadır.

Türkiye, 30 Kasım 2004 tarihinde Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'ne üye olmuş, düzensiz göç ve insan ticareti gibi konularda iş birliği yapmıştır. Ayrıca Türkiye 2015 yılında Küresel Göç ve Kalkınma Forumu'na ev sahipliği yapmış ve bu forumda göçmenlere yönelik çeşitli konular üzerinde durulmuştur.

3.3. Türkiye'nin Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Uluslararası Göç

Kalkınma planları, devlet tarafından hazırlanan, ekonomi, sağlık, eğitim, ulaşım, sosyal güvenlik, adalet gibi konularda gelişme ve kalkınma hedefleyen, özel sektör ve kamu sektörüne yön veren planlardır. Türkiye'de ilk defa 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Bu bölümde 2000 sonrası kalkınma planlarında uluslararası göç ile ilgili politikalar üzerinde durulmuştur. Fakat 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda uluslararası göçe yer verilmediğinden bu kalkınma planına yer verilmemiştir.

3.3.1. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planında, düzensiz göç ile ilgili konulara yer verilmiştir. Yasadışı yollardan ülkemize gelen göçmenler için Göç ve İltica Teşkilatı kurulması planlanmış ve 2008 yılında kurulmuştur. Ayrıca bu planda, Türkiye'ye yönelen göç hareketleri üzerinde durulmuş ve yasadışı göç, insan ticareti gibi konular üzerinde durulmuş fakat bu konularla ilgili istenen çalışmaların yapılamadığı belirtilmiştir.

3.3.2. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu kalkınma planında, Türkiye'ye yurtdışından gelen göçmenler, uluslararası korumaya ihtiyacı olanlar, kaçak işçiler ve transit geçiş yapanlara yönelik etkin bir izleme ve takip sistemi oluşturulması amaçlanmış ve uluslararası koruma statüsü kazanan kişilerin ülkeye ve topluma uyumları desteklenmiştir.

Uluslararası korumadan faydalanan göçmenler için sağlık, barınma ve eğitim sorunlarının halen devam ettiği ve bu ihtiyaçların giderilmesi gerektiği planda üzerinde durulan bir diğer konudur. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin her sene sayısının artması bu sorunların çözümünü de zorlaştırmıştır.

3.3.3. On birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023)

On birinci kalkınma planında ilk defa dış göçe dair birçok konuya yer verilmiş ve geniş çaplı kararlar alınmıştır. Bu planda dış göç ile ilgili alınan tedbirlerin amacı, insan haklarına uyumlu, insan onuruna yakışır, güvenli, düzenli, veriye dayalı ve kontrol edilebilir bir dış göç yönetimi oluşturmaktır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 155). Onbirinci kalkınma planında dış göç ile ilgili alınan politika ve tedbirler şu şekilde özetlenebilir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 155-156):

- Göç yönetimine kurumsal bir yapı kazandırılması ve etkinliğinin artırılması
- Göç Strateji Belgesi çıkarılması
- Geçici koruma ve uluslararası koruma altındaki sığınmacıların uyumunun artırılması
- Gönüllü geri gönderme mekanizmalarının yaygınlaştırılması
- Göç konusunda güçlü ve kanıta dayalı bir politika oluşturulması için üniversite ve araştırma kuruluşlarının çalışmalarının desteklenmesi
- Düzensiz göçmen statüsündeki kişilerin izlenmesi ve denetlenmesi
- Düzensiz göçle mücadele için ve düzensiz göçün düzenli olarak gerçekleşmesi için uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi
- Uluslararası koruma ve geçici koruma altındaki sığınmacılara yönelik toplumda oluşan bilgi eksikliği ve önyargıları engellemek amacıyla çalışmaların artırılması
- Dil sorunu yaşayan yabancıların Türkçe dil becerilerinin geliştirilerek sosyal uyumun artırılması
- Uluslararası koruma ve geçici koruma altındaki öğrencilerin ortaokul ve liseye geçişleri

artırılarak, bu öğrencilerin mesleki ve teknik eğitime yönlendirilmesi

On birinci kalkınma planında yurtdışında yaşayan vatandaşlarımıza yönelik birtakım tedbir ve politikalar geliştirilmiştir. Yurtdışında yaşayan vatandaşların ülkemiz ile bağlarının güçlenmesi amaçlanmış ve yaşanan sorunların çözümüne yönelik programlar oluşturulması planlanmıştır.

On birinci kalkınma planında ülkemizden yurtdışına doğru yönelen beyin göçüne de yer verilmiştir. Ülkemizden yurtdışına doğru olan beyin göçünün nedenlerinin analiz edilmesi ve bu analiz sonuçlarına göre nitelikli işgücünün Türkiye'de kalmasını sağlamaya yönelik çalışmaların yapılması planlanmıştır. Ayrıca göç eden nitelikli işgücünün ülkeye geri dönmesine yönelik araştırmaların yapılması planlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu yıldan itibaren göç hareketlerinden etkilenen bir ülke olmuştur. Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından 1980 yılına kadar Türk ve Türk soyundan gelen göçmenleri kabul eden Türkiye, 1980 sonrası dönemde yabancılar için göç edilen bir ülke olmuştur.

Türkiye'nin 2000 yılı sonrası göç politikası çoğunlukla düzensiz göç üzerine olmuştur. Türkiye'ye yasa dışı yollardan gelen düzensiz göçmenlerin sayısının artması, sürdürülebilir bir göç politikası oluşturmayı zorunlu kılmıştır. Özellikle 2011 yılında Arap Baharından olumsuz etkilenen ülkelerden olan Suriye'de yaşanan iç savaşın ardından ülkemize doğru kitlesel bir göç hareketi başlamıştır. Türkiye, gelen sığınmacılara kapılarını açmış ve geçici koruma altında ülkeye kabul etmiştir. 2012 yılında ülkemize gelen Suriyeli sığınmacı sayısı 14 bin 237 iken 31 Mart 2021 tarihinde bu sayı 3 milyon 665 bin 946 olmuştur. Suriyeli sığınmacı sayısının bu kadar yüksek olması, Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelede etkin ve sürdürülebilir göç politikaları oluşturmayı zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye'ye yasa dışı yollardan gelen düzensiz göçmen sayısı 2005 yılında 57 bin 428 iken 2019 yılında 454 bin 662'ye ulaşmıştır. 2019 yılında sınır dışı edilen göçmen sayısı 103 bin 858 olarak gerçekleşmiştir. Düzensiz göçmen sayısının yüksek olması, Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele politikalarını etkilemiştir.

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 salgını kısa sürede yaygınlaşmış ve 11 Mart 2020 tarihinde ülkemizde ilk vaka ortaya çıkmıştır. Giderek yaygınlaşan salgın yüzünden ülkeler birbirleriyle olan ulaşımı sınırlandırmış ve bu durum uluslararası göç hareketlerini de etkilemiştir. 2020 yılında salgın sebebiyle Türkiye'ye yasa dışı yollardan gelen yabancıların sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. 2020 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 122 bin 302 olarak gerçekleşmiş, bu göçmenlerin 41 bin 379'u sınır dışı edilmiştir.

Düzensiz göçle mücadele aracı olan gönüllü geri dönüş uygulaması ülkemizde uygulanmaya başlanmış, özellikle geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin ülkelerine kendi istekleri ile geri dönüşünün önü açılmıştır. Bu kapsamda 2019 yılında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü aracılığıyla Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması oluşturulmuştur. Bu mekanizmanın etkin bir şekilde uygulanması, özellikle geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin ülkelerine kendi istekleri ile geri dönebilmelerini mümkün hale getirecektir.

2000 sonrası dört farklı kalkınma planı oluşturulmuştur. 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda uluslararası göçe yer verilmemiş, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda düzensiz göç ile ilgili konulara yer verilmiş; Türkiye'ye yönelik göç hareketleri, yasa dışı göç ve insan ticareti gibi konular üzerinde durulmuştur. 2014-2018 yılları arasında ülkemizde bulunan Suriyeli sığınmacıların sayısının artışı Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda düzensiz göçmenlere yer verilmesini sağlamıştır. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda düzensiz göçmenlere, kaçak işçilere ve transit geçiş yapanlara yönelik etkin bir takip ve izleme sistemi oluşturulması amaçlanmış ve uluslararası koruma altındaki sığınmacıların toplumsal uyumlarının artırılması amaçlanmıştır.

2000 sonrası oluşturulan kalkınma planlarının uluslararası göçe en fazla yer veren kalkınma

planı 2019-2023 yıllarını kapsayan Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'dır. Dış göçe ağırlık veren bu kalkınma planında oluşturulması gereken tedbir ve politikalar açıkça belirtilmiştir. Ülkemizdeki yabancıların çoğunluğunu oluşturan Suriyelilerin nüfusunun artması alınan bu tedbir ve politikaların uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. On yıllık süreçte Türkiye'ye adapte olmaya çalışan Suriyelilerin topluma uyumlarını ve yaşadığı sorunlara çözüm bulmayı amaçlayan bu tedbir ve politikaların oluşturulması oldukça önemlidir. Bu politika ve tedbirlerin etkin bir şekilde uygulanması, Suriyelilerin yaşadığı sorunlara kısa vadeli çözüm olabileceği düşünülebilir.

Türkiye'nin uluslararası göç yapısı incelendiğinde, hem Türkiye'ye gelen hem de Türkiye'den giden göçmenlerle ilgili birtakım tedbir ve politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu tedbir ve politikaları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Türkiye'ye yasa dışı yollardan gelen düzensiz göçmenlerin düzenli bir şekilde ülkeye gelmesi sağlanmalı,
- Türkiye'den yurtdışına giden nitelikli nüfusun (beyin göçünün) gidiş nedenleri analiz edilmeli,
- Ülkemizde yabancıların çoğunluğunu oluşturan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sorunlarına daha kalıcı çözümler bulunmalı,
- Gönüllü geri dönüş mekanizmasının etkinliği artırılarak, ülkemizdeki yabancıların ülkelerine geri dönüşünün artırılması sağlanmalı,
- Ülkemizde bulunan Suriyelilerle alakalı akademik çalışmalar desteklenmeli ve bu akademik çalışmaların sonuçlarına göre uyum çalışmaları artırılmalı,
- On yıldır ülkemizde bulunan Suriyeli sığınmacıların geleceğiyle ilgili kısa ve uzun dönem politika ve tedbirler oluşturulmalı,
- Sürdürülebilir ve etkin bir göç politikası oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2007). "Türk Dış Göçünün Aşamaları, Kökler ve Yollar", Türkiye'de Göç Süreçleri Kitabı İçinde, Derleyenler: Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adıgüzel, Y. (2019). "Göç Sosyolojisi", 3. Basım, Nobel Yayınevi.

Aslan, A. (1996). "Otuzbeş Yıllık Göç ve Almanya'daki Türkler", Durum Raporu.

Çiçekli, B. (2009). "Göç Terimleri Sözlüğü", Cenevre, Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.

GİGM, (2021). "Geçici Koruma İstatistikleri", Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 21.04.2021 https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

GİGM, (2021). "İkamet İzinleri İstatistikleri", Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 21.04.2021 https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri

GİGM, (2021). "İkamet İzinleri İstatistikleri", Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 23.04.2021 https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler

IOM (2013). "Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü", Ed. Perruchoud, R. Ve Redpath- Cross, J., İkinci Baskı, IOM Yayınları http://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_2ndedition.pdf

İçduygu, A ve Sirkeci, İ. (1999). "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", 75. Yılda Köylerden Şehirlere Kitabı İçinde, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

İçduygu, A., Erder, S. Ve Gençkaya, Ö.F. (2014). "Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları", 1923-2023, Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi (Mirekoç) Proje Raporları 1, İstanbul.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). "Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", Erişim Tarihi: 25.04.2021 https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/

Taşdelen, M. Ve Diğerleri (2000). "Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği (Kimlik ve Uyum Sorunları)", Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları.

TÜİK (2019). "Uluslararası Göç İstatistikleri", Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim Tarihi: 20.04.2021 https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararasi-Goc-Istatistikleri-2019-33709

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

YETİŞKİNLERDE İYİMSERLİK-KÖTÜMSERLİK, ÖLÜM KAYGISI VE YAŞAM DOYUMU DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Gamze ŞAHİN

Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,0000-0002-6985-5678

ÖZET

Bu araştırmada yetişkin bireylerde iyimserlik-kötümserlik, ölüm kaygısı ve yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmanın giriş kısmında farklı kaynaklardan yararlanarak bu kavramlarla ilgili açıklama yapılmıştır. İyimserlik ve yaşam doyumunun insan psikolojisi üzerinde olumlu etkilerinin olabileceği gibi kötümserlik ve ölüm kaygısının insan psikolojisini olumsuz yönde etkileyebileceğine dair görüşler ile ilgili bilgiler bu kısımda verilmiştir. Araştırmaya katılanların sayısı 60'ı kadın 45'i erkek olmak üzere 105 kişidir. Örneklemi oluşturan bu 105 kişi 30 ila 61 yaş arasındaki yetişkin bireylerdir. Araştırmada veri toplama aracı olarak bireylerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitim düzeyi, çocuk sahibi olup olmadıkları gibi bilgileri elde edebilmek amacıyla sorulan soruların yer aldığı demografik bilgi formuyla beraber İyimserlik-Kötümserlik Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Templer'in Ölüm Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizi için yüzde, frekans, pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı, tek faktörlü varyans analizi (ANOVA), çoklu regresyon analizi ve bağımsız grup t-testi tekniklerinden faydalanılmıştır. Korelasyon katsayıları incelendiğinde kötümserliğin yaşam doyumu ile negatif yönde, ölüm kaygısı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte iyimserliğin yaşam doyumu ile pozitif yönde anlamlı ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Ancak yaşam doyumu ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre yaşam doyumu, kötümserlik ve iyimserlik değişkenleri arasında yalnızca kötümserlik değişkeninin ölüm kaygısı üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edildi. T-testi ve ANOVA sonuçlarına göre ise demografik bilgi formundaki değişkenlerden "medeni durum" değişkeninin yaşam doyumu düzeyini etkilediğine ve "eğitim düzeyi" değişkeninin ölüm kaygısı düzeyini etkilediğine dair anlamlı sonuçlar elde edildi. Bu sonuçlar araştırmanın bulgular kısmında tablolar halinde verildi ve detaylı olarak açıklandı.

Anahtar Kelimeler: iyimserlik, Kötümserlik, Yaşam Doyumu, Ölüm Kaygısı, Yetişkinler

1.GİRİŞ

1.1. İyimserlik-Kötümserlik

Bireyler başlarına gelen bazı durumları değerlendirirken kendi kişilik özelliklerinin içinde bulunan bilişsel etmenlerden yararlanmaktadırlar. Bunlardan ikisi kötümserlik ve iyimserliktir. Cambridge Psikoloji Sözlüğüne göre iyimserlik; "Mümkün olan en iyi sonucu bekleme ve olayların iyi tarafları üzerinde durabilme eğilimidir". İyimser bireyler, yaşamın olumlu taraflarını görebilme eğilimine sahiptirler ve gelecek ile ilgili iyi şeylerle karşılaşma

beklentisi içinde olurlar. Her daim umut içinde oldukları için her zaman bir çıkış yolu olduğuna dair inanç taşırlar. Bu durum yaşama uyum sağlama konusunda yardımcı olabilmektedir ancak bazı gerçekçi olmayan iyimserlikler de söz konusudur. Weinstein'a göre bu kişiler kötü olayların başlarına gelme olasılığını düşük bulan kişilerdir. Mckenna'nın görüşüne göre ise bu bireyler iyimserlikleri ile yaşanan her olayı kontrol edebileceklerine inanırlar ve bu bir illüzyondur (Öztürk,2017,s.170).

Kötümserlik kavramı ise genelde mutsuzluk, sonu olmayan olumsuz düşünce, olumsuzluk gibi kavramlarla beraber ele alınmaktadır (Yılmaz,2011,s.48). Bu kavram üç boyutta incelenmektedir. Bunlardan ilki genel olarak kötümserliktir. İkincisi savunmacı kötümserliktir. Yani kişi sonucun kötü biteceğine inandığı için kendini her konuda savunma gereği duyar. Üçüncüsü ise geçmişe dönük kötümserliktir. Bu noktada ise kişiler önce sonu olumsuzlukla biten bir olay yaşarlar ve bu olaydan sonra istedikleri şeyi tekrar denemeye çalıştıklarında nasıl olsa şansım yok diyerek sonucun olumsuz oluşunu kolayca kabul ederler (Eryılmaz,2015,s.392-394).

İyimserlik ve kötümserlik kişinin psikolojik veya fizyolojik sağlığını etkilemektedir. Kötümserliğin, stres yaratan veya patoloji oluşmasına sebep olan bir unsur olduğu yapılan birçok araştırmada ortaya çıkmıştır (Gençoğlu, Alkan ve Koçyiğit,2014). İyimserliğin ise psikolojiye etkisi iyi yönde olabilmektedir. Temel olarak iyimserlik ile kötümserlik arasında problemlerle başa çıkma açısından farklılıklar vardır. İyimser kimse problemden kaçınmak yerine onu çözmeye yatkınken kötümser bireyler genelde inkara yönelerek daha sağlıksız bir biçimde durumdan uzaklaşmaya çalışmaktadırlar (Türküm,2001,s.2). Ayrıca iyimser bireyler, elde etmek istedikleri sonucu imkansız veya ulaşılamaz görmemekte ve bunun için çaba harcamaktadırlar. Kötümserler ise daha çok vazgeçmeyi seçmektedirler (Çalışkan ve Uzunkol,2018,s.79).

Weiner'ın (2000) temsilcisi olduğu yükleme kuramına göre, kişilerin yaşadıkları olay veya durumun sebebini nerede ve kimde aradıkları ve bu sebeplerin sabit mi yoksa değişken mi olduğu noktası önemlidir. Kötümser kişiler daha çok olumsuzluğun nedenini kendilerinde aramayı tercih etmekte ve bu olumsuzluğun hayatlarında kalıcı olacağına inanmaktadırlar. İyimser bireyler ise bunun tam aksine sadece dışsal sebeplerin hayatlarında olumsuzluk yaratabileceğini düşünmektedirler. Durumun çoğu zaman kontrol edilebilir olduğuna inanırlar ve bu sayede bazı olumsuzlukların hayatlarından gideceği bilincine sahiptirler (Eryılmaz,2015,s.393).

Yaşama olumlu bakabilmek ve iyimser değerlendirmeler yapabilmek yaşamdan alınan doyumu artırabilmekte ve psikolojik sağlığın korunmasında yardımcı olabilmektedir (Öztürk,2017).

1.2. Yaşam Doyumu

Öznel iyi oluş iki farklı bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan biri duygusal diğeri bilişseldir (Gündoğar,Gül,Uskun,Demirci,Keçeci,2007,s.15). Her ne kadar mutluluk duygusal bir kavram olarak akıllara gelse de bu duygunun bilişsel bir tarafı vardır. İyi oluşun ve mutluluğun bu bilişsel tarafına yaşam doyumu denmektedir (Dost,2010.s.78). Christopher'a (1999) göre bireyin iyi hayatın ne demek olduğu ile ilgili bazı düşünceleri vardır ve birey bu düşünceleri ile doğru orantıda bir hayat sürdürmekteyse yaşam doyumu bu noktada söz konusu olmaktadır (Tümlü ve Recepoğlu,2013,s.206-207). Bireyin kendini rahatça ifade edebildiği,

yaşamından mutluluk duyabildiği ve beklentileri karşılanabildiği ölçüde doyum hissi artmaktadır (Gülcan ve Bal,2014,s.43).

İyimserlik ve yaşam doyumu kavramları pozitif psikoloji alanında incelenmektedir. Pozitif psikoloji alanı Martin E. P. Beligman tarafından tanıtılmış bir alandır. Bu alanda ele alınan şey olumsuzlukların üzerinde çalışıp onu iyileştirmek değil, bireylerde var olan olumlu nitelikleri ortaya çıkarmak veya olumlu niteliklerin kazandırılmasını sağlamaktır (Güler ve Emeç,2006,s.130).

1.3. Ölüm Kaygısı

Her bireyin ölüme bakış açısı farklıdır. Kimi insan ölümü aslında bir sonsuzluğun başlangıcı olarak görürken kimi insan sevdiklerinden sonsuza dek uzaklaşma olarak değerlendirilebilmektedir. Kimileri ölümü kabullenerek yaşamı daha anlamlı kıldığını düşünürken kimileri de ölümü kötü bir son olarak düşünmektedir. Ölümle ilgili düşünceler ve buna karşılık ortaya çıkan tutum ve davranışlar dengesiz hale geldikçe bireyin kaygı düzeyi artmakta ve dünyaya uyumu yüksek oranda azalmaktadır. Ölüm kaygısı, tüm korkuların temelinde var olan kaygıdır (Karakuş, Öztürk ve Tamam,2012,s.44)

Ölüm kaygısı belirsizlikle doğrudan ilişkilidir. Kişi bir gün öleceğini bilmesine karşın bunun nasıl gerçekleşeceğini ve öldükten sonra başına neler gelebileceğini tam olarak kestirememesinden dolayı bir belirsizliğin içine düşmüş olur ve bu da insandaki birçok kaygının da temelini oluşturan ölüm kaygısının oluşmasına neden olur. Kişi, ölümden kaçamayacağını bilse de, aslında yaşam boyunca ölümden korunmaya çalışmaktadır (Ayten,2009).

Yalom (2000), ölüm korkusunun her zaman her insanda bulunduğunu ve bu korkunun büyüklüğünün fazla olması nedeniyle bireyin yaşam enerjisinin çoğunu bu korkudan kaçmaya harcadığını söylemektedir (Akça ve Köse,2008,s.8). Yalom ölüm kaygısının hayatta karşılaştığımız ilk kaygı olduğunu söylemektedir. Ona göre kişi ölüm kaygısını bastırdığında ve yok saydığında değil, onu kabullendiğinde ve onunla yüzleştiğinde sağlığını koruyabilmektedir (Karakuş vd.,2012,s.23-54).

Bazı ruh sağlığı uzmanlarına göre kişiler ancak ölümü kabullenerek ruhsal olarak sağlıklı kalabilmektedir. Bununla birlikte ölümü aşırı düşünmek ise bazı patolojik sonuçlar doğurabilmektedir.

Tüm bu bilgilere göre ölüm kaygısı, yaşam doyumu ve iyimserlik-kötümserlik kavramları ayrı ayrı ele alındığında ruhsal sağlığı oldukça etkileyen kavramlardır. Temelde bu kavramların birbiriyle ilişkisinin değerlendirilmesinin de ruh sağlığı alanında etkili olabileceği düşünülmektedir. Neticede bu araştırmada ölüm kaygısı, yaşam doyumu ve iyimserlik-kötümserlik kavramlarının yetişkin bireylerde birbirleriyle ilişkisini incelemek ve bu ilişkinin düzeyini ortaya koyabilmek amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Nicel bir araştırma olup araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Türkiye genelinde farklı illerde bulunan yetişkin bireylerdir. 30 yaş ve üzeri seçilen 105 yetişkin birey bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Örneklemde yer alan yetişkin bireylerin yaşları 30 ile 61 arasında değişmektedir.

"Demografik Bilgi Formu"nda örneklem grubuna yöneltilen cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim düzeyi değişkenleri ile ilgili soruların yanıtlarından ortaya çıkan verilerin dağılımı ile ilgili bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Çizelge 1. Örneklemin Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

Cinsiyet	F	%
Kadın	60	57,1
Erkek	45	42,9
Toplam	105	100,0

Çizelge 1'de yer alan bilgiler bize örneklemin %57,1'ini kadınların %42,9'unu erkeklerin oluşturduğunu göstermektedir.

Çizelge 2. Örneklemin Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

Yaş	F	%
30-37	36	34,3
38-45	36	34,3
46-53	30	28,6
54-61	3	2,9
Toplam	105	105

Çizelge 2'de görüldüğü üzere örneklemin yalnızca %2.9'luk kısmını 54-61 yaş arası bireyler oluşturmaktayken 30-37 yaş grubu ve 38-45 yaş grubunda yer alan kişi sayıları aynıdır ve her biri %34,3'lük kısmı oluşturmaktadır.

Çizelge 3. Örneklemin Medeni Durum Değişkenine Göre Dağılımı

MedeniDurum	F	%
Evli	78	74,3
Bekar	27	25,7
Toplam	105	100,0

Çizelge 3'ten anlaşılacağı gibi örneklemde bulunan evli bireylerin sayısı bekar bireylerden fazladır ve örneklemin %74,3'lük kısmını oluşturmaktadır.

Çizelge 4. Örneklemin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı

EğitimDüzeyi	F	%
İlkokul	11	10,5

Ortaokul	12	11,4
Lise	36	34,3
Üniversite	41	39,0
Yüksek Lisans+	5	4,8
Toplam	105	100,0

Son olarak Çizelge 4'te yer alan verilere göre üniversite mezunu yetişkinler örneklemin %39,0'ını oluşturmaktadır ve sayıca en fazla olan gruptur. Ardından %34,3 ile lise mezunları gelmektedir. Sayıca en az olan grup ise yüksek lisans veya üstünü seçen yetişkinlerdir ve örneklemin %4,8'ini oluşturmaktadırlar.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri toplamak için üç farklı ölçek ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler; İyimserlik-Kötümserlik Ölçeği, Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği'dir.

2.3.1. Demografik Bilgi Formu : Araştırmacının, araştırmaya ve diğer ölçeklere yönelik olarak hazırladığı cinsiyet, yaş gibi değişkenler hakkında bilgi almak için sorulan sorulardan oluşmaktadır. Toplamda 9 soru yer almaktadır.

2.3.2. İyimserlik-Kötümserlik Ölçeği : Araştırmacılar öncelikle iyimserlik ve kötümserlik konusuyla ilgili alandaki bilgileri inleyerek bir madde havuzu oluşturmuşlardır. Bu madde havuzunda toplam 32 madde yer almaktadır. Ardından maddeler gerekli uzmanlar tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sonucunda madde havuzundan iki tane madde çıkarılmıştır. 30 maddelik bu ölçeğin 5'li likert tipi olarak uygulanmasına karar verilmiştir. Ardından AFA çalışmaları sonucunda 16 maddelik ölçek oluşturulmuştur (Çalışkan ve Uzunkol, 2018,s.82).

2.3.3. Ölüm Kaygısı Ölçeği : Araştırmada kullanılan ölçek Templer'in Ölüm Kaygısı Ölçeğidir. Templer, bu ölçeği 1970 yılında ölüm kaygısı seviyesini ölçmek için geliştirmiştir. Ölçek 15 maddeden oluşmaktadır. İlk örneği doğru/yanlış şeklinde iken sonradan daha iyi bir ölçüm yapılabileceği düşünülerek yedili likert tipi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Templer(1970), bu ölçeğin product-moment korelasyon katsayısını .83 olarak, güvenirlik katsayısını ise.76 olarak belirtmiştir. Ölçeğin Türkiye uyarlaması çalışmalarında ise cronbach alpha değeri .74 çıkmıştır. Bu değerlere göre ölçeğin güvenirlik seviyesi kuvvetlidir (Ertufan,2008,s.42).

2.3.4. Yaşam Doyumu Ölçeği : Yaşam Doyumu Ölçeği Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985-72) tarafından geliştirilmiştir. Geliştirilen bu ilk halinde yedili likert tipindedir ve beş maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek ilk kez Köker (1991) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ancak sonradan yaptığı çalışmalarda 7li likert tipinin Türkiye için uygun olmadığı tespit edilerek 5'li derecelendirmeye geçilmiştir. Ardından son haliyle ölçek yeniden İngilizceden Türkçeye uyarlanmıştır (Dağlı ve Baysal,2016,s.1252).

2.4.Verilerin Analizi

Bu aşamada öncelikle örneklemi istatistiksel olarak betimlemek amacıyla frekans ve yüzde dağılımlarının oluştuğu tablolar hazırlanmıştır. Daha sonra araştırmanın amacına yönelik sonuçlar alabilmek adına SPSS veri analizi programı aracılığıyla pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı, çoklu regresyon analizi, bağımsız grup t-testi ve tek faktörlü varyans analizi (one-way anova) teknikleri kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmış ancak .01'den küçük çıkan değerler de tablolarda belirtilmiştir. Araştırmada kullanılan iyimserlik-kötümserlik ölçeği tek bir ölçektir ancak puanlaması iyimserlik toplam ve kötümserlik toplam puan olmak üzere iki ayrı şekilde alınarak ilişkisel incelemeler yapılmıştır.

3.BULGULAR VE YORUM

3.1. Birinci Alt Problemle İlgili Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi;"Yetişkinlerin iyimserlik-kötümserlik, yaşam doyumu ve ölüm kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" olarak belirlenmiştir.

Çizelge 5. İyimserlik-Kötümserlik, Yaşam Doyumu, Ölüm Kaygısı Arasındaki Korelasyon Katsayıları (r)

	İyimserlik	Kötümserlik	ÖlümKaygısı	YaşamDoyumu
İyimserlik		-,434**	-,176	,570**
Kötümserlik			,434**	-,391**
ÖlümKaygısı				-,087
YaşamDoyumu				

**P<0.01 *P<.05

Çizelge 5 incelendiğinde yetişkinlerin iyimserlik ve kötümserlik düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r=-.434, p<.01). Bununla birlikte kötümserlik ve yaşam doyumu arasında da negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır (r=-.391, p<.01). Bu da demek oluyor ki bireylerdeki kötümserlik düzeyi arttıkça yaşam doyumunda azalma görülebilmektedir. Bu sonuç araştırmacının tahmini ile tutarlılık göstermektedir. Bununla birlikte kötümserlik düzeyi ile ölüm kaygısı düzeyinin arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (r=.434, p<.01). Bu sonuca göre bireydeki kötümserlik seviyesi arttıkça ölüm kaygısı da artmaktadır. Bu da araştırmacının öngördüğü bir sonuç olmuştur. Son olarak tabloda anlamlı çıkan bir diğer sonuç iyimserlik ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve orta düzeyde olduğudur (r=.570, p<.01). Yani iyimserlik düzeyi arttıkça yaşam doyumu düzeyi de artmaktadır.

3.2. İkinci Alt Problemle İlgili Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi;"iyimserlik-kötümserlik ve yaşam doyumu düzeyleri ölüm kaygısını ne derece yordamaktadır?"olarak ifade edilmiştir.

Çizelge 6. Ölüm Kaygısının Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

BağımlıDeğişken	R	Beta	F	BağımsızDeğikenler	t
ÖlümKaygısı	,444	-,044	**8,284****	**İyimserlik**	-,390
		,461		**Kötümserlik**	**4,573****
		,119		**YaşamDoyumu**	1,076

**P<.01 *P<.05

Çizelge 7'de iyimserlik-kötümserlik ve yaşam doyumu değişkenlerine göre ölüm kaygısı düzeyinin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre bağımsız değişkenlerin tümünün bağımlı değişkenin (ölüm kaygısı) toplam varyansının %44'ünü açıkladığı söylenebilmektedir. Yapılan F testine göre de anlamlı bir bir sonuç ortaya çıkmıştır (F=8.284,P<.05). Yani bağımsız değişkenler bağımlı değişken olan ölüm kaygısı üzerinde kümülatif bir etkiye sahiptir. Beta (standardize edilmiş regresyon katsayısı) değerlerine bakıldığında yordayan değişkenlerin ölüm kaygısı üzerindeki önem sırası; kötümserlik, yaşam doyumu ve iyimserliktir. Regresyon katsayılarını anlamlılığına dair yapılan t-testi sonuçları incelendiğinde yalnızca kötümserlik değişkeninin ölüm kaygısı üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu görülmektedir. Diğer yordayıcı değişkenlerin, yani iyimserlik ve yaşam doyumu değişkenlerinin önemli bir etkisinin olduğu söylenememektedir.

3.3. Üçüncü Alt Problemle İlgili Bulgular

Araştırmanın üçüncü problemi;"iyimserlik-kötümserlik, yaşam doyumu ve ölüm kaygısı düzeyleri bireylerin medeni durumuna göre farklılık göstermekte midir?"olarak ifade edilmiştir.

Çizelge 7. Medeni Durum Değişkenine Göre İyimserlik-Kötümserlik, Yaşam Doyumu, Ölüm Kaygısı Düzeyi İçin x, ss ve Bağımsız Grup t-testi Sonuçları

BağımlıDeğişken	MedeniDurum	N	X	Ss	t
İyimserlik	Evli	78	31,00	5,19	1,47
	Bekar	27	29,26	5,62	
Kötümserlik	Evli	78	18,91	5,31	-1,90
	Bekar	27	21,15	5,12	
ÖlümKaygısı	Evli	78	59,91	11,19	,78
	Bekar	27	57,89	12,58	
YaşamDoyumu	Evli	78	15,79	4,15	**2,55***
	Bekar	27	13,52	3,44	

**P<.01 *p<.05

Çizelge 7'ye göre bireylerin medeni durumunun yalnızca yaşam doyumu üzerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği söylenebilmektedir (t=2.55, p<.05). Bu bulgular ışında evli bireylerin (X=15,79) yaşam doyumu düzeylerinin bekar bireylere (X=13,52) göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.4. Dördüncü Alt Problemle İlgili Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi;"Yetişkin bireylerin ölüm kaygısı düzeyleri eğitim düzeylerine göre bir farklılık göstermekte midir?"şeklindedir.

Çizelge 8. Eğitim Düzeyi Değişkinine Göre Ölüm Kaygısı Düzeyi Arasındaki İlişki İçin Anova Testi Sonuçları

EğitimDüzeyi	N	X	SS
İlkokul	11	64,55	8,90
Ortaokul	12	66,58	12,60
Lise	36	56,92	13,20
Üniversite	41	57,78	9,72
YüksekLisansveÜstü	5	61,80	6,26

*P<.01 **P<.05

Çizelge 8'de görülen analiz sonuçlarına göre yetişkinlerin ölüm kaygısı düzeyleri eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir (p<.05). Kaygı sıralamasına bakıldığında en fazla kaygının ortaokul mezunu bireylerde (X=66,58) en az kaygının ise lise mezunu bireylerde (X=56,92) olduğu görülmektedir. Ancak gruplardaki kişi dağılımlarının birbirinden farklıdır. Yüksek lisans veya üzeri seviyede olan bireylerin katılım sayısı az olmasına rağmen kaygı seviyesi lise, üniversite mezunu bireylere göre daha fazla çıkmıştır (X=61,80). Ayrıca Lise mezunu ve üniversite mezunu bireylerin katılım sayısı diğerlerinden fazla olmasına rağmen kaygı seviyeleri diğerlerine göre daha az çıkmıştır ve birbirlerine yakın sonuçlardır (X=56,92,X=57.78).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada yetişkin bireylerdeki iyimserlik-kötümserlik, yaşam doyumu ve ölüm kaygısı düzeylerinin birbirleri ilişkili olup olmadığı, ilişki varsa bu ilişkilerin nasıl olduğunu anlamak amaçlanmıştır. Ayrıca demografik bilgi formunda kullanılan farklı değişkenlerin etkilerine de t-test ve anova kullanılarak bakılmıştır. Anlamlı ilişki bulunan tüm veriler tablolarla gösterilmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda kötümserlik ve yaşam doyumu arasında negatif yönde, kötümserlik ve ölüm kaygısı arasında pozitif yönde ve iyimserlik ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken ölüm kaygısı ve yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır.

Araştırmada seçilen değişkenlerin kullanıldığı başka çalışmalara bakıldığında bazı sonuçların bu çalışma ile tutarlılık gösterdiği söylenebilmektedir. Örneğin iyimserliğin yaşam doyumu değişkenini pozitif yönde ve anlamlı olarak yordayıcı etkiye sahip olduğunun tespit

edildiği bulgular bulunmaktadır (Sapmaz ve Doğan,2012,s.66). Yine başka bir çalışmada iyimserlik ve yaşam memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (Güler ve Emeç,2006,s.137). Bununla birlikte bu araştırmada cinsiyetin değişkenler üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür ve aynı şekilde kızların mı yoksa erkeklerin mi daha iyimser olduklarına bakan bir araştırma da anlamlı sonuçların ortaya çıkmadığı görülmüştür (Gençoğlu vd., 2014,s.134). Ayrıca lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada da cinsiyetin yaşam doyumu düzeyini etkilemediği saptanmıştır (Kermen, Tosun ve Doğan,2016,s.25). Ölüm kaygısının yaş arttıkça artıyor olabileceğinin düşünülmesine rağmen bu çalışmada anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde yaşlı bireylerde ölüm kaygısını araştıran başka bir çalışmada da sonuçlar bu şekildedir (Öztürk,Karakuş ve Tamam,2011,s.41).

Bu çalışmada demografik bilgi formunda katılımcılara yöneltilen bazı soruların araştırmadaki değişkenler ile bir ilişkisinin olabileceği düşünülmüştür ancak ilişki bulunan yalnızca iki değişken vardır. Bunlar medeni durum ve eğitim düzeyi değişkenleridir. Sonuçlara bakıldığında yetişkin bireylerin evli olup olmamalarının yaşam doyumu üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Evli olan bireylerin yaşam doyumu puanları daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca eğitim düzeyi değişkeninin de ölüm kaygısı üzerinde etkili olabileceği saptanmıştır.

Çalışmadaki diğer bir önemli bulgu ise diğer değişkenlerin ölüm kaygısını yordayıcı etkisine bakılan regresyon analizi sonuçlarıdır. Bu sonuca göre iyimserlik, kötümserlik ve yaşam doyumu değişkenlerinden sadece kötümserliğin ölüm kaygısı üzerinde yordayıcı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle örneklem 30-60 yaş arasındaki yetişkinleri kapsamaktadır. 30 yaş öncesi veya 60 yaş sonrası bireyler için ayrı bir çalışma yürütülebilir ve araştırma daha farklı demografik değişkenlerle sınanabilir. Ayrıca kaygı düzeyinin eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiğine dair ortaya çıkan sonuçlarla ilgili ve bunun sebeplerine dair daha kapsamlı bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

Türküm, S. (2001). Stresle başaçıkma biçimi, iyimserlik, bilişsel çarpıtma düzeyleri ve psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlar arasındaki ilişkiler: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma.

Sapmaz, F., & Doğan, T. (2012). Mutluluk ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak iyimserlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *8*(3), 63-69.

ÖZTÜRK, E. E. (2017). Üniversite öğrencilerinde iyimserlik, dindarlık ve dini yönelim ilişkisi. *İslâmî İlimler Dergisi*, *12*(3).

Eryilmaz, A. (2015). Sistem yaklaşımı açısından kötümserlik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *7*(4), 391-400.

Gençoğlu, C., Alkan, E., & Koçyiğit, M. (2014). Bir mit olarak iyimserlik; kızlar mı yoksa erkekler mi daha iyimser? *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(50), 129-138.

Yılmaz, A. (2011). Kötümserlik ve mutsuzluk izlekleri çerçevesinde Guy De Maupassant'ın romancılığı: bir hayat örneği ve Flaubert Etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *35*(2), 45-60.

Çalışkan, H., & Uzunkol, E. (2018). Ergenlerde iyimserlik-kötümserlik ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, *6*(2), 78-95.

Ertufan, H. (2008). Hekimlik uygulamalarında ölümle sık karşılaşmanın ölüm kaygısı üzerine etkisi. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*.

Akça, F., & Köse, İ. A. (2008). Ölüm Kaygısı Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *11*(1).

Karakuş, G., Öztürk, Z., & Tamam, L. (2012). Ölüm ve ölüm kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *21*(1), 42-79.

Öztürk, Z., Karakuş, G., & Tamam, L. (2011). Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *12*(1), 37-43.

Ayten, A. (2009). Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı: Türk ve Ürdünlü öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *9*(1), 85-108.

Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin türkçe'ye uyarlanmasi: geçerlik ve güvenirlik çalışmasi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(59).

Gündoğar, D., Gül, S. S., Uskun, E., Demirci, S., & Keçeci, D. (2007). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordayan etkenlerin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, *10*(1), 14-27.

Tümlü, G. Ü., & Recepoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 205-213.

Güler, B. K., & Hamdi, E. M. E. Ç. (2006). Yaşam memnuniyeti ve akademik başarıda iyimserlik etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *21*(2), 129-149.

Cirhinlioglu, F. G., & Üzeyir, O. K. (2010). İnanç ya da dünya görüşü biçimleri ile intihara yönelik tutum, depresyon ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *34*(1), 1-8.

Dost, M. T. (2010). Güney Afrika ve Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre öznel iyi oluş ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *35*(158).

Kermen, U., TOSUN, N. İ., & Doğan, U. (2016). Yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşun yordayıcısı olarak sosyal kaygı. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 20-29.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER STRESLERİ İLE ÖZSAYGI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Pervin NEDİM BAL[1]Beyza YİĞİT[2]
[1]Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 0000-0002-3090-6634
[2]Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0003-4652-0987

ÖZET

Bu araştırmanın yapılmasına temel teşkil eden problem, üniversite öğrencilerinin kariyer planlarını gerçekleştirememe endişelerinin kariyer stresine yol açması, bunun da öğrencilerin kendileri hakkında öz değerlendirme yaparken olumsuz olarak düşünebilmelerine de yol açması, aynı zamanda, öz saygı düzeyleri düştüğünde kişilerin hedeflerine ulaşmakta zorluk çekmeleridir. Bu doğrultuda, araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kariyer stresleri ile özsaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, gönüllü olarak çalışmaya katılan 18-34 yaş arası 202 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak, Demografik Bilgi Formu, Kariyer Stresi Ölçeği ve Rosenberg Özsaygı Ölçeği kullanılmıştır. Örneklemden elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kariyer stres düzeyleri ile özsaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Bununla beraber, örneklemin kariyer stres düzeyleri ve özsaygı düzeylerinin demografik özelliklere göre farklılaşması bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü Anova yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, üniversite öğrencilerinin kariyer stres düzeyleri ile özsaygı düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Kariyer stres düzeylerinin 18-24 yaş (genç) ve 25-34 yaş (genç yetişkin) gruplarında anlamlı şekilde farklılık gösterdiği, gelir düzeyi düşük öğrencilerin kariyer stres düzeylerinin, gelir düzeyi orta ve yüksek öğrencilere göre daha fazla olduğu, çalışmayan öğrencilerin kariyer stres düzeylerinin çalışanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin kariyer streslerinin azaltılmasına yönelik olarak stres yönetimi ve kariyer eğitimi programları geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer stresi, Özsaygı, Üniversite öğrencileri.[14]

ABSTRACT

The problem that forms the basis of this research is that university students' concerns about not being able to realize their career plans cause career stress, which causes students to think negatively about themselves while self-evaluating, and that people have difficulty in

[14]Doç. Dr. Pervin NEDİM BAL, Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü. pervinbal@beykent.edu.tr

[2]Beyza YİĞİT, Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi. beyzayigit97@gmail.com

reaching their goals when their self-esteem levels drop. In this aspect, the aim of the research is to examine the relationship between career stress and self-respect levels of university students. The relational survey model which is one of the quantitative research methods, was used in the research. The sample of the study consists of 202 university students between the ages of 18-34 who voluntarily participated in the study. Demographic Information Form, Career Stress Scale and Rosenberg Self-respect Scale were used as data collection tools. The data obtained from the sample were analyzed using the SPSS program. Pearson Correlation analysis was conducted to examine the relationship between career stress levels and self-respect levels. In addition, the differentiation of the sample's career stress levels and self-respect levels according to demographic characteristics was analyzed using the independent sample t-test and one-way Anova methods. As a result of the research, it was found that there is a negative significant relationship between the career stress levels of university students and their self-respect levels. Career stress levels differed significantly in the 18-24 age group (young) and 25-34 age group (young adult), the career stress levels of low-income students were higher than those of medium and high-income students, and the career stress levels of non-working students were found to be higher than those of employees. In line with these results, it is recommended to develop stress management and career education programs to reduce the career stress of university students.
Key words: Career stress, Self-respect, University students.

1. GİRİŞ

Üniversite, kişilerin hayatlarında yetişkinliğe geçiş dönemlerindendir ve bu geçiş de beraberinde bir değişim ortaya çıkartmaktadır. İnsan hayatında olumlu ya da olumsuz her türlü değişim strese sebep olabilmektedir. Bu sebeple üniversite öğrencileri kendilerini hayata ve kariyerlerine hazırlarken stres yaşayabilmektedirler. Gerek iş bulma kaygısı gerek ekonomik kaygılar ve gerekse çevre baskıları bu süreçte stresi arttıran faktörlerdendir.

Türkiye'de ise ekonomik sıkıntılardan dolayı üniversiteli gençlerin istedikleri meslekten ziyade maddi anlamda rahat edebilecekleri meslek seçimleri yapmaları yönünde gerek ailelerinden gerekse çevrelerinden baskılarla karşılaşmaları söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda kişilerin kendilerine olan öz saygıları da etkilenmekte ve yapmak istedikleri ile yapılması gerekenler arasında bir çelişki yaşanmaktadır.

Bu araştırmanın yapılmasına temel teşkil eden problem, üniversite öğrencilerinin kariyer planlarını gerçekleştirememe endişelerinin kariyer stresine yol açması, bunun da öğrencilerin kendi değerleri hakkında öz değerlendirme yaparken olumsuz olarak düşünebilmelerine yol açması, aynı zamanda, öz saygı düzeyleri düştüğünde kişilerin hedeflerine ulaşmakta zorluk çekmeleridir.

Söz konusu bu problem doğrultusunda araştırmanın amacı, öğrencilerin iş hayatlarına ve kariyer planlarına yaklaştıkları üniversite sürecinde yaşadıkları birçok faktörden kaynaklanan kariyer stresinin kendi değerlerine yönelik yaptıkları değerlendirme yani özsaygı düzeyleri ile ilişkisini incelemektir. Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Kariyer stresi ile özsaygı düzeyi arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır.

H2: Kariyer stresi ve özsaygı düzeyi yaş gruplarına göre farklılaşmaktadır.

H3: Kariyer stresi gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır.

H4: Kariyer stresi ve özsaygı düzeyi yaşanılan yere göre farklılaşmaktadır.

H5: Kariyer stresi ve özsaygı düzeyi çalışma durumuna göre farklılaşmaktadır.

1.1. Kariyer Stresi

Kariyer sözcüğü dilimize Fransızca'dan geçmiş olup araba yolu, meslekte katedilmesi gereken yol anlamlarında kullanılan 'Cerriera'sözcüğünden türetilmiştir (Bingöl, 2013). Aytaç, (2005:5)'a göre kariyer kavramı kişisel amaçlar ile uyumlu faaliyet gösteren kurum içinde başarı derecesi olarak tanımlanabilmektedir. Çelik, ise kariyeri bireylerin denetim rolünü üstlendikleri iş hayatlarını planlamasıdır. (Greenhause, 1987: 5-7; Berberoğlu, 1991: 135)'un tanımında ise kariyer çok daha basit ele alınmış olup herkesin sahip olabileceği vasıflı veya vasıfsız iş ve meslek olarak tanımlanmıştır. (Can ve Güney, 2007)'in tanımında ise bireyin iş yönünden deneyim kazanması ve adım adım ilerlemesidir.

Stres ise Latin kökenli bir kelime olup e "estrictia" sözcüğünden gelmektedir.Eski zamanlarda musibet, bela, keder anlamında kullanılan stres 18-19. Yüzyıllarda hem kişiler hem de objelere ve ruh sağlığına yönelik baskı, zor ve güç anlamlarında kullanılmıştır (Güçlü, 2001: 92; Ergun, 2008: 4). Stres hem fiziksel hem de psikolojik olarak kişiye rahatsızlık veren ya da kişide gerileme neden olan bir durumdur (Ünsal, 2012, s. 345).

Bireyleri motive eden, ruh sağlığını koruyan ve faydalı bir yaşam sürmesine yardımcı olan belirli düzeydeki strese olumlu stres denmektedir. Olumsuz stres ise bireyde çeşitli kaygı, tükenmişlik, korku, fiziksel bitkinlik gibi negatif durumlara yol açan strese denmektedir (Üzüm, 2019).

Stresi oluşturan faktörlere bakıldığında ise hem bireyin kendisinden kaynaklı hem örgütsel hem de çevresel faktörler etkili olabilmektedir. Aytaç (2015), Öğrencilerin stres

faktörleri incelendiğinde ise bireyin kendisinden kaynaklı ve çevresel faktörler görülebilmektedir.

Üniversite dönemi öğrenciler için kariyer belirsizliği yaşadıkları ve geleceğeyönelik kariyer planları yapma eğiliminde oldukları bir dönemdir (Özden ve Sertel-Berk, 2017). Kariyer süreci de bireylerin yaşamında stres yaşadıkları bir dönem olarak görülmektedir. Kariyer konusunda bireylerin istekleri ve beklentilerinin psikolojik ve fiziksel olarak strese neden olabildiği görülmüştür (Edwards vd., 2001:76). Türkiye'de öğrencilerin kariyer konusunda ekonomik sebeplerden dolayı okulları bittikten sonra istekleri ve idealleri yönünde iş seçimleri yapamadıkları görülmektedir. Öğrencilerin kariyerleri ile ilgili yaşadıkları bu zorluklar kariyer stresiolarak tanımlanabilmektedir. Kavram olarak yüksek kariyer belirsizliği ve düşük kariyer olgunluğu düzeylerini içeren kariyer stresi kariyer gelişimi ile bağlantılıdır.

Literatürde kariyer stresi ile ilgili araştırmalara bakıldığında araştırmaların demografik bilgilere göre stres faktörlerini belirleme ve farklı değişkenler üzerindenkariyer stresinin kaynağını ve düzeyini inceleme amaçları ağır basmaktadır.

Kore'de 476 üniversite öğrencisi ile yapılan bir çalışmada mükemmeliyetçiliğin kariyer stresi ve kararsızlık üzerindeki etkisine göre Koreli öğrenciler sınıflara ayrılmış ve mükemmeliyetçiliğin alt faktörlerinin her bir alt grup için kariyer stresi ve kararsızlığı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bulgulara bakıldığında ise birinci sınıf kariyer stresi ve kararsızlığında en düşük skora sahiptir ve kendine yönelik mükemmeliyetçilik arttığında kararsızlığın arttığı ve sosyal olarak tanımlanan mükemmeliyetçilik arttığında kariyer stresinin de arttığı görülmüştür. İkinci sınıftaki öğrencilerde kendine yönelik mükemmeliyetçilik arttığında kariyer stresinin de arttığı fakat diğerlerine yönelik mükemmeliyetçilik arttığında hem kariyer stresinin hem de karasızlığın azaldığı görülmüştür. Üçüncü sınıfta ise diğerleri odaklı mükemmeliyetçiliğin artması ile hem kariyer stresinin hem de kararsızlığın arttı bulunmuştur (Kang, Lee, & Lee, 2019).

Yapılan bir diğer araştırmada ise yaş, cinsiyet, finansal durum, fakülte, sınıf gibi değişkenler ele alınarak farklı fakültedeki üniversite öğrencilerinin kariyer stres düzeyleri incelenmiştir. Kastamonu ilindeki 1.189 öğrenci ile yapılan bu çalışmada araştırma bulgularına göre katılan öğrencilerin kariyer stresleri orta düzeyde olduğu ve yaş, cinsiyet, fakülte, sınıf gibi değişkenlere göre farklılık gösterdiği bulunmuştur.Yaş ve gelir değişkenleri için bu farkın en fazla olduğu bulunmuştur bu bulguya göreyaşı ve gelir düzeyi düşük olan

öğrencilerin bu değişkenlere göre kariyer stres düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Yasar & Turgut, 2019).

Turizm alanında eğitim alan öğrencilerle yapılan bir diğer araştırmada ise öğrencilerin kariyer ile ilgili stres kaynaklarının ve zorlanmalarının ölçülmesi amaçlanmıştır. İki yüz yirmi üç öğrenci ile yüz yüze anket yoluyla yapılan çalışmada öğrencilere kariyer konusunda beklentileri ve endişelerine yönelik sorular sorulmuştur. Araştırmanın bulgularında öğrencilerin kariyer stresleri bağlamında en yüksek endişelerinin iş bulmak konusunda baskı olduğu ve ikinci en yüksek stres faktörünün ise bilgi yetersizliği ve kariyer belirsizliği olduğu üçüncü stres faktörünün de dışsal çatışma boyutu olduğu bulunmuştur (Turpçu & Akyurt, 2018).

Türkiye'de iki devlet üniversitesinin matematik bölümü öğrencileri ile yapılan bir çalışmada ise öğrencilerin tükenmişlikleri kariyer stresi bağlamında incelenmiştir. 245 öğrencinin katıldığı araştırmadaki bulgulara bakıldığında matematik bölümündeki öğrencilerin tükenmişliklerini kariyer stresini alt boyutu olan iş bulma baskısı ve dışsal çatışmanın anlamlı şekilde yordadığı görülmüştür. Bubulgular ele alındığında matematik bölümündeki öğrencilerin tükenmişliklerinde iş bulma baskısının ve dışsal çatışmaların rolü olduğu görülmüştür (Pamuk & Yumak, 2020).

Benzer bir diğer araştırmada spor bilimleri öğrencilerinin kariyer streslerinin belirleyicilerini incelemek amaçlanmıştır. Kariyer stresi ölçeği kullanılarak yapılan ölçümlerde öğrencilerin kariyer stresleri ile cinsiye, spor yapma ve yaş gibi değişkenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır fakat öğrencilerin sınıfları ile işbulma baskısı ve bölümleri ile kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği alt boyutlarında anlamlı bir fark bulunmuştur. Buradan yola çıkarak öğrencilerin sınıfları arttıkça iş bulma baskısının da arttığı ve eğitim gördükleri bölümlerin farklılığına göre de kariyer belirsizliği, bilgi eksikliği konusunda stres yaşadıkları söylenebilmektedir (Bozyiğit, Gökbaraz, 2020). Bu bulgu bir önceki araştırma ile benzer sonuçların alındığını da göstermektedir.

Yine üniversite öğrencilerinin yaş, cinsiyet, gelir durumu, eğitim durumu, okumakta olduğu sınıf, çalışma durumu, anne-baba eğitimi gibi değişkenlerin kariyerstresi ile ilişkisi incelenen bir başka araştırmada cinsiyet ile kariyer stresinin alt boyutlarından olan kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği arasında ilişki olduğu bulunmuştur. Kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğinin erkeklere kıyasla kadınlarda daha yüksek olduğu görülmüştür. Bir diğer anlamlı ilişkisi ise gelir düzeyi ile kariyerbelirsizliği ve bilgi eksikliği arasında bulunmuştur. Gelir

arttıkça kariyer belirsizliği ve bilgi eksiliğinin düştüğü tam tersi olarak da gelir azaldıkça kariyer belirsizliği vebilgi eksikliğinin arttığı görülmüştür (Üzüm, 2019).

Öğrencilerin temel benlik değerlendirmesi ile kariyer stresleri arasındaki ilişkide girişim girişimcilik niyetinin aracı etkisini inceleyen bir başka araştırmanın bulgularında öğrencilerin olumlu ve olumsuz temel benlik değerlendirmelerinin kariyer stresi üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca girişimciliğe niyetli olan öğrencilerin daha az kariyer stresi yaşadıkları ve böylelikle girişimciliğin kısmi aracılık rolü olduğu bulunmuştur (Torun, Çakar, & Budak, 2021).

Kariyer stresinin yordayıcısı olarak psikolojik iyi oluş ve iyimserlik değişkenlerinin incelendiği bir başka çalışmada halkla ilişkiler bölümünde okuyan üniversite öğrencileri örneklem olarak alınmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerinorta düzeyin üzerinde iş bulma stresi yaşadıkları görülmüş olup kariyer stresinin iyimserliği ve psikolojik iyi oluşu negatif yönde etkilediği görülmektedir. Sonuç olarak öğrencilerin psikolojik iyi oluşları ve iyimserliklerinin kariyer streslerini yordadığı bulunmuştur (Günay & Çelik, 2019).

Kariyer stresi ile öz yeterlilik inancının demografik değişkenlerin farklılıklarıaracılığı ile incelendiği bir diğer araştırmada 287 meslek yüksekokulu öğrencisi örneklem alınmış olup Kariyer Stresi ve Öz yeterlilik ölçekleri kullanılmıştır.
Araştırmanın sonuçlarında ise kariyer stresi ile öz yeterlilik inancı arasında anlamlınegatif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerinin orta düzeyde kariyer streslerinin olduğu ve yüksek düzeyde öz yeterlilik inançlarının olduğu da görülmüştür. Kariyer stresinin yoğunluğu sıra ile verilecek olursa; iş bulma baskısı,kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği, dışsal çatışma alt boyutlarında olduğu görülmektedir (Esen, 2019).

Öğretmen adaylarının kariyer stresi düzeyleri ve geleceklerine yönelik düşüncelerini tespit etmeyi amaçlayan çalışmada ise 239 eğitim fakültesi öğrencisi ile verilerin toplanmasında kariyer stresi ölçeği ve açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Edinilen bulgularda cinsiyet yönünden kariyer stresinin alt boyutu olan iş bulma baskısı ele alındığında kadınlarda erkeklere göre daha yüksek kaygı olduğu görülmüştür. Ayrıca yaş ve sınıf düzeylerinin artması ile kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğinin azaldığı da bulgular arasındadır (Yılmaz, 2019).

1.2. Özsaygı

Öz saygı kişinin birey olarak kendi değerine yönelik öznel değerlendirmesidir (Donnellan, Trzesniewski, & Robins, 2011; MacDonald & Leary, 2012). Ornstein (1981)'e

göre ise öz saygı benliğin değerlendirici boyutudurve iç gözlem ve tanımlamaya erişebilen bilinçli bir deneyimdir. Rosenberg, (1965) tarafından öz saygı kişinin yeterince iyi olduğu duygusu olarak kavramsallaştırılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı bağımlılık yapıcı kullanımları, öz saygı düzeyleri ve başarı eğilimlerini inceleyen bir araştırmada Erciyes Üniversitesispor bilimleri fakültesinden toplamda 577 öğrenci örneklem olarak seçilmiştir.
Araştırma bulgularına göre çalışmanın yürütüldüğü kültürden bağımsız olarak öz saygısı daha düşük kişilerin sosyal medya kullanmaya daha eğilimli oldukları görülmüştür. Ayrıca araştırmada yüksek öz saygının yüksek yaşam memnuniyeti ilegüçlü bir ilişkisi olduğu da bulgular arasındadır (Hawi & Samaha, 2016).

Tıp fakültesi öğrencileri ile yapılan bir başka internet bağımlılığı çalışmasında öğrencilerin internet bağımlılık düzeyleri ile uykusuzluk, depresyon, anksiyete, stres ve öz saygı düzeyleri arasındaki ilişkinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçüm araçlarından biri de Rosenberg Özsaygı Ölçeğidir. Araştırma bulgularının en önemlilerinden biri de öz saygının öğrencilerin psikolojik profilleri haricinde internet bağımlılığı ile de önemli düzeyde ilişkisinin bulunmasıdır. Özsaygının azalmasının artan anksiyete, depresyon, uykusuzluk ve internet bağımlılığı ile ilişkili oldu da görülmüştür (Younes ve ark., 2016).

Fransa'daki üniversite öğrencilerinin stres karşı incinebilirlik modelini değerlendirmeyi amaçlayan bir başka çalışmada 18-24 yaş arası 483 kişilik örneklemin yarısından fazlasının (57.6%) düşük öz saygıdan muzdarip olduğu görülmüştür. Yapılan analizler öz saygı, yaşam doyumu, iyimserlik, öz yeterlik ve psikolojik sıkıntı gibi faktörlerin stresin en önemli yordayıcılarından olduğunu göstermiştir (Saleh, Camart, & Romo, 2017).

Algılanan akademik kontrol ve öz saygıyı üniversite öğrencilerinin iyi oluşları üzerinden karşılaştıran bir diğer araştırmada öğrencilerin öz saygılarının algılanan stresi önemli ölçüde yordadığı bulunmuştur (Stupnisky, Perry, Renaud, & Hladkyj, 2013).

İngiltere'de veterinerlik fakültesi öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada veterinerlik öğrencileri arasında liderlik rolünü sürdürmek açısından bir cinsiyet ayrımı olup olmadığını araştırmak ve ayrıca öğrencilerin kariyer arzularını etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında ise kariyer arzusunun öz saygı, güven ve daha önce toplumda ya da öğrenci kulüplerinde bir pozisyona sahip olmakla olumlu yönde ilişkisi olduğu görülmüştür (Castro & Armitage-Chan, 2016).

Lisbon'da 955 ergen öğrenci ile yapılan bir araştırmada başarısız öğrencilerin özsaygı düzeylerini kabul edilebilir bir düzeyde sürdürmelerindeki stratejileri incelenmiştir. Sonuçlar öğrencilerin akademik olmayan alanlarda olumlu benlik imajları ile veya okul yeterliliklerinin değerinin düşürülmesi ile özsaygı düzeylerini sürdürdüklerini göstermiştir. Ayrıca, genç öğrencilerin okul deneyiminin değerini düşürerek özgüvenlerini sürdürme olasılıklarının daha düşük olduğunu da gösteriyorlar (Peixoto & Almeida, 2010).

Genç yetişkin bireylerin mezuniyet becerileri ve nitelikleri ile özsaygı arasındaki etkileşim etkisini araştıran bir çalışmada 18-29 yaş arası 339 kişiden oluşan bir örneklem seçilmiştir. Bulgularda örneklemin mezuniyet becerileri ve özellikleri ile kariyer uyum yetenekleri arasındaki ilişkinin örneklemin öz saygıları yüksek olduğunda daha güçlü olduğu bulunmuştur (Ismail, Ferreira, & Coetzee, 2016).

Kariyer danışmanlığına yönelik tutumlar, öz saygı ve öz yeterlilik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaya Birleşik Arap Emirliklerinden 956 lisans öğrencisi katılmıştır. Bulgular iki faktörü ortaya çıkardı: değer ve damgalama. Erkekler, kadınlara göre daha yüksek damgalanma seviyeleri ve daha düşük kariyer danışmanlığı seviyeleri gösterdi. Beşeri bilimler ve sosyal bilimler alanında okuyan kadınlar, kariyer danışmanlığı için sert bilimlerde uzmanlaşanlara göre daha yüksek damgalanma seviyeleri gösterdi. Değer alt ölçeği, hem erkekler hem de kadınlar için benlik saygısı ve öz yeterlik ile pozitif olarak ilişkiliydi. Benzer şekilde, erkeklerin ve kadınların damgalanma puanları hem özsaygı hem de öz-yeterlik ile olumsuz yönde ilişkilidir (Al-darmaki, F. R.,2012).

Pakistan'da üniversite öğrencilerinde kariyer kararı güçlüğü ile çevresel uzmanlık ve öz saygı arasındaki yordayıcı ilişkiyi inceleyen çalışmaya 15-19 yaş aralığında bulunan 100 kişi katılmış ve katılımcılara Rosenberg Özsaygı Ölçeğinin İngilizce versiyonu uygulanmıştır. Araştırma bulgularında kariyer karar zorluğunun düşük öz saygıyı yordadığı görülmüştür (Ali & Shah, 2013).

Norveç'te 13-18 yaş arası ergenlerde öz saygı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki incelenmiş ve aynı zamanda yaş ile cinsiyetin öz saygı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide moderatör rolüne de bakılmıştır. Bulgular erkeklerin hem yaşam doyumu hem de öz saygı açısından kızlara göre daha yüksek skorlara sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca öz saygının ergenlerin yaşamında yaşam doyumu ile pozitif bir ilişkide olduğu da bulunmuştur bu ilişki hem cinsiyet hem de yaş açısından eşit bir güce sahiptir (Moksnes & Espnes, 2013).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada örneklemin kariyer stres düzeyleri ve özsaygı düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş olup, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye genelindeki üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise, araştırmaya gönüllü olarak katılan 18-34 yaş arası 202 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Örnekleme ilişkin bilgiler ise aşağıdaki Tablo'da verilmiştir.

Örneklemin demografik özellikleri tablosu

• Ölçümler	F	%
• Kadın	137	67.8
• Erkek	65	32.2
• 18-24 Yaş	183	90.6
• 25-34 Yaş	19	9.4
• Devlet Üniversitesi	118	58.4
• Vakıf Üniversitesi	84	41.6
• Toplam	202	100

Örneklemin %67,8'ü kadın olup %32,2'si erkeklerden oluşmaktadır. Ayrıca örneklemin %90,6'sı 18-24 yaş aralığında ve %9,4'ü 25-34 yaş aralığındadır. Katılımcıların %58,4'ü devlet üniversitesinde okumakta olduğunu belirtirken %41,6'sı vakıf üniversitesinde okuduklarını belirtmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Demografik Bilgi ve Onam Formu

Araştırma anketinin ilk sayfasında bilgilendirilmiş onam formu yer almakta olup çalışma hakkında gerekli bilgiler katılımcılara verilmiştir. Anketin devamında ise demografik bilgi formu yer almakta olup bu form; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu, gelir düzeyi, yaşanılan yer ve okunulmakta olan üniversitenin türünden oluşan 8 sorudan oluşmaktadır.

2.3.2. Kariyer Stresi Ölçeği

Kariyer Stresi Ölçeği Choi ve arkadaşları (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış olup toplamda 20 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipinden oluşmakta ve örneklemin ölçek üzerindeki ifadelere ne düzeyde katıldıklarını ''Hiç katılmıyorum (1)'' ile 'Tamamen katılıyorum (5)'' arasında değerlendirmeleri istenmektedir. Örneklemin ölçekte alabilecekleri en yüksek puan 100 olup yüksek kariyer stresini belirtmektedir. Alınabilecek en düşük puan ise 20'dir ve düşük puanlar kariyer stresinin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. (Özden & Sertel Berk, 2017).

2.3.3. Rosenberg ÖzsaygıÖlçeği

Morris Rosenberg 1963 yılında Rosenberg ÖzsaygıÖlçeğini geliştirmiştir. Ölçek 12 alt boyuttan oluşmakta ve ilk 10 maddesi özsaygısını ölçmektedir. Ölçeğin Türkiye'deki güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmıştır. Bu geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarında 0-1 puan yüksek, 2-4 puan orta, 5-6 puan ise düşük özsaygıolarak belirtilmiştir. Puanlamada düşük puan özsaygısının yüksek olduğunu, yüksek puan ise özsaygısının düşük olduğunu göstermektedir (Tukuş, 2010)

3. VERİLERİN ANALİZİ

Örneklemden elde edilen veriler SPSS21 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Örneklemin kariyer stres düzeyleri ve özsaygıarasındaki ilişkinin incelenmesi için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Bununla birlikte kariyer stres düzeyleri ve özsaygılarının örneklemin demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

Kariyer stresi ile özsaygı düzeyi arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 1.

Kariyer stresi ve özsaygı arasındaki ilişkinin Pearson Korelasyon analizi

Ölçümler	1	2
1. Kariyer stresi	---	-.495**
2. Özsaygısı		---

**p<.05 **p<.001*

Örneklemin kariyer stresi ve özsaygı arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır (Tablo 1). Bireylerin kariyer stres düzeyleri ve özsaygıları arasında negatif yönde korelasyonel bir ilişkinin olduğuna dair kurulan hipotez desteklenmiştir. Bu iki değişken arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur(r=-.495, p<.001). Yani kariyer stresi yükseldiğinde özsaygının düştüğü görülmüştür.

Kariyer stresi ve özsaygı düzeyi yaş gruplarına göre farklılaşmaktadır

Tablo 2.

Örneklemin özsaygı düzeyleri ve kariyer streslerinin yaş aralıklarına göre farklılaşması

	Özsaygı düzeyleri				Kariyer stresi			
Ölçümler	M	SS	t	*p*	M	SS	t	p
18-24 Yaş aralığı	20.03	6.46	-1.175	.24	54.83	17.79	3.337	.00
25-34 Yaş aralığı	21.84	5.56			40.73	14.57		

Örneklemin kariyer stres düzeyleri ve özsaygı düzeylerinin yaşlarına göre farklılaşması bağımsız örneklem t-testi yapılarak incelenmiştir. Analiz sonuçları tablo 2'de gösterilmiştir. Bu tablo incelendiği zaman özsaygı düzeylerinin yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmektedir(t=-1.175, p>.05). Bu bulgunun aksine kariyer stres düzeylerinin ise 18-24 yaş ($\bar{x}$=54.83, ss=17.79) ve 25-34 yaş ($\bar{x}$=40.73, ss=14.57) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı gözlenmektedir (t=3.337, p<.05).

Kariyer stresi gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır.

Tablo 3.

Kariyer stres düzeylerinin gelir düzeylerine göre farklılaşması

	Kariyer Stresi			
Ölçümler	M	SS	F	p
Düşük	61.28	17.72	10.703	.00
Orta	52.50	17.29		
Yüksek	40.52	14.35		

Örneklemin kariyer streslerinin gelir düzeylerine göre farklılaşmasını incelemek için tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları tablo 3'te verilmektedir. Düşük gelirli ($\bar{x}$=61.28, ss=17.72), orta gelirli ($\bar{x}$=52.50, ss=17.29) ve yüksek gelirli ($\bar{x}$=40.52, ss=14.35) bireylerin kariyer stres düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır (F=10.703, p<.001).

Kariyer stresi ve özsaygı düzeyi yaşanılan yere göre farklılaşmaktadır.

Tablo 4.

Kariyer stresi ve özsaygı düzeylerinin yaşanılan yere göre farklılaşması

	Kariyer Stresi				Özsaygı düzeyi			
Ölçümler	M	SS	F	p	M	SS	F	p
İlçe	55.57	16.46			20.21	6.69		
Şehir	53.33	16.28	.098	.90	18.58	5.69	.409	.66
Büyük şehir	53.35	18.26			20.31	6.43		

Tablo 4'te yaşanılan şehre göre örneklemin kariyer stresleri ve özsaygı düzeylerinin nasıl farklılaştığı gösterilmiştir. Bireylerin kariyerlerine dair stres seviyeleri (F=.098) ve özsaygı düzeyleri (F=.409) yaşadıkları yere göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır($p<.05$).

Kariyer stresi ve özsaygı düzeyi çalışma durumuna göre farklılaşmaktadır.

Tablo 5.

Kariyer stresi ve özsaygı düzeylerinin çalışma durumuna göre farklılaşması

	Kariyer Stresi				Özsaygı düzeyi			
Ölçümler	M	SS	t	p	M	SS	t	p
Çalışıyor	47.36	15.57	-3.155	.00	21.08	6.13	1.248	.21
Çalışmıyor	55.98	18.31			19.84	6.48		

Tablo 5'te örneklemdeki çalışan ve çalışmayan bireylerin kariyer stresleri ve özsaygılarının nasıl farklılaştığı sunulmuştur. İlk olarak özsaygı incelendiği zaman çalışan bireyler ve çalışmayan bireyler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($t=1.248$, $p>.05$). Kariyer stresi düzeylerine bakıldığında ise çalışmayan bireylerin kariyer streslerinin ($\bar{x}=55.98$, $ss=18.31$) çalışan bireylerden ($\bar{x}=47.36$, $ss=15.57$) daha yüksek olduğu ve bu farkın anlamlı olduğu göze çarpmaktadır ($t=-3.155$, $p<.05$).

5. SONUÇ

Sonuç olarak, bulgular öğrencilerin kariyer stresi ile özsaygı düzeyleri arasında negatif yönde, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kariyer stresi ve öz saygı düzeyi demografik değişkenler açısından ele alındığında ise, kariyer stresi ile öğrencilerin gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuş olup, bu fark düşük gelirli öğrencilerin orta ve yüksek gelirli öğrencilere göre kariyer streslerinin daha fazla olduğu

yönündedir. Kariyer stresi ve özsaygı düzeyinin yaş gruplarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelendiğinde ise özsaygı düzeyinin yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği fakat bunun aksine kariyer stresinin 18-24 ve 25-34 yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gösterdiği bulunmuştur. Kariyer stresi ve yaş grupları arasında bulunan fark şu şekildedir; 18-24 yaş grubundaki örneklemin kariyer stres düzeyleri 25-34 yaş grubundaki örnekleme göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bir diğer demografik değişken olan çalışma durumu ele alındığında çalışan ve çalışmayan örneklemin kariyer stresleri ile özsaygı düzeyleri incelenmiş olup çalışma durumunun özsaygı düzeyi ile anlamlı bir farklılık göstermediği fakat kariyer stresi açısından anlamlı olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu fark çalışmayan öğrencilerin çalışan öğrencilere göre kariyer streslerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Son olarak örneklemin kariyer stresleri ve özsaygı düzeyleri yaşanılan yer değişkenine göre incelenmiş olup anlamlı bir fark bulunamamıştır.

6. TARTIŞMA

Araştırma sonucunda, örneklemin kariyer stresi ölçeğinden aldıkları puanlar ile özsaygı ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Böylelikle kariyer stresi ve özsaygı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğuna dair hipotez desteklenmiştir. Alanyazında yapılan diğer çalışmalara bakıldığında Bozkurt ve arkadaşlarının (2020) yaptığı çalışma bulgularından biri de bireyin kendine yönelik oluşturduğu özsaygısı ve başaracağına dair olan inancı ne kadar yüksek ise kariyer stresinin de o kadar düştüğüdür. Buradan anlaşılacağı üzere bu çalışmayı destekler nitelikte özsaygı ve kariyer stresi arasında negatif ilişki bulunmuştur. Torun ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında ise yine bu çalışmanın bulgusuna paralel şekilde öğrencilerin olumlu ve olumsuz temel benlik değerlendirmelerinin kariyer stresi üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu araştırmada ulaşılan bulguyu destekleyen bir diğer araştırmada, algılanan akademik kontrol ve özsaygı değişkenleri üniversiteli öğrencilerin iyi oluşları ile karşılaştırılmış ve öğrencilerin özsaygılarının algılanan akademik kontrolü önemli ölçüde yordadığı bulunmuştur (Stupnisky, Perry, Hladkyj, 2013).

Yukarıdaki hipotezin desteklenmesindeki faktörlere bakıldığında; toplumumuzda kariyer aynı zamanda bireylerin yetkinlikleri ile de ilişkilendirilmektedir. Özsaygısı yüksek olan insanların ise kendi kapasiteleri ile ilgili beklentileri de yüksektir. Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları kariyer stresi kendilerini daha az yetkin olarak görmelerine neden olabilir. Bu durumda bireylerin kendi değerlerine yönelik öznel değerlendirmesi olan öz saygıyı dolaylı olarak etkileyebilir ve bireylerin stresi arttıkça kendilerini daha az yetkin ya da daha az

değerli görmeye meyilli olabilirler. Böylelikle kariyer stresi ve özsaygı arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülebilir.

Çalışmada desteklenen bir diğer hipotez ise kariyer stresinin gelir düzeyine göre farklılaştığıdır. Yaşar ve Turgut'un (2019) yaptığı çalışma sonucunda da yaşı ve gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin kariyer streslerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Çalışma sonucunu destekleyen bir diğer araştırma ise Üzüm'ün (2019) çalışma bulgularıdır. Üzüm, gelir arttıkça kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğinin düştüğünü tam tersi olarak da gelir azaldıkça kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğinin arttığını bulmuştur. Bu hipotezin desteklenme sebeplerine bakıldığında; üniversite dönemi, öğrencilerinin gelecekleri hakkında kariyer planları yaptıkları ve aynı zamanda kariyer belirsizliği yaşadıkları bir dönemdir. Özellikle Türkiye'de öğrencilerin ekonomik sebeplerden dolayı istekleri ve idealleri yönünde iş seçimi yapamadıkları görülmektedir. Öğrencilerin kariyerleri ile ilgili yaşadıkları bu zorluklar kariyer stresi olarak tanımlanmaktadır. Gelir düzeyi düşük olan öğrencilerde ekonomik kaygının ideallerin önüne geçmesi daha fazla kariyer stresi yaratabilir. Böylelikle kariyer stresinin gelir düzeyine göre farklılaştığı düşünülebilir.

Özsaygı düzeyi yaş grupları açısından incelendiğinde ise anlamlı bir fark bulunamamıştır. Hipotezin desteklenmeme sebebine bakıldığında ise; özsaygıya ulaşma süreci bireylerin yaşamları boyunca devam etmektedir ve kişiler kendilerini tanıyıp güçlü ve yetkin yönlerini benimsemeleri sonucu özsaygıya ulaşabilmektedirler. Bu sebeple öz-saygının yaş gruplarına göre farklılık göstermediği, hayat boyu öğrenilerek devam ettiği düşünülebilir.

Araştırmanın bir diğer hipotezi kariyer stresi ve özsaygı düzeyinin çalışma durumuna göre farklılık gösterdiğidir. Fakat özsaygı düzeyi ile çalışma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Hipotezin desteklenmeme sebeplerine bakıldığında; toplumumuzdaki üniversite öğrencileri göz önüne alınırsa öğrencilerin üniversite sürecinde çalışmaları genellikle geçici işlerden oluşmaktadır. Bu sebeple öğrenciler üniversite döneminde çalıştıkları işleri üniversite planlarına dahil etmeyebilirler ve bu işlerin kendilerine yönelik değerlendirmeleri olan öz-saygılarına olumlu ya da olumsuz bir etkisinin söz konusu olmayacağı düşünülebilir.

Araştırma bulgularında kariyer stresi ve özsaygı düzeyinin yaşanılan yere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Hipotezin desteklenmeme sebeplerine bakıldığında; öğrencilerin kariyer planları için başka şehirlere taşınma olasılıklarını göz önünde bulundurmaları düşünülebilir. Bu durumda öğrenciler yaşadıkları yeri strese yol

açacak şekilde değerlendirmeyebilir ve dolaylı olarak öz-saygılarının da bu durumdan etkilenmediği düşünülebilir.

7. ÖNERİLER

Bu çalışma 202 üniversite öğrencisi ile yürütülmüştür dolayısıyla, sonraki araştırmalarda örneklem sayısı genişletilerek daha genel sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca özsaygının kariyer stresi ile negatif yönde ilişkisi olduğu görülmüştür. Sonraki çalışmalarda özsaygıyı negatif yönde etkileyen diğer unsurlara bakılarak bu unsurların da nasıl azaltılabileceği düşünülebilir. Mevcut araştırmada zaman kısıtlılığından dolayı sınırlı sayıda demografik değişkenin farkına bakılmıştır. Dolayısıyla sunulabilecek bir diğer öneri ise sonraki araştırmalarda demografik değişken sayısının genişletilebileceğidir. Bu sonuçlar doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin kariyer streslerinin azaltılmasına yönelik olarak stres yönetimi ve kariyer eğitimi programları geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Al-Darmaki, F. R. (2012). Relationships between Career Counseling Attitudes and Self-Esteem and Self-Efficacy among Emirati University Students. *Journal of Career Development, 39*(2), 143-161.

Ali, U., ve Shah, E. (2013). Career Decision Difficulty as a Predictor of Environmental Mastery and Self Esteem in College Students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 84,* 1119-1123.

Aytaç, S. (2015). Stres Kaynakları ve Stresin Psikolojik Semptomlarının Öfke Kontrolü ile İlişkisi: Polis Memurları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (69), 1-27.

Bozyiğit, E. ve Gökbaraz, N. (2020). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinde Kariyer Stresinin Belirleyicileri. *Journal of Computer and Education Research, 8* (15), 181-200. DOI:10.18009/jcer.679874

Castro, S. M., ve Armitage-Chan, E. (2016). Career Aspiration İn UK Veterinary Students: The İnfluences of Gender, Self-Esteem and Year of Study. *Veterinary Record, 179*(16), 408-408.

Cevher, E. (2015). Üniversitelerde Kariyer Planlama Faaliyetleri Ekseninde Kariyer Merkezlerine Yönelik Bir Araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 164-177.

Esen, D. (2019). Kariyer Stresi ile Öz-yeterlilik İnancı İlişkisinin Demografik Değişkenlerin Farklılaştırıcı Rolü Bağlamında İncelenmesi: İzmir Meslek Yüksekokulu İktisadi ve

İdari Programlar Örneği. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 217-232.

Günay, A., ve Çelik, R. (2019). Kariyer Stresinin Psikolojik İyi Oluş ve İyimserlik Değişkenleriyle Yordanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(33), 205-218.

Hawi, N. S., ve Samaha, M. (2017). The Relations Among Social Media Addiction, Self-Esteem, And Life Satisfaction İn University Students. *Social Science Computer Review*, *35*(5), 576-586.

Hazel, D. U. R. U., & GÜLTEKİN, F. Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Kariyer Stresleri, Kariyer Uyum Yetenekleri ve Mentörlük Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *28*(1), 328-337.

Ismail, S., Ferreira, N., & Coetzee, M. (2016). Young Emerging Adults' Graduateness and Career Adaptability: Exploring the Moderating Role of Self-Esteem. *Journal of Psychology in Africa*, *26*(1), 1-10.

Kang, M., Lee, J., & Lee, A. R. (2019). The Effects Of College Students' Perfectionism On Career Stress And İndecision: Self-Esteem And Coping Styles As Moderating Variables. *Asia Pacific Education Review*, 1-17.

Moksnes, U. K., & Espnes, G. A. (2013). Self-Esteem and Life Satisfaction in Adolescents—Gender and Age as Potential Moderators. *Quality of Life Research*, *22*(10), 2921-2928.

Orth, U., & Robins, R. W. (2014). The Development of Self-Esteem. *Current Directions in Psychological Science*, *23*(5), 381-387.

Orth, U., Robins, R. W., & Widaman, K. F. (2012). Life-Span Development of Self-Esteem and İts Effects on İmportant Life Outcomes. *Journal of personality and social psychology*, *102*(6), 1271.

Özden, K., & Sertel-Berk, Ö. (2017). Kariyer Stresi Ölçeği'nin (KSÖ) Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin Sınanması. *Psikoloji Çalışmaları*, *37*(1), 35-51.

Pamuk, M., & Yumak, Y. (2020). Matematik Bölümü Öğrencilerinin Tükenmişliklerinin Kariyer Stresleri Bağlamında İncelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *10*(2), 786-797.

Peixoto, F., & Almeida, L. S. (2010). Self-Concept, Self-Esteem and Academic Achievement: Strategies for Maintaining Self-Esteem in Students Experiencing Academic Failure. *European Journal of Psychology of Education*, *25*(2), 157-175.

Pendergast, L., Watkins, M., & Canivez, G. (2013). Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology.

Saleh, D., Camart, N., & Romo, L. (2017). Predictors of Stress in College Students. *Frontiers in psychology*, *8*, 19.

Stupnisky, R. H., Perry, R. P., Renaud, R. D., & Hladkyj, S. (2013). Looking Beyond Grades: Comparing Self-Esteem and Perceived Academic Control as Predictors of First-Year College Students' Well-Being. *Learning and Individual Differences*, *23*, 151-157.

Torun, Y., Cakar, H., ve Budak, S. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Temel Benlik Değerlendirmeleri ile Kariyer Stresleri Arasındaki İlişkide Girişimcilik Niyetinin Aracılık Rolü: Bir Vakıf Üniversitesi Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-25.

Tukuş, L. (2010). *Benlik Saygısı Değerlendirme Ölçeği-Kısa Formu Türkçe Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Turpçu, E., ve Akyurt, H. (2018). Turizm eğitimi alan öğrencilerin kariyer streslerinin belirlenmesi: Giresun Üniversitesi lisans öğrencileri üzerine bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *69*, 365-380.

Üzüm, B., Uçkun, S., ve Uçkun, G. (2018). Üniversite öğrencilerinin yaşadığı bir fenomen: Kariyer stresi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, *5*(24), 1641-1651.

Yasar, O. M., ve Turgut, M. (2019). Sport Science College Students and Career Stress. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, *14*(4), 580-589.

Yemenci, A. D., Bozkurt, Ö., ve Özkara, M. (2020). Genç Nesilde Başarı Odaklı Motivasyon ve Öz Saygının Kariyer Stresi ile İlişkisi. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS) E-ISSN: 2602-4411*, *4*(1), 56-66.

Yılmaz, A. (2019). Öğretmen Adaylarının Kariyer Streslerinin Karma Araştırma Yaklaşımı İle İncelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 93-105.

Younes, F., Halawi, G., Jabbour, H., El Osta, N., Karam, L., Hajj, A., ve Rabbaa Khabbaz, L. (2016). Internet Addiction and Relationships with Insomnia, Anxiety, Depression, Stress and Self-Esteem in University Students: A cross-sectional designed study. *Plos one*, *11*(9), DOI:10.1371/journal.pone.0161126.

SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

KADINLARDA MUTLULUK KORKUSU İLE BİLİŞSEL ÇARPITMALAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Pervin NEDİM BAL[1] Damla Şevval ERKENT [2]
[1]Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 0000-0002-3090-6634
[2]Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0001-5172-8454

ÖZET

Bu araştırmada, kadınların mutluluk korkusu ile bilişsel çarpıtmaları arasındaki ilişki incelenmiş ve aynı zamanda bu değişkenlerin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu çalışmada, nicel araştırma modellerinden betimsel ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, Türkiye'de yaşayan kadın bireyleri kapsamaktadır. Araştırmanın örneklemi ise, sadece 25-44 yaş arasındaki genç yetişkin kadın bireylerden oluşmuştur. Çalışmanın örneklem büyüklüğü n = 450 olarak belirlenmiş, ancak araştırmaya katılan 45 katılımcının yaşının 44-64 yaş arasında olması ve 4 katılımcının da cinsiyetinin erkek olması nedeni ile araştırmaya dâhil edilmemiştir. Böylece, araştırma 25-44 yaş arasında 401 genç yetişkin kadın bireyle gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları olarak Demografik Bilgi Formu, Mutluluk Korkusu Ölçeği ve Bilişsel Çarpıtma Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerin gönderilmesi ve toplanması Google form üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin analizinde SPSS 26.0 istatistik programı kullanılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi olan ilişkisel hipotezi test etmek için Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Demografik değişkenlerle ilgili analizler için bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, kadınlarda mutluluk korkusu ile bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı ve orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, genç yetişkin kadınların bilişsel çarpıtma düzeylerinin artmasının mutluluk korkusu düzeylerini arttıracağı söylenebilir. Demografik değişkenlere göre yapılan fark analizlerinde, bazı değişkenlere göre farklılık bulunurken bazılarına göre de farklılık bulunamamıştır. Bu araştırmanın erkek örneklemler üzerinde de yapılarak cinsiyet farklarına bakılması, araştırma verileri ışığında bilişsel çarpıtmaları azaltmaya ve mutluluk korkusunu yenmeye yönelik Bilişsel Davranışçı Terapi temelinde geliştirilen psikoterapi hizmetleri verilmesi önerilebilir.
Anahtar Kelimeler: Mutluluk Korkusu, Bilişsel Çarpıtmalar, Genç Yetişkin Kadınlar.[15]

ABSTRACT

In this study, the relationship between women's fear of happiness and their cognitive distortions was examined and at the same time, it was aimed to reveal whether these variables differ according to some demographic variables or not. In this study, descriptive relational survey method that is one of the quantitative research models was used. The population of the research

[1]Doç. Dr. Pervin NEDİM BAL, Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü.
[2]Damla Şevval ERKENT, Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi.

includes female individuals living in Turkey; the sample consisted of only young adult female individuals between the ages of 25-44. The sample of the study consisted of only young adult female individuals between the ages of 25-44. The sample size of the study was determined as n = 450, but some of the participants were not included in the study because 45 participants were between 44-64 years old and the gender of 4 participants was male. Thus, the research was carried out with 401 young adult female individuals between the ages of 25-44. Demographic Information Form, Fear of Happiness Scale and Cognitive Distortion Scale were used as data collection tools. Sending and collecting the scales was done via Google form. SPSS 26.0 statistical program was used in the analysis of the data used in the study. Pearson correlation analysis was used to test the relational hypothesis, which is the main hypothesis of the study. Independent groups t-test and one-way ANOVA were used for analyzes related to demographic variables. According to the results of the analysis, it was determined that there was a significant and moderately positive relationship between the fear of happiness and cognitive distortions in women. Accordingly, it can be said that an increase in the cognitive distortion levels of young adult women will increase their fear of happiness. In the difference analyzes made according to demographic variables, there was a difference according to some variables, but no difference was found for others. It can be suggested that this research be conducted on male samples as well, to look at gender differences, and to provide psychotherapy services developed based on Cognitive Behavioral Therapy to reduce cognitive distortions and overcome the fear of happiness in the light of research data.

Keywords: Fear of Happiness, Cognitive Distortions, Young Adult Women.

GİRİŞ

Her kültürün kendine ait bir geleneği, inanışı ve özelliği bulunmakta ve bu unsurlar kapsamında bir kültür diğerinden ayrılmaktadır. Kültürlerin birçok yaşamsal kavramı ele alışları, yorumlamaları ve anlamlandırmaları da farklı olabilmektedir. Bu kavramlardan biri de mutluluktur. Mutluluk, her bireyin farklı anlamlar yüklediği, kimisinin bir amaç olarak gördüğü, kimisinin ise olumsuz sonuçlar doğuracağına inandığı bir kavramdır. Bireylerin mutluluk kavramına yükledikleri anlamların farklılaşması kişilerin bireysel yaşantılarına ek olarak içinde bulundukları kültürlerin de etkisinden kaynaklanabilmektedir. Bazı kültürler mutluluğu, ulaşılması gereken bir amaç olarak görüp bireyin yaşamını buna göre şekillendirmesini sağlarken bazı kültürler ise mutluluğun arkasından gelecek olumsuz olaylara karşı bir inanç oluşmasına ve mutluluktan kaçınılmasına neden olabilmektedir. Literatürde yapılan araştırmalar neticesinde de Batı toplumlarında yaşayan kişiler mutluluğu bir amaç olarak görürken Doğu kültürlerinde yaşayan bireylerin ise mutluluk korkusu geliştirerek mutluluktan kaçınıldığı görülmektedir. Doğu kültürlerinde yer alan mutluluğa karşı olumsuz inanışların içerisinde mutluluğun nazar getirdiği, kıskançlığa ve kötülüğe davet çıkardığı ve bu dünyada fazla mutlu olmanın öbür dünyada ceza ile karşılık bulacağına ilişkin inanışlar da bulunmaktadır. Özellikle Doğu kültürlerinde kiçin ve erkeğe yüklenen toplumsal dayatmalar

ve söylemler neticesinde mutluluğa karşı inanışlar ve görüşler kadın ve erkekler arasında farklılık gösterebilmektedir. Genellikle Doğu topluluklarında yaşayan kadınların kahkaha ile gülmesinin doğru karşılanmadığı gibi günlük söylemler, kadınların mutluluğu hak etmedikleri düşüncelerine yol açabilmekte bu da mutluluğa karşı görüşlerini değiştirebilmektedir. Günlük söylemler arasında yer alan "çok güldük kesin kötü bir şey olacak" ya da bir başka deyişle "çok gülen çok ağlar" gibi söylemler de günlük hayatımızda mutluluğa karşı olumsuz duygular edinmemize, akılcı olmayan düşüncelere ve bilişsel çarpıtmalara neden olabilmektedir.

Bilişsel çarpıtmalar, işlevsel ve akılcı olmayan düşünceler olarak tanımlanmaktadır. Birey yaşadığı olayları yorumlarken ve bu olayları anlamlandırmaya çalışırken bu düşünce hataları bireyin davranışlarını da etkileyebilmektedir. Birey bu hatalı düşünce kalıpları ile birçok olayı farklı algılayabilmekte ve yaşamını bazı noktalarda zorlu hale getirebilmektedir. Düşünce hatalarının yoğun bir şekilde olması sıklıkla ilişki kurma ya da ilişkileri ilerletebilmede yaşanan sorunlarla karşımıza çıktığı gibi ileri derecede psikopatolojilere de neden olabilmektedir. Bu kapsamda bilişsel çarpıtmalar, bireyin geçmiş yaşantısı, kişilik özellikleri, ebeveyn tutumları gibi birçok faktöre dayanırken kişinin içinde bulunduğu toplumun katı kuralları ya da toplumun yaşayış biçimleri gibi diğer etmelerle de oluşabilmektedir. Düşünce hatalarına neden olabilecek kültürel ögeler arasında batıl inançlar da ele alınabilmektedir. Kişinin toplum tarafından kural gibi gördüğü ve bu toplumsal kurallara uymadığı zaman kötü bir şey olacağı düşüncesi gibi akılcı olmayan düşünceler ortaya çıkabilmektedir.

Bu araştırmaya baktığımızda ise kadınlardaki bilişsel çarpıtma düzeyleri ile mutluluk korkusu düzeyleri arasında ilişki olup olmayacağı sorusuna yanıt aranmaktadır. Literatür incelendiğinde hem bilişsel çarpıtmalar hem de mutluluk korkusu farklı bilim dallarında farklı değişkenlerle incelenmiş ancak bu araştırmalar içerisinde mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiye bakılan çalışmalara rastlanmamıştır. Bu ilişkiyi inceleyen bu çalışma sadece genç yetişkin kadın bireylerle yapılarak kadınların mutluluk korkusu ile bilişsel çarpıtmaların arasındaki ilişkiyi inceleyerek literatüre bu anlamda özgün bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma, son zamanlarda kadın mutluluğu üzerine yapılan çalışmalara yönelik farklı bir bakış açısı getirmeyi de amaçlayarak bu alanda çalışan uzmanlara ve araştırmacılara da bilgi sağlamayı amaçlamaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Mutluluk Kavramı

Mutluluk, insanlığın ilk tarihinden itibaren merak edilen, mutluluğa ulaşılmanın bir amaç olarak ele alındığı ve bu amaç uğrunda yaşamımızı şekillendiren bir kavram olarak

karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde mutluluk kavramı üzerine pek çok açıklama yapılmış olsa da bilimsel olarak ilk çalışmalar Pozitif Psikoloji ile 1980'li yıllardan sonra çokça ele alınmaya başlanmıştır (Doğan ve ark., 2013: 392). Literatürde mutluluk kavramı öznel iyi oluş olarak ele alınmakta ve birçok araştırmacı tarafından farklı tanımlar ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Joshanloo ve Weijers (2014: 718) mutluluğu, yaşamdan aldığımız doyum ve olumlu olmayan duygulara karşı bireyin pozitifliğinin ön plana çıkması olarak tanımlamıştır. Michalos'a (2005: 445) göre mutluluk, bireyin hayat kalitesini avantajlı olarak değerlendirmesidir.

Literatürde mutluluk ile ilgili yapılan tanımların yanı sıra mutlu olan kişilerin özellikleri de ele alınmış ve mutlu insan profili de tanımlanmaya çalışılmıştır. Mutlu kişiler; özgüveni yüksek, anlamlı bir işe sahip, kaygı düzeyi düşük, sosyal desteğe sahip olan, eğitimi iyi, sağlıklı, genç, gelir düzeyi yüksek olan kişiler olarak tanımlanmaktadır (akt. Diener ve ark., 1999: 276; Michalos, 2005: 351). Mutlu insan tanımına bakıldığında bireyin mutluluğunu etkileyen birçok faktör olduğunu ve bireyin mutluluk düzeyini etkiledikleri söylenilebilmektedir. Bu kapsamda araştırmacılar mutluluk kavramı ile birçok değişkenin ilişkisini incelemeye başlamıştır. Eryılmaz ve Ercan (2011: 145), mutluluk ile yaş ve cinsiyet değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve 19-25 yaş arasındaki örneklemin mutluluk düzeyinin 14-17 ve 26-35 yaş arasındaki örneklema oranla daha düşük olduğunu bulmuştur. Bu farklılık için, genç yetişkinlik döneminin özellikleri arasında yer alan kimlik oluşturma döneminin zorlayıcı olmasıyla mutluluk düzeylerinin düşmüş olabileceği yorumunu yapmışlardır. Cinsiyetle ile ilişkisinde 26-45 yaş arasındaki erkek bireylerin kadınlara oranla mutluluk düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmişlerdir (Eryılmaz & Ercan, 2011: 145). Doğan ve arkadaşları da (2013: 396) mutluluk ve öz eleştiri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında öz eleştiri ile mutluluk arasında negatif bir ilişki olduğunu, bireyin öz eleştiri düzeyinin artması mutluluk düzeyinin azalmasına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Bir diğer çalışma da ise mutluluk ve yaşam doyumu ilişkisine bakılmış mutluluk düzeyinin artması ile yaşam doyumunun arttığını, iki değişken arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır (Doğan & Sapmaz, 2012: 63). Dinner (2000: 34) ise mutluluğun önemini ortaya koyan bir çalışma gerçekleştirmiş ve bu çalışmasında 17 farklı ülkeden üniversite öğrencisi katılım göstermiş ve bu örneklemin %69'unun mutluluğu paradan daha çok önemsedikleri sonucuna varmıştır. Mutluluk ile beş faktörlü kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada nevrotiklik ve ile mutluluk arasında negatif, dışadönüklük ve deneyime açıklık ile mutluluk arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunarak nevrotiklik düzeyinin artması mutluluk düzeyinin düşmesine neden olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Doğan, 2013: 56). Mutluluk genellikle Pozitif Psikoloji ya da

Klinik Psikoloji gibi psikolojinin alt dallarında incelenirken günümüzde mutluluk kavramını ekonomi, iktisat gibi diğer sosyal bilimlerde de incelenmeye başlanmıştır (Veenhoven & Devrim , 2015: 47). Mutluluk araştırmalarının farklı bilim dallarında da araştırılması bu kavramın önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

1.2. Mutluluk Korkusu

Mutluluğa ulaşmak insanlığın varoluşsal bir amacı olarak ele alınmasına karşın mutluluğun gelişinin arkasından kötü şeylerin olacağına dair inanışlar da bulunmaktadır. Mutluluk kişinin kendisi için elde etmek istediği ve buna ulaşma sorumluluğu olduğuna inandığı bir kavram olarak ele alınmıştır. Bireyin hangi kültürden, hangi eğitim düzeyinden, hangi yaştan olursa olsun mutlu olmayı ve süre gelen bir mutluluğa ulaşmayı amaçladığını ve bu amaç doğrultusunda çabaladığı ifade edilmiştir (Lyubomirsky ve ark., 2005: 803). Buna karşın mutluluğa olan bakışta kültürel farklılıklar da etkili olabilmektedir (Joshanloo, 2012: 647). Joshanloo ve arkadaşlarının 14 ülke genelinde gerçekleştirdiği bir çalışmada bazı kişilerin mutluluğa karşı olumlu bir yaklaşım sergilemediğini ve mutluluğa yönelik bir korku geliştirebileceğini aktarmışlar ve mutluluk korkusunu, bireylerin mutluluğun olumsuz sonuçları olabileceğine dair inançları ve bu inançlar doğrultusunda mutluluktan kaçınma davranışı sergilemeleri olarak tanımlamışlardır (Joshanloo ve ark., 2013: 1-2). Minami, Japon kültüründe mutluluğun ve sevincin arkasından kötü ve acı olayların geleceğine inanıldığını (akt. Joshanloo, 2012: 648), Joshanloo (2012: 647) ise Mutluluk Korkusu ölçeğini geliştirdiği çalışmasında İran'lı üniversite öğrencilerinin bazılarının mutluluğa karşı olumsuz baktıklarını ve mutluluktan korktuğunu tespit etmiştir. Bazı Asya kültürlerinde de kişi, mutluluğunun bir sınırı olması gerektiğini aksi halde aksiliklerle karşılaşacağına inanmakta olup bu inanışı ifade edebilmek için Çin atasözü olarak geçen "Aşırı mutluluk trajediye yol açar." ifadesi de kullanılmaktadır (Bryant & Veroff, 2007: 1-25). Bu kültürlerin dünyadaki her şeyin sürekli bir değişim durumunda olduğu, her şeyin sonunda tersine döndüğü, mutluluğun nihayetinde mutsuzluğa döneceğini açıklayan Taoizimin etkisinde olmasından kaynaklandığı da söylenilebilir (Peng ve ark., 2006: 247-262). Doğu kültürlerinde mutluluk korkusunun daha fazla görülebileceği görüşü litratürde yer verilmiştir (Bryant & Veroff, 2007: 1-25; Joshanloo ve arkadaşları, 2013: 1-2). Joshanloo ve Weijers'in (2014: 717-735) gerçekleştirdikleri çalışmada doğu kültürlerinin ve batı topluluklarının mutluluğa karşı bakış açıklarının farklı olduğu, batı kültürleri için önemli bir kavram olan mutluluk, bu toplumlarda yaşayan bireyler için ulaşılması amaç edinilen bir kavramken, doğu kültürlerinde ise mutluluğa karşı olumlu olmayan ve mutluluk sonrası acının ve üzüntünün geleceği düşüncesi hakimdir. Bu düşünce "çok gülen çok ağlar" gibi günlük söylemlerle de ortaya konmaktadır. Tüm bu söylem ve

düşünceler neticesinde doğu kültürlerinde mutluluk korkusunun daha yaygın olabileceği düşüncesini akıllara getirmektedir.

Literatür incelendiğinde mutluluk korkusu üzerine gerçekleştirilen çalışmaların son zamanlarda çalışılmaya başlandığı ve literatürde az sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Mutluluk korkusu ile ilgili çokça araştırma yaparak literatüre katkı sağlayan Joshanloo (Joshanloo ve ark., 2013: 8) yaşam doyumu ve mutluluk korkusu arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aralarında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu, mutluluk korkusu düzeyinin yükselmesinin yaşam doyumunu düşürdüğünü saptamıştır. Mutluluk korkusunun nedenlerine bakıldığı bir araştırmada ise bireylerin çocukluk çağı yaşantılarında mutlu oldukları anın sonrasında cezalandırma ve tehditle karşılaşmaları bireyde erken dönem uyumsuz şemaların oluşmasına neden olarak mutluluk korkusunu doğurabileceği yorumu yapılmıştır (Gilbert ve ark., 2014: 230). Gilbert ve arkadaşları (2014: 229) gerçekleştirdiği çalışmada mutluluk korkusu ile stres, anksiyete ve depresyon arasındaki ilişkiyi de incelemiş ve mutluluk korkusu ile bu değişkenler arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu saptamıştır. Bir başka çalışmada ise çözülme (dissosiasyon) ve çocukluk çağı travmatik yaşantılar ile arasındaki ilişkiye bakılan mutluluk korkusu değişkeninin arasında, pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Şar ve ark., 2019: 389-394). Literatürde yapılan bir diğer çalışma ise Sarı (2016: 222-229) tarafından gerçekleştirilmiş, mutluluk korkusunu öznel ve psikolojik iyi oluş üzerinden ele alınarak aralarındaki ilişkinin yönünü negatif yönde olduğunu saptamış ve mutluluk korkusunun artmasının iyi oluş düzeylerini düşürdüğü şeklinde yorumlamıştır.

Mutluluk korkusunun cinsiyet değişkeni ile ilişkisine bakıldığı çalışmalarda mutluluk korkusunun cinsiyetle ile anlamlı bir fark olmadığını belirtilen çalışmaların (Şar ve ark., 2019: 389-394; Özen, 2019: 76) olduğu gibi kadınların erkeklere göre daha fazla mutluluk korkusu yaşadığını gösteren çalışmalarda mevcuttur (Gilbert ve ark., 2014: 392). Kadınların mutluluk korkusunun daha yüksek olması toplumda yer edinmiş cinsiyet rollerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Doğu kültürlerinde yer alan günlük söylemlerde, kadınların kahkaha ile gülmelerinin doğru karşılanmadığı ve bu şekilde gülünmemesi gerektiği ifade edilen toplumlarda kadınların mutluluğu hak etmediklerini, mutluluğu çok fazla yaşamamaları gerektiğini düşünmelerine yol açarak mutluluk korkusuna neden olabileceği söylenmektedir (Özen, 2019: 3). İnsanların sergilediği mutluluktan kaçınma davranışlarının bir diğer nedeni ise nazara maruz kalma, rekabeti ve kıskançlığı davet etme veya bu dünyada çok mutlu olmanın öbür dünyada acı ile karşılık bulacağı gibi düşüncelere yol açan batıl inançlar, bilişsel çarpıtmalara neden olarak mutluluk korkusuna yol açabileceği de düşünülmektedir (Joshanloo ve ark., 2013: 2).

1.3. Bilişsel Terapi

İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve en temel özellikleri arasında yer alan düşünme becerisi araştırmacılar tarafından çokça incelenmiştir. Bu araştırmacılar arasında Albert Ellis, insanın psikolojik sorunlarının akılcı olmayan inanışlarından kaynaklı olduğunu savunmuş ve 1960'lı yıllar itibari ile de Aaron T. Beck'in düşüncelere odaklanılarak geliştirdiği Bilişsel Terapi yöntemini ortaya koymuştur (Türkçapar, 2018: 61). Bilişsel psikoterapi yöntemleri, bilgileri işleme üzerine dayanır ve kişilerin davranışları, düşünceleri ve duygularını ele alır (Beck & Rush, 1989: s. 4).

Bilişsel terapi, temelleri Psikanalitik ekole dayanan Albert Ellis ve Aaron Beck tarafından yürüttükleri Psikanalitik uygumalar ışığında ortaya çıkmıştır (Köroğlu & Türkçapar, 2011: 77). Bilişsel kuramda Beck ve Ellis duyguları ve davranışları etkileyen unsurları açıklarken; duygu ve davranışı şekillendirenlerin unsurun aslında bireylerin yaşadığı olayları kendi düşünce yapısında algılayarak ve yorumlayarak anlamlandırması ile etkilendiğini ifade etmişlerdir (Türkçapar, 2018: 61-70).

Bilişsel kuram, bireyin bilişlerini ele alırken otomatik düşünceler, ara inançlar ve temel inançlar olmak üzere üç ana başlıkta incelemektedir ve bu üç bilişsel süreci incelerken otomatik düşüncenin en yüzeyde olduğunu, ardından ara inançların geldiğini ve en derinde de temel inançların yer aldığını öne sürmektedir (Özcan & Gül Çelik, 2017: 116). Otomatik düşünceler, bireyin zihnine aniden gelen düşüncelerdir ve genellikle ruhsal sıkıntı anlarında olumsuz düşünceler birden ortaya çıkmaktadır ve bu anlarda düşünceler fark edilmeyerek duygulara odaklanılmaktadır (Türkçapar, 2018: 109-111). Ara inançlar ise otomatik düşüncelere karşı ulaşılması daha güçtür ve ara inançlar genel anlamda temel inançlardan korunmak amaçlı bireyin bilişsel süreçleri tarafından oluşturulmaktadır (Simmons & Grıffıths, 2013: 137). Temel inançlar ise ulaşılması en güç bilişsel süreç olarak ele alınır ve bazı kaynaklarda şemalar olarak ifade edilen temel inançlar, bireyin çevresini ve çevresindeki olayları nasıl algıladığı ve bu algılama, yorumlama süreçlerinde bireyin geçmiş yaşantılarında oluşturduğu temel varsayımları içermektedir (Beck J., 2011: 1-17).

Bilişsel psikoterapi yöntemlerinde, kişi davranışlarını gerçekleştirirken bu davranışının altındaki otomatik düşünce ve şemalara odaklanarak davranışı şekillendiren inancı bulmayı ve bu noktada bireyin hatalı düşünce yapısını değiştirmeyi amaçlamaktadır (Simmons & Grıffıths, 2013: 5-48). Beck de depresyon tedavi sürecini yapılandırırken; bireylerin yaşadıkları olayları çarpıtarak algıladıklarını, bu çarpıtmalar ile kendilerine gerçekçi olmayan hedefler koyduklarını, bireyin kendisini fazlaca eleştirdiğini, başarılı olmadıkları anlara, süreçlere gereğinden fazla odaklandıklarını ve bu doğrultuda bireylerin depresyon sürecine

girebildiklerini aktarmıştır. Aynı zamanda buradaki düşünce hataları üzerine tedavi aşamalarını oluşturmaya başlamıştır (Türkçapar & Sargın, 2011: 12). Beck, kişinin tüm bu hatalı düşüncelerine de bilişsel çarpıtma adını vermiştir (Beck J., 2011: 179-180).

Bilişsel psikoterapi yöntemleri davranışçı kuram ile birleşmesiyle birlikte bilişsel davranışçı terapi adını almıştır (Özcan & Gül Çelik, 2017: 116). Bilişsel davranışçı terapi ilk olarak depresyon tedavisinde kullanılmaya başlanmış olsada zaman içerisinde obsesif kompulsif bozukluk, anksiyete bozlukları, panik bozluklar gibi diğer psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde de uygulanmış ve 1980'li yılların sonrasında psikotik bozuklukların tedavisinde de kullanılabilmesi için çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır (Türkçapar & Sargın, 2011: 13).

1.4. Bilişsel Çarpıtmalar

Bireylerin duygusal rahatsızlıkları sadece yaşamış oldukları olaylar kapsamında ele alınmamakta, bireylerin bu olaylara yükledikleri anlamlar ve yaptıkları yorumlar da bu rahatsızlıkların oluşmasında önemli olmaktadır. Her bireyin olaylara yüklediği anlamlar veya yorumlar değişebilmekte ve bu süreç her zaman akılcı veya işlevsel olmamaktadır. Bilişsel ekol, işlevselliği olmayan inançları, akılcı olmayan hatalı düşünceleri, bilişsel çarpıtma olarak ifade etmiş ve bireyin davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur (Beck A., 1979: 201). Ellis bu hatalı düşüncelere kendi bilişsel kuramında akılcı olmayan inançlar olarak ifade ederken Beck ise bilişsel çarpıtmalar olarak tanımlamış ve bu hatalı düşüncelerin iletişim problemlerinden psikopatolojik bozukluklara kadar ilerleyebilmesine neden olabileceğini aktarmıştır (Türküm, 2016: 41). İki farklı şekilde ifade edilse de bu kavramların ortak noktalarına baktığımızda; düşüncelerin işlevsel ve akılcı olmadığı, gerçeklikten uzak olmasına karşın gerçekmiş gibi varsayılması ve kişinin bu düşünce kalıplarını bir dogma olarak kabul ederek kendisini gereğinden fazla eleştirmesine ve yaşantılarında kendini yenilgiye uğratacak örüntüler içermesine neden olduğu söylenilebilmektedir (Türküm, 2016: 41). Bu bilgiler doğrultusunda bilişsel çarpıtmalar, bireyin bilişsel süreçlerinde olayları anlamlandırma ve yorumlamdaki hatalardır.

Bilişsel çarpıtmalar her kişide yoğunluğu ve türü bakımından farklılıklar gösterebilmektedir. Bilişsel çarpıtmaların her bireyde olmasının yanı sıra psikolojik rahatsızlıkları olan kişilerde özellikle de kişilik bozukluğu yaşayan bireylerde bilişsel çarpıtmaların daha sık olduğu görülmektedir (Türkçapar, 2018: 116).

Bu uygun ve olumlu olmayan düşüncelerin temel özelliklerini sınıflandırarak bilişsel çarpıtma türleri oluşturulmuş ve her bilişsel çarpıtma türünün özellikleri açıklanmıştır.

1.4.1. Keyfi Çıkarsama

Sonuca atlama olarak da ifade edilen bu bilişsel çarpıtma türü birey tarafından oluşturulan hatalı ve akılcı olmayan düşüncenin, herhangi bir kanıtın varlığının olmadığı durumlarda ya da düşüncenin aksi yönünde bir kanıtın varlığında bile kişinin oluşturduğu bu varsayım neticesinde sonuca ulaşması olarak açıklanmaktadır (Türkçapar, 2018: 117). Olumlu olan unsurların ele alınmaması olarak da ifade edilen bu bilişsel çarpıtma depresif hastalarda daha sıklıkla görülmektedir (Beck J., 2005: 112-113)

1.4.2. Seçici Soyutlama

Bireyin yaşamış olduğu olaylar içerisinde olayın bütününün göz ardı edilerek kişinin olay içerisindeki bir detaya odaklanması ve olayın diğer önemli kısımlarını ele almayarak odaklandığı detay kapsamında durumu değerlendirmesi olarak açıklanabilmektedir (Türkçapar, 2018: 117). Kişinin yapmış olduğu projeyi genel anlamda birçok kişi tarafından beğenilmiş olmasına karşı bireyin eleştiri yapan bir kişiye odaklanarak projenin kötü olduğu düşüncesine kapılması örnek verilebilir. Bu bilişsel çarpıtma türüne zihinsel filtreleme adı da verilebilmektedir (Beck J. , 2005: 18).

1.4.3. Aşırı Genelleme

Belirli sayıda nedeni temel alarak kişinin kendisi ve olaylar için genelleme yaparak oluşturduğu kurallara inanması ve bu inançları doğrultusunda ilerlemesi şeklinde açıklanabilmektedir (Lier ve ark., 2014: 316). Aşırı genelleme bilişsel çarpıtması olan bireyler "her zaman, asla" gibi kelimeleri sıklıkla kullanabilmekte ve örneğin "sınavlarda başarılı olamadım hayatımda bir daha asla başarılı olamayacağım." gibi akılcı olmayan düşüncelere sıklıkla kapılabilmektedir (Türkçapar, 2018: 118).

1.4.4. Büyütme ve Küçültme

Bireyler bazen durumları ele alırken kişisel bir değerlendirme yaparak bazı durumları yüceltirken bazı durumları ise küçümseyebilmektedir. Kişi olumlu olayları önemsiz görürken olumsuz olayları ise büyütebilmektedir (Türkçapar, 2018: 118).

Düşünce sistemindeki bu gerçekçi olmayan ağırlıklandırmaya büyütme ve küçültme bilişsel çarpıtması adı verilebilmektedir.

1.4.5. İkili Düşünme (Hep ya da Hiç)

Durumları yorumlama süreçlerinde bireyler bazen hep ya da hiç ya da siyah ve beyaz mantığı ile ilerleyebilmekte, yorumladığı bu durumları iki uç içerisinde değerlendirebilmektedir (Yılmaz ve ark., 2011: 4). Birey için yaşanan durum ya da olay ya tam olmuştur ya da hiç olmamıştır (Türkçapar, 2018: 119). Örneğin birey "Birinci olamazsam okulu bitirmemeyim daha iyi." gibi gibi akılcı olmayan düşünceler bireyde hakim olabilmektedir.

1.4.6. Kişiselleştirme

Sıkıntılı süreçler geçiren bireyler bazen kendi ruhsal sıkıntılarına odaklanabilmekte ve olumsuz bir durum ya da olayla karşılaştıklarında, karşı tarafın kendilerini suçladığı, reddettiği, engellediği gibi kendileriyle ilgili bir durum olduğunu düşünmeye meyillilerdir (Beck J. , 2005: 239). Bu düşünce hatası, bireyin kendisi ile ilgili çok az ya da hiç ilgilisi olmayan konularda kendisi ile doğrudan bağlantı olarak görmesi ve durumun olumsuz sonuçlarını kendisinin neden olduğu çıkarımını yapması olarak da açıklanabilmektedir (Türkçapar, 2018: 119). Bir toplulukta gülümsenen bir sohbete dahil olan kişi kendisine gülündüğünü zannederek durumu kişisel algılaması bu bilişsel sürece örnek verilebilir.

1.4.7. Felaketleştirme

Bireyin diğer ihtimalleri dikkate almadan en ufak bir kanıta dayanarak ve bu kanıtı derinlemesine ele almadan kişinin gelecekteki durumları olumsuz olarak değerlendirmesi olarak açıklanabilmektedir (Ardanıç, 2017: 30; Türkçapar, 2018: 119).

1.4.8. Olmalı İfadeleri (-meli/malı düşünce tarzı)

Bu düşünce tarzında birey sadece kendisi için değil diğer kişilerin de davranışlarının nasıl olması gerektiği ile ilgili belirlediği kuralları mevcuttur ve bu kuralların uyulmaması halinde oluşabilecek sonuçları, gerçekliğinden fazla bir şekilde abartarak her şeyin kötü gideceğine dair inançlar geliştirmektedir (Ardanıç, 2017: 22). “Herkesi mutlu etmeliyim”, “İnsanları her zaman alttan almalıyım.”gibi kişinin kendisi için geliştirdiği kuralları vardır ve bu kuralların uyulmamasında birey ağır bir suçluluk duygusu hissetmektedir (Türkçapar, 2018: 120).

1.4.9. Zihin Okuma

Birey herhangi kanıta sahip olmadan, karşısındaki kişinin ne düşündüğünü bildiğini ve karşısındaki kişinin de kendisinin ne düşündüğünü bilmesi gerektiğine inandığı akılcı olmayan, hatalı bir düşünce tarzı olarak açıklanabilmektedir (Şanlı & Piştof, 2016: 90). Örneğin “Neden sorayım ki ne söyleyeceğini zaten biliyorum.” gibi düşünceler bu tarz düşünce içeriği için örnek verilebilir (Türkçapar, 2018: 120).

1.4.10. Duygudan Sonuca Ulaşma

Durumun aksine yönelik kanıtların olmasına karşın bireyin, bu kanıtları dikkate almayarak duygularının gerçekliğin kanıtı olduğunu varsayarak bireyin yanlış bir çıkarıma varmasıdır. “Bu gün hissediyorum ki sınavım kötü geçecek.” düşüncesi duygusal bir sonuca varmaya örnek verilebilir (Şanlı & Piştof, 2016: 91).

1.4.11. Etiketleme

Kişinin kendisini ve diğerlerini, gerçeklik kapsamında değerlendirmeyerek yargılayıcı ve olumsuz olarak genel etiketlemelerde bulunması ve bütün anlamlandırma ve yorumlamaları bu doğrultuda yapması olarak açıklanabilmektedir (Ardanıç, 2017: 20). Örneğin çocuğu ders çalışmayan bir annenin "Kızım ders çalışmıyor." olarak değerlendirmesi yerine "Benim kızım tembeldir." olarak etiketlemesi bu düşünce hatasına için örnek verilebilir (Türkçapar, 2018: 121).

Bu bilişsel çarpıtmalar kapsamında literatürde çokça çalışma yapılmış ve bilişsel çarpıtmalar ile farklı değişkenler arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Sarı ve Owen (2016: 209) tarafından yapılan çalışmada romantik ilişkilerdeki bilişsel çarpıtmalar ve bağlanma boyutlarının yaşam doyumu üzerindeki etkisi incelenmiş ve akılcı olmayan düşünce alt boyutlarındaki farklı düşünmenin ilişki doyumunu pozitif yönde yordadığı sonucuna varmıştır. Ancak varmış oldukları bu sonuçlar literatür ile farklılık göstermiştir (Sullivan & Schwebel, 1995: 303; Möller & Merwe, 1997: 275). Örneğin Saraç ve arkadaşları (2015: 71) tarafından yapılan çalışmada üniversitede okuyan öğrencilerin farklı düşünme alt boyutu ile ilişki doyumu arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varmış ve farklı düşünme alt boyutu arttıkça ilişki doyumunun azalacağı yönünde yorumlamıştır.

Çoban ve Kahraman (2013: 86) üniversite öğrencilerinin kaygı, umutsuzluk ve ilişkilere yönelik bilişsel çarpıtmalarını incelemiştir. 21-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtmalarının özellikle de zihin okuma bilişsel çarpıtma türünün diğer yaş aralıklarına göre daha fazla olduğu sonucuna varmış olup kadın ve erkek arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu yaş grubunda bilişsel çarpıtmalar düzeyinin yüksek çıkmasını, bu yaşlardaki bireylerin gelecek ile ilgili iş, kariyer gibi durumlarda belirsizliğin, bireyin kaygısını arttırdığını ve bu kaygıların hatalı düşüncelere neden olduğu şeklinde yorumlamaktadırlar. (Çoban & Karaman, 2013: 86). Lemos ve arkadaşları (2010: 399-400) duygusal bağımlılık ile bilişsel çarpıtma arasındaki ilişkiye baktığı çalışmasını 18-55 yaş arası bireyler ile gerçekleştirmiştir. Duygusal bağımlılığı olan bireylerin bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında farklılık bulmuş, özellikle de duygusal bağımlılığı olan bireylerin -meli,-malı düşünce tarzı ile duygusal ihtiyaçlarını haklı çıkarmaya çalıştıklarını saptamıştır.

Akın (2010: 9) ise diğer çalışmalardan farklı olarak sadece bilişsel çarpıtmaları değil ilişkilere yönelik bilişsel çarpıtmaların öz duyarlılık ile arasındaki ilişkiye bakmış ve araştırma sonucunda öz duyarlılığın olumlu boyutları arasında yer alan öz sevecenlik, bilinçlilik ile ilişkilere yönelik bilişsel çarpıtmalar arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Öz sevecenlik ve bilinçlilik düzeylerinin artması ilişkilere yönelik bilişsel çarpıtmaları azaltmaktadır sonucuna

varmıştır. Kaynar (2016: 146-147) ise boşanma sürecindeki bireylerin bilişsel çarpıtmaları ile sosyal destek düzeylerini incelemiş olup kadınlar ve erkeklerin bilişsel çarpıtmaları arasında farklılıklar olduğunu bulmuştur. Aynı zamanda bilişsel çarpıtma düzeylerinin yükselmesi ile algılanan sosyal destek düzeyinin düştüğünü ve bireylerin bilişsel çarpıtmalarının varlığı, evliliğin sağladığı sosyal desteğin azaltabildiğini ve kişilerin boşanma sürecine girmelerine de neden olabileceği çıkarımında bulunmuştur.

Bu değişkenler dışında bilişsel çarpıtmalar öz kontrol (Kuzucu, Tunçer, & Aksu, 2015: 48-56), öfke ifade tarzları (Yüksel & Bahadır Yılmaz, 2019: 542-548), depresyon (Karagöz, 2011: 1-195), sosyal medya kullanımı (Eroğlu, 2020: 1-100) gibi farklı alanlardaki değişkenlerle de incelenmiş ancak mutluluk korkusu ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara literatürde rastlanılmamıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, kadınların mutluluk korkusu düzeyleri ile bilişsel çarpıtma düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Aynı zamanda, bu değişkenlerin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya konması da amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

Hipotez 1: Kadınlarda mutluluk korkusu düzeyleri ile bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Kadınların mutluluk korkusu düzeylerinde;

a) medeni durumlarına,
b) çocuk sahibi olup olmamalarına,
c) gelir düzeyine,
d) çalışma durumlarına,
e) eğitim durumlarına,
f) psikolojik destek alıp almadıklarına

göre anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 3: Kadınların bilişsel çarpıtma düzeylerinde;

a) medeni durumlarına,
b) çocuk sahibi olup olmamalarına,
c) gelir düzeyine,
d) çalışma durumlarına,
e) eğitim durumlarına,

f) psikolojik destek alıp almadıklarına

göre anlamlı bir fark vardır.

2.2. Araştırmanın Modeli

Kadınlarda mutluluk korkusu ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma, nicel araştırma modellerinde yer alan betimsel ilişkisel tarama yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Betimsel ilişkisel tarama yöntemi, gerçekleşen bir olayı veya durumu hiçbir değişiklik yapmadan olduğu gibi betimleyerek olay veya durumları etkileyen değişkenlerin, ilişkisini ve gücünü ortaya koymaya çalışan bir araştırma türüdür (Kaya ve ark., 2012: 1234). Bu çalışma da mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü belirlemek için gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Kadınlarda Mutluluk Korkusu ile Bilişsel Çarpıtmalar Arasındaki İlişkinin İncelenmesine İlişkin Araştırma Modeli

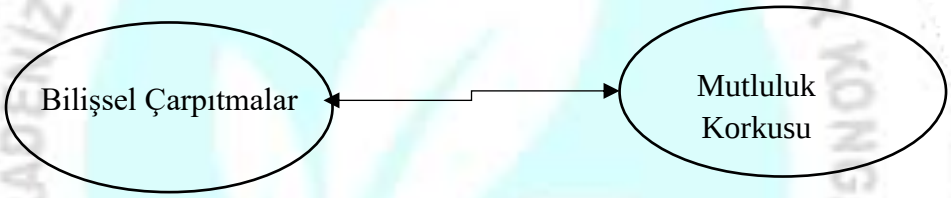

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Türkiye'de yaşayan kadın bireyleri kapsamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (2020) açıkladığı veriler doğrultusunda Türkiye'de 41 milyon 698 bin kadın olduğu bilinmektedir. Bu araştırmanın örneklemi ise, 25-44 yaş arasındaki genç yetişkin kadın bireyleri kapsamaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü n = 450 olarak belirlenmiş, ancak araştırmaya katılan 45 katılımcının yaşının 44-64 yaş arasında olması ve 4 katılımcının da cinsiyetinin erkek olması nedeni ile araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırma 25-44 yaş arasında 401 genç yetişkin kadın bireyle gerçekleştirilmiştir

Tablo 1.Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler

	Gruplar	**N**	**%**
Medeni Durum	Evli	172	42,9
	Bekâr	229	57,1
	Toplam	401	100,0
Çocuk Sahibi Olma	Evet	118	29,4
	Hayır	283	70,6

	Toplam	401	100,0
Gelir Düzeyi	Düşük	71	17,7
	Orta	299	74,6
	Yüksek	31	7,7
	Toplam	401	100,0
Çalışma Durumu	Evet	308	76,8
	Hayır	93	23,2
	Toplam	401	100,0
Eğitim Durumu	İlkokul/Ortaokul	5	1,2
	Lise	30	7,5
	Ön lisans/Lisans	277	69,1
	Lisansüstü	89	22,2
	Toplam	401	100,0
Psikolojik Destek Alma	Evet	173	43,1
	Hayır	228	56,9
	Toplam	401	100,0

Tablo 1'de örnekleme ilişkin demografik bilgiler verilmiştir. 401 genç yetişkin (24-44 yaş) kadın katılımcının %42,9'u evli, %57,1'i bekar seçeneğini işaretleyerek medeni durumlarını belirtmişlerdir. Örneklemin %29,4'ü çocuk sahibiyken %70,6'sı çocuk sahibi değildir. Örneklemin %17,7'sinin gelir düzeyi düşük, %74,6 orta, %7,7'sinin ise gelir düzeyi yüksektir. Örneklemin %76,8'i çalışırken %23,2'si ise çalışmamaktadır. Örneklemin %1,2'sinin eğitim düzeyi ilkokul veya ortaokul, %7,5'i lise, %69,1'i ön lisans veya lisans, %22,2'si ise lisansüstü programlarından mezundur. Örneklemin %43,1'i daha önce psikolojik destek almışken %56,9'u ise hiç psikolojik destek almamıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

2.4.1. Bilgilendirilmiş Onam ve Demografik Bilgi Formu

Çalışmada örneklema yöneltilen soru formunun ilk sayfasında; çalışmanın gönüllülük esasına dayalı olduğu, çalışmanın ortalama cevaplanma süresi gibi bilgilerin yer aldığı bir onam formu yer almaktadır. Onam formumun devamında ise katılımcının yaşı, medeni durumu, çocuk sahibi olup olmadığı, gelir düzeyi, eğitim durumu ve psikolojik destek alıp almadığı gibi soruların mevcut olduğu bir demografik bilgi formu bulunmaktadır.

2.4.2. Mutluluk Korkusu Ölçeği

Mutluluk Korkusu Ölçeği, Joshanloo (2012: 647–651) tarafından bireylerin mutluluğun olumsuz sonuçlar doğurabileceğine ilişkin inançlarının ölçümlenmesi için geliştirilmiştir. Demirci ve arkadaşları (2016: 2057-2072) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılarak Türkçe'ye uyarlanmıştır.

Mutluluk Korkusu Ölçeği tek boyuttan ve 5 farklı maddeden oluşmaktadır. Ölçek 7'li likert tipine göre puanlanmakta ve 1-hiç katılmıyorum, 7-tamamen katılıyorum olacak şekilde derecelendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan ise 35'dir. Ölçekten alınan puanın yükselmesi bireyin mutluluk korkusunun yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Mutluluk Korkusu Ölçeğinin Türkçe formu için yapı geçerliği kapsamında doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve faktör yüklerinin .71 ve .92 arasında değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliği ise .90 Cronbach Alfa değeri olarak bulunmuştur. Bu kapsamda Mutluluk Korkusu Ölçeğinin Türkçe formu güvenilir ve geçerli bir ölçek olarak literatürde kullanılmaya başlanmıştır.

2.4.3. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği, orijinal adı ile "Cognitive Distortion Scale" orijinal adı ile Briere (2000) tarafından geliştirilmiştir. Sert Ağır ve Yavuzer (2018: 175-198) tarafından ise ölçek Türkçe'ye uyarlanarak geçerlik güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği, bireyin işlevsel olmayan bilişsel düşünceleri ölçümlemek için geliştirilmiştir. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Her bir alt boyut farklı bir bilişsel çarpıtmayı ifade etmektedir. Ölçeğin alt boyutlarında yer alan bilişsel çarpıtmalar; olumsuz benlik algısı (1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36), umutsuzluk (4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39), kendini suçlama (2, 7, 12, 17, 22, 27, 32, 37), çaresizlik (3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38) ve geleceği/yaşamı tehlikeli görme (5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40) olarak sıralanabilmektedir. Ölçek 5'li likert tipine göre puanlanmakta ve 1-hiçbir zaman, 5-çok sık olacak şekilde derecelendirilmektedir. Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin her bir alt boyutunda 8 madde yer almakta ve ölçek 40 farklı maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyut puanının artması boyut ismi olarak verilen bilişsel çarpıtmaya özgü özelliklerin arttığına ve ölçeğin genel puanının artması ise bireyin bilişsel çarpıtmalarının yüksek bir düzeyde olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin geçerlik çalışması için ölçeğin toplam puanı ile ifadelerin puanları arasındaki ilişkiye bakılmış ve $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri iki hafta süreyle tekrar test güvenirliği sağlanarak .913 ve .783 olarak bulunmuştur. Bu kapsamda Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe formu güvenilir ve geçerli bir ölçek olarak literatürde kullanılmaya başlanmıştır.

3. VERİ ANALİZİ

Bu çalışmada kadınlarda mutluluk korkusu ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkinin incelenmesi için kullanılan ilgili ölçekler Google form üzerinden gönderilmiş ve çalışma 401 genç yetişkin kadın katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin analizinde istatistik programı olan SPSS 26.0 kullanılmıştır. Çalışmanın istatistiki analizlerine başlanılmadan önce toplanılan verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için

normal dağılım analizleri yapılmıştır. Yapılan normallik testleri sonucunda basıklık, çarpıklık değerleri ve histogram eğrilerinin incelenmesi ile birlikte verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş olup çalışmanın geri kalan analizlerinde parametrik testler kullanılmasına karar verilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerin betimsel istatistikleri yapılarak maksimum ve minimum değerleri, ortalamaları, çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Çalışmanın temel hipotezi olan ilişkisel hipotezi test etmek için Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Demografik değişkenlerin mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtmalar düzeylerinde farklılaşıp farklılaşmadığını test edebilmek için de bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü Anova testleri kullanılmıştır. İki gruba sahip demografik değişkenler için bağımsız örneklem t-testi kullanılırken 2'nin üzerinde gruba sahip demografik değişkenler için de tek yönlü Anova testleri kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemine ait demografik bilgilerin yüzdelerine de yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerin maksimum ve minimum değerleri, ortalamaları, çarpıklık ve basıklık değerleri ve Cronbach alpha değerleri hesaplanmıştır. Tablo 2'de araştırma verilerine ilişkin betimsel istatistiki bilgiler verilmiştir.

Tablo 2. Mutluluk Korkusu ve Bilişsel Çarpıtmaya İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	Min	Max	$\bar{x}$	ss	Çarpıklık		Basıklık		α
Mutluluk Korkusu Ölçeği	401	5	35	13	8,028	0,939	0,122	0,14	0,243	0,934
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	401	41	167	93,36	28,04	0,317	0,122	0,63	0,243	0,968

Mutluluk Korkusu ölçeğinin minimum değeri 5, maksimum değeri 35, ortalaması 13, standart sapması 8,028, çarpıklık değeri ,939/,122, basıklık değeri ,14/,243, Cronbach alpha değeri ,934'dür. Mutluluk Korkusu Ölçeği yüksek derecede güvenilir olarak kabul edilmiştir. Bilişsel Çarpıtma Ölçeği'nin minimum değeri 41, maksimum değeri 167, ortalaması 93,36, standart sapması 28,04, çarpıklık değeri ,317/,122, basıklık değeri ,63/,243, Cronbach alpha değeri ise ,968'dir.

Tablo 3. Mutluluk Korkusu ile Bilişsel Çarpıtma Arasındaki Korelasyon İstatistikleri

		Mutluluk Korkusu	Bilişsel Çarpıtma
Mutluluk Korkusu	r	1	,552**
	p		0,000
	N	401	401
Bilişsel Çarpıtma	r	,552**	1
	p	0,000	
	N	401	401

** p<.01

Mutluluk Korkusu Ölçeği ile Bilişsel Çarpıtma Ölçeği puanları arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir korelasyon bulunmuştur (r=.552; p<.01). Buna göre bilişsel çarpıtma puanları yükseldikçe mutluluk korkusu puanları da yükselmiştir. Hipotez desteklenmiştir.

Demografik Değişkenlere Göre Mutluluk Korkusu ve Bilişsel Çarpıtma Arasındaki Fark Hipotezi Bulguları

Örneklemin demografik bilgi formunda sorulan medeni durum, çocuk sahibi olup olmama, çalışma durumu, gelir düzeyi, eğitim durumu ve psikolojik destek alıp almama demografik değişkenlerine verdikleri yanıtlar incelenmiştir. Bu demografik değişkenlerin, mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma düzeylerinde bir farklılığa neden olup olmayacaklarını tespit edebilmek için istatistiki analizler gerçekleştirilmiştir. İki gruba sahip demografik değişkenler ile bağımsız örneklem t-testi analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Medeni Durum Demografik Değişkenine Göre Mutluluk Korkusu ve Bilişsel Çarpıtmaya İlişkin t-testi İstatistikleri

	Medeni Durum	N	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Mutluluk Korkusu Ölçeği	Evli	172	12,09	7,858	-1,962	399	0,049
	Bekar	229	13,68	8,104			
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	Evli	172	87,17	25,978	-3,894	399	0,000
	Bekar	229	98	28,675			

Tablo 4'te medeni durum değişkenine göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız örneklem t-testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma ölçeklerinde medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur (p<.050). Bir diğer ifade ile bekar genç yetişkin kadınların mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma düzeyleri evli olan genç yetişkin kadınlardan anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Çalışmanın hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 5. Çocuk Sahibi Olup Olmama Değişkenine Göre Mutluluk Korkusu ve Bilişsel Çarpıtmaya İlişkin t-testi İstatistikleri

	Çocuk Sahibi	N	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Mutluluk Korkusu Ölçeği	Evet	118	11,70	7,619	-2,093	399	0,037
	Hayır	283	13,54	8,144			
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	Evet	118	86,64	25,453	-3,134	399	0,002
	Hayır	283	96,16	28,623			

Tablo 5'de çocuk sahibi olup olmama değişkenine göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız örneklem t-testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma ölçeklerinde çocuk sahibi olup olmamalarına göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<.050$). Bir diğer ifade ile çocuk sahibi olmayan genç yetişkin kadınların mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma düzeyleri çocuk sahibi olan genç yetişkin kadınlardan anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Yapılan araştırmanın hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 6. Çalışma Durumu Demografik Değişkenine Göre Mutluluk Korkusu ve Bilişsel Çarpıtmaya İlişkin t-testi İstatistikleri

	Çalışma Durumu	N	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Mutluluk Korkusu Ölçeği	Evet	308	12,87	8,054	-0,592	399	0,554
	Hayır	93	13,43	7,968			
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	Evet	308	93,34	28,549	-0,025	399	0,980
	Hayır	93	93,42	26,408			

Tablo 6'da çalışma durumu değişkenine göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız örneklem t-testi analizi sonuçları verilmiştir. Çalışma durumlarına göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>.050$).

Tablo 7. Psikolojik Destek Alıp Almama Değişkenine Göre Mutluluk Korkusu ve Bilişsel Çarpıtmaya İlişkin t-testi İstatistikleri

	Psikolojik Destek	N	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Mutluluk Korkusu Ölçeği	Evet	173	13,36	8,421	0,796	399	0,426
	Hayır	228	12,72	7,723			
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	Evet	173	98,25	27,071	3,079	399	0,002
	Hayır	228	89,64	28,241			

Tablo 7'de psikolojik destek alıp almama değişkenine göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız örneklem t-testi analizi sonuçları verilmiştir. Psikolojik destek alıp almama değişkenine göre Mutluluk Korkusu puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>.050). Psikolojik destek alıp almama değişkenine göre bilişsel çarpıtma puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (p<.050). Psikolojik destek alan genç yetişkin kadınların bilişsel çarpıtma düzeyleri psikolojik destek almayanlardan anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Araştırma hipotezinin desteklendiği görünmüştür.

Tablo 8. Algılanan Gelir Durumu Demografik Değişkenine Göre Mutluluk Korkusu ve Bilişsel Çarpıtmaya İlişkin Anova İstatistikleri

	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Σ^2	sd	$\bar{x}^2$	F	p	Fark
Mutluluk Korkusu Ölçeği	1.Düşük	71	13,90	7,952	364,629	2	182,314	2,855	0,059	
	2.Orta	299	13,11	8,038	25412,369	398	63,850			
	3.Yüksek	31	9,87	7,597	25776,998	400				
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	1.Düşük	71	99,31	25,391	6620,689	2	3310,345	4,281	0,014	1>3
	2.Orta	299	93,13	27,996	307763,316	398	773,275			
	3.Yüksek	31	81,87	31,127	314384,005	400				

Tablo 8'de Anova analizi sonuçları verilmiştir. Agılanan gelir durumuna göre Bilişsel Çarpıtma Ölçeği puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{(2,400)}$=4,281; p<.050). Algılanan gelir durumu düşük olan genç yetişkin kadınların bilişsel çarpıtma düzeyleri, algılanan gelir durumu yüksek olan genç yetişkin kadınlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Mutluluk Korkusu Ölçeği puanlarında ise anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (p>.050). Sonuç olarak araştırmanın hipotez desteklenmiştir.

Tablo 9. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk Korkusu ve Bilişsel Çarpıtma Puanlarına İlişkin ANOVA İstatistikleri

	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Σ^2	sd	$\bar{x}$	F	p
Mutluluk Korkusu Ölçeği	İlkokul/Ortaokul	5	20,80	8,927	547,496	3	182,499	2,872	0,036
	Lise	30	13,83	7,874	25229,502	397	63,550		
	Önlisans/Lisans	277	13,25	8,121	25776,998	400			
	Lisansüstü	89	11,48	7,470					
Bilişsel Çarpıtma Ölçeği	İlkokul/Ortaokul	5	94,00	15,922	4091,335	3	1363,778	1,745	0,157
	Lise	30	103,10	30,592	310292,670	397	781,594		
	Önlisans/Lisans	277	93,49	28,456	314384,005	400			
	Lisansüstü	89	89,63	25,817					

Tablo 9'da eğitim durumuna göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA analizi sonuçları verilmiştir. Eğitim durumuna göre, mutluluk korkusu puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{(3,400)}$=2,872; p<.050). Mutluluk korkusu puanlarında anlamlı farklılığa yol açan grupların incelenmesi için Post Hoc testleri yapılmıştır ancak bu anlamlılığa neden olan grupların hangisi olduğu tespit edilememiştir. Bilişsel çarpıtma puanlarında ise anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (p>.050). Mutluluk korkusuna ilişkin hipotez desteklenmiş olup, bilişsel çarpıtmaya ilişkin hipotez desteklenmemiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada genç yetişkin kadınların mutluluk korkusu düzeyleri ile bilişsel çarpıtma düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma düzeylerinde farklılığa yol açabilecek demografik değişkenler de ele alınmıştır. Araştırmanın ana hipotezi olan mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığı test edilmiştir. Araştırmanın bulgularında bu iki değişken arasında anlamlı ve orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunarak genç yetişkin kadınların bilişsel çarpıtma düzeylerinin artmasıyla mutluluk korkusu düzeylerinin de artacağı yönünde bir sonuca varılmıştır. Gilbert ve arkadaşları (2014: 229) mutluluk korkusunun bireyin erken yaşlarında oluşabildiğini özellikle cezalandırıcı ebeveyn tutumuna sahip ebeveynleri olan çocukların, mutlu oldukları anlardan sonra gelen cezaların erken dönem uyumsuz şemalara yol açarak mutluluk korkusu geliştirebileceğini dile getirmişlerdir. Bu kapsamda erken dönem uyumsuz şemalarımız yaşam içerisinde bilişsel çarpıtmalara neden olabilmekte ve çocuklukta edindiğimiz mutluluk korkusunu, yaşamımızın geri kalanında da sürdürmemize yol açabilmektedir. Araştırmanın ana hipotezinin sonucunu destekleyen bir diğer çalışma ise Özen (2019: 1-99) tarafından gerçekleştirilmiş ve araştırma sonuçlarında mutluluk korkusu ile obsesif inançlar arasında

pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Literatürde mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı ya da negatif yönde olduğuna dair çalışmaya rastlanmamıştır. Alanyazında bu iki değişken arasındaki ilişkide ortak bir sonuca varıldığı görülmüştür.

Araştırma sonucunda demografik değişkenler arasında yer alan medeni durum değişkeninin, mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma puanlarında anlamlı bir farklılığa yol açtığı tespit edilmiş ve bekar genç yetişkin kadınların mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma düzeylerinin evli olan genç yetişkin kadınlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiş ve hipotez doğrulanmıştır. Literatürde araştırma bulgusunu destekleyen çalışmalar incelendiğinde Çelik'in (2019: 1-114) gerçekleştirmiş olduğu çalışmada kadın tutuklu hükümlülerin travma düzeyleri ve bilişsel çarpıtmaları karşılaştırılmış ve medeni durumun bilişsel çarpıtmalarda anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Literatürde mutluluk korkusunun genellikle üniversite öğrencileri ile çalışılmasından kaynaklı katılımcıların neredeyse tamamının bekar çıkması nedeni ile medeni durumlar analizlere dahil edilmemiştir. Literatürde hipotez bulgusunu desteklemeyen çalışmalara da yer verilmiş ve bilişsel çarpıtma düzeylerinin medeni duruma göre bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Cerit & Coşkun, 2012: 250-255; Batmaz & Koçbıyık 2015: 147-152; Bilge & Arslan 2000: 23-31).

Araştırma sonucunda çocuk sahibi olup olmama değişkenine göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma puanlarında da anlamlı bir farklılık bulunmuş ve çocuk sahibi olmayan genç yetişkin kadınların mutluluk korkusu, bilişsel çarpıtma düzeylerinin çocuk sahibi olanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiş ve hipotez doğrulanmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında evli ve çocuk sahibi kadınların bilişsel çarpıtma ve mutluluk korkusu düzeyleri bekâr ve çocuk sahibi olmayanlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Kadınların çocuk sahibi olması, neslini sürdürme işlevini gerçekleştirmesi, sosyal rolünü yerine getirmesi ve eşinden, çocuğundan, toplumdan destek alması kadınların psikolojik iyi oluş veya psikolojik dayanıklılık gibi bilişsel süreçlerinde etkili olması bilişsel çarpıtma ve mutluluk korkusu düzeylerinin artmasında koruyucu bir role sahip olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada, çalışma durumuna göre mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Anlamlı bir fark bulunamaması ise bireylerin bilişsel çarpıtmaları, şemaları, mutluluk korkusu gibi olumlu duygulara karşı oluşan korkuların genellikle bireyin erken yaşlarında oluşması ve iş hayatının yaşamın daha ileri evrelerinde ortaya çıkması nedeni ile bu değişkenlerin düzeylerinde anlamlı bir farklılığa neden olamayacağı şeklinde yorumlanabilmektedir. Literatürde de bilişsel çarpıtma düzeylerinin çalışma durumuna göre farklılık göstermediğini gösteren çalışmalara yer verilmiştir (Cerit &

Coşkun, 2012: 250-255; Yazıcı Çelebi ve ark., 2020: 1-17). Çalışmanın bulgusunu desteklemeyen çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Bilge & Arslan, 2000: 23-31).

Çalışmada genç yetişkin kadınların psikolojik destek alıp almaması mutluluk korkusu düzeylerinde anlamlı bir farka neden olmamışken bilişsel çarpıtma düzeylerinde anlamlı bir farka yol açmış ve psikolojik destek alanların bilişsel çarpıtma düzeylerinde anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bilişsel çarpıtma düzeyleri yüksek olan bireyler, günlük yaşamlarında işlevsizliğe yol açtıktan sonra psikolojik destek almalarından kaynaklı bilişsel çarpıtma düzeylerinin destek almalarına rağmen daha yüksek olabileceği görülmüştür. Tedavinin etkili olup olmaması veya tedavi alınan konunun bilişsel çarpıtma ya da mutluluk korkusu üzerine olmaması gibi nedenlerle de bu sonuç ortaya çıkmış olabilmektedir. Literatürde araştırmanın sonucunu destekleyen çalışmalar yer alırken (Oruç, 2013: 1-77) sonucu desteklemeyen çalışmalar da bulunmaktadır (Yazıcı ve ark., 2020: 1-17).

Genç yetişkin kadınların algılanan gelir durumuna göre mutluluk korkusu düzeyleri farklılaşmasa da bilişsel çarpıtma düzeylerinde farklılığa yol açtığı tespit edilmiş ve gelir durumu düşük olan genç yetişkin kadınların bilişsel çarpıtma düzeyleri, yüksek olanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Gelir durumu düşük olan kadınların yaşamlarında maddi zorluklar yaşaması ve maddi zorlukların getirdiği diğer sorunlarla baş etmekte zorlanmalarından kaynaklı hatalı düşünceler geliştirmeleri ve bu olumsuz düşünce kalıpları ile bilişsel çarpıtma düzeylerinin yüksek olabileceği şeklinde yorumlanabilmektedir. Özen (2019: 1-99) yapmış olduğu çalışmada gelir durumuna göre obsesif inanç puanlarının farklılaştığını ancak mutluluk korkusu puanlarında farklılaşmadığını bularak çalışmanın bulgularını desteklerken, Oruç (2013: 1-77) ise çalışmasında otomatik düşüncelerin ekonomik duruma göre farklılaşmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Çalışmada, eğitim düzeylerine göre bilişsel çarpıtma düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmazken, mutluluk korkusu düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ancak hangi grubun bu farklılığa neden olduğu bulunamamıştır. Literatürde mutluluk korkusunu inceleyen çok fazla çalışmanın olmaması ve bu çalışmaların genellikle üniversite öğrencilerinden oluşmasıyla çalışmanın eğitim düzeyi bulgularını destekleyen ya da desteklemeyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Litaratürde bilişsel çarpıtma düzeylerinin eğitim durumuna göre farklılaşmadığını gösteren çalışmalara yer verilmiştir (Bilge & Arslan, 2000: 23-31; Batmaz & Koçbıyık, 2015: 147-152). Jones kuramsal açıklamasında bireylerin akılcı olmayan düşüncelerinin eğitim düzeyine veya kültüre bağlı olarak değişmeyeceğini hemen hemen tüm bireylerde bilişsel çarpıtmaların olabileceğini aktarmış ve çalışmanın bulgusunu desteklemiştir (akt.Yurtal, 1999: 41-48). Kaynar (2016: 1-189) ise çalışmasında bilişsel

çarpıtmaların eğitim düzeyi düşük olan bireylerde daha yüksek olduğunu bulmuş ve bu çalışmanın bulgularını desteklememiştir.

6. ÖNERİLER

Çalışmanın değişkenleri arasında yer alan mutluluk korkusu hem yabancı hem de Türkiye literatüründe çok az araştırmaya konu olmuş ve sınırlı değişkenler ile incelenmiştir. Bu çalışma ise sadece Türkiye'de yaşayan kadınlar özelinde yapılmış olup genellikle kültür çalışmalarında yer alan mutluluk korkusu kavramını, kültürden bağımsız olarak ele almıştır. Aynı zamanda çalışma Türkiye'de yaşayan kadınlar özelinde yapılmış olsa da çoğunlukla Marmara Bölgesi'nde büyümüş katılımcılardan oluşmuştur. Mutluluk korkusu alanında yapılacak çalışmalar için farklı kültürleri karşılaştırarak ya da Türkiye'nin farklı bölgelerinden eşit sayıda örneklemlerle kültürel farklılığı da göz önünde bulundurarak çalışmalar gerçekleştirilebilir ve aynı zamanda bilişsel çarpıtma düzeylerinin de kültürel farklılığa göre değişip değişmeyeceği de incelenerek literatüre özgün bir çalışma kazandırılabilir.

Mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma değişkenleri farklı değişkenler ile literatürde ele alınmış ancak birlikte incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma bu iki değişken arasındaki ilişkiyi sadece kadın bireyler üzerinde incelemiş ancak erkek ve kadınların bu ilişki üzerindeki etkisini ya da farklılığını inceleyememiştir. Bundan sonraki çalışmalar için bu iki değişken arasındaki ilişkiyi incelerken erkek ve kadın örneklemleri ile nedensel bir çalışma gerçekleştirerek farklılık incelenebilir. Bunun yanı sıra çalışma sadece genç yetişkin kadınlar ile gerçekleştirilmiş olup farklı yaş aralıklarını ele almamış ve farklı yaşlardaki yaşam olaylarının etkisi ile bu iki değişkenin düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenememiştir. Bir diğer öneri olarak da farklı yaş grupları ile bu ilişkiyi inceleyen çalışmalar gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda çalışma sınırlı bir örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda bundan sonraki çalışmalarda daha geniş örneklemler ve farklı kadın grupları (çalışan kadınlar, çocuğu olan kadınlar, boşanmış kadınlar vb.) ile mutluluk korkusu ve bilişsel çarpıtma düzeyleri arasındaki ilişki incelenebilir.

Bu araştırmanın verileri ışığında bilişsel çarpıtmaları azaltmaya ve mutluluk korkusunu yenmeye yönelik Bilişsel Davranışçı Terapi temelinde geliştirilen psikoterapi hizmetleri verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akın , A. (2010). Öz-Duyarlılık ve İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39*, 1-9.

Ardanıç, P. (2017). Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Batmaz, S., & Koçbıyık, S. (2015). Çökkünlüğü Olan Kadınlarda Bilişsel Çarpıtmalar: Sürekli mi, Çökkünlük Dönemine mi Özgüdür? *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 3*, 147-152.

Beck, A. (1979). *Cognitive therapy and emotional disorder.* New York: Meridian Book. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=nSFvAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT8&dq=+Cognitive+therapy+and+emotional+disorder&ots=Fg9J5zQDVw&sig=C_-ELc9NVjnEodmSj251nVD-0EM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false adresinden alındı

Beck, A., & Rush, A. (1989). *Cognitive Therapy: Comprehensive Textbook of Psychiatry.* (B. Sadock, & H. Kaplan, Dü) Baltimore: Williams & Wilkins.

Beck, J. (2005). *Cognitive Therapy for Challenging Problems: What To Do When The Basics Don't Work.* New York: The Guilford Press. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=R5tABNIJAWcC&oi=fnd&pg=PA112&dq=Cognitive+therapy+for+challenging+problems:+What+to+do+when+the+basics+don%E2%80%99t+work.&ots=r7Ck4Sf0tY&sig=jiVqAp_vdDV7NUssimRmcadG_Bg&redir_esc=y#v=onepage&q=Cognitive%20th adresinden alındı

Beck, J. (2011). *Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond.* London: The Guilford Press.

Bilge, F., & Arslan, A. (2000). Yetişkinlerin Akılcı Olmayan Düşüncelerin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(16), 23-31.

Briere, J. (2000). *Cognitive Distortion Scales.* Odessa: Psychological Assessment Resources.

Bryant, F., & Veroff, J. (2007). *Savoring: A new Model of Positive Experience.* London: Lawrence Erlbaum Associates.

Cerit, C., & Coşkun, B. (2012). Depresyon, Distimi ve İyileşmiş Depresyon Hastaları ile Kontrol Grubunda Bilişsel Çarpıtmaların Karşılaştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 13*, 250-255.

Çelik, N. (2019). Kadın Tutuklu Hükümlülerin Travma Düzeyleri ve Bilişsel Çarpıtma Şekillerinin Toplum Örneklemi ile Karşılaştırılması. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, 1-114. İstanbul: Işık Üniversitesi.

Çoban, A., & Karaman, N. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Umutsuzluk, Kaygı ve İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 2*, 78-88.

Demirci, İ., Ekşi, H., Kardaş, S., & Dinçer, D. (2016). Mutluluk Korkusu Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(4), 2057-2072.

Diener, E. (2000). Subjective Well-Being. *American Psychologist, 55*(1), 34-43. doi:10.1037//0003-066X.55.1.34

Diener, E., Eunkook , M., Richard , E., & Heidi , L. (1999). Subjective Weil-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin, 125*(2), 276-302.

Doğan, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 14*(1), 56-64.

Doğan, T., & Sapmaz, F. (2012). Mutluluk ve Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak İyimserlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(3), 63-69.

Doğan, T., Sapmaz, F., & Akıncı Çötok, N. (2013, 1). Öz-Eleştiri ve Mutluluk. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 21*(1), 391-400.

Eryılmaz, A., & Ercan, L. (2011). Öznel İyi Oluşun Cinsiyet, Yaş Grupları ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(36), 139-151.

Gilbert, P., McEwan, K., Catarino, F., Baiao, R., & Palmeira, L. (2014). Fears of Happiness and Compassion in Relationship with Depression, Alexithymia, and Attachment Security in a Depressed Sample. *British Journal of Clinical Psychology, 53*(2), 228–244. doi:10.1111/bjc.12037

Joshanloo, M. (2012). The Influence of Fear of Happiness Beliefs on Responses To The Satisfaction. *Personality and Individual Differences, 54*(5), 647-651. doi:10.1016/j.paid.2012.11.011

Joshanloo, M., & Weijers, D. (2014). Aversion to Happiness Across Cultures: A Review of Where and Why People are Averse to Happiness. *Journal of Happiness Studies, 15*(3), 717-735. doi:10.1007/s10902-013-9489-9

Joshanloo, M., Lepshokova, Z., Panyusheva, T., Natalia, A., Poon, W.-C., Yeung, V.-l., Jiang, D.-Y. (2013). Cross-Cultural Validation of Fear of Happiness Scale Across 14 National Groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 20*(10), 1-19. doi:10.1177/0022022113505357

Karagöz, Y. (2011). *Olumlu Düşünme Eğiti Programının Ergenlerin Geleceğe Yönelik İyimserlik, Depresyon ve Bilişsel Çarpıtma Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi*, 1-195. İzmir.

Kaya, A., Balay, R., & Göçen, A. (2012). Öğretmenlerin alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerine ilişkin bilme, uygulama ve eğitim ihtiyacı düzeyleri. *International Journal of Human Sciences, 9*(2), 1229-1259.

Kaynar, G. (2016). *Boşanma Sürecindeki Kişilerin Baş Etme Becerileri, Bilişsel Çarpıtmalar, Yılmazlık Ve Sosyal Destek Algıları Açısından İncelenmesi*, 1-211. Kocaeli.

Kaynar, G. (2016). Boşanma Sürecindeki Kişilerin Baş Etme Becerileri, Bilişsel Çarpıtmalar, Yılmazlık ve Sosyal Destek Algıları Açısından İncelenmesi. *Yayınlamış Yüksek Lisans Tezi*, 1-189. Kocaeli Üniversitesi.

Köroğlu, E., & Türkçapar, H. (2011). *Psikoterapi Yöntemleri: Kuramlar ve Uygulama Yönergeleri.* Ankara: HYB Yayınları.

Kuzucu, Y., Tunçer, İ., & Aksu, Ş. (2015). İlişkilerde Bilişsel Çarpıtmalar ve Öz-Kontrol İlişkisinde Sürekli Öfkenin Aracılık Rolü. *Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(1), 48-56.

Lemos Hoyos, M., Jaramillo, C., Calle, A., León, Z., & Ossa, D. (2010). Perfil Cognitivo de la Dependencia Emocional en Estudiantes Universitarios en Medellín. *Universitas Psycologica, 11*(2), 395-404.

Lier, J., Vervliet, B., Vanbrabant, K., Lenaert, B., & Raes, F. (2014). Abstract Thinking about Negative Events in Dysphoric Students Leads to Negative Generalization. *Journal of Journal of, 5*(3), 315-327. doi:10.5127/jep.037913

Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness Lead to Success? *Psychological Bulletin, 131*(6), 803-855. doi:10.1037/0033-2909.131.6.803

Michalos, A. (2005). Assessing Subjective Well-Being: Progress and Opportunities. E. Diener içinde, *Citation Classics from Social Indicators Research* (Cilt 26, s. 421-475). doi:10.1007/1-4020-3742-2

Möller, A., & Merwe, J. (1997). Irrational Beliefs, Interpersonal Perception and Marital Adjustment. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy, 15*(4), 269-279. doi:10.1023/A:1025089809243

Oruç, T. (2013). Üniversite Öğrencilerinde Psikososyal Değişkenlere Göre Yalnızlık ile Otomatik Düşünceler İlişkisinin İncelenmesi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, 1-77. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Özcan, Ö., & Gül Çelik, G. (2017). Bilişsel Davranışçı Terapi. *Turkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 3*(2), 115-120.

Özen, F. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Obsesif İnançların Mutluluk Korkusunu Yordayacılığının İncelenmesi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, 1-99. Mersin: Çağ Üniversitesi.

Peng, K., Spencer-Rodgers, J., & Nian, Z. (2006). Naïve Dialecticism and The Tao of Chinese Thought Indigenous. U. Kim, K.-S. Yang, & K.-K. Hwang içinde, *Indigenous and Cultural Psychology: Understanding People in Context* (s. 247-262). New York: Springer.

Saraç, A., Hamamcı, Z., & Gürçay, S. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişki Doyumunu Yordaması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5*(43), 69-81.

Sarı, T., & Çakır, G. (2016). Mutluluk Korkusu ile Öznel ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5*(25), 222-229.

Sarı, T., & Korkut Owen, F. (2016). Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançların ve Bağlanma Boyutlarının İlişki Doyumu Üzerindeki Yordayıcı Rolünün İncelenmes. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergis, 37*, 204-216.

Sert Ağır, M., & Yavuzer, H. (2018). Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları, 12*(26), 175-198. doi:10.29329/mjer.2018.172.10

Simmons, J., & Grıffıths, R. (2013). *CBT for Beginners.* London: Sage. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=uvk2DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=CBT+for+Beginners&ots=KkIuYCfBs3&sig=1yljwJZbj2IFYxgc0Q0BhBr9s2Y&redir_esc=y#v=onepage&q=CBT%20for%20Beginners&f=false adresinden alındı

Sullivan, F., & Schwebel, A. (1995). Relationship Belief and Expectations of Satisfaction in Marital. *The Family Journal, 3*(4), 298-305. doi:10.1177/1066480795034003

Şanlı, E., & Piştof, S. (2016). Yeni Bir Kavram Önerisi Olarak Toplumsal Şema ve Atasözlerine Bilişsel Davranışçı Pencereden Bir Bakış. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 2*, 85-93. doi:10.5455/JCBPR.237313

Şar, V., Türk, T., & Öztürk, E. (2019). Fear of Happiness Among College Students: The Role of Gender, Childhood. *Indian Journal of Psychiatry, 61*(4), 389-394. doi:10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_52_17

Türkçapar, H. (2018). *Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama.* İstanbul: Epsilon.

Türkçapar, H., & Sargın, E. (2011). Bilişsel Davranışçı Psikoterapiler: Tarihçe ve Gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 7-14.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2020, 3 5). *İstatistiklerle Kadın*. www.data.tuik.gov.tr: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221 adresinden alındı

Türküm, S. (2016). Akılcı Olmayan İnanç Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Kısaltma Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(19), 41-47.

Veenhoven, R., & Devrim , D. (2015). İktisat ve Mutluluk. *İktisat ve Toplum Dergisi, 58*, 46-51.

Yazıcı Çelebi, G., Odacı, H., & Kaya, F. (2020). Kadınlarda Bağlanma Stilleri ve Bazı Kişisel Değişkenler Açısından Bilişsel Çarpıtmaların İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 21*, 1-17.

Yılmaz, M., Balcı Çelik, S., Şanlı, E., & Gençoğlu, C. (2011). Samsun Yazılı Basınında Yer Alan Bilişsel Çarpıtmalar: Tarama Çalışması. *Samsun Sempozyumu*. Samsun.

Yurtal, F. (tarih yok). Üniversite Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançların Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(15), 41-48.

Yüksel, A., & Bahadır Yılmaz, E. (2019). Üniversite Öğrencilerinin İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları ve Öfke İfade Tarzları. *Çukurova Medical Journal, 44*(2), 542-548. doi:10.17826/cumj.487847

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

HAYAT BİLGİSİ VE DEĞERLER

Cahide BÖLÜK[1], Doç. Dr. Mustafa YEŞİLYURT[2]

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID:0000-0002-8071-9888

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0003-4108-7467

ÖZET

Araştırmada, Hayat Bilgisi ders kitaplarında ve Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında bulunan değerlerin üzerine yapılan 2007-2018 yıllarında hazırlanan beş makalelerin içerik analizi yapılmıştır. Araştırılan çalışmaları saptamak ve yorumlamak amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi bir gözlem yöntemi olarak sayılmayıp bir çözümleme yöntemi olarak adlandırılır.

Bu çalışmada incelenen araştırmaların bulunabilmesi için, Dergipark ve Google Akademik veri tabanları kullanılmıştır. Bu veri tabanlarının arama bölümlerine "hayat bilgisi, hayat bilgisi ders kitabı, değerler, öğretim programı" anahtar kelimeleri yazılarak belirli sayıda akademik çalışmaya ulaşılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerdeki değerlerin frekanslarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Sevgi değeri lehine sonuçlanmış. Sevgi değerinin tüm değerleri kapsayıcı niteliğinin olması ve sevgi değerinin her zaman önemli ve anlamlı nitelikte olması temel faktör olarak gösterilebilir. Hayat Bilgisi dersindeki değerlerin birbiri ile ilişkili olması yönünden ve değerlerin kazanımı açısından değerler arasında anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Ele alınan bu çalışmalar içerik analizi için temele oturtulmuş ve bu temelde 5 adet çalışma incelenmiştir. İncelenen çalışmalar Ç1,Ç2,Ç3,Ç4,Ç5,şeklinde isimlendirilip listeye eklenmiştir. İncelenen çalışmaların içerikleri "amaç", "gerekçe", "yöntem", "bulgular", "sonuç", "veri toplama araçları" ve "örneklem" başlıkları altında sınıflandırılarak sunulmuştur. Tablolarla sınıflandırmalar gösterilmiştir. Çizelgelerde de kendi içerisinde çalışmaların toplandığı genel başlıkları, çalışmanın kodları ve frekansları yer almaktadır. İncelenen çalışmalarda frekansı en yüksek çıkan sonuç Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında ve Hayat Bilgisi Öğretim Programında bulunan genel geçer değerlerle spesifik değerler arasında anlamlı bir farklılaşma olduğunu göstermektedir. Buna göre genel geçer değerlerin Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında ve Hayat Bilgisi Öğretim Programında daha fazla yer aldığını bulunmuştur. Çalışma sonuçlarıyla bu alanda yapılan çalışmalara genel bakış sağlaması, elde edilen bulgularla kıyaslama yapılmasına, sonuçların tartışılmasına ve eksiklerin belirlenmesine yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın güvenirliğini sağlamak için oluşturulan çizelge, inceleme ve analizler konusunda uzman kişilere inceletilerek onay alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi, Hayat Bilgisi Ders Kitabı, Değerler, Öğretim Programı

SCIENCE OF LIFE AND VALUES

Abstract

In this study, content analysis prepared in 2007-2018 on the values found in science of life textbooks and science of life curriculums, were used. Content analysis method isn't accepted as an observational method, it is named as an analysis method.

In order to find the studies analyzed in this study, Dergipark and Google Academic databases were used. A certain number of academic studies have been reached by writing science of life, science of life textbook, values, curriculum keywords, in the search sections of these databases.

According to findings of the research; it has been observed that frequencies of values in the science of life textbooks texts and images showed a meaningful difference. The love value has resulted in favor. The fact that the value of love is inclusive of all values and that the value of love is always important and meaningful are shown as the basic factor.

It has been observed that there was no significant difference between values in terms of the interrelation of values in the science of life course and the acquisition of valves.

These presented studies have been grounded for content analysis and 5 studies have been analyzed. Analyzed studies have been named shaped like S1,S2,S3,S4,S5 and have been added to the list.

The contents of the examined studies have been presented by classifyning them under the titles of "purpose", "reason", "method", "finding", "result", "data collection tools" and "sample" classifications have been demonstrated with tables. In the charts ,there are the general titles in which the studies are collected the code are frequencies the study.

The result with the highest frequency in the studies examined shows that there is a meaningful difference between the general values and specific values found in the science of life textbooks and science of life curriculum.

According to this, it has been found that general values take place in science of life textbooks and science of life curriculum more ıt has been thought that providing an overview to studies conducted in this field with the results of the study will be beneficial in making a comparison with the findings, discussing the results and determining the deficiencies.

The chart which constituted to provide the realiability of the study has been analyzed and received approval by experts in the field of examinations and analyzes.

Keywords: Science Of Life, Science Of Life Textbooks, Values, Curriculum

GİRİŞ

İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflarda okutulan Hayat Bilgisi dersi öğrencinin kendini ve çevresini tanımasına, toplumsallaşmasına, fiziksel, sosyal ve kültürel çevresine uyum göstermesinde önemli katkılarda bulunmaktadır. Hayat Bilgisi, toplu öğretim yaklaşımına bağlı olarak

oluşturulmuş, çocukların hem kendilerini hem de içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı tanımaları için hazırlanan bir ders olarak tanımlanabilir (MEB, 2009).

Hayat Bilgisi dersi çocuğun okula başladığı ilk yıllardan itibaren çocuğun bir bütün halinde gelişmesini sağlayan ilk derstir. Bu nedenle çocuğun algılama, dikkat düzeyi, tasarım yeteneği, hafıza ve akıl yürütme gibi becerilerini, hayat bilgisi derslerinde uygulanacak iyi bir öğretim sayesinde, gelişme olanağı bulur (Binbaşıoğlu, 2003).

Değer eğitimi, günümüzdeki eğitim sistemleri ve eğitim anlayışı ve bilimsellik yaklaşımı içinde uygulanan veya tavsiye edilen uygulamalar olarak anlaşılmaktadır (Bacanlı, 2017).

İlkokulda değerler eğitimi, konunun türüne göre daha çok dolaylı şekilde, sırası geldikçe, ders içi ve ders dışı etkinliklerle ve örnek olaylar yoluyla verilmektedir. Bu şekilde ders içi faaliyetler aracılığıyla değer kazandırma sırasında kullanılan derslerden biri de Hayat Bilgisidir (Kaymakçı, 2014: 370).

Hayat Bilgisi Dersi, hem önem verdiği konular hem de kazandırmayı amaç edindiği nitelikler açısından değerler eğitimi için uygun bir derstir. Bu nedenle Hayat Bilgisi ile değerler eğitimi arasında açık bir bağlantı ortaya çıkmaktadır (Uzunkol, 2014a: 127).

Buna bağlı olarak Hayat Bilgisi öğretim programında "Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Beceri ve Değerleri" başlığı altında değerlere yer verilmiş ve bu değerler adalet, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, doğa sevgisi, doğruluk, dürüstlük, estetik, güven, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, öz güven, paylaşma, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımlaşma şeklinde belirlenmiştir (Talim ve Terbiye Kurulu, 2015: 2).

Günümüz toplumlarında bilginin ve eğitimin önemi daha da artarken, öğrencilerin bazı davranışlarının doğru, ve bazı davranışlarının yanlış olduğunu, bir insanın yaşamını hangi temel değerlere göre şekillendirmesi gerektiği okul ders programlarında dolaylı olarak ele alınmaktadır (Dilmaç, 2002).

Oysaki yaşadığımız dünyada sadece bilgi düzeyinde bilgiyi bilen bireylere değil, daha ahlaki ve insani değerleri sahiplenen, yüksek karakterli bireylere de olan ihtiyaç bir şekilde programlarımızda çeşitli değerlerin de yer almasını zorunlu kılmaktadır. (Şişman, 2010) Çünkü dünya şiddetin giderek arttığı bir yer haline gelmektedir. Şiddet oranları yükselmektedir. İnsanların birbirlerine karşı tahammülü azalmaktadır. Bu durumda değerlere ve değer eğitimine duyulan önemi artırmaktadır. Toplumsal düzenin devamı ve gelecek nesillere değerlerin aktarımı açısından Hayat Bilgisi dersleri önemi yadsınamaz bir gerçektir. Hayat Bilgisinde değerler planlı ve pogramlı bir şekilde ders kitapları aracılıyla öğrencilere kazandırılması sağlanırken yeniliklerle birlikte bir bütün içinde uygulamalı olarak aktarım sağlanması önemli hale gelmektedir. Değer eğitimi, eğitim sistemi bir ülkenin geleceği için gözardı edilmeyecek değere sahiptir bir eğitimdir.

1.1. Araştırmanın amacı

Bu aratırmanın amacı, bu alanda yapılmış 5 akademik çalışmayı, amaç, gerekçe, yöntem, güvenirlik, bulgular ve sonuçlar açısından ele alarak bütünsel bakış sunmak, bu bilgiler ışığında sonuçları tartışarak eksiklerin tespit edilerek öneriler geliştirmektir.

1.2 Araştırmanın Önemi

Bu araştırma; değerlerin Hayat Bilgisi dersinde ne ölçüde yer aldığını belirleyerek Hayat Bilgisi ders kitaplarında arka planda kalan değerlere yapılacak güncellemelerle daha fazla yer verilmesine katkıda bulunmaktır.

Çalışma; değerlerin öğretimine en uygun ders Hayat Bilgisi olması nedeniyle değerlerin Hayat Bilgisi ders kitaplarında yeterlilik düzeyini ortaya konulup buna bağlı olarak değerleri bir kez daha daha gözden geçirmelerine olanak sağlamaktadır.Bu çalışma, araştırmacılara,öğretmenlere,öğrencilere ve velilere önemli katkılar getirecektir.Elde edien tüm bulgular,konu ile ilgili eksikliklere önerilerde bulunacaktır.

1.3 Sınırlılıklar

Bu araştırma incelenen 5 makale ile sınırlıdır.

2007,2013,2014 yıllarına ait birer çalışma, 2018 yıllarına ait iki çalışma ele alınmıştır ve elde edilen bilgi ve bulgular bu yıllarla sınırlıdır.

2. BULGULAR

İncelenen çalışmaların çeşitli açılardan içerik analizleri çizelgeler halinde sunulmuştur. Çizelgelerde çalışmalar genel başlıklar, kodlar ve frekans olarak sınıflandırılmıştır.

Çizelge 1. İncelenen çalışmaların amaçlarına ilişkin veriler

Çalışmaların Amaçları	Çalışmalar	f
1926'dan günümüze kadar Hayat Bilgisi derslerine ait programlarda değerlerin ve değer ifadelerinin ne ölçüde yer aldığını belirlemek	Ç2,Ç3	2
İlköğretim Hayat Bilgisi dersi öğretim programı ile öğrenci ders ve çalışma kitaplarındaki değerlerin neler olduğunu, bu değerlerin nasıl kazandırıldığını ve değerlendirildiğini belirlemek.	Ç5	1
3.Sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metin ve resimler değerler açısından incelemek	Ç1,Ç4	2

Çizelge 1 incelendiğinde "1926'dan günümüze kadar Hayat Bilgisi derslerine ait programlarda değerlerin ve değer ifadelerinin ne ölçüde yer aldığını belirlemek" " 3.Sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metin ve resimlerin değerler açısından incelemek" frekansının iki olduğu görülmektedir. Bir diğer çalışmada ise frekansı bir olan "İlköğretim Hayat Bilgisi dersi öğretim programı ile öğrenci ders ve çalışma kitaplarındaki değerlerin neler olduğunu, bu değerlerin nasıl kazandırıldığını ve değerlendirildiğini belirlemek." amacıyla yapılan çalışma bulunmaktadır.

Çizelge 2. İncelenen çalışmaların gerekçelerine ilişkin bulgular

Çalışmaların Gerekçeleri	Çalışmalar	f
Evrensel nitelikteki değerlerin kazanımı, çocukların evrensel bir görüşe sahip olması açısından çok önemlidir.	Ç1	1
İlkokulun ilk üç senesinde okutulmakta olan Hayat Bilgisi Dersinin temel amaçlarından birisinin olumlu kişilik özellikleri kazandırmak olduğu dikkate alındığında, dersin değerler eğitimi açısından önemi artmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde öğretim programlarının değerlere ne ölçüde yer verdiğinin bilinmesi gerekmektedir.	Ç2,Ç3	2
Öğretim programlarında, duyuşsal özellikleri ifade eden kazanımlar da yer alabilir.Bir öğrencinin bilişsel düzeyde sahip olduğu bilgi düzeyi kadar, duyuşsal anlamda sahip olduğu duygu,düşünce ve değerlerin de önemi vardır.Bu amaçla yapılacak ilk iş,öğretim programlarında değerlere ve değer ifadelerine ne kadar yer verildiğinin ve hangi kazanımların hangi değerlerle ilişkili olduğunun belirlenmesidir.	Ç2,Ç3	2
Bu çalışmada değerlerin doğrudan, öğrencilere en yakın araç olan ders kitaplarındaki metin ve görsellerle incelenmesini esas alması bakımından önem arz etmektedir.	Ç4	1
Hayat Bilgisi dersi öğretim programında değerlerin, nasıl öğretileceği ve nasıl değerlendirileceği önemlidir.	Ç5	1

Çizelge 2 incelendiğinde Ç2,Ç3 Öğretim programlarında değerlere ve değer ifadelerine ne ölçüde yer verildiğinin bilinmesinin önemli olduğu her iki çalışmada ortak gerekçe olarak bulunmuştur. İncelenen çalışmalardan bir tanesi Evrensel nitelikteki değerlerin kazanımı, çocukların evrensel bir görüşe sahip olması açısından önemli olduğu gerekçesine dayanılarak yapılmıştır.

Ayrıca değerlerin doğrudan, öğrencilere en yakın araç olan ders kitaplarındaki metin ve görsellerle incelenmesini esas alması bakımından dördüncü çalışmanın yapılma gerekçesi olmuştur.Bunun yanı sıra Hayat Bilgisi dersi öğretim programında değerlerin, nasıl öğretileceği ve nasıl değerlendirileceği önemlidir gerekçesine dayanılarak bir çalışma yapılmıştır.

Çizelge 3. İncelenen çalışmaların yöntemlerine ilişkin veriler

Çalışmaların Yöntemleri	Çalışmalar	f
Durum Çalışması	Ç2	1
Doküman incelemesi yöntemi	Ç1, Ç3, Ç5	3
Nitel araştırma yöntemi	Ç4	1

İncelenen çalışmalar içerisinde yöntemin açıkça belirtilmediği hiçbir çalışma olmamıştır. En sık karşılaşılan Doküman incelmesi yönteminin kullanıldığı üç çalışma bulunmaktadır. Nitel araştırma yöntemi ve durum çalışmasının frekansları birdir.

Çizelge 4. İncelenen çalışmalarda kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin veriler:

Veri Toplama Araçları	Çalışmalar	f
Doküman analizi	Ç2, Ç3, Ç4, Ç5	4
Betimsel analiz	Ç1	1

Doküman analizinin kullanıldığı çalışmaların frekansı dörttür. Bir çalışmada betimsel analiz yapılarak veri toplanmıştır.

Çizelge 5. İncelenen çalışmalarda alınmış güvenirlik önlemlerine ilişkin veriler

Çalışmalarda Alınmış Güvenirlik Önlemleri	Çalışmalar	f
Üç farklı uzman görüşü alınmış	Ç1,Ç4	2
Güvenirlik önlemleri konusunda herhangi bir ifade yer almıyor.	Ç3,Ç5	2
Sıklıkla doğrudan alıntılara yer verilmiş	Ç2	1

İncelenen çalışmalarda güvenirlik önlemi olarak uzman görüşüne başvurulmuş olan iki çalışma bulunmaktadır. Güvenirlik önlemleri konusunda herhangi bir açıklama yapılmamış olan iki çalışma bulunmaktadır. Bunların dışında sıklıkla doğrudan alıntılara yer verilmiş bir çalışma bulunmaktadır.

Çizelge 6. İncelenen çalışmaların bulgularına ilişkin veriler:

Çalışmaların Bulguları	**Çalışmalar**	**f**
Hayat Bilgisi öğretim Programlarında değerler yıllara göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.	Ç2,Ç4	2
Hayat Bilgisi kazanımlarıyla değer ifadeleri arasında istatiksel olarak anlamlı bir farklılık çıkmıştır.	Ç3, Ç5,Ç2	3
Hayat Bilgisi kitabındaki birbiri ile ilişkili değerler arasında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır.	Ç1	1
Hayat Bilgisi dersindeki değerlerin birbiri ile ilişkili olması yönünden ve kazanımı açısından değerler arasında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır.	Ç1,Ç3,Ç5	3
Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerdeki değerlerin frekanslarında anlamlı farklılık çıkmıştır.	Ç4,Ç1	2
Hayat Bilgisi öğretim programına sonradan dahil edilen değerlerle önceden bulunan değerler arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır.	Ç2, Ç3,Ç4	3
Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan değerler dışında öğrenci ders ve çalışma kitaplarında bulunan değerler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.	Ç3, Ç5	2
Hayat Bilgisi ders kitabındaki değerlerle ilgili yazılı ifadelerle resimler arasında anlamlı farklılık çıkmıştır.	Ç1	1
İlkokul döneminin değerlerin kazanımında kritik dönem olması nedeniyle değerler arasında anlamlı bir fark çıkmıştır.	Ç4,Ç1	2
Genel geçer değerlerle spesifik değerler arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.	Ç4	1
Kazanımlarla birden fazla değeri kazandırma arasında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır.	Ç3,Ç5	2

Çizelge 6 incelendiğinde bu alandaki çalışmaların bulguları on bir başlık altında kodlanmıştır. ikinci kod olan "Hayat Bilgisi kazanımlarıyla değer ifadeleri arasında istatiksel olarak anlamlı bir farklılık çıkmıştır." bulgusu ile dördüncü kod olan " Hayat Bilgisi dersindeki değerlerin birbiri ile ilişkili olması yönünden ve kazanımı açısından değerler arasında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır." bulguları ile altıncı kod olan "Hayat Bilgisi öğretim programına sonradan dahil edilen değerlerle önceden bulunan değerler arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır".frekansının üç olduğu görülmektedir. Frekansı iki olan altı çalışma; frekansı bir olan üç çalışma olduğu görülmektedir.

Çizelge 7. İncelenen çalışmaların örneklemlerine ilişkin veriler:

Çalışmaların örneklemleri	Çalışmalar	f
3.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı	Ç1, Ç4	2
1926'dan günümüze kadar Hayat Bilgisi Öğretim Programları	Ç2	1
1.2.3.Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı	Ç3,Ç5	2
1.2.ve 3.Sınıf Hayat Bilgisi Öğrenci Ders ve Çalışma Kitapları	Ç5	1

Çizelge 7 incelendiğinde okullarda okutulan 3.Sınıf Hayat Bilgisi ders kitapları ile yapılmış olan çalışmaların frekansının iki olduğu görülmektedir. 1926'dan günümüze kadar Hayat Bilgisi Öğretim Programları ile yapılmış bir çalışma olduğu görülmektedir.1.2.3.Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ile yapılmış çalışmaların frekansının iki olduğu görülmektedir. 1.2.ve 3.Sınıf Hayat Bilgisi Öğrenci Ders ve Çalışma Kitapları ile ilgili yapılmış bir çalışma bulunmaktadır. Araştırmalarda evrenin tamamına ulaşmanın mümkün olmadığı koşullarda araştırma, evreni temsil eden örneklem grubu üzerinde yapılır. Örneklem, belli bir evren üzerinden belirli ölçütler sonucuda seçilen, seçildiği evreni temsil teşkil eden kümedir. Araştırmalar örneklem kümesi üzerinde gerçekleşir ve sonuçlar örneklemin seçildiği evrene genellenir.(Karasar, 2013).

Çalışmaların örnekleminde Ç5 iki defa yer alırken,Ç1,Ç2,Ç3,Ç4 bir defa yer almıştır. Birinci kod olan "3.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı" örnekleminin frekansı iki ile üçüncü kod olan "1.2.3.Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı"örneklemin frekansı iki olarak bulunmuştur. İkinci kod olan "1926'dan günümüze kadar Hayat Bilgisi Öğretim Programları" örnekleminin frekansı ile dördüncü kod olan "1.2.ve 3.Sınıf Hayat Bilgisi Öğrenci Ders ve Çalışma Kitapları" örnekleminin frekansının bir olduğu görülmektedir.

Çizelge 8. İncelenen çalışmaların sonuçlarına ilişkin veriler:

Çalışmaların Sonuçları	Çalışmalar	f
Hayat Bilgisi öğretim programlarında değerlerin yıllara göre frekanslarında anlamlı bir şekilde bir şekilde farklılaşma görülmektedir.	Ç2, Ç4	2
Hayat Bilgisi kazanımlarıyla birden değeri kazandırma arasında anlamlı farklılık görülmemektedir.	Ç3, Ç1	2
Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında ve Hayat Bilgisi Öğretim Programında bulunan genel geçer değerlerle spesifik değerler arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır.	Ç2,Ç4,Ç3	3
Hayat Bilgisi öğretim programına sonradan dahil edilen değerlerle önceden bulunan değerler arasında anlamlı bir farklılaşma görülmektedir.	Ç2	1
Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan değerler dışında öğrenci ders ve çalışma kitaplarında bulunan değerler arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır.	Ç2,Ç5	2
Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerdeki değerlerin frekanslarında anlamlı bir fark gösterdiği görülmüştür.	Ç1, Ç4	2
Hayat Bilgisi öğretim Programlarında bulunan değerlerde yıllara göre anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır.	Ç2	1

Çizelge incelendiğinde bu alandaki çalışmaların yedi başlık altında kodlanmıştır. Üçüncü kod olan " Hayat Bilgisi kitaplarında bulunan genel geçer değerlerle spesifik değerler arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır." sonucunun frekansı üç olarak görülmektedir. Dördüncü kod olan "Hayat Bilgisi öğretim programına sonradan dahil edilen değerlerle önceden bulunan değerler arasında anlamlı bir farklılaşma görülmektedir." sonucunun frekansının bir olduğu görülmektedir. Aynı şekilde yedinci kod olan "Hayat Bilgisi öğretim Programlarında bulunan değerlerde yıllara göre anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır." Sonucunun da frekansının bir olduğu görülmektedir. Birinci kod olan "Hayat Bilgisi öğretim programlarında değerlerin yıllara göre frekanslarında anlamlı bir şekilde bir şekilde farklılaşma görülmektedir." sonucunun frekansı ile ikinci kod olan "Hayat Bilgisi kazanımlarıyla birden değeri kazandırma arasında anlamlı farklılık görülmemektedir."Sonucunun frekansı,beşinci kod olan "Hayat Bilgisi öğretim programında yer alan değerler dışında öğrenci ders ve çalışma kitaplarında bulunan değerler arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır." Sonucunun frekansı ve altıncı kod olan "Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerdeki değerlerin frekanslarında anlamlı bir fark gösterdiği görülmüştür." Sonucunun frekansının iki olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı akademik çalışmaların birden fazla sonuç kodunda yer aldığı

görülmektedir. Buna göre Ç1,Ç3 tabloda iki defa,Ç2 tabloda beş defa,Ç3 tabloda iki defa,Ç4 tabloda üç defa,Ç5 tabloda bir defa kullanılmıştır.

3. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

3.1 Tartışma

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara muhtemel nedenleri bu nedenlerin gerekçeleri ve yapılanlar üzerinde durulmuş ve içerikleri incelenmiş olan çalışmaların alanda yapılmış diğer çalışmalarla karşılaştırılmıştır. İncelenen çalışmaların amaçlarına bakıldığında Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında ve Hayat Bilgisi öğrenci ders ve çalışma kitaplarında değerlerin ve değer ifadelerinin ne ölçüde yer aldığını saptanmak amacıyla yapılan çalışmaların frekansının yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle genel değerlere daha fazla yer verildiği ve genel değerler içinde de sevgi değerinin en fazla önem verilmiştir. Sevgi değerinin tüm değerleri kapsayıcı niteliğinin olması ve sevgi değerinin her zaman önemli ve anlamlı nitelikte olması temel faktör olarak gösterilebilir.

İncelenen çalışmaların gerekçelerine bakıldığında ise frekansı yüksek çıkan çalışmaların ortak yönü değerlerin kişilik, duygu ve düşünce üzerinde etkili olması nedeniyle öğretim programlarında, ders kitaplarında değerlere ne ölçüde yer verildiğinin sonuçlarına ulaşması açısından önemlidir. Kullanılan yöntemlere bakıldığında ise en çok kullanılan yöntem "doküman incelemesi" olduğu görülmektedir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmanın frekansı ise birdir. Çalışmalarda en fazla alınmış olan güvenlik önlemi, uzman görüşü alınmasıdır. Kullanılan bir diğer yöntem ise sıklıkla doğrudan alıntılara yer verilmesidir.

Hayat Bilgisi kazanımlarıyla değer ifadeleri arasında istatiksel olarak anlamlı bir farklılık çıkmıştır bulgusu en fazla kullanılan üç bulgudan biridir. Frekansı en az olan bulgulardan biri ise Hayat Bilgisi kitabındaki birbiri ile ilişkili değerler arasında anlamlı bir farklılaşmadığını gösteren bulgudur. En fazla kullanılan veri toplama aracı doküman analizidir.

3.2 Sonuç

Bu kısımda ise yapılan içerik analizlerinin sonuçları ve bu sonuçlara ilişkin bazı önerilerde bulunulmuştur. İncelenen çalışmaların amaçlarına bakıldığında Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında ve Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında değerlerin ne ölçüde yer aldığını incelemektir ve hayatın ayrılmaz unsuru olan değerlere Hayat Bilgisi Ders Kitapları Hayat Bilgisi Öğretim Programında ne ölçüde yer verildiğinin tespiti ve buna bağlı olarak hangi değerin fazla ve hangi değerin az yer aldığının belirlenerek değerlerin ne ölçüde yer alması gerektiğine yönelik sorunlara çözüm önerileri sunacağından önemlidir. Yapılan araştırmalar kendilerinden önce yapılan araştırmalara önem vermiş ve bütün yönleriyle karşılaştırma yapmıştır. İncelenen çalışmalarda frekansı en yüksek çıkan sonuç Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında ve Hayat Bilgisi Öğretim Programında bulunan genel geçer değerlerle spesifik değerler arasında anlamlı bir farklılaşma olduğunu göstermektedir. Buna göre genel geçer değerlerin Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında ve Hayat Bilgisi Öğretim Programında daha fazla yer aldığını bulunmuştur. Spesifik değerlerin Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında bazılarında ayrı bir değer olarak ele alınırken

bazılarında diğer değerlerin içerisinde olması ya da bazı değerlerin arka planda kalması sonuçları önemlidir. Ayrıca Hayat Bilgisi Ders kitapları ve Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında arka planda kalan değerlere yapılan güncellemelerle daha fazla yer verilmesini sağlayarak değerlerin bir bütün olarak verilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.En fazla kullanılan veri toplama aracının doküman analizi olması da Hayat Bilgisi Ders Kitapları ve Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında bulunan değerler hakkında bilgiler verdiği için bu araştırmalar için en uygun yöntemdir.

3.3 Öneriler

Araştırma sırasında fark edilen ve araştırma sonucu ile de gerçeklik gösteren durumları ele alarak şu öneriler yapılabilir:

- Değerler bir bütün halinde ders kitaplarında yer almalı ve değerlerin dengeli bir şekilde dağılım göstermesi sağlanmalıdır.
- Ders kitapları yeniden gözden geçirilip değerlerle ilgili güncellemeler yapılmalıdır.
- Derskitaplarında değerler sadece bilgi düzeyinde kalmamalıdır. Bunun için değerlerin performansa dönüştürülmesini sağlayacak etkinliklere yer verilmelidir.
- Değerlerle ilgili öğrencilerin aktif katılım sağlayacakları etkinlikler tasarlanmalı.
- Gerçeklere dayalı hikayeler , örnek olaylar ve kurgusal hikayeler aracıyla değerler eğitimi yapılabilir.
- Olumlu modeller üzerinden sosyal öğrenme sağlayacak etkinliklere yer verilmelidir.
- Veli, öğrenci, öğretmen ve okulu kapsayan etkinliklerle değerler kazandırılmalıdır.
- Değerler etkinliklerinin planlanması, hazırlanması ve uygulanmasında öğrencilerle işbirliği içerisinde olunmalıdır.

SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

KAYNAKÇA

[1] Bacanlı, H. (2017). Değer bilinçlendirme yaklaşımı. İstanbul: Çizgi Kitapevi.

[2] Binbaşıoğlu, C. (2003). Hayat bilgisi öğretimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

[3] Dilmaç, B. (2002). İnsanca değerler eğitimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

[4] Karasar, N. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemi,Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

[5] Kaymakçı, S. (2014). Farklı yönleriyle değerler eğitimi, Hayat bilgisinde değerler eğitimi. Ankara: Pegem Akademi

[6] MEB (2009). İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu. Ankara: Ders Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

[7] Şişman, M. (2010). Öğrenmede yapılandırmacılık üzerine bir çeşitleme. Eğitimde Bakış, 6(17), 4-9.

[8] TTKB. (2015). İlkokul hayat bilgisi dersi öğretim programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

[9] Uzunkol, E. (2014a). Hayat bilgisi öğretimi. S. Şimşek (Editör). Hayat bilgisi öğretiminde değerlerin öğretimi. Ankara: Anı Yayıncılık

EK: İÇERİKLERİ İNCELENMİŞ OLAN ÇALIŞMALAR

Ç1: Candan, D , Ergen, G . (2014). 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi . Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 7 (1)

Ç2: Yaşaroğlu, C . (2018). Öğretim Programlarında Değerler: Hayat Bilgisi Dersi Örneği . Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 6 (5) , 725-733 .

Ç3: Yaşaroğlu, C. (2013). Hayat Bilgisi Dersi Kazanımlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Electronic Turkish Studies, 8(7).

Ç4: Öztürk, T., & Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 6(1), 172-204.

Ç5: Demir, K., & Demirhan İşcan, C. (2007). Hayat bilgisi dersinde değerler ve değerler eğitimi. 1. Ulusal İlköğretim Kongresi, 15-17.

DÖRTLÜ GÜVENLİK DİYALOĞU'NUN HİNT-PASİFİK BÖLGESİNDE STRATEJİK ETKİSİ

Dr. Öğretin Üyesi Muhammed Ali YETGİN[1], Mustafa Cem KOYUNCU[2]
[1] Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, ORCID ID: 0000-0002-8120-4704
[2] Karabük Üniversitesi Bölge Çalışmaları Lisansüstü Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0003-3325-6232

ÖZET

Soğuk Savaşın sona ermesiyle, ortaya çıkan tek kutuplu Atlantik düzeni, Çin'in yükselişine paralel olarak güç kaybetmektedir. Atlantik merkezli uluslararası düzen Hint-Pasifik bölgesine kayarken, beraberinde yeni stratejilerin, güvenlik algılamalarının ve birliklerin doğmasına yol açmıştır. Güç merkezinin tek kutupluluktan bölgesel dağılımına Amerika Birleşik Devletleri Birleşik Devletleri kayıtsız kalmak istememekte ve Hint-Pasifikteki dengede de rol almayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, 2007 yılında Hint- Pasifik bölgesinde yeni bir denge oluşumu sağlanması amacı ile Amerika Birleşik Devletleri Birleşik Devletleri, Japonya, Avustralya ve Hindistan'ın birlikte yer aldığı Dörtlü Güvenlik Diyaloğu (Quadrilateral Security Dialogue, QUAD) oluşturulmuştur. QUAD, henüz uluslararası bir örgüt seviyesinde değildir ancak askeri ve diplomatik bir diyalog oluşumu ile bölgede stratejik bir öneme sahiptir. QUAD üyeleri, 2021 yılında "The Spirit of the Quad" isimli ortak bir bildiri açıklamıştır. Bildiriye göre Hint-Pasifik bölgesi için ortak bir vizyon belirlenmiş, Doğu ve Güney Çin denizlerinde uluslararası hukuka dayalı düzeninin sağlanması deklare edilmiştir. Bu bildiri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tepkisine yol açmıştır. Çin'in artan askeri kapasitesi bölge ülkelerini tedirgin ederken, QUAD oluşumu altında bölge ülkelerinin bir araya gelmesi ve denizlerde askeri tatbikatlar düzenlemesi, QUAD'ın yeni bir güvenlik aktörü olacağı izlenimi sağlamakta, aynı zamanda Pekin ile bölge ülkeleri arasında oluşan donanma gücü farkının dengeleneceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Hint-Pasifik bölgesinde temelleri atılan ve Hindistan, Avustralya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri Birleşik Devletleri'nin oluşturduğu QUAD oluşumunun bölgesel denklemlerdeki yerinin araştırılması olmuştur. Araştırmada SWOT analiz yöntemi uygulanmış ve elde edilen bulgular ile QUAD açısından güçlü ve zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: QUAD, Dörtlü Güvenlik Diyaloğu, Hint-Pasifik Bölgesi

ABSTRACT

By the end of the Cold War, Atlantic Order which is a unipolar has been losing power in parallel with the rising of China. While Atlantic-based international order shifts to Indo-Pacific Region, it opens a road to the emergence of new strategies, security perceptions and unions. The United States does not want to be indifferent to shifting power center from unipolar to multipolarity and It tends to take a role in the balance of Indo-Pacific. In this context, with the aim of ensuring a new equilibrium formation in the Indo-Pacific region, Quadrilateral Security Dialogue (QUAD) was established by the United States, Japan, Australia and India in 2007. The QUAD is not yet at the level of an international organization, however it has a strategic importance in the region with the constitution of a military and diplomatic dialogue. QUAD members have announced a joint statement which is called "The Spirit of the Quad" in 2021. According to this

declaration, a common vision was determined for the Indo-Pacific region, and it was declared to ensure the international law-based order in the East and South China seas. On the other side, this declaration was caused revulsion of Republic of China. While China's increasing military capacity disquiets to the region countries, the gathering of them under the formation of the QUAD and the military exercises in the seas gives the impression of becoming QUAD as a new security actor and it is thought that the difference in naval power between Beijing and the countries in the region will be balanced. The main purpose of this study was to investigate the place of QUAD formation in the regional equations, which was founded by India, Australia, Japan and the United States of America in the Indo-Pacific Region. The SWOT analysis method was applied for QUAD in the research and the strengths, weaknesses, opportunities and threats was presented in consideration of findings.
Key Words: QUAD, The Quadrilateral Security Dialogue, Indian-Pacific Region

GİRİŞ

70 yıllık liberal düzen ve 30 yıllık tek kutuplu Amerika Birleşik Devletleri hegemonyasının ardından dünya, yeni bir düzene doğru evirilmektedir (Rolland, 2021). 1980'li yıllarda Çin tarafından başlatılan ekonomik ve kültürel reformlar ve ihracata dayalı ekonomik büyüme Pekin'i uluslararası düzenin en önemli aktörlerinden birisi haline getirmiştir. Uluslararası düzende belli bir süre hak talep iddia etmeyen Çin, 2012 yılında Şi Jinping'in iktidara gelmesiyle sinosentrik bir düzen oluşturmak için harekete geçmiştir. 2013 yılında başlatılan Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Asya Altyapı Yatırım Bankasıyla dünyanın birçok bölgesine ekonomik projeler sunan Çin, buna bağlı olarak siyasi, sosyal ve kültürel kazançlar elde etmiştir. 2015 yılında Şi Jinping yeni bir küresel düzenin şart olduğunu vurgulayarak Atlantik düzenine meydan okumuştur (Jinping, 2015).

Uzun yıllar Çin'in ekonomik olarak büyümesini desteklemiş ve uluslararası sistemin içine entegre etmiş olan Amerika Birleşik Devletleri, Çin'in artan gücüne bağlı olarak yeni stratejiler geliştirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Obama dönemiyle başlayan Asya'ya yönelik diplomatik ve ekonomik hamleleri (Lieberthal, 2021), Trump dönemiyle birlikte güvenlik boyutuna taşınmıştır. 2017 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde Çin hem bölgenin hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarına zarar veren revizyonist bir devlet olarak tanımlanmıştır (The White House, 2017). Çin-Amerika Birleşik Devletleri rekabetinin artması ve yeni güvenlik algılamalarının oluşması sebebiyle bölgede bulunan devletler, bölgeye yönelik stratejilerini güvenlik perspektifinden oluşturmuşlardır. Bu sebeple kurulan Dörtlü Güvenlik Diyaloğu (QUAD), bölgede bulunan dört büyük devletin (Amerika Birleşik Devletleri-Hindistan-Japonya-Avustralya) katılımıyla kurulmuş bir oluşumdur. 2007'de temelleri atılan QUAD, 2021 yılında ülke Başkanları seviyesinde ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Bu makalenin amacı; QUAD'ın Hint-Pasifik bölgesi içindeki stratejik etkisini SWOT analizi yöntemiyle tespit etmektir.

QUAD'IN OLUŞUM SÜRECİ

Quadrilateral Security Dialogue (QUAD), Hint-Pasifik bölgesinde bulunan Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Hindistan ve Avustralya tarafından; bölgenin ortak güvenliği ve çıkarını korumak adına oluşturulmuş resmi olmayan bir oluşumdur. Bu oluşumun başlangıcı, 2004

yılında Hint Okyanusunda meydana gelen tsunami sebebiyle dört ülkenin bir araya gelmesi ve "Tusunami Çekirdek Grubu" (Tsunami Core Group) olarak adlandırılması dönemine denk gelmektedir. Dört ülke arasında yeni bir diplomasi trafiği başlatan Tsunami Çekirdek Grubu, günümüze kadar geçen sürede birçok değişikliğe uğrayan QUAD'ın temelini atmıştır (Grossman 2015). Tsunami Çekirdek Grubu'nun yeni bir formasyona evirilerek QUAD oluşumuna dönüşmesine katkı sunan isimlerin başında eski Japon Başbakan Shinzo Abe gelmektedir. 2006-2007 ve 2012-2020 yılları arasında Başbakanlık görevini icra eden Abe, görev yaptığı dönemde Hint ve Pasifik Okyanuslarının güvenliğini ve işbirliğini vurgulayan birçok fikir öne sürmüştür. Abe, 30 Kasım 2006 yılında Dışişleri Bakanı Taro Aso tarafından duyurulan "Özgürlük ve Refah Yayı" adlı yeni bir diplomatik doktrin ile QUAD'ın ideolojik altyapısını oluştururken (Hasoya, 2011), 2007 yılında Hindistan Parlamentosunda yaptığı "Confluence of the Two Seas" başlıklı konuşmasıyla, farklı bölgelerde bulunan dört ülkenin de coğrafi ortaklığını oluşturmuştur (Abe, 2007). QUAD'ın ilk toplantısı, 2007 yılının Mayıs ayında Filipinler'de yapılan ASEAN Bölgesel Forumu toplantısı için bir araya gelinen dört ülkenin üst düzey temsilcileri tarafından yapılmıştır (Sharma, 2007). QUAD Ülkeleri birkaç ay sonra Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gerçekleştirilen Malabar Tatbikatının daha genişletilmiş bir versiyonunda buluşmuşlardır. Bengal Körfezinde yapılan bu tatbikata QUAD ülkeleri dışında Singapur'da katılmıştır (Khurana, 2014). Yapılan bu tatbikat QUAD ülkelerinin ilk askeri işbirliği olmuştur. Ancak bu tatbikattan sonra QUAD çözülme sürecine girmiştir. Çin'den yükselen eleştirilerin artması, ülkelerin farklı stratejik çıkarlara ve tehditlere sahip olması ve Shinzo Abe'nin Başbakanlıktan istifa etmesi gibi sebepler, QUAD'ın dondurulmasına neden olmuştur.

2007'de temelleri atılan ancak aynı yıl içinde dağılma sürecine giren QUAD'ın yeniden canlanması 2017 yılında gerçekleşmiştir. Aradan geçen 10 yılda dünya siyasetinin ağırlığının Hint-Pasifiğe kayması, Çin'in artan gücünün bölgede daha fazla hissedilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeye güvenlikçi söylemlerle gelmesi ve 2012 yılında Shinzo Abe'nin Japonya'da tekrar Başbakan olmasıyla birlikte QUAD, tekrardan ön plana çıkmıştır. Shinzo Abe göreve gelir gelmez Hint Okyanusundan Pasifik Okyanusuna uzanan bölgedeki denizcilik faaliyetlerinin güvenliğini sağlamak için yazdığı bir makalede "Democratic Security Diamond" (Demokratik Güvenlik Elması) fikrini ortaya atmıştır (Abe, 2012). 2017 yılının Ekim ayında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson ve Japonya Dışişleri Bakanı Taro Kono'nun QUAD'ı tekrardan canlandırmak için yaptığı görüşme (Brunnstrom, 2017) ve bir ay sonra Filipinler'de dört ülkenin bakan yardımcısı düzeyinde katılımıyla gerçekleştirilen buluşma, QUAD'ın yeniden canlanmasını sağlamıştır (Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade, 2017). QUAD dahilinde yapılan diplomatik görüşmeler ve ortaklıklar, 2021 yılında yeni bir aşamaya geçmiş ve ilk kez 12 Mart'ta Başkan düzeyinde bir toplantı gerçekleştirilmiş ve "QUAD Ruhu" başlıklı ortak bir bildiri yayınlanmıştır (The White House, 2021).

QUAD SWOT ANALİZİ

Güçlü Yanları

Çin'in ekonomik başarısının oluşturmuş olduğu siyasi ve askeri genişleme, dünya siyasetinin Atlantik'ten Hint-Pasifik coğrafyasına kaymasına neden olmuştur. Özellikle Güney Çin Denizi,

Tayvan ve Malakka Boğazı gibi dünya ticaret akışının büyük çoğunluğunun geçtiği stratejik noktaların okyanuslar üzerinde olması hem Çin'in hem de bölgede bulunan diğer devletlerin deniz gücüne önem vermesine neden olmuştur. Bu sebeple Çin, Şi Jinping döneminden itibaren donanmasını hızla modernleştirmekte ve güçlendirmektedir (Jinping, 2013). 2020 sonu itibari ile Çin'in toplam savaş gemi sayısı Amerika Birleşik Devletleri'nin toplam savaş gemi sayısını geçmiştir (O'Rourke, 2021). Ancak 18.000 km'den fazla kıyı şeridine, üç milyon kilometrekarelik karasulara sahip olmasına rağmen Çin, güçlü bir deniz gücüne sahip değildir (Xiaoyan, 2014).

Çin'in güçlü bir deniz gücüne sahip olamamasının aksine, Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en güçlü donanmasına, Avustralya ve Japonya ada ülkesi olarak güçlü bir deniz tecrübesine ve Hindistan ise coğrafi lokasyonu sebebiyle kilit bir konuma sahiptir. Ayrıca deniz gücünün önemli bir parametresi olarak görülen tonaj kapasitesi dikkate alındığında sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin tonaj kapasitesi Çin'in iki katıdır. Bu farkın oluşmasının en büyük sebebi ise Amerika Birleşik Devletleri'ne bütün denizlerde hakimiyet kurmasını sağlayan uçak gemileridir (ChinaPower, 2021).

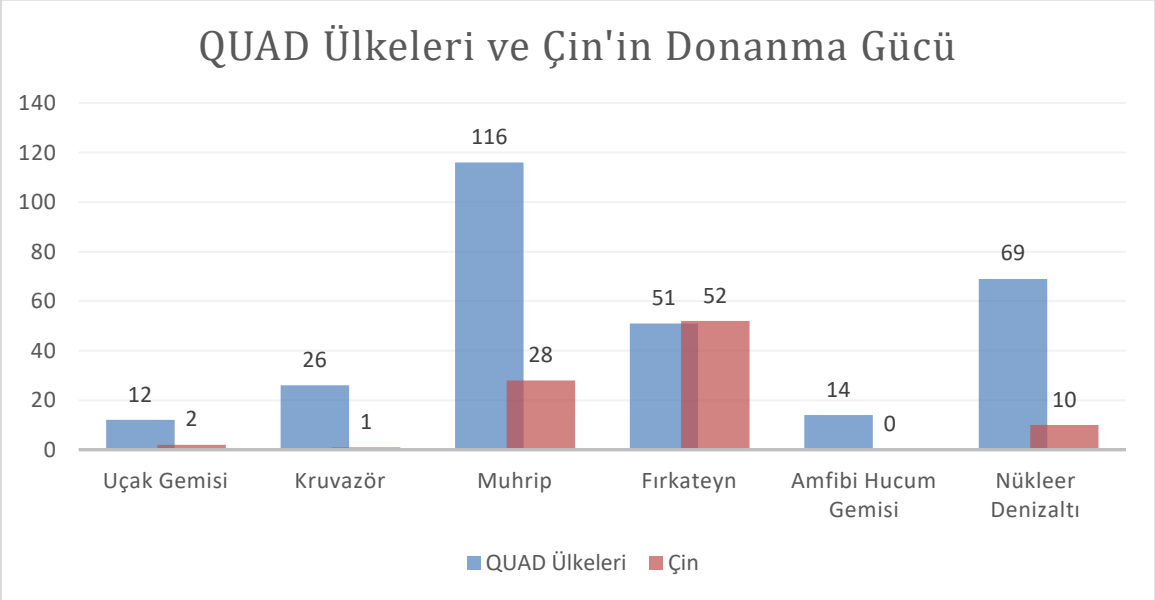

Kaynak: chinapower.CSIS

Hacim olarak küresel ticaretin yaklaşık yüzde 80'i ve değer olarak küresel ticaretin yüzde 70'inden fazlası deniz yoluyla taşınmaktadır (United Nations Conference on Trade and Development, 2018). Bu sebeple denizlere hâkim olmak küresel liderliği arzulayan ülkeler veya kuruluşlar için hayati derece önemlidir. QUAD ülkeleri bir bütün olarak ele alındığında; Çin'in agresif politikalarına, deniz yetki alanlarının ihlaline, seyrüsefer özgürlüğünün kısıtlanmasına ve kurala dayalı uluslararası düzenin (rule-based order) devamını sağlayacak deniz gücüne muktedir olduğunu görmekteyiz. QUAD'ın Hint-Pasifik bölgesindeki gücünü ve Çin'in zayıflığını vurgulayan bir başka parametre ise savaş tecrübesidir. QUAD'ın en güçlü askeri gücüne sahip Amerika Birleşik Devletleri, 2. Dünya Savaşı da dahil olmak üzere günümüze kadar geçen sürede pek çok kara ve deniz savaşına girmiş olup, bu savaşlardan elde edilen

tecrübeyi de kurumsal hafızasına taşımıştır. Amerika Birleşik Devletleri müşterekler kumandası olarak adlandırılan (Command of the Commons) gücü sayesinde; hava, deniz ve uzayda savaşma kapasitesine ve bunları koordine etme yeteneğine sahip en önemli ülkedir (Posen, 2003). Bununla birlikte QUAD ülkeleri kendi aralarında, ASEAN ülkeleriyle ve bölge dışı aktörlerle çok sayıda deniz tatbikatı düzenlemektedir. Bu tatbikatlarla ülkelerini savaş tecrübesi arttırılırken, koordinasyon becerileri de üst seviyeye çıkmaktadır. Bu tatbikatların bazıları şunlardır; Rim of the Pacific (RIMPAC), Exercise Talisman Sabre 21 (TS21), Exercise Malabar , Cooperation Afloat Readiness and Training (CARAT), Cobra Gold, Southeast Asia Cooperation and Training (SECAT), Khaan Quest ve Varuna Naval Exercises.

QUAD ülkelerinin savaş tecrübesi ve tatbikat sıklığı karşısında Çin'in ya da bölgede bulunan başka bir devletin bu güce karşı koyacak tecrübesi bulunmamaktadır. Çin'in, 1988 yılında Johnson South Reef üzerinde Vietnam ile küçük bir deniz çatışması ve 1979 yılında Vietnam ordusunun ile yaptığı savaş haricinde savaş tecrübesi bulunmamaktadır (Heath, 2018). Bu sebeple QUAD'ın bölgedeki en güçlü varlığı donanma gücüdür.

Zayıf Yönleri

Çin'in artan agresifliği ve Deniz Kuvvetlerinin artan yeteneğine karşı QUAD önemli bir denge unsuru olarak görülmektedir. Lakin QUAD; diplomatik ilişkiler, karşılıklı beyanatlar ve ortak deklarasyonlar üzerinden yürümektedir. Halihazırda QUAD'ın bağlayıcı tüzüğü veya bir yasası yoktur. Seyrüsefer özgürlüğünü güvence altına alacak, düşman güçlerin müdahale tehdidine karşı ortak yaptırım kararı aldıracak, vizyonu ve misyonunu belirtecek yazılı bir metni olmaması, QUAD'ın güvenilirliğini sorgulatmaktadır (Nalapat, 2020). QUAD içindeki ülkelerin farklı güvenlik anlayışları ve çıkarları, ortak karar alma sürecinde aksaklıklara neden olmaktadır. Ayrıca, QUAD ülkelerine ortak karar almaya zorlayıcı hukuki bir metnin olmaması, bölge ülkelerinin QUAD'a bakışını da etkilemektedir. Bu durum, her ne kadar Çin ile bölgesel problemleri olsa da bölge ülkelerinin QUAD'a katılımını etkilemekte, hatta Vietnam ve Filipinler gibi Çin ile sıklıkla sorun yaşan ülkelerin QUAD'ı bir seçenek olarak görmemelerine yol açmaktadır (Nagy, 2020).

QUAD'ın bir başka zayıf olduğu alan ise ekonomik bağımlılıktır. Çin, Hint-Pasifik içindeki ülkelerin büyük çoğunluğunun en önemli ticari partner olduğu gibi QUAD içinde bulunan ülkelerle de ekonomik alanda sıkı bağlara sahiptir. Özellikle Avustralya'nın Çin'e olan bağımlılığı, QUAD'ın ortak karar alma sürecine zarar vermektedir. Çin, Avustralya'nın toplam ticaretinin %29'unu oluşturan ve özellikle eğitim ve turizm gelirlerinde Avustralya'nın en önemli partneri konumunda olan bir ülkedir. 2019-2020 yılı içerisinde toplam ticaret hacmi 251 milyar dolara ulaşmıştır (Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade, 2021). Bu ticari hacimde Avustralya, Çin'e karşı pozitif bir açık vermesi nedeniyle Çin pazarına bağımlı bir yapıya sahiptir. Bu şartlarda Avustralya, Çin'e sert bir tavır alması pek olası görülmemektedir (Kung ve Jun, 2020). Bir başka QUAD ülkesi olan Japonya, Çin'in üçüncü en büyük yabancı yatırım ortağıdır. Karşılıklı ticaret son 45 yılda 1 milyar dolardan 317 milyar dolara yükselmiştir. Çin, Japonya'nın en büyük ihracat pazarı ve ticaret ortağıdır. Japonya toplam ticaretinin %20'sinden fazlasını Çin ile gerçekleştirmektedir (Singh, 2021). Bu şartlar

altında hem bölge ülkelerinin hem de QUAD ülkelerinin Çin'le olan ticari ilişkileri, QUAD'ın en büyük zayıflıklarından birisi olarak görülmektedir.

Fırsatlar

Bölgede bulunan dört güçlü devleti bir araya getiren QUAD; ekonomik, sosyal ve güvenlik anlamında önemli bir denge unsuru olarak bölgede etkinliğini arttırmaktadır. Özellikle bölgenin öneminin giderek artması, birçok devletin bu bölgede var olmak için strateji geliştirmesine yol açmaktadır. Bu sebeple QUAD hem bölgede bulunan hem de bölge dışında bulunan ülkelerin QUAD'a katılımını destekleyebilir böylece etki alanını arttırabilir. Japonya Dışişleri Bakanı Toshimitsu Motegi, QUAD'ın; ASEAN, Avrupa, Orta Doğu ve Afrika ile çalışması gerektiğini bu sayede kurala dayalı uluslararası düzenin efektif bir şekilde korunabileceğini söylemiştir (Moriyasu, 2021). QUAD'ın hem bölge için hem de kendisi için yaratacağı bir diğer fırsat alanı ise ekonomik projelerdir. Çin'in bölge ülkeleri üzerindeki en büyük etkisi ekonomik gücüdür. Bu sayede Çin, ülkelerin karar verme süreçlerini etkilemektedir. QUAD ülkeleri bu etkinin kırılması için bölgede başlatacağı yeni ekonomik projelerle hem bölge ülkelerinin hem de kendi üyelerinin ekonomik kırılganlıklarını azaltabilir. Bu anlamda, 2020 yılının Eylül ayında Amerika Birleşik Devletleri'nin da desteklemesiyle; Japonya, Avustralya ve Hindistan Ticaret Bakanları bir araya gelerek, Çin'e olan ticari bağımlılıklarına karşı koymak için bir Tedarik Zinciri Esnekliği Girişimi (Supply Chain Resilience İnitiative) başlatmıştır (D'Ambrogio, 2021). Ayrıca G-7 ülkelerinin bu ay içinde duyuracağı beklenen Temiz Yeşil Girişimi (Clean Green Initiative), Çin'in Kuşak ve Yol girişimine alternatif olmayı amaçlamaktadır (Nardelli 2021).

Tehditler

Hint-Pasifik bölgesi giderek dünyanın ağırlık merkezi konumuna yükselmektedir. Bölgedeki ekonomik hareketlilik giderek artarken buna bağlı olarak güvenlik riskleri de artmaktadır. Özellikle bölgede bulunan Tayvan Boğazı, Malakka geçidi ve Güney Çin Denizi gibi bölgeler çatışmaların yaşanabileceği bölgelerdir. QUAD ülkelerinin kendi aralarında ve bölge ülkeleriyle birlikte düzenlediği deniz tatbikatları Hint-Pasifik boyunca uzanırken, Çin ise 9 çizgi hattı stratejisi dahilinde Güney Çin Denizinde savaş gemilerini yüzdürmektedir. Bu noktada, her iki tarafında artan askeri gücü sıcak çatışma ihtimalini de gündeme getirmektedir. Hint-Pasifik Komutanlığı Başkanı Amiral Philip Davidson, mart ayı başlarında Kongre'ye sunduğu öneride; Çin'e karşı üstünlük kurmak için 27,3 milyar dolar ek harcama ve Pasifik Caydırıcılık Girişimi için de ek 4,6 milyar dolar talep etmiştir (Zhou, 2021). Çin ise sayısal olarak en büyük donanma gücüne sahiptir. Ayrıca Güneydoğu Asya ülkeleriyle ve Tayvan'la yaşadığı karasuları anlaşmazlıkları, bölgede her an bir gerilim yaşanma ihtimalini arttırmaktadır. Avustralya eski Savunma Bakanı Christopher Pyne yaptığı açıklamada; Tayvan'ın büyük olasılıkla bir sonraki patlama noktası olacağını ve Hint-Pasifik bölgesinde Çin'i içeren bir savaş ihtimalinin giderek arttığını söylemiştir (Greene, 2021). Bölge ülkelerinin sahip olduğu nükleer savaş kabiliyeti de hesaba katıldığında tehdidin boyutu azımsanmayacak kadar azdır.

SONUÇ

Atlantik sistemi, Asya'nın artan gücüne paralel olarak güç kaybetmektedir. Birçok ülke bölgeye ekonomik ve askeri olarak girmek istemektedir. Bu sebeple; yeni birlikler oluşmakta, yeni

güvenlik stratejileri belirlenmekte ve yeni müttefik oluşumları gözlenmektedir. Bu gerçeklikler ışığında QUAD, bölgenin önemli güçlerini bir araya getirmiş ve bölgenin en önemli güvenlik aktörlerinden birisi olmuştur. Hint-Pasifik coğrafyasında Çin'in yükselen gücüne karşın, henüz resmi bir uluslararası örgüt oluşumunda bulunmayan QUAD bu bölgede bir denge unsuru olmayı hedeflemekte ve deniz gücünü bölgede güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Süper güç ekseninden bölgesel güç eksenlerine kayan dünyada, Amerika Birleşik Devletleri Hint-Pasifik bölgesindeki deniz gücü hakimiyetini Çin'e bırakmak istememektedir. QUAD, Hint-Pasifik bölgesinin NATO'su gibi hareket etmeyi hedeflemektedir. QUAD'ın olası bir uluslararası örgüt oluşumu, bölgesel ülkelerin katılımını ya da ittifakını ne derece etkileyeceği önemli bir araştırma konusu olabilecektir.

Kaynakça

Abe, S. (2012). Asia's Democratic Security Diamond, *Project Syndicate*. (Dec 27, 2012 Published).

Abhijitha Singh, (2021). Japan-China Economic Ties Flourishing, *The Sunday Guardian Live*. (Jan 2, 2021 Published).

Andrew Greene, (2021). Former Defence Minister Christopher Pyne Warns of Potential War With China In The Indo-Pacific Region. *ABC News*, (Apr 12, 2021, Published).

Australian Government (2017). Australia-India-Japan-United States consultations on the Indo-Pacific. *Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade*. (Nov 12, 2017 Published). https://www.dfat.gov.au/news/media/Pages/aus-india-japan-us-consultations-on-the-indo-pacific (Erişim Tarihi: 06.06.2021)

Australian Government (2020). China Country Brief. Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade. https://www.dfat.gov.au/geo/china/china-country-brief#:~:text=sister%2Dcity%20relationships.-,Trade%20and%20investment,cent%20to%20reach%20%24168%20billion. (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

Brunnstrom, D. (2017), U.S. seeks meeting soon to revive Asia-Pacific "Quad" security forum. U.S. *Reuters.* (Oct 27, 2017 Published).

Chan Kung ve O Jun, (2020, 12 20), Australia-China Economic and Trade Relations Are Heading for a Hard Reset, The Diplomat. (Dec 16, 2020 Published).

China Power Team. "How is China Modernizing its Navy?" China Power. December 17, 2018. Updated August 25, 2020. Accessed June 7, 2021. https://chinapower.csis.org/china-naval-modernization/ (Erişim Tarihi: 06.06.2021)

D'Ambrogio, E. (2021), The Quad: An Emerging Multilateral Security Framework Of Democracies In The Indo-Pacific Region. *European Parliamentary Research Service*, s.9.

Grossman, M. (2005). The Tsunami Core Group: A Step Toward A Transformed Diplomacy In Asia And Beyond. *Security Challenges*, 1(1), 11-14.

Heath, T. R. (2018). China's Military Has No Combat Experience: Does It Matter? *Rand Corporation*.

Hosoya, Y. (2011). The Rise and Fall of Japan's Grand Strategy: The "Arc of Freedom and Prosperity" and the Future Asian Order. *Asia-Pacific Review*, 18(1), 13-24.

Khurana, G. S. (2014). Malabar Naval Exercises: Trends and Tribulations. Issue Brief. *National Maritime Foundation*, p.2.

Laura Zhou, (2021). US moves to boost military presence in Indo-Pacific amid China 'threat'. *South China Morning*, https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3125277/us-moves-boost-military-presence-indo-pacific-amid-china (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

Lieberthal G. K. (2011). The American Pivot to Asia. *The Brookings Institution.* (Dec 11, 2011 Published).

Moriyasu, K. (2021). Quad should work with ASEAN, Europe, Middle East and Africa: Motegi. *Nikkei Asia*. (Mar 4, 2021 Published).

Nadège, R. (2021). A New World Order, According to Beijing. *The International Centre for Defence and Security*. (Feb 17, 2021 Published).

Nagy, S., (2020), Quad Plus? Carving Out Canada's Middle-Power Role. Quad Plus: Form versus Substance," ed. Jagannath P. Panda, *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 3, p.189-99.

Nalapat, M.D. (2020, May 23), Quad must announce the Indo-Pacific Charter. *The Sunday Guardian Live.* (May 23, 2020 Published).

Nardelli, A. (2021). G-7 Set to Back Green Rival to China's Belt and Road Program. Bloomberg, https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-06-01/g-7-set-to-back-green-rival-to-china-s-belt-and-road-program (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

National Security Strategy of the United States of America Report (2017). The White House, WashingtonDC.https://trumpwhitehouse.archives.gov/wpcontent/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf,s.25(Ers. Tarihi: 06.06.2021).

O'Rourke, R. (2021). China Naval Modernization: Implications for U.S. Navy Capabilities—Background and Issues for Congress, (2021, March 09), https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL33153/250 (Erişim Tarihi: 06.06.2021)

Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad", (2021, March 12). The White House, https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/ (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

Posen, B. R. (2003). Command Of the Commons: The Military Foundation Of US Hegemony. *International Security*, 28(1), p.5-46.

Rajeev Sharma, (2007), Asia's New Strategic Baby: The Quadrilateral Forum. *Deutsche Welle.* (May 15, 2007 Published).

Shinzo A. (2007, August 22). Confluence of the Two Seas" Speech by H.E.Mr. Shinzo Abe, Prime Minister of Japan at the Parliament of the Republic of India (2007, Aug 22). https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv0708/speech-2.html, (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

United Nations (2018). Review of Maritime Transport 2018. *United Nations Conference on Trade and Development*, p.1-116.

Xi stresses urgency of reforming global governance, (14.10.2015), China Daily, https://www.chinadaily.com.cn/china/2015-10/14/content_22182736.htm, (Erişim Tarihi: 06.06.2021)

Xi J. (2013). We Must Advance Our Concern for, Understanding of, and Administration Over the Ocean. *The Central People's Government of the People's Republic of China*, http://www.gov.cn/ldhd/2013-07/31/content_2459009.htm (Erişim Tarihi: 06.06.2021)

Xiaoyan, W. (2014). China's" Sea Power Nation" Strategy, Institute for Security and Development Policy. Institute for Security & Development Policy (ISDP).

İLKOKULLARDA BEDEN EĞİTİMİ VE OYUN DERSİNİN İŞLEVİ İLE UYGULAMA DÜZEYİNİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Melek KARAFAZLIOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel Eğitim Ana Bilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Programı, Yüksek Lisans Öğrencisi , ORCİD 0000-0003-3047-2060

ÖZET

Oyun, çocuğun kendini tanımasını, kuralları öğrenmesini, sosyalleşmesini kısaca hayatta ona lazım olacak yeterlilikleri kazandırır. Beden eğitimi ve oyun dersinin amacı, çocukların hayatları boyunca kullanacakları temel hareketleri, aktif ve sağlıklı hayat becerilerini kazanarak bir sonraki eğitim düzeyine hazırlamaktır. Bu çalışmanın amacı, ilkokul öğretmenlerinin Beden eğitimi ve oyun dersinin işlevi ile uygulama düzeyi konusundaki görüşlerini belirlemek ve dersin uygulamasında karşılaşılan problemleri tespit etmektir. Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla, geliştirilen görüşme formu için uzman görüşleri alınmış ve form son hali verilerek araştırmada kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada dersin uygulama düzeyini incelemenin yanında öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyacı ve derse branş öğretmenlerinin girmesi konusundaki düşünceleri de değerlendirilmiştir. Beden eğitimi ve oyun dersinin amacından uzak, sadece dinlenme işlevi görmesi, okullarda akademik başarıya önem verilmesi, sınıf sayılarının fazla olması, fiziki ortamın yetersizliğinin yanında sağlıksız olması ve araç-gereç eksikliğinin kazanımların işlenmesine engel olduğu bulgular arasındadır. Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında; bu ders konusunda okul politikalarının değişmesi, öğleden sonra boş olan okulların Milli Eğitim gözetiminde spor etkinlikleriyle değerlendirilmesi, 2019 yılında ilkokullarda yapılan yetenek taramalarına devam edilmesi, fiziki ortamın düzeltilmesi ve araç-gereç temini, branş öğretmenlerinin bu dersin amaçlarına ulaşma noktasında daha faydalı olacağı önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Beden eğitimi, oyun, ilkokul, öğretmen görüşleri.

EVALUATION OF THE FUNCTION AND APPLICATION LEVEL OF PHYSICAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOLS AND PLAYING COURSE ACCORDING TO TEACHER'S OPINIONS

ABSTRACT

The game gives the child the ability to know himself, learn the rules, socialize, and in short, the skills he will need in life. The aim of the physical education and game lesson is to prepare the basic movements, active and healthy life skills that children will use throughout their lives, for the next level of education. The aim of this study is to determine primary school teachers' opinions on the function and application level of the physical education and game lesson and to identify the problems encountered in the implementation of the lesson. In this study, the phenomenology design, one of the qualitative research designs, was used. As a data collection tool, a semi-structured interview form developed by the researcher was used. Expert opinions were taken for the interview form developed in order to ensure the content validity and the form was finalized and used in the research. Content analysis method was used in the analysis of the data. In the study, besides examining the application level of the lesson, teachers' opinions about the need for in-service training and the inclusion of branch teachers in the lesson were also evaluated. It is among the findings that physical education and games are far from the purpose of the lesson, it only functions as a recreation, the emphasis on academic success in schools, the high number of classes, the unhealthy environment as well as the inadequacy of the physical environment, and the lack of equipment and equipment are among the findings that prevent the processing of the achievements. In the light of the findings obtained from the research; It is suggested that school policies will change for this lesson, evaluate the schools that are empty in the afternoon with sports activities under the supervision of National Education, continue the talent screenings in primary schools in 2019, improve the physical environment and provide equipment, branch teachers will be more beneficial in achieving the goals of this lesson.

Keywords: Physical education, game, primary school, teachers' opinions

1.GİRİŞ

Eğitim, bireylere kabiliyet, bilgi ve davranış kazandırma sürecidir. İlkokul eğitimi de bu sürecin önemli bir parçasıdır. Beden Eğitimi ve oyun dersi ise çocuğa istenen davranış becerilerini kazandırmak için en değerli eğitim alanlarından biridir. İlkokulda bu ders ile birlikte öğrencilerin hayatları boyunca kullanacakları temel hareketler, aktif ve sağlıklı hayat becerileri, kavramları ve stratejileri ile birlikte bunlarla ilişkili hayat becerileri ve değerleri geliştirerek, bir sonraki eğitim düzeylerine hazırlanmaları amaçlanır (MEB, 2018). Eğitim hedeflerinin gerçekleşmesi öğrencinin zihinsel eğitimi yanında fiziksel eğitimi ile mümkündür (Yamaner, 2001). Beden eğitimi aynı zamanda, organizmanın bütünlüğü ilkesine dayalı olarak kişiliğin de eğitimidir (Çöndü, 2004). Beden Eğitimi ve Oyun dersiyle birlikte çocuklara

karakter kazandırmak amaçlanmaktadır. Dalaman (2010) ise, beden eğitiminin genel eğitimin en önemli tamamlayıcısı olduğunu ifade etmiştir. Bu dersin bireyleri olumlu etkilemesi ve eğitmesi için dersin uygulamalarının etkin olması gerekmektedir (Sönmez, 2003:27). İnsan yaradılışı gereği hareket etme kabiliyetiyle donatılmıştır. Günümüzde teknolojinin de etkisiyle insanlar hareketsizleşmektedir. Bunun önüne geçmek için ülkeler okul programlarında beden eğitimine büyük önem vermektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerin beden eğitimine yaklaşımları eğitimin bütünlüğü içerisinde fiziksel uygunluğu yerinde ve sağlıklı bir toplum oluşturmaya yöneliktir (Çoban, 2010:227-240). Beden eğitimi genel bir kavram olup bedensel etkinlikler içinde ve bedensel etkinlikler aracılığı ile eğitimin gerçekleşmesidir (Harmandar, 2004:87).

Oyun çocuk için vazgeçilmez bir uğraştır. Çocuk oyunla öğrenir, sosyalleşir, kazanma, kaybetme, saygı duyma, kuralları öğrenme gibi pek çok davranış ve kuralı oyun sayesinde edinir. Oyunun pek çok tanımı yapılmıştır. Oyun yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).re Montessori oyunu çocuğun işi olarak tanımlar. Frobel'e göre oyun yaşamın çekirdeği, bireyin en güzel ve en olumlu yönlerini ortaya çıkaran etkinliktir. Gazali ise oyunu çocukların çalışmalardan bıkmaması, eski dinçliğini kazanması, enerjisini yenilemesi ve belleğini tazelemesi için çok önemli bir araçtır. Çakmak ve Elibol'un (2011) tanımına göre oyun her durumda çocuğun isteyerek katıldığı bilişsel, fiziksel, dil, sosyal-duygusal gelişimin temeli olan etkin bir öğrenme durumudur. Tuğrul'a göre (2010) ise oyun sağlıktır, çocuğun uzmanlık alanı, problem çözme fırsatı, bedenini, zihnini ve ruhunu besleyen, özgürlük ve barış ortamı, çocukların birbirlerinden ve çevrelerinden yararlanma şansıdır.

Beden Eğitimi ve Oyun dersi ilkokullardaki zorunlu derslerden biridir. Bu dersin amaçları arasında çocukların ahlaken, ruhen ve bedenen sağlıklı bireyler olarak yetişmeleri bulunmaktadır.2012 yılında Oyun ve Fiziki Etkinlikler adıyla okutulan ders, 2018 yılından itibaren Beden Eğitimi ve Oyun olarak isim değişikliğine uğramıştır. Daha önceden öğretmen merkezli ve komuta dayalı verilen ders, programın güncellenmesiyle oyunla öğrenme ve öğrenci merkezli uygulamaya geçilmiştir. Burada öğretmenin görevi rehberlik olarak belirlenmiş ve çocuklara aktif ve sağlıklı hayat alışkanlığı kazandırmak hedeflenmiştir. 1,2 ve 3.sınıflarda haftada 5 saat, 4.sınıflarda 2 saat olarak programa konulmuştur. Okullarımızda fiziki alt yapı ve araç-gereç eksikliği, sınıfların kalabalık olması, akademik başarıya daha çok önem verilmesi, öğretmenlerin bu dersi işlemede yeterli donanıma sahip olmaması bu dersin hedeflenen amaçlarına ulaşamamasına yol açmaktadır. Bu çalışmada ilkokullarda Beden Eğitimi ve Oyun dersinin işlevi ile uygulama düzeyinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1.1.Problem Durumu

Beden Eğitimi ve Oyun dersinin çocuğun okulu sevmesi, karakter kazanması, sosyalleşmesi, kuralları öğrenmesi, oyun yoluyla öğrenmesi ve oyun ihtiyacını karşılanmasında büyük etkisi vardır.

Bu araştırmada 'İlkokullarda Beden Eğitimi ve Oyun dersinin amacına ulaşma, işlevini yerine getirme ve uygulama düzeyi nedir? ' sorularının cevabı aranmıştır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı 'İlkokullarda Beden Eğitimi ve Oyun dersinin işlevi ve uygulama düzeyi nedir?' sorusuna cevap aramaktır. Çocuklara bu derste kazandırılmak istenen davranış, alışkanlık ve becerilerin kazandırılma düzeylerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

1.3.Araştırmanın Önemi

Oyun ilkokul çağındaki bir çocuğun en önemli ihtiyaçlarından biridir. Çocuk oyunla öğrenir. Beden Eğitimi ve Oyun dersi çocuğun ihtiyacını giderir ve gerekli becerileri kazanmasını sağlar. Çocuğun hayatı boyunca sağlıklı bir birey olmasının temeli atılır. Bu dersin amacına uygun işlenmemesi, çocukların okula karşı olumsuz tavır takınmasına, akademik başarısızlığa ve çocukta hedeflenen kazanımlara ulaşılamamasına yol açmaktadır. Bu araştırmada dersin okullarda uygulama düzeyi ve bunun eğitime etkileri incelenmiştir.

1.4.Sınırlılıklar

Araştırma örneklem ile sınırlıdır.

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, örneklemi, veri toplama araçları ve uygulama ile ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır.

2.1. Araştırmanın Deseni

İlkokullarda Beden Eğitimi ve Oyun dersinin işlevi ile uygulama düzeyinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirildiği bu nitel çalışmada, nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olduğumuz ama derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgubilim bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında İstanbul, Ankara, Trabzon ve Şanlıurfa illerindeki ilkokullarda görev yapan 12 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin gönüllü katılım ve 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında görev yapmaları temel iki ölçüt olarak dikkate alınmıştır. Katılımcıların deneyimlerini paylaşmada istekli olmaları, farklı eğitim durumları ve kıdemlere sahip olmaları göz önünde bulundurulmuştur. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin özellikleri Çizelge 1.' de sunulmuştur.

Çizelge 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

ÖĞRETMEN KODU	CİNSİYET	YAŞ	MESLEKİ KIDEM	MEZUN OLDUĞU OKUL	OKUTTUĞU SINIF
Ö1	E	49	27	Eğitim Fakültesi	4
Ö2	K	47	21	Eğitim Fakültesi	1
Ö3	K	50	26	Ön lisans	4
Ö4	K	41	16	Eğitim Fakültesi	3
Ö5	E	38	16	Eğitim Fakültesi	1
Ö6	K	35	10	Eğitim Fakültesi	2
Ö7	K	37	15	Eğitim Fakültesi	2
Ö8	K	31	6	Eğitim Fakültesi	3
Ö9	E	32	9	Eğitim Fakültesi	3
Ö10	K	52	30	Ön lisans	1
Ö11	K	50	12	Arşivcilik	2
Ö12	K	47	26	Eğitim Fakültesi	3

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak on sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme sorularının araştırmanın amacına uygunluğu açısından uzman görüşlerine başvurulmuştur. Görüşme salgın sürecinden dolayı online olarak Zoom uygulaması üzerinden yapılmış ve katılımcılardan izin alınarak veri kaybının önlenmesi amacıyla kaydedilmiştir. Katılımcılara dört sorudan oluşan demografik sorular sorulmuş daha sonra amaca yönelik on soru yöneltilmiştir. Her bir katılımcıyla ortalama 30 dakika görüşme yapılmıştır. Katılımcılara amaca yönelik sorulan sorular;

1. Beden Eğitimi ve Oyun dersi hangi işlevi görmektedir?
2. Beden Eğitimi ve Oyun dersi diğer dersleri nasıl etkilemektedir?
3. Beden Eğitimi ve Oyun dersinin hedeflenen amaçlarına ulaşmasında öğretmenlerin hizmet içi eğitimi almaya ihtiyacı var mıdır?
4. Beden Eğitimi ve Oyun dersinin branş öğretmeni tarafından işlenmesine ihtiyaç var mıdır? Neden ?
5. Beden Eğitimi ve Oyun dersinde öğrenciler temel hareket ve becerilerden hangilerini kazanmaktadır?
6. Beden Eğitimi ve Oyun dersi öğrencilerin oyun ihtiyacını yeterince karşılıyor mu? Karşılamıyorsa sebepleri nelerdir?
7. Beden Eğitimi ve Oyun dersinde öğrencilerin spora olan ilgileri ne düzeyde ortaya çıkarılmaktadır?

8. Beden Eğitimi ve Oyun dersi programlara bağlı kalarak işlenmekte midir?
9. Beden Eğitimi ve Oyun dersi uygulamaları hangi ortamda yapılmaktadır?
10. Beden Eğitimi ve Oyun dersinin daha verimli olması için önerileriniz nelerdir? şeklindedir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde tematik ve içerik analizi kullanılmıştır. Verilerin analizinde görüşme kayıtları yazıya geçirilip incelenmiş ve temalara ve kategorilere ayrılmıştır.

3. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu bölümde görüşme sorularının cevaplanmasıyla toplanan verilerin çözümlenmesiyle elde edilmiş verilere yer verilmiştir. Elde edilen bulgular Çizelge 2'de verilen tema sırasına göre ayrı ayrı incelenmiştir.

Çizelge 2. Konuya İlişkin Oluşturulan Tabloların Kategorilere Göre Dağılımı

TEMALAR	KATEGORİLER
Beden eğitimi ve oyun dersinin eğitim-öğretimdeki yeri ve öğretmenin derse etki düzeyi	▪ Beden eğitimi ve oyun dersinin işlevi ▪ Beden eğitimi ve oyun dersinin diğer derslere etkisi ▪ Hizmet içi eğitim ve branş öğretmenlerine ilişkin görüşler
Beden eğitimi ve oyun dersinin öğrenci gelişimine etki düzeyi	▪ Öğrencilerin kazandığı temel hareket ve beceriler ▪ Öğrencilerin oyun ihtiyacını karşılama düzeyi ▪ Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarmaya yönelik görüşler
Beden eğitimi ve oyun dersinde uygulamaya yer verme düzeyi	▪ Dersi programlara bağlı kalarak işlemeye ilişkin görüşler ▪ Dersin uygulama ortamına ilişkin görüşler ▪ Dersten verim elde etmeye yönelik öğretmen önerileri

SİNOP 5 - 6 HAZİRAN 2021

Çizelge 3. Beden Eğitimi ve Oyun dersinin eğitim ve öğretimdeki yeri, işlevi ve öğretmenin etki düzeyine ilişkin görüşler

Eğitim-Öğretimdeki Yeri ve Öğretmenin Derse Etkisi	Kategoriler	Katılımcı Kodu Öğretmen (f)
Beden eğitimi dersinin işlevi	Oyun , eğlenme ve dinlenme aracı Çok yönlü gelişim sağlıyor Düzen ve disiplin aracı Öğretmen ve öğrenci için kaçış dersi	(8) (2) (1) (1)
Beden eğitimi ve oyun dersinin diğer derslere etkisi	Diğer derslere motivasyon sağlıyor. Ceza ve ödül amaçlı görüyor. Okula devamı sağlıyor. Akademik başarıya olumlu etki	(5) (2) (2) (3)
Hizmet içi eğitime ilişkin görüşler	Bilgilerimiz güncel değil. Uygulamalı eğitim almalıyız. Bilgilerim ders için yeterli Hizmet içi eğitimin anlamlı olduğunu düşünmüyorum.	(3) (6) (2) (1)
Branş öğretmenlerine ilişkin görüşler	Alan bilgisi olduğundan daha verimli olur. Branş öğretmenine ihtiyaç yok. Öğrencilere rol model olur.	(7) (2) (1)

Çizelge 3'te dersin işlevine yönelik katılımcıların çoğunluğu derse oyun, eğlence ve dinlenme amaçlı işlediklerini belirtmişlerdir. Aşağıda bazı katılıcı görüşleri yer almaktadır. Ö9. ' Bu dersin işlevi normalde çocuğun zihinsel ve fiziksel gelişimini sağlamaktır ama bizim okullarda bu ders tamamen dinlenme, öğretmenin kendini dinlendirmesi olarak görülüyor.'

Ö5. ' Pandemi sürecinde çocukları Beden Eğitimi dersine çıkaramadık ama daha önceki Beden Eğitimi derslerinde 'Öğretmenim çok sıkıldık, çok ders yaptık' diyen öğrencilerin okuldan sıkılmamaları, derslere biraz daha adapte olabilmeleri için yaptık ama amacından uzak bir işleyiş oldu. ' Beden eğitimi dersinin diğer derslere motivasyon, akademik başarıya olumlu etkisi, okula devam sağlaması gibi etkileri olduğundan bahseden katılımcılardan; Ö8. 'Beden eğitimi dersini, çeşitli hareketlerin, oyunların içerisine matematik konuları yerleştirerek (sayı sayma, geometrik şekiller öğretme vb.) işliyorum.'

Ö1.' Çocuklara son derste beden eğitimi dersi yapacağımı söylediğimde dikkatlerini daha canlı tutabiliyorum. Beden eğitimine çıkacağını bilen çocuklar o gün devamsızlık yapmıyorlar. Hasta da olsalar okula geliyorlar. Psikolojileri daha düzgün ve derslere daha motive oluyorlar.'

- Öğretmenlerin hizmet içi eğitime ihtiyacı olduğu ve branş öğretmeninin bu dersi daha iyi verebileceği bulgularda önemli yer tutmaktadır. Bu bulgu DeCorby vd. (2005, 208-220) sınıf öğretmenlerinin beden eğitimi dersini olması gerektiği gibi işlemek için yeterince ders bilgisine sahip olmadığı görüşüyle örtüşmektedir.

Ö9. ' Kesinlikle hizmet içi eğitime ihtiyaç var. Öğretmenlerin sadece beden eğitimi dersi için değil her yıl mutlaka düzenli olarak eğitime alınması gerekiyor. Yılsonlarında on beş günlük seminer yerine yazın üniversiteler tarafından eğitim verilmelidir.'

Ö1. ' En iyi eğitimi alan kişi bile zamanın, çağın gereklerine göre kendini yenilemesi gerekiyor.'

Ö3. ‘ Branş hocası birinci sınıftan başlayarak iyi bir spor alt yapısı oluşturabilir. Biz yeterli olamıyoruz. Birçok sporun başlama yaşı altı yaş. Nesli kaybediyoruz. Bana göre en zor ders.’

Ö1. ‘ Eşofmanıyla okula gelen bir beden eğitimi öğretmeni öğrencilere rol model olur.’

Ö5. ‘ Birinci sınıfta branş öğretmenine daha çok ihtiyaç var. Ana sınıfına severek, isteyerek giden öğrenciler ders yükünden dolayı birinci sınıfta okula gelmek istemiyor.’

Ö6.’ Biz sınıf öğretmenleri dinlenmek, nefes almak istiyoruz. Bu ders bizi yoruyor. Hareketleri yaptıramıyorum.’ görüşlerini ifade etmiştir.

Çizelge 4. Beden Eğitimi ve Oyun Dersinin Öğrenci Gelişimine Etki Düzeyi

Öğrenci Gelişimine Etki Düzeyi	Kategoriler	Katılımcı Kodu
		Öğretmen (f)
Öğrencilerin kazandığı temel hareket ve beceriler	Dengeleme, koordinasyon zıplama, atma, tutma Oyun düzeyinde veriyorum. Kazanımları uygulamıyorum.	(4) (3) (3)
Öğrencilerin oyun ihtiyacını karşılama düzeyi	Fiziksel ortam uygun olursa Zeka oyunları oynatıyorum. Akademik başarıya odaklanıyorum. Oyun için süre yetmiyor.	(8) (1) (2) (1)
Öğrencileri ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarmaya yönelik görüşler	Yeteneklerini keşfedebiliyorum. Bariz olduğunda fark edebiliyorum. Dersi işlemiyorum.	(9) (2) (1)

Çizelge 4’te katılımcılar temel hareket ve becerileri oyun içerisinde genellikle verdiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda öğretmen görüşlerinden bazıları şöyledir;

Ö2. ‘ Öğrenciler el, kas gelişimi, göz koordinasyonu, dengeleme gibi becerileri kazanabiliyorlar. Kural öğrenme, lider olma, oyun kurma ve sosyalleşme gibi kazanımları oluyor.’

Öğrencilerin oyun ihtiyacını karşılama düzeyi hakkında;

Ö5. ‘ Dersi tam olarak yapsak oyun ihtiyaçları karşılanır. Biz yapmıyoruz. Herkes bütün eğitim hayatı boyunca akademik başarısına yoğunlaştığı için kimse bu derslere önem vermiyor. Okulumuzun fiziki şartları uygun olmadığı için öğrenciler kaza geçirebiliyor.’

Öğrencileri ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarma düzeyi hakkında;

Ö9. ‘ Çoğu öğretmenin öğrencileri gözlemleyip velilere bildirdiğini düşünüyorum. Milli Eğitim’in yapmış olduğu yetenek taramaların çok önemli buluyorum ve devam etmesi gerektiğini düşünüyorum.’ şeklinde görüş bildirmiştir.

Çizelge 5. Beden Eğitimi ve Oyun Dersinde Uygulamaya Yer Verme Düzeyi

Beden Eğitimi ve Oyun Dersinde Uygulamaya Yer Verme Düzeyi	Kategoriler	Katılımcı Kodu
		Öğretmen (f)
Dersi programlara bağlı kalarak işlemeye ilişkin görüşler	Programlara göre işlemiyorum. Teknik terimleri anlamıyorum. Oyun içinde vermeye çalışıyorum. Programı şartlara uyduruyorum.	(7) (2) (1) (2)
Dersin uygulama ortamına ilişkin görüşler	Sınıf ortamı ağırlıklı dersleri işliyorum. Bahçede çok sağlıksız beton ortamda Hava şartlarına göre değişiyor. Okul imkanlarımız çok	(6) (2) (3) (1)
Derste verim elde etmeye yönelik öğretmen önerileri	Okul politikası değişmeli. Ders branş öğretmeni tarafından işlenmeli. Fiziki ortam uygun hale getirilmeli. Okullar öğleden sonra spor etkinlikleri yaparak değerlendirilmeli. Yetenek taraması yapılmalı. Haftanın bir günü tamamen spora ayrılmalı. Kampüs tarzı spor tesisleri kurulmalı. Sistem kökten değişmeli.	(1) (2) (2) (2) (1) (1) (1) (1)

Çizelge 5'te Beden eğitim ve oyun dersi programlara bağlı kalarak işlenmekte midir? sorusuna; Ö8. ' Beden eğitimi derslerini bize kâğıt üzerinde verdiklerinden biz de aynı şekilde kâğıt üzerinde işliyoruz.' görüşünü belirtmiştir.

Katılımcıların çoğunluğu dersi programlara bağlı kalarak işlemediğini ifade etmiştir.

- Dersin uygulama ortamına ilişkin soruya;

Ö9. 'Bahçede beton zeminde ve sınıfta işliyoruz. İlkokulların büyük ihtimalle çoğunda spor salonu yoktur .' cevabını vermiştir.

- Dersin daha iyi olmasına dair öneri olarak;

Ö8. ' Okul politikasının değişmesi gerekiyor. Okul idaresinin en büyük arzusu akademik başarı. Spor ya da müzik başarısı beklenmiyor. Bizden sürekli deneme yapıp öğrenci başarısın ölçmemizi istiyorlar.' şeklinde görüş bildirmiştir.

4. SONUÇ

İlkokullarda Beden Eğitimi ve Oyun dersinin işlevi ile uygulama düzeyini belirlemek amacıyla yürütülen bu araştırmada, toplanan verilerin analizi ile elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Öğretmenler beden eğitimi ve oyun dersini işlevsel olarak oyun, eğlence ve dinlenme, çok yönlü gelişim, düzen ve disiplin aracı olarak değerlendirmektedirler.
- Beden eğitimi ve oyun dersi, diğer derslerin istekle işlenmesi için öğretmenler tarafından hem motivasyon hem de ceza ve ödül aracı olarak kullanılmaktadır. Dersin işlenişinde diğer derslerin konuları oyunlaştırılarak öğrencilere kavratılmakta ve akademik başarılarına olumlu etki etmektedir.
- Öğretmenler dersin oyun kısmını uygulayabilmekte, fiziksel etkinlikler konusunda hizmet içi eğitime ihtiyaç duymaktadırlar.
- Öğrencilere kazandırılacak temel hareket ve becerilerin branş öğretmeni tarafından daha iyi verilebileceği görüşünü taşımaktadırlar.

- Beden eğitim ve oyun dersi kazanımları işlenmediğinden, çocuklara gerçek anlamda temel beceri ve oyun eğitimi verilememektedir.

- Fiziksel ortamın uygunsuzluğu (sert zeminler), araç-gereç eksikliği, kalabalık sınıflar, idarenin ve velini akademik başarıya odaklı olması dersin amaçlarına ulaşmaya olumsuz etki eden durumlar olarak ortaya çıkmaktadır.

5. ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak aşağıdaki öneriler sıralanabilir.

- Okul idaresi ve velinin öğretmen ve öğrenciden en büyük beklentisi akademik başarıdır. Öğretmen de doğal olarak akademik başarıya yönelik derse ağırlık vermektedir. Bunun önüne geçmek için okul politikalarının değişmesi gerekmektedir.
- Okullardaki fiziksel ortam ve eksikler giderilmediği takdirde branş öğretmeni de gelse dersin verimi düşük olacaktır.
- Öğrencilerde kalıcı spor alışkanlığı kazandırmak için okulların boş olduğu zamanlarda ya da spor tesislerinde öğrenciler branş öğretmenleri eşliğinde eğitim almalıdır.
- Bakanlığın yetenekleri keşfetmek için yaptığı taramalar çok olumlu sonuçlar vermişti. Bu taramalara devam edilmelidir.

6. KAYNAKÇA

Çoban, B.& Karademir, T (2010) *Sınıf Öğretmenlerinin Beden Eğitimi Dersine Karşı Tutumlarının ve Yeterliliklerinin Belirlenmesi,* s:227-240

Harmandar, İ. H. (2004) *Beden Eğitimi ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s:87-90.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011) *Sosyal Bilimlerde Nitel Çalışma Yöntemleri* (8.Baskı) Ankara: Seçkin Yayınları

Yamaner, F. (2001*) Beden Eğitimi ve Sporda Temel İlkeler*, Bursa: Ekin Yayınevi

Bardak, M. & Topaç, N. (2019), *Çocuk ve Oyun*, İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi

Çöndü, A. (2004*). Beden Eğitimi ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018) Beden Eğitimi ve Oyun Dersi Programı. http://mufredat.meb.gov.tr

Tuğrul, B. (2010). *Oyun Temelli Öğrenme*. R.Zembat (Eds) içinde, *Okul Öncesinde Özel Öğretim Yöntemleri* (s:187-220.Ankara: Anı Yayıncılık

DeCorby K, Halas J, Dixon S, wintrup L, Janzen H (2005) *Classroom Teachers and the Challenges of Delivering Quality Physical Education,* The Journal of Educational Research, s:208-220.

www.tdk.gov.tr

Yılmaz, A & Cihan, H. *Okul Yöneticisi, Beden Eğitimi Öğretmeni ve Öğrencilerin Beden Eğitimi Dersine İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Çalışma.* Gazi Journal Physical Education and Sport Sciences (2018,23 (1),9-24.

Yılmaz, M. & Kurt, M. *Türkiye'de Beden Eğitimi ve Oyun Dersi Kapsamında Yapılan Çalışmaların Analizi.* Asead Cilt 6Sayı 10 Yıl 2019, s 46-61.

COVİD DÖNEMİNDE UZAKTAN EĞİTİM VEREN ÖĞRETMENLERİN TÜKENMİŞLİK DURUMLARI VE TÜKENMİŞLİKLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Şaban DİNCER[1], Prof. Dr. Mehmet Faik YILMAZ[2]

[1]yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orcıd No:0000-0002-8197-3482

[2]yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Orcıd No:0000-0002-1006-2470

ÖZET

Bu çalışmada, Covid-19 pandemi uzaktan eğitim döneminde farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyini ve tükenmişlik düzeylerine etki eden sosyo-demografik özellikleri belirlemek amacı ile yapılmıştır. Tükenmişliğin özellikle insanlara hizmet sunan ve onlarla doğrudan iletişim gerektiren mesleklerde ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. İletişimin çok yüksek olduğu öğretmenlik mesleğinde de görülebilen duygusal tükenme, duyarsızlaşma, düşük başarı hissi şeklinde üç boyutludur.

Covid-19 salgınından dolayı ülkemizde uzaktan öğretim yoluyla eğitime devam edilmiştir. Araştırmaya İstanbul ilinde görev yapan toplam 183 öğretmen katılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin demografik özelliklerini tespit etmek için kişisel bilgi formu ile öğretmenlerin tükenmişlik durumlarını belirlemek amacıyla "Maslach Tükenmişlik Ölçeği" kullanılmıştır. Elektronik anket ile öğretmenlerin görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma problemi belirlendikten sonra literatür taraması yapılmış, tükenmişlik kavramı irdelenmiş, tükenmişlik kuramlarına değinilmiş, öğretmenlerin tükenmişlik durumları analiz edilmiş, pandeminin eğitime etkisi değerlendirilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları kullanılmıştır. Normal dağılım uygunluk normallik testleri ve basıklık çarpıklık değerleri ile kontrol edilmiştir. Yapılan testlerin ve sonuçların güvenilir olabilmesi için ölçeğe ilişkin güvenirlikler Cronbach Alpha ile incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine cinsiyetinin, görev yaptığı okul düzeyinin ve görev yaptığı okul türünün istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ancak öğretmenlerin yaşının ve kıdem yılının öğretmenlerin duyarsızlaşma düzeylerini etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin diğer demografik özelliklerinin tükenmişlik düzeyini ciddi anlamda etkilemedikleri tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları tükenmişlik, iş gücü azalımı, sağlık sorunları, kişisel hayata yansıyan olumsuzluklar olarak anlamlı bir fark olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerin tükenmişlik duygusunun önüne geçilmesi bu duruma çözüm bulunması kaliteli bir eğitim olanağı sağlamak için çok önemli olduğu tavsiyesinde bunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Uzaktan Eğitim, Öğretmenlerin Tükenmişlikleri

EXTINCTION OF DISTANCE EDUCATION TEACHERS DURING THE COVID PERIOD AND FACTORS AFFECTING ITS BURNOUT

ABSTRACT

In this study, Teachers working in different branches during the Covid-19 pandemic distance education period, ıt was conducted to determine the level of burnout and socio-demographic characteristics that affect the levels of burnout. It has been suggested that burnout occurs especially in professions that provide services to people and require direct communication with them. It is three-dimensional in the form of emotional exhaustion, depersonalization, and low achievement, which can also be seen in the teaching profession where communication is very high.

Due to the Covid-19 epidemic, distance education continued in our country. A total of 183 teachers working in the city of Istanbul participated in the study. In the study, a personal information form was used to determine the demographic characteristics of teachers and the "Maslach Burnout Scale" was used to determine teachers' burnout status. Teachers' opinions were consulted with an electronic questionnaire. After the research problem was determined, the literature was searched, the concept of burnout is scrutinized, burnout theories are mentioned, teachers' burnout status was analyzed, The effect of the pandemic on education has been evaluated.

The data obtained in the research were analyzed with the SPSS program. Descriptive statistical methods were used while evaluating the data. Normal distribution was checked with congruence normality tests and kurtosis skewness values. In order for the tests and results to be reliable, the reliability of the scale was examined with Cronbach Alpha. When the findings obtained from the study are examined, teachers' burnout levels the gender of the teachers, the level of the school where teachers work, the type of school where teachers work it has been found that there is no statistically significant effect. But the age of the teachers and year of seniority of teachers it has been determined that it affects the depersonalization levels of teachers. In addition, it was determined that other demographic characteristics of the teachers did not seriously affect the level of burnout.

As a result, teachers' burnout in the distance education process, workforce reduction, health problems, negativities reflected in personal life it has been tried to reveal whether there is a meaningful difference or not. Preventing teachers' feeling of burnout a solution to this situation it has been advised that it is very important in providing a quality education opportunity.

Keywords: Covid-19, Distance Learning, Teachers' Burnout

1. GİRİŞ

Günümüzde insanlar iş dünyasında, sosyal çevrede kısaca hayatın her alanında bazı zorluklarla karşı karşıya gelebilmektedir. Bu zorluklar çoğu zaman insan hayatına olumsuzluklar olarak girmektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz fiziksel koşulların, hayatın getirdiği olumsuzlukların insan psikolojine birtakım etkileri olmaktadır. Sosyal ortamların psikolojik koşullarının etkisinde kalan insanlar istemsiz olarak tepki göstermektedir. Bu tepkiler eğer şartlar olumsuz ise çoğu zaman insanlarda strese neden olmaktadır. Stres ise insanlarda farklı biçimlerde kendini gösterebilmektedir. Bunlardan bazıları depresyon, anksiyete ya da tükenmişlik gibi sıralanabilir. Günümüzde ise bu kavramlar oldukça fazla araştırılmaktadır. Litaratürden elde edilen bilgilere göre tükenmişlik kavramını en çok araştırılan konulardan biridir. Tükenmişliğin en fazla olduğu meslek grupları ise insanlar ile birebir iletişim kuran meslek grupları olduğu söylenebilir. Mesela hemşirelik, doktorluk, polislik ve öğretmenlik meslekleri sıralanabilir (Ardınç vd., 2008: 69-96).

Tükenmişlik kavramına ilişkin farklı tanımlamalar mevcuttur. Terim olarak tükenmişliği ilk kullanan kişilerden biri olan Freudenberger'e göre, bir işe veya göreve karşı kişinin isteksiz olması, performansta düşüş, çökkünlük durumu olarak ifade etmiştir (Freudenberger: 1974: 159). Diğer bir tanıma göre ise tükenmişlik, bireyin hayatında meydana gelen olaylardan sonra bu koşullar karşısında bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak motivasyon kaybı yaşamasıdır (Wilmar, 1993:631-647). Bireylerin tükenmişlik düzeylerini ölçek için bir ölçek oluşturan Maslach da tükenmişlik için farklı bir tanım yapmıştır. Maslach'ın tanımına göre "işi gereği sık sık duygusal taleplere karşı karşıya kalan ve devamlı olarak diğer insanlarla yüz yüze çalışmak zorunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansıması ile oluşan bir sendrom" olarak ifade edilebilir (Maslach, 1981: 99-113).

Günümüzde eğitim öğrencilerin sadece akademik anlamda bilgiler öğrendiği bir kurum olmaktan çıkmıştır. Okullarda öğretilen eğitim ve öğretim hayatın her alanınında öğrenciye gerek bilgi gerek beceri gerekse davranışsal birşeyler kazandırmaktadır. Bu bağlamda öğretmenin mesleğinin gerekliliklerini yaparken olabildiğinde stresten ve tükenmişliklerinden olabildiğince az etkilenmesi gerekmektedir. Çalışma koşulları, öğrenci ve diğer öğretmenlerden kaynaklı stres, rol belirsizlikleri, müdürlerin beklentilerinin karşılanmamasından dolayı oluşan aksaklıklar, öğretmenin bireysel hedeflerinde meydana gelen sapmalar öğretmenlerde tükenmişliğe neden olan bazı etkenlerdendir. Özellikle rehber öğretmenler gibi öğrencileri çok etkileyen branşlar tükenmişlik riski taşıyan öğretmen grubundandır (Yıldız, 2020:10). Bu araştırmada öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri incelenecektir. Ayrıca tükenmişlik düzeylerine etki eden faktörler de değerlendirilecektir.

1.1.Araştırmanın Problemi

Dünya üzerindeki tüm ülkelerin gelişmişlik seviyesi, teknolojik analmda ilerleyebilmesi kısaca geleceği eğitime bağlıdır. Eğitim hem bugünün öğrencilerini hem de öğretmenlerini ilgilendiren tüm kurumları bağlamaktadır. Bu nedenle öğrencilere verilecek eğitim ve eğitimin

her adımı geçiştirilemeyecek kadar önemlidir. Öğretmenler ise önemli bir aktarıcı ve yol gösterici konumda olmasından dolayı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir mesleği icra etmektedir. Öğretmenlerin hem fiziksel anlamda hem de duygusal anlamda sağlıklı olması çok önemlidir. Araştırmada Covid döneminde uzaktan eğitim veren öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ve tükenmişliklerine etki eden faktörler incelenmiştir. Araştırmaya ilişkin problemler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri nedir?
- Öğretmenin tükenmişlik düzeyleri öğretmenin cinsiyetine, yaşına, kıdem yılına, branşına ve okul türüne göre farklılık göstermekte midir?

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Covid döneminde farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyini ve tükenmişlik düzeylerine etki eden sosyo demografik (öğretmenlerin yaş, cinsiyet, branşı, okul türü ve hizmet yılı) özellikleri belirlemektir.

1.3.Araştırmanın Sayıltılıkları

Araştırmada tesadüfi örnekleme yapılmıştır bu doğrultuda seçilen örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

Araştırmada öğretmenlerin demografik özelliklerini tespit edebilmek için kullanılan Kişisel Bilgi Formunun ve tükenmişlik düzeylerini ölçen Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin doğru olarak ölçtüğü varsayılmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin hem Kişisel Bilgi Formunun hem de Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin sorularına doğru cevap verdiği varsayılmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, Covid döneminde farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyini ve tükenmişlik düzeylerine etki eden sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik nicel bir çalışmadır. Araştırma durum saptamaya yönelik kesitsel bir çalışma olup, kesitsel araştırma toplum ya da örnekten verilerin kısa zaman diliminde bir kez toplanması biçimindeki araştırmalardır. Kısa zaman dilimi tüm birimlerin sanki aynı anda verilerinin toplanıyormuş gibi veriler üzerinde zaman faktörünün etki etmeyeceği kadar bir süre olması gerekir.

2.2.Araştırmanın Örneklemi

Araştırmaya İstanbul ilinden 183 öğretmen katılmıştır. Araştırmada tesadüfi örnekleme yapılmıştır. Bu yöntemde evren, kesin sınırlar ile belirlenir.

2.3.Verilerin Analizi

Analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir. Öncelikle araştırmaya katılan öğretmenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler sonrasıda ise öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine etki eden faktör belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical PackageforSocialSciences) for Windows 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı normallik testlerinin yanı sıra histogram, Q-Q grafiği ve kutu-çizgi (box-plot) grafikleri ile; çarpıklık ve basıklık; varyasyon katsayısı gibi dağılım ölçüleriyle değerlendirilebilir (Hayran ve Hayran, 2011:35-48). Normalliğin sağlanması için verilerin saçılma diyagramında değerlerin 45 derecelik doğruya yakın gözlenmesi ve kutu çizgi grafiğinde kutunun ortanca çizgisini ortalayarak konumlanması gerekir (Büyüköztürk, 2011:40). Normal dağılım uygunluk normallik testleri ve basıklık çarpıklık değerleri ile kontrol edilmiştir.

Güvenirlik analizi ölçeklerde yer alan ifadelerin kendi aralarında tutarlılık gösterip göstermediğini ve ifadelerin tümünün aynı konuyu ölçüp ölçmediğini test etme amacıyla yapılmaktadır (Ural ve Kılıç, 2006: 286). Yapılan testlerin ve sonuçların güvenilir olabilmesi için ölçümlerin güvenilir olmasını gerekmektedir. Bu bağlamda ölçeğe ilişkin güvenirlikler Cronbach Alpha ile incelenmiştir.

Verilerin analizinde normal dağılım varsayımının sağlandığı durumlarda niceliksel verilerin karşılaştırılması için iki grup ortalaması için bağımsız örneklem t, veri sayısının gruplarda az olduğu durumlarda Mann Whitney U testi yapılmıştır. İkiden fazla grup ortalaması karşılaştırılması için ise F testi yapılmıştır. Farklılık gösteren grupları incelemek için ise post hoc testi yapılmıştır. Post testi olarak Bonferroni kullanılmıştır(Kul: 2014:26-29).

Verilerin analize geçmeden önce kayıp verilerin sistematik dağılım gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırmada kayıp verilerin olmadığı cevaplayıcılar tarafından tüm cevapların eksiksiz cevaplandığı tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin %76,9'u kadındır. Öğretmenlerin yaş dağılımı incelendiğinde ise %39'unun 36-45 yaş aralığında, %24,2'si 46 yaş üstü, %23,6'sı 34-35 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki tecrübesi incelenidğinde ise %24,2'sinin 11-15 yıl aralığında, %3,5'inin 20 yıl üzerinde mesleki tecrübesi olduğu görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin %88,5'i ilkokul, %9,9'u ortaokulda görev yapmaktadır. Okul türü incelendiğinde ise %95,1'i devlet okulunda, %4,9'u özel okulda görev yapmaktadır.

Tablo 10: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	42	23,1
	Kadın	140	76,9
Yaş	20-25	5	2,7
	26-30	19	10,4
	31-35	43	23,6

	36-45	71	39,0
	46 ve üstü	44	24,2
Tecrübe	0-3 yıl	10	5,5
	4-6 yıl	12	6,6
	7-10 yıl	27	14,8
	11-15 yıl	44	24,2
	16-20 yıl	28	15,4
	20 yıl üstü	61	33,5
Görev yapılan okul	İlkokul	161	88,5
	Lise	3	1,6
	Ortaokul	18	9,9
Okul türü	Devlet okulu	173	95,1
	Özel okul	9	4,9

Tablo 11: Ölçeğinin Güvenirlik Sonuçları (n:182)

	Cronbach'sAlpha
➔***Duygusal Tükenme***	0,872
➔***Duyarsızlaşma***	0,815
➔***Kişisel Başarı***	0,732

Ölçeklerden ve alt boyutlarından elde edilen alfa değerleri Tablo 2'de verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde ölçek alt boyutları için ise 0,732 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda alt boyutlar için ise yeterli düzey güvenilir olarak bulunmuştur. Nuran Bayram'a göre, Cronbach Alpha değerinin güvenirlik için 0,70'in üzerinde olmasının yeterli; 0,60-0.70 arasında olması ise orta düzeyde güvenilir olduğunu belirtmektedir. Bu durumda kullanılan ölçeğin alt boyutlarının güvenilirliğinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 12: Ölçekler Ve Alt Boyutlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Min.	**Mak.**	**Ortalama**	**Standart Sapma**
➔ ***Duygusal Tükenme***	9,00	45,00	22,93	6,79
➔ ***Duyarsızlaşma***	5,00	16,00	7,30	2,95
➔ ***Kişisel Başarı***	18,00	40,00	30,21	4,30
	Basıklık	**Basıklık sth**	**Çarpıklık**	**Çarpıklık sth**
➔ ***Duygusal Tükenme***	,274	,358	,570	,180
➔ ***Duyarsızlaşma***	1,057	,358	1,389	,180
➔ ***Kişisel Başarı***	-,354	,358	-,085	,180

Kullanılan ölçeklere ve alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te verilmiştir. Duygusal tükenme alt boyutundan elde edilen puanların ortalaması 22,93±6,79; duyarsızlaşma alt boyutundan elde edilen puanların ortalaması 7,30±2,95; kişisel başarı alt boyutundan elde edilen puanların ortalaması 30,21±4,30 olarak hesaplanmıştır. Üç alt boyut içinde öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Hatta kişisel başarı alt boyutu için puanların biraz yüksek olduğu söynebilir(Tablo 3).

Tablo 13: Öğretmenler İçin Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Öğretmenin Cinsiyetine Göre Karşılaştırılması

		Duygusal Tükenme		**Duyarsızlaşma**		**Kişisel Başarı**	
		Ort	**SS**	**Ort**	**SS**	**Ort**	**SS**
Cinsiyet	Kadın	23,25	6,75	7,18	2,95	29,89	4,42
	Erkek	21,88	6,88	7,71	2,96	31,29	3,73
Test değeri		1,148		-1,033		-1,862	
p değeri		0,253		0,303		0,064	

Öğretmenler için tükenmişlik ölçeği puanlarının öğretmenin cinsiyetine göre karşılaştırılma sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin cinsiyetine göre tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05). Kadın öğretmenlerin duygusal tükenme alt boyutundan elde ettiği puanları 23,25±6,75, erkek öğretmenlerin ise 21,88±6,88 olarak hesaplanmıştır. Kadın öğretmenlerin duyarsızlaşma alt boyutundan elde ettiği puanları 7,18±2,95, erkek öğretmenlerin ise 7,71±2,96 olarak hesaplanmıştır. Kadın öğretmenlerin kişisel başarı alt boyutundan elde ettiği puanları 29,89±4,42, erkek öğretmenlerin ise 31,29±3,73 olarak hesaplanmıştır(Tablo 4).

Tablo 14:Öğretmenler İçin Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Öğretmenin Görev Yaptığı Okul Türüne Göre Karşılaştırılması

		Duygusal Tükenme	**Duyarsızlaşma**	**Kişisel Başarı**
		Sıra ortalaması	**Sıra ortalaması**	**Sıra Ortalaması**
Okul türü	Devlet okulu	90,90	91,28	90,79
	Özel okul	103,11	95,78	105,06
Test değeri		-0,679	-0,259	-0,794
p değeri		0,49	0,796	0,427

Öğretmenler için tükenmişlik ölçeği puanlarının öğretmenin görev yaptığı okul türüne göre karşılaştırma sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin görev yaptığı okul türüne göre tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05). Devlet okulunda görev yapan öğretmenlerin duygusal tükenme alt boyutundan elde ettiği puanların sıra ortalaması 90,90, özel okulda görev yapan öğretmenlerin sıra ortalaması ise 103,11 olarak hesaplanmıştır. Devlet okulunda görev yapan öğretmenlerin duyarsızlaşma alt boyutundan elde ettiği puanların sıra ortalaması 91,28, özel okulda görev yapan öğretmenlerin sıra ortalaması ise 95,78 olarak hesaplanmıştır. Devlet okulunda görev yapan

öğretmenlerin kişisel başarı alt boyutundan elde ettiği puanların sıra ortalaması 90,79, özel okulda görev yapan öğretmenlerin sıra ortalaması ise 105,06 olarak hesaplanmıştır (Tablo 5).

Tablo 15: Öğretmenler İçin Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Öğretmenin Okul Düzeyine Göre Karşılaştırılması

		Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı	
		Ort	**SS**	**Ort**	**SS**	**Ort**	**SS**
Okul düzeyi	İlkokul	23,19	6,96	7,34	3,01	30,30	4,41
	Ortaokul+	20,95	5,00	7,00	2,43	29,52	3,39
Test değeri		1,427		0,498		0,775	
p değeri		0,155		0,619		0,439	

Öğretmenler için tükenmişlik ölçeği puanlarının öğretmenin okul düzeyine özelliklere göre karşılaştırılma sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin okul düzeyine göre tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05). İlkokul öğretmenlerin duygusal tükenme alt boyutundan elde ettiği puanları 23,19±6,96, ortaokul ve üstü bir okulda görev yapan öğretmenlerin ise 20,95±5,00 olarak hesaplanmıştır. İlkokul öğretmenlerin duyarsızlaşma alt boyutundan elde ettiği puanları 7,34±3,01, ortaokul ve üstü bir okulda görev yapan öğretmenlerin ise 7,00±2,43 olarak hesaplanmıştır. İlkokul öğretmenlerin kişisel başarı hissi alt boyutundan elde ettiği puanları 30,30±4,41, ortaokul ve üstü bir okulda görev yapan öğretmenlerin ise 29,52±3,39 olarak hesaplanmıştır(Tablo 6).

Tablo 16:Öğretmenler İçin Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Öğretmenin Yaşına Göre Karşılaştırılması

		Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı	
		Ort	**SS**	**Ort**	**SS**	**Ort**	**SS**
Yaş	20- 30	22,71	7,61	7,58	3,50	28,79	3,76
	31-35	24,14	7,27	8,26	3,26	29,70	4,57
	36-45	22,79	5,97	7,30	2,77	30,18	4,34
	46 ve üstü	22,11	7,16	6,23	2,24	31,52	4,01
Test değeri		0,683		**3,676**		2,500	
p değeri		0,564		**0,013***		0,061	

Öğretmenler için tükenmişlik ölçeği alt boyutlarından duygusal tükenme ve kişisel başarı hissi alt boyut puanlarının öğretmenin yaşına göre karşılaştırılma sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin yaşına göre tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05). Ancak duyarsızlaşma alt boyutundan alınan puanların öğretmenin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösetrdiği tespit edilmiştir (p<0,05). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit edebilmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre ise yaşı 31-35 aralığında olan bireylerin duyarsızlaşma puanlarının yaşı 46 yıl ve üstü olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Duyarsızlaşma puanlarının grafikte gösterimi aşağıda verilmiştir(Tablo 7).

Şekil 6: Duyarsızlaşma Alt Boyutundan Elde Edilen Puanların Öğretmenin Yaşına Göre Ortalama Puanları

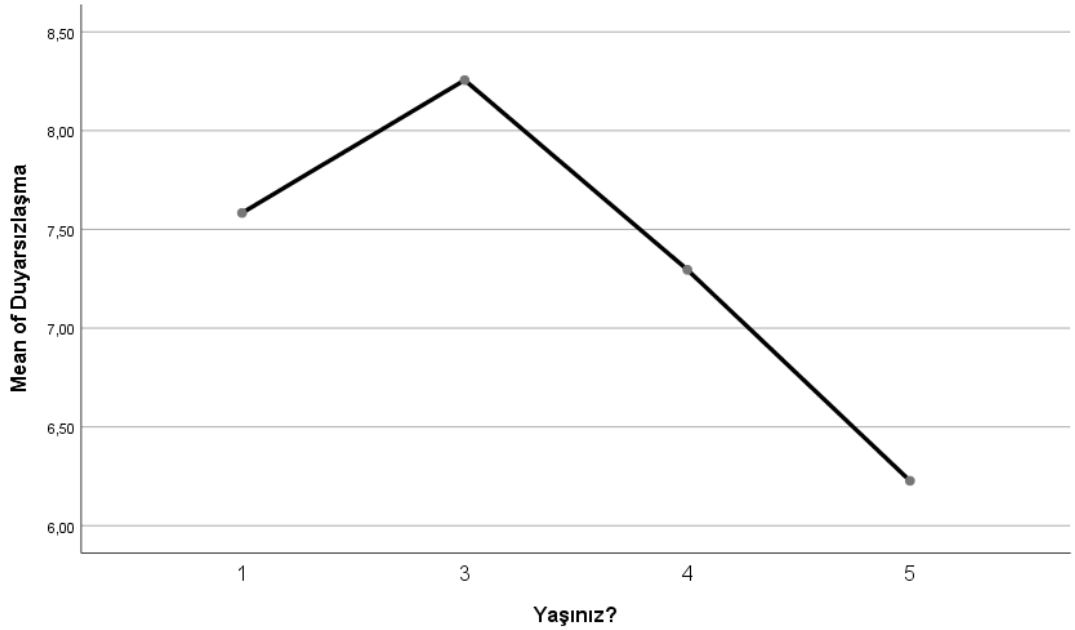

Tablo 17: Öğretmenler İçin Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Öğretmenin Kıdem Yılına Göre Karşılaştırılması

		Duygusal Tükenme		Duyarsızlaşma		Kişisel Başarı	
		Ort	**SS**	**Ort**	**SS**	**Ort**	**SS**
Kıdem yılı	0-3 yıl	19,50	6,29	6,60	3,13	30,40	4,74
	4-6 yıl	24,66	8,94	8,91	4,29	29,50	2,87
	7-10 yıl	25,11	6,38	7,74	2,90	28,40	4,19
	11-15 yıl	22,45	6,22	7,59	2,65	30,68	4,90
	16-20 yıl	23,67	8,37	8,21	3,96	29,85	3,79
	20 yıl üstü	22,19	5,974	6,27	1,84	30,93	4,15
Test değeri		1,500		**3,228**		1,529	
p değeri		0,192		**0,008***		0,183	

Öğretmenler için tükenmişlik ölçeği alt boyutlarından duygusal tükenme ve kişisel başarı hissi alt boyut puanlarının öğretmenin kıdem yılına göre karşılaştırılma sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin kıdem yılına göre tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Ancak duyarsızlaşma alt boyutundan alınan puanların öğretmenin kıdem yılına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit edebilmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre ise kıdem yılı4-6 yıl aralığında olan bireylerin duyarsızlaşma puanlarının kıdem yılı 0-3 yıl olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 7: Duyarsızlaşma Alt Boyutundan Elde Edilen Puanların Öğretmenin Kıdem Yılına Göre Ortalama Puanları

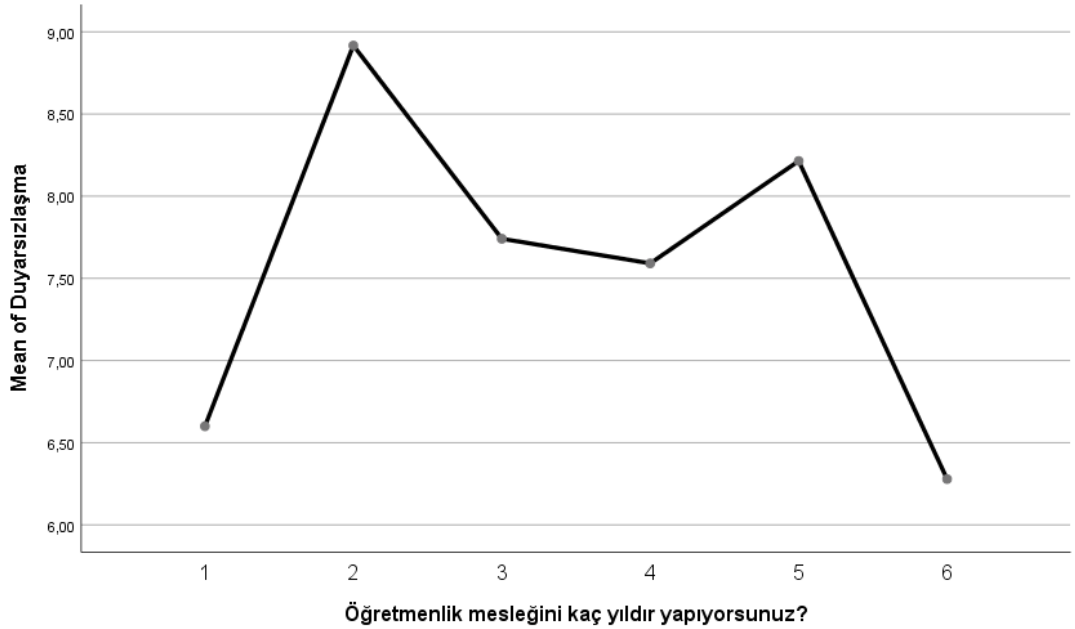

Tablo 18: Tükenmişlik Ölçeğine Verilen Cevapların Dağılımı

	1		2		3		4		5	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. Öğretmenlikten duygusal olarak soğuduğumu hissediyorum.	78	42,9	58	31,9	21	11,5	19	10,4	6	3,3
2. Okulda günü bitirdiğimde kendimi bitkin hissediyorum.	8	4.4	20	11,0	53	29,1	69	37,9	32	17,6
3. Sabah kalkıp yeni bir iş gününe başlamam gerektiğinde kendimi yorgun hissediyorum.	36	19,8	54	29,7	56	30,8	22	12,1	14	7,7
4. Öğrencilerimin bir konu hakkında ne hissettiğini kolayca anlayabiliyorum.	1	0,5	5	2,7	19	10,4	112	61,5	44	24,2
5. Bazı öğrencilere sanki nesnelermiş gibi davrandığımı hissediyorum.	139	76,4	26	14,3	10	5,5	7	3,8	0	0
6. Bütün gün öğrencilerle çalışmak beni gerçekten zorluyor.	26	14,3	72	39,6	49	26,9	28	15,4	7	3,8

7. Öğrencilerimin sorunlarıyla çok etkin bir şekilde ilgileniyorum.	0	0	2	1,1	54	29,7	80	44,0	46	25,3
8. Öğretmenliğin beni tükettiğini hissediyorum.	38	20,9	48	26,4	56	30,8	27	14,8	13	7,1
9. Bir öğretmen olarak öğrencilerin yaşamlarını olumlu bir şekilde etkilediğimi hissediyorum.	1	0,5	5	2,7	47	25,8	82	45,1	47	25,8
10. Öğretmenliğe başladığımdan beri öğrencilere karşı daha çok duyarsızlaştım.	119	65,4	43	23,6	18	9,9	2	1,1	0	0
11. Öğretmenliğin beni duygusal olarak katılaştırdığını düşünüyorum.	110	60,4	36	19,8	29	15,9	6	3,3	1	0,5
12. Kendimi çok zinde hissediyorum.	11	6,0	47	25,8	67	36,8	36	19,8	21	11,5
13. Öğretmenlik mesleğinin beni hayal kırıklığına uğrattığını düşünüyorum.	56	30,8	57	31,3	42	23,1	19	10,4	8	4,4
14. Öğretmenlikte iş yükümün çok fazla olduğunu hissediyorum	4	2,2	14	7,7	56	30,8	76	41,8	32	17,6
15. Bazı öğrencilere ne olduğunu gerçekten umursamıyorum.	141	77,5	25	13,7	13	7,1	2	1,1	1	0,5
16. Öğrencilerle çalışıyor olmak beni oldukça strese sokuyor.	78	42,9	61	33,5	32	17,6	8	4,4	3	1,6
17. Rahat bir çalışma ortamını öğrencilerimle birlikte kolayca yaratabiliyorum	2	1,1	8	4,4	61	33,5	88	48,4	23	12,6
18. Öğrencilerimle iç içe gerçekleştirdiğim bir çalışmadan sonra içimin coşkuyla dolduğunu hissediyorum.	2	1,1	5	2,7	25	13,7	66	36,3	84	46,2
19. Öğretmenlikte kayda değer pek çok şey başardım.	2	1,1	7	3,8	50	27,5	79	43,4	44	24,2

20. Öğretmenliğe daha fazla dayanamayacakmışım gibi hissediyorum	85	46,7	57	31,3	20	11,0	16	8,8	4	2,2
21. İşimde karşılaştığım duygusal problemlerle oldukça sakin bir şekilde baş ediyorum.	3	1,6	11	6,0	69	37,9	74	40,7	25	13,7
22. Öğrencilerin bazı sorunlarından dolayı beni suçladıklarını hissediyorum.	117	64,3	40	22,0	19	10,4	6	3,3	0	0

1: Hiç katılmam 2: Az katılırım 3:Orta derecede katılırım 4:Çok katılırım 5: Orta derecede katılırım. Ölçek maddelerinde ters maddeler yeniden kodlanmıştır.

Tükenmişlik ölçeğine verilen cevapların dağılım Tablo 9'da verilmiştir.

4. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine cinsiyetinin, görev yaptığı okul düzeyinin ve görev yaptığı okul türünün istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Ancak öğretmenlerin yaşının ve kıdem yılının öğretmenlerin duyarsızlaşma düzeylerini etkilediği tespit edilmiştir. Litaratürde de benzer çalışmalar olduğu görülmüştür. Yaşın ilerledikçe tükenmişlik duygusunun artış gösterdiği ya da genç öğretmenlerde tükenmişlik duygusunun yüksek olduğu çalışmalar incelenebilir. Kıdem yılı da öğretmenin yaşına bağlı tükenmişlik düzeyini etkileyen bir faktördür. Ayrıca öğretmenlerin diğer demografik özelliklerinin tükenmişlik düzeyini ciddi anlamda etkilemedikleri tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

1.Öğretmenlerin çalışma hayatından beklentisi olan kariyer fırsatları sunulmalıdır.

2. Çok fazla olmamak şartıyla mesleki alan-ortam rotasyonları yapılmalıdır.

3. İş rutinleri gerekli şekilde işleyişi bozmama kuralında değiştirmeli, geliştirilmelidir. Pandemi döneminde bile olsa öğretmenlerin eğitim ortamlarında gerekli şartları sağlanmalıdır.

4. İş yükü dağılımında adaletli davranmaya özen gösterilmelidir. İş dağılımında bireylerin kendi yetenekleri, bilgi düzeyleri önemsenmelidir.

5. İşverenler tarafında çalışanların duygu durumu, iş hakkındaki düşünceleri, işe ilgileri vb. hakında geri dönüt alınmalı ve bunun sürekliliği sağlanmalıdır. İş ve iş arkadaşları arasında gelişen problemler göz ardı edilmemeli gerekli çözüm yolları aranmalı ve çözüm getirilmelidir.

6. İş ortamı, çalışma saatleri, iş dağılımı, mola gibi faktörlerin belirlenmesinde çalışanların istek ve önerilerine saygı duyulmalı ve görüşleri alınmalıdır.

7. Maaş performans iş yükü oranlamasında birey beklentileri dikkate alınmalıdır.

8. Öğretmenlere yeteneklerinin altındaki iş yüklenmemelidir. Özellikle pandemi döneminde uzaktan eğitimin de getirdiği şartlar nedeniyle öğretmenler teknolojiyi eğitimin her alanında kullanmaya başlamıştır. Ancak yaş ve tecrübe olarak ileri olan öğretmenlerin bu aşamada zorlandığı unutulmamalıdır.

9. İş, unvan, görev tanımlamaları net olmalı ve beklentiler açıkça dile getirilmeldir.

10. Eğitim kalitesini arttırmak için öğretmenlerin tükenmişlik sorununa kalıcı çözüm yöntemleri bulunmalıdır.

11. Öğretmenlerin kaygı ve stres düzeylerinin azalması için hizmet içi destek ve eğitimler sağlanmalıdır. Öğretmenler alanları dışında ya da alışık olmadığı ortamlarda eğitimin kalitesini de düşündüğü için stres altında olabilirler. Bu yüzden gerekli imkânlar sağlanarak öğretmenlerin de eğitim alabilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

FREUDENBERGER, H., 1974, StaffBurnout, Journal of Social Issues, Vol. 30, 1974, s. 159.

MASLACH, C., 1986, Stress, Burnuot and Workaholizm. In R. R. Kilburg, P. E. Nathan ve R. W. Thoresen,Professionals in distress:IssuesSyndromes, and solutionsin Psychology (pp.53-75) Washinton, DC:American PsyhchologyAssaciation.

MASLACH, C., Su san E. Jacks on, 1981, The Measurement of ExperiencedBurnout. Journaol of OccupationalBehavior. 2, 1981, s.99-113.

URAL, A. ve Kılıç, İ., 2006, Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi. (Genişletilmiş İkinci Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık.

WİLMAR, S., 1998, EnzmanDirk,TheBurnout Companion toStudyandPractice,Acriticalanalysis. Ed: Cox T, Griffiths A. pp.75-100, Taylor and Francis, London, 1998.s.110.

WİLMAR, B. Schaufeli, Dirk Van Dierendonck, 1993, The ConstructValidity of TwoBurnoutMeasures, Journal of OrganizatioanlBehavior. 14, 1993, s.631-647.

YILDIZ, E., 2020, ”Tükenmişlik ve Rehber Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma” Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,sayı,33 2020/2s.10.

KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİSİ BULUNAN İLKOKUL SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SINIF YÖNETİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR VE BU ZORLUKLARLA BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ

Buse Tuğçe TİFTİK[1] , Doç. Dr. Mustafa BAŞARAN[2]

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, Tezsiz Yüksek Lisans, ORCID NO: 0000-0003-0636-7113

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi, ORCID NO: 0000-0003-1684-5852

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri hakkındaki görüşlerini belirlemek ve öğretmenlerin kendi davranışlarına ne kadar yansıtabildiğini saptamaktır. Ayrıca öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisi bulunması durumunda sınıf içindeki davranışlarını incelemektir. Ayrıca öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri hakkında yeterli bilgiye ve görüşe sahip olduğunu düşünme durumları ve davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi de amaçlanmıştır.

Bu çalışmada 22 Mart 2021-17 Mayıs 2021 tarihleri arasında kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak örneklem toplanmıştır. Toplamda 189 öğretmene ulaşılmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan 22 soruluk anket formu öğretmenlerin demografik özelliklerini ve öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisi hakkındaki düşüncelerini içermektedir. Verilerin cevaplar kategorik olarak ele alınmış uygun istatistiksel yöntemler kategorilere göre seçilmiştir. Araştırmacı tarafından oluşturulan formda literatürden yararlanılmıştır.

Araştırmanın temel amacı öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisine yönelik görüşlerini belirlemektir. Örneğin; öğretmenlerin sınıf içi düzenlemelerinin kaynaştırma öğrencisine göre şekillenip şekillenmediği saptanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. Çalışmaya katılan bireylerin demografik özelliklerinin gruplara göre dağılımları incelenmiş ve Ki kare analizi ile kategorik veriler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Kaynaştırma uygulamaları ve BEP hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünme ve öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisi bulunma durumu arasındaki ilişki incelendiğinde kaynaştırma öğrencisi bulunan ve bulunmayan öğretmenlerin yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünme durumları benzerlik göstermektedir.

Anahtar kelimeler: kaynaştırma eğitimi, yaşanılan zorluklar, öneriler

THE CHALLENGES FACED BY PRIMARY SCHOOL TEACHERS WITH INCLUSIVE STUDENT IN CLASSROOM MANAGEMENT AND THE METHODS OF COLLECTING THESE CHALLENGES

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the views of teachers about inclusive students and to determine how much teachers can reflect on their own behaviors. In addition, it is to examine the behaviors of teachers in the classroom when there are inclusive students. In addition, it is aimed to examine the relationship between teachers' thinking that they have sufficient knowledge and opinions about inclusion students and their behaviors.

In this study, samples were collected using the snowball sampling method between 22 March 2021 and 17 May 2021. A total of 189 teachers were reached. The 22-question survey form created by the researcher includes the demographic characteristics of the teachers and their thoughts about the inclusion student. The answers of the data were handled categorically and the appropriate statistical methods were selected according to the categories. Literature was used in the form created by the researcher.

The main purpose of the study is to determine the views of teachers towards the inclusion student. For example; It was tried to determine whether the classroom arrangements of the teachers were shaped according to the inclusion student.

The data obtained in the research were analyzed using the SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 program. Descriptive statistical methods (number, percentage, mean, standard deviation) were used while evaluating the data. The distribution of the demographic characteristics of the individuals participating in the study according to the groups was examined and the relations between the Chi-square analysis and categorical data were investigated.

When the findings obtained from the study are examined, when the relationship between thinking that they have sufficient knowledge about inclusive practices and BEP and the situation of teachers having inclusive students, the situations of thinking that teachers with and without inclusive students have sufficient knowledge are similar.

Key words: inclusive education, difficulties experienced, recommendations

1. GİRİŞ

İlköğretim; kişileri yetişkin birey oldukları zamanda yüklenecekleri toplumsal, sosyal ve kültürel sorumluluk/görev bilincinin gelişmesi, bu sorumluluklar için bireyi hazırlayan bireyde gerekli olan en temel bilgi ve beceri kazanımı sağlayan eğitim-öğretim kurumudur (Yaşar, Ş., 1999: 453). Eğitim hayatının ilk basamağı olan ilköğretim yaşam boyu devam eden öğrenme sürecinin en önemli aşamasıdır.

İlköğretim eğitiminde en temel amaç bireylerde okuma, yazma, anadil, basit matematik işlemlerinin öğretilmesidir. Günümüzde ilköğretimin hedefleri genişletilmiş ve amaçları çeşitlendirilmiştir. İlköğretim eğitiminde öğrencilerin, fen, coğrafya, tarih, yurttaşlık, sağlık, beden eğitimi, yabancı dile giriş gibi eğitimler ve ileri düzey eğitim için temel oluşturacak bilgiler kazanımının sağlanması hedeflenmektedir. İlköğretim eğitimi sonucunda birey, çağdaş düşünceye sahip, insan haklarının farkında, demokrasi bilinci gelişmiş, temel özgürlüklerini bilir hale gelmektedir (Gürkan ve Gökçe, 1999: 33).

Geçmişten günümüze birçok konuda öğretmene ihtiyaç duyulmuştur. Bireylerin ve dolayısıyla toplumun eğitilmesi için en önemli unsur öğretmen ve eğiticilerin varlığı ve sahip oldukları yetenek ve niteliklerdir. Toplum standartlarını geliştiren ve değiştiren bireyler öğretmenlerdir. Eğitim ve toplum standartlarının gelişimi öğretmenler ile doğrudan ilişkilidir (Üstün, 2020: 18).

Sınıf öğretmenliği, bireylerin günümüzde hızla değişen ve gelişen özelliklere uygun yetiştirilmesi, geleceğe yön verecek olan kuşakların nitelik sahibi olması açısından büyük önem taşımaktadır (Aydın, 2008: 119-142).

Özel eğitim, ihtiyacı duyulan öğrencilerin gereklilikleri dikkate alınarak özel hazırlanan ortam ve mekanlarda bu konuda eğitilmiş eğitimciler tarafından eğitilmesine özel eğitim denilmektedir (MEB, 1997a, 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK). Ülkemizde ve dünya genelinde özel eğitim gereksinimi duyan öğrenci sayısı oldukça fazladır. Bu öğrencilerin gerekli olan eğitimleri alabilmeleri için toplum, okul idaresi tarafından gerekli olan uygulamalar yapılmalı ve bu öğrencilerin topluma kazandırılması sağlanmalıdır. (Batu ve Kırcalı-İftar, 2006: 26).

Kaynaştırma eğitimi özel eğitim gereksinimi olan öğrencilere yarar sağlamasının yanında veliler ve diğer öğrenciler içinde yarar sağlamakta olan bir eğitim uygulamasıdır. Kaynaştırma eğitiminden özel gereksinimi olan öğrenciler, sınıf ortamında yer alan diğer öğrenciler ve öğrenci velileri de fayda ve yarar sağlamaktadır (Sucuoğlu ve Kargın, 2006: 41). Kaynaştırma eğitimi hem bu eğitime ihtiyaç duymakta olan öğrenciler, hem de normal yaşıtları için önemlidir.

2. YÖNTEM

Günümüzde dünya ülkelerinin birbiri ile etkileşimi (küreselleşme), teknolojinin hızla ilerlemesi gibi birçok nedenden dolayı sistemlerin sürekli olarak değişmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Hızla ilerleyen dünyamızda hastalıklar ve ihtiyaçlar da aynı hızla ilerlemektedir. Eğitim sistemlerinde olan ihtiyaçlar öğrencilerin hem fiziksel hem de ruhsal olarak ihtiyaç duyduğu şeylere göre değişmektedir. Bu nedenle eğitimde özel ihtiyaçları olan öğrencilere nasıl bir yaklaşım ve eğitim öğretim yapılması gerektiği üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Araştırmada kaynaştırma öğrencilerine verilen eğitimde öğretmenlerin öğrencilerine karşı gösterdiği davranışları incelenmiştir.

2.1. Araştırma Örneklemi

Çalışma 22 Mart 2021-17 Mayıs 2021 tarihleri arasında kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak örneklem toplanmıştır. Çalışmanın süresinin kısa olmasından ve her öğretmene ulaşılamamasından dolayı online veri toplama yöntemi ile veriler toplanmıştır. Toplamda 189 öğretmene ulaşılmıştır.

2.2. Veri Toplama Formu

Araştırmacı tarafından oluşturulan 22 soruluk anket formu öğretmenlerin demografik özelliklerini ve öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisi hakkındaki düşüncelerini içermektedir. Anket formunda doğru ve yanlış cevap yoktur. Verilerin cevaplar kategorik olarak ele alınmış uygun istatistiksel yöntemler kategorilere göre seçilmiştir. Araştırmacı tarafından oluşturulan formda literatürden yararlanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel amacı öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisine yönelik görüşlerini belirlemektir. Örneğin öğretmenlerin sınıf için düzenlemeleri kaynaştırma öğrencisine göre şekillenip şekillenmediğini saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya ilişkin genel problemler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

➔ Öğretmenlerin kaynaştırma uygulamaları ve BEP hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünüp düşünmeme durumları nedir?

➔ Öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri hakkındaki bilgi ve görüşleri nedir?

➔ Öğretmenlerin sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunması durumu ile kaynaştırma öğrencileri hakkındaki görüşleri arasında ilişki var mıdır?

➔ Kaynaştırma uygulamaları ve Bep hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünme ve öğretmenlerin okul türü arasındaki ilişki düzeyi nedir?

2.4. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri hakkındaki görüşlerini belirlemek ve öğretmenlerin kendi davranışlarına ne kadar yansıtabildiğini saptamaktır. Ayrıca öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisi bulunması durumunda sınıf içindeki davranışlarını incelemektir. Ayrıca öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri hakkında yeterli bilgiye ve görüşe sahip olduğunu düşünme durumları ve davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi de amaçlanmıştır.

2.5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmaya ilişkin varsayımlar aşağıda verilmiştir:

Araştırmada kartopu örnekleme yapılmıştır bu doğrultuda seçilen örneklemin evreni temsil edebildiği varsayılmaktadır.

Araştırmada öğretmenlerin demografik özelliklerini tespit edebilmek için kullanılan Kişisel Bilgi Formunun ve kaynaştırma öğrencisi hakkındaki görüşleri sorgulayan maddelere verdikleri cevapların doğru olduğu varsayılmaktadır.

3. BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular bu bölümde verilmiştir. Bulgular araştırmacı tarafından hazırlanan anket formundan elde edilmiştir.

3.1. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır.

Çalışmaya katılan bireylerin demografik özelliklerinin gruplara göre dağılımları incelenmiş ve Ki kare analizi ile kategorik veriler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır (Kul: 2014:26-29). Araştırmada alfa değeri 0,05 olarak alınmıştır.

3.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin dağılım Çizelge 1'de verilmiştir. Katılımcıların %55'i kadın; %29i1'i 31-45 yaş aralığında, %24,3'ü 20-25 yaş aralığında, %21,7'si 26-30 yaş aralığındadır. Öğretmenlerin %30,2'sinin mesleki kıdemi 4-6 yıl aralığındadır. Katılımcıların %53,4'ünün devlet okulunda görev yapmakta ayrıca %25,9'u 3. Sınıf öğrencilerini okutmaktadır. Katılımcıların sınıf mevcuduna ilişkin dağılım incelendiğinde %31,2'si 16-20; %30,72'si 21-30 aralığında öğrenci sayısı vardır. Öğretmenlerin %82,5'inin sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmaktadır. Öğretmenlerin %47,1'i kaynaştırma uygulamaları ve BEP hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

		Sayı	Yüzde
Yaş	20-25	46	24,3
	26-30	41	21,7
	31-35	55	29,1
	36-45	36	19,0
	46 ve üstü	11	5,8
Cinsiyet	Erkek	85	45,0
	Kadın	104	55,0
Mesleki kıdem	0-3	36	19,0
	4-6	57	30,2
	7-10	28	14,8
	11-15	22	11,6
	16-20	26	13,8
	20 yıl üstü	20	10,6
Okul türü	Devlet Okulu	88	46,6
	Özel Okul	101	53,4
Okuttuğunuz sınıf	1. Sınıf	34	18,0
	2. Sınıf	43	22,8
	3. Sınıf	49	25,9
	4. Sınıf	51	27,0
	Birleştirilmiş Sınıf	12	6,3
Okuttuğunuz sınıf mevcudu	0-15	13	6,9
	16-20	59	31,2
	21-30	58	30,7
	31-40	43	22,8
	40 ve üzeri	16	8,5
Sınıfınızda kaynaştırma öğrencisi bulunuyor mu?	Evet	156	82,5
	Hayır	33	17,5
Kaynaştırma uygulamaları ve BEP hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?	Evet	89	47,1
	Hayır	100	52,9
Toplam		189	100,0

3.3. İstatistiksel Bulgular

Araştırmada öğretmenlerin kaynaştırma öğrencileri uygulamaları hakkındaki uygulamaları hakkında bilgiler elde edilmiştir. Öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisinin bulunup bulunmaması ile ilişkilendirilmiştir. Sonuçlar sırası ile aşağıda verilmiştir.

Çizelge 2. Öğretmenlerin Kaynaştırma Öğrencileri Hakkındaki Bilgi Ve Görüşleri

		Sayı	Yüzde
Sınıfınızda bulunan kaynaştırma öğrencilerini diğer öğrenciler gibi kabul ediyor musunuz?	Evet	156	82,5
	Hayır	33	17,5
Kaynaştırma öğrencileriniz için sınıf içi düzenlemeler yapıyor musunuz?	Evet	132	69,8
	Hayır	57	30,2
Sınıfınızdaki kaynaştırma öğrencilerine uygun uygulamalar, anlatımlar yapıyor musunuz?	Evet	137	72,5
	Hayır	52	27,5
Sınıfınızdaki eğitim ortamı kaynaştırma uygulamalarına uygun mu?	Evet	94	49,7
	Hayır	95	50,3
Sınıf öğretmeni olarak size ve okul yönetiminize kaynaştırma öğrencileri ile ilgili olarak herhangi bir bilgi, seminer vb. eğitim verildi mi?	Evet	63	33,3
	Hayır	126	66,7
Kaynaştırma öğrencilerinin aileleri ile iş birliği ve bilgi alışverişinde bulunuyor musunuz?	Evet	159	84,1
	Hayır	30	15,9
Kaynaştırma öğrencilerinin özür grupları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?	Evet	105	55,6
	Hayır	84	44,4
Kaynaştırma öğrencisinin sınıfa kabulü ve uyumu için diğer öğrencilerle düzenli toplantılar yapıyor musunuz?	Evet	95	50,3
	Hayır	94	49,7
Kaynaştırma programı uygulamalarına başlamadan önce kaynaştırma öğrencisine sosyalleşme ile ilgili etkinlikler düzenliyor musunuz?	Evet	129	68,3
	Hayır	60	31,7
Kaynaştırma öğrencisine uygulanan programı düzenli olarak gözlemleyip, değerlendiriyor musunuz?	Evet	127	67,2
	Hayır	62	32,8
Kaynaştırma programına alınan öğrenciyi kurallar hakkında bilgilendiriyor musunuz?	Evet	134	70,9
	Hayır	55	29,1
Sınıfın diğer öğrencilerini özel gereksinimli öğrenciler ve özellikleri konusunda bilgilendiriyor musunuz?	Evet	142	75,1
	Hayır	47	24,9
Kaynaştırma öğrencilerinizin gelişimini takip ediyor musunuz?	Evet	144	76,2
	Hayır	45	23,8
Kaynaştırma öğrencilerinizin gelişimi hakkında okul rehber öğretmenine bilgi veriyor musunuz?	Evet	135	71,4
	Hayır	54	28,6

Öğretmenlerin %82,5'i sınıfında bulunan kaynaştırma öğrencilerini diğer öğrenciler gibi kabul ettiğini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %69,8'i kaynaştırma öğrencileri için sınıf içi düzenlemeler yaptığını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %72,5'i sınıfındaki kaynaştırma öğrencilerine uygun uygulamalar ve anlatımlar yaptığını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin%49,7'si sınıfındaki eğitim ortamını kaynaştırma uygulamalarına uygun yaptığını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %33,3'ü sınıf öğretmeni olarak görev yaptığı okulda okul yönetimi tarafından eğitim verildiğini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %84,1'i kaynaştırma öğrencilerinin aileleri ile iş birliği alışverişinde bulunduğunu ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %55,6'sı kaynaştırma öğrencilerinin özür grupları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir.

Öğretmenlerin %50,3'ü kaynaştırma öğrencisinin sınıfa kabulü ve uyumu için diğer öğrencilerle düzenli toplantılar yaptığını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %68,3'ü kaynaştırma programı uygulamalarına başlamadan önce kaynaştırma öğrencisine sosyalleşme ile ilgili etkinlikler düzenlediğini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %67,2'si kaynaştırma öğrencisine uygulanan programı düzenli olarak gözlemleyip değerlendirdiğini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %70,9'u kaynaştırma programına alınan öğrenciyi kurallar hakkında bilgilendirdiğini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %75,1'i kaynaştırma programına alınan öğrencilerin özel gereksinimi olan öğrenciler ve özellikler konusunda bilgilendirme yaptığını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %76,2'si kaynaştırma öğrencilerinin gelişimini takip ettiğini ifade etmiştir.

Öğretmenlerin %71,4'ü kaynaştırma öğrencilerinin gelişimi hakkında okul rehber öğretmenlerine bilgi verdiğini ifade etmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 3. Sınıfınızda Kaynaştırma Öğrencisi Bulunma Durumları İle Maddeler Arasındaki İlişki

		Evet		Hayır		Ki kare	p değeri
		n	%	n	%		
Kaynaştırma uygulamaları ve BEP hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?	Evet	72	46,2	84	51,5	0,314	0,575
	Hayır	17	53,8	16	48,5		
Sınıfınızda bulunan kaynaştırma öğrencilerini diğer öğrenciler gibi kabul ediyor musunuz?	Evet	137	87,8	19	57,6	17,289	**0,000***
	Hayır	19	12,2	14	42,4		
Kaynaştırma öğrencileriniz için sınıf içi düzenlemeler yapıyor musunuz?	Evet	118	75,6	14	42,4	14,268	**0,000***
	Hayır	38	24,4	19	57,6		
Sınıfınızdaki kaynaştırma öğrencilerine uygun uygulamalar, anlatımlar yapıyor musunuz?	Evet	121	77,6	16	48,5	11,54	**0,001***
	Hayır	35	22,4	17	51,5		
Sınıfınızdaki eğitim ortamı kaynaştırma uygulamalarına uygun mu?	Evet	80	51,3	14	42,4	0,855	0,355
	Hayır	76	48,7	19	57,6		
	Evet	45	28,8	18	54,5	8,095	**0,004***

Sınıf öğretmeni olarak size ve okul yönetiminize kaynaştırma öğrencileri ile ilgili olarak herhangi bir bilgi, seminer vb. eğitim verildi mi?	Hayır	111	71,2	15	45,5		
Kaynaştırma öğrencilerinin aileleri ile iş birliği ve bilgi alışverişinde bulunuyor musunuz?	Evet	134	85,9	25	75,8	2,097	0,148
	Hayır	22	14,1	8	24,2		
Kaynaştırma öğrencilerinin özür grupları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?	Evet	86	55,1	19	57,6	0,066	0,797
	Hayır	70	44,9	14	42,4		
Kaynaştırma öğrencisinin sınıfa kabulü ve uyumu için diğer öğrencilerle düzenli toplantılar yapıyor musunuz?	Evet	84	53,8	11	33,3	4,858	**0,032***
	Hayır	72	46,2	22	66,7		
Kaynaştırma programı uygulamalarına başlamadan önce kaynaştırma öğrencisine sosyalleşme ile ilgili etkinlikler düzenliyor musunuz?	Evet	108	69,2	21	63,6	0,393	0,531
	Hayır	48	30,8	12	36,4		
Kaynaştırma öğrencisine uygulanan programı düzenli olarak gözlemleyip, değerlendiriyor musunuz?	Evet	109	69,9	18	54,5	2,903	0,088
	Hayır	47	30,1	15	45,5		
Kaynaştırma programına alınan öğrenciyi kurallar hakkında bilgilendiriyor musunuz?	Evet	114	73,1	20	60,6	2,053	0,152
	Hayır	42	26,9	13	39,4		
Sınıfın diğer öğrencilerini özel gereksinimli öğrenciler ve özellikleri konusunda bilgilendiriyor musunuz?	Evet	117	75,0	25	75,8	0,008	0,927
	Hayır	39	25,0	8	24,2		
Kaynaştırma öğrencilerinizin gelişimini takip ediyor musunuz?	Evet	121	77,6	23	69,7	0,929	0,335
	Hayır	35	22,4	10	30,3		
Kaynaştırma öğrencilerinizin gelişimi hakkında okul rehber öğretmenine bilgi veriyor musunuz?	Evet	110	70,5	25	75,8	0,367	0,545
	Hayır	46	29,5	8	24,2		

**p<0,05 istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.*

Kaynaştırma uygulamaları ve BEP hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünme ve öğretmenlerin kaynaştırma öğrencisi bulunma durumu arasındaki ilişki incelendiğinde kaynaştırma öğrencisi bulunan ve bulunmayan öğretmenlerin yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünme durumları benzerlik göstermektedir (p>0,05).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %87,8'i sınıfında bulunan kaynaştırma öğrencilerini diğer öğrenciler gibi kabul ettiğini ifade ederken, bulunmayanların %57,6'sı sınıfındaki kaynaştırma öğrencilerini diğer öğrenciler gibi kabul ettiğini ifade etmiştir. Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin evet oranı daha yüksek olduğu görülmüştür (p<0,05).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %75,6'sı kaynaştırma öğrencileri için sınıf içi düzenlemeler yaptığını, sınıfta kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %42,4'ü düzenlemeler yaptığını ifade etmiştir (p<0,05).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %77,6'sı sınıfındaki kaynaştırma öğrencilerine uygun uygulamalar ve anlatımlar yaptığını, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %48,5'i sınıfındaki kaynaştırma öğrencilerine uygun uygulamalar ve anlatımlar yaptığını ifade etmiştir.

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %51,3'ü sınıfındaki eğitim ortamını kaynaştırma uygulamalarına uygun yaptığını, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %42,4'ünün sınıfındaki eğitim ortamını kaynaştırma uygulamalarına uygun yaptığını ifade etmiştir (p>0,05).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %28,8'i sınıf öğretmeni olarak görev yaptığı okulda okul yönetimi tarafından eğitim verildiğini, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin % 54,5'i sınıf öğretmeni olarak görev yaptığı okulda okul yönetimi tarafından eğitim verildiğini ifade etmiştir ($p<0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %85,9'u kaynaştırma öğrencilerinin aileleri ile iş birliği alışverişinde bulunduğunu, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin % 75,8'i kaynaştırma öğrencilerinin aileleri ile iş birliği alışverişinde bulunduğunu ifade etmiştir ($p>0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %55,1'i kaynaştırma öğrencilerinin özür grupları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin % 57,6'sı kaynaştırma öğrencilerinin özür grupları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir ($p>0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %53,8'i kaynaştırma öğrencisinin sınıfa kabulü ve uyumu için diğer öğrencilerle düzenli toplantılar yaptığını, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %33,3'ü kaynaştırma öğrencisinin sınıfa kabulü ve uyumu için diğer öğrencilerle düzenli toplantılar yaptığını ifade etmiştir ($p<0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %69,2'si kaynaştırma programı uygulamalarına başlamadan önce kaynaştırma öğrencisine sosyalleşme ile ilgili etkinlikler düzenlediğini, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin % 63,6'sı kaynaştırma programı uygulamalarına başlamadan önce kaynaştırma öğrencisine sosyalleşme ile ilgili etkinlikler düzenlediğini ifade etmiştir ($p>0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %69,9'u kaynaştırma öğrencisine uygulanan programı düzenli olarak gözlemleyip değerlendirdiğini, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %54,5'i kaynaştırma öğrencisine uygulanan programı düzenli olarak gözlemleyip değerlendirdiğini ifade etmiştir ($p>0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %73,1'i kaynaştırma programına alınan öğrenciyi kurallar hakkında bilgilendirdiğini, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %60,6'sı kaynaştırma programına alınan öğrenciyi kurallar hakkında bilgilendirdiğini ifade etmiştir ($p>0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %75'i kaynaştırma programına alınan öğrencilerin özel gereksinimi olan öğrenciler ve özellikler konusunda bilgilendirme yaptığını, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %75,8'i kaynaştırma programına alınan öğrencilerin özel gereksinimi olan öğrenciler ve özellikler konusunda bilgilendirme yaptığını ifade etmiştir ($p<0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %77,6'sı kaynaştırma öğrencilerinin gelişimini takip ettiğini, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %69,7'si kaynaştırma öğrencilerinin gelişimini takip ettiğini ifade etmiştir ($p>0,05$).

Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin %70,5'i kaynaştırma öğrencilerinin gelişimi hakkında okul rehber öğretmenlerine bilgi verdiğini, sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunmayan öğretmenlerin %75,8'i kaynaştırma öğrencilerinin gelişimi hakkında okul rehber öğretmenlerine bilgi verdiğini ifade etmiştir ($p>0,05$).

Çizelge 4. Kaynaştırma Uygulamaları Ve BEP Hakkında Yeterli Bilgiye Sahip Olduğunu Düşünme Ve Öğretmenlerin Okul Türü Arasındaki Çapraz Çizelge

			Kaynaştırma uygulamaları ve BEP hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?	
			Evet	Hayır
Okul türü	Devlet okulu	n	38	50
		%	43,2	56,8
	Özel okul	n	51	50
		%	50,5	49,5
Test değeri p değeri			1,009 0,315	

Kaynaştırma uygulamaları ve BEP hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünme ve öğretmenlerin okul türü arasındaki ilişki incelendiğinde devlet okulundaki ve özel okuldaki öğretmenlerin yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünme durumları benzerlik göstermektedir (p>0,05).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıflarda verilen eğitiminin hedefine ulaşabilmesindeki en önemli yardımcı faktör öğretmendir. Öğretmenin kaynaştırma öğrencisi hakkındaki tutumu öğrenciye gösterdiği sabır ve diğer duyguları öğrenciyi sonraki eğitim hayatındaki süreçlere hazırlamaktadır. Öğretmenin kaynaştırma öğrencisine vereceği eğitime karşı gösterdiği tutum uygulamaya istekli olup olmaması öğrenciye karşı şefkatli ve koruyucu bir tutum içinde olması, durum hakkında yetkili ve bilgili olması eğitimde oldukça faydalı olmaktadır. Bu bağlamda alınabilecek önlemler aşağıda verilmiştir:

1. İlköğretim eğitiminin önemi konusunda toplum bilinci sağlanmalıdır. Bazı özel durumları olan öğrencilere bu aşamada destek sağlanarak eksiklik giderilmelidir.

2. İlköğretim eğitiminde istihdamı sağlanan eğitimcilerin yetkinlik ve deneyim konusunda desteklenmelidir. Kaynaştırma öğrencilerin ihtiyaç duyacağı hizmetler için öğretmenlere öncesinde eğitimler verilmeli ve öğretmenler bilgilendirilmelidir.

3. Toplum gelişimi ve dünyadaki gelişmelere uygun eğitim programları hazırlanmalı ve kaynaştırma öğrencileri için gerekli revizyonlar gerektiği takdirde yapılmalıdır.

4. İlköğretim eğitim içerikleri gelişen toplum ve dünyaya ayak uydurmalı hem kaynaştırma öğrencileri hem de kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenler için yeni gelişmeler takip edilmelidir.

5. Uygulanan eğitim programları ve içerikler konusunda dünyadaki gelişmeler takip edilmeli ve sonuçları alınan geri dönütler deneyimli kişiler tarafından incelenmelidir.

İncelemeler yapıldıktan sonra uzman kişiler tarafından kaynaştırma öğrencileri için dönütlerin analizleri yapılmalıdır.

6. Eğitimlerde kişi gelişimine özel eğitim sistemi ve uygulamalarına dikkat edilmelidir. Her öğrenci kıymetlidir bu yüzden amaç her öğrenciyi kazanmaya yönelik olmalıdır.

7. Sınıf öğretmenliği görevinde yer alacak bireylerin hizmet içi eğitim ve gelişimlerine önem verilmelidir. Kaynaştırma öğrencilerinin sınıf içinde uyumunu en çok etkileyen durumlardan birisi sınıf öğretmeninin bu alandaki yetkinliğidir. Eğer yeterli bilgi ve yetkinliğe sahip değilse zaman içinde kaynaştırma öğrencisi içinde kayıplar olabilmektedir. Bu yüzden öğretmenlerin özellikle bu alanda gerekli olan tüm gereksinimleri giderilmelidir.

8. Kaynaştırma eğitimi konusunda hem yöneticiler hem de öğretmenler konu hakkında deneyimli kişiler tarafından bilgilendirilmelidir. Gerekirse eğitim ve seminerler ile devamlılık sağlanmalıdır.

9. Okul ve eğitim ortamlarında yer alan özel öğrenci ve normal öğrenci velilerinin bilinçlendirilmesi, konu hakkında bilgilendirilmesine önem verilmelidir. Okulda öğretmenin ilgilenmesi çoğu zaman yetersiz kalacaktır bu yüzden aile ortamında da öğrenciye gerekli ilginin verilmesi gerekmektedir. Öğretmenlerin eğitiminin önemli olduğu aşikardır ancak anne-baba da yeterli bilince sahip olmalıdır.

10. Kaynaştırma eğitiminde yer alan eğitimcilere yeterli olabilecek maddi manevi destek sağlanmalıdır. Bazen gerekli ekipmanların sınıf içerisinde bulunmaması da kaynaştırma öğrencileri açısından eksiklik yaratmaktadır. İmkanlar dahilinde eğitim ortamındaki şartlar iyileştirilmelidir.

11. Öğretmenlere kaynaştırma eğitimi görevi öncesinde gerek kişilik testleri gerekse psikoloji testleri uygulanmalıdır. Bu testler gibi öğretmenlerin kişiliği hakkında bilgi veren testler öğretmenlerin sabrını tanımaya yardımcı olmaktadır.

12. Kaynaştırma eğitimi öncesinde bu görevi yerine getirecek eğitimcilerin (gerek öğretmenlerin gerekse öğretmenlere yardımcı olarak diğer eğitimcilerin) konu hakkındaki görüşleri ve yaklaşımları dikkatle incelenmelidir.

13. Özel öğrenci eğitimlerinde yer alacak kişilerin konu hakkında yetkin ve deneyimli özellikle sabırlı bir kişiliğe sahip olmalarına dikkat edilmelidir.

14. Eğitim ortamının özel öğrencilerin sağlığı ve güvenliği için yeterli olup olmadığı araştırılmalıdır. Eğer yetersiz ise gerekli şartlar sağlanmalıdır.

15. Özel öğretim eğitiminde yer alan görevlilerin gerekli destek, izin, eğitim gereklilikleri konusunda hassas davranılmalıdır.

16. Eğitim sürecinde yer alan tüm öğretmen, eğitmen, yardımcı, hizmetli, görevlilerin sabırlı, empati sahibi, duyarlı, değişime ayak uyduran, programa hakim, dengeli bir kişilik barındırmasına özen gösterilmelidir.

17. Uygulamalar sonrasında uygulamaların yarar yüzdesi bulunmalı, geri dönüt alınmalıdır.

18. Uygulanan eğitimin ve deneyimlemelerin öğrenciye uygunluğuna dikkat edilmelidir.

19. Eğitim süreci sürekli kontrol edilmeli sürekli yarar oranı hesaplanmalıdır.

20. Rehberlik ve psikologlardan sürekli destek alınmalı ve süreçte öğrenci ve velilerin gelişimi sürekli izlenmelidir.

21. Öğretmen, veli, görevli, okul yönetimi, psikolog, rehberlik servisi sürekli iletişim halinde olmalıdır.

22. Programın işleyiş süreci sürekli incelenmeli gerekli ekleme ve çıkarmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

AKTAY,S., 2005, İlköğretimin Eğitim ve Öğretim İlkelerinin Gerçekleşme Düzeyi.

ALTUNYA,N., 2003, Anayasa Hukuku Açısından Türkiye'de Eğitim ve Öğretim Hakkı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

AKMAN,Y., 1992, "İlköğretimde Rehberliğin Yeri ve Önemi", Türkiye'de İlköğretim Sempozyumu. (21-22 Mayıs 1992). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8: 317-320.

AYDIN,R., Şahin, H., ve Topal, T., 2008, Türkiye'de İlköğretime Sınıf Öğretmeni Yetiştirmede Nitelik Arayışları. TSA, 12(2), 119-142.

ALAYLIOĞLU,R., ve Oğuzkan, F., 1976, Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti.

ALKAN,C., 1991, Özel Öğretim İlke ve Yöntemleri "Özel Öğretim Teknolojileri". Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ADA, S., ve Ünal, S., 2008, Sınıf Yönetimi. (3.Baskı) İstanbul: Ege Basım Ltd.

AÇIKGÖZ,K., Ü., 2003, Etkili Öğrenme ve Öğretme. Dördüncü Baskı. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.

ALKAN,C., Kurt, M., 1998, Özel Öğretim Yöntemleri (Disiplinlerin Öğretim Teknolojisi). Ankara: Anı Yayıncılık.

AKYÜZ,Y., 2001, Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi. Genişletilmiş Sekizinci Baskı. İstanbul: Alfa Basım-Yayım-Dağıtım.

BAŞARAN,İ., E., 1996,Türkiye Eğitim Sistemi. Ankara: Yargıcı Matbaası.

BİLEN,M., 1999, Plandan Uygulamaya Öğretim. Ankara: Anı Yayıncılık.

BATU, S., İftar-Kırcaali, G., 2006,Kaynaştırma. Ankara: Kök Yayıncılık.

CIRITLI,H., H., 1983, "İlköğretim", Cumhuriyet Döneminde Eğitim. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

CAVKAYTAR,A., 1999,Zihin Engellilere Öz bakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Etkililiği. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

DURSUN, C., 2008, Sınıf Öğretmenliği Aday Öğretmenlerinin Profili (Ankara Örneği).

DİLER,N., 1998, Kaynaştırma Kavramı, Kaynaştırma Uygulamaları ve Etkili Kaynaştırma İçin Yapılması Gerekenler. 8. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, Edirne.

DARICA, N., 1992, Özürlü Çocukların Eğitiminde Entegrasyonun Önemi. I. Ulusal Özel Eğitim Kongresi. İstanbul : Ya-PA Yayınları. 183-185.

ERGİN,O., N., 1977, Türk Maarif Tarihi. Cilt: 5. İstanbul: Eser Matbaası.

ERDOĞAN,İ., 2002, Yeni Bir Binyıla Doğru Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözümler. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

ERİPEK,S., 2007, Özel Eğitim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

ERİPEK,S., 1996, Zihinsel Engelli Çocuklar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

FRIEND,M., and Bursuck, W., B., 2002, Including Students with Special Needs: A proctical guide for classroom teacher, Allyn and Bacon, Boston.

FİDAN,N., ve Erden M., 1998,Eğitime Giriş. İstanbul: Alkım Yayınları.

GÜRKAN,T., ve Gökçe E., 1999, Türkiye'de ve Çeşitli Ülkelerde İlköğretim. Ankara: Siyasal Kitabevi.

GÜLERYÜZ,Ş., 2009, Kaynaştırma Eğitimine Devam Eden Engelli Öğrencilerin Akranları İle İlişkilerinde Karşılaştıkları Sorunların Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

GÜLTEKİN, M., 1999, Temel Eğitim İkinci Kademe İçin Alternatif Program Modelleri. Birinci Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1103.

GAZALCI,M., 1997, Aydınlanma Sürecinde Sekiz Yıllık Eğitim. Ankara: Özkan Matbaacılık.

GÜRKAN,T., 1993, "İlköğretim öğretmenlerinin Öğretmenlik Tutumları İle Benlik Kavramları Arasındaki İlişki", Ankara.

GÜZEL,N., 2014, Kaynaştırma Öğrencisi Olan İlköğretim Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Yaşadıkları Sorunlar (Beykoz İlçesi Örneği).

KAVAK,Y., 1997, Dünyada ve Türkiye'de İlköğretim. Ankara: Pegem Özel Eğitim ve Hizmetler Ltd. Şti.

KÜÇÜKAHMET,L., 2001, Öğretim İlke ve Yöntemleri. YÖK Kur Tanımına Uygun Olarak Hazırlanmış Gözden Geçirilmiş On ikinci Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

KARGIN,T., ve Baydık, B., 2002, Kaynaştırma Ortamındaki İşitme Engelli Olmayan Öğrencilerin İşitme Engelli Akranlarına Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişken Açısından İncelenmesi. Özel Eğitim Dergisi, 3(2), 27-39.

KING-SEARS, M., and Cummıngs, C., 1996, Inclusive Practices of ClassroomTeachers. Remedial and Special Education, Vol. 17, No. 4:217-225.

KIRCAALİ-İFTAR,G., 1992, Özel eğitimde kaynaştırma. Eğitim ve Bilim. 16, 45-50.

KIRCAALİ-İFTAR,G., 1992b, Kaynaştırma Becerileri Öz-Değerlendirme Aracı. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5, 119-129.

KIRCAALİ-İFTAR, G., 1998, Özel gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. No: 561. Eskişehir.

LOCKHEED,M., E., ve diğ., 1991, Improving Primary Education in Developing Countries. Washington: Oxford University Press.

LOFTHOUSE, B., 1990, The Study of Primary Education A Source Book Volume 2: The Curriculum. London: The FalmerPress.

METİN, N., 1997, Özürlü Çocuklar İçin Kaynaştırma Programları. ÖZEV. Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı Yayın Organı, 2, 10–11.

MEB,1973, "Milli Eğitim Temel Kanunu (1739 SK)", Resmi Gazete. 14574. 24 Haziran 1973.

MEB, 1936, İlkokul Programı. İstanbul: Devlet Basımevi.

MEB,2000, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, Resmi Gazete, tarih ve sayısı:18.01.2000, 23937.

MEB, 2005, Özel Eğitim Okulları Çerçeve Yönetmeliği. Yayımlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 22.07.2005, 25883.

MEB, 1991b, Dördüncü Milli Eğitim Şurası 22-31 Ağustos 1949 (Tıpkı Basım): Çalışma Programları; Komisyon Raporları; Konuşmalar. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

MEB,1997a, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Resmi Gazete tarih ve sayısı: 06/06/1997, 23011(Mükerrer).

OKTAY,A., ve Ramazan O., 1992, "Çeşitli Ülkelerde İlköğretim Uygulamaları", Türkiye'de İlköğretim Sempozyumu. (21-22 Mayıs 1992). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8: 317-320.

OSBORNE,A., G., and Dimittia, P., 1994, The Least Restrictive Environment Mandate: Legal Implications. Exceptional Children, 61 (1), 6–14.

ÖZTÜRK,H., 2001, Belçika'da ve Türkiye'de Zorunlu Eğitim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

ÖNCÜL,R., 2000, Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ÖZDEN,Y., 2000, Öğrenme ve Öğretme. Dördüncü Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

ÖZGÜVEN,İ.,E., 2001,Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Üçüncü Baskı. Ankara: Sistem Ofset.

SCHWENK,H., 1998, "8 Yıllık Zorunlu Eğitim: Öğretim Programları, Sınıf içi Etkinliklerin Düzenlenmesi ve Öğretmen Yetiştirme", Türkiye ve Almanya'da Eğitim Tartışmaları. Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık Ltd. Şti.

SÖZER,E., 2004, "Öğretimde Strateji, Yöntem ve Teknikler", Öğretimde Planlama ve Değerlendirme. Dördüncü Baskı. Editör: Mehmet Gültekin. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1317.

SUCUOĞLU,B., ve Kargın, T., 2006,İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları Yaklaşımlar Yöntemler teknikler. İstanbul, Morpa Yayıncılık.

SUCUOĞLU,B., 2004, Türkiye'de Kaynaştırma Uygulamaları: Yayınlar/Araştırmalar (1980-2005). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5 (2):15-23.

SÖZER,E., 1998, Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimlerin Öğretimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1034.

ŞAHİN,A., 2010, Kaynaştırma Yoluyla Eğitim Gören Öğrencilerin Sosyalleşme Sürecinde Karşılaştığı Sorunların Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

THOMAS, N., 1995, "The Aims of Primary Education in Member States of the Concil of Europe", Subject Learning in the Primary Curriculum. Editör: Patricia Murphy ve diğerleri, London: Biddles Ltd.

TEMEL, F., Z., 2000, Okul Öncesi Eğitimcilerinin Özel Gereksinimlilerin Kaynaştırılmasına İlişkin Görüşleri. H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 148.

TURHAN,C., 2007, Kaynaştırma Uygulaması Yapılan ilköğretim Okuluna Devam Eden Normal Gelişim Gösteren Öğrencilerin Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Görüşleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

UYSAL,A., 2004, Kaynaştırma Uygulamaları Yapan Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüşleri. 13. Özel Eğitim Günleri Kongresi. Özel Eğitimden Yansımalar, (s.121),Eskişehir.

ÜSTÜN, K., B., 2020, Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalında 1998-2017Yılları Arasında Üretilen Tezlerin Eğilimleri.

ÜSTÜNER,M., 2004, Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Öğretmen Yetiştirme ve Günümüz Sorunları. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(7), 63-82.

YAŞAR,Ş., Sözer E.., ve Gültekin M., 1999, "İlköğretimde Öğrenme-Öğretme Süreci ve Öğretmenin Rolü", VIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bilimsel Çalışmaları. 01-03 Eylül 1999. Trabzon.

WORLD,B., 2003, Achieving Universal Primary Education by 2015. Washington.

WYNN,R., and Wynn, J., L., 1988, American Education. Ninth Edition. New York: Harper&RowPublishers Inc.

YEŞİLYAPRAK,B., 2002, Eğitimde Rehberlik Hizmeti. Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

YELL,M., L., 1995., Least Restrictive Environment, Inclusion and Students with Disabilities: A Legal Analysis. University of South Carolina The Journal of Special Education, Vol.28, No. 4:389-404.

KUL, S., 2014. Uygun İstatistiksel Test Seçim Kılavuzu/Guideline for Suitable Statistical Test Selection. Plevra Bülteni, 8(2), 26.

OKUL YÖNETİCİLERİ AÇISINDAN OKULLARDA YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Hami ÖZER

Girne Amerikan Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü,

https://orcid.org/0000-0002-3630-6234,

ÖZET

Çalışmanın amacı, okullarda yaşanan sorunların yöneticiler tarafından değerlendirilerek çözüm önerilerinin değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Aydın ili Köşk ilçesinde MEB'e bağlı devlet okulunda görev yapan 7 ortaokul yöneticisi ile çalışma öznel-yorumlayıcı bir yöntem olan nitel bir çalışma olarak yürütülmüştür. Çalışmaya dahil olan 7 katılımcının tümü erkek, 4'ü okul müdürü ve 3'ü de okul müdürü yardımcısıdır. 3 katılımcı 1-15 yıl ve 4 katılımcı 16 yıl ve üstü hizmet yılına sahiptir. Aynı okulda hizmet yılı değerlendirmesinde 4 kişi 1-5 yıl, 2 kişi 6-10 yıl ve 1 kişi 11 yıl ve üstüdür. Okulda hizmet veren öğretmen sayısı değerlendirmesinde ise 2 öğretmen 1-15 öğretmen ve 5 kişide 16 ve üstü öğretmen olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda katılımcıların hepsi okulda öğretmen, öğrenci, veli, eğitim dışı çalışan yada MEB ile ilgili en az birinden sorunları olduğu ve bunlara çözümler sunduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda okul yöneticilerinin işleyiş, iletişim, yönetim gibi temel konularda sorunlar yaşadığı ve yaşanan bu sorunlara her birinin neredeyse ortak çözümler önerdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Ortaokul Yöneticisi, Sorunlar, Öneriler.

ABSTRACT

The aim of the study is to evaluate and resolve properly. This aim was carried out as a qualitative study, which is a study-interpretive method, with 7 secondary school administrators working in a public school affiliated to the Ministry of National Education in the Köşk district of Aydın province. 7 are male general, 4 are school principals and 3 are vice principals of the study. There are 3 readings 1-15 years and 4 users 16 years and above. 4 people are 1-5 years, 2 6-10 years and 1 person is 11 years and above in the same school anniversary. In the selection of teachers serving at the school, 2 teachers are 1-15 teachers and 16 people are teachers. It has been shown that the study is from the most educated, student, and educated employee or someone related to the Ministry of National Education and is little explained. Based on these

results, the school administrators' operational plan, some basic problems in general, and the general result of this event are suggested.

Keywords: Secondary School Administrator, Problems, Suggestions.

1. GİRİŞ

Günümüzde toplumların karşı karşıya oldukları birçok sorunun temelinde eğitim eksikliği yatmaktadır. Eğitime gerekli önemin verilmesi durumunda hem bireylerin hem de toplumun kalkınmasında gözle görülür değişmeler meydana geleceği bir gerçektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal ATATÜRK eğitime büyük önem vererek çağdaşlaşma sürecinde ülkemizin yol almasına öncülük etmiştir. Atatürk'ün başlattığı eğitim seferberliğinin ardından bütün ülkede bir kalkınma hamlesi başlatılmış ve üretim artışı yaşanmıştır. Eğitim, sanayi ve teknoloji alanlarında yaşanan bu gelişmeler günümüzde de devam etmektedir.

Eğitim insanoğlu var olduğundan beri sürekli gelişen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkel toplumlarda bireyin yetişmesinde ve eğitilmesinde toplumsal normlar ve töreler etkili olurken yerleşik kültüre geçilmesiyle eğitim, sistemli ve planlı bir hal almıştır. Antik çağlarda, soylulara özgü olan eğitim, feodal toplumlarda kilisenin denetiminde kalmıştır. Eski Türklerde ise eğitimin amacı erkek çocukları iyi bir savaşçı olarak yetiştirmek olmuştur. Günümüz toplumlarında ise eğitim kitlelere ulaşabilme niteliği kazanmıştır. Böylece de profesyonel anlamda okul ve öğretmen kavramları ortaya çıkmıştır.

1.1. Problem Durumu

Eğitimle insana kazandırılmaya çalışılan davranış, bireyin çevresi ile etkileşimi sonunda gösterdiği ve gözlenebilir tepkisidir (Başaran, 1982: 6). Normal bir zekaya sahip, okuma yazma bilmeyen bir bireyin, aldığı eğitimle, okur yazar olduğunu gözlemek mümkündür. Bireyde davranış değişikliği oluşabilmesi için; bireyin öğrenmeye istekli olması, bedensel ve zihinsel yeteneklerinin elverişli olması ve öğrenme ortamının uygun olması gerekmektedir. İnsan gelişmeye müsait özellikleriyle, belli bir süre içinde eğitilmektedir. Öğrenmenin oluştuğu her durum için eğitimden söz edilir. Eğitimcilerin amacı, geçerli öğrenmeleri sağlamak, istenmeyen öğrenmeleri en aza indirmek ya da yok etmektir.

Eğitimle insana kazandırılmaya çalışılan davranış, bireyin çevresi ile etkileşimi sonunda gösterdiği ve gözlenebilir tepkisidir (Başaran, 1982: 6). Normal bir zekaya sahip, okuma yazma bilmeyen bir bireyin, aldığı eğitimle, okur yazar olduğunu gözlemek mümkündür. Bireyde

davranış değişikliği oluşabilmesi için; bireyin öğrenmeye istekli olması, bedensel ve zihinsel yeteneklerinin elverişli olması ve öğrenme ortamının uygun olması gerekmektedir. İnsan gelişmeye müsait özellikleriyle, belli bir süre içinde eğitilmektedir. Öğrenmenin oluştuğu her durum için eğitimden söz edilir. Eğitimcilerin amacı, geçerli öğrenmeleri sağlamak, istenmeyen öğrenmeleri en aza indirmek ya da yok etmektir.

1.2. Amaç ve Önem

Amaç

Araştırmanın amacı, okullarda yaşanan sorunların yöneticiler tarafından değerlendirilerek çözüm önerilerinin değerlendirilmesidir.

Önem

Eğitim etkinliklerinin bir kısmı gelişi güzel bir kısmı ise planlı olarak yapılır. Eğitim ister planlı ister plansız olsun amacı bireyde davranış değişikliği yaratmaktır. Birey hayatı boyunca süren eğitiminin bir kısmını okulda ya da sınıf ortamında planlı ve programlı bir şekilde almaktadır (Küçükahmet, 1995: 12). Eğitimin okulda ya da sınıfta planlı ve programlı yapılmasıyla öğretim oluşur. Anne ve baba eğitimi; aile ortamında veya sosyal çevrede de verebilir. Öğretim ise profesyonel bir planlama ile birlikte, organizasyon, öğrenme ve öğretim ilkelerini uygulama ile birlikte oluşur. Eğitim, öğretime göre daha geniş kapsamlı ve toplumun tüm kesimlerine yöneliktir. Eğitimle bireye, bilgi ile birlikte beceri, tutum ve değerler kazandırılırken bir taraftan da eğitimin toplumun diğer kurumlarının işlevlerini yerini getirecek bireyler yetiştirmek gibi bir işlevi vardır.

Okullarda yaşanan sorunların birçok farklı kaynağı bulunabilmektedir. Yöneticilerin olumsuz tutum ve davranışlarından, yönetim becerilerinin zayıf olmasından; velilerin, okula yönelik olumsuz tutumlarından, çocuklarına karşı ilgisizliklerinden, öğretmenlere karşı olumsuz davranışlarından; öğrencilerin okuldaki eğitim faaliyetlerinden memnun olmamalarından, öğretmenlerin adil davranmadığını düşünmelerinden veya okula ilgisiz olmalarından kaynaklı olarak sorunlar yaşanabilmektedir. Bununla beraber okulun fiziki ve maddi yetersizlikleri de çeşitli sorunlara yol açabilmektedir (Sarı, 2008: 17).

Sınırlılıklar

Çalışma Aydın ili Köşk ilçesinde bulunan ve çalışmaya katılmayı kabul eden yedi ortaokulu yöneticisi görüşleri ile sınırlıdır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında çalışma paralelinde eğitim kavramı ve okullarda yaşanan sorunlara yer verilmiştir.

2.1. Eğitim Kavramı

Tarih boyunca, bilim adamları ve düşünürler eğitimin çeşitli tanımlarını yapmışlardır. Her biri eğitim sürecinin farklı noktalarını ortaya koymuşlardır. Başaran'a göre eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir (Başaran, 1975: 17). Eğitim; Tyler'a göre; kişinin davranış örüntülerini değiştirme süreci, Good'a göre kişinin toplumsal ve kişisel yeteneklerinin geliştirilmesi için seçilmiş ve denetlenmiş bir çevreyi kapsayan toplumsal süreç olarak tanımlanmıştır (MEB,2008). Bu tanımlarda ortak olan olgular değişme ve gelişmedir. Eğitimin her aşamasında, hedefler doğrultusunda değişme ve ilerleme görülmesi beklenmektedir. Eğitim kişiliğin gelişmesine yardım eden, bireyin yetişkin yaşamına hazırlanmasına ve gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazanmasına yarayan bir değişim süreci olarak görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi (EARGED) Başkanlığının hazırladığı Öğrenci Merkezli Eğitim Uygulama Modeli'nde, eğitimde değişim, somut ürünlerin geliştirildiği, değerlendirildiği, izlendiği ve alana dağıtıldığı bir süreç olarak tanımlanmıştır.

Bir annenin çocuğuna ayakkabısını bağlamayı öğretmesi ya da çocuğun akranlarıyla oynarken oyun kurallarını öğrenmesi bir eğitimdir. Ancak günümüzde bireyin hayata hazırlanmasında eğitim yetersiz kalmakta ve planlı eğitim uygulamalarına yani öğretime ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumumuzda, sosyal ve teknolojik gelişmelerin, birey isteklerinin, öğrenci sayısının gün geçtikçe arttığı düşünülürse eğitim alanında yapılacak çalışmaların daha bilimsel ve daha planlı olması gerekmektedir.

2.2. Okullarda Yaşanan Sorunlar

Okullarda yaşanan sorunlar okul ve aile ilişkilerinde yaşanan sorunlar, öğrencilerle yaşanan sorunlar, okuldan kaynaklı sorunlar, toplumsal değişmeden kaynaklı sorunlar ve öğretmenler, eğitim sistemi ve teknolojideki değişimden kaynaklı sorunlar olmak üzere beş alt başlık altında sunulmuştur.

2.2.1. Okul ve Aile İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar

Okul ve aile ilişkilerinde yaşanan birçok sorun farklı nedenlerden kaynaklı olabilmektedir. Bununla beraber okul paydaşları arasında en önemli rollerden birini üstlenen ailelerden kaynaklı çeşitli sorunlar, okul aile çatışmalarının kaynağı olabilmektedir. Ailelerin, okula karşı olan olumsuz tutum ve davranışlarının yanı sıra okula ve çocuklarına karşı olan ilgisizlikleri çatışma nedenleri arasında gösterilebilmektedir(Karip, 2009: 240):

2.2.1.1. Anne-Babanın İlgisizliği ve Şiddet

Ailelerin sınıflara en büyük etkisi kendini iletişim üzerinden göstermektedir. Çocukların aile yaşamları kötüyse bu durumu sınıfın içerisine de yansıtarak sınıf içi ilişkilerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Özellikle ailenin çocuklara karşı ilgisizliği çocukların sosyal ilişkilerden uzaklaşmalarına neden olmakla beraber çocukların akademik başarılarını da oldukça azaltmaktadır (Karip, 2009: 45).

Şiddet toplumsal ilişkilerin bozulmasına etki eden başlı başına bir faktör olarak karşımıza gelmektedir. Şiddet faktörünün aile içerisinde çocuğa yansıtılması bu faktörün çocuk tarafından benimsenmesine neden olabilmektedir. Çocuk sınıf ortamında bu davranışları diğer çocuklara yansıtabildiği gibi tam tersine çekingen davranışlar sergileyerek diğer insanlardan uzaklaşma eğilimi gösterebilmektedir.

2.2.1.2. Ailenin Ekonomik Koşulları

Özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük aileler erken yaşta erkek çocuklarını çalışmaya zorlamakta, öte yandan kızlarını okuldan alarak evde yaşamaya yöneltmektedirler. Cinsiyet rollerindeki ayrımlaşma özellikle kırsal kesimde daha belirgindir. Bu grupta aile içi çatışmalar ön plandadır. Alt sosyoekonomik düzeyden farklı olarak orta sosyoekonomik düzeydeki ailelerde eğitim ve üniversite sınavı ile ilgili kaygılar ön plana çıkmaktadır. Bu grupta okul hayatı ve meslek edinme süreci hayatın temel gündemini oluşturmaktadır. Mutluluk sıklıkla başarıya odaklanmıştır (Karabekiroğlu, 2009: 424).

2.2.1.3. Ailenin Eğitim Düzeyi

Düşük eğitim düzeyine sahip olan aileler genellikle çocuklarının eğitimiyle pek ilgilenememektedir. Eğitim düzeyi orta ve yüksek düzeyde olan aileler çocuklarının eğitimiyle ilgilenmekte okul ile birçok konuda işbirliği yapmaktadır (Karip, 2009: 49). Eğitimli aileler

çocukların dersleriyle birebir ilgilenebilmekte ve çocuğun derslerde anlayamadığı konularla ilgili olarak çocuklarına yardım etmektedir. Bununla birlikte eğitimli aileler çocukların derslerdeki eksikliklerini daha kolay takip edebilmekte ve bu eksikliklerin kapatılması açısından öğretmenlerle ve okul idaresiyle daha kolay temas içerisine girebilmektedir.

2.2.2. Öğrencilerle Yaşanan Sorunlar

Ortaokul evresindeki öğrencilerin ergenlik döneminde olmaları kimlik kazanma sürecinde olmalarına neden olmaktadır. Bu sebeple bu dönem içerisinde öğrencilerin düşünce sistemleri, davranışları ve tutumları değişim göstermeye başlamaktadır. Bununla birlikte bu süreçteki öğrenciler çevresel etmenlere daha duyarlı olmakla beraber kışkırtılmaya daha açıktırlar. Bu sebepten toplumsal etkenlerde ortaya çıkan değişimler bu dönemdeki öğrencilerde etkisini daha fazla göstermektedir (Karabekiroğlu, 2009: 183).

Çevresel zararlı etkenlere karşı kimi çocukların doğuştan gelen bir duyarlılıkları bulunmaktadır. Negatif özellikleri olan bir dış etkenin bir probleme neden olabilmesi açısından üç özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bunlarından biri çevresel etkenin niteliği, bunlardan ikincisi içsel yatkınlık ve bunlardan üçüncüsü ise söz konusu etkene maruz kalınma zamanı ya da süresidir (Moro, 2003; Akt. Karabekiroğlu, 2009: 184).

Ortaokul öğrencilerinin uyumadıkları zaman diliminin büyük bir kısmı okulda geçmektedir. Bu açıdan okullar bu öğrencilerin sosyal ve akademik hayatlarını oluştururlar. Okula devamsızlığı olan bir öğrencinin sosyal ilişkileri zayıflamakla beraber akademik başarının da düşmesi söz konusu olmaktadır. Okul şartları ve okulun kendisi öğrencinin akranlarıyla olan ilişkilerini, öğretmenlerle olan ilişkilerini etkilemekle beraber öğrencinin sosyal statüsünü ve mesleki hayatını da etkilemektedir (Karabekiroğlu, 2009: 152).

Ortaokul öğrencilerinin ergenlik döneminde olmalarının etkisiyle şiddet ve suça eğilimleri daha yüksek olabilmektedir. Bu açıdan şiddet ve suçun temel özelliklerinin şu şekilde ifade edilmesi mümkündür (Öğel, Tarı ve Eke, 2006):

- Şiddet davranışları okullarda, çoğunlukla aniden dürtüsel olarak ortaya çıkmaktadır.
- Şiddet yönelten çocuklar genel olarak bu şiddetle ilgili fikirlerini ve şiddet eğilimlerini daha evvelden dışarıya yansıtmışlardır.

- Şiddet uygulayan çocukları genel bir kategoriye sokabilmek mümkün değildir. Farklı kültür ve sosyoekonomik durum olabilir. Bunlar aldatıcı nitelik taşıyabilir.

- Şiddet uygulamış olan öğrenciler söz konusu davranışı sergilemeden önce bir yardım isteğinde bulunmaktadır. Ancak bu istek genel olarak ya görmezden gelinmekte ya da tam anlaşılamamaktadır.

- Zaman içerisinde önemli kayıplar veren çocuklarda şiddet eğilimi ortaya çıkabilmektedir.

Okullarda şiddetin önlenebilmesi için uygulanması gereken program kapsamındaki nitelikleri şu şekilde ifade etmek mümkündür (Karabekiroğlu, 2009: 235):

- Okuldaki çocukların hepsini korumaya yönelik tedbir planlarının geliştirilmesi,

- Potansiyel şiddet gösteren erken uyarı etmenlerini önceden fark etmek,

- Okulda risk unsuru barındıran çocukları tespit etmek ve bunlara erken müdahale etmeyi sağlayacak etmenleri belirlemek,

- Plana ortaya çıkan ani krizlerle ilgili neler yapılması gerektiğini içeren düzenlemeler eklemek,

- Acil ve gerekli durumlarda iletişim içerisine girilecek kişilerin listesini yapmak ve bu listelere baro temsilcileri, aile birliği temsilcileri, doktorları, hemşireleri dahil etmek.

2.2.3. Okuldan Kaynaklı Sorunlar

Okulların sahip olduğu nitelikler de bazen sorunların ortaya çıkabilmesine neden olmaktadır. Söz konusu bu sorunların şu şekilde ifade edilmesi mümkündür (Karip, 2009: 240):

- Okulun ailelerle olan iletişimindeki kopukluğu veya uygunsuzluğu,

- Ailelerin çoğunlukla negatif olaylar neticesinde okula çağrılmaları ya da ailelerin okula parasal destek sağlamak maksadıyla çağrılmaları,

- Okulun fiziki şartlarının olumsuz olması,

- Veli toplantılarının konularının velilere uygunsuzluğu,

- Toplantı süreçlerinde, yönetimlerinde ortaya çıkan olumsuzluklar ve eksiklikler,
- Öğretmenler, öğrenciler, okul yönetimi gibi yapılar arasında çıkan olumsuzluklar,
- Okulun ve okul yönetiminin öğrenci velilerine kendilerini tam olarak ifade edememesi.

Sürdürülebilmesi için gerekli olan harcamaların önemli bir kısmı velilerin üzerine yıkılmıştır. 2009 yılında okullarda yürütülen temizlik faaliyetleri için özel idareler tarafından 21 milyon 352 bin lira ayrılırken, okul aile birliklerinden de 75 milyon 44 bin TL ayrılmıştır. Bu veriler, eğitimin finansal işleyişinin devlet tarafından karşılanmasının gerektiği halde artık önemli ölçüde veliler tarafından karşılandığını göstermektedir. Bu süreç böyle devam ederse eğitimin "ulusal" ve "kamusal" niteliği büyük ölçüde aşınmış olacaktır (Erdoğan, 2011: 230).

Çoğu ülkede devletin okulların ihtiyaç duyduğu mali kaynakları tam olarak sağladığı söylenemez. Bu durum okul çağındaki nüfusun birçok Avrupa ülkesinin toplam nüfusundan fazla olduğu Türkiye gibi ülkelerde daha da belirgindir. Kaldı ki okulların mali giderlerinin devlet tarafından karşılandığı gelişmiş ülkelerde bile ailelerin eğitim giderlerine katılmasına yönelik beklentilerin her geçen gün arttığı görülmektedir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi de nitelikli eğitim hizmetinin giderek daha pahalı teknolojilere ihtiyaç duymasıdır.

Diğer yandan ailelerin okullardan beklentilerinin sürekli artması bu beklentilere cevap verebilecek nitelikte yeni kaynakların bulunmasını zorunlu hale getirmektedir. Ailelerden toplanan bağışlar, okul çevresindeki kurum ve kuruluşlardan alınacak ayni ve nakdi yardımlar, okula hizmet sağlayan kuruluşlardan elde edilen yardımlar, okul tesislerinin geçici süre kiralanması vb. okula kaynak sağlama yollarındandır (Gümüşeli, 2014: 100).

Mali sıkıntıların olduğu bahanesiyle eğitim sisteminde geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde velilerden "eğitime katkı payı" adı verilen bazı paralar toplanmıştır. Söz konusu bu para toplama uygulamasındaki fikirler kesin olarak ortaya konmamıştır. Bazı bireyler açısından mali problemler sebebiyle zorluk çeken okulların faaliyetlerini sürdürebilmeleri açısından başvurulan bir yöntem, bazı kişiler açısından da eğitimin özelleştirilmesi fikrinin kabul görmesi ve özel eğitime geçiş yapabilmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Erdoğan, 2011: 54).

Okullara merkezi hükümet tarafından ayrılan ödenekler genel olarak idari ve eğitim-öğretim hizmetlerinin yürütülebilmesi açısından yeterli olmamaktadır. Bu sebeple okullar çoğunlukla her yıl okul aile birliklerince yapılan çalışmalar kapsamında toplanan bağışlar ve temin edilen

diğer olanaklar çerçevesinde gereksinimlerini gidermeye çalışmaktadırlar (Şişman ve Taşdemir, 2008: 259).

2.2.4. Toplumsal Değişmeden Kaynaklı Sorunlar

Toplumsal değişme, toplumu meydana getiren ilişkiler ile söz konusu bu ilişkileri tespit eden toplumsal yapılarda ortaya çıkan değişmeyi ifade etmektedir. Toplumsal değişiklikler eğitimi etkilemekle beraber toplumda değişiklikler de meydana getirmektedir. Toplumsal değişikliğe adapte olabilen eğitim kurumları toplumsal görevlerini yerine getirebilecektir. Bunun sağlanamadığı hallerde ise değişime ve topluma adapte olabilme mümkün olmayacaktır. Bunun neticesinde toplumsal değişimin sağlanması mümkün olmayacaktır (Sönmez, 2006: 108).

Öğrenciler okul, aile, ülke, şehir gibi mekanların ve ortamların dini, sosyal ve iktisadi yapıların kapsamında kültürel öğelerin etkilerine maruz kalarak büyümektedirler. Kültürel çevre öğrencilerin fikirlerini, düşüncelerini ve hayat görüşlerini doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple bazı kültürel etmenler sorgulanmadan doğru olarak kabul edilmektedir. Farklı kültürlerin birlikte olduğu durumlarda veya değişen şartlara rağmen ağır bir kültürel baskının olduğu hallerde bazı problemlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır (Karabekiroğlu, 2009: 184).

Okul adlı kurumların öğrencilerin eğitiminde var olmaya başlamasından günümüze kadar geçen süreç içerisinde öğrenci, öğretmen, eğitim-öğretim açısından bazı değişiklikler olmasına rağmen hala büyük bir ilerleme kaydedilmiş değildir. Geçmişte benimsenen öğeler eğitim sisteminde kendini hala sürdürmektedir. Geçmişteki eğitim alışkanlıkları ve yöntemlerinin günümüzde ortaya çıkan değişikliklere rağmen hala sürdürülmesi pek mantıklı değildir (Erdoğan, 2011: 211).

Geçmişte eğitimin kapsamını ve hedefini “dış çevre”, “toplum” ve “yetişkinler” gibi kavramlar belirlemekteyken günümüzde bu öğeleri “çocuk” belirlemeye başlamıştır. Ancak teknolojideki akıl almaz değişim her alanda olduğu gibi eğitim öğretim alanındaki işleyişi ve dolayısıyla ilişkileri değiştirebilir. Büyük oranda bilgi, beceri ve değer kazandırma amacıyla şekillenen eğitim ve öğretim ortamında en temel ilişki öğretmen ve öğrenci arasındaydı ve okulda gerçekleşmekteydi. Şimdi ise bilişim alanındaki gelişmelerin sonucu olarak bilgi, beceri ve değer öğrenci öğretmen ilişkisinin ve okul ortamının dışında kazanılabilmektedir. Bunun sonucu olarak da öğrenci öğretmen ilişkilerinin hızla değişmesi ve eğitim öğretim adına yeni ortamların doğması ve yaygınlaşması beklenir (Erdoğan, 2011: 212).

Hızlı bir toplumsal değişme, öğrencilerin davranışlarını yönlendirecek kurallar takımı ve onlardan neler beklendiği konusunda tutarsızlıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda öğretmenlerle öğrenciler arasında bir kuşaklar farklılığından çok, kuşaklar benzeşmezliğinden söz etmek daha doğru olur. Bu küresel dünyada egemen kültürler diğer kültürleri büyük bir hızla etkisi altına alırken, öğrenciler de bu etkilerin izlerini okula taşımaktadır (Karip, 2009: 234).

Çocukluk zamanımız ile günümüzdeki okul yönetimi ve veli arasındaki iletişimin, büyük bir değişim geçirdiği gözlemlenmektedir. Bu araştırmadaki sorulardan biri de bu değişimin neden ve nasıl gerçekleştiğidir. "Öğretmen Olmak" isimli bir kitapta geçmişte bir öğretmenin görev yaptığı okulla ve bu okulun bulunduğu mahalleyle bir bütün haline geldikleri ifade edilmiştir. Ancak günümüze gelindiğinde çoğu öğretmenin zamanının büyük bölümünü yolda geçirdiğini söylemesi mümkündür. Bununla birlikte öğretmenlerin büyük bölümü yine yalnızca okulda öğretmenlik yapmayı tercih etmektedir. Bu unsurlar ise günümüzün en mühim eğitim problemlerinden biri olduğu ifade edilmektedir (Erdoğan ve Cüceloğlu, 2014: 54).

Okul, firma, işletme, fabrika, sosyal alan gibi pek çok unsurla birlikte anılabilmektedir. Yönetim açısından değerlendirilen değişik görüşlere göre okulla ilgili imajlar ile okulun kavramlaştırılması farklılaşabilmektedir. Günümüzün şartlarında ise bir eğitim kurumu olan okullar giderek birer işletme olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak mevcut tartışmalar içerisinde yer alan eğitim bir ahlaki edim özelliğindedir. Bu sebeple okul yöneticileri ve öğretmenler ahlaki liderler olarak karşımıza çıkmaktadır (Şişman ve Taşdemir, 2008: 197).

Küreselleşmenin hız kazanmış olması kuşaklar arası farklılıkların oldukça artmasına neden olmuştur. Söz konusu farklılık özellikle gelişmekte olan ülkelerde kendisini göstermiştir. Ortaya çıkan farklılıklar boş vakitlerin değerlendirilmesinde, büyüklerle olan ilişkilerde, giyim biçiminde, hayata bakış açısında kendini göstermeye başlamıştır. İktisadi açıdan dominant olan toplumların etkisinde kalan çocuklar, eski muhafazakar bireylerle çatışma yaşayabilmektedir (Karabekiroğlu, 2009: 188).

Öğrenciler kendilerini, soyutlanmış bir yerel dünyadan küresel bir dünyaya geçişin ortasında bulmuştur. Bu küresel dünyada egemen kültürler diğer kültürleri büyük bir hızla etkisi altına alırken, öğrenciler de bu etkilerin izlerini okula taşımaktadır. Öğrencilerde, yetişkinlerin hiç de alışık olmadıkları, yadırgadıkları davranışlar izlenmektedir. Okul ortamında yetişkinler, bu davranışları algılamakta güçlük çekmektedir. Toplumsal problemlerden kaynaklanan

davranışlar için çocukların sorumlu tutulmaları ya da cezalandırılmaları hiçbir zaman problemin çözümü olmayacaktır (Karip, 2009: 4).

2.2.5. Öğretmenler, Eğitim Sistemi ve Teknolojideki Değişimden Kaynaklı Sorunlar

Disiplin problemleriyle nasıl baş edileceği konusunda öğretmenlerin bilgisinin belirli geleneksel yaklaşımlarla sınırlı olduğu görülmektedir (Eggen ve Kauchak, 1994; Akt. Karip, 2009: 8). Yeni ve eski problemlerle nasıl baş edileceğiyle ilgili olarak öğretmenlerin kendilerini durmaksızın geliştirmeleri, disiplin politikasının önemli bir parçası olmak durumundadır (Karip, 2009: 8).

Geçtiğimiz iki yıllık süre içerisinde eğitim sisteminde pek çok reform çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde binlerce öğretmen farklı eğitim sistemleriyle karşılaşmıştır. Öğrenci merkezli eğitim, çoklu zeka kuramı, oluşturmacılık gibi farklı görüşler üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu nedenle son yıllarda eğitim-öğretimde yapısal açıdan büyük değişiklikler uygulanmaya başlanmıştır (Erdoğan, 2011: 127).

Aklımıza gelen her şeyi eski-yeni ikilemi yaratarak sunmak da ayrı bir yanlıştır. Kaldı ki bahsi geçen konulara (sorun çözme, öğrenci merkezli eğitim, bağlantılı öğretim vs.) bakılırsa yeni bir şey yoktur. Buna rağmen eski-yeni ayrımı yapmak öğrencilerin, öğretmenlerin, ailelerin kafalarını karıştırmaktan başka bir sonuç getirmez (Erdoğan, 2011: 135). Yeni geliştirilen ya da yenilenen eğitim programının uygulamaya konulmasında en sık rastlanan durumlardan birisi çoğunlukla öğretmenlerin ve bazen de okul müdürleri ve öğrencilerin yeniliklere direnç göstermesidir (Gümüşeli, 2014: 101).

Toplumun eğitim konusundaki ihtiyaçları sadece belirli kişi ve kurumlar tarafından belirlenmeye çalışılıyor. Ancak, toplumun ve bireylerin ihtiyaçları belirli kişi ve kurumlar tarafından belirlenemeyecek kadar çeşitlenmekte ve değişmektedir. Çeşitlenen ve değişen ihtiyaçlar belirli bir merkezden karşılanmaya çalışıldığı zaman okulda kazanılan donanım iş hayatında işlevsel olmamaktadır. Değişik kademelerde ve türde öğrenim görmüş çok sayıda yetiştirilmiş kişi olmasına rağmen belirli alanlardaki yetişmiş insan gücü ihtiyacının karşılanamaması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, 2011: 122).

Ancak, teknolojideki akıl almaz değişim her alanda olduğu gibi eğitim öğretim alanındaki işleyişi ve dolayısıyla ilişkileri değiştirebilir. Büyük oranda bilgi, beceri ve değer kazandırma amacıyla şekillenen eğitim ve öğretim ortamında en temel ilişki öğretmen ve öğrenci

arasındaydı ve okulda gerçekleşmekteydi. Şimdi ise bilişim alanındaki gelişmelerin sonucu olarak bilgi, beceri ve değer öğrenci öğretmen ilişkisinin ve okul ortamının dışında kazanılabilmektedir. Bunun sonucu olarak da öğrenci öğretmen ilişkilerinin hızla değişmesi ve eğitim öğretim adına yeni ortamların doğması ve yaygınlaşması beklenir (Erdoğan, 2011: 153).

Geçtiğimiz son birkaç yıl içerisinde toplumla veliyi bir müşteri olarak değerlendiren ve ona göre hizmet sunmayı amaçlayan bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüş kapsamında velilerin de kendilerini müşteri olarak görmesi durumunda okulun veli tarafından hizmet sağlayıcı olarak algılanması normal bir sonuç olmaktadır. Fakat yapısal açıdan eğitim, hataların ve kusurların paylaşılması gerektiği bir konudur. Bu sebepten ülkemizde de veli dostu okul, toplum okulu ve çocuk dostu okul gibi görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır (Şişman ve Taşdemir, 2008: 287).

Öğretmen eğitimde her zaman vazgeçilmezdir. Dolayısıyla teknolojik değişmeler öğretmen davranışlarında da değişiklik göstermektedir. En iyi öğrenme aracı bile, iyi bir öğretmen etkisini gösteremez. O halde öğretmen kendisinin rolünü ve önemini bilmeli, teknolojiyi yakalayarak "en iyi şekilde öğrencilere nasıl sunabilirim ve onlara nasıl yol gösterebilirim" sorularını sorarak hazırlık yapmalı ve kendini yetiştirmelidir. Teknolojide çok ileri olan Amerika'da bile, pek çok öğretmen yıllardır teknolojinin bazı şekillerini almakta, ancak hala öğretimde kullanmada sıkıntı yaşamaktadır. Öğretmenlerin öğretmede yaşadıkları en büyük kriz, çocukların çağımız dünyasındaki ihtiyaçlarını tam olarak karşılamadan yoksun olmalarıdır. Bu konuda Amerika'da NETS (National Education Technology Standarts) ve değişik ülkelerde öğretici ve destekleyici çalışmalar yapılmaktadır (Sönmez, 2006: 197).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma problemleri, araştırma soruları ve araştırma hedefleri belirlendikten sonra, literatürün gözden geçirilmesi süreci, araştırmacının teorik çerçeveyi kavramsallaştırmasına ve aynı modeldeki diğer benzer araştırma ve kanıtları göz önünde bulundurarak araştırma modelini geliştirmesine yardımcı olmuştur. Bu süreçte, araçların seçimi ve uygun metodolojinin seçilmesi tanımlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın deseni nitel araştırma olarak belirlenmiştir (Karasar, 2005).

Nitel araştırmaların, yirminci yüzyılın başlarında, insan yaşamının karmaşık doğası, insana dair pozitivist yaklaşımın kabul etmediği olgu ve gizemleri belirleme çalışmaları olarak antropoloji, psikolojive sosyoloji bilimlerinde başladığı görülmektedir. Tarihsel olarak nitel araştırmaya, doğal olguları belirleme uğraşından hareketle 'doğal araştırma', probleme ilişkin araştırmacının

öznel görüşlerini barındırması sebebiyle 'yorumlayıcı araştırma' ve bir konuyu belirli bir sosyal ortam içinde derinlemesine incelemesinden dolayı 'alan araştırması' gibi farklı isimler verilmiştir (Baltacı, 2017).

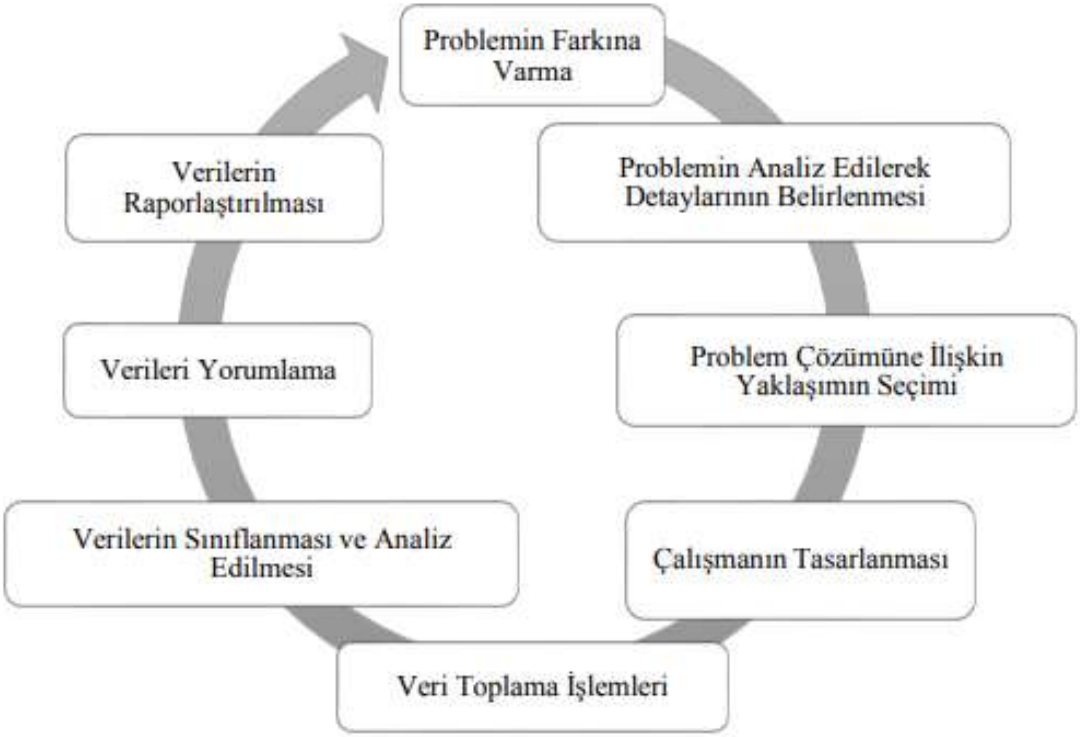

Şekil 3.1. Nitel Araştırma Süreci

Kaynak: Creswell, 2002.

3.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmada araştırmanın evrenini Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı görev yapan ortaokul müdürleridir. Çalışmanın örneklemi ise Aydın ili Köşk İlçesinde 2019-2020 eğitim ve öğretim döneminde görev yapan yedi ortaokul müdürüdür. Bu çalışmaya katılan okul müdürlerinin okullarda yaşanan sorunlar ve bu sorunlara karşı önerilen çözümlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması

Nitel yöntem yürütülen bu çalışmanın verileri araştırmacı tarafından literatür taranarak oluşturulan görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formunda katılımcıların demografik verilerini elde etmek için 5, karşılaşılan sorunlar ve çözümlere yönelik verileri elde etmek için ise 6 soru yer almaktadır. Bu sorular Ek 1'de sunulmuştur.

3.4. Verilerin Analizi

Ek 1'de yer alan forma verilen cevaplar okunarak, tema ve kod başlıkları altında toplanmıştır. Tema ana düşünceyi, kod temanın alt kriterlerini tanımlamaktadır. Bunlar katılımcı sayısı olarak tabloda yer almaktadır. Soruya dair cevapların bazıları ise m1,….., m7 şeklinde tanımlanan katılımcılar koduyla tablonun altında sunulmuştur.

4. BULGULAR

Çalışmaya katılan okul yöneticilerinin demografik bulgular tablo 4.1'de verilmiştir.

Tablo 4.1. Çalışmaya katılan okul yöneticilerinin demografik bulgular

Demografik	Açıklama	N	%
Cinsiyet	Erkek	7	100
	Kadın	-	-
Görev	Okul Müdürü	4	60
	Müdür Yardımcısı	3	40
Hizmet Yılı	1-15 yıl	3	40
	16 yıl ve üstü	4	60
Okulda Hizmet Yılı	1-5 yıl	4	55
	6-10 yıl	2	30
	11 yıl ve üstü	1	15
Okulda Öğretmen Sayısı	1-15 öğretmen	2	30
	16 ve üstü öğretmen	5	70

Tablo 4.1'de görüldüğü gibi katılımcıların tamamı erkektir. Çoğunluğu (4 kişi) okul müdürü ve 16 yıl üstü (4) görev süresine aittir. Aynı okulda çalışma süresi değerlendirmesinde 4 katılımcının 1-5 yıl aralığında olduğu ve okuldaki öğretmen sayısının çoğunluğunda (5) 16 ve üstü olduğu belirlenmiştir.

Aşağıda nitel araştırma soruları ve cevapları katılımcıların M1,…, M7 kodlaması şeklinde yer almaktadır.

Soru 1. a. Okulda bulunan öğretmenler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?

Yukarıda yer alan 1.a. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda yönetim, eğitim ve kişisel olmak üzere 3 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.2. Okulda bulunan öğretmenler ile yaşanılan sorunlara dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Yönetim	Güvensizlik	1
	Alt-üst sorunu	2
Eğitim	İlerlemeye kapalı	3
	Mesleki yetersizlik	2
Kişisel	Gönülsüzlük	2
	Sorumsuzluk	2

Tablo 4.2'de görüldüğü gibi en yüksek tema "eğitim" ve en yüksek kod ise" ilerlemeye kapalı" ifadeleri belirlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda M3 ve M5 kodlu katılımcıların öğretmenlerle ilgi sorun yaşamadıklarını bildirdikleri görülmüştür. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M1. Öğretmenler iki grup şeklinde; çok çalışkan, görev bilinci ve sorumluluğu olan, okulda ders dışı etkinliklerde gönüllü olan, kendi alanında kendini yetiştirmiş, donanım olarak mevcut şartlara ayak uydurmuş olan öğretmenler ve ders dışında hiçbir işle ilgilenmeyen, hiçbir sorumluluk almayan, dersine – sınıfına – öğrencilerine karşı sorumsuz, ilgisiz ve yetersiz olan, kendini yetiştirme gayreti –düşüncesi olmayan öğretmenler. Bu tip öğretmenlerle çalışmak her anlamda sorundur.

M 2. Yönetici olarak , bildirdiğimiz görevleri, öğretmenlerin yük olarak görüp ,bizim ürettiğimiz bir iş olarak görmeleri .

M 3. Herhangi bir sorun yaşamamaktayım

M 4. Bazı öğretmenlerin mesleğin gerektirdiği mesleki yeterlilik standartlarının altında kalması en önemli sorunlardandır. Bunun yanı sıra bazı öğretmenlerin mesleğin sadece derse girip çıkmak olarak görmesidir. Bu durum öğretmenlik mesleğinin; topluma her alanda yön gösteren, örnek olan, ışık tutan kutsiyetini tahrip etmektedir.

M 5. Öğretmenler ile ilgili sorun yaşamıyorum.

M 6. Bazen göreve gönülsüz olma sorunu yaşarım.

M 7. Öğretmenler tarafından yönetime karşı duyulan güvensizlik ve ön yargı.

1.b. Yaşanan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?

Yukarıda yer alan 1.b. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda yönetim ve kişisel olmak üzere 2 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.3. Okulda bulunan öğretmenler ile yaşanılan sorunlara dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Yönetim	Görev ve sorumluluk	5
	Hizmet içi eğitim	2
Kişisel	Farkındalık	1
	Empati	3

Tablo 4.3'de görüldüğü gibi en yüksek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "görev ve sorumluluk" ifadeleri belirlenmiştir. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M1. İlk adımı atmak. Gerekli yönlendirmeleri yaparak farkındalık oluşturmak. Bazen de resmi kanaldan görev ve sorumluluklar vererek okul kültürüne dahil etmeye çalışmak.

M 2. Öğretmenlerimize haftanın belli bir gününde idari işler verilerek, empati kurmalarını sağlamak.

M 3. Herhangi bir sorun yaşamamaktayım.

M 4. Okulda yaşanan bu sorunları; hizmet içi eğitim faaliyetleri ve aidiyet duygusu oluşturma çalışmaları ile ortadan kaldırmak da pek mümkün görünmemektedir. Çözüm noktasındaki en önemli konu her meslekte olduğu gibi mesleğini aşkla, duygu seli ile icra eden gurupla çalışmaktır. Bu da çözümün mesleğe atanma konusunda sistemi gözden geçirmekte yatmaktadır. Süreç içerisinde de okul müdürlerinin/ ilçe milli eğitim müdürlerinin/ yerel yönetimlerin/ öğretmen seçimi konusunda yetkilendirilmesi çözüm önerisi olarak ortaya konulabilir.

M 5. Herkesi tanıyıp ona göre davranırım.

M 6. Öğretmen ile özel görüşüp onu dinledin mi sorun çözülüyor.

M 7. Takın ruhu oluşturmak, bunun için de yönetici öğretmen herkesin içerisinde bulunacağı etkinlikler düzenlemek, yönetimsel sorunların çözümünde öğretmenleri sürece dahil etmek.

Soru 2. a. Okulda öğrenciler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?

Yukarıda yer alan 2.a. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda okul kültürü, eğitim ve kişisel olmak üzere 3 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.4. Okulda bulunan öğrenciler ile yaşanılan sorunlara dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Okul kültürü	Araç gereç kullanım sorunu	1
	Akran zorbalığı	1
	İletişim	2
Eğitim	İlgisizlik	3
	Plansızlık	2
Kişisel	Disiplinsizlik	2
	Sorumsuzluk	2

Tablo 4.4'de görüldüğü gibi en yüksek tema "eğitim" ve en yüksek kod ise "ilgisizlik" ifadeleri belirlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda M5 kodlu katılımcının öğrenciler ile ilgi sorun yaşamadığını bildirdiği görülmüştür. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M 1. Öğrencilerin derslere karşı ilgisiz olmaları ve eğitimin öneminin farkında olmamaları

M 2. Öğrencilerimizin okulu sahiplenememeleri. Okul içi ve dışı araç ve gereçlere özen gösterilmemesi.

M 3. Derse karşı ilgisiz olmaları, geleceğe yönelik planlarının olmaması, veli ilgisizliği

M 4. Okulda öğrencilerle en çok aran zorbalığı, şiddete yönelme, dersleri, okulu önemsememe gibi sorunlar yaşanmaktadır. Okul kültürüne uygun olmayan davranış sergileyen öğrencilerin çokluğu, okuldaki eğitim öğretim iklimini de olumsuz yönde etkilemektedir.

M 5. Öğrenciler ile ilgili sorun yaşamıyorum.

M 6. Sınıf disiplinini bozma ve ders çalışmama.

M 7. Öğrenciler ile ortak bağ kurmada sorunlar yaşanılıyor.

2.b. Okulda öğrenciler ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?

Yukarıda yer alan 2.b. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda yönetim ve kişisel olmak üzere 2 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.5. Okulda bulunan öğrenciler ile yaşanılan sorunlara dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Yönetim	Prosedür	4
	Veli desteği	2
Eğitim	Rehberlik	5
	Okumaya teşvik	1
Kişisel	Sevgi	1
	İletişim	1

Tablo 4.5'de görüldüğü gibi en yüksek tema "eğitim" ve en yüksek kod ise "rehberlik" ifadeleri belirlenmiştir. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M1. Gerekli olan rehberlik hizmetlerinden öğrencilerin yararlanmasını sağlamak. Öğrenci koçluk uygulaması ile birebir rehberlik yapmak.

M 2. Okulda haftada en az 2 veya 3 gün rehber öğretmenin bulunması. Derslerde her öğretmenin devlet malı duygusunu işlemesi ve öğrencilere her an izlendiği hissini verebilmeleri.

M 3. Veli eğitimlerinin yapılması, okumaya teşvik edilmesi.

M 4. Okulların en önemli sorunlarındandır. Okul kültürüne uygun olmayan davranış sergileyen öğrencilere çok sıkı ve çok yönlü bir rehberlik gerekmektedir. Meselenin çözümü aslında okulların topluma sağlayacağı en önemli katılardandır. Zira okulda yaşanan şiddet, akran zorbalığı, kural tanımazlık gibi davranışların pek çoğu bu tip öğrencilerin okul dışı hayatlarında da devam etmektedir. Dolaysıyla okulun akademik başarısı kadar önemli bir meseledir ve onun kadar önemsenmesi gereklidir.

Yapılacak ayrı bir rehberlik planı olmalı öğrencilerin toplumla barışık kalmaları için etkinlilere yer verilmeli, bu öğrencilere özelikle okulun hayatlarına etkisini somut olarak gösteren etkinliklere yer verilmeli. Bunun için de okullara bir bütçe verilmeli. (Örnek okul bu öğrencilere yönelik ücretsiz bir okul gezisi düzenleyebilmeli) Tabi bu tip öğrencilerin velileri mercek altına alınmalı, öğrencilerin davranışlarındaki alt nedenler tespit edilmeli.

M 5. Sevgi

M 6. Sınıf düzenini bozmada önce olumlu konuşmalar yapıyorum eğer anlamazsa devletin verdiği yasal yetkiler kullanılıyor, veliyi devreye sokuyorum. Çalışmaya teşvik konusunda

veliyi devreye sokuyorum, yakın takibe alıyorum, idreci olsam da sorun çözümleri verip takibini sağlıyorum. Öğrenci benim samimiyetime inandı mı çalışıyor.

M 7. En önemli şeyin öğrencilerin inancını kazanmak olduğunu düşünüyorum; bunun en iyi yolunun da onları birer birey olarak kabul etmek ve onların değerli olduğunu her alanda hissettirmek bunu hisseden çocuklar daha motive olacaktır.

Soru 3. a. Okulda veliler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?

Yukarıda yer alan 3.a. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda yönetim ve kişisel olmak üzere 2 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.6. Okulda bulunan veliler ile yaşanılan sorunlara dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Yönetim	Önyargı	2
	İletişim	2
Kişisel	İlgisizlik	3
	Duyarsızlık	3

Tablo 4.6'de görüldüğü gibi en yüksek tema "kişisel" ve en yüksek kod ise "ilgisizlik ve duyarsızlık" ifadeleri belirlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda M6 kodlu katılımcının veliler ile ilgi sorun yaşamadığını bildirdiği görülmüştür. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M1. Velilerin büyük çoğunluğunun öğrencisine ve okula karşı ilgisiz ve duyarsız olmaları.

M 2. Velilerimizin duyarsızlığı.

M 3. Veliler okula karşı ilgisiz

M 4. Velilerin okula karşı ilgisizliği en önemli sorundur. Oysa çoğun davranışlarında istendik değişiklikler; veli, öğretmen, okul arasındaki sağlıklı iletişime bağlıdır.

M 5. Ben merkezci yapıları var.

M 6. Velilerle ciddi bir sorun yaşamadım.

M 7. Velilerin okula karşı olan ön yargısı.

3.b. Okulda veliler ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?

Yukarıda yer alan 3.b. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda yönetim ve eğitim olmak üzere 2 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.7. Okulda bulunan öğrenciler ile yaşanılan sorunların çözümüne dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Yönetim	Çalışmalara dahil etme	5
	Veli ziyareti	2
Eğitim	Derse katılım	1
	İletişim	3

Tablo 4.7'de görüldüğü gibi en yüksek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "çalışmalara dahil etme" ifadeleri belirlenmiştir. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M1. Velilerle iletişim kurarak eğitimin önemini anlatmak. Okulda yapılan ders dışı etkinliklere velileri dahil ederek onların okula bakışını değiştirmek.

M 2. Veli gerginse çayımı ikram eder onu dinlerim yorum yapmam sakinleşir gider.

M 3. Okulun gelecek gençleri yetişmesi anlamında öneminin anlatılması

M 4. Veli ziyaretleri, okulun ve öğretmenin çocuğu sahiplendiği duygusunun veliye aktarılması, sürekli geri bildirimlere süreçte yer verilmesi.

M 5. Dünyanın onların etrafında dönmediğini davranışlarımla anlatırım.

M 6. Velilere birebir dokunmak gerekmektedir onlarla aynı sosyokültürel dili kullanmak onların okula karşı olan ön yargılarını da kırmaya yardımcı olacaktır.

M 7. Velilerimizin okulumuzun bir parçası olduğunu hissettirmek amacıyla okulda yapılacak aktivitelere katılmalarını sağlayabiliriz. Belli zamanlarda derslere girdirerek öğrencilerin sınıf ortamı davranışlarını görmelerini sağlayabiliriz

Soru 4. a. Okulda eğitim dışı çalışanlar ile yaşanılan sorunlar nelerdir?

Yukarıda yer alan 4.a. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda yönetim ve kişisel olmak üzere 2 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.8. Okulda bulunan eğitim dışı çalışanların sorunlarına dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Yönetim	Kadrosuz çalışma	4
	Maddi yetersizlik	3
Kişisel	Sık değişme	3
	Yetersizlik	2

Tablo 4.8'de görüldüğü gibi en yüksek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "kadrosuz çalışma" ifadeleri belirlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda M3 kodlu katılımcının eğitim dışı çalışan ile ilgi sorun yaşamadığını bildirdiği görülmüştür. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M1. Yeterli sayıda personelimizin olmaması veya sürekli olarak personelin değişmesi beraberinde sorular getirmektedir.

M 2. Kadrolu çalışanımız olmadığından her yıl ayrı bir çalışan ile çalışılması . İşi öğrenen çalışanın bir sonraki sene olmaması kısır döngüye sebep olmakta.

M 3. Eğitim dışı personelle ilgili herhangi bir sorun yaşanmamaktadır.

M 4. Yetersiz, işini bilmeyen, sürekli takip gerektiren kişiler.

M 5. Genellikle maddi sorunlarımız oluyor.

M 6. Şu ana kadar sorun yaşamadım.

M 7. Kendilerini okulda değersiz görmeleri ve okul ile olan bağlarının yeterince sağlam olmaması.

4.b. Okulda eğitim dışı çalışanlar ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?

Yukarıda yer alan 4.b. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda yönetim olmak üzere 1 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.9. Okulda eğitim dışı çalışanlar ile yaşanılan sorunların çözümüne dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Yönetim	Kadrolu çalışan ve bütçe	4
	Resmi kanallar	2
	Çalışmalara dahil etme	3

Tablo 4.9'da görüldüğü gibi tek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "kadrolu çalışan ve bütçe" ifadeleri belirlenmiştir. M 3 kodlu katılımcının sorun ve çözüm beyan etmediği görülmüştür. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M1. Yüz yüze görüşmeler yaparak durumun farkına varmasını sağlamak. Gerektiği zaman da resmi kanallarla görevini ve sorumluluklarını hatırlatmak.

M 2. Kadrolu çalışan olması bu sorunu çözer.

M 3. Eğitim dışı personelle ilgili herhangi bir sorun yaşanmamaktadır.

M 4. Okulda eğitim dışı çalışanların işe alınmadan önce çok ciddi bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Yaptıkları iş tanımı işe alınmadan önce belirtilmeli, gerçekten istekli olanlar alınmalıdır. Ayrıca TYP çalışanlarının alınması konusundaki en önemli kriter okul idarecilerin görüşü olmalı. İşini hakkıyla yapmayan/yapamayan çalışanlara tekrar tekrar görev verilmemeli.

M 5. MEB in bu konu ile ilgili bütçe ayırması gerekmektedir.

M 6. Okulun tüm etkinliklerinde onlara yer veririm, onlarla birlikte çay içer yemek yerim onlar da hiçbir işi aksatmaz

M 7. Onların görüş ve önerilerine değer verilmesi yapılacak eğitim çalışmalarının da yer yer içine dahil edilerek eğitimi kendilerine dert edinmeleri sağlamak.

Soru 5. a. MEB ile yaşanılan sorunlar nelerdir?

Yukarıda yer alan 5.a. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda maddi ve işleyiş olmak üzere 2 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.10. MEB ile yaşanan sorunlarına dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Maddi	Bütçe	1
İşleyiş	Prosedür fazlalığı	5
	Ortak karar almama	2

Tablo 4.10'da görüldüğü gibi en yüksek tema "işleyiş ve en yüksek kod ise "prosedür fazlalığı" ifadeleri belirlenmiştir. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M 1. Yazışmaların çok fazla olması, işlerin yavaş yürümesi. Tabana sorulmadan tüm okulların fiziki imkan ve kapasiteleri çok iyi durumda varsayılarak hareket edilmesi.

M 2. Yeni ortaya çıkan işler ile ilgili bilgilerin verilememesi, işlerin eksik olmasına ve tekrarlanmasına sebep olması.

M 3. Bakanlığın çıkarmış olduğu yönetmeliklerde muğlak ifadelerin bulunması

M 4. MEB oldukça önemli işlere imza atmaktadır. Ancak en önemli sıkıntı alana hakim olamamaktır. Sorunların çözümünde ihtiyaç hiyerarşisinin göz ardı edilmesi de en önemli sorunlardandır.

M 5. Bütçe sorunu.

M 6. Prosedür çokluğu.

M 7. Uygulanan politika ve projelerin aşağıdan yukarı oluşmaması ve taşra ile merkezdeki okulların aynı statüde değerlendirilmesi bu plan ve projelerin yapılırken uygulamada oldukça büyük sorunlar çıkarmaktadır.

5.b. MEB ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?

Yukarıda yer alan 5.b. soru cevaplarının değerlendirilmesi sonucunda yönetim olmak üzere 1 tema belirlenmiştir.

Tablo 4.11. MEB ile yaşanılan sorunların çözümüne dair nitel değerlendirme

Tema	**Kodlar**	**f**
Yönetim	Doğru ve hızlı iletişim	6
	Net ifade	2
	Uygun bütçe ayrılması	1

Tablo 4.11'de görüldüğü gibi tek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "doğru ve hızlı iletişim" ifadeleri belirlenmiştir. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

M 1. Bizden istenilen bilgi ve belgelere cevap vermek. İmkanımız ölçüsünde öğrencilere faydalı olmaya çalışmak.

M 2. Yeni gelişen olay ve işlerle ilgili bilgi sahibi kişilerin, gerek toplantı yoluyla gerekse iletişim yoluyla bu sorunu çözmeleri.

M 3. Yönetmelik, yönerge tarzı emir yazılarının net ifadeler olması

M 4. Bakanlığın yerel yönetimlerle yetki paylaşımı yapması, yerelde bazı sorunların daha hızlı çözüme kavuşacağına inanmaktayız. Yapılacak yatırımların planlı bir şekilde yapılması, mevcut okulların fiziki sorunlarına öncelik verilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca okullarda yaşanan personel eksikliğinin de göz önünde bulundurulması, okul müdürlerinin memur gibi çalışmalarının önüne geçilmesi elzemdir.

M 5. Her okula çeşitli faaliyetlerle ilgili bütçe planlaması yapılmalı.

M 6. Hedef akademik ve de akademik başarı olmalı ancak eğitim dışında enerjimizi harcadığımız çok yer var. Çözüm verilen işleri yapmak.

M 7. Okullarda uygulanan plan ve projeler uygulanırken her türlü koşullar göz önüne alınarak yapılmalı, gereksiz iş yükleri okulların üzerinden alınmalı ve yöneticilerin daha çok eğitim ve öğretime odaklanmaları sağlanmalı.

Soru 6. Eklemek istediğiniz başka bir sorun ve çözüm önerisi var mıdır?

Yukarıda yer alan "Eklemek istediğiniz başka bir sorun ve çözüm önerisi var mıdır" sorusuna verilen cevaplar aşağıda sunulmuştur.

M 1. Öğretmenlerin alanı dışında beceriler kazanmasını sağlamak olabilir. Bunu yaparken öğretmene yeterli zaman sağlanmalı. Ders saatleri azaltılmalı. Okullara ödenek verilmeli. Okul idareleri sadece eğitimle ilgilenmeli, eğitim dışında okulun çatısını nasıl yaptıracağını, fotokopi makinesini nasıl alacağını, tıkanan tuvaletlerin nasıl açılacağını vb. bunun gibi eğitimin dışında birçok sorula mücadele ederek zamanını ve enerjisini bunlara harcamamalı. Bakanlık okulların donanım, tadilat, tamirat vb. giderlerini çözmeli.

M 2. Okullarımızın genel olarak sorunu ödenek , çözümü ise yerel yönetimler olmalı.

M 3. Yok, teşekkürler.

M 4. Teşekkür eder, başarılar dileriz.

M 5. Sınıf geçmeler bu kadar kolay olmamamlı.5.sınıftan sonra çocuklar yeteneklerine göre yönlendirilmeli.

M 6. Ülkenin ve insanın gerçekleri vardır öğrencilerin tamamını akademik başarıya yönlendirmekten vaz geçmeliyiz ahlaki olarak yetiştirip gerçek hayata yönlendirmeliyiz.

M 7. Öğretmenler okulları seçebilirken okullar da öğretmen seçebilmeli fakat liyakat ile bu şekilde her okul kendi tanımını oluşturmalı bu eğer gerçekten liyakat çerçevesinde yapılırsa başarılı okul ortamları oluşturmak çok daha kolay olacaktır.

4.2. Tartışma, Sonuç Ve Öneriler

Nitel araştırma, incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlama uğraşı içinde olan bir yöntemdir (Klenke, 2016). Bir problemin çözümüne ilişkin gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanan nitel araştırma, daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir (Seale, 1999). Bu açıklamalar doğrultusunda çalışma öznel-yorumlayıcı bir yöntem olan nitel bir çalışma olarak yapılmıştır.

Çalışmaya dahil olan 7 katılımcının tümü erkek, 4'ü okul müdürü ve 3'ü de okul müdürü yardımcısıdır. 3 katılımcı 1-15 yıl ve 4 katılımcı 16 yıl ve üstü hizmet yılına sahiptir. Aynı okulda hizmet yılı değerlendirmesinde 4 kişi 1-5 yıl, 2 kişi 6-10 yıl ve 1 kişi 11 yıl ve üstüdür. Okulda hizmet veren öğretmen sayısı değerlendirmesinde ise 2 öğretmen 1-15 öğretmen ve 5 kişide 16 ve üstü öğretmen olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların hepsi okulda öğretmen, öğrenci, veli, eğitim dışı çalışan yada MEB ile ilgili en az birinden sorunları olduğu ve bunlara çözümler sunduğu görülmüştür.

"Okulda bulunan öğretmenler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?" sorusunda en yüksek tema "eğitim" ve en yüksek kod ise" ilerlemeye kapalı" görüşleri belirlenmiştir. M3 ve M5 kodlu katılımcıların öğretmenlerle ilgi sorun yaşamadıklarını bildirmişlerdir. "Okulda bulunan öğretmenler ile yaşanan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?" sorusunda en yüksek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "görev ve sorumluluk" ifadeleri olduğu görülmüştür.

"Okulda öğrenciler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?" sorusunda en yüksek tema "eğitim" ve en yüksek kod ise "ilgisizlik" olduğu belirlenmiştir. M5 kodlu katılımcının öğrenciler ile ilgi sorun yaşamadığını bildirmiştir. " Okulda öğrenciler ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?" sorusunda en yüksek tema "eğitim" ve en yüksek kod ise "rehberlik" olduğu görülmüştür.

" Okulda veliler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?" sorusunda en yüksek tema "kişisel" ve en yüksek kod ise "ilgisizlik ve duyarsızlık" cevapları belirlenmiştir. M6 kodlu katılımcının veliler ile ilgi sorun yaşamadığını bildirmiştir. "Okulda veliler ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?" sorusunda en yüksek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "çalışmalara dahil etme" cevapları belirlenmiştir.

"Okulda eğitim dışı çalışanlar ile yaşanılan sorunlar nelerdir?" sorusunda en yüksek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "kadrosuz çalışma" cevapları verilmiştir. M3 kodlu katılımcının eğitim dışı çalışan ile ilgi sorun yaşamadığını ifade etmiştir. "Okulda eğitim dışı çalışanlar ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?" sorusunda tek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "kadrolu çalışan ve bütçe" cevapları görülmüştür. M 3 kodlu katılımcının sorun ve çözüm beyan etmediği belirlenmiştir.

" MEB ile yaşanılan sorunlar nelerdir?" sorusunda en yüksek tema "işleyiş ve en yüksek kod ise "prosedür fazlalığı" cevapları belirlenmiştir. " MEB ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?" sorusunda tek tema "yönetim" ve en yüksek kod ise "doğru ve hızlı iletişim" cevabı görülmüştür.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda okul yöneticilerinin işleyiş, iletişim, yönetim gibi temel konularda sorunlar yaşadığı ve yaşanan bu sorunlara her birinin neredeyse ortak çözümler önerdiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar doğrulusunda geliştirilen öneriler "öneriler" başlığında verilmiştir.

5. ÖNERİLER

Çalışma sonucunda geliştirilen öneriler şu şekildedir:

- Öğretmenlerden verim alınmak isteniyorsa performans sistemi anlaşılır bir şekilde geliştirilmeli ve uygulanmalı.
- Cezalar maddi ve manevi olmalı. Örneğin emekliği yaklaşan bir öğretmenin kademe ilerlemesi cezası verilmesi çok bir anlam ifade etmez ancak maddi anlamda ceza verilmesi bence çok şey ifade eder.
- İl, İlçe Milli Eğitimlerinin kendilerini Bakanlık nezdinde iyi göstermek isteği okullara gereksiz yazışma , iş yükü ve psikolojik baskı olarak yansımaktadır. Bu kişilerin kendi şahıslarına değil de milletin şahsına hizmet etmeleri sağlanmalıdır.
- Velinin okula katkısı, desteği velinin keyfine bırakılmamalıdır. Okula gönderdiği çocuk devletin vatandaşı ve eğitiminden sorumlu olduğu kişi olsa da anne babalar tüm sorumluğu devlete yükleyerek eğitimden kendilerini olumsuzluklar dışında sıyırmalarına müsaade edilmemelidir. Öğrencisinin sorumluluğunun önemi ve gerekliliği veliye hissettirilmelidir.
- Yerel yönetimler eğitime katkı sağlamalıdır.
- Ülkemizde eğitimin tüm sorumluluğu sadece okullarda görev yapan öğretmenin sorumluluğunda olduğu sürece istenilen hedefe ulaşmak zaman alacaktır. Bu manada eğitimin tüm paydaşlarının kaliteli çıktı amacı güderek eğitimin içinde yer alması sağlanmalıdır.

6. KAYNAKÇA

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), 1-15.

Başaran, İ.E., Eğitime Giriş, Ankara, 1975, s.17.

Başaran, İ.E.,Örgütsel Davranışın Yönetimi, Ankara, 1982, s.6.

Creswell, J. W. (2002). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative. Prentice Hall Upper Saddle River, NJ.

Erdoğan, İ. Milli Eğitime Dair Mülahazalar (2.Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011.

Erdoğan, İ. ve Cüceloğlu, D. Öğretmen Olmak (9.Baskı), İstanbul: Final Kültür Yayıncılık, 2014.

Gümüşeli, A. İ. Eğitim ve Öğretim Yönetimi (1.Baskı). Ankara: Pegem Akademi, 2014

http://uretim.meb.gov.tr/EgitekHaber/s100/arsiv.html(19.12.2008)

Karabekiroğlu, K. Anne-Babalar için Ergen ve Ruh Sağlığı Rehberi. (1.Baskı). İstanbul: Say Yayınları, 2009.

Karasar, N. Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

Karip, E. Sınıf Yönetimi (8.Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık, 2009.

Klenke, K. (2016). Qualitative research in the study of leadership. Emerald Group Publishing Limited.

Küçükahmet, L., Öğretim İlke ve Yöntemleri, Ankara, 1995, s.s.1,2.

Öğel, K., Tarı, I. ve Eke, C.Y. (2006). Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme.17 İstanbul:

Sarı, M. C. Öğrenci ve Velilerin Okul Memnuniyeti, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon: 2008.

Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. Qualitative Inquiry, 5(4), 465-478.

Sönmez, V. Eğitim Bilimine Giriş (2.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.

Şişman, M. ve Taşdemir, İ. Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi (2.Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2008.

Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.

Yeniden Yayınları.

EKLER

Ek 1. Okul Yöneticileri Açısından Okullarda Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri Formu

Sayın yönetici; "**Okul Yöneticileri Açısından Okullarda Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri"**ne yönelik Yüksek Lisans Projesi için yapılan bu çalışmada aşağıda yer alan soruları cevaplamanızı istemekteyim.

Teşekkür ederim.

GÖRÜŞME FORMU

1. Cinsiyetiniz?
2. Okuldaki göreviniz nedir?
3. Hizmet yılınız ?
4. Okuldaki hizmet yılınız?
5. Okulunuzda öğretmen sayısı?

Karşılaşılan sorunlar ve çözümlere yönelik sorular

1. a. Okulda bulunan öğretmenler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?
   b.. Yaşanan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?
2. a. Okulda öğrenciler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?
   b. Okulda öğrenciler ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?
3. a. Okulda veliler ile yaşanılan sorunlar nelerdir?
   b. Okulda veliler ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?
4. a. Okulda eğitim dışı çalışanlar ile yaşanılan sorunlar nelerdir?
   b. Okulda eğitim dışı çalışanlar ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?
5. a. MEB ile yaşanılan sorunlar nelerdir?
   b. MEB ile yaşanılan sorunlara yönelik çözümleriniz nelerdir?
6. Eklemek istediğiniz başka bir sorun ve çözüm önerisi var mıdır?

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BESLENME ÇANTALARININ İNCELENMESİ

Selim ÖZTÜRK[1]
[1] Yıldız Teknik Üniversitesi, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, 0000-0001-6120-710X

ÖZET

Beslenme bütün canlıların hayatı boyunca önemli bir yere sahiptir. Doğumdan önce başlayıp ölüme kadar devam eden önemli alışkanlıklarımızdan biridir. Beslenme alışkanlığını, küçük yaşlarda doğru bir şekilde kazandırmak için ailelere büyük görevler düşmektedir. Yanlış beslenme alışkanlığı zamanla birçok rahatsızlığın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İlkokul öğrencileri okulda geçirdikleri zaman içerisinde en az bir öğünü okulda yemektedirler. Okulda geçirdikleri zaman içerisinde çoğunlukla ailelerin hazırladıkları beslenme çantasındaki yiyecekleri tüketmektedirler.

Bu çalışma öğrencilerin belenme çantalarındaki gıdaları farklı değişkenler açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Öğrencilerin vücut kitle endeksi hesaplanmış, beslenme çantasındaki gıdalar puanlanmış ve öğretmenlerin beslenme saati ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir.

Çalışmanın örneklemi; İstanbul ili Bağcılar ilçesindeki bir ilkokulda öğrenim gören 4. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Ayrıca aynı okuldaki 4. Sınıf öğretmenlerinin beslenme çantasının içeriği ile görüşleri çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın veri toplamı aracına ilişkin; öğrencilerin beslenme çantasındaki içeriklerle ilgili gözlem formu tutulmuştur. Öğretmenlerle de beslenme saati ile ilgili düşüncelerini almak için görüşme yapılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler sonucunda beslenme çantalarının gelişigüzel hazırlandığı, velilerin beslenme ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin beslenme çantalarının içerik puanı da oldukça düşük çıkmıştır. Öğretmenlerin verdiği yanıtlardan çalışmanın sonucunun desteklendiği görülmüştür

Anahtar Kelimeler: Öğrenci, besin, beslenme çantası

1. GİRİŞ

Ülkemizde son zamanlarda değişen hayat şartlarının etkisiyle, insanların beslenme ile ilgili bilgi eksikliği olduğu gözlemlenmektedir. İnsanlarımız yediklerine içtiklerine dikkat etmemekte, yetersiz beslenmektedir. Hareketsiz yaşam ve sağlıksız beslenme sonucunda obezite görülme oranı da artmaktadır. Sağlıklı bir hayat sürmek için vücuda alınan enerji, vücudun harcadığı enerjiden fazla olmamalıdır. Alınan enerjinin fazla olduğu durumlarda, fazla enerji vücutta depolanmaktadır. Bu da obezieteye sebep olmaktadır. İlkokul çağından itibaren çocuklar geçmiş dönenmedeki alışkanlıklarını değiştirmekte, yeni alışkanlıklar edinmektedirler. Bunlardan biri de beslenme düzeninde meydana gelen değişimlerdir. Okul çağının başlangıcında kazanılan sağlıklı beslenme alışkanlığı bireylerin kaliteli bir yaşam sürmesini sağlayacaktır. İlkokul döneminde öğrencilerin büyüme ve gelişmesi hızlıdır. Daha fazla enerjiye ihtiyaç duyan çocuklar için okulda yapılan beslenme önemli bir yer tutmaktadır.

Okulda kazandırılan sağlıklı beslenme alışkanlığı, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkması muhtemel hastalıkları önlemekte son derece önemli bir etkiye sahiptir. Beslenme bilinci kazanması için öğrenciler bilgilendirilmelidir. Okul, aile ve sivil toplum örgütleri iş birliği yaparak sağlıklı beslenme alışkanlığı kazandırabilirler. Ülkemizde eğitim gören öğrenciler için okullarda beslenme eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Yabancı ülkelerden bazıları, okullarda öğrencilere üç ana öğünden bir öğünü veya iki öğünü okulda vermektedir. Ülkemizde özel okullar dışında öğrencilere yemek verilmemektedir. Öğrenciler yemek ihtiyacını evden getirdikleri beslenme çantalarıyla, okul kantininden aldıkları yiyeceklerle karşılamaktadırlar. İlkokul çağındaki çocukların beslenme biçimi yetişkinlerle benzerlik göstermektedir. Bu çağdaki çocuklar için sağlıklı beslenme alışkanlığının kazandırılması çok önemlidir. Okullarda amaç bu beslenme alışkanlığını kazandırmak olmalıdır. İlkokul çocukları ailelerindeki bireylerle aynı yemekleri tüketebilirler fakat aldıkları besin miktarı aynı derecede olmamalıdır. Okul çağı çocuklarında ki beslenme ile ilgili amaç sağlıklı büyüme ve gelişmeyi sağlamaktır. Bununla birlikte iyi bir kemik gelişimi, bilişsel aktivite ve okul başarısında artış, ileri yaşlarda meydana çıkabilecek birtakım hastalıklarının önüne geçmektir (Demirezen ve Coşansu, 2005). Çocuklarda obezite sorunu günümüzün en önemli sağlık sorunları arasındadır. Pandemi nedeniyle okulların açılamaması bu sorunu daha da artacağının habercisidir. Okul ortamında hareket eden, enerjisini atan çocuklar salgın nedeniyle evlerine kapanmakta ve hareketsiz kalmaktadırlar. Sonuç olarak okul çağındaki öğrencilerin beslenme alışkanlıkları, büyüme ve gelişmeyi, akademik başarıyı etkilemektedir. Yetersiz beslenme, bilinçsiz beslenme sonucu obezite, diyabet diğer rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Belirttiğimiz durumlardan dolayı bu çalışmada ilkokul öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarını incelemek ve ailenin etkisini incelmeye çalıştık.

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli: Bu çalışma ilkokul 4. Sınıf öğrencilerinin beslenme çantasında getirdikleri yiyecekleri çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem: Araştırmanın evreni; İstanbul ili Bağcılar ilçesinde bulunan Vali Cahit Bayar ilkokulundaki öğretmen ve öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları: Gözlem formu ve yarıyapılandırılmış görüşme formu.

Araştırmaya katılan öğrencilerin beslenme çantaları gözlemlenmiş, içindeki gıdalar gözlem formu ile tespit edilmiştir. Değerlendirme için beslenme saatinde çantalardaki gıdalar puanlanmıştır. Bir öğrencinin beslenme saatinde yeterli ve dengeli beslenmesi için dört adet besin grubundan da (süt ve sütten yapılan besinler; et, yumurta ve kuru baklagiller; tahıl ürünleri; sebze ve meyve) tüketmesi gerekmektedir. Yapılan puanlamada her besin grubuna 2'şer puan verilmiştir. Yani bir öğrencinin sağlıklı beslenmesi için bir günde toplam 8 puan alması gerekmektedir (Turan, 2008; Şimşek, Yabancı ve Turan, 2009).Çalışmada 4. Sınıfa giden 30 öğrenci , 18 gün mart ayında, 2 gün ise nisan ayında olmak üzere 20 gün gözlemlenmiştir. Bir öğrenci haftada iki gün okula geldiği için bu sürede, öğrencilerin 10 gün beslenme çantası gözlemlenmiştir. Bir öğrencinin doğru beslenme yapabilmesi için günde 8 puan, 10 günde 80 puan alması gerekmektedir.

Bu çalışmada ise nitel verileri elde etmek adına yarıyapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarıyapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış görüşme tekniğine kıyasla

daha esnek, yapılandırılmamış görüşme tekniğinden ise daha katıdır. Bu nedenle; detaylı bilgi sağlamaya, karşı tarafın konu ile ilgili fikirlerini dile getirmesine ve belirli çerçevede sorular sorulduğu için analiz açısından da daha kolaydır (Çetin, 2016)

3.BULGULAR

Çalışmadaki öğrencilerin beslenme çantalarındaki yiyeceklerin içeriğini incelemek adına gözlem formu kullanılmıştır. Öğrencilerin beslenme çantalarını puanlamak için beslenme saatinde tükettikleri yiyecekler puanlanmıştır. Dört temel besin grubunun her birine 2 puan verilmiştir. Yapılan puanlamaya göre öğrenci en fazla 8 puan alabilir. Çalışmada her öğrencinin beslenme çantasındaki gıdalar 10 gün boyunca gözlemlenmiştir. Salgın sebebiyle öğrenciler haftada 2 gün okula geldikleri için 5 hafta boyunca öğrenciler gözlemlenmiştir.Beslenme çantasındaki gıdalar puanlanırken minimum, maksimum ve ortalama değerler bulunmuştur.

Çizelge 1: Beslenme çantası puan tablosu.

Beslenme Çantası Puanları	N	Ortalama	Minimum	Maksimum
	30	56,26	48	66

Sonuçlar incelendiğinde en yüksek değerin 66 olduğu görülmektedir. 10 gün boyunca gözlemlediğimiz öğrencinin dengeli ve düzenli beslendiğini söyleyebilmemiz için 80 puan alması gerekmektedir. Çalışmada alınan minimum değer ise 48'dir. Bu değer 10 gün için düşük düzeydedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin ortalama değeri 56,26'dır. Tablodaki verilere göre beslenme çantasındaki puanların oldukça düşük olduğu söylenebilir. Beslenme çantasındaki yiyeceklere bakıldığında öğrenciler en çok tahıl grubu yiyecekleri (tost, simit, poğaça, ekmek vb) tükettikleri söylenebilir. Tahıl gurubundan sonra en fazla meyve suyu ve meyve sebze tükettikleri görülmektedir. En az et ürünleri, kurubaklagil ve yağlı tohumlar tüketilmektedir. Gözlem sonuçlarına göre öğrenciler kapalı kutularda satılan meyve sularını çok tüketmektedirler. Ayrıca simit poğaça açma gibi ev yapımı olmayan gıdalar da çok tüketilmektedir. Verilere bakarak beslenme çantalarının yetersiz olduğu, öğrencilerin dört temel besin grubundan yeterli düzeyde faydalanamadıkları görülmektedir.

Çalışmada; sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin sınıfta yaptıkları beslenme ile ilgili düşüncelerini öğrenmek adına yarıyapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. 4. Sınıf okutan 10 sınıf öğretmeninin görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin ortak görüşü; beslenme çantasının bilinçli hazırlanmadığı, velilerin beslenme konusunda eksikliklerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Veli toplantılarında öğretmenlerin beslenme konusunda bilgi verdikleri, haftalık beslenme listesi hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Beslenme çantalarının içeriğine bakıldığında; tost, simit, poğaça, ekmek arası gibi yiyecekleri çokça tükettikleri, hazır gıdalara yöneldikleri görülmektedir. Beslenme saatinde öğretmenlerin genel olarak teneffüste öğrencilerle birlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu şekilde öğrencilerin beslenme yaparken olumuz davranışlar göstermesinin önüne geçilmiştir. Öğretmenler sınıfta yapılan beslenme ile ilgili öğretmenler devlet desteğinde gıda takviyesi önerisini sunmuşlardır. Genel olarak bakıldığında ekonomik sebeplerin de beslenme çantası hazırlamada etkili olduğu görülmekte, öğrenciler eşit şartlarda beslenme yapamamaktadırlar.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ilkokul öğrencilerinin beslenme saatinde tükettikleri gıdaları farklı açılardan incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma için İstanbul ili Bağcılar ilçesinden bir ilkokuldaki 30 öğrenci ve 10 öğretmen seçilmiştir. Öğrencilerin sınıfa getirdikleri beslenme çantaları 10 gün boyunca gözlemlenmiş ve tablo haline getirilmiştir. Öğrencilerin yeterli ve dengeli beslenme konusundaki seviyesini tespit etmek için beslenme çantalarındaki gıdalar gruplandırılmış ve puanlanmıştır. Beslenme çantalarında ortalama puan 56,26'dır. Bu sonuç 10 gün için oldukça düşüktür. On gün için alınabilecek en yüksek puan 80'dir. Bu sonuçlara bakarak öğrencilerin beslenme saatinde yeterli ve dengeli beslenmediklerini söyleyebiliriz. Beslenme çantalarında ağırlıklı olarak tahıl grubu gıdalar gözlemlenmiştir. Öğrenciler her besin grubundan yeteri kadar alamamaktadır. Türkmenoğlu (2007) da çalışmasında buna benzer olarak 9 – 12 yaş arası öğrencilerinde yaklaşık olarak % 60' ının sebze sevmedikleri, her gün hamurlu gıdalar tükettiklerini saptamıştır. Bu sonuçlara bakarak ilkokul öğrencilerinin beslenme saatinde yetersiz beslendiklerini söyleyebiliriz.

Çalışmada kullanılan örneklem 30 öğrenci ile sınırlıdır, sayı arttırılabilir.

Farklı yaşlarda öğrenciler seçilerek aralarında kıyaslama yapılabilir.

Çalışmada pandeminin olumsuz etkileri de gözlemlenmiştir.

Pandemi bitince çalışma daha sağlıklı yürütülebilir.

Veliler beslenme konusunda eğitilebilir ve sonuçları tekrar kontrol edilebilir.

Öğretmenlere beslenme konusunda eğitimler verilebilir.

Hayat Bilgisi ve Fen Bilimleri derslerinde beslenme konularına daha çok yer verilebilir.

Tek taraflı beslenmeyi önlemek adına sebze meyve fiyatlarının düşmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Çetin, O. (2016). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. URL: https://oguzcetin.gen.tr/nitel-bir-arastirma-teknigi-gorusme.html (Erişim: 19 Temmuz 2019).

Demirezen, E. ve Coşansu, G. (2005). Adölesan Çağı Öğrencilerde Beslenme Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, 14(8), 176*.

Kösedağ, İ. (2019). İlkokul Öğrencilerinin Beslenme Çantaları İçeriğinin Farklı Değişkenler Açısından İrdelenmesi: Bursa Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkeir.

Turan, Ş. (2008). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Beslenme Çantalarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,* Ankara.

Türkmenoğlu, G. (2007). 9 – 12 Yaş Öğrencilerin Beslenme Alışkanlıkları, Yüksek Lisans Tezi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,* Ankara.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN EĞİTSEL OYUNA BAKIŞ AÇISI VE KULLANIMI

Tuğçe AĞBULUT[1] , Doç.Dr. Mustafa Başaran[2]

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, Sınıf Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans

ORCID NO:0000-0001-9082-3155

[2]Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi

ORCID NO:0000-0003-1684-5852

ÖZET

Günümüz eğitim sisteminin görevi sadece öğrenciye bilgi vermek ve öğrencinin derslerden geçmesini sağlanması değildir. Öğrencileri geleceğe hazırlamak, onların insan ilişkilerinde saygı, sevgi çerçevesinde iletişim kurmasını sağlamaktadır. Bu yüzden sürekli gelişen ve değişen dünyada eğitim sitemi de değişim göstermektedir. Zamanla değişen eğitim sitemleri için öğretim yöntemleri, eğitimde kullanılan araç ve gereçler gibi pek çok şey değişmektedir. Diğer taraftan eğitimin temelleri günümüze ait olmamakla birlikte çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bir çocuğun eğitimi önce ailede başlar sonra okulda devam eder. Bir çocuk okula başladığında daha oyun çağında olduğundan tamamen derslerine odaklanması zor olabilmektedir. Bu bağlamda çocuğu okula alıştırmak okulda verilen eğitimin nasıl yapılması gerektiği hakkında düşünmeye neden olmuştur. Bu yüzden çocuk için hem hak hem de ihtiyaç olan oyunun eğitim hayatına girmesi de değişen eğitim sisteminin bir getirisi olmuştur. Oyunlar çocuklarda sadece boş vakit doldurmak için yapılan aktivite olarak kullanılmamakta okullarda eğitim içinde bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu araştırmada oyun kavramı, eğitsel oyunlar üzerinde durulmuştur. Araştırmacı tarafından hazırlanan veri toplama formu ile açık uçlu sorular sorulmuş ve sınıf öğretmenlerinin eğitsel oyunlar hakkındaki düşünceleri incelenmiştir. Nitel bir araştırma olan çalışmanın sonucuna göre öğretmenlerin eğitsel oyunlara bakış açısı olumlu bulunmuş olsa da eğitsel oyunların sınıf mevcudunun kalabalık olması ve materyal eksiğinden dolayı sınıf için öğretiminde yeteri kadar kullanılamadığı ve eğitsel oyun hakkında eğitim almak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Eğitsel Oyunlar, Eğitimde Eğitsel Oyun

CLASS TEACHERS' PERSPECTIVE AND USE OF EDUCATIONAL GAME

ABSTRACT

The task of today's education system is not only to inform the student and to ensure that the student passes the lessons. Preparing students for the future enables them to communicate within the framework of respect and love in human relations. Therefore, the education system also changes in the constantly developing and changing world. Many things change over time, such as teaching methods, tools and equipment used in education for educational systems that change over time. On the other hand, the foundations of education do not belong to the present day, but date back to ancient times. A child's education begins in the family and then continues at school. When a child starts school, it can be difficult for him to focus completely on his lessons since he is still in the playing age. In this context, accustoming the child to school has led to thinking about how the education given at school should be done. For this reason, the inclusion of play, which is both a right and a need for children, has also been a result of the changing education system. Games are not only used as an activity for children to fill their spare time, but they have started to be used as a tool in education in schools.

In this research, the concept of game and educational games are emphasized. With the data collection form prepared by the researcher, open-ended questions were asked and the thoughts of the classroom teachers about educational games were examined. According to the result of the study, which is a qualitative research, although the teachers' perspective on educational games was found to be positive, it was concluded that the educational games could not be used enough in teaching for the classroom due to the crowded class size and lack of materials and they wanted to receive training about educational games.

Keywords: Game, Educational Games, Educational Game in Education

GİRİŞ

Oyunların ders aracı olarak eğitim ve öğretim hayatında kullanılması bir taraftan avantaj sağlarken diğer taraftan ilgili kişileri zorlamaktadır. Bunun nedeni ise her okuyanın direkt olarak eğitim ortamına entegre edilememesi olmaktadır. Eğitim bilimciler oyunların derse uygun hale getirilmesinde ve dersin bir parçası olmasında bazı zorluklar yaşamaktadır (Gee, 2005: 33-37). Öğretmenlerin bazıları her öğretim tekniği için her alanda hem öğretmenin hem öğrencinin ihtiyacını karşılayabilecek oyunların oluşturulması ya da bulunması için bir beklenti içine girmektedir. Diğer taraftan yine öğretmenlerin bazıları oyunların her ortamda ve her okulda şartlar gereği kullanılamayacağından oyunların öğretim yöntemlerinin içine girmesine sıcak bakmadıkları söylenebilir (Van Rosmalen ve Westera, 2012: 564-577).

Teknolojinin gelişmesi ve dünyadaki diğer hızlı gelişimler günlük hayatımızda bazı sorunlara neden olmuştur. Mesela anne ve babalar çocukların bir şey yaparken motive olmadığından bahseder. Aklı telefonla televizyonda ya da sokakta olabilir. Bu sorun aynı şekilde okulda da devam etmektedir. Okulda da öğretmenlerin en büyük problemi sınıf içerisinde öğrencilerin motivasyonunu sağlayamamaları dolaylı olsa da bu durum öğrencisinin

öğretim sırasında kopmalar yaşamasına neden olmaktadır. Bu yüzden eğitimcilerin öğrencilerini öğretim ortamına dâhil edebileceği aktiviteler geliştirmesi gerekmektedir. Bir öğrencinin öğretim ortamında aktif olması öğretmenine ve sınıfına duyduğu bağlılığı arttıracaktır. Böylelikle öğrenim süreci öğrenci ve öğretmen için daha eğlenceli olacaktır. "Oyun", "teknoloji" ve bunun gibi daha birçok yöntemi öğrencisi sınıfta aktifleştirip öğretim sürecini kolaylaştırarak daha derin öğrenmenin olmasına yardımcı olacaktır (Kumar ve Khurana, 2012).

Sınıf içerisinde düz anlatım şeklinde sadece anlatım yapıldığında öğrenci bir süre sonra sıkılmaktadır. Sıkılmaya başladığı anda öğrenci için verimli olan eğitimin kalitesi düşme aşamasına geçmektedir. Öğrenci için öğrenmenin daha zor aşamasında bu noktada başlamaktadır. Bu süreçte yaşanan zorluklar göz önünde bulundurulduğunda öğrenme süresinin daha renkli daha eğlenceli hale getirilmesi için ilk adım "oyun" olarak düşünülmektedir. Ribeiro ve diğerlerine göre (2011), oyun okulda öğrenme sürecinin bir parçası ve öğrenme işini kolaylaştıran tamamlayıcı bir parça olarak düşünülebilir.

Özellikle son zamanlarda oyunlaştırma oyun ile öğretmen gibi kavramlar eğitimciler için birer ilgi noktası haline geldi. Sınıf öğretmenleri de bu alanda kendilerini geliştirmek istemekte ve eğitimde oyun kavramını eğitsel olarak kullanmak istemektedir. 2000'li yıllara geldiğimizde oyun eğitimin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Aksoy vd. (2011) oyunun hayatımızın her döneminde varlığını koruyan ve her yaş için farklı nedenler ile kullanılan yapılar olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada da oyun, eğitsel oyunlar, eğitsel oyunların eğitimdeki başarısı, eğitim ortamlarında oyunun önemi çocuğun oyun hakkı gibi konular üzerinde durulmuştur. Araştırma kapsamında sınıf öğretmenlerin eğitsel oyunlara bakış açısı ve eğitsel oyunların kullanımı konulu anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada sonuçları çalışmanın bulgular kısmında detaylı bir şekilde verilmiştir.

Araştırmanın Problemi

Eğitimde en eski öğretim tekniği olan düz anlatım zamanla yeni yeni öğretim yöntemleri ile zenginleştirilmiştir. Özellikle teknolojinin gelişimi ile okullara yeni araç ve gereçler kazandırılmış öğretmenlerin bunları dersler esasında kullanmaları istenmiştir. Zaman içinde öğrencilerin bu araç gereçlere alışması nedeniyle sürekli olarak çağımız gerekliliği nedeniyle araç gerekler ve öğretim teknikleri de değişim göstermiştir. Bu amaçla öğretmenlerin de kullandığı yöntemlerin değişime neden olduğu söylenebilir. Öğretim yöntemlerinin kullanımına avantajlarına ya da dezavantajlarına yönelik çok sayıda kaynak mevcut olmasına karşın eğitimde oyun kullanımı, eğitsel oyunların eğitime kazandırılmasına yönelik az sayıda kaynak vardır. Araştırmada da eğitsel oyunların eğitimdeki durumuna yönelik çalışılmıştır. Araştırmaya ilişkin problemler aşağıda verilmiştir:

- Sınıf öğretmenlerinin eğitsel oyun hakkındaki görüşleri nelerdir?
- Sınıf öğretmenlerinin eğitsel oyunların kullanımı hakkındaki görüşleri nelerdir?
- Sınıf öğretmenlerin eğitsel oyun tasarımı ile ilgili düşünceleri ve yaşadığı sorunlar nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Öğrencilerin derse olan ilgisini arttırmak, derste öğrenim sürecini kolaylaştırmak, eğitim ve öğretimin kalitesini arttırmak için birçok araştırma yapılmaktadır. Öğretim teknikleri üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra öğrencinin dersteki akademik başarısını etkileyen her

türlü konu üzerinde faklı çalışmalar mevcuttur. Ancak oyun kavramı eğitimde oyunun kullanılması çok eski olmadığı için eğitim alanında oyunlaştırmanın ve eğitsel oyunların öğrencinin öğretmenin hayatına girmesine dair yapılan çalışmaların daha kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın amacı kısıtlı olan bu alanda literatüre katkı sağlayacak bir araştırma olmasıdır. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin eğitsel oyuna bakış açısına dair görüşleri tespit edilmeye çalışılmış ve eğitsel oyunların eğitimde ve öğretimde ne kadar kullanıldığı tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Araştırmada kullanılan anket formu sadece İstanbul ilindeki öğretmenlere ulaştırılmıştır.
- Araştırma da sadece sınıf öğretmenleri ile çalışılmıştır.
- Pandemi nedeniyle yüz yüze görüşme tekniği ile veri toplanamaması nedeniyle veriler online platform ile elde edilmiştir.

Araştırma bir aylık veri toplama süresi ile sınırlıdır.

Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırmanın varsayımları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Araştırmada araştırmacı tarafından hazırlanan sorulara araştırmaya katılan katılımcılar tarafından doğru cevap verdiği varsayılmıştır.
- Araştırmaya katılan örneklemin evreni temsil edebilme yeteneğinin sağlandığı varsayılmıştır.

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmanın evreni, araştırmanın örneklemi ve araştırmacı tarafından oluşturulan veri toplama araçları hakkında bilgiler verilmektedir. Araştırmada nitel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Sorular açık uçlu olduğu için öğretmenler kendilerince cevaplamışlardır. Araştırmacı tarafından hazırlanan formda öğretmen görüşleri toplanması amaçlanmıştır.

2.1. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Nitel olan veri toplama aracında açık uçlu sorular sorulmuştur. Öğretmenler açık uçlu sorulara bireyler olarak cevap vermiştir. Ayrıca veri toplama aracında öğretmenlerin cinsiyeti ve eğitim durumları gibi demografik özelliklerin olduğu Kişisel Bilgi Formu sorulmuştur. Öğretmenlerin eğitsel oyun hakkındaki görüşleri ise ikinci bölümde yer almaktadır. Öğretmenlerin veri toplama formunda eğitsel oyunlar ile ilgili görüşleri aşağıdaki sorular ile elde edilmiştir:

1. Eğitsel oyunun öğrencilere faydaları hakkında neler düşünüyorsunuz?
2. Eğitsel oyunu en çok hangi derste kullanıyorsunuz? Neden?
3. Sizce etkin öğrenme araçlarından biri eğitsel oyunlar sayılabilir mi? Neden?
4. Sizce eğitsel oyunların akademik başarıya etkisi nelerdir?
5. Eğitsel oyun tasarlarken nelere dikkat ediyorsunuz? Hangi dersler için eğitsel oyun tasarlıyorsunuz?
6. Eğitsel oyunu değerlendirme kriterleriniz nelerdir?
7. Eğitsel oyunlar da kendinizi yeterli görmediğiniz noktalar nelerdir?
8. Eğitsel oyun kullanırken zorlandığınız yerler nelerdir?

9. Eğitsel oyunlar hakkında eğitim almak ister miydiniz? Neden?
10. Eğitsel oyunları daha çok kullanmak için nelere ihtiyacınız var?
11. Eğitsel oyun hakkında eklemek istedikleriniz nelerdir?

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evreni; Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, Türkiye'nin İstanbul ilinde bulunan sosyo-ekonomik düzeyi orta seviyede olan ilköğretim okulunun öğretmenleri oluşturmuştur. Evrenden seçilen örneklem basit şans örneklemesi ile seçilmiştir. Tesadüfi olarak seçilen örneklemde online sistemler sayesinde ulaşılmıştır. Gönüllülük esasına dayandığı için sadece gönüllü olanlar cevaplamıştır.

2.3. Veri Toplanması

Araştırmada hedef kitleden olan öğretmenlere sosyal medya aracılığı ile ulaşılmıştır. Araştırmacı tarafından öğretmenlere iletilen araştırma formunda veri toplanması online sistemler ile sağlanmıştır. Özellikle telefon ve bilgisayar kullanarak veri girişleri cevaplayanlar tarafından yapılmıştır. Veriler toplanırken cevaplayanların samimi cevap verdikleri varsayılmıştır. Ayrıca veri toplama aşamasında pandemi nedeniyle yüz yüze görüşmeler sağlanamamıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Öğretmenlerin görüşlerinden alınan cevaplar sözel olduğu için önce cevaplardan kavramsal olabilecek şekilde birleştirmeler yapılmıştır. Nitel verilerin analizinde cümlelerden aynı anlama gelebilecek kavramlar bir çatı altında toplanmıştır. Araştırmacı tarafından cevaplar tek tek incelenmiş ve toplanan cevapların sayısı nicel olarak verilmiştir. Bulgular bölümünde öncelikle katılımcılara ilişkin demografik özelliklerin dağılımı frekans olarak verilmiştir.

3.BULGULAR

Araştırmaya ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Çizelge 19: Araştırmaya Katılan Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Sayı
Cinsiyet	Kadın	22
	Erkek	8
Eğitim durumu	Lisans	18
	Yüksek lisans	12
Hizmet yılı	1-5 yıl	2
	5-10 yıl	16
	10-20 yıl	12

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin dağılım Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 20: Öğretmenlerin Eğitsel Oyunun Öğrencilere Faydaları Hakkındaki Görüşleri

	Sayı
Kalıcı öğrenme	4
Güdüleme	6
Öğrenileni pekiştirme ve tekrar edebilme	4
Sosyalleşme	4
Kendini gösterme	4
Yararlı/olumlu bir etki	12
Öğrenme sürecini hızlandırma	4
Eğlenerek öğrenme	6
Verimli	2
Yetersiz	1

Öğretmenlerin eğitsel oyunun öğrencilere faydaları hakkındaki görüşleri incelendiğinde, öğretmenler eğitsel oyunların yaralı ve olumlu bir etkisinin olduğunu (12), öğrenciyi güdülediğini (6), öğrencinin eğlenerek öğrendiğini sağladığını (6), öğrencinin kalıcı öğrenme, öğrenileni pekiştirme, sosyalleşme sağladığını ve kendini gösterebildiğini (4), ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin yorumları eğitsel oyunlar hakkındaki görüşlerin yaralı ve olumlu bir araç olduğunu gösteriyor (Çizelge 2).

Çizelge 21: Öğretmenlerin Eğitsel Oyunları En Çok Kullandığı Dersler

Dersler	Sayı	Nedenler
Matematik	12	Kalıcılığı yüksek olması Soyut kavramların daha iyi öğretilmesini sağlaması Dersi daha eğlenceli hale getirmesi Konuları günlük hayat ile ilişkilendirebilmesi Dersi pekiştirmeyi sağlıyor
Müzik	2	Dersi daha eğlenceli hale getirmesi
Fen Bilimleri	4	Dersi pekiştirmeyi sağlıyor
Türkçe	6	Soyut kavramların daha iyi öğretilmesini sağlaması Dersi daha eğlenceli hale getirmesi Konuları günlük hayat ile ilişkilendirebilmesi
Sosyal bilgisi	2	Öğretici ve dersi eğlenceli kılıyor
Hayat bilgisi	2	Öğretici ve dersi eğlenceli kılıyor
Beden eğitimi	4	Dersi eğlenceli ve daha rahat kılıyor
Tüm dersler	10	Öğretici

Öğretmenlerin eğitsel oyunları kullandığı dersler ve nedenleri incelendiğinde, öğretmenin eğitsel oyunu en çok matematik (12) ve Türkçe (6) dersinde kullandığı tespit edilmiştir. Derslerde eğitsel oyunların kullanılmasının nedenleri incelendiğinde ise öğrenmede

kalıcılığı yüksek tutması, soyut kavramları daha iyi öğretmesi, dersleri öğretici ve eğlenceli kılması, konuları günlük hayatla pekiştirmesi gibi nedenlerin çoğunlukta olduğu görülmüştür (Çizelge 3).

Çizelge 22: Eğitsel Oyun Hakkındaki Tutumları

Sayı	Evet	Hayır	Fikrim yok
3. Sizce etkin öğrenme araçlarından biri eğitsel oyunlar sayılabilir mi?	26	2	2
	Pozitif	**Negatif**	**Fikrim Yok**
4. Sizce eğitsel oyunların akademik başarıya etkisi nasıl?	28	---	2

Öğretmenlerin eğitsel oyunun hakkındaki tutumları incelendiğinde öğretmenlerin hemen hemen tamamı eğitsel oyunu etkin öğrenme araçlarından biri sayılabileceğini (26); eğitsel oyunun akademik başarıya etkisinin pozitif olduğu düşündüğünü (28) ifade etmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 23: Eğitsel Oyunların Akademik Başarıya Etkileri

	Sayı
Kalıcı öğrenme	12
Kolay öğrenme	2
Öğrenmeyi teşvik eme	4
Sosyalleşme	2
Destekleyici	2
Yararlı/olumlu bir etki	12
Eğlenceli öğrenme	4
Öğretmenin kendisini yetiştirmesi ve teknolojisi ile ilgilenmesi açısından önemli	2

Öğretmenlerin eğitsel oyunun öğrencilerin akademik başarısına etkilerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, öğretmenler eğitsel oyunların yaralı ve olumlu bir etkisinin olduğunu (12), öğrencinin kalıcı öğrenmesini sağladığı (12), öğrenciyi teşvik ettiği (6), öğrencinin eğlenerek öğrendiğini sağladığını (4), öğrencinin kolay öğrenmesine yardımcı olduğu (2), destekleyici olduğu (2) ve öğrenciyi sosyalleştirdiği (2) görüşlerini belirtmiştir (Çizelge 5).

Çizelge 24: Öğretmenlerin Eğitsel Oyun Tasarlarken Dikkat Ettiği Faktörler

	Sayı
Çocukların ilgisini çekecek şekilde düzenleme yapılması	4
Kazanımla ilgili olması	2
Çocukların düzeylerine uygun olması	10
Öğretici olması, bilgiyi kalıcı hale getirebilmesine	6

Çocuğun aktif olarak oyuna dahil olabilmesi	4
Eğlenceli olmasına	4
Konuya ve amaca uygun olmasına	6
Kolay tasarlanıp, ders süresinde uygulanabilir olması	6

Öğretmenlerin eğitsel oyun tasarlarken dikkat ettiği faktörlerin dağılımı incelendiğinde en çok çocukların düzeyine uygun olmasına (10) dikkat edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca oyunun konuya ve amaca uygun olmasına (6), oyunun kolay tasarlanıp ders süresinde uygulanabilir olmasına (6), öğretici, bilgiyi kalıcı hale getirebilmesine (6), çocukların ilgisini çekebilmesine (4), oyun içinde çocuğun aktif olarak yer alabilmesine (6), oyunun eğlenceli olmasına (6) dikkat ettiğini ifade etmiştir (Çizelge 6).

Çizelge 25: Öğretmenlerin Eğitsel Oyunu Değerlendirme Kriterleri

	Sayı
Hedefe uygun olması	4
Öğrencinin istekli katılım göstermesi	6
Öğrencinin anlayabilmesi, uygulayabilmesi	6
Akademik başarısı	6
Öğrencinin eğlenmesi	8
Kalıcı öğrenme sağlaması	6
Konuyu somutlaştırması ve kargaşayı önlemesi	2
Eğitsel oyunu düzenli bir şekilde oynamak	2

Öğretmenlerin eğitsel oyun değerlendirme kriterlerinin dağılımı incelendiğinde en çok öğrencinin eğlenebilmesi, eğlenerek öğrenebilmesine (8) dikkat edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca oyuna öğrencinin istekli katılım göstermesi (6), öğrencinin oyunu anlayabilmesi ve uygulayabilmesi (6), öğrencinin akademik başarısına olumlu etki göstermesi (6), öğrenme sürecinin kalıcı olması (6) gibi diğer kriterlere de dikkat edildiği görülmüştür (Çizelge 7).

Çizelge 26: Öğretmenlerin Eğitsel Oyunlarda Kendini Yeterli Görmediği Durumlar

	Sayı
Daha yaratıcı oyun üretme	2
Drama bilgim zayıf	2
Oyun konusunda çağın gerisinde kalma	2
Kaynak zaman ve materyal eksikliği	4
Oyun oynarken kalabalık sınıflarda sınıf yönetimi konusunda sorun yaşama	4
Yeteri kadar eğitsel oyun bilgim yok	4
Yok	6

Öğretmenlerden üç tanesi kendini eğitsel oyunlar konusunda tamamen yeterli gördüğünü ifade etmiştir. Ancak 9 kişi ise kendisini eğitsel oyunlar konusunda yetersiz

görmektedir. Eğitsel oyunlar konusunda kendisini yetersiz gören öğretmenlerin bir kısmı kaynak zaman materyal eksiliği olduğunu (4), oyun oynarken kalabalık sınıflarda sınıf yönetimi konusunda sorun yaşadığını (4), yeteri kadar eğitsel bilgisinin olmadığını (4) düşünmektedir. Ayrıca öğretmenleri bir kısmı da daha yaratıcı oyun üretme konusunda sorun yaşadığını, drama bilgisinin zayıf olduğunu ve oyun konusunda çağın gerisinde olduğunu düşünmektedir (Çizelge 8).

Çizelge 27: Öğretmenlerin Eğitsel Oyun Kullanırken Zorlandıkları Noktalar

	Sayı
Malzeme yetersizliği	6
Kalabalık sınıflar	8
Hâkimiyeti sağlayamama	8
Çocukları oyun içerisine katmakta zorlanma	8

Öğretmenler eğitsel oyun kullanırken zorlandıkları noktalar olduğunu ifade etmişlerdir. Eğitsel oyun oynarken zorlandıkları noktalar incelendiğinde en çok kalabalık sınıflar olması (6), sınıflarda hâkimiyeti sağlayamama (8), çocukların tamamını oyun içerisine katmakta zorlanma (8) , gibi sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca okullarda ve sınıflarda olan malzeme eksikliği de eğitsel oyun kullanırken öğretmenlerin zorlandığı önemli noktalar içindedir (Çizelge 9).

Çizelge 28: Öğretmenlerin Eğitsel Oyun Hakkında Eğitim Almak İster Nedenleri

	Sayı	**Nedenler**
Evet	26	Kendimi geliştirme
		Çocuklar için
		Daha fazla oyun öğrenme ve tasarlamak için
		Mesleğe ve öğrencilere katkı sağlamak için

Öğretmenlere eğitsel oyun hakkında eğitim almak isteyip istemedikleri sorulduğunda öğretmenlerin hemen hemen hepsi (26) eğitsel oyun hakkında eğitim almak istediklerini ifade etmiştir. Eğitsel oyun hakkında neden eğitim almak istedikleri sorulduğunda ise kendisini geliştirme, mesleğe ve öğrencilere katkı sağlama, çocuklar için daha fazla oyun öğrenmek ve tasarlamak için olduğunu belirtmişlerdir (Çizelge 10).

Çizelge 29:Öğretmenlerin Eğitsel Oyunları Daha Çok Kullanmak İçin İhtiyaç Duyduğu Faktörler

	Sayı
Daha az sınıflarda eğitim	10
Bilgisayar ve internet gibi teknolojik kaynaklar	14
Öğretmen için zaman ve uygun alan	10
Öğrenciler için manevi ve maddi imkânlar	10

Öğretmenlerin daha fazla eğitsel oyun kullanmak için ihtiyaç duyduğu faktörler incelendiğinde en çok internet ve bilgisayar gibi teknolojik kaynaklara (14) ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Ayrıca kalabalık sınıfların olmasından dolayı daha az sınıflarda eğitim verilmesi

(10), öğretmenler için zaman ve uygun alan sağlanması (10), öğrenciler için manevi ve maddi imkânlar sağlanması (10) gibi faktörler belirtilmiştir (Çizelge 11).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Öğretmenlerin eğitsel oyunun öğrencilere faydaları hakkındaki görüşleri incelendiğinde, öğretmenler eğitsel oyunların yaralı ve olumlu bir etkisinin olduğunu öğrenciyi güdülediğini ve öğrencinin eğlenerek öğrendiğini sağladığını ifade etmişlerdir.

Sınıf içi eğitimin de öğretmenlerin eğitsel oyunların kullanılmasının nedenleri incelendiğinde ise öğrenmede kalıcılığı yüksek tutması, soyut kavramları daha iyi öğretmesi, dersleri öğretici ve eğlenceli kılması, konuları günlük hayatla pekiştirmesi gibi nedenleri arasında olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin eğitsel oyunun öğrencilerin akademik başarısına etkilerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, öğretmenler eğitsel oyunların yaralı ve olumlu bir etkisinin olduğunu, öğrencinin kalıcı öğrenmesini sağladığı, öğrenciyi teşvik ettiği, öğrencinin eğlenerek öğrendiğini sağladığı görülmüştür.

Öğretmenlerin eğitsel oyun kullanırken zorlandıkları noktalar olduğunu ifade etmişlerdir. Günümüzde devlet okullarında olan kalabalık sınıflarda yeterince alan ve zaman imkânının olmaması eğitsel oyunların okullarda kullanılmamasının en büyük etkenlerindendir.

Öğretmenlerin eğitsel oyun oynarken zorlandıkları noktalar incelendiğinde en çok kalabalık sınıflar olması bu yüzden sınıflarda Hâkimiyeti sağlayamama, çocukların tamamını oyun içerisine katmakta zorlanma gibi sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir.

Öğretmenlere eğitsel oyun hakkında eğitim almak isteyip istemedikleri sorulduğunda öğretmenlerin hemen hemen hepsi eğitsel oyun hakkında eğitim almak istediklerini ifade etmiştir.

Eğitsel oyun hakkında neden eğitim almak istedikleri sorulduğunda ise kendisini geliştirme, mesleğe ve öğrencilere katkı sağlama, çocuklar için daha fazla oyun öğrenmek ve tasarlamak için olduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin daha fazla eğitsel oyun kullanmak için ihtiyaç duyduğu faktörler incelendiğinde en çok internet ve bilgisayar gibi teknolojik kaynaklara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Ayrıca kalabalık sınıfların olmasından dolayı daha az sınıflarda eğitim verilmesi, öğretmenler için zaman ve uygun alan sağlanması öğrenciler için manevi ve maddi imkânlar sağlanması gibi faktörler belirtilmiştir.

Öneriler

Araştırma bulguları bize gösteriyor ki oyunlar bir eğitim aracı olarak her zaman eğitimin her kademesinde kullanılmalıdır.

Özellikle ilköğretim olan temel eğitimde çocuklar düşünerek öğrenme eylemini gerçekleştiremez bu yüzden oyunlar ile çocuklar istemsiz öğrenmeler sağlanmalıdır.

Öğrenme çoğu zaman deneyimlenerek kalıcı kılınması gereken bir eylemdir. Bu noktada eğitsel oyunlar ile çocukların deneyimlemesine yaşamasına ve sonrasında öğrenmesine izin verilebilir.

Eğitsel oyunların eğitime katkı sağladığı öğretmenlerin görüşleri de göz önüne alındığında yadsınamaz bir gerçektir. Eğitimin her aşamasında farklı dersler için çeşitli oyunlar geliştirilebilir.

Öğretmenlere eğitsel oyun geliştirme üzerine eğitim verilebilir.

Öğretmenlere tüm dersler için uygulanabilen eğitsel oyun kitapçığı dağıtılabilir.

Sınıflarda eğitsel oyun alanları oluşturulabilir. Bu konuda okulun belli alanları da kullanılabilir.

Eğitsel oyunlar sadece okullar da kullanılması zorunluluk olan oyunlar değildir. Aile içinde de eğitim öğretim devam ettiği için eğitsel oyunların aile içinde de devam etmesi adına ailelere bu konuda bilgi verilebilir.

KAYNAKÇA

Gee, J. P. (2005). Good video games and good learning. Phi Kappa Phi Forum, 85(2), 33–37.

Van Rosmalen, P., and Westera, W. (2012). Introducing Serious Games with Wikis: Empowering the Teacher with simple Technologies. Interactive Learning Environments. 22(5), 564-577. DOI:10.1080/10494820.2012.707128

Kumar, B., and Khurana, P. (2012). Gamification in education - learn computer programming with fun. International Journal of Computers and Distributed Systems, 2(1), 46-53.

Ribeiro, A., Coelho, A., and Aguiar, A. (2011). Boobo World – A collaborative videogame to introduce programming concepts to childreen. Paper presented at the 4th annual conference in science and art of video games (VideoJogos 2011), Porto, Portugal.

Aksoy, N. C., & Yılmaz, G. K. (2011). *Kesirler konusunda uygulanan oyun destekli öğretimin altıncı sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumlarına etkisi*. Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1-2), 105-117

SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

TÜRKİYE'DE MÜZİK ALANINDA YAPILMIŞ DOKTORA TEZLERİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Yakup Alper VARIŞ [1], Öğr. Gör. Ceren UYGUN OĞHAN [2]

Blm Uzm. Murat KAPTAN [3], Öğr. Gör. Murat BOZYİĞİT [4]

[1] Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Orcid No: 0000-0001-8519-514X

[2] Çorum Hitit Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Orcid No: 0000-0003-1382-1396

[3] Ordu/Altınordu Penbe – İzzet Şahin Güzel Sanatlar Lisesi.

[4] Çorum Hitit Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Türkiye'de 2018 ve 2020 yılları arasında müzik alanında yapılmış doktora tezlerini yıl, üniversite, enstitü, çalışma alanı, model, yöntem, veri toplama araçları, veri çözümleme yöntemleri, örneklem türleri değişkenleri doğrultusunda analiz edip alandaki araştırma eğilimlerini ortaya koymak, gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutarak araştırmacılara katkı sağlamaktır. Tarama modelinde ele alınan betimsel nitelikli bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış, toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyon Merkezi resmi internet sitesinde; 'aranacak alan' bölümünde 'konu' seçeneği işaretlenip, "müzik" anahtar sözcüğü ile yapılan tarama sonucunda kayıtlı ve erişim izinli olan 90 doktora tezine ulaşılmıştır. Yapılan analiz sonucunda; 61 sayısıyla en çok tezin Eğitim Bilimleri Enstitülerinde gerçekleştirildiği, toplam 50 tezle en yüksek tez sayısının Mesleki Müzik Eğitimi alanında olduğu, toplamda 29 tezle en çok Gerçek Deneysel Modelin ve ikinci sırada 26 tezle Betimsel Tarama Modelinin kullanıldığı belirlenmiştir. Yanısıra veri çözümleme yöntemleri arasında birinci sırada toplamda 33 tezde içerik analizinin, daha sonra sırasıyla 31 tezde öntest-sontest, 23'er tezde Wilcoxon işaretli sıralar testi ve Mann-Whitney-U testinin, 17 tezde frekans/yüzdenin, 14 tezde T-testinin kullanıldığı, örneklem grubunda toplamda 51 tezde çeşitli düzeylerden öğrencilerin, 13 tezde eserler ve yazılı kaynakların, 6'sında ise halk şarkılarının ele alındığı saptanmıştır. Genel olarak yazılan tez özetlerinde araştırma aşamalarının doğru bir şekilde betimlenmesi, çalışma alanları, veri toplama araçları, örneklemler ve özellikle veri analizinde kullanılan yöntemler konusunda net ve belirgin ifadeler kullanılması gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik alanı, doktora tezi, tez analizi.

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyze the doctoral dissertations in music between the years of 2018 and 2020 in Turkey accoding to the year, university, graduate schools, study area, model, the method, data collection tools, data analysis methods, sample types variables, and to discuss their contributions for the future studies. In this descriptive study the data have been analyzed by content analysis. In order to collect data, 90 doctoral dissertations on the official website of the National Thesis Documentation Center of the Higher Education Council have been scrutinized by the keyword "music". It has been seen that the highest number of doctoral dissertations are in the graduate School of Educational Sciences

with 61 dissertations; 50 doctoral dissertations are in the field of Vocational Music Education. It has also been seen that the Real Experimental models rank first with 29 dotoral dissertations and Descriptive Scan Model comes later with 26 dotoral dissertations. In addition, in terms of the data analysis, content analysis ranks first in 33 doctoral dissertations, then pre-test and post-test in 31 doctoral dissertations, Wilcoxon-marked order test in 23 doctoral dissertations and Mann-Whitney-U test in 17 doctoral dissertations, frequency/percent analysis in 14 doctoral dissertations, t-test in 51 doctoral dissertations. In terms of the sampling, it has been also detected that works and written sources in 13 doctoral dissertations and folk songs in 6 doctoral dissertations have been used. All in all it has been concluded that in the abstracts gone through in this study should be carefully written in accordance with research design, discorsive markers, data collection tools, sampling, and techniques in the data analysis.
Keywords: Music, doctoral dissertations, thesis analysis.

1. GİRİŞ

Teknolojide yaşanan gelişmeler, baş döndürücü değişim ve dönüşümler sonucunda bireyler ve toplumlar yoğun bir bilgi bombardımanıyla karşı karşıya gelmektedir. Varlığını sürdürmeyi, üretmeyi, gelişme ve ilerlemeyi hedefleyen insanoğlu elde ettiği bilginin niteliğini, türünü, çeşidini, işlevselliğini, kullanışlık ve yararlılığını sorgulama ihtiyacı hissederek gerçek bilgiye ulaşmak için büyük çaba sarf etmektedir.

Büyüköztürk vd.,'ne (2013) göre bilim, gerçeği aramanın bir yolu ve gerçeklerin oluşturduğu bilgi kümesidir. Bilimsel yöntemse bilimlerin birlikte kullandığı, betimleme ve açıklama yollarını kapsayan hem eylemsel hem de düşünsel bir süreçtir.

Mevcut bilgi kümesine ulaşmak, bu kümenin kapsadığı bilgileri saptayıp derleyerek tanımlayıp açıklamak, düşünceyi eyleme dönüştürerek bir sonuca varmak, böylelikle yeni araştırmalara yol açmak bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerine sahip olmakla mümkündür.

Üniversiteler, bilimsel bilgiye ulaşma, onu üretme, çeşitli uygulamalarla kullanışlı ve yararlı hale getirerek topluma aktarmada işlevsel bir araç vazifesi gören başlıca kurumlardan biridir. Bu kurumlarda verilen lisans ve özellikle lisansüstü eğitim süreçlerinde ortaya konan ürünler, araştırma ve tezler bilimsel, sanatsal, felsefi ve teknik gelişimin belirleyici unsurları olmaları bakımından önem arz etmektedir. Kılıç Tapu'da (2018), lisansüstü tezler yoluyla kaynak oluşturan üniversitelerin bilimsel ve sanatsal gelişmenin önünü açarak bir bilgi birikiminin oluşmasına katkı sağladığını vurgulayarak benzer görüşü savunmaktadır.

Yüksek Öğretim Kurulu (2010) tarafından belirlenen doktora eğitimi yeterliliklerine göre öğrencilerin kazanmaları gereken bilişsel davranışlar; yüksek lisans yeterliliklerine dayalı olarak alanındaki güncel ve ileri düzeydeki bilgileri özgün düşünce ve/veya araştırma ile uzmanlık düzeyinde geliştirebilme, derinleştirebilme ve alanına yenilik getirecek özgün tanımlara ulaşabilme, alanının ilişkili olduğu disiplinler arası etkileşimi kavrayabilme; yeni ve karmaşık fikirleri analiz, sentez ve değerlendirmede uzmanlık gerektiren bilgileri kullanarak özgün sonuçlara ulaşabilme olarak belirlenmiştir. Bu hedeflere ulaşmada gerçekleştirilen doktora tez çalışmaları önemli bir işlev görmektedir.

Silverman ve Manson (2003), bir alanda ortaya konan tezlerin, araştırma ilgi alanlarının ve yaklaşımlarının bir kaydı olduğunu, doktora eğitimini tamamlayanlar tarafından yapılan araştırmayı anlamanın araştırmacılara alan hakkında çok şey sunacağını vurgularken; Ece ve

Çeşit (2011) ise çeşitli konu alanlarında yapılan araştırmaların derlenerek sonuçlarının değerlendirilmesinin ortaya konacak yeni araştırmalarda alanyazını güçlendirme ve konu seçiminde kılavuzluk etme noktasında önemli olduğunu belirtmektedirler.

Lisansüstü tezlerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalar, alanlarında mevcut yaklaşım ve eğilimleri saptamak isteyen araştırmacıları bilgilendirici, fikir verici ve kolaylaştırıcı niteliğe sahiptir. Varış'a (2012) göre müzik alanına ait araştırmalarda konu eğilimlerinin belirlenerek çözümlenmesi geçmişte yapılan bilimsel araştırmalarla bağ kurma açısından bir mesleki hizmettir.

Öztutgan ve Öztutgan (2020:652) araştırmacıların, daha önce hiç çalışılmamış konuları veya çalışılmış ancak eksiklikleri bulunan çalışmaları belirlemek ve ilgili alanda yapılan çalışmalardan ilham alıp yeni bakış açılarına sahip olmak amacıyla alanlarına ait kaynaklar hakkında derinlemesine bilgilenmeye ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler.

İlgili alanyazında müzik alanında lisansüstü tezlerin analizine yönelik birçok araştırmayla karşılaşmak mümkündür (Öztutgan ve Özturgan, 2020; Kılıç Tapu, 2018; Sonsel, 2018; Bulut ve Gülsoy, 2016; Öztutgan, 2016; Alyörük, 2016; Önder Başarır ve Berki, 2015; Tebiş ve Okay, 2013; Cüceoğlu Önder, 2012; Varış, 2012; Yıldırım Orhan, 2012; Ece ve Çeşit, 2011; Karkın, 2011 Ömür ve Gültek, 2011; Kılıç, 2010; Gençel Ataman, 2009).

Bu araştırmalar içerisinde Kılıç Tapu'nun (2018) müzik alanında 2000-2017 yılları arasında çalışılan lisansüstü tezleri sayısal verilerle destekleyerek açıkladığı çalışması kapsamı ve derinliğiyle dikkati çekmektedir. Kılıç Tapu (2018) 1009 yüksek lisans, 277 doktora ve 39 sanatta yeterlik çalışmasını ele alıp çeşitli değişkenler çerçevesinde irdeleyerek değerlendirmiştir.

Türkiye'de müzik alanında lisansüstü tezlerinin analizine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar irdelendiğinde sadece doktora tezleriyle sınırlandırılan analiz çalışmasıyla karşılaşılmamıştır. 2018-2019 yıllarında yapılmış tezlerin tamamı üzerine bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de 2018 ve 2019 yıllarında müzik alanında yapılmış doktora tezlerinin çeşitli değişkenler açısından bir analizini yapmak ve bu yolla alanda daha sonra yapılacak çalışmalara kaynak sağlayarak katkıda bulunmaktır.

Alt Problemler

2018 ve 2019 yıllarında müzik alanında yazılmış;

1. Doktora tezlerinin yıllara göre dağılımları nasıldır?
2. Doktora tezlerinin üniversitelere ve yıllara göre dağılımları nasıldır?
3. Doktora tezlerinin yapıldığı enstitülere ve yıllara göre dağılımları nasıldır?
4. Doktora tezlerinin çalışma alanlarına göre dağılımları nasıldır?
5. Doktora tezlerinin kullanılan yönteme / yöntemlere göre dağılımları nasıldır?
6. Doktora tezlerinin kullanılan model ve desenlere göre dağılımları nasıldır?
7. Doktora tezlerinin kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?
8. Doktora tezlerinin kullanılan veri çözümleme yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?
9. Doktora tezlerinin kullanılan örneklem türlerine göre dağılımları nasıldır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde yapılan araştırmanın modeline, evren ve örneklemine, veri toplama sürecine ve elde edilen verilerin çözümlenmesine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Karasar (2009:76)'a göre model, bir sistemin ve ideal bir ortamın temsilcisi olup, yalnızca önemli görülen değişkenleri içine alacak şekilde, gerçek durumun özetlenmiş halidir. Tarama modelinde ele alınan betimsel nitelikli bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmış, toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bilimsel araştırmalarda bir veri toplama yöntemi olarak kullanılan doküman analizi, hedeflenmiş olan olaylar ile ilgili yayınlanmış yazılı kaynakların ayrıntılı bir biçimde analiz edilmesidir. Gözlem, test, görüşme gibi yöntemlerin kullanılamadığı durumlarda tek başına bir araştırma yöntemi olarak kabul edilmektedir. Doküman analizi, bir problem durumu üzerine belirli bir zaman aralığında üretilen dokümanların veya bu problem durumu ile ilgili birçok kaynak tarafından ve farklı zamanlarda üretilmiş dokümanların belli bir zaman dilimine dayalı analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 187).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de müzik alanında 2018-2019 yıllarında tamamlanmış doktora tezleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise amaçsal örnekleme (purposalsampling) yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesneler ya da durumlardan oluşturulmasıdır (Büyüköztürk, 2012:11). Bu çalışmada ölçüt, doktora tezlerinin müzik alanında 2018-2019 yıllarında yapılmış olması ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyon Merkezi'nde kayıtlı ve erişim izinli olmalarıdır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmada Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyon Merkezi resmi internet sitesinde; 'aranacak alan' bölümünde 'konu' seçeneği işaretlenip, "müzik" anahtar sözcüğü ile yapılan tarama sonucunda 2018-2019 yıllarında yapılmış doktora tezlerine ulaşılmıştır. Ulaşılan bu tezler içerisinde müzik alanları dışında olanlar elenmiştir. Bu tarama sonucu 93 doktora tezine ulaşılmış ve bu tezlerden erişime kapalı olduğu saptanan 3 tanesi elenmiştir. Örnekleme dahil edilen tezler yıllara, üniversitelere ve yıllara, yapıldığı enstitülere ve yıllara, çalışma alanlarına, kullanılan yönteme, kullanılan model ve desene, kullanılan veri toplama araçlarına, kullanılan veri çözümleme yöntemlerine ve kullanılan örneklem türüne göre sınıflandırılmıştır.

2.4. Verilerin Çözümlenmesi

Veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin çözümlemesinde Excel programı kullanılmıştır. Çalışmada doktora tezleri için toplanan veriler frekans analizi yapılarak tablolaştırılıp betimlenmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmada içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde 2018 ve 2019 yıllarında yapılmış, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Dokümantasyon Merkezine kayıtlı doktora tezlerinden, 'aranacak alan' kısmında 'konu' seçeneği işaretlenip "müzik" anahtar kelimesi aratılarak ulaşılanlardan elde edilen verilerin analizi sonucunda, alt problemlerde belirtilen sıraya göre içerik analizi yapılmıştır.

1. **Alt probleme ilişkin bulgular**

Görsel 1. 2018-2019 Yıllarında Gerçekleştirilen Doktora Tezlerinin Sayısal Dağılımı

Doktora tezlerinin yıllara göre dağılımlarına bakıldığında, toplamda incelenen 90 doktora tezinin 39 tanesinin 2018 yılında, 51 tanesinin 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. Bu verilere göre 2019 yılında Müzik alanında 2018 yılından daha fazla doktora tezi çalışması yapılmıştır.

2. **Alt probleme ilişkin bulgular**

Çizelge 1. Üniversitelere ve Yıllara Göre Doktora Tez Dağılımı

Üniversite / Yıl	**2018**	**2019**	**Toplam**
Gazi Ü.	11	20	31
Afyon Kocatepe Ü.	1	-	1
Ankara Ü.	-	1	1
Ankara Hacı Bayram Veli Ü.	-	1	1
Bolu Abant İzzet Baysal Ü.	1	1	2
Burdur Mehmet Akif Ü.	-	1	1
Dokuz Eylül Ü.	3	3	6
Erciyes Ü.	1	1	2
Hacettepe Ü.	-	2	2
İnönü Ü.	4	8	12
İstanbul Teknik Ü.	5	5	10
Marmara Ü.	4	2	6
Necmettin Erbakan Ü.	3	4	7
Ondokuz Mayıs Ü.	2	2	4
Trakya Ü.	1	-	1
Uludağ Ü.	3	-	3
Toplam	39	51	90

Üniversitelere ve yıllara göre doktora tezlerinin dağılımlarına bakıldığında; Gazi Üniversitesinde 2018 yılında 11, 2019 yılında 20 olmak üzere toplamda 31 doktora tezinin yazıldığı; Afyon Kocatepe Üniversitesinde 2018 yılında 1 doktora tezinin yazıldığı, 2019 yılında yazılmadığı; Ankara Üniversitesinde 2018 yılında yazılmadığı, 2019 yılında 1 doktora tezinin yazıldığı; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde 2018 yılında yazılmayıp 2019 yılında 1 tezin yazıldığı; Bolu Abant İzzet baysal Üniversitesinde 2018 yılında 1, 2019 yılında 1 olmak üzere toplamda 2 doktora tezi yazıldığı; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde 2018 yılında yazılmadığı, 2019 yılında 1 tez yazıldığı; Dokuz Eylül Üniversitesinde 2018 yılında 3, 2019 yılında 3 olmak üzere toplamda 6 tez yazıldığı; Erciyes Üniversitesinde 2018 yılında 1, 2019 yılında 1 olmak üzere toplamda 2 tez yazıldığı; Hacettepe Üniversitesinde 2018 yılında yazılmayıp 2019 yılında 2 tez yazıldığı; İnönü Üniversitesinde 2018 yılında 4, 2019 yılında 8 olmak üzere toplamda 12 tez yazıldığı; İstanbul Teknik Üniversitesinde 2018 yılında 5, 2019 yılında 5 olmak üzere toplamda 10 tez yazıldığı; Marmara üniversitesinde 2018 yılında 4, 2019 yılında 2 olmak üzere toplamda 6 tez yazıldığı; Necmettin Erbakan Üniversitesinde 2018 yılında 3, 2019 yılında 4 olmak üzere toplamda 7 tez yazıldığı; Ondokuz Mayıs Üniversitesinde 2018 yılında 2, 2019 yılında 2 olmak üzere toplamda 4 tez yazıldığı; Trakya üniversitesinde 2018 yılında 1 tez yazıldığı, 2019 yılında hiç yazılmadığı; Uludağ Üniversitesinde 2018 yılında 3 tez yazıldığı, 2019 yılında yazılmadığı; genel olarak tüm üniversitelerde ise 2018 yılında toplamda 39, 2019 yılında ise toplamda 51 tez yazıldığı; 2018-2019 yıllarının toplamında ise 90 tane doktora tezi yazıldığı görülmektedir.

Bu verilere göre 2018-2019 yılında yazılan doktora tezi sayısı bakımından 31 tezle, Gazi Üniversitesinin en fazla doktora tezi yazılan üniversite olmuştur.

3. Alt probleme ilişkin bulgular

Çizelge 2. Enstitülere ve Yıllara Göre Doktora Tez Dağılımı

Enstitü / Yıl	2018	2019	Toplam
Sosyal Bilimler E.	11	6	17
Eğitim Bilimleri E.	24	37	61
Güzel Sanatlar E.	4	8	12
Toplam	39	51	90

Enstitülere ve yıllara göre doktora tez dağılımlarına baktığımızda Sosyal Bilimler Enstitülerinde % 19 oranla 2018 yılında 11, 2019 yılında 6, toplamda 17 tane, Eğitim Bilimleri Enstitülerinde % 68 oranla 2018 yılında 24, 2019 yılında 37, toplamda 61 tane, Güzel Sanatlar Enstitülerinde % 13 oranla 2018 yılında 4, 2019 yılında 8, toplamda 12 tane doktora tezi yazıldığı görülmektedir.

Görsel 2. Doktora Tezlerinin Enstitülere Göre Dağılımları

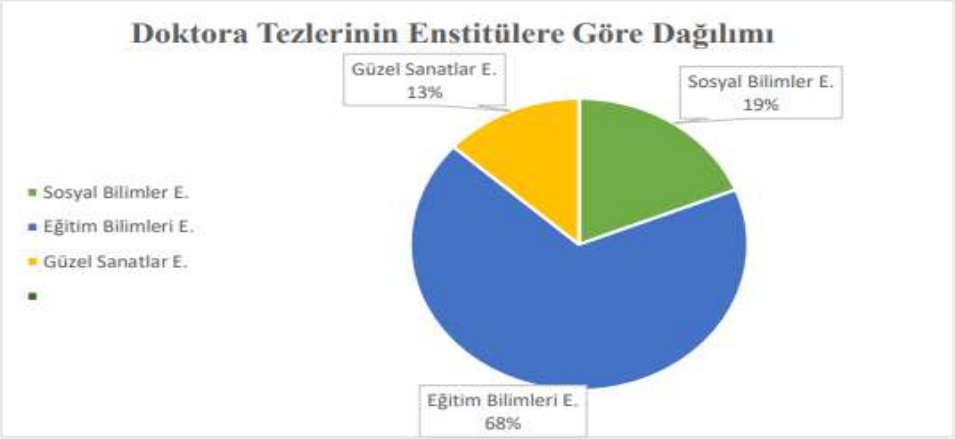

Bu bulgulara göre 2018-2019 yılında en fazla doktora yazılan enstitü, % 68 ortalama ve 61 doktora tezi sayısıyla Eğitim Bilimleri Enstitüleri olmuştur.

4. Alt probleme ilişkin bulgular

Çizelge 3. Doktora Tezlerinin Çalışma Alanları

Çalışma Alanları / Yıl	2018	2019	Toplam
Mesleki Müzik Eğitimi	25	25	50
Genel Müzik Eğitimi	2	12	14
Özengen (Amatör) Müzik Eğitimi	1	1	2
Etnomüzikoloji	3	3	6
Müzik Teknolojileri	2	-	2
Çalgı yapım ve Ses Düzeni	1	1	2
Eser Analizi	-	2	2
Mesleki Kimlik	-	1	1
Müzik Teknolojileri	2	-	2
Müzikoloji	3	5	8
Müzik ve Psikoloji	1	-	1
Toplam	40	50	90

Çizelge 3'e göre doktora tezlerinin çalışma alanları incelendiğinde Mesleki Müzik Eğitimi alanında 2018 yılında 25, 2019 yılında 25, toplamda 50 tane, Genel Müzik Eğitimi alanında 2018 yılında 2, 2019 yılında 12, toplamda 14 tane, Özengen (Amatör) Müzik Eğitimi alanında 2018 yılında 1, 2019 yılında 1, toplamda 2, Etnomüzikoloji alanında 2018 yılında 3, 2019 yılında 3, toplamda 6 adet, Müzik Teknolojileri alanındaysa 2018 yılında 2 adet tez yazıldığı, 2019 yılında yazılmadığı, toplamda 2 adet yazıldığı görülmektedir.

Çalgı Yapım ve Ses Düzeni alanında 2018 yılında 1, 2019 yılında 1, toplamda 2 tane tez yazıldığı, Eser Analizi alanında 2018 yılında tez yazılmadığı, 2019 yılında 2 tane, toplamda 2 tane tez yazıldığı, Mesleki Kimlik alanında 2018 yılında tez yazılmadığı, 2019 yılında 1 tane yazıldığı, toplamda 1 tane yazıldığı, Müzikoloji alanında 2018 yılında 3, 2019 yılında 5,

toplamda 8 tane tez yazıldığı, Müzik ve Psikoloji alanında 2018 yılında 1 tane doktora tezi yazıldığı, 2019 yılında yazılmadığı görülmektedir.

Elde edilen bu bulgulara göre 2018-2019 yılında yazılan doktora tezlerinde çalışma alanı olarak 50 doktora teziyle en fazla mesleki müzik eğitimi alanında tez yazılmıştır.

5. Alt probleme ilişkin bulgular

Çizelge 4. Doktora Tez Çalışmalarının Yöntemleri

Yöntem / Yıl	2018	2019	Toplam
Nitel	14	10	24
Nicel	9	20	29
Karma	16	21	37
Toplam	39	51	90

Çizelge 4 incelendiğinde doktora tez çalışmalarında nitel araştırma yönteminin, 2018 yılında 14, 2019 yılında 10, toplamda 24 doktora tezinde, nicel araştırma yönteminin 2018 yılında 9, 2019 yılında 20, toplamda 29 doktora tezinde, karma araştırma yönteminse 2018 yılında 16, 2019 yılında 21, toplamda 37 tane doktora tezinde kullanıldığı görülmektedir.

Görsel 3. Doktora Tez Çalışmalarının Yöntemleri

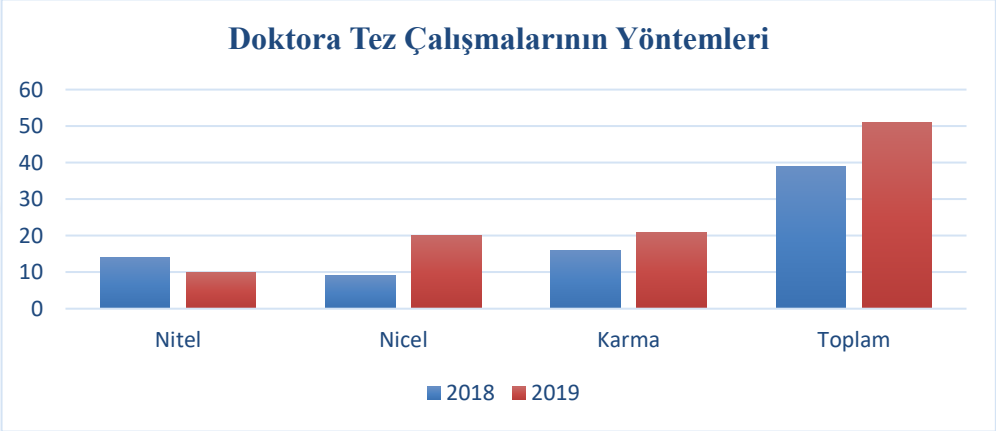

Bu bulgulara göre doktora tezlerinde kullanılan yöntemlerin sayısal olarak birbirine yakın olduğu, gerçekleştirilen araştırmalarda en fazla karma yöntemin kullanıldığı saptanmıştır.

6. Alt probleme ilişkin bulgular

Çizelge 5. Doktora Tez Çalışmalarının Model ve Desenleri

Model - Desen / Yıl	2018	2019	Toplam
Betimsel Tarama Modeli	8	18	26
Yarı Deneysel Model	1	5	6
Gerçek Deneysel Model	16	13	29

Zayıf Deneysel Model	2	5	7
Çoklu Yoklama Modeli	-	1	1
İlişkisel Tarama Modeli	4	1	5
Alan Çalışması Deseni	2	2	4
Örnek Olay Tarama Modeli	1	1	2
Durum Çalışması Deseni	2	5	7
Tarihi Araştırma Deseni	-	3	5
Etnografi Deseni	2	3	5
Geleneksel (Klasik) Delphi Modeli	1	-	1
Örüntüleme Deseni	1	-	1
Gömülü Teori Deseni	1	1	2
Açımlayıcı Sıralı Desen	-	1	1

Çizelge 5'e göre 2018-2019 yıllarında gerçekleştirilen doktora tez çalışmalarında kullanılan araştırma model ve desenleri incelendiğinde, Betimsel Tarama Modeli'nin 2018 yılında 8, 2019 yılında 18, toplamda 26 tezde, Yarı Deneysel Model'in 2018 yılında 1, 2019 yılında 5, toplamda 6 tezde, Gerçek Deneysel Model'in 2018 yılında 16, 2019 yılında 13, toplamda 29 tezde, Zayıf Deneysel Model'in 2018 yılında 2, 2019 yılında 5, toplamda 7 tezde tercih edildiği görülmektedir.

Çoklu Yoklama Modeli'nin 2018 yılında yapılan tezlerde kullanılmadığı, 2019 yılında 1 tezde kullanıldığı, İlişkisel Tarama Modeli'nin 2018 yılında 4, 2019 yılında 1, toplamda 5 tezde kullanıldığı, Örnek Olay Modeli'nin 2018 yılında 1, 2019 yılında 1, toplamda 2 tezde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Alan Çalışması Deseni'nin 2018 yılında 2, 2019 yılında 2, toplamda 4, Durum Çalışması Deseni'nin 2018 yılında 2, 2019 yılında 5, toplamda 7 tezde kullanıldığı, Tarihi Araştırma Deseni'nin 2018 yılında kullanılmadığı, 2019 yılında 3 tezde kullanıldığı, Etnografi Deseni'nin 2018 yılında 2, 2019 yılında 3, toplamda 5, Geleneksel (Klasik) Delphi Modeli'nin 2018 yılında 1 tezde kullanıldığı, 2019 yılında kullanılmadığı, Örüntüleme Deseni'nin 2018 yılında 1 tezde kullanıldığı, 2019 yılında kullanılmadığı, Gömülü Teori Deseni'nin 2018 yılında 1, 2019 yılında 1, toplamda 2, Açımlayıcı Sıralı Desen'in 2018 yılında kullanılmadığı, 2019 yılında 1 doktora tezinde kullanıldığı görülmektedir.

Bu verilere göre 2018-2019 yıllarında yazılan doktora tezlerinde en fazla kullanılan modelin 29 tezde Gerçek Deneysel Model, 26 tezde Betimsel Tarama Modeli olduğu, en fazla kullanılan deseninse Durum Çalışması Deseni olduğu saptanmıştır.

7. Alt probleme ilişkin bulgular

Çizelge 6. Doktora Tez Çalışmalarında Kullanılan Veri Toplama Araçları

Veri Toplama Araçları	2018	2019	Toplam
Literatür Tarama	15	24	39
Anket	5	6	11
Görüşme	16	15	31
Bilgi Formu	1	3	4
Değerlendirme Formu	7	6	13
Ölçek	11	12	23

Test	7	10	17
Video Kaydı	6	8	14
Ses Kaydı	4	1	5
Gözlem	12	8	20
Araştırmacı Günlüğü	1	1	2
Eser Analizi	3	1	4

Doktora tez çalışmalarında kullanılan veri toplama araçları çözümlendiğinde Literatür Tarama'nın 2018 yılında 15, 2019 yılında 24, toplamda 39 doktora tezinde, Anket'in 2018 yılında 5, 2019 yılında 6, toplamda 11 doktora tezinde, Görüşme'nin 2018 yılında 16, 2019 yılında 15, toplamda 31 doktora tezinde, Bilgi Formu'nun 2018 yılında 1, 2019 yılında 3, toplamda 4 doktora tezinde, Değerlendirme Formu'nun 2018 yılında 7, 2019 yılında 6, toplamda 13 doktora tezinde kullanıldığı görülmektedir.

Veri toplama aracı olarak Ölçek'lere 2018 yılında 11, 2019 yılında 12, toplamda 23 doktora tezinde, Test'lere 2018 yılında 7, 2019 yılında 10, toplamda 17 doktora tezinde, Video Kaydı'na 2018 yılında 6, 2019 yılında 8, toplamda 14 doktora tezinde, Ses Kaydı'na 2018 yılında 4, 2019 yılında 1, toplamda 5 doktora tezinde yer verilmiştir.

Gözlem'den 2018 yılında 12, 2019 yılında 8 olmak üzere toplamda 20 doktora tezinde, Araştırmacı Günlüğü'nden 2018 yılında 1, 2019 yılında 1, toplamda 2 doktora tezinde, Eser Analizi'nden ise 2018 yılında 3, 2019 yılında 1, toplamda 4 doktora tezinde yararlanıldığı anlaşılmaktadır.

Bu bulgulara göre 2018-2019 yıllarında yazılan doktora tezlerinde en fazla kullanılan veri toplama aracı 39 tezle Literatür Tarama'dır.

8. Alt probleme ilişkin bulgular

Çizelge 7. Doktora Tez Çalışmalarının Veri Çözümleme Yöntemleri

Veri Çözümleme Yöntemleri / Yıl	2018	2019	Toplam
İçerik Analizi	15	18	33
Öntest – Sontest	10	21	31
Wilcoxon işaretli sıralar Testi	11	12	23
Mann-Whitney-U Testi	13	10	23
T-Testi	5	9	14
Anova	1	4	5
Mancova	-	1	1
Kolmogorov-Smirnov Testi	4	2	6
LSD Testi	-	1	1
Shapiro-Wilk Testi	-	2	2
Kruskal Wallis Testi	3	-	3
Ki-kare	1	-	1
Frekans / Yüzde	11	6	17
Karşılaştırma Analizi	1	2	3
Faktör Analizi	2	2	2
Betimsel Analiz	2	1	3
Tukey Testi	-	2	2

Çizgisel Grafik Testi	-	1	1
Korelasyon Testi	1	-	1
Format Sentezi	1	-	1
LTAS Analizi	1	-	1

Çizelge 7'ye göre doktora tez çalışmalarında kullanılan veri çözümleme yöntemlerini incelediğimizde İçerik Analizi 2018 yılında 15, 2019 yılında 18, toplamda 33 doktora tezinde, Öntest-sontest 2018 yılında 10, 2019 yılında 21, toplamda 31 doktora tezinde, Wilcoxon işaretli sıralar testi 2018 yılında 11, 2019 yılında 12, toplamda 23 doktora tezinde, Mann-Whitney-U testi 2018 yılında 13, 2019 yılında 10, toplamda 23 doktora tezinde, T-testi 2018 yılında 5, 2019 yılında 9, toplamda 14 doktora tezinde, Anova 2018 yılında 1, 2019 yılında 4, toplamda 5 doktora tezinde kullanılmıştır.

Mancova 2018 yılında kullanılmamış, 2019 yılında 1 doktora tezinde kullanılmış, Kolmogorov-Smirnov testi 2018 yılında 4, 2019 yılında 2, toplamda 6 doktora tezinde, LSD testi 2018 yılında kullanılmamış, 2019 yılında 1 tezde kullanılmış, Shapiro-Wilk testi 2018 yılında kullanılmamış, 2019 yılında 2 tezde kullanılmış, Kruskal Wallis testi 2018 yılında 3 tezde kullanılmış, 2019 yılında kullanılmamış, Ki-kare 2018 yılında 1 tezde kullanılmış, 2019 yılında kullanılmamış, Frekans/Yüzde 2018 yılında 11, 2019 yılında 6, toplamda 17 doktora tezinde kullanılmış, Karşılaştırma Analizi 2018 yılında 1, 2019 yılında 2, toplamda 3 doktora tezinde tercih edilmiştir,

Faktör Analizi 2018 yılında 2, 2019 yılında 2, toplamda 4 doktora tezinde, Betimsel Analiz 2018 yılında 2, 2019 yılında 1, toplamda 3 doktora tezinde kullanılmış, Tukey Testi 2018 yılında kullanılmamış, 2019 yılında 2 tezde kullanılmış, Çizgisel Grafik Testi 2018 yılında kullanılmamış, 2019 yılında 1 tezde kullanılmıştır.

Korelasyon Testi'nin, 2018 yılında 1 tezde kullanıldığı, 2019 yılında kullanılmadığı, Format Sentezi'nin 2018 yılında 1 tezde kullanıldığı, 2019 yılında kullanılmadığı, LTAS Analizi'nin 2018 yılında 1 tezde kullanıldığı, 2019 yılında herhangi bir doktora tezinde kullanılmamış olduğu anlaşılmaktadır.

Bu verilere göre 2018-2019 yıllarında yazılan doktora tezlerinde kullanılan veri çözümleme yöntemlerinden en fazla 33 tezde içerik analizi, 31 tezde öntest-sontest yöntemi kullanılmıştır.

9. Alt probleme ilişkin bulgular

Çizelge 8. Doktora Tez Çalışmalarında Kullanılan Örneklem Türleri

Örneklem Türleri / Yıl	2018	2019	Toplam
Eserler ve Yazılı Kaynaklar	4	9	13
Halk Şarkıları	2	4	6
Müzik Öğretmenleri (ortaokul-lise)	3	-	3
Öğrenci (anasınıfı-ilkokul-ortaokul-üniversite)	20	31	51
Öğrenci – Öğretim Elemanı	-	2	2
Öğrenci – Ebeveyn – Öğretmen	-	1	1
Öğretim Elemanı – Eser	-	1	1
Çalgılar	1	1	2
Orkestra Sanatçıları / Sazende / İcracılar	2	1	3

Tv Programı	-	1	1
Yazılım Geliştirme	2	-	2
Çalgı Tarihi	1	-	1
Bitkiler, Hayvanlar	1	-	1
Öğretim Programı	1	-	1
Toplam	37	53	90

Çizelge 8'e göre doktora tez çalışmalarında kullanılan örneklem türlerini incelediğimizde Eserler ve Yazılı Kaynak örnekleminin 2018 yılında 4, 2019 yılında 9, toplamda 13 doktora tezinde, Halk Şarkıları örnekleminin 2018 yılında 2, 2019 yılında 4, toplamda 6 doktora tezinde, Müzik Öğretmenleri (Ortaokul-Lise) örnekleminin 2018 yılında 3 tezde kullanıldığı, 2019 yılında kullanılmadığı görülmektedir.

Öğrenci (anasınıfı-ilkokul-ortaokul-üniversite) örnekleminin 2018 yılında 20, 2019 yılında 31, toplamda 51 doktora tezinde kullanıldığı, Öğrenci- Öğretim Elemanı örnekleminin 2018 yılında kullanılmadığı, 2019 yılında 2 tezde kullanıldığı, Öğrenci-Ebeveyn-Öğretmen örnekleminin 2018 yılında kullanılmadığı, 2019 yılında 2 tezde kullanıldığı, Öğretim Elemanı-Eser örnekleminin 2018 yılında kullanılmadığı, 2019 yılında 1 tezde kullanıldığı, Çalgılar örnekleminin 2018 yılında 1, 2019 yılında 1 olmak üzere toplamda 2 doktora tezinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Orkestra Sanatçıları/Sazende/ İcracılar örnekleminin 2018 yılında 2, 2019 yılında 1, toplamda 3 doktora tezinde kullanıldığı, Tv Programı örnekleminin 2018 yılında kullanılmadığı, 2019 yılında 1 tezde kullanıldığı, Yazılım Geliştirme örnekleminin 2018 yılında 2 tezde kullanıldığı, 2019 yılında kullanılmadığı, Çalgı Tarihi örnekleminin 2018 yılında 1 tezde kullanıldığı, 2019 yılında kullanılmadığı, Bitkiler/Hayvanlar örnekleminin 2018 yılında 1 tezde kullanıldığı, 2019 yılında kullanılmadığı, Öğretim Programı örnekleminin 2018 yılında 1 tezde kullanıldığı, 2019 yılında hiçbir doktora tezinde kullanılmadığı görülmektedir.

Bu bulgulara göre 2018-2019 yıllarında en yüksek sayıyla 51 doktora tezinde anasınıfı, ilkokul, ortaokul ve üniversite düzeyinde "Öğrenci" örneklemi kullanılmıştır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Türkiye'de müzik alanında 2018 ve 2019 yıllarında tamamlanmış doktora tezlerinden Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi resmi internet sitesinden ulaşılabilen 90 tez, çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgulara ilişkin sonuçlar ve bu sonuçlara ilişkin önerilere yer verilmiştir.

- 2018 ve 2019 yıllarında tamamlanmış doktora tezlerinin sayıları değerlendirildiğinde; 2018'de yayınlanmış tez sayısı 39 iken, 2019'da ciddi bir farkla 51'e ulaştığı görülmektedir.
- Tamamlanmış tez sayıları üniversiteler ve yıllar bazında değerlendirildiğinde Gazi Üniversitesinin 2018-2019 yıllarında tamamlanmış toplam 31 tezle en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Tüm üniversitelerde 2018-2019 yıllarında tamamlanmış toplam tez sayısındaki artışın en büyük kısmının yine 2018'de 11 olan tamamlanmış tez sayısı, 2019'da 20 olan Gazi Üniversitesinden kaynaklandığı görülmektedir.
- Tamamlanmış tez sayıları enstitülere ve yıllara göre değerlendirildiğinde 2018–2019 yıllarında tamamlanmış 90 tezin 61 tanesinin Eğitim Bilimleri Enstitülerinde, 17 tanesinin Sosyal Bilimler Enstitülerinde, 12 tanesinin Güzel

Sanatlar Enstitülerinde yapıldığı görülmektedir. Bunlardan Eğitim Bilimleri ve Güzel Sanatlar Enstitülerinde yazılan tez sayısında 2019'da ciddi bir artış görülürken Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan tez sayısında ise düşüş görülmektedir.

- Tezler çalışma alanlarına göre değerlendirildiğinde; toplam 50 tezle en yüksek tez sayısının Mesleki Müzik Eğitimi alanında olduğu ve tez sayısının iki yıla eşit dağıldığı yani artış ya da azalma olmadığı görülmektedir. Yazılan tez sayısı açısından ikinci sırada toplam 14 tezle Genel Müzik Eğitimi alanı gelmektedir. Bu alanda 2018'de yazılan tez miktarı 2 iken sonraki yıl büyük bir artışla 12'ye çıkmıştır. Toplam tez sayısına göre sıralamada daha sonra toplam 8 tezle Müzikoloji ve 6 tezle Etnomüzikoloji gelmektedir. Diğer alanlarda yazılan tez sayılarının bunlara kıyasla oldukça düşük olduğu görülmektedir.
- Tezlerde kullanılan yönteme ilişkin bulgular değerlendirildiğinde; toplamda Nitel yöntemle çalışılan 24 tez, Nicel yöntemle 29 tez ve her ikisinin de kullanıldığı 26 tez yazıldığı ve bunların sayılarının birbirlerine yakın olduğu ancak Karma yöntemle yapılan çalışmaların toplamda 11 tezle diğerlerine göre oldukça az olduğu görülmektedir.
- Tezlerde kullanılan modellere ilişkin bulgular değerlendirildiğinde; toplamda 29 tezle en çok Gerçek Deneysel Modelin ve ikinci sırada 26 tezle Betimsel Tarama Modelinin kullanıldığı görülmektedir. Tezlerin bir kısmında model ve desen kavramının iç içe kullanıldığı saptanmıştır. Diğer modellerin kullanıldığı tez sayısı bunlara göre çok düşüktür.
- Tezlerde kullanılan veri toplama araçları arasında birinci sırada toplamda 39 tezle Kaynak/Literatür Tarama yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla 31 tezde uygulanan Görüşme tekniği, 23 tezde Ölçek, 20 tezde Gözlem, 17 tezde Test, 14 tezde Video Kaydı ve 11 tezde uygulanan Anket tekniği gelmektedir.
- Tezlerde kullanılan veri çözümleme yöntemleri arasında birinci sırada toplamda 33 tezde kullanılan İçerik Analizi, daha sonra sırasıyla 31 tezde kullanılan Öntest-Sontest, 23'er tezde Wilcoxon işaretli sıralar testi ve Mann-Whitney-U testi, 17 tezde Frekans/Yüzde, 14 tezde kullanılan T-testi gelmektedir. Diğer veri çözümleme yöntemleri bunlara göre oldukça az sayıda kullanılmıştır.
- Örneklem olarak toplamda 51 tezde çeşitli düzeylerden öğrenciler, 13 tezde eserler ve yazılı kaynaklar, 6'sında ise halk şarkıları kullanılmıştır. Bunların dışında örneklem türü pek az kullanılmıştır. Örneklemde en çok öğrencilerin kullanılması, tezlerin çok büyük bir kısmının müzik eğitimi alanında yapılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Müzik alanında doktora düzeyinde 2018-2019 yıllarında yapılan tezleri incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, tez özetleri incelenerek kapsamlı ve bütüncül bir bakış elde edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, alandaki tez özetlerinin incelenmesinin yanı sıra özette yazılan içeriklerin eksik olduğu durumlarda, tez içeriğindeki bölümlere ihtiyaç duyularak ve tezlerin özellikle yöntem bölümleri de okunarak incelenmiştir. Bu durum, özet bölümünün tezlerin yöntem, örneklem vb. açıklamalarında eksiklerin olduğunu göstermektedir. Yazılan tezler, özet bölümünde tezin yöntemini araştırmacıların veya okuyucuların kolayca anlayabileceği şekilde, açıklamaların tezin donanımını gösteren niteliklerde yazılması gerekmektedir.

Alandaki duruma bir bakış niteliğinde olan bu çalışmanın araştırmacılara ve alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağladığı düşünülmektedir. Doktora tezlerinin çalışma alanları en fazla mesleki müzik eğitimine yöneliktir. Araştırmada ortay çıkan bu sonuç Kılıç Tapu'nun (2018) araştırmasında ortaya çıkan sonuçla paralellik göstermektedir. Alanda yetişen bireylerin

durumunu ortaya koyan ve bireylerin alandaki gelişimlerini ön plana alan bu çalışmaların, müzik alanı açısından oldukça faydalı olduğu ortadadır. Fakat farklı çalışma alanları üzerine yazılmış tezler oldukça azdır. Nitekim Öztutgan ve Öztutgan'ın (2020) araştırmasında elde ettiği sonuçlar da bunu destekler niteliktedir. Dolayısıyla alandaki çeşitliliği ortaya çıkaran çalışmaların yapılması, müzik alanında daha kapsamlı çalışmaların önünü açacaktır ve yeni bakış açılarının gelişmesine katkıda bulunarak, fikir verici nitelikte olacaktır.

2018-2019 yıllarında tamamlanmış doktora tezlerinin en çok Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde gerçekleştiğine ilişkin sonuç, Kılıç Tapu'nun (2018) araştırmasında 2000 yılından 2018 yılına kadar geçen 17 yıllık süre içerisinde ortaya konan lisansüstü tezlerin aynı kurumda gerçekleştirildiğine ilişkin sonucuyla paralellik arz etmektedir. Bu durumun adı geçen kurumun müzik eğitimi alanında en köklü kurum olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Eldeki araştırmada ortaya konan 2018-2019 yıllarında en yüksek sayıyla 51 doktora tezinde anasınıfı, ilkokul, ortaokul ve üniversite düzeyinde "Öğrenci" örneklemi kullanıldığına ilişkin sonuç da Kılıç Tapu'nun (2018) araştırmasında saptadığı sonuçla benzerlik göstermektedir. Bunun, alanın doğası gereği, müzik eğitimi kapsamında öğrenci değişkeninin arz ettiği önemle birlikte zaman ve maliyet açısından daha rahat çalışılabilecek bir örneklem grubu belirleme ihtiyacından kaynaklandığı dile getirilebilir.

Sadece doktora tezleri düzeyinde böyle bir çalışma yapılması, doktora düzeyinde durumu ve eğilimi görmek açısından mevcut durumu göstermektedir. Genel olarak yazılan tez özetlerinde araştırma aşamaları doğru bir şekilde betimlenmeli, çalışma alanları, model ve desenler veri toplama araçları, örneklemler ve özellikle veri analizinde kullanılan yöntemler ve çözümleme konusunda net ifadeler kullanmalıdır. Model ve desen kavramları konusunda her ne kadar yöntembilimcilerce fikir ayrılıkları söz konusu olsa da ortaya konan tezlerde model ve deseni kurgularken aralarındaki ilişki ve ayrımın dikkatli bir biçimde göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi resmi internet sitesinde yetersiz kullanılan anahtar kelimeler, çalışmada verilerin ulaşımında yetersizdir. Doktora öğrencileri ve danışmanlarının tez ile ilgili künye oluşturulması aşamasında Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi resmi internet sitesinin herkes tarafından verimli kullanılabilmesi için bu konuda da titiz davranmaları gereklidir.

Müzik alanındaki akademik çalışmaların son yıllardaki durumunu analiz eden bu tür çalışmaların yüksek lisans düzeyinde de yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alyörük, G. (2016). Türkiye'de Gitar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler: Bir Bibliyografya Çalışması, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19, 35, 55-79.

Bulut, D. ve Gülsoy, Y. (2016). Sanat Eğitimi Araştırmalarının İncelenmesi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5 (4), 75-85.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Cüceoğlu, Önder, G., (2012). *Flüt ve Flüt Eğitimi Alanlarında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Konuları Yönünden İncelenmesi*, 10. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi, 576-584, Niğde Üniversitesi, Niğde.

Ece, A.S. ve Çeşit, C. (2011). Türkiye'de Lisansüstü Düzeyde Yapılan Disiplinler Arası Müzik Araştırmaları ve Sonuçları, The Journal of International Social Research, 4 (17), 599-617.

Gençel, Ataman, Ö. (2009). Ülkemizde Flüt ve Flüt Eğitimi Alanlarında Yapılan Lisansüstü Tezler, Kastamonu Eğitim Dergisi, 17 (1), 341-352.

Öztutgan, Z. ve Öztutgan, K. (2020). Analysis of The Graduate Studies in Different Disciplines Prepared for Music Education in Turkey. Asian Journal of Education and Training, 6 (4): 651-657.

Öztutgan, Z. (2016). Türkiye'de Gitar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Analizi ve Değerlendirilmesi, Yüzüncüyıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 1, 684-708.

Karasar, N. (2009). Bilimsel *araştırma yöntemi kavramlar-ilkeler-teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 20. Baskı.

Karkın, A. M. (2011). Müzik Bilimleri Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 2(1), 143-149.

Kılıç, I., (2010). Müzik Eğitimi Alanındaki Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi, 9. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kılıç, Tapu, I. (2018). *Sayısal Verilerle Müzik Alanında Çalışılan Lisansüstü Tezler (2010-2017 Yılları Arası),* Eğitim Yayınevi, Konya.

Ömür, Ö. ve Gültek, B. (2011). Türkiye'de 2000-2010 Yılları Arasında Piyano Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Analizi, E-Journal of New World Sciences Academy Fine Arts, 6 (4), 463-471.

Önder Başarır, E. ve Berki, T. (2015). Kuruluşunun 79. Yılında Ankara Devlet Konservatuvarı Lisansüstü Tez Bibliyografyası, Sahne ve Müzik Eğitim – Araştırma Dergisi, 1, 35-59.

Silverman, S. & Manson, M. (2003). Research on Teaching in Physical Education Doctoral Dissertations: A Detailed Investigation of Focus, Method, and Analysis, Journal Of Teaching In Physical Education, 22, 280-297.

Sonsel, Ö. B. (2018). Türkiye'de Viyola Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 47, 340-359.

Tebiş, C. Ve Okay, H. H. (2013). Türkiye'de Müzik Sanatı ve Eğitiminde Keman ve Viyola Konulu Lisansüstü Tezlerin Konu ve Yöntem Olarak İncelenmesi, International Journal of New Trends in Arts, 2 (2), 11-20.

Varış, Y. A. (2012). Türkiye'de Viyola Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Analizi. The Journal of Academic Social Science Studies, 5, (8), 1247-1260.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, Orhan, Ş. (2012). Türkiye'de Viyolonsel Alanında Yapılmış Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlik Tezleri, Kastamonu Eğitim Dergisi. 20, (2), 701-716.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

KANUNÎ İle III. MURAT DÖNEMİ TARIM ALANLARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Savaş YILMAZ
Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6979-6495

ÖZET

Osmanlı'da yükselme döneminin iki padişahı: Kanunî Sultan Süleyman ile III. Murat'ın saltanat yıllarında, devletin kurumsal yapısı ile halkın sosyo-ekonomik durumu farklılık göstermekteydi. Devletin gelirleri arasında tarım alanlarında elde edilen doğrudan ya da dolaylı hâsılatın payı oldukça önemliydi. Bu nedenle tarım alanlarının işlenmesinde emeğiyle var olan köylünün, üretim sürecinde yaşadığı sorunların çözüme kavuşturulmasında ne gibi tedbirlerin alındığının, üretimin kesintiye uğramaması için köylülere ne gibi kolaylıkların sağlandığının araştırılması gerekmiştir. Kanunî döneminde; toprak kazanımları hızla devam etmiş ancak köylüler tarım alanları ile akarsuların kullanımından doğan bazı sorunlarla karşılaşmışlardı. Yükselme döneminin son padişahı III. Murat'ın saltanat yıllarında ise devlet doğal sınırlarına ulaşmış, kanun-ı kadîmin bozulmasına bağlı olarak kurumsal yapıda çözülmeler başlamıştı. Tarım alanlarının kullanımı ile korunmasına dair köylüler özellikle sipahilerin yanı sıra konar-göçerlerle de karşı karşıya gelmişlerdi. Köylülerin tarım alanlarının kullanımı ile mirî toprakların ekip biçmeleri hakkında daha Osman Bey döneminde kanun vaz' edilmişti. Ancak işgüzar bazı memurlar özellikle sipahiler kanunların işletilmesinde bazı keyfî davranışlar da bulunarak reâyâyı/köylüyü mağdur etmişlerdi. Bu mağduriyet genellikle toprağın kullanım hakkının devri konusunda yaşanmıştı. Şöyle ki ölen köylünün toprağının varisleri yerine başka birilerine verip kendilerine gelir sağlamaları en çok rastlanan suistimalleri arasında yer almıştı. Köylüler sadece devlet memurlarıyla sorunlar yaşamamışlar aynı zaman da konar-göçerlerle de sorunları olmuştu. Köylünün, konar-göçerlerle sorunu daha çok toprağın tasarrufu şeklinde olmayıp tarım alanlarının kullanımında kaynaklanmıştı. Konar-göçerler sürülerini arazilere salıvererek otlatmaları bazen de aralarında kavganın şiddetlenmesine bağlı olarak ekin alanlarının ateşe vermeleri köylüleri oldukça zora sokmuştu. Konar-göçerler ile sorunların ekserisi taşra mahkemelerinde karar bağlanmış iken sipahi-köylü sorunları taşrada tam olarak çözülememişti. Kanunsuzluklar karşısında Osmanlı köylüsü hak aramada silsile yoluyla hareket etmiş, kaza mahkemelerinde alınan kararların suistimale dayalı olduğunu düşünerek yasama, yürütme ve yargı erkinin en son mercii olan Divân-ı hümâyûna arz-i hallerini sunmuşlardı. Osmanlı köylüsü; emeği ile işlediği, geçim kapısı olan tarım alanlarını taşrada ki bazı görevlilere bırakmayarak kanunun vermiş olduğu dilekçe ve şikâyet hakkını kullanarak toprağına sahip çıkmaya gayret etmişti.

Anahtar Kelimeler: Divân-ı hümâyûn, Sipahi, Köylü, Konar-göçerler, Tarım alanları.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminin iki padişahı; Kanunî ile III. Murat dönemlerinde reâyâ/köylü ile hazinenin en büyük gelir kalemleri arasında yer alan toprak ve toprağa bağlı ekonomik faaliyetler farklılık göstermişti. Osmanlı hazinesinin elde ettiği

gelirlerin büyük bir oranı kır yerleşkelerinde/köy ki hâsılattan/gelirden sağlanmıştı. Merkezî yönetim, devlet hazinesinin gelirleri arasında önemli bir akarat tarım alanlarının kullanımı hususunda oldukça hassas davranmıştı. Bu bağlamda köylüleri, tarım alanlarının kullanımından tohumların sağlanmasına kadar desteklemişti. Köylünün başta tarım alanlarının kullanımı hususunda daha Osman Bey döneminde bir kanun vaz' edilmişti. Osman Bey, "…*bir timar verem anı bi-lâ-sebeb kimse almasun. Ol öldüğü vakt oğlına virsünler. Eğer kiçirek kalursa hizmetkârları anun yerine sefere varsunlar, tâ oğlan sefere varınca. Her kim bu âdeti boza Allâhu tebâreke ve te'âlâ idenden ve itdürenden râzı olmasun*"[1] bu kanunu ile tarım alanlarını tasarruf edeceklerin haklarını belirtmişti. Bu kanun köylünün üretime yönelik şevki artırmış ve toprakla bütünleşmesini sağlamıştı. Kuruluş felsefesinde toprağın ekilip biçilmesine oldukça önem verilmiş bu anlayış devletin toprak politikasının ana ilkeleri arasında yer almıştı. Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapılanmasının klasik şeklini aldığı Kanunî Sultan Süleyman ile kurumsal yapının deformasyona uğrayıp Kanûn-ı kadîmin bozulmaya başladığı III Murat döneminde köylünün toprağı kullanımında ne gibi sorunlar yaşadığı ve bunun üretim üzerinde ki etkilerini araştırılması gerekmişti.

Köylülerin tarım alanları ile geçimini sağladığı bağ ve bahçelerin kullanımında ki geçmeden önce Osmanlı toprak sisteminin bilinmesi gerekmektedir. Osmanlı toprak sisteminde arazilerin kullanımı beş sınıfa ayrılmıştı. Şöyle ki: 1. Arâzi-i Memlûke, bu toprağın kullanım hakkı tamamen sahibine aittir. 2. Arâzi-i Mevkûfe: Topraktan elde edilen akarat, hayır kumrularına ayrılırdı. 3. Arâzi-i Emiriyye (Mîrî Arazi): Tasarruf hakkı tamamen devlete ait olan topraklardır. 4. Arâzi-i Metrûke: İsminden de anlaşılacağı üzere terk edilmiş topraklar. 5. Arâzi-i Mevat: Hiçbir verim elde edilemeyen topraklardır.[2] Merkezî yönetim araziyi kendi arasında sınıflandırırken, toprağın verimliliğine göre hareket etmişti.

Geniş bir coğrafyada varlık gösteren Osmanlılar, toprakları tapulu ve mukataalı olarak belirleyerek toprağın tasarrufunda aidiyetlik oluşturmuştu. Tapulu topraklar, köylüye tapu karşılığında verilen yerlere denilmekteydi. Tapu ile toprağın tasarruf hakkına sahip olan köylünün, yerine getirmesi gereken bazı sorumlulukları da bulunmaktaydı.[3] Mukataalı topraklar ise, tabaya/halka belirli bir süre kiraya verilen topraklar ki burada mirî arazilerin eminler, mültezimler tarafından işletilmesi ön plana çıkmaktaydı. Toprağın bu şekilde tasarrufuna genel olarak mukataa denilmişti.[4] Çift hane sisteminde toprak köylüye tapu ile verilir iken mukataalı topraklar da ise; kira bedeli yıllık olarak önceden alınırdı.[5]

Köylülerin tarım alanlarını kullanımında belirleyici olan unsur ise; Osmanlı toprak rejimi (timar sistemi) idi. Osman Bey, toprak sisteminin çekirdeğini oluşturan, timar sistemini ilk kez uygulayandır.[6] Timar sistemi ile toprağı her zaman üretime hazırlamayı amaçlamıştı.

[1] Matrakçı Nasuh, Rüstem Paşa Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561), Haz.: Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 118, İstanbul, 2019, s. 127.
[2] Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, V. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 91.
[3] Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, s. 70.
[4] Mübahat S. Kütükoğlu, XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s. 181.
[5] Savaş Yılmaz, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, s. 69.
[6] Necdet Öztürk, Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni, Yitik Hazine Yayınları, İzmir,

Böyle bir sistem içerisinde toprağı işleyerek üretim ile tüketim arasında emeği ile var olan köylü kimdi? Tarım alanlarının kullanımı sırasında karşılaştığı sorunların çözümünde nasıl davranmıştı? Benzer sorulara cevap verebilmek için önce köylünün statüsünün tanımlanması gerekmektedir. Osmanlı köylüsü, daimî ve irsî kiracı olarak[7] devlet tarafından bazı sorumluluklar karşılığında muafiyetlere sahip üretici kesimdi. Köylünün hakları sınırlıydı. Tapu resmi adı altında bir vergi vererek toprakları ekip biçerdi. Tasarruf ettiği toprağı alıp satamaz, başkasına bağışlayamazdı. Sadece toprak üzerinde ki hakları irsî olarak oğullarına geçebilirdi.[8] Geçimini ekip biçtiği toprak üzerinde sağlayan köylü için toprak onun var olmasının gereği olup geçim kapısı idi.

Tarihî süreç içerisinde timar sisteminin gelişim aşamalarına bağlı olarak köylünün toprağı tasarrufunu nasıl şekillendiğinin anlaşılması gerekmektedir. Tarım alanlarında maksimum gelir elde etmek hem köylü, hem de merkezî yönetim için oldukça önemliydi.[9] Bu manada tarım politikası; zamanın ruhuna ve ihtiyaçlara göre oluşturulmuştu. Merkezî yönetim üretime dayalı kalkınma ilkesi doğrultusunda tarım alanlarının ekilip biçilmesine, gıda temininde sıkıntının yaşanmamasına önem vermişti. Köylünün üretim gücünü artırmak malî sorumluluklarını azaltmak için bazı vergilerde muafiyet vermişti.[10]

Tarihî bağlamda timar sistemi; Yavuz Sultan Selim ile mükemmel şekilde uygulanmaya başlanmış,[11] Kanunî Sultan Süleyman döneminde ise klasik şeklini almıştı.[12] Ancak timar sisteminin uygulanmasında ilk usulsüzlükler Kanunî döneminde görülmüştü.[13] Bu bozulma III. Murat döneminde; hak etmeyenlere timarın verilmesiyle tamamen önü alınamayan çözülmeye ve suiistimallere neden olmuştu.[14] Timar sisteminin bozulması köylünün üretim sürecinde karşılamak zorunda kaldığı (tohum, hayvan vs.) gibi ihtiyaçlarını temininde zorluklar yaşamasına yol açmıştı. Bu sorunlardan daha da önemlisi tarım alanlarının kullanımı ile ilgili yaşadığı sorunların çözümü için girdiği mücadele onun enerjisini olumsuz yönde etkilemişti.

Osmanlı Toprak (Timar) Sisteminde Köylü

Reâyâ ifadesi; ilk başlarda yönetilenlerin genelini karşılayacak şekilde kullanılmışken, zamanla bu kelimeyle köylüler kastedilmişti.[15] Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinde üretici kesim olan köylü ifadesi genellikle toprakla iştigal edenler için kullanılmıştı. Yani miri araziyi[16]

2012, s. 66.

[7] Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler, Haz.: Hüseyin Özdeğer, C. II, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No: 4214, İstanbul, 2000, 1179.

[8] Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600), Çev.: Ruşen Çakır, XIV. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul, 2009, s. 113.

[9] Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", Türkler Ansiklopedisi, Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002 s. 723

[10] Necdet Öztürk, İmparatorluğun Kurucuları Gazi Padişahlar Osman Gazi'den II. Beyazid'e, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 73.

[11] Coşkun Can Aktan, vd., "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, 2002, C. 7, S. 2, ss. 1-20, s. 2.

[12] Halil Cin, Osmanlı toprak Düzeni Ve Bu Düzenin Bozulması, IV. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara, 2016, s. 85.

[13] Mehmet Ali Kılıçbay, Feodalite Ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı, III. Baskı, Efil Yayınları, Ankara, 2010, s. 42.

[14] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. III/II, VII. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 282.

[15] Mehmet A. Ünal, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 33.

[16] **Mîrî Arâzi**: Bu araziler, Ebu's-suûd Efendi'nin arz-ı memleket saydığı türden topraklardır. Yani Hıristiyanlardan feth olunmuş ve rakabesi yani çıplak mülkiyeti devlete ait olan topraklardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Ali Ünal, Osmanlı Tarihi Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 478.

işleyerek bu topraklar üzerinde uzun yıllar yaşayıp geçimini sağlayanlara köylü denilmişti. Tarım alanlarını kısa bir süreliğine ekip biçenler, köylü olarak nitelendirilmemişlerdi. Osmanlı toprak sisteminde köylü sayılabilmenin yegâne şartı; uzun yıllar tarım arazileri üzerinde yaşanılması ile geçimin burada temin edilmesi ön koşuldu.[17]

Timar sistemini önemli paydaşları arasında yer alan köylünün vasıflandırılması ile vergiye tabii olacakların belirlenmesine merkezî yönetim oldukça önem vermişti. Merkezî yönetim köylüleri, malî ve medenî hallerine göre; "…çift resmini ödeyebilecek olanlar, yarım çift resmini ödeyebilecek olanlar, evli köylü (bennak) resmini ödeyebilecek olanlar ve yoksul veya bekâr köylü (mücerred, caba ya da kara) resmini ödeyebilecek olanlar şeklinde"[18] gruplandırmıştı. Böyle bir sınıflandırma da toprakla köylünün bağının/illiyetinin sürdürülmesi ile üretime bağlı bir vergilendirmeye gidilerek köylünün üzerinde malî (vergi) yükün hafifletilmesi amaçlanmıştı. Bu şekilde üretimde süreklilik sağlanarak hazinenin gelir kalemleri arasında önemli bir yere sahip olan köylü, devletin zenginlik kaynakları arasında hatırı sayılır olmuştu.[19] Bu nedenle köylülerin huzur içerisinde yaşayıp üretime devam etmeleri için gerekli tedbirler alınmıştı. Aslında emek yoğunluklu yapılan tarım faaliyetlerinde evli ve çoluk çocuğa sahip olan erkekler, sistemin "köylü" figürünü oluşturmaktaydı. Merkezî yönetim, "hane" kavramını da bu evli erkekler üzerine kurarak kullanılan toprağa göre bir vergilendirmeye gitmişti. Köylünün tarım alanlarını işlemesinde bir çift öküz ile sabanı sermayesi idi.[20]

Köylünün ekip biçtiği tarım alanlarının niteliği ise; dönüm hesabı belirlemiş ve alınan vergiden de etkili olmuştu. Osmanlı kanunnâmelerinde; kıraç araziler 130 dönüm, vasat araziler 100, verimli araziler de 80 dönüm olarak belirlenmişti.[21] Yaşadıkları toprak üzerinde daimî kiracı statüsünde bulunan köylüler,[22] yaşadıkları yerlerde köle veya parya statüsünde değillerdi. Aksine toprakta ilk mahsulü emekleriyle çıkarıp işlemelerinden dolayı Osmanlı padişahları, bunlara "…nimeti temin eden efendi" diyerek saygı göstermişlerdi.[23] Üretici kesim olan köylülere sadece saygı gösterilmekle yetinilmemiş; başta tarım arazileri olmak üzere toprağın işlenmesinde hayvan, tohum[24] ile nakdî yardım[25] gibi hususlarca desteklenmişti. Böylece üretim de süreklilik amaçlanarak kır yerleşkelerinde iş gücünün boşa çıkmaması bir devlet politikası olarak uygulanmıştı.

Köy yerlerinde üretimin sürdürülüp güvenliğin sağlanmasına merkezî yönetim dikkat etmişti. Çünkü ekonominin en büyük gelir kalemleri arasında yer alan tarım alanlarında yaşanan sorunlar hazineyi sıkıntıya sokabilirdi. Bunun için merkezî yönetim bazı tedbirler almıştı. Üretime dayalı sorunla karşılaşılmaması için toprağın mülkiyetini uhdesine almış, üretime zarar

[17] Mustafa Cezar, Osmanlı Tarihinde Levendler, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, 1965, s. 49-50.
[18] Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600), C. I, Çev.; Halil Berktay, II. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 194.
[19] Amy Sınger, Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler, Çev.; Sema Bulutsuz, Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 15.
[20] Hasan Fatih Yılmaz, 16. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinde Piyasa'nın Karşıtı Pazar, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2012, 98.
[21] Mehmet Öz, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 43.
[22] Mehmet Öz, a.g.e., s. 82.
[23] Savaş Yılmaz, "*XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üretimden Pazara Osmanlı Köylüsünün Karşılaştığı Yapısal Sorunlar Ve Bu Sorunlara Karşı Merkezi Yönetimin Aldığı Tedbirler*", Vakanivus-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 2019, Cilt 4, Sayı: 2, ss. 746-778. s. 749.
[24] Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler, C. I, s. 4.
[25] Ahmet Tabakoğlu, İktisat Tarihi (Toplu Makaleler I), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 247.

veren herhangi bir uygulamayı da yasaklanmıştı.[26] Bu bağlam da tarımı terk ederek başka bir işe yönelen köylü, sipahiye bir yıllık mahsulü oranında ne kadar vergi vermesi gerekiyorsa, onu vermek zorundaydı. Tarım alanlarını mazeretsiz üç yıl ekip biçmeyenin elinde ki toprağı alınırdı. Eğer köylü toprağını başka birine devretmek isterse; sipahi onaylayıp toprağın yeni sahibine tapusunu vermesi gerekirdi.[27]

Osmanlı toprak politikası ile toprakların sürekli ekilip biçilerek elde edilecek hâsılatın halkın ve devletin hizmetine sunulması amaçlanmıştı. Öyle ise bu toprak sisteminin asıl amacı; köylülerin toprağı sürekli ekip biçmesi ile sorumluluklarını yerine getirmesi prensibine dayanmaktaydı. Burada köylünün ölmesi halinde üretim ile toprağın kullanımında ne gibi sorunlar baş gösterebilmekteydi? Sorusunun cevabı yine cari olan toprak sisteminde mahfuzdu. Şöyle ki tarımsal üretimin ve iş gücünün kır yerleşkelerinde boşa çıkmaması devlet politikası olarak belirlendiği hakkında yukarıda bahsedilmişti. İşte üretim ile tarım alanlarında ki işgücünün inkıtaya/kesintiye uğramaması için bazı kurallar belirlenerek ölen köylünün varislerine (oğulları), toprağın kullanım hakkı verilmişti. Sivas Kadısına gönderilen hüküm de Bivâr nahiyesinin Ferşad köyünde dört bin yedi akçelik timarı olan köylünün ölmesi üzerine oğulları Himmed ile Hüseyin'e timarın verilmesi ve husus hakkında sorun çıkarılmaması emredilmişti.[28] Bunun yanı sıra köylünün, toprağını her zaman üretime hazırlaması, ekilip biçmesi, elde edilen mahsul üzerinde verginin zamanında vermesi, gibi sorumlulukları bulunmaktaydı. Kanunun emrettiği sorumlulukları yerine getiren köylünün, toprağına kimse el koyamazdı.[29]

2. Köylülerin Tarım Alanlarının Kullanımında Karşılaştıkları Zorluklar

Osmanlı köylüsü, doğal nedenlere (kuraklık, arazinin tarıma pek elverişli olmayışı, don, çekirge istilası vs.) bağlı olarak bazı sorunlar yaşadığı gibi toprağın kullanımı sırasında da sorunlarla karşılaşmıştı. Aslında Osman Bey zamanında daha toprağın kullanımı hakkında bazı kurallar konulmuştu. "Kime bir timar verirsem elinden sebepsiz yere almasınlar. O ölünce oğluna versinler. O çocuk dahi olsa versinler. O, savaşa yarayacak hale gelinceye kadar sefer vaktinde hizmetkârları sefere girsin. Her bu kanunu tutarsa Allah razı olsun."[30] Osman Bey kanunuyla toprakların nasıl tasarruf edileceğini belirtmişti. Ancak ilk kez timar verilirken yaşı küçük olup da sefere katılamayacak olanlara timarın verilmemesi gerekmekteydi. Anadolu Beylerbeyine gönderilen hüküm de "…timara yaramayanlara timar tevcih etmeyesin…"[31] emrinin verilmesi timara malik olunabilmesi için sefere katılabilme rüştüne sahip olunması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda sefere katılmayanların timarlarının alınması oldukça önemliydi. Erzurum Beylerbeyliğinde k bazı timar sahiplerinin sefere gitmemeleri, timarlarının alınmasına neden olmuştu.[32] Ancak sefere katılmamak için ciddi mazereti olanların timarları alınmazdı. Bolu Sancağının Mudurdu Nahiyesinin Elmacık köyünde bin beş yüz elli akçe timar sahibi sipahinin sefere katılamayacak durumda olması

[26] Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, XI. Baskı, İstanbul, 2014, s. 67.
[27] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e., s. 246.
[28] BOA MD 54, h. 34, s. 11.
[29] Sadık Albayrak, Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1973, s. 72-73.
[30] Aşıkpaşaoğlu, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Hazırlayan: Atsız, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s. 30.
[31] BOA MD 26, h. 257, s. 100.
[32] BOA MD 54, h. 48, s. 15.

nedeniyle timarı elinde alınmamıştı.[33] Timar sisteminin işleyişinde belirli kurallar olup bu kurallara uymayanların ellerinde ki timarlar alınarak azl edilmişlerdi. Böyle bir sistem içerisinde üretime dayalı emek sermayeli çalışan köylülerin de hak ve sorumlulukları belirlenmişti.

Timar sisteminin işleyiş şekli ve kurallarının belirlenmesine rağmen kır yerleşkelerinde köylü ile devlet memurları (sipahi, naib, kadı vs.) arasında tarım alanlarının tasarrufu nedeniyle sorunlar yaşanmış, taşrada çözüme kavuşturulamayan meseleler Divân-ı hümâyûna arz edilmişti. Hımıs naibi Alâeddin'in, köylülerin arazileri ile bostanlarını zorla alarak zulüm yaptığı divana arz edilmişti.[34] Ernase köyünde ki zaim, birkaç tarlayı satın alarak köylülerin tarım alanları ile bostanlarına zarar vermişti.[35] Yenice köyü kadısına gönderilen hüküm de ise köy yakınlarında ki köprüye dışarıdan köylülerin gelerek yerleştikleri, bulundukları yerde ziraatla uğraşmalarına izin verildiği ve bunlara zulüm yapılmaması emredilmişti.[36] Bayburd kadısının, köylülerin tarla ve çayırlarını zorla alarak başkalarına kanuna aykırı verip zulüm yaptığı divana arz edilmişti.[37] Hükümlerin içeriğinde köylülere zulüm yapılmaması üzerinde hassasiyetle durulmasına rağmen köylüler, pek çok sorun yaşamışlardı. Köylüler yaşadıkları sorunların çözüm kapısı olarak divanı görmüşler ve kanunun verdiği hak ve sorumluluklar dâhilinde devlet memurlarının zorbalığına dur diye bilme cesaretini göstermişlerdi. Böylece geçim kapısı olan tarım alanlarını kaybetmemek için mücadele etmişlerdi.

Köylüler için ekonomik değere sahip mezraaların ekilip biçilmesi nedeniyle de sorunlar yaşanmıştı. Mezraaların geneli virane olduğu için kayıtlarda "zeminhâl-i hâlî, elde edilecek hâsılat miktarı için ise "der tahmin" ibareleri kullanılarak buraların eski yerleşim yerleri olduğu belirtilmişti. Viraneye dönerek halkı dağılmış mezraların, havassı hümâyûn ya da timar toprağına dâhil olmaması şartıyla ekilip biçilmesi şartıyla timara verilebilmekteydi. Böylece boz kalan ekin alanları, işlenerek hem hazine için gelir sağlanmaktaydı hem de reâyânın toprakla illiyetinin sürmesi, kır alanlarında işgücünün boşa çıkmaması sağlanmaktaydı.[38]

Mezraalar genellikle yakın köy halkı tarafından ekilip biçilen yerlerdi. Mezraaların köy yerleri gibi sınırları da bulunmaktaydı. Ancak halkın buraları terk etmesiyle viraneye dönen tarım alanlarından istifade etmek isteyenler, mezraa sınırlarını tahrip etmişlerdi. Mezra sınırlarının herhangi bir nedenle tahrip edilmesi/olması da bazı sorunların yaşanmasına yol açmıştı. Bunun için belirli aralıklarla yapılan tahrirler neticesinde mezraa sınırları belirlenip hâsılları deftere kaydedilirdi.[39] Alınan tedbirlere rağmen mezraaların önemli ekinlik alanlar olması sorunların yaşanmasında ana faktördü. Tortum muharriri, Ahberek (?) köyü mezraasının muhatalık olarak kaydedildiğini ancak (…) köyü sipahileri mezraanın kendi köy sınırlarında olduğunu iddia ettiklerini, bu husus hakkında ellerinde belgelerinin bulunduğunu arz etmişti. Bu hususta mezraanın müstakil olması halinde hangi köy sınırında kalıyorsa o köy sipahisine verilip o köye kayd edilmesi emredilmişti.[40]

---

[33] BOA MD 54, h. 89, s. 25.
[34] 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 13.
[35] BOA MD 33, h. 28, s. 57.
[36] BOA MD 33, h. 65, s. 135.
[37] BOA MD 33, h. 70, s. 145.
[38] 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Özet Transkripsiyon: Osman Uslu vd., Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 173.
[39] Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 73-74.
[40] BOA MD, 23, h. 481, s. 667.

Köylülerin tarım alanları arasında yer alan mezraalar, hazinenin önemli gelir kalemleri arasında yer almaktaydı. Buralarda elde edilen gelirlerin azalması hemen dikkat çekmekteydi. Bu husus hakkında ilgili yerlerin yöneticilerine yaşanan gelir azalmasının nedenleri sorulmaktaydı. Diyarbekir Beylerbeyine gönderilen hüküm de Rakka Beyinin arz-i hal sunarak her sene yüz yetmiş bin akçe vergi verdiklerini bu sene köylülerin yerlerini terk etmeleri nedeniyle ziraat yapamadıklarını, (…) Arab'ın mezraalarına girerek köylülere zulüm yapıp mezraa topraklarının ekilip biçilmesine mani olduklarını belirtmişti. Bu husus hakkında köylülerin mezraalarına göç ettirilmesine, (…) Arab'ın mezraalara girerek zarar vermemesi için gerekli tedbirleri alması emredilmişti.[41]

2.1.Devlet Memurlarının Suistimalleri Nedeniyle Köylülerin Karşılaştıkları Sorunlar

Osmanlı köylüsünün devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmede en çok ilişkide bulundukları görevlilerin başında sipahiler gelmekteydi. Timar sisteminin uygulanmasında sipahilerin önemli rolleri bulunmaktaydı. Sipahiler, savaşta yararlılık gösterenler, esir alınanlar ile devlet görevlilerin çocukları arasında seçilirdi. Bunların seçilmelerinden taşraya gönderilmelerine kadar iyi bir eğitimden geçirilmeleri gerekmekteydi. Devlet, tarım arazilerinin hâsıllarını, timar olarak sipahilere belirli yükümlülükler karşılığında vermekteydi. Sipahilerin yükümlülüklerinin başında, tarım alanlarının düzenli olarak ekilip biçilmesi gelmekteydi.[42] I. Selim kanunnâmesinde; timarlı sipahinin asıl görevinin, üretimin sürekliliği hususunda çalışması olarak belirtilmişti. Bunun sağlanması için köylünün yerini terk etmemesi, köyünü terk edenler arada on yıl geçmemiş ise köylerine getirilebileceği belirtmişti.[43] Yalnız arada on yıl geçmiş ise köylü, zorla eski köyüne götürülemezdi.[44]

Sipahiler sorumlu oldukları köylüler de; "sahib-i arza rusüm u hukuk ve harac ve ispenceleri "[45] ile "cizye"[46] vergilerini tahsil ederlerdi. Kanundan gücünü alan sipahi, toprak sisteminin en önemli unsurlarından biriydi. Ancak sipahiye verilen sorumluluk ve muafiyetler; onun, köylü üzerinde baskı yapacağı anlamına gelmemeliydi. Osmanlı yönetimi, köylülerin tarım alanlarının sipahiler tarafından keyfî olarak alınarak ekip biçilemeyeceğini kesin bir şekilde belirtmişti.[47] Sipahinin görev ve muafiyetleri hususunda kanunların bulunmasına rağmen bunlardan bazıları görevlerini suistimal ederek köylüye eza ve cefa yapmışlardı. Bosna beylerbeyine gönderilen hüküm de sipahilerin haksız yere ölenlerin yerlerini kardeşlerinden alarak başkalarına verdikleri, köylülere tarım alanlarını ektirmeyerek çayır ektirdikleri daha sonra neden bu tarım alanlarını ekip biçmeyip boz bıraktınız diyerek ellerinden alıp başkalarına verdikleri ve buna benzer pek çok kanunsuzlukları belirtilmişti.[48]

Timar sistemi içerisinde önemli bir rol oynayan sipahi ile köylünün başlıca geçim kaynakları topraktı. Sipahiler, topraktan elde edilen ürünler üzerinde aynî ya da nakdî vergilerini alarak geçimini sağlarlar ve sefer için hazırlıklar yaparlardı. Burada toprak hem köylüler hem de sipahiler için önemli bir akarat oluşturmaktaydı. Bu nedenle sipahiler ile köylüler karşı karşıya gelmişlerdi. Köylülerin, divana arz-i hallerinin içeriğini; sipahilerin

[41] BOA MD, 27, h. 787, s. 330.
[42] Amy Sınger, a.g.e., s. 32-33-34.
[43] I. Selim Kânunnâmeleri, Haz. Yaşar Yücel-Selami Pulaha, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 73.
[44] Sadık Albayrak, a.g.e., s. 210.
[45] BOA MD, 23, h. 380, s. 179.
[46] BOA MD, 26, h. 342, s. 130.
[47] Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600), s. 190.
[48] BOA MD, 24, h. 89, s. 30.

görevlerini suistimalleri, verginin usulsüz toplanması, toprağın devri ile kullanımına dair meseleler oluşturmuştu.[49] Yaşadığı sorunları taşrada ki mahkemelerde çözüme kavuşturamayan köylüler, hak arama da çaresiz bırakılmamışlardı. Adalet mefkûresi anlayışıyla kurulan devletin zulme razı olması da düşünülemezdi. Bu hususta halk, kat'i sûretle kararların verildiği Divân-ı Hümâyûna başvurarak şikâyetlerini arz edip[50] tashihi kararda bulunmuştu. Köylüler, en çok ilişkide bulundukları sipahiler başta olmak diğer memurlarla tarım alanlarının tasarrufu ile sulanması hususlarından karşı karşıya gelmişler ve sorunların giderilmesi için divana arz-i hal de bulunmuşlardı.

Köylüler, kır yerleşkelerinde devletin doğrudan mümessili olan sipahilerle doğrudan ilişki içerisindeydiler. Köylülerin genel çehresinin daha iyi anlaşılabilmesi için köylü-sipahi bağlamında tarım alanlarında yaşanan sorunlara bakılarak çözüm yollarının neler olduğu, devletin bu bağlamda nasıl kararlar verdiğinin tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu husus hakkında Halil İnalcık, köylülerin tapulu arazilerinin alınması yönünde sipahilerin bir gayret içerisinde olduklarını belirtmişti. Böyle bir durumun yaşanmasında ise köylünün elinde ki tapulu araziyi başka birine vererek kazanç kazanmak istemelerinden kaynaklandığını açıklamıştır. Köylü ile sipahi arasında yaşanan sorunlar da yetim çocukların babalarının tasarrufunda ki toprakların sipahiler tarafından alınması ile hisseli arazilerden de buna benzer sorunların yaşanmasından kaynaklandığını ifade etmişti.[51]

2.1.1.Köylünün, Konar-göçerler İle Yaşadığı Sorunlar

Tarım alanlarının kullanımında belirlenen kanunlar gereğince yararlanan köylülerin karşı karşıya geldikleri gruplar arasında konar-göçerler de bulunmaktaydı. Köy sınırlarında ki yaylak ve kışlakların kullanımına bağlı olarak köylü, konar-göçer husumetleri yaşanmış, yaşanan sorunlar Divân-ı hümâyûna kadar uzanmıştı. Osmanlılar otlak ve kışlak kanunu oluşturmuşlar ve köy yerleşkelerinde yaşanabilecek sorunların önünü almak istemişlerdi. Ancak kanuna riayet edilmemesi bu iki sınıf arasında ihtilafların çıkmasına yol açmıştı. Otlak kanununda "…hariçten kimseler gelip koyunları ile otlak zamanında oturup otundan ve suyundan intifa' edip (faydalanıp) öşür ve resm gibi nesneler vermezse o mekulelerin her üç yüz koyunları bir sürü addolunup a'lâ sürüden bir koyun, evsad sürüden bir şişek ve ednâ sürüden bir toklu otlak hakkı alınır. Kanun-u kadîmdir."[52] şeklinde kurallar açıkça belirtilmişti. Yörükler, gittikleri yerlerde üç günden fazla kalamaz. Bu süreden fazla kalırlarsa reâyâya zulüm yapmamaları şayet zarar verirlerse zararlarını ödemeleri kanun hükmündeydi.[53] Ulus Sancak Beyi, konar-göçerlerin yaylalarına girdiklerini, tarım alanlarına koyunlarını salıverip yayarak pek çok zulüm yaptıklarını divana arz etmişti.[54] Hınıs Sancakbeyi, yaylalarına konar-göçerlerin yerleştikten sonra tarlalara hayvanlarını salıvererek ekinlerini yaydırdıklarını bu hususta köylülerin mağdur olduklarını arz etmişti.[55] Ekrad taifesinin, Ercis yaylasına gelerek buraya yerleştikleri, köylülerin ziraat alanlarına hayvanlarını sürerek yaydırdıkları divana arz

[49] Feridun M. Emecen, Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 282.
[50] Halil İnalcık, Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet, II. Baskı, Eren yayınları, İstanbul, 2005, s. 50
[51] Halil İnalcık, "Köy, Köylü Ve İmparatorluk" V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat tarihi Kongresi Tebliğler (İstanbul, 1989), TTK Yay., Ankara, 1990, ss. 1-11, s. 11.
[52] Sadık Albayrak, a.g.e., s. 186.
[53] Sadık Albayrak, a.g.e., s. 212.
[54] BOA MD 47, h. 476, s. 203.
[55] BOA MD 47, h. 484, s. 207.

edilmişti.[56] Erzurum Beylerbeyine gönderilen hüküm de Türkmen taifesinin Akşehir ile Su Şehri'ne bağlı köylere girerek tarım alanlarına sürülerini sokarak ekinleri yedirdikleri gibi köylülerin ekinlerini yakarak pek çok zarar verdikleri belirtilmişti.[57] Tımaşvar Eyaletinde ki kadılara gönderilen hüküm de Haymane taifesinin havassı hümâyûn ile erbabı timar köylerine girdikleri, köylülerin arazilerini ekip biçerek ziraat yapıp köylüleri mağdur ettikleri, bu husus hakkında gerekli tedbirleri alması emredilmişti.[58] Köylüler ile konar-göçerler arasında yaşanan sorunların geneli; köylülerin tarım arazilerinin (birkaç vaka haricinde) gasp edilerek değil de konar-göçerlerin hayvanlarını tarım alanlarına sokup yaydırmaları ve pek çok kanunsuz işler yapmalarından kaynaklanmıştı.

Merkezî Yönetimin Sorunlara Çözüm Önerileri

Merkezî yönetim tarım alanlarının daima ekilip biçilmesine önem verdiğinde köylülerin toprağını bırakıp göç etmesine müsaade edilmemesini taşrada ki yöneticilere emretmişti. Mısır Beylerbeyine gönderilen hüküm de köylülerin tarım alanlarını terk ederek başkente geldiklerini, bu durumun ise zahire hususunda bir sıkıntıya yol açabileceği gibi hazinenin gelirini de (öşür vergisi), olumsuz etkileyeceği belirtilmiş ve köylülerin yerlerini terk etmemeleri emredilmişti.[59]

Tarım alanlarının taşrada üst düzey yöneticilerince, kanuna aykırı olarak devlet memurlarına kiralandığı böylece köylülere haksızlık yapıldığının divana arz edilmesi üzerine köylülere zulüm yapılmaması hususunda yöneticilere hükümler gönderilmişti. Mısır Beylerbeyi, mirî araziyi kanunsuz olarak bazı devlet görevlilerine kiralayıp köylülere haksızlık yaptığı için uyarılmıştı.[60] Merkezî yönetim terk edilmiş mezraaların yeniden üretim yerleri olması için timar olarak verilip mamur hale getirilmesi için taşra idarecilerine hükümler göndermişti.[61] Bosna Beyine; köylüler ile sipahiler arasında yaşanan sorunda sipahinin kanuna aykırı davrandığı belirtilerek kanuna sipahinin uyması hususunda hüküm gönderilmişti.[62]

Merkezî yönetim, köylülerin gerek tarım alanlarının kullanımı gerek ise üretim için en önemli olan tarım arazilerinin sulanması hususunda üretimi sekteye uğratacak bütün olumsuzluklarda taşra idarecilerinin kaçınmaları gerektiğini belirtmişti. Ancak taşrada ki bazı işgüzar idarecilerin suistimalleri ile konar-göçerlerin kanunsuz hareketleri nedeniyle köylüler mağdur edilmişlerdi.

Sonuç

Tarım alanlarının tasarrufunun temel kuralları daha beylik döneminde Osman Bey tarafından belirlenmişti. Toprağı ekip biçen köylü, toprağın üzerinde hür olup ölmesi halinde çocuklarına toprağın kullanımı geçmekteydi. Daimî kiracı konumunda olan köylünün, devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmesi halinde hiçbir kimse tasarruf ettiği toprağını alamazdı. Kanunla ekip biçtiği toprak üzerinde bağ kurulan köylüler, bazı işgüzar memurların suistimalleri nedeniyle sorunlar yaşamıştı. Taşrada tarım arazilerinin ekilip biçilmesi ile vergilerin toplanmasında önemli rolü olan sipahilerin, kanunsuzlukları sorunlara neden olmuştu. Toprağı tasarruf edenlerin ölmesi halinde toprağın tasarrufu çocuklarına geçmesi

[56] BOA MD 60, h. 577, s. 246.
[57] BOA MD 47, h. (…), s. 124.
[58] BOA MD 26, h. 133, s. 249.
[59] BOA MD 27, h. (…), s. 781.
[60] 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 107.
[61] 6 Numaralı Mühimme Defteri, s. 173.
[62] BOA MD 24, h. 89, s. 30.

gerekirken başkalarına verilerek devir teslim de kendilerine gelir sağlamışlardı. Bazen de keyfî uygulamalarda bulunarak köylünün elinde ki tarım arazilerini, bağlarını almışlardı. İşte bunların bu kanunsuz davranışları Divân-ı hümâyûna arz edilerek köylü hakkını aramıştı. Sipahiler suistimalleri nedeniyle ellerinde ki timarları alınarak devlet kapısında çıkarılmışlardı.

Köylüler tarım alanlarını tasarruf ederken bazı sorunlar yaşadıkları gibi konar-göçerlerle de karşı karşıya gelmişlerdi. Bunlarla sorunların çıkmasında; konar-göçerlerin tarım alanlarına sürülerini sokup yaydırmaları neden olmuştu. Köylülerin gerek tarım alanlarının ellerinde alınmaya çalışılması gerek ise ekili dikili yerlere zararlar verilmesi onları, mağdur etmiş. Köylüler ise hak arama kapısı olarak divanı görerek kanunlar bağlamında hareket ederek haksızlıkların giderilmesi için mücadele etmişti.

KAYNAKÇA

A.DVN. MHM. 23: 179, 667.
A.DVN. MHM. 24: 30.
A.DVN. MHM. 26: 100, 130, 249.
A.DVN. MHM. 27: 330, 781.
A.DVN. MHM. 33: 57, 135, 145.
A.DVN. MHM. 47: 203, 207.
A.DVN. MHM. 54: 11, 15, 25.
A.DVN. MHM. 60: 246.

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet Transkripsiyon: Mustafa Serin vd., Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1994.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Özet Transkripsiyon: Osman Uslu vd., Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

Albayrak Sadık, Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1973.

Aşıkpaşaoğlu, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Hazırlayan: Atsız, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

Aktan Coşkun Can, vd., "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, 2002, C. 7, S. 2, ss. 1-20.

Lütfi Barkan Ömer, Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler, Haz.: Hüseyin Özdeğer, C. II, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayın No: 4214, İstanbul, 2000.

Cezar Mustafa, Osmanlı Tarihinde Levendler, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, 1965.

Cin Halil, Osmanlı toprak Düzeni Ve Bu Düzenin Bozulması, IV. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara, 2016.

M. Emecen Feridun, Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Genç Mehmet, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, XI. Baskı, İstanbul, 2014.

Göyünç Nejat, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, TTK Yayınları, Ankara, 1991.

Halaçoğlu Yusuf, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, V. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

İnalcık Halil, "Köy, Köylü Ve İmparatorluk" V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat tarihi Kongresi Tebliğler (İstanbul, 1989), TTK Yayınları, Ankara, 1990, ss. 1-11.

İnalcık Halil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600), C. I, Çev.; Halil Berktay, II. Baskı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.

İnalcık Halil, Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet, II. Baskı, Eren Yayınları, İstanbul, 2005.

İnalcık Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600), Çev.: Ruşen Çakır, XIV. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul, 2009.

Kılıç Orhan, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", Türkler Ansiklopedisi, Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Kılıçbay Mehmet A., Feodalite Ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı, III. Baskı, Efil Yayınları, Ankara, 2010.

S. Kütükoğlu Mübahat, XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı, TTK Yayınları, Ankara, 2010.

Matrakçı Nasuh, Rüstem Paşa Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561), Haz.: Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 118, İstanbul, 2019.

Öz Mehmet, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Öztürk Necdet, Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2012.

Öztürk Necdet, İmparatorluğun Kurucuları Gazi Padişahlar Osman Gazi'den II. Beyazid'e, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

I. Selim Kânunnâmeleri, Haz. Yaşar Yücel-Selami Pulaha, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

Sınger Amy, Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler, Çev.; Sema Bulutsuz, Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. III/II, VII. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2011.

Ünal Mehmet A, Osmanlı Tarihi Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Ünal Mehmet A, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Tabakoğlu Ahmet, İktisat Tarihi (Toplu Makaleler I), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

Yılmaz Hasan Fatih, 16. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinde Piyasa'nın Karşıtı Pazar, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2012.

Yılmaz Savaş, III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.

Yılmaz Savaş, *"XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üretimde Pazara Osmanlı Köylüsünün karşılaştığı Yapısal Sorunlar ve Bu Sorunlara Karşı Merkezî Yönetimin Aldığı Tedbirler*", Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 4, Sayı/No. 2 Güz/Fall 2019, ss. 746-778.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

KANUNÎ İle III. MURAT DÖNEMİNDE AKARSULARIN TARIM ALANLARINDA SULANMASINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Savaş YILMAZ
Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6979-6495

ÖZET

Toprak ve su tarih boyunca üretimin değişmez aslî unsurlarının başında yer almış, rekoltenin değişmez etkileyici gücünü oluşturmuştu. Toprağın verimini artırmada; suyun kullanımı bir ölçüt olarak kabul edilmiş. Vergilendirmeler ile tarım alanlarının (dönümünün) hesaplanmasında verimlilik kıstas alınmıştı. Osmanlı köylüsü; tarım alanlarında verimliliğin artırılmasından elde edilen hâsılat üzerine kadar doğrudan etkisi olan akarsuların kullanımına dair ne gibi yöntem ve teknikleri kullanmıştı? İklim koşullarına bağlı olarak yapılan tarım da kurak dönemlerde sulamanın yeterince yapılamayışı, ciddi sorunlara yol açmıştı. Köylüler, mevsimin kurak geçmesi nedeniyle tarım alanlarının sulanmasında, nehirlerin suyunun taşınmasında harkların bakım ve onarımının yapılmasını taşra yöneticilerine iletmişlerdi. Nehir suyunun taşınmasında kullanılan harkların bakımları ile tamirlerinin masraflı olması, taşra idarecilerinin bunu karşılayacak bütçelerinin olmayışı nedeniyle sorun Divân-ı hümâyûna arz edilmişti. Merkezî yönetim; rekolte kaybının yaşanmaması, köylülerin sulama sorunlarının çözülmesi için taşra yöneticilere hükümler göndermişti. Harkların bakım ve onarımının yerel kaynaklarla sağlanmasına bu konu da hizmeti olanlara vergi hususunda muafiyetlerin verilmesi hakkında taşra idarecilerin gerekli tedbirler alması emredilmişti. Mevsimin kurak olduğu dönemlerde köylüler arasında nehir sularının kullanımı nedeniyle de sorunlar yaşanmıştı. Bu sorunlar; tarım alanlarının, bağ ve bahçelerin usulsüz sulanmasında kaynaklanmıştı. Merkezî yönetim, bu sorunların çözümüne de dair; nehrin eski yatağını bilenler arasında güvenilir kişilerden bilirkişi heyetinin kurulmasını, suyun eski yatağına çevrilmesini, kabahati olanlar hakkında da gereğinin yapılmasını taşra idarecilerine emretmişti.

Anahtar Kelimeler: Divân-ı hümâyûn, Köylü, Tarım alanları, Akarsular, Sulama Kanalı

(Hark)

Giriş

Su ve toprak insanoğlunun yaşamını idame ettirmesinde değişmez ikili olup insanlar, bu hayat iksirlerine ulaşmak için tarih boyunca pek çok zorluklara katlanmışlardı. Osmanlı Devleti'nin, tarım eksenli bir gelire sahip olması "toprak ve sulama" konularında daha duyarlı davranmasına neden olmuştu. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, tarım alanlarının sulanmasında ne gibi yöntemler kullandığı ile köylünün sulama sorununun çözümüne dair hangi tedbirleri aldığının bilinmesi gerekmektedir.

Yükselme döneminin zirvesinde pay-ı tahtta bulunan Kanunî Sultan Süleyman ile kurumsal yapının çözülmeye başladığı III. Murat döneminde akarsuların kullanımından

kaynaklanan sorunlarının neler olduğunun bilinmesi; köylülerin, üretim sürecinde ki sorunlarının belirlenmesi açısında önemli bir veri sağlayacaktır. Merkezî yönetimin, tarım alanlarını sulama sorunlarını çözümüne kavuşturmak için nasıl refleks gösterdiği, köylülerin verimi artırmada durağan mı dinamik mi davrandığının irdelenmesi, Osmanlı tarımının genel durumu hakkında bilgi verecektir. Bu durum ise, devlet, köylü ve üretim arasında ki bağının daha kolay anlaşılmasına ışık tutacaktır.

Tarım alanların da verimin artırılmasında aslî unsur toprağın su ihtiyacının karşılanmasıdır. Osmanlı yönetimi sulama sorununun çözümünde nasıl bir yol izlemişti? Sadece tarım alanlarında vergilerin toplanılmasıyla mı yetinmişti? Elbette Osmanlı yönetimi, köylünün sulama sorununu çözüme kavuşturup hâsılatın maksimum seviyede elde edilmesi için gayret etmişti.[1] Bu nedenle tarımsal verimin artırılmasında; akarsuların, tarım havzalarında kullanımına önem vermişti. Ancak akarsuların tarım alanlarına taşınmasında bazı sorunlar da yaşanmıştı. Bu saikle yaşanan sorunların araştırılması elzem olmuştu.

Köylü için toprağın tasarrufu ile toprağın sulanması hayatî öneme sahipti. Bunun için iklimsel koşullara bağlı yapılan sulamada mevsimin kurak gitmesi, akarsuların tarım alanlarında kullanımını daha da belirgin hale getirmekteydi. Akarsular etrafında ya da akarsulara uzak olmayan yerlerde kurulan köylerin, tarım alanlarının sulanmasında hangi teknik ve yöntemlerin kullanıldığı ile merkezî yönetimin tarım alanlarının sulanmasında nasıl rol oynadığının bilinmesi; köylünün akarsularda intifası açısından öneme haizdi.

Osmanoğulları önce toprağın tasarrufu hakkında kurallar getirmişti. Bu cihetle Osmanoğulları, tarım alanlarının kullanımı ve korunması ile buraların tasarrufunda, emeği ile toprak üzerinde yaşamını idame ettiren köylüler için bazı kanunlar vaz' etmişti. Osman Bey, "*…bir timar verem anı bi-lâ-sebeb kimse almasun. Ol öldüğü vakt oğlına virsünler. Eğer kiçirek kalursa hizmetkârları anun yerine sefere varsunlar, tâ oğlan sefere varınca. Her kim bu âdeti boza Allâhu tebâreke ve te'âlâ idenden ve itdürenden râzı olmasun*"[2] toprakların kullanımında dair kanunu yayınlamıştı. Yalnız bu döneme ait tarım alanlarının sulanmasına dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bu konuda Osmanlı belgelerinin sessizliği dikkat çekmektedir. Sulama sistemleri hakkında ise mühimme defterlerine yansıyan şikâyet konuları ile merkezî yönetimin sorunların çözümüne dair tavsiyeleri bulunmaktadır.

Osmanlı merkezî yönetimi, tarım alanlarının sulanması hakkında; ciddi sulama projesinin olmadığı sadece nehirlere yakın tarım alanlarının sulanmasında, taşra idarecilerinin denetimi altında harklarla suların taşınarak, sulamanın yapılabileceği mühimme defterlerin içeriğinde anlaşılmaktadır. Bu mecrada ana kaynak olarak kullandığımız mühimme defterlerinde, köylülerin arzlarına binaen taşra idaresine gönderilen hükümlerin içeriğiyle hareket edilerek Osmanlı tarımının sulamada ki sorunları ile sorunların çözümüne dair bir bakış açısı sunulacaktır. Bu konunun seçiminde araştırmacıların tarım alanlarının sulanmasıyla ilgili

[1] Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", Türkler Ansiklopedisi, Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002 s. 723

[2] Matrakçı Nasuh, Rüstem Paşa Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561), Haz.: Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 118, İstanbul, 2019, s. 127.

çalışmalarının çok cılız olması, sulama sorununu tarımın sorunları içinde değerlendirip müstakil bir makale ya da ilmî çalışmanın olmayışı bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir.

1. Akarsuların Tarım Alanlarında Kullanımı

Köylülerin geniş tarım alanlarını ekip biçmesinden toprağın verimini artırmalarına kadar olan süreçte; akarsuların kullanımı ön plana çıkmaktaydı. Tarım alanlarının sulanmasından kaynaklanan sorunların giderilmesine yönelik daha I. Selim kanunnâmesinde suların kullanımıyla ilgili belirli düzenlemelere gitmiş, köylünün suyu kullanımına bir düzen getirmişti.[3] Tarım eksenli bir ekonomik yapıya sahip devletin, köylülerin tarım alanlarının sulanmasında karşılaştığı sorunları çözmesi gerekmekteydi. Bu husus da Divân-ı hümâyûna yansıyan anlaşmazlık konuları nedeniyle sulamanın nasıl yapılacağı hakkında kararlar verilmişti.

Tarım alanlarında rekoltenin artırılmasında sulama önemli bir yere sahipti İklim koşullarına bağlı yapılan tarımsal faaliyetlerde yağmurun yeterince yağmaması tarım alanlarının sulanmasında ciddi sorunlara yol açmıştı. Tarım alanlarının su sorunun çözülmesi için zaman zaman içme suları da kullanılmıştı. İnsanların içme suyunu dahi tarım alanlarında kullanmasında toprağın verimi belirleyen ana öğenin su olduğunu göstermektedir. Necef halkından bazıları, Divân-ı hümâyûna arz-i hallerini sunup su sorunu yaşanmasından dolayı içme sularının köylüler tarafından tarım alanlarında kullanıldığını, suyollarının bakım ve onarımı için beşte bir alınması gereken verginin sekiz de bir alındığını belirtmişlerdi. İçme suyunun tarım ile gündelik yaşamda kullanımı, suya olan ihtiyacı göstermektedir. Bu durum Osmanlı köylüsünün, tarımsal faaliyetlerinde; iklimsel faktörlerin (kuraklık-yağmur vs.) etkili olduğunu, yağmurun yeterince yağmayınca zorluklarla karşılaştığını ve bu durumu değiştirecek bir arayış içerisinde bulunmadığını göstermektedir. Bu nedenle toprağın su ihtiyacının karşılanması için içme suyunu kullanarak pratik çözüm üretmiştir. Bu çözüm yolunun da başka sorunlara yol açacağı malumdur. Köylü bu şekilde rekolte düşüşünü önlemeye çalışarak iklimsel koşulların etkilerinden en az zararla kurtulmayı amaçlamıştır. İklimsel koşullara bağlı yaşanan kuraklık nedeniyle Van beylerbeyi, divâna arz da bulunup Van ve Van'a bağlı yerleşim yerlerinde yağmurun yeterince yağmamasının tarım alanlarının sulanmasında zorlukların yaşanmasına yol açtığı belirtmişti.[4] Buradan da anlaşılacağı gibi tarım alanlarının sulanmasında; köylüler arasında yaşanan sorunların divana arz edildiği görülmektedir. Suyollarının tamiri nedeniyle köylülerde fahiş oranda akçe alınması; tarım alanlarının sulanmasında suyollarında faydalanıldığını göstermektedir. Ancak geniş bir coğrafyaya sahip olan devletin, tarım alanlarını sulamak için kilometrelerce uzunlukta suyolu yaptırarak bakım ve onarımı için gerekli harcamalarda bulunması hazine için külfetli olacağından, ülke genelinde suyolları vasıtasıyla sulama yapılmasının mümkün olamayacağı âşikardır. Osmanlı köylüsü genelde iklimsel koşullara bağlı olarak tarım arazilerinin sulanması ile iktifa etmiştir. Yalnız akarsu boylarında ya da yakınlarında bulunan köy halkı, harklarla suyu götürerek tarım alanlarını sulayıp hâsılatı maksimum seviye çıkarmak için gayret etmiştir.

[3] I. Selim Kânunnâmeleri, Haz. Yaşar Yücel-Selami Pulaha, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s. 71.

[4] Savaş Yılmaz, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üretimde Pazara Osmanlı Köylüsünün karşılaştığı Yapısal Sorunlar ve Bu Sorunlara Karşı Merkezî Yönetimin Aldığı Tedbirler", Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 4, Sayı/No. 2 Güz/Fall 2019, ss. 746-778, s. 751.

Devletin genelinde köylünün sulama sistemlerini kuracak malî gücü olmadığı gibi yeterince teknik araçları da yıktu.. Köylülerin maddi durumlarının iyi olmayışı; hâsılatın artmasında bire bir etkili olan sulama sorununu çözüme kavuşturacak sulama projelerini hayata geçirecek süreci başlatamamıştı. Mevcut sulama sistemlerinin bakım ve onarımı ise bir köyün en iyi arazilerinde elde edilen hâsılatın dörtte biri demekti. Köylünün teknolojik ve maddi yetersizliği, sulama sorunlarının çözülememesinde etkili olmuştu.

Tarım alanlarının işletilmesinde ve köylünün üretime dayalı sorunlarının çözümünde devletin, kır yerleşkelerinde temsilcisi olan timarlı sipahiler bulunmalarına rağmen bu sorunun çözümünde etkili olmamışlardı. Timar sahiplerinin genelde çok sık yerlerinin değiştirilmeleri, tarım alanlarının ıslahına eğilmelerine fırsat vermemiş aynı zamanda ilgisizlikleri de sorunun çözümünde fayda sağlamamıştı. Öyle ki bunlar mevcut sulama sistemlerinin bakım ve onarımlarında dahi ilgisiz davrandıkları için eski sulama sistemleri kullanılamaz hale gelmişti Sipahilerin nehirlerin bakım ve onarımı yapmadıkları için köylünün mağdur olması hakkında belgeye bakacak olursak; Aksaray'da üç köy sınırında nehrin geçtiği, bu nehrin sularında halk gündelik ihtiyaçlarının yanı sıra tarım alanları ile bağ ve bahçelerin sulanmasında da yararlanıp yeterince ürün elde etmekteydiler. Eşkincilü mülk olan nehir daha sonra timara verilmişti. Timarlı sipahi nehrin temizlenmesinde ihmalkâr davranarak suyun akmasında azalmaya neden olmuştu. Bu durum ise köylülerin perişan olmasına hâsılatın düşmesine yol açmıştı.[5]

1.1. Akarsuların Kullanımında Doğan Sorunlar

Osmanlı maliyesinin gelirleri büyük bir oranda tarım ve tarıma bağlı (hayvancılık, bağcılık) alanlarda elde edilen akarattan oluşmaktaydı. İklimsel koşullara bağlı yaşanan kuraklık, akarsuların tarım alanlarında kullanımını ön plana çıkarmaktaydı. Ancak suyun tarım alanlarında kullanımında hangi tekniklerin kullanıldığı ile kaç dönüm arazinin sulandığına dair yeterli bilgiye sahip değiliz. Bu konu hakkında Osmanlı kaynaklarında yeterli bilgi bulunmamaktadır.[6] Ancak mühimme defterlerinde su değirmenlerinin kullanımı ile ilgili az da olsa bilgi yer almaktadır. Edirne Bostancıbaşı, hassa bahçelerinin sulanmasında bir çift dolabın yetersizliği nedeniyle bir dolaba daha ihtiyaç duyulduğunu, bunun için ise on bin akçe gerektiğini divana arz etmişti.[7] Değirmenlerin geniş tarım alanlarında değil de bağ ve bahçelerde kullanılması bize sulama da yaşanan sıkıntıların çözümü için bir ipucu vermektedir. Yalnız değirmenlerin yapımının maliyetli olması, köylünün bu sistemi bağ ve bahçelerinin yanı sıra tarım alanlarında kullanmasını da zorlaştırmıştı.

Arazilerin sulanması; mahsulün rekoltesi üzerinde doğrudan olumlu etkisi bulunmaktaydı. Fırat suyunun taşınmasında kullanılan harklarının bakım ve onarımı masraflı olmasından dolayı bir süre harklarının bakım ve onarımı yapılamamıştı. Balis Beyi, harkları daha az bir masrafla yaptırarak beldesini mamur hale getirip hazinenin burada elde edeceği vergi miktarını da artacağını divana arz etmişti.[8] Harkların onarılması ile nehir suyunun daha verimli kullanılarak

[5] Sam Whıte, Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları, Çev.: Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s. 106-107.

[6] Huricihan İslamoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, II. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 232.

[7] BOA MD 29, h. 109, s. 47.

[8] 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet Transkripsiyon: Mustafa Serin vd., Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1994, s. 28.

elde edilecek mahsul miktarının da artacağı düşünülmüştür. Mısır beylerbeyi, kuraklık nedeniyle Nil suyunda azalmalar yaşandığı için nehrin etrafında bulunan tarlaların sulanmasında sorunların olduğunu, nehir suyunun taşınmasında kullanılan harkların kullanılamayacak halde olması nedeniyle bakım ve onarıma ihtiyaç duyulduğunu divana arz etmişti. Beylerbeyine gönderilen hüküm de harkların neden bakımsız olduğu sorularak bozulan harkları eskiden kimlerin tamir ettiğini araştırması emredilmişti.[9] Bağdad da tarım alanlarının sulanması için kanalların yapılmıştı. Su kanallarının bakımsız olduğu için buralarda yeterince istifade edilememişti. Mevsiminde kurak olması ile rekolte de düşüşler yaşanmıştı. Bu husus hakkında su kanallarının tamir edilerek halkın mağdur edilmemesi, hazinenin de gelir kaybına uğramaması için çalışılması gerektiği, Bağdad Beylerbeyine emredilmişti.[10] Tarım alanlarının sulanması ile harkların bakım ve onarım işleri; eyalet yöneticilerinin sorumluluğunda olduğu anlaşılmaktadır. Ane Sancağında iki nehir geçmekte olup bu nehirlerin temizliği her yıl düzenli olarak sancak beyinin nezaretinde reâyâya yaptırıldığı için tarım alanlarında su sıkıntısı yaşanmamıştı.[11] Bu bağlamda Şam Beylerbeyi ile Kadısına gönderilen hükümde eyalet sınırları içinde nehir sularında faydalanan köylerin, timar ya da vakıf köyleri ise nehrin temizliğin de bunların, sorumlu olduğu belirtilmişti.[12]

Bağdad Muhzırı Ali'ye gönderilen hüküm de, Bağdad'a bağlı Halas Kazasında ki harkların harabe olmasıyla tamire ihtiyaç duyulduğu belirtilmişti. Harkları tamir ettirmek isteyenlere hukuk-u miriyi eda etmeleri şartıyla, harkları kullanabileceklerine dair temessük verilmesi emredilmişti. [13] Bağdad Beylerbeyine gönderilen hüküm de Necef halkının arz-i hal sunarak kasabalarında su sıkıntısı yaşadıklarını, halkın bu arzından önce de eski Bağdad Kadısının da arz sunarak nehirden, sakaların içme suyu getirdiklerinden, nehrin uzak olması nedeniyle sakaların günde en fazla iki sefer yapabildiklerinden, getirdikleri bir merkep suyu on akçeye satmalarından dolayı fukaranın suyu satın alamadığından bahsetmişti. Ayrıca Vakıf mütevellisi İbrahim'in kendi imkânlarıyla nehrin suyunu harklarla Kufe'ye yakın yere getirdiğinden, sakaların günde dört sefer yaparak bir merkep suyu üç akçeye sattığından, İbrahim'e ise su sıkıntısından dolayı ekilmeyen bazı tarlaların verildiğini de ifade etmişti. Harkların temizlenmesi için yıllık verilen 20.000 bin akçenin yetersiz kalması nedeniyle suyun temininde zorluklar yaşandığından suyun kesintisiz akması için 5/1 oranında alınan verginin, 8/1 oranında alınmasını da talep etmişlerdi. Bu husus da bahsedilen yerde verginin 8/1 oranında alınmasına, İbrahim'in sakalara verdiği suyun haricinde kalanıyla tarım alanlarını ekip biçmesine müsaade edilmesine, her sene harkların temizletmesine, kaza halkının su sıkıntısı yaşamaması için çalışılması gerektiği emredilmişti.[14] Harklar, hem içme suyunun sağlanması hem de tarım alanlarının sulanması için yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak harkların yapımı, bakımı ile temizlenmesi masraflı olduğu için merkezî yönetim bu hizmetleri yerine getirenlere bazı muafiyetler vererek yerinde sorunların çözülmesini emretmişti.

Ergene Nehri üzerine köprü yapılarak buraya kırk hane yerleştirilmiş böylece köprünün bakım ve onarımı sağlanmış, nehrin köprü ayaklarının temizlenmesi ile suyun debisinde yani

[9] 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 138.
[10] 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 217.
[11] 6 Numaralı Mühimme Defteri, s. 142.
[12] BOA MD 39, h. 316, s. 136.
[13] BOA MD 27, h. 761, s. 320.
[14] BOA MD 27, h. 729, s. 305.

akış hızında bir azalmanın olmamasına dikkat edilmişti.[15] Nehir suyunun akış hızı yani debisi aynı zamanda nehre yakın yerlerde ki tarım alanlarının sulanmasıyla da doğrudan bağlantılıydı. Nehrin akış hızında yaşanan bir düşüş buraların sulanmasında sorunların doğmasına yol açmaktaydı.

Merkezî Yönetimin Akarsuların Kullanımına Dair Tedbirleri

İklimsel koşullar nedeniyle kuraklıkların görülmesi, tarım alanlarının sulanmasında sorunlara yol açmıştı. Suyun temininde yaşanan sıkıntılar zaman zaman köyler ile köylüleri karşı karşıya getirmişti. Köyler arasında yaşanan suyun kullanımına dair sorunlar taşrada bazı memurların suistimalleriyle de daha çetrefilli hale gelmişti. Merkezî yönetim ise su sıkıntısının bunalıma dönüşmemesi için halkın uyması gereken kuralları belirlemişti. Divân-ı hümâyûna suyun kullanımı hakkında yapılan arzlar neticesinde suyun tasarrufunun hiçbir kimseye ait olmadığı, suyun kullanımında çıkar sağlamaya çalışanlara izin verilemeyeceği açıklanmıştı. Ancak bazı harkların suları bazı kişilere vakıf ya da mülk olarak verildiği de belirtilmişti. Bu nedenle tarlasını sulayamayan köyler harabeye dönüşmüştü. Harklarda ki su da yararlananlar ise suyu köylülere pahalıya satarak zulüm yapmışlardı. Merkezî yönetim vakıf ya da mülk olsun suyun kullanımında köylülerde fahiş oranda akçe/para alınmasının yasak olduğunu, suyun kullanımında faydanın gözetilmesi gerektiğini kanunnâme-i cedid de belirtmişti.[16] Yanbolı kadısına gönderilen hüküm de Çeri (?) köyünün suya olan ihtiyacının karşılanması için Mehmet Ağanın üç yüz altın verip Sofya Nehri'nden su getirmek istediği belirtilmişti. Bu husus da nehir suyunun köylülere satılmasında zorluk çıkarılmaması, suyun köye götürülmesi için lazım olan keresteler ile diğer ihtiyaçlarının karşılanarak, nehir suyunun köye akıtılması emredilmişti.[17]

Osmanlı köylüsü, iklimsel koşullara bağlı olarak yaşanan kuraklıklar nedeniyle suya erişimde oldukça sorunlar yaşamasına rağmen devletinin genelinde tarım alanlarının nasıl sulandığına dair kaynakların sessizliği dikkat çekmektedir. Yalnız çeltik alanlarının sulanmasın da istisnaî bir durumun olduğunu belirtebiliriz. Çeltik alanlarının suya olan ihtiyacı çeltiğin kalitesi ile mahsulün rekoltesini belirlemekteydi. Bu nedenle çeltik alanlarına taşınacak su, devletin öncülüğünde kanallar açılarak yapılmıştı. Bozulan ya da tahrip olan kanallarının yapılmasında ise devlet, hassa ortakçı statüsünde ki köylüleri çalıştırarak suyun çeltik alanlarına ulaşması için gayret etmişti.[18] Bu bağlamda çeltik alanlarının sulanmasında ki sulama usul ve yöntemlerinin diğer tarım alanlarının sulanabilirliği için kullanılmış mıdır sorusu sorulabilir? Devletin bahsedilen dönemde geniş bir coğrafyaya sahip olması nedeniyle tarım alanlarının sulanmasında aynı yöntemlerin kullanması pek mümkün görülmemektedir.

Sulama alanında yaşanan sorunların farkında olan yöneticiler ile halk, suların kullanımı konusunda oldukça bilinçli davranmışlardı. Tahıl ambarı konumunda olan Mısır Eyaletinde tarım alanlarının sulanamaması başta hububat olmak üzere yiyeceklerin temininde darlığın/kıtlığın yaşanmasına yol açmaktaydı. Bu nedenle suyun daha kontrollü kullanılması için "kâsif "adı verilen mahalli görevliler atanmıştı. Bunların aslî görevleri; nehir setlerini tamir etmekti. Merkezî yönetim, bazen taşra yönetimi ile halkına; su yataklarının temizlenmesini emrederek su kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlamıştı. Osmanlı merkezî yönetimi;

[15] 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 49.
[16] Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 70.
[17] BOA MD 48, h. 249, s. 92.
[18] İnalcık Halil, Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi, İsam Yayınları, Ankara, 2011, s. 108.

su bendlerinin bakıma ihtiyaç olup olmadığını kontrol ettirerek hasar tespitinde bulunmuştu. Böylece buraların tamirinde görev alacakların belirlenmesini sağlayarak tarım alanlarına su taşınmasında karşılaşılan sorunları gidermeye çalışmıştı.[19] Suların tarım alanlarında kullanımında yaşanan sorunlar olduğu gibi bazen de köylülerin nehir yatağını değiştirerek nehrin verimli topraklarında bağ bahçe işlerinde kullandıkları da olmuştu. Meriç ve Arda Nehir boylarında ki bahçe sahipleri nehrin verimli topraklarından faydalanmak ve bahçelerini genişletmek için nehrin yatağını değiştirmişlerdi. Bahçe sahiplerinin uyarılmasına, nehir yatağının eski haline getirilmesine, suyun zarar verebileceği yerlerin tespit edilerek gerekli tedbirlerin alınmasına karar vermişti.[20] Akarsuların aşırı yağışlar sonunda yatağını değiştirmesiyle de nehir sularında yararlanan halk arasında sorunlar yaşanmıştı. Tarım alanlarının sulanmasında önemli bir yere sahip olan nehir sularının kullanımında nehrin eski yatağının belirleyici olmasına dikkat edilmişti. Vahraç Nehrinin aşırı yağışlarla yatağını değiştirmesiyle; Eflak ile Halonik halkı arasında gerginlik yaşanmıştı. İki taraf arasında nehir suyunun kullanımına bağlı olarak gerginliğin büyümemesi için nehrin eski yatağının güvenilir kişilerce tespit edilmesine ve eski yatak hangi mecrada ise o taraf halkının nehir suyunda yaralanmasına karar verilmişti.[21] Nehir akış yönü ile nehir yatağı yerleşim yerlerinin gelişmesinde de etkili olmuştu. Kızılırmak ve Yeşilırmak Nehirlerinin yatağının doğal nedenler ile değişmesiyle iki mezraa oluşmuş ve bunlar haric-ez-defter olarak kaydedilmişlerdi.[22]

Sonuç

Klasik dönem Osmanlı tarımının, en öncelikli sorunlarının başında tarım alanlarının sulanması gelmekteydi. Geniş bir coğrafyada arazileri olan devletin, bu sorunun çözüme kavuşturulması için taşra idarecilerini sorumlu tutmuştu. Bunlar sorumluluk bölgelerinde akarsu yataklarının temizlenmesi ile sulama harklarının bakım ve onarımını kontrol edeceklerdi. Ancak bütçelerinin bu iş için yeterli olmaması halinde; tebaadan bu hizmete talep edenlere bazı vergilerden muafiyet sağlanarak verilmesi belirtilmişti. Merkezî yönetim, bu şekilde tarım alanlarının sulanmasında taşra idarecilerini sorumlu tutmuştu. Bu durum ise; taşra idarecileri ile hizmetindekilerin görev yerlerinde, tarım alanlarının sulanmasında bazı suistimalleri de beraberinde getirmişti.

Suya ulaşımın zor olduğu dönemlerde köylülerden bazıları da akarsuların kullanımında haksızlıklar yapmışlardı. Akarsuların yataklarının değiştirilmesi ya da suyun tutulması en çok görülen haksızlıklar arasında yer almaktaydı.

Tarım alanlarının ıslahı yönünde; Kanunî Sultan Süleyman ile III. Murat döneminde ciddi çalışmalar yapılmamış, klasik yöntemlerle tarım alanlarının sulamasına devam edilmişti. Osmanlı köylüsü ise tarım alanlarının sulanmasın da yeni metotları uygulayacak imkânlara sahip değildi. Atadan babadan görülen tarım usullerinin uygulanması, akarsuların tarım alanlarına taşıyacak harkların yapımı için maddi gücünün bulunmayışı, tarımda iklim koşullarına bağlılığı getirmişti.

[19] Zafer Karademir, İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 160-161-162.
[20] 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 57.
[21] 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 27.
[22] Mehmet Öz, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 70.

KAYNAKÇA

A.DVN. MHM. 27: 305, 320.
A.DVN. MHM. 29: 47
A.DVN. MHM. 39: 136.
A.DVN. MHM. 48: 92

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet Transkripsiyon: Mustafa Serin vd., Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1994.

6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Özet Transkripsiyon: Osman Uslu vd., Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1995

Matrakçı Nasuh, Rüstem Paşa Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561), Haz.: Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 118, İstanbul, 2019

I. Selim Kânunnâmeleri, Haz. Yaşar Yücel-Selami Pulaha, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

Barkan Ömer Lütfi, XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001.

Karademir Zafer, İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.

Kılıç Orhan , "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", Türkler Ansiklopedisi, Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

İnalcık Halil, Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi, İsam Yayınları, Ankara, 2011.

İslamoğlu Huricihan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, II. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Öz Mehmet, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Yılmaz Savaş, *"XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üretimde Pazara Osmanlı Köylüsünün karşılaştığı Yapısal Sorunlar ve Bu Sorunlara Karşı Merkezî Yönetimin Aldığı Tedbirler*", Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 4, Sayı/No. 2 Güz/Fall 2019, ss. 746-778.

Whıte Sam, Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları, Çev.: Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.

FARUK NAFİZ ÇAMLIBEL'İN ŞİİRLERİNDE SAVAŞ VE KAHRAMANLIK

Dr. Arş. Gör. Mustafa DERE
Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, https://orcid.org/0000-0002-3326-2678

ÖZET

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973) Cumhuriyet dönemi Türk Edebiyatı içerisinde gelişim gösteren Memleket Edebiyatının en önemli temsilcilerinden biridir. Bununla birlikte "Hecenin Beş Şairi" veya "Beş Hececiler" olarak adlandırılan şairler grubunun da ön planda gelen ismidir. İlk dönem şiirlerinde aşk, ölüm, tabiat, gurbet, mazi, ızdırap, yalnızlık ve ayrılık gibi ferdî konuları ele alan Faruk Nafiz, *Çoban Çeşmesi* (1926) kitabından sonra memleket konulu şiirler yazmaya başlamıştır. Fakat bu süreçten sonraki şiirlerinde yalnızca memleket konusu ile sınırlı kalmamış ve hem şairliğinin ilk dönemindeki konuları işlemeye devam etmiş hem de güçlü bir lirizme yer vermiştir. Bu eğilimde Millî Mücadele yıllarının getirdiği bir hassasiyetin de etkisinin olduğu söylenebilir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in memleket, Anadolu, kahramanlık ve yurt sevgisi konusunu işlediği şiirlerinde "savaş ve kahramanlık" meselesi -bu kategorideki şiirlerin çokluğu sebebiyle- ayrı bir başlık altında incelemeye imkân vermektedir. Faruk Nafiz'in şiirleri içerisinde bu konuyu bazen şiirin herhangi bir unsuru/öğesi olarak bazen de şiirin ana teması/esas meselesi olarak görebilmek mümkündür. Bu başlığa dâhil edilebilecek şiirler ise "Konusunu Tarihten Alan Savaş ve Kahramanlık Şiirleri", "Türk Askerinin ve Türk Milletinin Kahramanlığının Vurgulandığı Şiirler", "Kurtuluş Savaşı Kahramanı Olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün Söz Konusu Edildiği Şiirler" ve son olarak "Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı Konulu Şiirler" şeklinde başlıklandırılabilir.

Bu incelemede, Faruk Nafiz Çamlıbel'in "savaş ve kahramanlık" konulu şiirleri yukarıda sözü edilen başlıklar çerçevesinde sınıflandırılmaya çalışılmış ve her bir şiir tematik olarak bahis konusu edilmiştir. Ayrıca yer yer şiirlerin yazılmasındaki arka plan ortaya konulmuştur. Son olarak ele alınan şiirlerle ilgili tespitleri somutlaştırmak için incelenen şiirlerden bazı alıntılara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faruk Nafiz Çamlıbel, Türk Şiiri, Savaş, Kahramanlık

WAR AND HEROISM IN FARUK NAFİZ ÇAMLIBEL'S POEMS

ABSTRACT

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973) is one of the most important representatives of Memleket (Homeland) Literature, which has developed within the Turkish Literature of the Republican period. He was also a prominent figure in the group of poets called "Hecenin Beş Şairi" (five poets of the syllable) or "Beş Hececiler" (five poets of the syllabic verse). Faruk Nafiz, who dealt with personal subjects such as love, death, nature, expatriate, past, anguish, loneliness,

and separation in his early poems, started to write poems about the homeland after his book called *Çoban Çeşmesi* (*The Shepherd's Fountain*) (1926). However, after this period, his poems were not limited to the theme of the homeland and he continued to handle the subjects of the first period of his poetry, including a strong lyricism. It can be said that the sensitivity brought by the War of Independence period may be a reason for this trend.

The subject of "war and heroism" in Faruk Nafiz Çamlıbel's poems about the homeland, Anatolia, heroism, and patriotism can be examined under a separate title due to the abundance of poems in this category. It is possible to see this subject sometimes as an element/component of the poem and sometimes as the main theme/issue of the poem in Faruk Nafiz's poems. Poems that can be included in this title are "War Poetry and Epic Poems Based on History", "Poems Emphasizing the Heroism of Turkish Soldiers and the Turkish Nation", "Poems Referring to Mustafa Kemal Atatürk and İsmet İnönü as a Hero of the War of Independence", and finally "Poems on the Balkan Wars, World War I, and Turkish War of Independence".

In this study, Faruk Nafiz Çamlıbel's poems on "war and heroism" were attempted to be classified under the above-mentioned titles and each poem was examined thematically. In addition, the background in the writing of poems has been revealed. Finally, some quotations from the poems were included to exemplify the findings about the poems discussed.

Keywords: Faruk Nafiz Çamlıbel, Turkish Poetry, War, Heroism

Giriş

Memleket Edebiyatı akımının en önemli temsilcilerinden biri olan Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), "Hecenin Beş Şairi" veya "Beş Hececiler" olarak adlandırılan şairler gurubunun da ön planda gelen temsilcisidir. İnci Enginün, onun yaşadığı devir içindeki önemini şu sözlerle ifade etmektedir: "Faruk Nafiz'in 'devrinin en kudretli şahsiyeti' olduğu hakkında hemen hemen bütün edebiyat tarihleri ortak bir hüküm verir. Gerçekten onun yaşadığı dönemdeki tesiri ve önemi doğrudur." (2012: 201-220).

Faruk Nafiz Çamlıbel şiirlerini *Şarkın Sultanları* (1918), *Dinle Neyden* (1335), *Gönülden Gönüle* (1919), *Çoban Çeşmesi* (1926), *Suda Halkalar* (1928), *Bir Ömür Böyle Geçti* (1932), *Elimle Seçtiklerim* (1934), *Boğaziçi Şarkısı* (Saadettin Kaynak ile birlikte - 1936), *Tatlı Sert* (1938), *Akıncı Türküleri* (1938), *Akarsu* (1940), *Heyecan ve Sükûn* (1959), *Zindan Duvarları* (1967) ve *Han Duvarları* (1969) olmak üzere on dört kitapta toplamıştır.

Onun şairliğini veya şiirlerini, nitelik ve nicelik noktasında beş döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönem (1913-1918) Faruk Nafiz'in ilk şiirlerini kaleme aldığı yıllardır. İkinci dönemde (1919-1924) onun, şiir konusunda bir ustalaşma çabasına girdiği görülür. Üçüncü dönem (1925-1938) olgunluk devridir. Dördüncü dönemde (1939-1960) Faruk Nafiz'in şiir konusunda bir durgunluk sürecine girdiği söylenebilir. Bu tarihten ölümüne kadarki süreç (1961-1973) ise şairin son dönemidir. (Bulut, 1991: 24-25). Selim Somuncu, Faruk Nafiz Çamlıbel'in şiirlerini içerik, üslûp ve nitelik bakımından üç dönemde ele almaktadır:

> "Genel olarak üç evrede incelenen şairin ilk evre şiirleri Edebiyat-ı Cedîde, Fecr-i Âti ve Yahya Kemal etkisinde iken; ikinci evre şiirlerinde yoğunluklu olarak Millî Edebiyat şairleri ve halk şiirine yönelişin izleri görülür. Üçüncü evre şiirlerinde ise yine Yahya Kemal etkisinden bahsetmek

mümkündür. Fakat son evrede Yahya Kemal etkisine, bu defa ilk evredeki gibi Edebiyat-ı Cedîde ve Fecr-i Âti değil de klasik Türk şiiri eşlik eder." (2019: 128).

Faruk Nafiz Çamlıbel'in şiirleri bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde ise dikkat çeken bir konu çeşitliği ile karşılaşılır. "Aşk ve gurbet duygusu", "mazi özlemi", "Anadolu", "ölüm", "tabiat", "ızdırap duygusu", "yalnızlık ve ayrılık duygusu", kahramanlık ve yurt sevgisi" bu konular arasında sayılabilir.[1] Bu noktada şair özellikle *Çoban Çeşmesi* (1926) kitabı ile birlikte memleket konulu şiirler yazmaya başlar ve hatta memleket konusu ile güçlü bir lirizmi yan yana getirir. Bu eğilimde Mütareke yıllarının getirdiği bir hassasiyetin etkisinin olduğu da yadsınamaz: "Mütareke yıllarında pek çok şairimiz gibi millî ıstırapları terennüm etti ve bu vesile ile onu millî meselelere açılmış görüyoruz." (Yetiş, 2007: 281).

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Şiirlerinde Savaş ve Kahramanlık

Faruk Nafiz Çamlıbel'in, geniş anlamda memleket konusunu, dar anlamda ise Anadolu ile kahramanlık ve yurt sevgisi konusunu işlediği şiirlerinde "savaş ve kahramanlık" meselesi ayrı bir başlık olarak değerlendirilebilir. Faruk Nafiz'in şiirleri içerisinde bu konuyu bazen şiirin bir unsuru bazen de şiirin ana teması olarak görebilmek mümkündür. Söz konusu şiirler ise "Konusunu Tarihten Alan Savaş ve Kahramanlık Şiirleri", "Türk Askerinin ve Türk Milletinin Kahramanlığının Vurgulandığı Şiirler", "Kurtuluş Savaşı Kahramanı Olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün Söz Konusu Edildiği Şiirler" ve "Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı Konulu Şiirler" olmak üzere dört başlıkta incelenebilir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in, konusu savaş veya kahramanlık olan, fakat bu tasnife uymayan şiirleri de vardır. Örnek verilecek olursa *Akarsu* kitabında bulunan ve Mithat Cemal Kuntay'a ithaf edilen "Denizle Konuşan Adam" şiirinde hem kahramanlık hem de destansı unsurlar ön plana çıkarılmaktadır. *Heyecan ve Sükûn* kitabında yer alan ve Fuad Şemsi'ye ithaf edilen "Devler" ise aynı şekilde savaş konulu bir şiirdir. Faruk Nafiz Çamlıbel burada galip ve mağlup ilişkisi üzerinde durmakta ve aslında her ikisinin de aynı değerde olduğunu düşünmektedir: "Mağlup ile galip bu kızıl sahnede birdir / Ufkunda bu cengin doğacak aynı fecirdir." (Çamlıbel, 1959: 65). Ayrıca bu ifadenin Abdülhak Hâmid Tarhan'ın *Eşber* piyesindeki bir mısrayı hatırlattığını söylemek mümkündür. Hatta iki mısra arasındaki benzerlik, Faruk Nafiz'in bu şiiri kaleme alırken Abdülhak Hâmid Tarhan'dan etkilenmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Savaş ve kahramanlık konusunun işlendiği bu piyeste, Büyük İskender karşısında yenilgiye uğrayan fakat ülkesi Keşmir'i cesurca savunduğu için gururundan hiçbir şey kaybetmeyen Eşber şunları söylemektedir: "Kâdir, yine iktidârı meslûb / Gâlip sayılır bu yolda mağlûp!" (Tarhan, 1945: 105). Bütün bu örnekler Faruk Nafiz Çamlıbel'in savaş ve kahramanlık konusuna genel bakışını ve bu konuya verdiği önemi de gösterir.

I. Konusunu Tarihten Alan Savaş ve Kahramanlık Şiirleri

Faruk Nafiz Çamlıbel'in savaş ve kahramanlık şiirlerinin bir kısmı konusunu tarihten almaktadır. Bu durumu şairin millî bir bakış açısına sahip olmasıyla açıklamak mümkündür. Söz konusu kategorideki şiirlerde değerlendirilen tarihî süreç ise Osmanlı dönemidir. "İçine

[1] Ayrıntılı bilgi için bk. (Özcan, 1993: 187-398).

Dert Olmasın", "Kara Cehennem", "Fatih'e Kaside", "Genç Osman", "Yıldırım ve Temur" ve "Kaç Sefer" adlı şiirler bu başlık altında incelenebilir.

Dörtlüklerden oluşan "İçine Dert Olmasın"da Türk tarihindeki kahramanlıklar dile getirilir. Bu bağlamda Haçlılar, Budin, Tuna, Ulubatlı Hasan, Barbaros Hayrettin Paşa, Gazi Osman Paşa, Plevne Müdafaası ve son olarak Kurtuluş Savaşı gibi unsurlar tarihsel işlevleriyle hatırlatılır. Bu hatırlatma dağınık olaylar çerçevesinde; fakat belli bir kronoloji dâhilinde yapılmaktadır. Faruk Nafiz Çamlıbel'e göre Türk Kurtuluş Savaşı geçmiş zamanlardaki kahramanlıkların bir sonucu veya devamıdır.

"Kara Cehennem" şiirinde Osmanlı Devleti'nde askerî sınıflardan biri olan Yeniçeri Ocağı anlatılır. Şiir içerik bakımından iki bölümde incelenebilir. İlk bölümde büyük bir hayranlıkla Yeniçeri askerlerinin cesaretlerinden ve kahramanlıklarından söz edilmektedir. İkinci bölümde ise ocaktaki bozulma ele alınır. Şaire göre Yeniçeriler yüzyıllarca devlete sadakatle hizmet etmiş; fakat bir müddet sonra devlet mekanizmasındaki hiçbir otoriteyi tanımamaya başlamışlardır. Buna karşılık Batı, teknolojinin de yardımıyla güçlü askerî birlikler oluşturmuştur. Yeniçerilerin ıslahata karşı olmaları ve hiçbir sözü dinlememeleri merkezî otoriteye ocağın lağvedilmesinden başka çare bırakmamıştır. Bu sebeple halk el ele vererek Yeniçerileri ortadan kaldırmış; Topçu subayı Kara Cehennem İbrahim Ağa ise Yeniçeri kışlasına yaptığı top atışlarıyla ocağa son ve kesin darbeyi indirmiştir. Şiirde Yeniçeri askerlerinin yiğitliklerinden ve kahramanlıklarından hamasî bir üslûpla şöyle söz edilmektedir:

"Bu ocak milletin aslan ocağı,
Erlere açıktı onun kucağı.
Kışladan kapınca bizim sancağı,
Düşmanla aslanca çarpışırlardı.

Hepsi koçyiğitti, eroğlu erdi
Doğrusu bir teki bine yeterdi.
Dostların başında altın siperdi,
Düşmanın önünde yalçın hisardı.

Soluğu alınca bunlar savaşta
Kalırdı eloğlu hemen telaşta.
Şahlanır dururdu atlar en başta
O ne fırtınaydı, o ne rüzgârdı!

Kim görse korkardı bu fırtınayı
Bunlardı aşanlar güzel Tuna'yı,
Kuşatan bunlardı ta Viyana'yı…
Koskoca yeryüzü bunlara dardı." (Çamlıbel, 1938: 53-53).

"Fatih'e Kaside" başlıklı şiirde, şiirin adından da anlaşılacağı üzere, Fatih Sultan Mehmed söz konusu edilir. Buna bağlı olarak onun, İstanbul'un fethi sırasında gemileri karadan yürütmesine, kahramanlıkları ve yiğitliği sayesinde bütün dünyada meşhur olmasına, savaşlardaki başarısı ile cesaretine değinilir. "Genç Osman" şiirinde "tığ gibi" bir genç olan Genç Osman'ın katledilmesinden duyulan üzüntü anlatılır. "Yıldırım ve Temur"da Ankara Savaşı üzerinden, Osmanlı Devleti padişahı Yıldırım Bayezid ve Timurlular hükümdarı

Timur'dan bahsedilir. Faruk Nafiz Çamlıbel'in kitaplarına girmemiş şiirlerinden olan ve iki bölümden oluşan "Kaç Sefer"de, Malazgirt Savaşı, Çaldıran Savaşı, Kosova Savaşı, Mohaç Savaşı ve Çanakkale Savaşı gibi Türk tarihinin dönüm noktası olan bazı savaşların isimleri sıralanır.

II. Türk Askerinin ve Türk Milletinin Kahramanlığının Vurgulandığı Şiirler

Türk askerinin ve Türk milletinin kahramanlığının vurgulandığı şiirler, Faruk Nafiz Çamlıbel'in savaş ve kahramanlık konulu şiirlerinin nicelik bakımından en fazla olduğu şiirlerdir. "Her Yerde Kahraman", "Efemin Ölümü", "Hırs", "Kolsuz", "Ali", "Atlıların Türküsü", "Topçuların Türküsü", "Tayyarecilerin Türküsü", "Piyadelerin Türküsü", "Denizcilerin Türküsü", "Şehitlerin Türküsü", "Zafer Türküsü", "Hazır Ol!", "Silah Omuza", "Ahmet", "Kara Fatma", "Albay", "Gökten Düşenler", "Muhaberecilerin Türküsü", "Kesik Kol", "Leventler" ve "Serdengeçtiler" şiirleri bu kategoriye dâhil edilebilir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in, "savaşçılara, cephelerde vuruşanlara dair ilk seslenişi" (Öztürk, 2017: 139) olan "Her Yerde Kahraman" şiiri; "Yerde", "Denizde" ve "Karada" olmak üzere üç bölümden oluşur. Her bir bölümde bir dörtlük vardır ve bu dörtlüklerde ordunun söz konusu yerlerdeki başarısı övülmektedir. Şaire göre Türk ordusu yerde ve denizde hâkim duruma gelmiştir. Bununla birlikte aynı hâkimiyet kısa zamanda havada da sağlanacak, Türkler havacılıkta da hızla ilerleyecektir:

"Karada aslan olduk, ejder olduk denizde,
Çifte nikâhlımızdı deniz bizim, yer bizim.
Şimdi yeni bir güneş kaynıyor kalbimizde,
Olacaktır bu hızla yedi kat gökler bizim." (Çamlıbel, 1926: 64).

"Efemin Ölümü"nde yiğitliğiyle şöhret kazanan bir efenin ölümü karşısında duyulan üzüntü dile getirilir. "Hırs" şiirinde şair kendisini bir kahraman olarak görür ve yırtıcı bir kuşa benzetir. Buna bağlı olarak Rabbi'nin onu bir destan kahramanı olarak görmek istediğini söyler. Şiirin bütününde epik bir söyleyiş okurun dikkatini çekmektedir: "Geniş kanatlarım da gösteriyor ki Rabbim / Ben bir dağdan bir dağa konmak için doğmuşum." (Çamlıbel, 1972: 11). "Kolsuz" başlıklı şiirde ismi söz konusu edilmeyen kolsuz adam bir savaş gazisidir. Şair bu şiirde onun bir kahraman olduğunu vurgulamaktadır. Adamın sağ kolu omuz başından kesilmiştir. Solundaki sağlam kol ise bakanlarda sallanan bir kılıç izlenimini uyandırmaktadır.

"Ali" şiirinde sözü edilen Ali, ruhunda yiğitlik ve kahramanlık taşıyan Anadolu insanının bir örneğidir: "Namluna dayanır, yola dalarsın / Duruşun, bakışın yaman be Ali!" (Çamlıbel, 1972: 125). Ali, "Han Duvarları"ndaki Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış gibi, sevdiği kızın bir başkasıyla beraber olması sonucunda büyük bir üzüntü yaşamıştır. Kızı sevgilisiyle birlikteyken gördüğünde ise onları vurmaya karar vermişken silahını kendisine doğrultmuş ve intihar etmiştir. Şiirde, Mehmet Kaplan'ın da belirttiği gibi, "şairin hadiseye şahit olur gibi bir ifade kullanması ve cinayete engel olmak istemesi, eski Yunan trajedilerinde koronun oynadığı fonksiyona has bir intiba uyandır"maktadır. (Kaplan, 2010: 263-267).

Akıncı Türküleri'nde yer alan "Atlıların Türküsü", "Topçuların Türküsü", "Tayyarecilerin Türküsü", "Piyadelerin Türküsü", "Denizcilerin Türküsü", "Şehitlerin Türküsü" ve "Zafer Türküsü" Türk askerinin ve Türk milletinin askerî dehası ile kahramanlıklarının ele alındığı şiirlerdir. Faruk Nafiz Çamlıbel bütün askerî birlikleri kısım kısım bu türkülerde anlatmış ve onlardan övgüyle söz etmiştir. Bu bahiste "Türklük" kavramı

öne çıkarılmakta ve askerî kahramanlıkların kaynağı millet ve dolayısıyla "Türklük" olgusuna dayandırılmaktadır: "Türk oğlu böyledir, doğuştan atlı / Her yolda şeref şan arar geçeriz." (Çamlıbel, 1938: 7).

Şair "Hazır Ol!"da Türk milletine her an savaşa hazırlıklı olması gerektiği yönünde tavsiyede bulunur. Bu şiirde savaş noktasında dikkat çeken en önemli husus, savaştan "Türk'ün eski oyunu!" olarak bahsedilmesidir. (Çamlıbel, 1938: 40). "Silah Omuza!", "Hazır Ol!" şiiri ile aynı içeriğe sahiptir. Bu şiirde, şairin vurguladığı gibi, ülkede barış ve huzur vardır. Fakat Türk milleti herhangi bir işgal teşebbüsüne karşı hazırlıklı olmalı, böyle bir durumda ülkesini savunmayı görev bilmelidir.

"Ahmet" şiirinde sözü edilen Ahmet, Türk milletinin bir ferdidir ve onun yaşayışı ile mizacını temsil etmektedir. Ahmet çalışkandır, cesurdur, fedakârdır ve ülkesi için canla başla mücadele eder. Sevgilisi, askerdeyken Ahmet'in yolunu beklemektedir ve bu sevgilinin bekleyişi de ayrı bir fedakârlık ve kahramanlık örneğidir: "Nasıl sen kahramansan öylesi kahramandır / Ayrılığa dayanan Ayşeler de Ahmet'im!" (Çamlıbel, 1938: 43).

"Kara Fatma"da, Millî Mücadele'nin kadın kahramanlarından, "Kara Fatma" lakabıyla tanınan Fatma Seher Erden anlatılır. Devlet'in birçok cephede birden savaştığı sırada Erzurum işgal edilince Kara Fatma halkı düşmana karşı örgütlemiş ve hep birlikte mücadele etmeye çağırmıştır. Bunun üzerine Erzurum halkı, kısıtlı imkânlarına rağmen şehri işgalden kurtarmaya muvaffak olmuştur. Kara Fatma'nın ve halkın başarısı doğrudan doğruya onların Türk olmalarıyla ilgilidir. Şiirde, Kara Fatma'nın hemşerilerini teşvik etmek için yaptığı konuşmanın bir bölümü şöyledir:

"Kara Fatma adında bir kız çıktı meydana,
Ya aslandır ya kaplan onu doğuran ana!
Kılıç gibi ortaya fırlattı gövdesini,
Çağırdı Türk olanı, yükselterek sesini:
Hey dullar, ihtiyarlar, çocuklar, nişanlılar!
Sınırlarda döğüştü gürbüz delikanlılar,
Sizler rahat ediniz evinizde diyerek…
Böyle günde onları tek bırakmak mı gerek?
Onların kanı var da yok mu sizin kanınız?
Kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar toplanınız,
Toplanınız ki bugün ana baba günüdür,
Düşmanlarla boy ölçmek, Türklerin düğünüdür.
Erzurum'u görenler yabancı bir yer sanır.
Onu böyle görünce hangi yürek dayanır?
Gençler gitti aylarca düşmanlarla döğüştü,
Onlar yorgun düşünce sıra sizlere düştü.
Haydi, hazırlanınız alçaklarla güreşe:
Ya devlet başa, ya kuzgun leşe!" (Çamlıbel, 1938: 61).

"Albay" şiirinde bir savaş sahnesi söz konusudur. Düşman birliklerinin alayı çevireceği sırada, şiirde bahsedilen Albay, askerlerini dört bir yandan hücuma geçirmiş ve taktiksel yeteneği ile ilerlemeyi başarmıştır. "Gökten Düşenler"de anlatılan kişilerin şehitler olduğu düşünülebilir. Şair onların nebilerin yolundan yürüdüğünü, onlar gibi rehbere ihtiyaçları olmadığını söyler. Ayrıca onların gidişinden acı duyduğunu ifade etmektedir:

"Dinliyoruz, geliyor sesleriniz uzaktan:
'Gökten gülmek hayırlı, toprakta ağlamaktan!'
Her yıl yeniden kanar, örnek almış şafaktan,
Ne aziz bir yaradır içimizde acınız!..." (Çamlıbel, 1938: 68).

"Muhaberecilerin Türküsü"nde, muhabere sınıfından olan askerler bir kahraman olarak zikredilir. Ordu bütün bir gövde olarak düşünüldüğünde muhabereciler bu gövdenin konuşan dili ve duyan kulağıdır: "Ülkeyi koruyan ordunun biz de / Konuşan diliyiz, duyan kulağı." (Çamlıbel, 1938: 78).

Faruk Nafiz Çamlıbel'in narratif şiirlerinden biri olan "Kesik Kol" iki çiftin evlendiği bir köy düğününün anlatımı ile başlar. Herkes dışarıda eğlenirken ihtiyarlar kahveye toplanır. Hep birlikte savaş günlerinden bahsederler. Bir müddet sonra kahvedekilerin gözleri Ahmet Onbaşı'nın kesik sağ koluna ilişir. Ahmet Onbaşı bir Kurtuluş Savaşı gazisidir ve etrafındakilerin isteği üzerine kesik kolunun hikâyesini anlatmaya koyulur. Ahmet Onbaşı kolunu Kurtuluş Savaşı sırasındaki bir çarpışmada kaybetmiş, bu hadise sırasında bütün cesaretini toplayarak kolu yerden almış ve onu bir topuz gibi düşman askerinin suratına indirmiştir. Bu cesaret o sırada diğer düşman askerlerinin de şaşırıp korkmasına neden olmuştur.

"Leventler" şiirinde "Barbaros evladı deniz kurtları" olarak zikredilen denizci askerler övülür. (Çamlıbel, 1967)[2] Onlar, toprakta birçok imkân ve nimet varken fedakârlık göstererek yurtlarını bırakıp denize çıkmaktadırlar. Son olarak "Serdengeçtiler"de Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim, kahramanlarla zafer takından geçen kimseler olarak nitelendirilmektedir: "Nice Fatih'le Yavuz, taht-ı revanlarla değil / Kahramanlarla gelip tâk-ı zaferden geçti." (Çamlıbel, 1967).

III. Kurtuluş Savaşı Kahramanı Olarak Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün Söz Konusu Edildiği Şiirler

Faruk Nafiz Çamlıbel, hem Mustafa Kemal Atatürk'ü hem de İsmet İnönü'yü Kurtuluş Savaşı'ndaki gayretleri ve başarıları dolayısıyla bir kahraman olarak kabul eder. "Çankaya", "Gazi Söylüyor", "Büyük Misafir", "Sitayiş-i Gazi", "Atatürk", "Kahraman", "İnönü", "En Büyük Yas", "Adsız Şiir", "Atatürk'e", "İsmet İnönü'ye", "Ebediyet Yolunda" ve "Güç" başlıklı şiirlerde bu bakış açısının yansımasını görmek mümkündür.

"Çankaya"da, "vatanın kurtuluşa giden yolu Çankaya üzerinden anlatılır." (Somuncu, 2019: 92). Şiirin bütününde Çankaya ile ilgili güzellik unsurları öne çıkarılmaktadır. Bunun sebebi, Mustafa Kemal Atatürk'ün buraya yerleşmesi ve Kurtuluş Savaşı'nı buradan yönetmesidir. Bununla birlikte şiirde Mustafa Kemal Atatürk'ün kahramanlığını vurgulamak için ondan, "kızıl saçlı zafer kartalı" olarak söz edilir. (Çamlıbel, 1928: 85). "Çankaya" şiirindeki "kartal" benzetmesinin yerini "Gazi Söylüyor" şiirinde "şahin" almaktadır. Burada Mustafa Kemal Atatürk, yine herkesin ümit bağladığı bir kurtarıcı olarak ortaya konulur.

"Büyük Misafir"de Mustafa Kemal Atatürk, "kırk asırlık yolu bir hızda alan Türk" olarak nitelendirilir. (Çamlıbel, 1928: 88). "Sitayiş-i Gazi" şiiri Mustafa Kemal Atatürk'ü övmek amacıyla yazılmıştır. Faruk Nafiz, Mustafa Kemal Atatürk'ün tarihe sığmayacak büyük bir insan olduğunu düşünür ve bu durum şiirde bir teşbih ile anlatılmaya çalışılır. Söz konusu

[2] *Zindan Duvarları* kitabında şairin tercihine bağlı olarak sayfa numaraları verilmemiştir.

teşbihe göre, bir okyanusun, kadehe sığması mümkün değildir: "Tarihe nasıl sığar bu insan / Bir sagare naklolur mu umman." (Çamlıbel, 1938: 115).

"Atatürk"te Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk milletinin koruyucusu olduğu, onun istiklalini temin ettiği, Türk ülkesine yeniden can verdiği, ülkeyi teknik ve askerî bakımdan geliştirip üretime yönlendirdiği vurgulanır. Bununla birlikte ona bir kahraman olarak metafizik bir anlam yüklenir. Faruk Nafiz Çamlıbel'e göre, Türk milletinin mutluluğu Mustafa Kemal Atatürk'ün mutluluğuna bağlıdır. "Kahraman" şiirinde tabiatın gücünü gösteren fırtına, dalga, deprem gibi unsurların anlatımına yer verilir ve Mustafa Kemal Atatürk, bütün güçleri bir yerde toplayan ilahî bir varlık olarak gösterilir.

"İnönü" şiiri, Kurtuluş Savaşı'nın bir başka kahramanı olan İsmet İnönü'nün övüldüğü bir şiirdir. Faruk Nafiz'in ifadesine göre, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, Türkleri sahipsiz bırakmamıştır: "Ata'dan öksüz kalan Türklere şimdengeri / Yüce İsmet İnönü en güzel başkan oldu!" (Çamlıbel, 1938: 92). Şiirde İsmet İnönü'nün hem askerî hem de -Lozan Antlaşması bağlamında- diplomatik başarısına değinilmektedir.

"En Büyük Yas"ta Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden duyulan üzüntü dile getirilir. Şiire, bu ölüm dolayısıyla kederli bir atmosfer hâkimdir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüyle herkes büyük bir matem havasına bürünmüştür. Bu ölüm karşısındaki tek teselli, Türk milletinin onun ruhunu, kendi ruhunda saklayacak olmasıdır: "Atatürk'ün vücudu göçse de yeryüzünden / Türklük onun ruhunu kendi ruhunda saklar." (Çamlıbel, 1938: 94).

Faruk Nafiz Çamlıbel "Adsız Şiir"de Mustafa Kemal Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşı'nı yönettiği ve yaşadığı Çankaya'ya seslenir. Şiirde Mustafa Kemal Atatürk'e hayranlık içeren ifadelere yer verilmekte ve "Atatürk" ve "Kahraman" şiirlerinde olduğu gibi, ondan ilahî bir varlık olarak bahsedilmektedir: "Tanrı, Peygamber diye nedir kimdir bilmeden / Taptığımız ne varsa onda şekl aldı!" (Çamlıbel, 1940: 30). "Atatürk'e" ve "İsmet İnönü'ye" şiirleri ise her iki liderin de kahramanlıklarının vurgulandığı şiirlerdir. "Ebediyet Yolunda" Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden duyulan üzüntünün dile getirildiği bir başka şiiridir. Bu şiirde onun, özellikle Türk milletinin kurtarıcısı olduğu üzerinde durulmaktadır:

"Sen ki gayyaya düşen bir nice milyon Türk'ün
Dehşetinden sararırken yüzü yaprak yaprak,
Onu bir anda çevirmiştin ölümden daha dün,
Tunç elin, yalçın iradenle kolundan tutarak…" (Çamlıbel, 1959: 155).

Son olarak "Güç" başlıklı şiirde, öncelikle Türk tarihinin bütün sayfalarının kahramanlıkla dolu olduğu belirtilir. Bu canlı levhaya her yiğidin girmesi kolay değildir. Ayrıca Türk milleti, birçok destana ilham kaynağı olmuştur. Fakat bu kavime artık Mustafa Kemal Atatürk'ten başka bir "efsane" beğendirmek "güç"tür.

IV. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı Konulu Şiirler

Faruk Nafiz Çamlıbel'in savaş ve kahramanlık konulu şiirlerinde Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı ayrı bir önem taşır. Bu şiirlerde bazen kahramanlık ve yiğitlik bazen de savaşların yol açtığı yıkıma yer verilir. "Bozgun", "Mağlup", "Han Duvarları", "At", "Kahramanlara", "Taç Giyen Millet", "Çanakkale", "İnönü", "Dumlupınar" ve "Yeşil Başlı Ördek" bu savaşların konu edildiği şiirlerdir.

"Bozgun" şiirinde I. Dünya Savaşı anlatılır: "Görmedik altı asırdan beridir / Daha matemli hezimet bundan." (Çamlıbel, 1919: 32). Bu şiirde, ordunun yenilse bile kahraman olduğu söz konusu edilir. Zira askerler kanlarının son damlasına kadar savaşmışlardır. Şiirin bütününe yenilgi dolayısıyla kederli bir atmosfer hâkimdir. "Bozgun" şiiriyle aynı içeriğe sahip olan "Mağlup"ta İstanbul'un işgalinden bahsedilir. Alınan yenilgiye rağmen Türk milleti bütün imkânlarıyla savaşmış ve büyük bir mücadele vermiştir. Ayrıca mücadelesi yenilgiyle sonuçlansa dahi savaştan kaçmamıştır:

"Mağlup isek de kuvvete biz, hakka hâkimiz,
Bozgundur ismimiz, fakat asla değil kaçak,
Ölsek de biz bugün yine hicranla çarpacak
Şark'ın esir ufukları üstünde kalbimiz!" (Çamlıbel, 1919: 37).

İlk kez *Çoban Çeşmesi* kitabında yer alan ve Faruk Nafiz Çamlıbel'e asıl şöhretini kazandıran "Han Duvarları"; Balkan Savaşları'nın, I. Dünya Savaşı'nın ve Kurtuluş Savaşı'nın değinildiği şiirlere önemli bir örnek oluşturur. Faruk Nafiz'in şiiri, bu şiirin içinde yer alan ve Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'a izafe edilen koşmanın etrafında şekillenir. Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış, Mehmet Kaplan'ın da belirttiği gibi, "bu coğrafyanın ruhudur; daha doğru bir deyimle, bu topraklarda yaşayan muzdarip insanların temsilcisi veya sembolüdür." (2006: 21).

Faruk Nafiz Çamlıbel "Han Duvarları" şiirini, "1923 yılında Kayseri'ye öğretmen olarak giderken yolda edindiği şahsî intiba ve ilhamlarıyla" kaleme almıştır. (Kaplan, 2006: 25). Şair, bu yolculuk süresince üç handa konaklamaktadır. Birinci durak Niğde'dir. Burada, ifadelerinden bir asker olduğu anlaşılan Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın dörtlüğüne rastlar ve okuduklarından etkilenerek birtakım düşüncelere dalar:

"On yıl var ayrıyım Kınadağı'ndan
Baba ocağından yar kucağından
Bir çiçek dermeden sevgi bağından
Huduttan hududa atılmışım ben." (Çamlıbel, 1926: 90).

Şiirin altına "Sekiz mart otuz yedi…" tarihi atılmıştır: "Altında da bir tarih: Sekiz mart otuz yedi… / Gözüm imza yerinde başka ad görmedi." (Çamlıbel, 1926: 90). Bu tarih, miladî takvime göre 1921 yılına karşılık gelmektedir. Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış, baba ocağı olan Kınadağı'ndan on yıldır ayrıdır. Dolayısıyla söz konusu ayrılık, yaklaşık olarak 1911 yılında gerçekleşmiş ve Şeyhoğlu Satılmış 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları'na, 1914-1918 yılları arasındaki I. Dünya Savaşı'na ve son olarak 1919'da başlayan Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır. Nitekim "Huduttan hududa atılmışım ben" mısrası, onun yaşadığı durumu; yani cepheden cepheye savruluşunu özetler niteliktedir. Bu dörtlükten çıkarılacak bir başka husus, kahramanın sevgilisine kavuşamamış olmasıdır. Şair, dörtlüğü okuduktan sonra hâlihazırda savaşın sona erdiğini vurgular ve on yıllık sıkıntılardan sonra "huduttan götürdüğü şan"ın Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın yanında kalacağını söyler:

"Artık bahtın açıktır, uzun etme arkadaş!
Ne hudut kaldı bugün, ne askerlik, ne savaş;
Araya gitti diye içlenme baharına,
Huduttan götürdüğün şan yetişir yarına!" (Çamlıbel, 1926: 90)

İkinci durak Araplıbeli'dir. Şair buradaki bir handa uykulu gözlerle dinlenirken duvarda Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın koşmasına ait olan ikinci dörtlüğü görür ve derinden sarsılır. Bu dörtlükle Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın başından geçen hâdiseler biraz daha açıklığa kavuşur.

Şeyhoğlu Satılmış, sevdiği kıza özlem duyar; fakat onun yanına gidecek gücü kendisinde bulamaz. Bu hâliyle rüzgârın önünde savrulan kuru bir yaprağı andırır ki bu ifadeler onun, kendi iktidarı dışında hareket etmek durumunda kaldığını ve çaresiz olduğunu ortaya koymaktadır:

"Göynümü çekse de yârin hayali
Aşmaya kudretim yetmez cibâli
Yolcuyum bir kuru yaprak misali
Rüzgârın önüne katılmışım ben." (Çamlıbel, 1926: 92).

Üçüncü ve son durak İncesu'daki bir handır. Şair bu kez Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın dörtlüğüyle, uyandığı zaman karşılaşır ve şiirin üzerinde bıraktığı etkiyi "Başucumda gördüğüm şu satırlarla yandım!" ifadesiyle dile getirir. (Çamlıbel, 1926: 92). Buradaki mısralardan anlaşıldığına göre, Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış verem hastasıdır ve onun sevdiği kız, başka biriyle evlendirilmiştir:

"Garibim namıma Kerem diyorlar
Aslı'mı el almış harem diyorlar
Hastayım derdime verem diyorlar
Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ım ben!" (Çamlıbel, 1926: 92).

Bu dörtlük, Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ın yazmış olduğu son dörtlüktür ve o, şairin hancıdan öğrendiğine göre bu handa hayata gözlerini yummuştur: "-Hana sağ indi ölü çıktı geçende!" (Çamlıbel, 1926: 93). Başta da ifade edildiği gibi, Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış şiirde temsilî değeri olan bir karakterdir. Onun başından geçenler, o dönemdeki birçok Türk insanının ortak kaderidir. Türk milleti, Osmanlı Devleti'ni adım adım felakete sürükleyen savaşlar sonrasında Kurtuluş Savaşı ile bir ölüm kalım mücadelesi vermiş ve bu uğurda ömrünün uzun yıllarını feda etmek zorunda kalmıştır.

"Çanakkale" şiirin adından da anlaşılacağı üzere, Çanakkale Zaferi'nin anlatıldığı bir şiirdir. Burada Türk askeri birçok milletle mücadele etmiş ve onları büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Düşman ordusu silah, cephane ve asker sayısı bakımından Türk ordusundan üstündür. Fakat Türklerin inancı sayesinde yine de işgal emellerini gerçekleştirememişlerdir. Türk milletinin Çanakkale Savaşı sırasındaki hâli bir destana benzemektedir ve Mustafa Kemal Atatürk tarih sahnesine ilk kez bu destanla ortaya çıkmıştır:

"Bir destana benziyor senin bugünkü hâlin,
Okurken duyuyorum sesini ihtilâlin.
Öğün, ey Çanakkale ki, sen Mustafa Kemal'in,
Yüz milletle yüz yüze ilk görüştüğü ilk yersin!" (Çamlıbel, 1938: 48).

"Yeşil Başlı Ördek" şiirinde Çanakkale Savaşı sırasında gerçekleşen bir olay anlatılır. Şiirin başında savaşın dehşetinden söz edilmektedir. Sonrasında ise "yeşil başlı ördek" ile ilgili anlatıma geçilir. Cephedeki askerlerden biri olan Satılmış, bir gün yeşil başlı bir ördek alır. Fakat tam keseceği sırada onu elinden kaçırır. Ördek düşman siperlerine doğru koşmaya başlayınca Satılmış tehlikeye aldırmadan bir anda atılır ve açılan yaylım ateşine rağmen ördeği yakalayıp getirir. Şiir, Çanakkale Zaferi'ne dair olmakla birlikte aynı zamanda Türk askerinin cesaretini ve vatan sevgisini ortaya koymaktadır:

"Ne görsek beğenirsin? Bizim koca Satılmış,
Ördeğin ardı sıra dışarıya atılmış!

Biri önden koşuyor biri düşmüş peşine,

Nerdeyse yanacaklar, düşmanın ateşine.

Alaca karanlığın içinde ikisi de,
Baktık ateş hattına girmişlerdi gitgide!

Ne oldu ne oluyor? Anlamaya kalmadan,
Başımız siperlerden bir karış alçalmadan

Bir yaylım ateşidir koptu birden civarda…
Düşman durur mu artık gürültüyü duyar da?

Çaresiz birer birer çekildik içeriye
İçimiz kan ağladı: 'Gitti Satılmış!' diye.

Arası çok geçmeden bir de ne görsek iyi?
Biri girdi siperden yakalamış ördeği!

Bağırdık: 'Ölüyordun az daha koca sersem!'
Güldü: 'Nasıl yaşardım ya şu ördeği versem?'

Gece sabaha kadar durmadı ateş sesi,
Sürdü sabaha kadar askerlerin neşesi…
*
Bir ördeği düşmana çok gören babayiğit,
Vatanından bir karış yer mi verir? Hadi, git!" (Çamlıbel, 1938: 88-89).

"I. İnönü zaferinden sonra kaleme alınan" (Yetiş, 2007: 281) "At" şiiri, "kahramanı at metaforu aracılığıyla aktaran epik türden bir şiir"dir. (Somuncu, 2019: 92). Bununla birlikte Faruk Nafiz bu şiirde, "Türk milletinin yeniden yücelişini ifade eder." (Enginün, 2012: 201-220). At ile kast edilen Türk milletidir ve "bin gemle" bağlanmış olmasına rağmen şaha kalkmaktadır. Onu mahkûm etmeye çalışmak, boşuna çaba harcamak demektir. Şiirde atın "son şanlı macerası"ndan da bahsedilmektedir ki bu macera, Kurtuluş Savaşı'dır. "Kahramanlara" şiirinde millete ve Türk ordusuna bir övgü söz konusudur. Bu övgünün sebebi onun, Kurtuluş Savaşı sırasında gösterdiği başarıdır. Bu savaşla bütün dünyaya meydan okuyan Türkler, hem özgürlüklerini kazanmışlar hem de ülkelerini düşmanlardan temizlemişlerdir. "Taç Giyen Millet" yine bir Kurtuluş Savaşı şiiridir. Bu savaşla büyük bir zafer kazanılmış, yeni bir sürece girilmiş ve Türk milleti kıyamete kadar özgürce yaşama hakkı elde etmiştir:

"Hicranları kalbinde birikmiş senelerle
Girdin yeni bir devre, metin ananelerle.
Tarih, ezeli şanına destan yazadursun,
Ruhumda seherler yaratır tahta cülusun!
Cevherlerinin farkı yok alnındaki terden;
Tahtın daha kıymetli, emin ol ki zaferden!
Hakkın bu senin, sen ki bütün şan ü şerefsin;

Çeksin neye bir başkasının hükmünü nefsin?
Hakkın bu senin; yoksa bu gün yâdel olurdu,
Azmin hele şahlanmasa, kurtarmasa yurdu…
Mademki bugün düşmanı sen sürdün atınla,
Hakkın yaşamak haşre kadar saltanatınla!..” (Çamlıbel, 1928: 81-82).

“İnönü” ve “Dumlupınar” şiirlerinin konusu Kurtuluş Savaşı’dır. Türk milleti, I. Dünya Savaşı’nın yıkımını atlatamadan bir başka ölüm kalım savaşı vermek zorunda kalmıştır. Kurtuluş Savaşı’nda düşmanla karşılaşan ordu, Türk milletinin son ordusudur ve onların gerçekleştirdikleri savaş, yeryüzünde eşi benzeri olmayan destansı bir savaştır. Her iki şiirde vurgulanan ortak husus, Türk milletinin bu savaşla istiklalini sonsuza kadar temin etmiş olmasıdır. “Türk’ün büyük önderi” olan Mustafa Kemal Atatürk’ün orduya verdiği, “İlk hedefiniz Akdeniz’dir ileri!” emri, hâlihazırda devam eden bir ilerleyişin miladını teşkil etmektedir.

Sonuç

İncelemenin bütününde Faruk Nafiz Çamlıbel’e ait, konusu savaş ve kahramanlık olan toplam elli bir şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerden altı tanesi konusunu tarihten alır. Yirmi iki tanesi Türk askerinin ve Türk milletinin kahramanlığının vurgulandığı şiirlerdir. On üçünde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü bir Kurtuluş Savaşı kahramanı olarak dikkati çeker ve son olarak on şiir Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile ilgilidir. Şair, bu konuda yazılan şiirlerinde özellikle Kurtuluş Savaşı ve Kurtuluş Savaşı kahramanları ile ilgili anlatıma ayrı bir önem vermektedir. Onun savaş ve kahramanlık konusunu ele alış şeklini ise Millî Edebiyat anlayışı veya Memleket Edebiyatının etkisi çerçevesinde değerlendirmek/incelemek gerekir. Buna bağlı olarak Faruk Nafiz’in söz konusu kategorideki şiirlerinde millî gurur, hamaset, cesaret, fedakârlık ve vatanperverlik gibi duygular ön plana çıkmaktadır. Şair bu konuyu işlerken genellikle hem lirik hem de epik veya destansı bir üslûbu benimsemiştir.

Faruk Nafiz, verdiği örneklerle savaş başta olmak üzere millî meselelerin şiir yoluyla işlenmesi gerektiğine işaret eder. Kahramanlığı hem genel çerçevede hem de tarihî şahsiyetler ve isimsiz kahramanlarla bir arada ele alır. Onun şiirlerini başarılı kılan anlattığı hâdiselere sadece tanık olmakla kalmaması, bu meseleleri derinden duymuş olmasıdır. Millî romantik duyuş tarzını hece vezni ve sade Türkçeyle birleştirmesi bu şiirleri ebedî kılan bir başka özelliktir.

Faruk Nafiz’in şiirlerinde kahramanlık ve düşman karşısındaki cesaret Türk’ün millî vasıflarından biri kabul edilir. Fatih’ten Atatürk’e farklı dönemlerde yaşayan kahramanları ele alması hem Türk milletinin kahramanlık vasfını hem de tarihin kriz dönemlerinde mutlak surette kendisini kurtaracak ve yönlendirecek kahramanlar yetiştirdiğini ortaya koymak içindir. İsimsiz kahramanlar ise serden, candan ve yardan geçerek savaşa katılırlar; kaybettikleri pek çok şeye rağmen kazanmış oldukları kahraman sıfatıyla evlerine dönerler ve toplumda büyük saygı görürler. Faruk Nafiz tarihî bir şahsiyet olan Kara Fatma için yazdığı şiirde Türklerde kahramanlığın sadece erkeklere has olmadığını, kadınların da bu sıfatı hak ettiğini ortaya koyar ve bir anlamda Kara Fatma’nın şahsında hem tarihte yer eden kadınları hem de Millî Mücadele’nin isimsiz kadın kahramanlarını selâmlar.

Faruk Nafiz farklı dönemlerde yaşanan Timur İstilâsı, Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı gibi savaşları ele alarak millî hafızada bunlara dair kayıtlar bırakır. Özellikle son üç savaşın milletimizin varlığına kastettiğini ancak atalarından aldığı güçle Türk'ün milletçe ayakta kalmayı başardığını vurgular. Bir anlamda tarihteki devam zincirini ve buna karşı mutlaka kopmaması gereken millî bağları da gösterir.

KAYNAKÇA

Bulut, H. H., *Faruk Nafiz Çamlıbel'in Hayatı ve Eserleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

Çamlıbel, F.N., *Gönülden Gönüle*, Hukuk Matbaası/İstanbul, 1919.

Çamlıbel, F.N., *Çoban Çeşmesi*, Marifet Matbaası/İstanbul, 1926.

Çamlıbel, F.N., *Suda Halkalar*, Sanayi-i Nefise Matbaası/İstanbul, 1928.

Çamlıbel, F.N., *Akıncı Türküleri*, Kanaat Kitabevi/İstanbul, 1938.

Çamlıbel, F.N., *Tatlı Sert*, Kanaat Kitabevi/İstanbul, 1938.

Çamlıbel, F.N., *Akarsu*, Kanaat Kitabevi/İstanbul, 1940.

Çamlıbel, F.N., *Heyecan ve Sükûn*, Yeni Matbaa/İstanbul, 1959.

Çamlıbel, F.N., *Zindan Duvarları,* Tan Gazetesi ve Matbaası/İstanbul, 1967.

Çamlıbel, F.N., *Bir Ömür Böyle Geçti*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri/İstanbul, 1972.

Enginün, İ., "Faruk Nafiz Çamlıbel", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları I*, Dergâh Yayınları/İstanbul, 2012, s. 201-220.

Kaplan, M., "Cumhuriyet Devrinde Memleket Şiirleri ve Faruk Nafiz Çamlıbel", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, Dergâh Yayınları/İstanbul, 2010, s. 263-267.

Kaplan, M., *Şiir Tahlilleri II*, Dergâh Yayınları/İstanbul, 2006.

Özcan, E., *Faruk Nafiz Çamlıbel Hayatı ve Eserleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1993.

Öztürk, Y., *Memleket Mektep Meclis Arasında Bir Hayat Faruk Nafiz Çamlıbel*, Ebabil Yayınları/Ankara, 2017.

Somuncu, S., *Sesini Arayan Şair Faruk Nafiz Çamlıbel Hayatı-Sanatı-Şiirinin Kaynakları*, Kriter Yayınları/İstanbul 2019.

Tarhan, Abdülhak Hâmid, *Eşber*, haz. İsmail Hami Danişmend, Kanaat Kitabevi/ İstanbul, 1945.

Yetiş, K., *Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları/İstanbul, 2007.

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SOSYAL MEDYADA GÖRÜLEN YENİ ÖGELER: *DİŞİL SÖZLÜK* ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Nigâr OTURAKÇI ORBAY
Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID ID: 0000 0002 8360 6758

ÖZET

Bir toplumun kadına ve erkeğe bakışı, cinsiyetlere biçilen roller, dilde gözlemlenebilir izler bırakır. Türkiye Türkçesine bu açıdan bakıldığında eril gücün etkisi altında biçimlenen birtakım kullanımların olduğu görülmektedir. Toplumsal bellek niteliğindeki atasözlerinde ve deyimlerde karşılaşılan "saçı uzun aklı kısa", "avradı eri saklar peyniri deri", "tarlayı düz al kadını kız al", "kocaya vermek", "kız almak" gibi çoğaltılabilir örneklerle Türkiye Türkçesinin eril bakışın etkisiyle biçimlendiği düşünülmektedir. Kadını erkeğin ardında gören, tamamlanmaya muhtaç, edilgen, bağımlı bireyler olarak gören anlayışın dildeki tezahürleri olan bu ve benzeri örnekler, yalnızca atasözlerinde ya da deyimlerde değil günlük konuşmalarda, siyaset dilinde, basın dilinde, sosyal medya dilinde, argoda da gözlenmektedir. Bu örneklerin etkisini yitirip daha eşitlikçi, cinsiyetçilikten uzak bir bakışın yaygınlaşması gerekmektedir. Bu amaçla Dişil Sözlük adıyla "cinsiyet eşitliği için özgür kelimeler" sloganıyla yola çıkan bir sosyal medya sayfası oluşturulmuştur. Sözlük'te "cinsiyetsiz" sözcükler üretilmesi ve bu sözcüklerin yaygınlaşması hedeflenmektedir. Dilbilgisel olarak bakıldığında Sözlük'teki bu üretimlerin birer *yeni öge* özelliği taşıdığı görülmektedir. Bu çalışmada da Dişil Sözlük'te üretilen yeni ögelere odaklanılmış ve üretilen yeni ögelerin biçimbilgisel düzeyde hangi sözcük yapımı süreçleriyle kurulduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda yeni ögelerin büyük oranda *türetme, kırpma, birleştirme, karma, kayma, uydurma* yoluyla oluşturulduğu görülmüştür. Bunun yanında herhangi bir yeni gösterenin üretilmediği, Türkçe Sözlük'te var olan sözcüklere yeni anlamların yüklenerek oluşturulduğu "anlamsal yeni ögeler" ile birden fazla sözcük yapımı sürecinden geçerek oluşan yeni ögelere tanık olunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni öge, sosyal medya, Türkiye Türkçesi, Dişil Sözlük.

1. GİRİŞ

Dil, yalnızca sözcükler ve onların kullanım kurallarından oluşan bir sistem değil, bir kültüre ait düşünme biçiminin simgesel ifadesidir. İnsan bir kültürün içine doğduğu gibi bir dile de doğar. Zihinsel kalıplar, düşünme biçimi dille şekillenir. Dolayısıyla dil ve kültür arasındaki bağ oldukça kuvvetlidir (Akarsu, 1998, s. 85).

Bir toplumun dili incelenerek, büyük oranda, o toplumun düşünce yapısı, cinsiyetlere bakışları, onlara biçtikleri roller, güç dağılımı ve toplumun önyargıları da gözlenebilmektedir. Örneğin, atasözleri ve deyimler bu anlamda önemli bir ipucu ve kaynak oluşturmaktadır (Güden, 2006, s. 1). "Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün", "kadının yüzünün karası, erkeğin elinin kınası", "on beşinde kız, ya erde gerek ya yerde", "kızını dövmeyen dizini döver", "kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçar ya zurnacıya" gibi çoğaltılabilir örneklerde toplumun kadına bakışı ve kadın için biçilen roller açıkça görülebilmektedir.

Kadını erkeğin ardında gören, tamamlanmaya muhtaç, edilgen, bağımlı bireyler olarak gören anlayışın dildeki tezahürleri olan bu ve benzeri örnekler, yalnızca toplumsal belleğimiz olan atasözlerinde ya da deyimlerde değil günlük konuşmalarda, argoda, siyaset dilinde, basın dilinde, sosyal medya dilinde de gözlenmektedir. Bu ve benzeri örneklerin etkisini yitirip daha eşitlikçi, cinsiyetçilikten uzak bir bakışın ve dolayısıyla dilin yaygınlaşması gerekmektedir. Bu farkındalıkla Dişil Sözlük adlı "cinsiyet eşitliği için özgür kelimeler" sloganıyla yola çıkan bir sosyal medya sayfası oluşturulmuştur. Sözlük'te "cinsiyetsiz" sözcükler üretilmekte ve bu sözcüklerin yaygınlaşması hedeflenmektedir. Dilbilgisel olarak bakıldığında Sözlük'teki bu üretimler, birer "yeni öge" niteliğindedir.

Çalışmanın ilk oluşum aşamasında Dişil Sözlük'teki üretimlerin dilbilgisel olarak hangi terimle karşılanabileceği üzerinde düşünülmüştür. Henüz kullanımları yaygınlaşmadığı için *anlık oluşum* (nonce formation) gibi algılanabilecek bu sözcükler, anlık oluşumların diğer özellikleriyle birlikte değerlendirildiğinde söz konusu sözcüklerin anlık oluşum terimiyle karşılanmaması gerektiği görülmüştür. *Anlık oluşum*, dilde yalnızca bir kez görülen, tek bir durumda kullanılan, sözlükte yer almayan, yazarın ya da konuşucunun yaratıcılığını, nüktedanlığını, mizahını gösteren, bağlama bağlı olarak bilinçli ya da rastgele üretilen, sözcük yapımı süreçlerine uygun olarak üretilebildiği gibi bu süreçlerin dışında, kural dışı biçimde de oluşturulan, bir sözcüğün ilk ve son evresidir (Oturakçı, 2014, s. 247-248).

Yeni öge (neologism), daha önce var olmayan bir aletin, ürünün, kavramın bir başka ifadeyle yeni bir gösterilenin ortaya çıkması ve bunun bir gösterenle karşılanmasıdır (Akalın, 2016, s. 24). Henüz türetilmiş bir sözcüğün yaşayacağı bir sonraki evre olan yeni öge, artık anlık oluşum olmamasının yanında, sözlüğün tamamen bir üyesi de değildir (Hohenhaus, 2005, 365).

Anlık oluşum ile yeni ögenin kesiştiği nokta, her ikisinin de sözlükte yer almamasıdır. Bunun yanında anlık oluşumun kullanımı bir defaya mahsustur, yeni öge ise sözlükte henüz yer almasa da konuşucularca kullanımı olan birimlerdendir.

Anlık oluşum da yeni öge de "yeni"dir. "Yeni olma", her ikisinin ortak noktaları gibi görünse de yeni öge, yalın anlamıyla bakmak gerekirse, aslında "yeni" değildir. Yeni ögenin tanınmaya başlayıp konuşucularca kullanımı yaygınlaştığında henüz üretilmiş bir sözcüğün yaşayacağı bir sonraki evre olduğu görülür. Dolayısıyla yeni ögenin sözlüğe girip girmemesi noktasında göreceli anlamda "yeni" olduğu söylenebilir. Yeni ögenin göreceli olarak yeni olmasına karşılık, anlık oluşum dil için tamamen "yeni"dir (Oturakçı, 2014, s. 248).

Anlık oluşum, sözcük yapımı süreçlerine uygun şekilde üretilebildiği gibi bu süreçlerin dışında konuşucunun ya da yazarın bilinçli olarak kural dışı üretimleriyle de ortaya çıkabilir. Yeni öge ise büyük oranda sözcük biçimlenme süreçlerine uygun olarak üretilir.

Çalışmaya konu olan Dişil Sözlük'teki üretimlerin kitlelerce benimsenip kullanılmasının bir başka ifadeyle *kurumsallaşma*sının (institutionalization) amaç edinilmesi, söz konusu birimlerin anlık oluşum olarak üretilmediklerini göstermektedir. Ayrıca bu birimlerin sosyal medyada yer yer kullanıldıklarına tanık olmak, henüz kurumsallaştıkları tam olarak söylenemese de bu üretimlerin yeni öge olma yolunda olduğunu, yeni ögenin ilk adımı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmada "yeni öge" teriminin kullanımı tercih edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde sözcük yapımı, *türetme* (derivation), *kırpma* (clipping), *eksiltme* (ellipsis), *karma* (blending), *başharfleştirme* (acronym), *geri oluşum* (back formation), *kayma*

/ işlev değişimi (conversion), *genelleme* (generification), *ikileme* (reduplication), *birleştirme* (compounding), *kopyalama* (copying), *yansıma* (onomatopoeia), *uydurma* (coinage), *eşleştirme* (phono-semantic maching) süreçleriyle gerçekleşir (Sarı, 2015, s. 44). Bu çalışmada Dişil Sözlük'teki yeni ögelerin bu süreçlerin hangilerinden yararlanılarak üretildiğini tespit etmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın örnekleme birimlerini oluşturan yeni ögeler, 9.5.2021 tarihine kadar üretilen sözcükleri içermiştir. Ayrıca çalışmada, Dişil Sözlük'teki yeni ögelerin tamamı sözcük biçimlenme süreçleri bakımından sınıflandırılmış; ancak her bir biçimlenme sürecinden seçilen yalnızca 5 örnek anlamıyla birlikte verilmiştir.

2. 2. SÖZCÜK YAPIMI SÜREÇLERİ BAKIMINDAN YENİ ÖGELER

Dişil Sözlük'te yer alan yeni ögeler sözcük biçimlenme süreçlerinden *türetme, kırpma, birleştirme, karma, kayma, uydurma* ile oluşturulmuştur. Sözlük'te herhangi bir yeni gösterenin üretilmediği, var olan sözcüklere yeni anlamların yüklenerek oluşturulduğu "anlamsal yeni ögeler"in yanında birden fazla sözcük yapımı sürecinin yaşandığı yeni ögeler de görülmüştür.

2.1. Türetme ile Oluşan Yeni Ögeler: Bu bölümde, türetme yoluyla isimden fiil, isimden isim, fiilden isim yapım ekleriyle oluşturulan yeni ögeler yer almıştır.

2.1.1. İsimden Fiil Yapım Ekleriyle Türetilen Yeni Ögeler: Dişil Sözlük'te isimden fiil yapım eklerinden +lA-, +lAn-, +lAş-, +sA-, +(I)msA-/+(U)msA- ekleriyle yeni ögeler türetilmiştir.

+lA- eki, tek ya da çok heceli her türlü isim kök ve gövdelerine ve sıfat, zarf vb. isim soylu sözlere gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir (Korkmaz, 2003, s. 116). Dişil Sözlük'te +lA- ekiyle türetilen yeni öge örnekleri:

bağırlamak < bağır+la- "sevdiği varlıkları göğüs kafesinde taşıma isteği"

geçişleme < geçiş+le-me "bir köprüden geçerken hissedilen arafta ve uçuşkan, geçici olma hissi"

otuzlamak < otuz+la- "30'lu yaşlarına gelmiş bir kadının toplum normları sebebiyle evlenmek ve anne olmak zorunda hissetmesine dair baskılayıcı hâl"

ponçiklemek < ponçik+le- "hayvanlarla konuşurken insan sesindeki değişim"

sinelemek < sine+le- "toplum baskısı yüzünden aldatılmayı hoş görmek, dertlerini sineye çekmek"

Diğer yeni ögeler: *anneletmek* < anne+le-t-, *bacılamak* < bacı+la-, *kadınlamak* < kadın+la-, *kırmızısızlamak* < kırmızısız+la-, *kocalayış* < koca+la-y-ış, *nahoşlamak* < nahoş+la-, *nüktesizleyiş* < nüktesiz+le-y-iş, *yerlemek* < yer+le-

+lA- ekiyle kurulan geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları, -n- dönüşlülük ekiyle genişletilerek +lAn- biçiminde kaynaşmış ve bir birleşik ek oluşturmuştur (Korkmaz, 2003, s. 119). Dişil Sözlük'te +lAn- ekiyle türetilen yeni ögeler:

erguvanlanmak < erguvan+lan- "insanın bir anına en güzel an oymuş gibi takılıp kalması"

kelebeklenmek < kelebek+len- "huzurlu, mutlu, umutlu hissetmek"

kölelenmek < köle+len- "insanların her dediğini yapmak zorunda hissetmek"

parklanmak < park+lan- "toplum tarafından idealize edilmiş mutlulukları, başarıları lüzumsuz şekilde kafaya takmak"

peşlendirmek <peş+len-dir- "her başarılı erilin arkasında yatan kadın olmak, arkada olduğuna inandırılmak"

Diğer yeni ögeler: *çoklanmak* < çok+lan-, *dilsizlenmek* < dilsiz+len-, *fedalanmak* < feda+lan-, *gınalanmak* < gına+lan-, *güleçlenmek* < güleç+len-, *hanımcıklanma* < hanımcık+lan-, *iffetlenmek* < iffet+len-, *kahkahalanmak* < kahkaha+lan-, *kendilenmek* < kendi+len-, *kısalanmak* < kısa+lan-, *kıskaçlanmak* < kıskaç+lan-, *leydilenmek* < leydi+len-, *saatlenmek* < saat+len-, *sağlıklanmak* < sağlık+lan-

+lAş- eki, +lA- ekinin üzerine -ş- işteşlik ekinin eklenmesiyle oluşmuş birleşik bir ektir (Korkmaz, 2003, s. 119). Dişil Sözlük'te söz konusu ek birleşiğiyle üretilmiş yeni ögeler:

annevarileştirmecilik <annevari[1]+leş-tir-me+ci+lik "bireylerin kadın olduğu için anaç, verici ve duygusal olmak zorunda hissettirildikleri akım"

dipleşmek < dip+leş- "söylemek istediklerini bazen sadece kadın olduğun için söylemeden içine atıp diplere gömmek"

gözlüklüleşmek < gözlüklü+leş- "başkalarının ne söyleyeceğini önemsemek zorunda bırakılanların, harekete geçmeden önce elâlemin optiğini takınması"

menstrualleşmek < menstrual+leş- "kadın doğasını sevmek, utanmak yerine kutlamak"

+sA- eki, istek bildiren ve işlek olmayan bir ektir (Korkmaz, 2003, s. 121). Dişil Sözlük'te sözcük yapımı sürecinde kullanılan ekler arasında görülmüştür.

doyumsamaklık[2] < doyum+sa-mak+lık "çocuk istemeyen kadının doğurmadan da tam bir hayat sürdürmesi gerçeği"

kenetsenmek < kenet+se-n- "kadının kadına her daim destek olması"

kısımsanmak < kısım+sa-n- " 'kadın kısmı' diye başlayan bir cümle duyma hâli"

+(I)msA- / +(U)msA- eki, +(I)m / +(U)m eki ile +sA- ekinin kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik bir ektir (Korkmaz, 2003, s. 120). Dişil Sözlük'ün sözcük türetiminde kullandığı ekler arasında yerini almıştır.

göğümsemek < gök+ü+mse- "yüksekçe bir yere tırmanınca hissedilen 'başardım' duygusu"

içimsemek < iç+i+mse- "bir insanın henüz yabancı kabul edilen başka bir insanı yakından tanır gibi hissetmesi, içini içine benzetmesi"

2.1.2. İsimden İsim Yapım Ekleriyle Türetilen Yeni Ögeler: +CI/+CU, +CA, isimden isim yapım ekleri, Dişil Sözlük'te sözcük türetiminde yaralanılan eklerdendir.

[1] Türkiye Türkçesinde sözcük sonlarında kullanılan Farsça +vâr / +vârî edatı, sözcüğe "gibi, benzeri olma" anlamı katar.

[2] Sözcük, *doy-* fiilinin üzerine -(I)m / -(U)m fiilden isim yapım ekinin eklenmesi ve bu ismin +sA- isimden fiil yapım eki ile tekrardan türetilmesi ile oluşmuştur. Sözcüğün türetme yoluyla oluştuğu düşüncesinin yanında, "duyumsamak" fiiline örnekseme ile de kurulduğu görüşü, ihtimal dâhilindedir.

Türkiye Türkçesinde çok işlek bir şekilde kullanılan +CI/+CU ekinin işlevlerinden biri, isimlere gelerek bir şeye alışkanlığı, bir şeyi huy edinmeyi gösteren alışkanlık sıfatları, isimleri yapmasıdır (Korkmaz, 2003, s. 41). Dişil Sözlük'te bu ekle oluşan yeni ögeler:

el âlemcilik < el âlem+ci+lik "'el âlem ne der?' diye başlayan sonsuz baskı hâli"

kendici < kendi+ci "kategorilerden uzak, kendine yakın"

lohusacılık < lohusa+cı+lık "lohusa kadınlara bazı soru ve bilgilerle baskı uygulamak, moralini bozmak, bunu iş hâline getirmiş olmak"

+CA ekinin en yaygın işlevi, millet, kavim ve halk adlarından dil ve lehçe bildiren adlar türetmesidir. Dişil Sözlük'te bu ekle kurulan yeni öge örneği:

ponçikçe < ponçik+çe "hayvanlarla konuşurken kullanılan dil"

İsimden isim yapım ekleriyle türetilen yeni ögeler arasında *kofuz* sözcüğü de görülmüştür. Türkçe Sözlük'te "boş, değersiz, bilgisiz, yetkisiz (kimse)" anlamında kullanılan *kof* sözcüğünün (2011, s. 1457) argo sözcükler türetmede kullanılan +Iz / +Uz / +oz (< Yun. -os), ekiyle (Aktunç, 2010, s. 232) türetilmesi sonucu oluştuğu düşünülen *kofuz* sözcüğü, "değerli, bilgili, ince düşünceli kadın" anlamıyla *kof* sözcüğünün karşıtı olarak Dişil Sözlük'te yerini almıştır. *Kofuz* sözcüğü, Derleme Sözlüğü'nde de görülmüştür (2009, s. 2901). Marmaris-Muğla civarında "sağır" anlamında kullanılan sözcüğün ise Dişil Sözlük'teki *kofuz* ile ilgili olmadığı düşünülmektedir.

kofuz < kof+uz "değerli, bilgili, ince düşünceli kadın"

2.1.3. Fiilden İsim Yapım Ekleriyle Türetilen Yeni Ögeler: -m, -(I)m/-(U)m, -An, -GI/-GU fiilden isim yapım ekleri kullanılarak yeni ögeler türetilmiştir.

-m, -(I)m/-(U)m eki, geçişli ve geçişsiz tek bazen de çift heceli fiillerden isim türeten işlek bir yapım ekidir (Korkmaz, 2003, s. 89). Dişil Sözlük'te bu ekle türetilen yeni ögeler:

durdurumculuk < durdur-u-m+cu+luk "mükemmeliyetçiliğin bir şeyler yapmana engel olması"

izleşim < izle-ş-i-m "bir araya gelen eşyaların onları canlı kılan uyumu"

-An, geçişli ve geçişsiz tek ve çok heceli fiillerden sıfatlar türeten ve bu işi yapanı gösteren, isim olarak da kullanılan çok işlek bir sıfat fiil ekidir. Ekin kalıplaşma yoluyla kalıcı isim türetmiş örnekleri de vardır: *ağaçkakan, çağlayan, kapan* vb. (Korkmaz, 2003, s. 73). Dişil Sözlük'te bu ekle oluşan yeni öge örneği:

derleten < derlet-en "evi ve etrafı toplayan, düzenleyen, toplayan kişi kendi olmadığı durumlarda dahi derleme toplama için uyarıyı kendine görev edinen"

-GI / -GU eki, genellikle tek heceli fiil kökleriyle çeşitli çatı ekleri almış fiil gövdelerinden isimler türeten çok işlek bir ektir (Korkmaz, 2003, s. 80). Dişil Sözlük'te söz konusu ekle türetilen yeni öge örneği:

uçuşku < uç-u-ş-ku "gecenin güzelliği karşısında uykunun kaçmasını boş verme hâli"

2.2. Kırpma ile Oluşan Yeni Ögeler: Sözcük yapımı süreçlerinden biri olan *kırpma*, karmaşık yapıdaki çok heceli sözcüklerin baştan veya sondan bir veya birkaç hecesinin/sesinin

düşmesiyle meydana gelir (Sarı, 2015, s. 47). Kırpmada, sözcüğün veya öbeğin kırpımdan sonra geriye kalan kısmı, bütün sözcüğün anlamını tek başına taşır niteliktedir. Kırpma sonucunda bir bakıma yeni bir sözcük türetilmez. Kırpmaya sebep olan faktörlerin en temelinde en az çaba ilkesi vardır ve kırpma, konuşmada veya yazmada tasarruf sağlamak amacıyla işletilir (Sarı, 2015, s. 49). Kırpma sürecinin yaşandığı sözcüğün anlamında herhangi bir değişme olmasa da Dişil Sözlük'te tespit edilen kırpma süreciyle biçimlenmiş sözcüğün yeni bir anlam yüklenerek yeni bir öge oluşturduğu görülmüştür.

sempat[3] "bir kimsenin diğer bir kimseye zorunlu olarak gördüğü, gönülden gelmeyen sempati duygusu"

2.3. Birleştirme ile Oluşan Yeni Ögeler: *Birleştirme*, genellikle iki, daha az olarak da ikiden fazla sözcüğün belli biçimbilgisi ve sözdizimi kalıpları etrafında bir arada kullanılıp aynı kavram alanına ait yeni veya anlamca dolaylı da olsa ilişkili daha karmaşık yapıdaki sözcüklerin ortaya çıkarılması yöntemidir. Bu yöntem sonucunda oluşturulan sözcüklere birleşik ya da birleşik sözcük denilir (Sarı, 2015, s. 74, 75). Dişil Sözlük'te birleştirme ile oluşturulmuş yeni ögeler:

gülbaskı < gül+baskı "kadınların her zaman gülmesi, mutlu gözükmesi zorunluluğu varmış gibi eril toplum tarafından yapılan baskı"

özgöz < öz+göz "vücut şeklimizi toplumun gözleriyle değil kendi gözlerimizle görme hâli"

sevaçmak < sev+açmak "severek çiçek açmak, çiçek açarak sevmek"

sızıyankı < sızı+yankı "geri gelmeyecek birine, dönülemeyecek bir yere, tekrarlanamayacak bir hatıraya duyulan özlem"

süran (olmak) < sür+an (olmak) "bir hissin sonsuza kadar sürecekmiş gibi güzel geldiği an"

Diğer yeni ögeler: *aynalama kahkahası, canınıikilemek, cevherbencilik, cinsliksiz bilgiçlik, çiçek aşıklanması, dumanı içine kaçmak, düşayması, el âlem robotu, fidan gülüşü, gönülbaharı, gülkurtar, gülüşü içine kaçmak, güne gün doğurmak, günseli, hayalifüruğ, hemmiyav, hisçekimi, hüznüdevran, kalpköpürtmesi, keyf-i şıp, kokulandırılmış an, masalsı baskı, melankoli tatlısı, otokadınlık, pencerekapan olmak, sızlar vakti, taklid-i bahar, vuslat-ı mavim, yaş alma, yeşilserpen*

2.4. Karma ile Oluşan Yeni Ögeler: Birden fazla sözcüğün tek sözcüğe indirgenmesiyle ve çeşitli anlam değişmeleriyle sonuçlanan sözcük biçimlenme sürecine *karma* adı verilir. Karmada hem kırpma hem de birleştirme aynı anda ortaya çıkar (Sarı, 2015, s. 52). Dişil Sözlük'te karma yoluyla oluşan yeni öge örnekleri:

beberkek < bebe+erkek "kendine yetemeyen, her işi kadından bekleyen kişi"

dantellektüel < dantel+entelektüel "'kadınlar analarımız…' gibi ayrımcı olduğunun farkında bile olmayan ve kendini kibar zanneden söylemler"

histalji < his+nostalji "bir hatıranın tam zamanını, mekanını değil de hissini hatırlama hâli"

[3] Türkçe Sözlük'te *sempati*, "sıcakkanlılık" anlamıyla yer almıştır (2011, s. 2064).

nevrotilasyon[4] "'kim ne der?' algısını yıkmak için uygulanan dişil bir başkaldırı hâli"
tamiratör[5] "tamir işlerini seven, beceren"

2.5. Kayma ile Oluşan Yeni Ögeler: İşlev değişimi ya da dönüştürme adlarıyla da anılan *kayma*, bir sözcüğün herhangi açık bir biçimbilimsel değişim olmadan başka sözcük olarak türetilmesi olarak tanımlanır (Uzun, 2006, s. 43). Kayma süreciyle ortaya çıkan yeni sözcüğün ait olduğu sınıf değişir ve genellikle fiiller isim, isimler ise fiil soylu sözcükler hâlini alır (Sarı, 2015, s. 66). Bunun yanında kaymaların diğer açık sınıf üyeleri arasında gerçekleştiği de görülür.

aşçıma "kadın olduğu için yemek yapmayı sevmek ve iyi yemek yapmak zorunda hissetme hâli". *Aş* isminden +CI/+CU ekiyle türeyen *aşçı* ismi, bir fiil gibi kullanılarak üzerine fiilden isim yapan -mA ekini almıştır.

farkıntı "toplumun ne düşündüğünü umursamayan kadın farkındalığı". *Fark* ismi, bir fiil gibi değerlendirilmiş ve üzerine -(I)ntI / -(U)ntU fiilden isim yapım eki getirilmiştir.

noksandırma "erkek çocuğun kız çocuktan üstün olduğu düşüncesi". *Noksan* ismi, fiil gibi kullanılmış ve üzerine -DIr- / -DUr- fiilden fiil yapım eki eklenmiştir.

oğlanmak "bir kişinin eşeysel veya estetik özellikleri sebebiyle erkek atamasına maruz kalması". *Oğlan* ismi, kayma yoluyla fiil olarak kullanılmıştır.

yedilemek "'yemeği kadın yapmalı' algısı". Belirli geçmiş zamanın iyelik kökenli 3. teklik kişisi ile çekimlenen *yedi*, bir isim unsuru gibi kullanılmış ve üzerine +lA- isimden fiil yapım eki eklenmiştir.

Diğer yeni ögeler: *anasınlaştırmak, beniltmek, değergidenlik, gecemiş olmak, kendinsemek, oturlanmak, kurtlanışmak*

2.6. Uydurma ile Oluşan Yeni Ögeler: Türkiye Türkçesinde *uydurma* yoluyla söz varlığına katılmış sözcüklerin *türetme* ve *birleştirme* gibi yaygın söz yapım yollarının yanı sıra *örnekseme* ile oluşturulduğu da görülmektedir. Bunun yanında oluşan sözcükte yanlış kök ve ek kullanılması, tarihsel ses gelişimine aykırı sözcük tabanlarından yararlanılması *uydurma* olarak da nitelendirilebilir (Akalın, 2014, s. 836-837). Bu bağlamda Dişil Sözlük'te uydurma yoluyla oluşan yeni ögeler ve uydurmaya kaynak olduğu düşünülen sözcükler aşağıda yer almıştır:

azartı "değeri olduğundan az gösterilen kadın" → abartı
azartmak "abartmanın tam tersi hali; kadını değerinden, olduğundan az göstermeye çalışmak" → abartmak
egosistem "büyük balık küçük balığı yer" → ekosistem
insan sanrafı "insanların cinsiyetlerine göre neler yapıp yapamayacağını söyleyen, her şeyi bildiğini sanan kişi" → insan sarrafı
utaşmak "başkası adına utanma hâli" → utanmak
Diğer yeni ögeler: *yapmozlanmak* → yapboz, *zıplingo* → zıpla-

[4] *-tion>-syon,* Fransızcadan Türkçeye giren bir son ektir (Zülfikar, 2002, s. 75) ve süreç, sonuç ya da durum bildirir.
[5] *-eur>-ör*, Fransızcadan Türkçeye giren bir son ektir (Zülfikar, 2002, s. 75) ve eklendiği sözcüğe "yapan, işlevi yerine getiren" anlamı verir.

2.7. Anlamsal Yeni Ögeler: *Yeni öge*, yeni bir gösterilenin ortaya çıkması ve bunun bir gösterenle karşılanmasıdır. Gösteren yeni bir sözcük, yeni bir deyim olabileceği gibi var olan bir sözcüğün yeni bir anlamla birleştirilmesi ve yeni bir gösterileni karşılaması biçiminde meydana getirilmiş de olabilir (Akalın, 2016, s. 24). Bu bağlamda bu bölümde yer alan sözcükler, Türkçe Sözlük'te var olan, kullanılan sözcüklerin yeni anlamlar yüklenmesiyle oluşmuş örneklerdir.

babalanmak "kadınların babalık görevlerini de üstlenmesi". Sözcük, Türkçe Sözlük'te "babaları tutmak, öfkelenmek; diklenmek, kabadayıca davranmak" anlamlarıyla yer almıştır (2011, s. 220).

evcilik "çocuk yaşta evlendirilme". Sözcük, Türkçe Sözlük'te "genellikle kız çocuklarının ev işlerini örnek alarak oynadıkları oyun" anlamındadır (2011, s. 835).

hamurlamak "kadının 'erkek işi' olarak görülen her alanda üretmesi ve başarması". Türkçe Sözlük'te sözcük, "hamur sürmek; tencereden buğu çıkmasını önlemek için kenarını hamurla sıvamak" anlamlarıyla görülmüştür (2011, s. 1040).

özlemek "kendi özünü sevmek, kimseye ihtiyaç duymadan kabullenmek, şüphe etmemek". Sözcük, Türkçe Sözlük'te "bir kimseyi, bir yeri veya bir şeyi görmeyi, ona kavuşmayı istemek, göreceği gelmek" anlamıyla yer almıştır (2011, s. 1870).

saçıkesik "her işe koşturan, evin bütün sorumluluğunu yüklenen". Türkçe Sözlük'te görülmeyen sözcük, Derleme Sözlüğü'nde "kız ve kadınlar için kullanılır" biçiminde bir açıklama ile yer almıştır (2009, s. 3511).

Diğer yeni ögeler: *firlatmak, fışırdamak, kuşaklanmak, kuzukapama, safari, tersinmek, uçlanmak, üstelenmek*

2.8. Birden Fazla Sözcük Yapımı Sürecinin Yaşandığı Yeni Ögeler: Dişil Sözlük'teki yeni ögeler, büyük oranda tek bir sözcük yapımı süreciyle oluşturulmuştur. Bunun yanında birden fazla sözcük biçimlenme süreciyle üretilen yeni ögeler de görülmüştür.

arkızlamak "kız kıza, arabada hep bir ağızdan şarkı söylemek". Birleştirme ve türetme yoluyla oluşan bir yeni ögedir. "Ar" ve "kız" sözcükleri birleştirilmiş ve oluşan isim +lA- yapım ekiyle fiil olarak türetilmiştir.

giynelenmek "kadının kıyafetinden dolayı toplumun iğneleyici bakışlarına maruz kalması". "Giy-" ve "iğnele-" fiilerinin bir araya getirilmesi ile oluşmuş bir yeni ögedir. Kırpma ve karma süreçlerinden yararlanılmıştır. İğnele- fiilinin ilk hecesi kırpılmış, daha sonra kalan kısım ile giy- fiili birleştirilmiştir.

kafkaflamak "sevdiğin varlıklarla kafa kafaya verip bunun da üstesinden geliriz hissi". *Kafkaflamak,* kırpma, ikileme, karma ve türetme süreçleriyle oluşturulan bir fiildir. Fiilin anlamından hareket ederek sözcüğün "kafa" isminden meydana geldiği açıktır. "Kafa" isminin son sesi kırpılmış, geriye kalan "kaf" kısmı tekrar edilmiş, tekrar edilen parçalar yan yana getirilmiş ve oluşan "kafkaf" ismi, +lA- yapım ekiyle fiil olarak türetilmiştir.

masküllenme "toplumda erkeksi diye adlandırılan özelliklerini kabul edip kendini verilen herhangi bir adla, herhangi bir kalıpta sevmek". Kırpma ve türetme yoluyla oluşan *masküllenme* sözcüğünün oluşumunda Türkiye Türkçesinde "erkeksi" anlamıyla kullanılan "maskulen" sözcüğü merkezdedir. "Maskulen" sözcüğünün son iki sesi kırpılmış ve geriye kalan kısım üzerine isimden fiil yapım eki +lAn- eklenerek yeni bir öge türetilmiştir.

pürtetiksemek "eski ilişkilerin yarattığı hasarlardan dolayı yeni ilişkiye hep kuşkuyla, tedirgin yaklaşma hâli". Sözcükte, birleştirme ve türetme süreçleri yaşanmıştır. "Pür" ve "tetik" sözcüklerinin birleşiminin ardından oluşan isim, +sA- yapım ekiyle fiilleştirilmiştir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada, Dişil Sözlük'te üretilen sözcüklerin biçimbilgisel bakımdan hangi sözcük biçimlenme süreçlerinden geçerek yeni öge özelliği taşıdığı belirlenmeye çalışılmıştır. *Türetme, kırpma, birleştirme, karma, kayma, uydurma* ile oluşturulduğu tespit edilen yeni ögelerin yanında, herhangi bir yeni gösterenin üretilmediği, var olan sözcüklere yeni anlamların yüklenerek oluşturulduğu "anlamsal yeni ögeler"in olduğu görülmüştür. Ayrıca birden fazla sözcük yapımı süreciyle meydan gelen yeni ögelere de tanık olunmuştur.

Türkiye Türkçesinde en sık kullanılan sözcük yapımı türü *türetme*dir. Dişil Sözlük'te üretilen yeni ögelerin büyük çoğunluğu (% 40'ı) da *türetme* yoluyla oluşturulmuştur. +lA-, +lAn-, +lAş-, +sA-, +(I)msA-/+(U)msA- isimden fiil, +CI/+CU, +CA isimden isim ve -m, -(I)m/-(U)m, -An, -GI/-GU fiilden isim yapım ekli 50 adet yeni öge türetilmiştir.

Dişil Sözlük'te türetmeden sonra en sık başvurulan sözcük yapımı yolu *birleştirme*dir. *Birleştirme*yle oluşan birleşik isim ve birleşik fiil yapılı yeni öge sayısı 35'tir.

Sözlük'te 12 *kayma*, 7 *uydurma*, 5 *karma*, 1 adet de *kırpma* süreciyle oluşan yeni öge üretilmiştir. Bunun yanında 5 yeni ögede birden fazla sözcük yapımı sürecine başvurulmuştur.

Yeni ögeyi oluşturan gösteren, dil için yeni bir sözcük olabilir. Bununla birlikte dilde var olan bir sözcüğe yeni bir anlamın yüklenmesiyle de yeni öge kurulabilir. *Anlamsal yeni öge* olarak adlandırılan bu tür yeni ögelerin Dişil Sözlük'teki sayısı 13'tür.

Dişil Sözlük'te üretilen yeni ögelerin tanımlanmasında dilbilgisel olarak yer yer eksiklikler tespit edilmiştir. Örneğin *göğümsemek* fiilinin "yüksekçe bir yere tırmanınca hissedilen 'başardım' duygusu" ya da *bağırlamak* fiilinin "sevdiği varlıkları göğüs kafesinde taşıma isteği" biçiminde tanımlanmasında eksiklik söz konusudur. Çünkü bir sözlükte bir fiilin anlamı verilirken yine fiil türündeki sözcüklerden yararlanılır. Bu noktada yeni ögelere verilen anlamların muhafaza edilerek tanımlarının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmayla görülmüştür ki Dişil Sözlük'ün "cinsiyet eşitliği için özgür kelimeler" üretmeye yönelik çoğu türetimi, dilin sözcük yapımı süreçlerine uygun niteliktedir, bunun yanında kural dışı yeni ögelerin Sözlük'ün karşı durduğu düşünce yapısına gönderme yapmak amacıyla bilinçli olarak üretildiği de sezilmektedir. Dişil Sözlük'ün dile bu ölçüde katkısı mümkün olmakla birlikte üretilen yeni ögelerin kurumsallaşması / yaygınlaşması zamanla görülecektir.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. (2014). Türkçede söz yapımı yolları ve sözlükselleşme. *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri Cilt 1*. s. 831-841.

Akalın, Ş. H. (2016). XXI. yüzyıl Türkçesinde yeni ögeler (neolojizmler) ve yeni sözcükler. *Türkologiya*, C. 2016, 21-31.

Akarsu, B. (1998). *Dil-kültür bağlantısı*. İstanbul: İnkılâp.

Aktunç, H. (2010). *Büyük argo sözlüğü (tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi.

Derleme sözlüğü: Türkiye'de halk ağzından. (2009). 3. baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Güden, M. P. (2006). *Dilde cinsiyet ayrımcılığı: Türkçenin içerdiği eril ve dişil ifadeler bakımından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Hohenhaus, P. (2005). Lexicalization and institutionalization. In P. Stekauer & R. Lieber (Eds.), *Handbook of word-formation* (pp. 353-373). The Netherlands: Springer.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Oturakçı, N. (2014). İkinci yeni şiirinde anlık oluşumlar. N. Demir ve F. Yıldırım (Ed.), *Prof. Dr. Mehmet Özmen armağanı* içinde (s. 247-262). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

Sarı, İ. (2015). *Türkçede ekleme dışı sözcük yapımı ve sözlükselleşme*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Türkçe Sözlük (2011). 11. baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Uzun, N. E. (2006). *Biçimbilim, temel kavramlar*. İstanbul: Papatya.

Zülfikar, H. (2002). Türkçenin söz varlığında yabancılaşma. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (C. 18, s.74-79). Ankara: Yeni Türkiye.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.instagram.com/disilsozluk/

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

İBN HAZM'IN "طوق الحمامة في الأُلفَةِ والأَلّاف" (GÜVERCİN GERDANLIĞI) ADLI ESERİ İLE TÜRÇEYE ÇEVİRİLERİNİN ÇEVİRİ STRATEJİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Halil İbrahim KOÇAK*

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0002-0697-9921,

ÖZET

Bu çalışma, "طوق الحمامة في الأُلفَةِ والأَلّاف" (Güvercin Gerdanlığı) adlı eserin çevirilerini çeviri eleştirisi bağlamında incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada asırlar önce yaşamış İbn Hazm'ın "طوق الحمامة في الأُلفَةِ والأَلّاف" (Güvercin Gerdanlığı) adındaki ünlü eseri ve bu eserin Türkçeye aktarılmış dört farklı çevirisi incelenmiştir. "طوق الحمامة في الأُلفَةِ والأَلّاف" (Güvercin Gerdanlığı) adlı eser, 31 bölümden oluşmaktadır. Çalışmada çevrilmiş eserlerin sayfaları ve bölümleri de ele alınmıştır. Çevirmenlerin çeviri sürecinde kullandıkları çeviri stratejileri incelenmiş kaynak metinden çeşitli cümleler seçilip seçilen cümlelerin dört farklı çevirisinin karşılıkları tespit edilmiştir. Aynı zamanda, kaynak metindeki cümlelerin çevirileri de çeviri stratejileri açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmada çeviri süreci normları, çeviri stratejileri ve "طوق الحمامة في الأُلفَةِ والأَلّاف" (Güvercin Gerdanlığı) adlı eserin çeviri stratejileri açısından incelenmesi ele alınmış, dört farklı çevirmenin çeviri sürecinde; yer değiştirme, genelleştirme, uyarlama, çıkarma, ekleme, değiştirme, özelleştirme, birebir, bölme ve bölünme, tarihselleştirme, standartlaştırma, ödünç alma, çıkarım, iletişimsel ve açıklamalı çeviri stratejisinden faydalandıkları ve bir ifadenin çevirisinde iki çeviri stratejisi uyguladıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın, çeviri eleştirisi alanında yapılacak diğer araştırmalar için de faydalı olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Stratejileri, Kaynak Metin, Hedef Dil, Çeviri, Çeviri Eleştirisi.

Giriş

Çeviri hakkında pek çok tanım yapılabilir. Çeviri, kaynak dildeki ifadelerin hedef dile aktarma yöntemidir. Çeviri faaliyetleri, medeniyetlerin gelişimine katkıda bulunur, daha da

* Bu çalışma, Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ danışmanlığında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında "İbn Hazm'ın "طوق الحمامة في الأُلفَةِ والأَلّاف" (Güvercin Gerdanlığı) Adlı Eseri İle Türkçeye Çevirilerinin Çeviri Stratejileri Açısından İncelenmesi" adlı Halil İbrahim KOÇAK'a ait olan tez çalışmasından yararlanılarak yazılmıştır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi.

önemlisi farklı kültürler arasında iletişimi sağlar. Çevirmenler, kaynak metindeki ifadeleri çeviri stratejileri kullanarak hedef dile aktarır.

Bu araştırmada çeviri stratejileri temel alınarak İbn Hazm'ın "طوق الحمامة في الأُلفَةِ والأَلَاف" (Güvercin Gerdanlığı) adlı eserinin Türkçeye aktarılan dört çevirisi incelenmiştir. Çeviri stratejileri açısından incelenen örneklerde, çeviri sürecinde meydana gelen sorunlara çevirmen tarafından nasıl çözüm getirildiği ortaya koyulmuştur. Çevirmenin çeviride uyguladığı stratejiler, çeviri sürecinde hayati öneme sahiptir. Çevirmenin, çevirisini yaptığı kaynak dile hâkim olması çevirmene çeviri sürecinde kolaylık sağlar. Çeviri sürecinde her çevirmenin uyguladığı çeşitli çeviri stratejileri vardır. Çevirmenin çeviri sürecinde kullanması gereken çeviri stratejilerini iyi bilmesi, kaliteli çevirilerin ortaya çıkmasını sağlar. Çeviri stratejileri doğru biçimde kullanıldığında çeviri sürecinde yaşanan anlam sorunları kolaylıkla çözülebilir.

1. Çeviri Süreci Normları

Bu çalışmada kullanılan kaynak metin İbn Hazm'ın "طوق الحمامة في الأُلفَةِ والأَلَاف" (Güvercin Gerdanlığı) adlı eseri olup 177 sayfa ve 31 bölümden oluşmaktadır. Çevirileri ele alınan eserler ise sırasıyla (çev. 1.) Cemal Aydın'ın "Güvercin Gerdanlığı aşka, âşıklığa ve dostluğa dair…" adlı eseri 303 sayfa ve 32 bölümden oluşmaktadır, (çev. 2.) Mehmet Hakkı Suçin'in "Güvercin Gerdanlığı Aşkın ve Âşıkların Hâlleri Üzerine" adlı eseri 312 sayfa ve 32 bölümden oluşmaktadır, (çev.3.) Selahattin Hacıoğlu'nun "Güvercin Gerdanlığı" adlı eseri 282 sayfa ve 32 bölümden oluşmaktadır, (çev.4.) Sare Öztürk'ün "Güvercinin Gerdanlığı" adlı eseri 319 sayfa ve 33 bölümden oluşmaktadır.

2. Çeviri Stratejileri

2.1.Birebir Çeviri Stratejisi

Doğrudan kelimesi kelimesine yapılan çeviri yöntemidir. Bu çeviri yöntemi birbirine yakın iki kültürde kullanılması durumunda anlam olarak uygun olabilir. Ancak aynı durum birbirinden farklı iki kültür için geçerli değildir. Kaynak dil ile hedef dil arasındaki kültürel farklılık ne kadar artarsa birebir çeviri yöntemi ile aktarılmış sözcüğün anlam bozukluğu da o kadar artar (Gürçağlar, 2014: 114). Kaynak dilden hedef dile aktarılan bir sözcük hedef dile aktarılırken hedef dilde anlamlı olup olmadığına dikkat edilmelidir (Aksoy, 2002: 91). " بَيَّضَ وَجْهَهُ" deyimini "yüzünü ağartmak" (Samir & Fuad, 2011: 103) şeklinde aktarmak yerine "yüzünü beyazlatmak" şeklinde aktarmak bu duruma örnek gösterilebilir.

2.2.Ödünç Alma Stratejisi

Kaynak dildeki bir sözcüğün hedef dilde karşılığı olmadığı durumlarda kullanılan çeviri yöntemidir. Bu çeviri yöntemi ile kaynak metindeki sözcük hedef dile doğrudan aktarılır (Gürçağlar, 2014: 43). Ödünç alma stratejisi doğrudan aktarım ve öyküntü olmak üzere iki kısım olarak ele alınabilir (Yazıcı, 2007: 32). Kaynak dilden hedef dile ödünç alma stratejisi ile aktarılan sözcük yapı açısından hedef dile uyar ancak sözcüğün yabancı kökenli olduğu anlaşılır. Bu durumda "shock" sözcüğü "şok" olarak aktarılır (Suçin, 2007: 171-177).

2.3.Genelleştirme Stratejisi

Kaynak dildeki bir sözcüğün hedef dile genel bir sözcük olarak aktarılması genelleştirme yöntemidir (Suçin, 2007: 183). Kaynak dilden hedef dile doğrudan sözcüğün

çevirisi yapılmaz aksine hedef dile sözcüğün üst anlamı aktarılır. "Somon aldın mı?" cümlesinin "Balık aldın mı?" olarak aktarılması genelleştirme (üst anlam) yöntemine örnek gösterilebilir (Yazıcı, 2007: 32).

2.4.Özelleştirme Stratejisi

Kaynak dildeki bir sözcüğü hedef dile özel bir sözcük olarak aktarmak özelleştirme yöntemidir. Başka bir ifadeyle kaynak dildeki üst anlamlı bir sözcüğün, hedef dile alt anlamlı bir sözcük olarak aktarılmasıdır. Üst anlamlı bir sözcük hedef dile alt anlamlı olarak aktarılırsa sözcük anlam açısından dardır (Suçin, 2007: 184). Özelleştirme yöntemi genelleştirme yönteminin tersidir. Arapça "مَالٌ" sözcüğü "mülk, zenginlik, servet, gayrimenkul, para, gelir" anlamlarına gelen üst anlamlı bir sözcüktür (Mutçalı, 2012: 881). Çevirmen bu sözcüğü hedef dile aktarırken hedef dile aktarılması gereken en uygun kullanımı tercih eder (Suçin, 2007: 184). Kaynak dilden hedef dile "İçecek (üst anlam) getirdim." yerine "Limonata (alt anlam) getirdim." olarak yapılan çeviri özelleştirmeye (alt anlam) örnek gösterilebilir (Yazıcı, 2007: 32).

2.5.Somutlaştırma Stratejisi

Üst anlamlı (genel) olan sözcüğün somutlaştırılması ile yapılan çeviri yöntemidir. Örneğin "اِسْتِرَاحَةٌ" (dinlenme) yerine "yatış", "مُحَادَثَةٌ" (konuşma) yerine "geyik yapmak" gibi ifadeler kullanılabilir (Yazıcı, 2007: 32).

2.6.Türetme Stratejisi

Kaynak dildeki bir sözcüğün hedef dile yeniden oluşturularak aktarılması yöntemidir (Yazıcı, 2007: 32). "Kardiyolog" sözcüğünün Arapçada "عَالِمُ بِأَمْرَاضِ القَلْبِ" (İşler & Özay, 2012: 640), "hidrografi" sözcüğünün "عِلْمُ وَصْفِ المِيَاهِ" (İşler & Özay, 2012: 526), "klimatoloji" sözcüğünün "عِلْمُ المُنَاخِ" (İşler & Özay, 2012: 700) olarak aktarılması örnek gösterilebilir.

2.7.Çıkarım (Öneri Terim) Stratejisi

Kaynak metindeki sözcüklerin veya tamlamaların genel anlamlarına bakılarak yapılan aktarma yöntemidir (Yazıcı, 2007: 33). "فَصْلُ الخَرِيفِ" ifadesinin "yaprak dökümü" (İşler & Özay, 2012: 1162), "ظُهُورُ عِدَّةِ شُهُبٍ فِي آنٍ واحِدٍ" ifadesinin "yıldız yağmuru" (İşler & Özay, 2012: 1190), "رِيَاضَةُ الإِنْزِلَاقِ عَلَى سَطْحِ المَاءِ" ifadesinin "su kayağı" (İşler & Özay, 2012: 1008) olarak aktarılması örnek gösterilebilir. Söz konusu örnekler çıkarım stratejisi ile aktarılmayıp birebir çeviri stratejisi ile aktarılsaydı "فَصْلُ الخَرِيفِ" ifadesi "sonbahar mevsimi", " ظُهُورُ عِدَّةِ شُهُبٍ فِي آنٍ واحِدٍ" ifadesi "bir anda göktaşlarının belirmesi", "رِيَاضَةُ الإِنْزِلَاقِ عَلَى سَطْحِ المَاءِ" ifadesinin "suyun yüzeyinde kayma sporu" olarak aktarılırdı. Bu da anlam bozukluğuna sebep olurdu.

2.8.Telafi Stratejisi

Kaynak dildeki bir sözcüğün hedef dile aktarımı esnasında eşdeğerlilik sorunu meydana geldiğinde uygulanan çeviri yöntemidir. Telafi stratejisi ile eşdeğerliliği sağlanamayan sözcük hedef dile italik veya kalın yazı stili kullanılarak aktarılır (Yazıcı, 2007: 33). Çevirmen bir sözcüğü hedef dile aktarırken istenilen anlamı verememesi durumunda telafi stratejisini uygular. Aksi takdirde çeviride anlam kaybı meydana gelir (Suçin, 2007:181-183). " كَانَ يَتَحَدَّثُ أُسْتَاذُنَا عَنِ الأَدَبِ العَرَبِيِّ عَلَى وَجهٍ عَامٍّ." (Hocamız, Arap Edebiyatını genel olarak anlatırdı.) cümlesindeki "genel olarak" ifadesi yerine Arapça karşılığı olan "عُمُوماً" yerine "عَلَى وَجهٍ عَامٍّ" kalıbı kullanılmıştır (Yazıcı, 2012: 399).

2.9.Açımlama Stratejisi

Kaynak dilden hedef dile aktarılacak olan sözcüğü hedef dilde karşılayacak bir ifadenin olmaması durumunda hedef dilin kültürüne göre sözcüğün açıklanmasıdır. Çevirinin daha anlaşılır olması için bilimsel metinlerde de kullanılması mümkündür (Yazıcı, 2012: 35-36). Açımlama yöntemi; çevrilen sözcüğe alternatif, alternatif isim, tamlama ve sıfat cümleciği biçiminde yapılır, hatta ayraç ve tırnak içinde uygulanabilir (Newmark, 1988: 92).

2.10. Açıklamalı Çeviri Stratejisi

Kaynak dildeki anlaşılmayan yerlerin hedef dilde metin içinde ya da dipnot vererek aktarma yöntemidir. Açıklamalı çeviri stratejisi ile tarihsel veya kültürel ifadeler, deyimler hedef dile dipnot verilerek ya da metin içinde açıklanarak aktarılır (Gürçağlar, 2014: 43). Çevirmen; bu yöntem ile yazar, kaynak metin, uyguladığı çeviri yöntemi hakkında bilgi verebilir veya kendi yorumunu ekleyebilir (Yazıcı, 2007: 38). Çevirmenin kaynak metindeki bir ifade için dipnot vermesi, açıklamalı çeviri stratejisi ile aktarmaya örnek gösterilebilir.

2.11. Ekleme Stratejisi

Kaynak dilde yer almayan sözcüğün veya sözcüklerin hedef dilde yer verilmesi ile uygulanan çeviri yöntemidir. Çeviri sürecinde bu yöntem çok sık uygulanabilir (Suçin, 2007: 190). Suudi Arabistan Kralı'na yazılan bir mektupta Suudi Arabistan Kralına doğrudan " مَلِكُ المَمْلَكَةِ العَرَبِيَّةِ السُّعُودِيَّةِ" olarak hitap etmek yerine " خَادِمُ الحَرَمَينِ الشَّرِيفَينِ المَلِكُ عَبْدُ الله بِن عَبْدُ العَزِيز حَفِظَهُ الله" olarak çeşitli eklemelerle hitap etmek örnek gösterilebilir (Suçin, 2014: 68).

2.12. Çıkarma Stratejisi

Kaynak dildeki sorunlu veya anlamsız yerlerin hedef dile aktarılmaması yöntemidir. Çıkarma işlemini gerek çevirmen gerekse yayınevi yapabilir (Gürçağlar, 2014: 43). Kaynak dilde çok önemli olmayan ifadeler çıkarılabilir. Çeviri sürecinde çok sık kullanılan bu yöntemin uygulanması durumunda çeviriye zarar vermez (Baker, 1992: 40). Ancak kaynak dildeki bir ifadenin hedef dile aktarımında sorun meydana gelirse zorunlu olarak çıkarma yöntemi uygulanabilir (Aksoy, 2002: 92). Çevirmen, sorunlu ifadeleri hedef dile bilinçli olarak aktarmaz (Suçin, 2007: 192). " تَسَلَّمَ نائِبُ خَادِمِ الحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ صَاحِبُ السُّموّ المَلَكِيّ الأَمِير سَلْمَانُ بْنُ عَبْدِ العَزِيزِ آلِ سُعودٍ خَادِمِ الحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ - رسالَةً خَطِّيَّةً مِنْ فَخامَةِ اَلرَّئيسِ اَلتُّرْكِيّ عَبْدِ اللَّهِ غُولْ. -حَفِظَهُ اَللَّهُ" (Suçin, 2014: 63) cümlesindeki " حَفِظَهُ اَللَّهُ" ifadesinin çıkarılarak "Suudi Arabistan Kralı Vekili Prens Selman bin Abdülaziz el-Suud, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'den bir mektup aldı." olarak aktarılması örnek gösterilebilir (Suçin, 2014: 31). ve "الحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ

2.13. Güncelleştirme ve Tarihselleştirme Stratejisi

Güncelleştirme, kaynak dildeki eski ifadeleri güncel ifadelerle aktarma yöntemidir. Tarihselleştirme ise çok eski ifadelerin kullanılmasıyla uygulanan çeviri yöntemidir (Gürçağlar, 2014: 43-44). Çevirmen, tarihi bir metni modern tabirler kullanarak güncelleştirme yöntemiyle aktarabilir veya kaynak dildeki tarihi bir metni, çok eski tabirler kullanarak tarihselleştirme yöntemiyle de aktarabilir (Aksoy, 2002: 94). Bir kitabın çevirisinde "Osmanlı Türkçesi" ifadesinin kullanılması tarihselleştirme yöntemine örnek gösterilebilir. Bununla birlikte, 1900

yılında yazılmış bir kitabın çevirisinde güncel kelimelerin kullanılması güncelleştirme yöntemine örnek gösterilebilir (Pazarlıoğlu, 2015: 48).

2.14. Yabancılaştırma Stratejisi

Kaynak dildeki ifadenin hedef dile önemli bir değişiklik yapılmadan aktarma yöntemidir. Çevirmen yabancılaştırma yöntemini kaynak dilin kültürünü tanıtmak amacıyla yapabilir (Yazıcı, 2007: 38). Kaynak dildeki isimler yabancılaştırma yöntemi ile aktarılabilir (Aksoy, 2002: 91). Okuyucu, hedef dile yabancılaştırma yöntemi ile aktarılmış ifadelerde kaynak dilin etkisini kolaylıkla fark eder (Suçin, 2007: 169). "Pastırma" kelimesinin Arapçaya "بَاسْطِرْما" olarak aktarılması örnek gösterilebilir (İşler & Özay, 2012: 897).

2.15. Yerlileştirme Stratejisi

Kaynak dildeki unsurların hedef dildeki benzer kullanımlarıyla aktarılması yöntemidir. Yerlileştirme stratejisi uygulanırken kaynak dildeki anlamdan uzaklaşmamak gerekir (Aksoy, 91: 2002). Kaynak dildeki isimler, metnin konusu ve olay örgüsü ile hedef dile uyarlanabilir (Gürçağlar, 2014: 44). "Kerem ile Aslı"nın Arapçaya Arap kültüründe meşhur olan "قَيس وَلَيلَى" olarak aktarılması örnek gösterilebilir (Suçin, 2007: 176).

2.16. Uyarlama Stratejisi

Kaynak dildeki bir ifadenin hedef dilde olmaması durumunda kültürel açıdan değişiklik yapılarak hedef dile aktarılır (Gürçağlar, 2014: 114). Uyarlama stratejisi uygulanırken hedef dilin kültürü dikkate alınır. Kültürel ve bölgesel farklılıkları hatta zaman farklılığını kaldırmak için uygulanır (Yazıcı, 2007: 36). Kaynak metindeki ifade, hedef dilin kültüründe yaygın olan bir ifade kullanılarak aktarılır (Aksoy, 2002: 91). "لَمْ يَسْتَيْقِظْ بَعْد" ifadesinin Türkçeye "Afyonu daha patlamadı." olarak aktarılması örnek gösterilebilir (Samir & Fuad, 2011: 113).

2.17. Standartlaştırma Stratejisi

Kaynak dildeki ifadelerin veya deyimlerin standart bir yaklaşımla hedef dile aktarılmasıdır (Gürçağlar, 2014: 44). Standartlaştırma yöntemi uygulanırken zaman, kültür ve toplum farklılıkları gözetilmez. Hedef dilin dil bilgisi kurallarına uygun biçimde uygulanır (Yazıcı, 2007: 37). "Yüzüp yüzüp kuyruğuna gelmek" deyiminin Arapçaya "قَارَبَ النِّهَايَةَ" (sona yaklaştı) olarak aktarılması örnek gösterilebilir (İşler & Özay, 2012: 1210).

2.18. Yer Değiştirme Stratejisi

Kaynak dildeki ifadelerin ya da dilbilgisi yapılarının mevcut konumlarından çok farklı biçimde yer değiştirilerek aktarılmasıdır. Yer değiştirme yöntemi ile yüklem, özne olabilir; özne de yüklem olabilir. Başka bir deyişle fiil, isim olarak aktarılırken isim de fiil olarak aktarılabilir. Hatta sıfat cümleciği dahi düz bir cümle olarak aktarılabilir (Pazarlıoğlu, 2015: 49). Yer değiştirme yöntemi uygulanırken kayak dildeki yapıların hedef dile anlaşılır biçimde aktarılması önemsenir. "كُرْهٌ" ifadesinin "nefret etmek" olarak değil de "hoşlanmamak" olarak aktarılması örnek gösterilebilir (Yazıcı, 2007: 35).

2.19. Değiştirme Stratejisi

Kaynak dildeki ifadelerin hedef dile değiştirilerek aktarılmasıdır. Hedef dil ve hedef dilin kültürü dikkate alındığında değiştirme yöntemi uygulanabilir. "أُرُزّ" (pirinç) yerine "bulgur" denmesi örnek verilebilir (Yazıcı, 2007: 37-38).

2.20. İşlevsel Çeviri Stratejisi

Kaynak dildeki kültürel ifadelerin hedef dile anlaşılır biçimde aktarılmasıdır. Bu yöntemin temel amacı hedef dil okuyucusunun kaynak dili kolayca anlamasıdır (Oğuz, 2012: 66). İşlevsel çeviri stratejisi ile okuyucunun sorunsuzca anlayacağı, yaygın kullanımı olan ifadeler hedef dile aktarılır. Ben Okri'nin kaleme aldığı "Aç Yol" adlı kitabında "eba" sözcüğünün "ekmek" olarak aktarılması örnek gösterilebilir (Aksoy, 2002: 92).

2.21. İletişimsel Çeviri Stratejisi

Kaynak dildeki kültürel ifadelerin hedef dile kolayca anlaşılacağı ölçüde aktarılmasıdır (Newmark, 1988: 47). Kaynak dildeki kültürel ifadelerin birebir çeviri yöntemi ile aktarılması anlam açısından uygun olmayacağı için iletişimsel çeviri yöntemi kullanılabilir (Suçin, 2007: 179-180). "بَلَدٌ قَلِيل العَين" ifadesinin "az nüfuslu", "عَلَى عَيْنِي" ifadesinin "ikram", "إِنْسَانُ العَينِ" ifadesinin " göz bebeği" olarak çevrilmesi örnek gösterilebilir (Durmuş, 2018: 84).

2.22. Bölme ve Bölünme Stratejisi

Kaynak dildeki bir cümlenin veya paragrafın hedef dile cümlelere bölünerek aktarılmasıdır. Bölme ve bölünme yöntemindeki temel amaç kaynak dildeki uzun cümle veya paragrafın bölünerek daha iyi anlaşılmasıdır (Pazarlıoğlu, 2015: 49). " تُعْتَبَرُ ظَاهِرَةُ الفَقْرِ وَاحِدَةً مِنْ أَهَمِّ المُعْضِلَاتِ التِي وَاجَهَتْهَا المُجْتَمَعَاتُ الإِنْسَانِيَّةُ وَالْحُكُومَاتُ وَالنَّظَرِيَّاتُ الاِجْتِماعِيَّةُ مُنْذُ أَقْدَمِ العُصُور "cümlesinin Türkçeye "Yoksulluk meselesi halkların, hükümetlerin ve sosyal kuramların yüzyıllardır karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biridir." (Suçin, 2014: 78) olarak değil de "Yoksulluk meselesi, en önemli sorunlardan biridir. Halklar, hükümetler ve sosyal kuramlar yüzyıllardır bu sorunla karşı karşıyadır. " olarak çevrilmesi örnek gösterilebilir.

2.23. Çeviride Yanlış Anlam ve Yanlış Yorumlama

Kaynak dildeki bir ifadenin veya ifadelerin hedef dile yanlış biçimde değerlendirilip aktarılmasıdır. Yanlış anlam ve yanlış yorumlama çerçevesinde yanlış aktarılan ifade, hedef dilde çok farklı anlamlara yol açabilir. Çevirmen, kaynak dildeki ifadeleri farklı anlayıp hedef dile gerçek anlamdan uzak biçimde aktarabilir (Pazarlıoğlu, 2015: 49). Yanlış anlam ve yanlış yorumlamanın temel sebebi dikkatsizlik veya deneyimsizliktir (Taydaş, 2011: 70).

3. Güvercin Gerdanlığı Adlı Eserin Çözümlemesi

3.1.Kaynak Metin:

الحب – أعزك الله – أوله هَزل و آخره جِد. (ص ١١)

Ç1: Allah senin yar ve yardımcın olsun! Aşk, şakayla karışık bir sevgiyle başlar, sonunda ciddi bir duruma dönüşür. (s. 17)

Ç2: Sevgili okuyucu –Allah seni yüceltisin – aşkın başlangıcı delişmen, sonu vakur olur. (s. 23)

Ç3: Allah seni üstün kılsın! Aşkın başlangıcı şaka, sonu ciddidir. (s. 29)

Ç4: Aşk, Allah seni aziz kılsın, bir latife gibi başlar. Sonuna geldiğinde artık durum ciddidir. (s. 23)

KM cümlesi Ç1, Ç3 ve Ç4'te bölünerek bölme ve bölünme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "أعزك الله" ifadesi Ç2'de "Allah seni yüceltisin", Ç3'te "Allah seni üstün kılsın!", Ç4'te "Allah seni aziz kılsın" olarak birebir çeviri stratejisi ile aktarılırken Ç1'de "Allah senin yar ve yardımcın olsun!" olarak iletişimsel çeviri stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "هَزل" ifadesi "şaka" veya "eğlence" anlamına gelmesine rağmen Ç1'de "sevgi", Ç2'de "delişmen" olarak değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "جِد" ifadesi Ç2'de "vakur" olarak tarihselleştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "أوله" ve "آخره" ifadeleri Ç2 ve Ç3'te "başlangıcı" ve "sonu" olarak birebir çeviri stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "أوله" ifadesi isim olmasına rağmen Ç1 ve Ç4'te fiil olarak yer değiştirme stratejisiyle aktarılmıştır. KM'deki ifadelere ek olarak Ç1'de "karışık bir sevgiyle" ve "bir duruma dönüşür" ifadesi, Ç2'de "sevgili okuyucu" ve "olur" ifadesi, Ç4'te "gibi" ve "geldiğinde artık durum" ifadesi ekleme stratejisi ile aktarılmıştır.

3.2.Kaynak Metin:

وأنت متى أمسكت الحديد بيدك لم ينجذب؛ إذ لم يبلغ من قوته أيضًا مغالبةَ المُمسك له هما هو أقوى منه. (ص ١٣)

Ç1: Fakat demir elle tutulacak olsa, çekilme durur, çünkü gücü onu tutanın gücünü aşmaya yetmez. (s. 23)

Ç2: Fakat demiri elinizle tuttuğunuzda herhangi bir çekim meydana gelmez; çünkü demirin gücü, ondan daha güçlü olan elin gücünü alt etmeye yetmez. (s. 27)

Ç3: Ama sen demiri elinde tuttuğunda çekmez. Onu tutan el kendisinden güçlü olduğu için buna yetecek kuvveti yoktur. (s. 35)

Ç4: Demiri elinde tutarsan çekilmez, zira o da kendisinden kuvvetli olup elinde tutanı yenecek kadar güçlü değildir. (s. 27-28)

KM'deki "أمسكت" ifadesinde fail olmasına rağmen Ç1'de edilgen yapı kullanılarak değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. Aynı zamanda geçmiş zamanlı fiil olan "أمسكت" ifadesi Ç1'de gelecek zaman, Ç4'te geniş zaman olarak değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. Bu durumda söz konusu ifade Ç1'de hem yapı hem zaman açısından değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki " لم ينجذب" ifadesindeki fiil "انفعال" babı gereği edilgen olarak aktarılması gerekirken Ç3'te "çekmez" olarak değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu ifade fiil olmasına rağmen Ç2'de isim olarak yer değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "أقوى" ifadesinin "daha" anlamı olmasına rağmen Ç1, Ç3 ve Ç4'te çıkarma stratejisi ile çıkarılmıştır. KM'deki "لم يبلغ من قوته" ifadesi Ç4'te "güçlü değildir" olarak standartlaştırma stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki ifadelere ek olarak Ç1'de "fakat" ve "olsa" ifadesi, Ç2'de "fakat",

"herhangi" ve "meydana gelmez" ifadesi, Ç3'te "ama" ifadesi, Ç4'te "kadar" ifadesi ekleme stratejisi ile aktarılmıştır.

3.3.Kaynak Metin:

إِنْ قِيلَ لِي تَتَسَلَّى عَن مَوَدَّتِهِ فَمَا جَوَابِيَ إِلاَّ اللَّامُ وَالأَلِفُ (ص ١٦)

Ç1: Unutursun sen onun aşkını, dense eğer bana,

Şu dört harfli kelimeyle cevap veririm: Asla!* (s. 31)

Ç2: Biri çıkıp "Unutacaksın onu" dese

Hayır derim bin kere hayır herkese (s. 32)

Ç3: "Aşkını unutacaksın" deselerdi bana

Cevabım lâm ve elif olurdu yalnızca. (La: Hayır.) (s. 40)

Ç4: Teselli bulsan, diyene,

"Lam" derim, "Elif"* derim,

başka şey söyleyemem. (s. 32)

KM'deki "قِيلَ" ifadesi edilgen ifade olmasına rağmen Ç2'de "dese", Ç4'te "diyen" olarak değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "تَتَسَلَّى" ifadesi geniş zamanlı ifade olmasına rağmen Ç2 ve Ç3'te gelecek zaman ekiyle değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'de isim olan "جَوَابِيَ" ifadesi Ç1, Ç2 ve Ç4'te fiil olarak yer değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "اللَّامُ وَالأَلِفُ" ifadesi doğrudan ödünç alma stratejisi ile "lam ve elif" olarak aktarılabilir ancak Arapçada "lam ve elif'in bir araya gelmesiyle "لا" (hayır, asla) ifadesi ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ifade Ç1'de "asla", Ç2'de "hayır" olarak çıkarım stratejisi ile aktarılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu ifade Ç3'te "lâm ve elif", Ç4'te "Lam" ve "Elif" olarak hem ödünç alma hem de dipnot verilerek açıklamalı çeviri stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki ifadelere ek olarak Ç1'de "şu dört harfli kelimeyle" ifadesi, Ç2'de "biri çıkıp" ve "bin kere hayır dese" ifadesi, Ç4'te "başka şey söyleyemem" ifadesi ekleme stratejisi ile aktarılmıştır.

3.4.Kaynak Metin:

قال: لِبُهْت مُفرط ظاهر على وجهه فقط دون سائر حركاته، فعلمت أنه عاشق وليس بمُريب. (ص ٢٤)

Ç1: Doktor Yunus şöyle dedi: "Diğer bütün hâl ve hareketleri normalken yüz çizgilerini etkileyen aşırı donukluktan… Hasta olmayıp, âşık olduğunu oradan çıkardım." (s. 40)

Ç2: Doktor, "Baksanıza, yüzü çok solgun. Fakat hareketleri normal," dedi. "Bu yüzden hasta değil de âşık olduğunu anladım." (s. 46)

Ç3: Doktor, "Hareketleri gayet normal olduğu halde, sadece yüzünde görülen zayıflık ve solgunluktan," diye karşılık verdi. Ben de onun hasta biri değil de, bir âşık olduğunu anlamış oldum. (s. 52)

Ç4: "Yüzüne münhasır, sair devinimlerinde bulunmayan bir donukluk hâlinden," dedi. "Anladım ki hasta değil, âşık." (s. 47)

KM'deki "مُفرط" ifadesi Ç3 ve Ç4'te çıkarma stratejisi ile çıkarılmıştır. Ç4'teki "münhasır" ifadesinin kullanımı çok uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bu bağlamda Ç4'te "münhasır" ifadesi kullanılarak tarihselleştirme stratejisi uygulanmıştır. KM'deki "فقط" ifadesi Ç1 ve Ç4'te çıkarma stratejisi ile çıkarılmıştır. KM'deki "وجهه" ifadesi "yüz" olarak aktarılması gerekirken Ç1'de "yüz çizgilerini" olarak özelleştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki " لِبُهْت مُفرط ظاهر على وجهه فقط دون سائر حركاته" ifadesi Ç2'de iki cümle şeklinde bölünerek bölme ve bölünme stratejisi ile aktarılmıştır. Ç2'de bölme ve bölünme stratejisi ile söz konusu ifadenin daha anlaşılır olması amaçlandığı görülmektedir. KM'deki "دون سائر" ifadesi Ç4'te "sair devinimlerinde" olarak ödünç alma stratejisi ile aktarılmıştır. Ç3'teki "Ben de onun hasta biri değil de, bir âşık olduğunu anlamış oldum." cümlesi, KM'deki "قال" ifadesinden bağımsız olarak ele alındığından yanlış anlam ve yorumlama hatası ile aktarılmıştır. KM'deki " فعلمت أنه عاشق وليس بمُريب." cümlesi düz bir cümle olmasına rağmen Ç4'te devrik cümle olarak yer değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki ifadelere ek olarak Ç1'de "şöyle", "diğer bütün hâl" ve "etkileyen" ifadesi, Ç2'de "baksanıza" ve "bu yüzden" ifadesi, Ç3'te "gayet", "zayıflık" ve "oldum" ifadesi ekleme stratejisi ile aktarılmıştır.

3.5.Kaynak Metin:

عليكم بالصِّدق؛ فإنه يهدي إلى البر، والبر يهدي إلى الجنة، وإياكم والكذب؛ فإنه يهدي إلى الفجور، والفجور يهدي إلى النار. (ص ٧٧)

Ç1: "Doğru olmaya bakın! Doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Yalandan da sakının! Yalan kötülüğe, kötülük de cehenneme sürükler." (s. 110)

Ç2: "Doğruluk hayat tarzınız olsun. Çünkü doğruluk takvaya, takva da cennete götürür. Yalandan kesinlikle kaçının. Çünkü yalan ahlaksızlığa, ahlaksızlık da cehenneme götürür." (s. 133)

Ç3: "Size doğruluğu tavsiye ederim. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Yalandan sakının. Çünkü yalan ahlaksızlığa, ahlaksızlık da cehenneme götürür." (s. 120)

Ç4: Dürüst olmaya bakınız, zira o iyiliğe, iyilik ise Cennete götürür; ve sakın ola yalan söylemeyiniz, zira o günahkârlığa, günahkarlık ise Cehennem'e götürür. (s. 128)

KM'deki "عليكم بالصِّدق" ifadesi Ç1'de "Doğru olmaya bakın!", "Ç2'de "Doğruluk hayat tarzınız olsun.", Ç3'te "Size doğruluğu tavsiye ederim.", Ç4'de "Dürüst olmaya bakınız," olarak standartlaştırma stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "الجنة" ifadesi Ç1, Ç2, Ç3 ve Ç4'te "cennete" olarak ödünç alma stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "إياكم والكذب" ifadesi Ç4'te "yalan söylemeyiniz" olarak standartlaştırma stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "الفجور" ifadesi Ç1'de "kötülüğe" olarak genelleştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki "إلى النار" ifadesi Ç1, Ç2, Ç3'te "cehenneme", Ç4'te " "Cehennem'e" olarak çıkarım stratejisi ile aktarılmıştır. KM cümlesi Ç1'de dipnot verilerek açıklamalı çeviri stratejisi ile aktarılmıştır. KM'deki ifadelere ek olarak Ç2'de "kesinlikle" ifadesi, Ç4'te "sakın ola" ifadesi ekleme stratejisi ile aktarılmıştır.

3.6.Kaynak Metin:

من إذا وعد أخلف، وإذا حدث كذب، إذا اؤتمن خان. (ص ٧٨)

Ç1: “Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder.” (s. 111)

Ç2: “Söz verdiğinde sözünü tutmayan, konuştuğunda yalan söyleyen ve kendisine güven duyulduğunda bu güveni boşa çıkaran.” (s. 134)

Ç3: “Söz verdiğinde sözünü tutmaz; konuştuğunda yalan söyler ve emanete hıyanet eder.” (s. 121)

Ç4: “Söz verir, tutmaz; konuştuğu yalandır; emanete ihanet eder,”. (s. 128)

KM’deki “من إذا وعد أخلف” ifadesi Ç1’de “söz verdiğinde sözünde durmaz”, Ç2’de “söz verdiğinde sözünü tutmayan”, Ç3’te “söz verdiğinde sözünü tutmaz”, Ç4’te “söz verir, tutmaz” olarak uyarlama stratejisi ile aktarılmıştır. KM’deki “كذب” ifadesi geçmiş zamanlı fiil olmasına rağmen Ç1 ve Ç3’te geniş zamanlı ifade olarak değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. Bununla birlikte, fiil olan söz konusu ifade Ç4’te isim olarak yer değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM’deki “اؤتمن” ifadesi fiil olmasına rağmen Ç3 ve Ç4’te isim olarak yer değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. Söz konusu ifade Ç2’de “güven duyulduğunda” olarak uyarlama stratejisi ile aktarılmıştır. KM’deki “خان” ifadesi geçmiş zamanlı ifade olmasına rağmen Ç1, Ç3 ve Ç4’te geniş zamanlı ifade olarak değiştirme stratejisi ile aktarılmıştır. KM cümlesi Ç1’de dipnot verilerek açıklamalı çeviri stratejisi ile aktarılmıştır. KM’deki ifadelere ek olarak Ç1’de “bir şey” ifadesi ekleme stratejisi ile aktarılmıştır.

Sonuç

Kaynak metnin cümleleri hedef dile aktarılırken yer değiştirme, genelleştirme, uyarlama, çıkarma, ekleme, değiştirme, özelleştirme, birebir, bölme ve bölünme, tarihselleştirme, standartlaştırma, ödünç alma, çıkarım, iletişimsel ve açıklamalı çeviri stratejisi kullanılmıştır. Çevirmenlerin, kaynak metnin çevirisinde en fazladan en aza doğru kullandıkları çeviri stratejileri sırasıyla ekleme, değiştirme, yer değiştirme, çıkarma, ödünç alma, standartlaştırma, çıkarım, uyarlama, bölme ve bölünme, birebir, açıklamalı çeviri, tarihselleştirme, genelleştirme, özelleştirme ve iletişimsel çeviri stratejisi olmuştur. Kaynak metnin hedef dile çevirisinde türetme, açımlama, güncelleştirme, yabancılaştırma, yerlileştirme, işlevsel çeviri, somutlaştırma, telafi stratejisi kullanılmamıştır. Değiştirme stratejisi en fazla Ç1’de kullanılmıştır. Ekleme stratejisi en fazla Ç2’de kullanılmıştır. Birebir çeviri yöntemi en fazla Ç3’te kullanılmıştır. Yer değiştirme stratejisi en fazla Ç4’te kullanılmıştır. Ödünç alma ve açıklamalı çeviri stratejisi bir ifadenin çevirisinde birlikte kullanılmıştır. Değiştirme stratejisi ile ifadenin hem anlamı hem de zamanı değiştirilmiştir. Bununla birlikte, Ç3’te yanlış anlam ve yorumlama yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmadaki temel amaç çevirmenlerin çeviri sürecinde ne tür stratejiler izlediklerini ortaya koyabilmektir. Çeviri alanında kendini geliştirmek isteyenler, bu çalışma ile çeviri stratejilerini daha iyi anlaması umulmaktadır.

Kaynakça

Aksoy, N. B., *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi,* İmge Kitabevi/Ankara, 2002.

Baker, M., *In Other Words: A Coursebook On Translation,* Routledge/USA and Canada, 1992.

Durmuş, İ., *Çeviri Sanatının Esasları,* Akdem Yayınları/İstanbul, 2018.

Gürağaçlar, Ş. T., *Çevirinin ABC'si,* Say Yayınları/ İstanbul, 2014.

Hazm, İbn, *Güvercin Gerdanlığı aşka, âşıklara ve dostluğa dair,* çev. Cemal Aydın, Sufi Kitap/İstanbul, 2018.

Hazm, İbn, *Güvercin Gerdanlığı Aşkın ve Âşıkların Hâlleri Üzerine,* çev. Mehmet Hakkı Suçin, Kapı Yayınları/İstanbul, 2018.

Hazm, İbn, *Güvercin Gerdanlığı,* çev. Selahattin Hacıoğlu, Bordo Siyah Yayın Basım Dağıtım/İstanbul, 2018.

Hazm, İbn-i, *Güvercinin Gerdanlığı,* çev. Sare Öztürk, Şule Yayınları/İstanbul, 2017.

Ḥazmi'l-ʾEndulusî, ʿAlî Bin, *Ṭavḳu'l-Ḥamâme fî'l-ʾUlfeh ve'l-ʾUllâf*, Muʾessesetu Hindâvî lil-Teʿlîm ve'ş-Şeḳâfe/el-Ḳâhire, 2016, https://www.hindawi.org/books/97086179/ (Erişim tarihi: 25.5.2021)

İşler, E. & Özay, İ., *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük,* Fecr Yayınları/Ankara, 2012.

Mutçalı S., *Arapça-Türkçe Sözlük,* Dağarcık Yayınları/İstanbul, 2012.

Newmark, Peter, *A Textbook of Translations,* Prentice Hall İnternational Ltd./Great Britain, 1988.

Oğuz, D., *Yazınsal Metinlerin Farklı Dil ve Kültürlere Aktarılması Üzerine Bir İnceleme "Çocuk Yazın Çevirisi",* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012.

Pazarlıoğlu, S., *Honoré de Balzac"ın "Le Père Goriot" Adlı Eseri İle Türkçeye Çevirilerinin Erek Odaklı Çeviri Kuramı ve Çeviri Stratejileri Açısından İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2015.

Suçin, M. H., *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Haber Çevirisi,* Opus Yayınları/İstanbul, 2014.

Suçin, M. H., *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Haber Çevirisi Anahtar Kitap,* Opus Yayınları/ İstanbul, 2014.

Suçin, M. H., *Öteki Dilde Var Olmak,* Multilingual Dil Yayınları/İstanbul, 2007.

Samir M. & Fuad A., *Modern Arap Dilinde Atasözleri ve Deyimler Sıkça Kullanılan Kalıplar,* Cantaş Yayınları/İstanbul, 2011.

Taydaş, S., *Sözlü İletişim Becerileri Dersinde Kullanılan "Conversations Pratiques De L'Oral" Kitabındaki Fransızca Söz Kalıplarının Türkçeye Çevirisinde Öğrencilerin İzledikleri Çeviri Stratejileri,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011.

Yazıcı, H., *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar,* Dağarcık Yayınları/İstanbul, 2012.

Yazıcı, M., *Yazılı Çeviri Edinci,* Multilingual Yabancı Dil Yayınları/İstanbul, 2007.

PROF. DR. FUAT SEZGİN'İN ESERLERİYLE İSLAM BİLİM TARİHİ DEĞERLERİMİZİN KEŞFİ

Yaren SAĞUER [1]
[1] Trabzon Faruk Başaran Bilim ve Sanat Merkezi, Proje Öğrencisi,

ÖZET

İslam Bilim Tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin yılı ilan edilmesi ile İbn-i Vakt olarak anılan ilmi değerimizi merak ettik. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve İslam bilim tarihi değerlerimiz hakkında ne biliyoruz diye düşündük, keşfedip tanıtmayı amaçladık. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve İslam bilim tarihi hakkında ilgili kaynaklar inceledik ve akademisyenler ile görüştük. Ulaştığımız bilgiler içerik yönünden sınıflandırıldı, tenkit edildi ve dokümanlar analiz edilerek nitel bir çalışma yapıldı. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in bilim tarihine katkısı olan beş keşfini öğrendik. Halife Memun'un dünya haritası, Buhari'nin hadis kitabının kaynağının yazılı bir kaynağa dayandığını ispatlanması, matematiksel coğrafyanın Müslümanlara ait olduğunu kanıtlanması, Amerika kıtasının Müslümanlar tarafından keşfedildiğini ispatlanması, El Cezeri'nin mekanik eserini bilim tarihine kazandırmasıdır. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in eserleri, Almanya ve Türkiye'de kurduğu müzeler ve kütüphaneler ile İslam bilim ve teknoloji tarihinin büyük değerlerini yeniden keşfettik.

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in bilim farkındalığını yeniden canlandırmak, İslam bilimlerinin gerçeğini tanıtmak ve benlik duyguları olumsuz etkileyen yargılardan Müslüman toplumları arındırmak için ömrünü İslam bilim tarihine adadı. Bizler bu amaç doğrultusunda değerlerimizi tanımalı, tanıtmalıyız. Geçmişimizdeki değerlerimizle gurur duymalı, onlar gibi çalışmalı ve üretmeliyiz. Projemiz kapsamında İslam bilim tarihindeki değerlerimiz ve Prof. Dr. Fuat Sezgin konulu araştırma, sunum ve resim çalışması yapıldı. Resim çalışmasında otuz beş ürünün resmi yapıldı. Resimler kurumumuzda sergilenerek İslam bilim tarihi ve değerleri farkındalığı oluşturuldu. Yaptığımız İslam bilim tarihi değerleri resimleri ve sunumları, oluşturduğumuz internet bloğunda ve tablet/telefon uygulamasında paylaşıldı. Bu bloğa https://islambilimtarihieserleri.home.blog/ adresinden ulaşılmaktadır. Bu çalışmalarımıza ek olarak İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nde etkinlikler yapmak İslam bilim tarihi değerlerimizi tanımamıza katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler : Fuat Sezgin, Bilim Tarihi, Değerlerimiz.

1. GİRİŞ

Mezopotamya, bilimin doğduğu topraklar olarak kabul edilmektedir. Sümerlerin başlatmış olduğu bilim, Babiller ile geliştikten sonra Yunan medeniyetinin katkıları ile devam etmiştir. İslam'ın yeryüzüne gelişi ve yayılması ile güçlü devletlerin ortaya çıkması bilim ve tekniğin de gelişmesini sağlamıştır. Yunan medeniyetinden sonra bilim, Müslüman toplumlarda ilerlemeye devam etti. İslam medeniyetinin üretken gücünü kaybetmesi ile bilim ve teknik alanlarındaki gelişmeler Batı önderliğinde ilerlemesini sürdürdü. Fakat bu süreçte Müslüman bilim

insanlarının değerli keşif ve icatları göz ardı edildi. Bunun sebebi Müslüman toplulukların araştırıp doğruları ortaya çıkarmaması ve Batı dünyasının bilimi Batı merkezli yönetmesidir. Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi'nin bu karanlık, değerli ve bilinmeyen dönemi ile ilgili yaptığı araştırmalarla, ortaya koyduğu eserlerle ve müzeler ile aydınlattı. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in de ifade ettiği gibi *"Amacım, İslam topluluğuna mensup insanlara bilimlerin gerçeğini tanıtmak, benlik duygularını olumsuz etkileyen yanlış yargılardan kurtarmak ve ferdin yaratıcılığına olan inancı kazandırmaktır."*. Günümüz Müslüman dünyası sahip olduğu tarihsel başarıları ve bilimsel çalışmalar ile ortaya çıkan değerli eserleri öğrenerek içinde bulundukları geri kalmışlık ve üretememe halinden kurtulabilir. Bu şekilde kendilerinin farkına vararak üretmeye ve yeni bir medeniyet oluşturmaya teşvik olacaklardır. İslam bilim tarihi ile ilgili yaptığımız değerlendirmelerin devamında; İslam bilim tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatı, çalışmaları ve İslam bilim tarihinin değerli eserleri hakkında ne biliyoruz? Sorusuna cevap bulmak için proje alışmamızı gerçekleştirmek için yola çıktık.

Cumhurbaşkanlığı tarafından 2019 yılı, Prof. Dr. Fuat Sezgin yılı ilan edildi. Bu durum ile bilim tarihi dersimizi Prof. Dr. Fuat Sezgin ve İslam bilim tarihi üzerine gerçekleştirdik. Dersin sonucunda Prof. Dr. Fuat Sezgin'in ve İslam bilim tarihinin zengin eserleri olduğunu öğrendik. Edindiğimiz bilgilerden ve hocamızın İslam bilim tarihine olan katkılarını gördükten sonra oldukça gururlandık. Ancak öneminin toplumumuzda bu değerlerimizin yeterince fark edilmemesi bizi üzdü. Kendisini, çalışmalarını ve İslam bilim tarihi değerlerini hem öğrenip hem de öğretmek adına çalışmalar tasarladık. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve İslam bilim tarihi eserleri hakkında sunum hazırlanacak. İslam bilim tarihinin değerli eserlerini resimleme çalışması yapılacak. Daha sonra resimleme çalışmasında yapılan ürünleri kurumumuzda sergilemeyi hedefledik. Ayrıca yapılan resimleri bir internet bloğuna ekleyerek daha fazla insana ulaşmaya çalışacağız. Bu blogda İslam bilim tarihi ve değerleri hakkında geniş çapta bilgiler verilecektir. Bu projenin amacı Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatını ve çalışmalarını, İslam bilim tarihinin değerli eserlerini tanımak ve tanıtmaktır. Çalışmamızla geçmişimizden gurur duymakla beraber bugün ve gelecekte yapılacak bilimsel çalışmalara yön ve hız vereceğini umuyoruz. İslam bilim tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin ve bilimsel çalışmaları ile ilgili kitaplar, makaleler belirlendi ve incelenerek kaynak taraması yapıldı. KTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü akademisyenleri ile çevrimiçi görüşme yapılarak İslam bilim tarihi değerli eserleri ve Prof. Dr. Fuat Sezgin hakkında bilgi alındı. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve İslam bilim tarihi ile ilgili elde edilen bilgiler içerik yönünden sınıflandırıldı. Kitaplar ve makaleler tenkit edildikten sonra analiz yapıldı. Bulunan bilgiler kapsamında bazı sonuçlar ortaya çıktı. Elde edilen bilgiler sonucu sunular hazırlandı. Değerli İslam bilim tarihi eserleri için resim çalışması yapıldı. Çalışma sonucu elde edilen ürünler kurumumuzda sergilendi. Ayrıca resimler oluşturduğumuz internet bloğunda ve tablet/telefon uygulamasında İslam bilim tarihi değerli eserleri hakkında bilgilerle birlikte paylaşıldı. Bu araştırmada kaynak taraması ve doküman analizi yapıldığı için nitel yöntem kullanılmıştır.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Hayatı

Prof. Dr. Fuat Sezgin 24 Ekim 1924 tarihinde Bitlis'te doğdu. Erzurum´da ortaokulu ve liseyi bitirip matematik okuyup mühendis olmak için İstanbul´a geldi. İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde uzman Alman şarkiyatçı Helmut Ritter tarafından verilen bir seminere katılan Prof. Dr. Fuat Sezgin kararını değiştirdi. 1943-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü'nde, Ritter'in yanında öğrenim gördü. Hocasının, bilimlerin temelinin İslam bilimlerine dayandığını söylemesiyle bu alana yöneldi. 1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra, Arap Dili ve Edebiyatı üzerinde doktora yaptı.[1] Ritter öğrencilerine Arapça öğrenmelerini tavsiye etti. Prof. Dr. Fuat Sezgin altı ay boyunca her gün 17 saat Arapça çalıştı. Ritter, dil öğrenmede büyük yeteneğe sahip olan Prof. Dr. Fuat Sezgin'e, beş dile aynı anda başlayarak her yıl yeni bir dil öğrenmesini önerdi. Prof. Dr. Fuat Sezgin de ileri yaşlarına kadar bu çalışma temposunu devam ettirdi.[2] Prof. Dr. Fuat Sezgin'in toplam 27 dil bildiği söyleniyor.

1947 yılında Bedî' ilminin tekâmülü (konuşma sanatını geliştirme) konusundaki tezini bitirdikten sonra, Ebû Ubeyde Me'mar ibn el-Musennâ'nın Mecâz'ul-Kur'ân'ındaki filolojik tefsirini (Kur'ân'daki mecazi anlatımların açıklanması) konu alan ikinci bir tez hazırladı. Prof. Dr. Fuat Sezgin, doktora tezi için araştırmalarını sürdürdüğü Mecâz'ul-Kur'ân'dan bazı yerlerin Muhammed el-Buhârî'nin hadis kitabından alındığını fark etti. El-Buhârî'nin yazılı kaynakları kullanmış olması, mecmualarının sadece sözlü geleneğe dayandıklarına dair tezlerinin yanlış olduğunu kanıtladı. Prof. Dr. Fuat Sezgin Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar adındaki takdim tezini 1956 yılında yayımladı. 1960 yılında Türkiye'deki askerî darbenin iktidara getirdiği hükümet tarafından hazırlanan ve 147 akademisyenin üniversitelerden men edildiği listede kendi adının da bulunması üzerine Prof. Dr. Fuat Sezgin, Türkiye'den ayrılarak Frankfurt Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etti. 1965 yılında Câbir ibn Hayyân konusunda ikinci doktora tezini Frankfurt Üniversitesi Institut für Geschichte der Naturwissenschaften'a (Doğa Bilimleri Tarihi Enstitüsü) sundu ve bir yıl sonra profesör unvanını kazandı. 1961 yılında kendisi gibi şarkiyatçı olan Ursula Sezgin'le evlendi. Kızları Hilal, 1970 yılında dünyaya geldi. 1978 yılında Kral Faysal İslamî İlimler Ödülü'ne lâyık görülen Prof. Dr. Fuat Sezgin, bu ödül kendisine takdim edildiğinde, verilen bu desteği değerlendirerek 1982 yılında, Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'ne bağlı olan, yürütücüsü olduğu Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften'ı (Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü) kurdu.[3]

İslam bilim aletlerini kitaplardan modeller halinde insanlara tanıtmak isteyen Prof. Dr. Fuat Sezgin "Acaba 30 aleti yapmayı başarabilir miyim?", "Bir müze olmasa bile bir odayı doldurabilir miyim?" düşüncesi ile başladığı çalışmalarını Frankfurt´ta kurduğu İslam Bilim Tarihi Müzesi'nde 800'den fazla alete ulaştırmıştır. Hayatı boyunca dünyanın her yerinden

[1] Ali Karakaş, 20.Yüzyıl Hadis Eksenli Oksidentalizm Çalışmaları -Fuat Sezgin Örneği-, (Basılmamış Doktora Tezi), Adana, 2015, s. 88.
[2] Sefer Turan, Fuat Sezgin Bilim Tarihi Sohbetleri, 16. Baskı, İstanbul, 2018, s. 15.
[3] Dergi Park, ‚Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Özgeçmişi, s. 1-2, (2017), 23 Kasım 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://dergipark.gov.tr/download/issue-file/5824.

aldığı 45. 000 cilt kitap ve 10.000 adet mikrofilmle kurduğu Bilimler Tarihi Kütüphanesi bulunmaktadır. Bazı kitapları, orijinal tek nüsha olma özelliğini taşıyan bu kütüphane İslam Bilimler Tarihi açısından dünyada tek olma özelliğine sahip, koleksiyon bir kütüphanesidir. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in çalışmalarıyla ikinci bir müze olan İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi 2008 yılında, içerisinde 861 eserin olduğu İstanbul Gülhane Parkı içerisindeki binada halka açılmıştır. Bu müzedeki aletlerin tanıtımı Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından yazılmış olan "İslam'da Bilim ve Teknik" adlı katalog eser bulunmaktadır. Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak 4 dilde yayınlanmıştır. 2010 tarihinde İBTAV'ı desteklemek amacıyla Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde kurulan Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü ise 2013 yılında öğretime başlamıştır. Bu bölümde okuyan öğrencilere Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından burs sağlanmaktadır.[4] Prof. Dr. Fuat Sezgin 30 Haziran 2018 tarihinde İstanbul'da 94 yaşında yaşamını yitirdi. İstanbul Gülhane Parkı içerisinde yer alan İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi önünde yer alan bölüme defnedildi.

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Eserleri[5]

İslam Bilim Tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin hocamız 94 yıllık ömrünün çoğunu bilim tarihi araştırmalarına ve eserlerine harcamıştır. Yüksek lisans ve doktorasından sonra yaptığı çalışmaları İslam Bilim Tarihi ve İslam biliminin Dünya medeniyetine katkılarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Gününün büyük bir kısmını bilimsel faaliyetlerine ayıran Prof. Dr. Fuat Sezgin, İslam biliminin doğrularını kitapları aracılığıyla bizlere ulaştırmıştır. Aşağıda ortaya koyduğu eserlerin ve kısa açıklamaları bulunmaktadır.

Arap-İslam Bilimleri Tarihi

Bilimin başlangıcından bugüne kadar yazılan en kapsamlı eser olan Arap-İslam Bilimleri Tarihi ilk cildini, 1967 yılında yayınladı. Bu eserin yayınlanmış 17 cildi vardır. Bu kapsamlı eserin ciltlerinde bulunan konulardan bazısı şöyledir: Kur'an ve hadis ilimleri, tarih, fıkıh, kelam, tasavvuf, şiir, tıp, farmakoloji, zooloji, simya, kimya, ziraat, matematik, astronomi, meteoroloji, dilbilgisi, coğrafya, İslâm'da kartografya, İslam felsefe tarihi.

İslam'da Bilim ve Teknik

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in bu değerli çalışması, dünya bilimler tarihinde İslam biliminin oynadığı rolü incelemektedir. Beş ciltten oluşan ve İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nin kataloğu olarak yazılan eser, İslam bilginlerinin astronomi, tıp, geometri, coğrafya, optik, kimya ve denizcilik gibi alanlarda dünya bilim tarihine yaptığı katkıları zengin görsel malzemeyle gözler önüne seriyor.

[4] İBTAV (İslam Bilim ve Tarihi Araştırma Vakfı), Prof. Dr. Fuat Sezgin Özgeçmişi, (2016), 16 Ekim 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi.
[5] İBTAV (İslam Bilim ve Tarihi Araştırma Vakfı), Prof. Dr. Fuat Sezgin Eserleri, (2016), 23 Ekim 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://www.ibtav.org/eserleri.

İslam Uygarlığında Astronomi, Coğrafya ve Denizcilik

Beş ciltlik "İslam'da Bilim ve Teknik" adlı eserden derlenen bu değerli çalışma, zengin görsel malzeme eşliğinde, Avrupalı haritaların Arap kökeni, İslam bilim tarihinde yerküreleri ve dünya haritaları ile modelleri, denizcilik aletleri, gemi modelleri ve pusulaları incelemektedir.[6]

İslam Uygarlığında Mimari, Geometri, Fizik, Kimya, Tıp

Beş ciltlik "İslam'da Bilim ve Teknik" adlı eserden derlenen bu ikinci çalışmada anlatılan her obje, birebir renkli resimlerle incelenirken, objelerin ayrıntılı açıklamaları ile beraber ortaya çıkarıldıkları yerler ve tarihleri ile ilgili bilgileri de bulacaksınız.

Katip Çelebi'nin Esas Kitab-ı Cihannüması Ve Coğrafya Tarihindeki Yeri

Sosyal bilimlere geniş yer ayrılan Cihannüma'da kentlerin enlem ve boylamları, birbirlerine olan uzaklıkları, dönemin dünya ülkelerinde sanayi, halkların din, dil ve nüfus bilgileri aktarılır. Eserin orijinal Osmanlıca el yazmasının tıpkıbasımı, Prof. Dr. Fuat Sezgin´in hem Cihannüma'yı, hem de Kâtip Çelebi ve coğrafya tarihindeki yerini değerlendirmiştir.

Amerika Kıtasının Müslüman Denizciler Tarafından Kolomb Öncesi Keşfi ve Piri Reis

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in bu eserinde yazarın kendi araştırma ve birikimleri ile Piri Reis çalışmaları mercek altına alınıyor. Akdeniz adalarının kartografik tasvirinin yanı sıra, Piri Reis'in denizcilere yüzyıllar boyu kılavuzluk eden eseri Kitab-ı Bahriye'de yer alan haritaları ile bu haritaların kaynakları arasındaki ilişki de inceleniyor.

Tanınmayan Büyük Çağ

Dünya bilim tarihinde İslam biliminin oynadığı rolü çeşitli örneklerle ele alan eser, Batı merkezli bilim anlayışına bir alternatif niteliği taşımakla birlikte, İslam dünyası için de bilim alanındaki büyük başarılarını hatırlatan bir kaynak oluşturmaktadır. Kitapta İslam bilim tarihindeki 10 asırlık gelişim ele alınmaktadır.

1984 Yılından 2011 Yılına Kadar Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü Yayınlarına Yazılan Avrupa Dillerindeki Önsözler

Bu eser, Goethe Üniversitesi bünyesinde bulunan ve Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından kurulan Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü'nün "30. Kuruluş Yıldönümü Özel Yayını" olarak yayınlanan kitabın çevirisidir. Almanya´da 2011 yılında basılmış olan kitapta, ismi zikredilen enstitü tarafından yayınlanan eserlerin önsözleri bulunmaktadır.

[6] Prof. Dr. Fuat Sezgin, İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar, 4. Baskı, İstanbul, 2018, s. 68.

Buhari'nin Kaynakları

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in bu kitabı, Buhari'nin Sahih'ini ciddi olarak incelemeden verilen birçok yaygın ve yanlış kanaati düzeltmektedir. Bu eser, bir literatürün adım adım nasıl değerlendirilebileceğinin metodunu sergilemektedir.

Bilim Tarihi Sohbetleri

Bu kitap, yaptığı çalışmalarla uluslararası bilim camiasının en önemli ismi kabul edilen ve Müslüman âlimlerin bilim dünyasında oynadıkları yeri doldurulamaz rolü tüm dünyaya tanıtan Prof. Dr. Fuat Sezgin´in yaşam serüvenini ve çalışmalarının arka planını anlatıyor.

İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar

Bu kitap, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in İslam bilimler tarihi üzerine İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yaklaşık son on beş yıllık süre içinde verdiği konferansları bir araya getirmektedir.

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Keşifleri

Müslüman bilim insanlarının ortaya koyduğu çalışmalardan bir kısmı bugün bilinmemektedir. Prof. Dr. Fuat Sezgin yaptığı araştırmaların sonucunda aşağıda 5 başlık altında bahsedeceğimiz keşifleri ile bilinmeyen ve karanlıkta kalan çalışmaları Dünya bilim tarihine kazandırmıştır.

Halife Memun'un Dünya Haritası

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in en büyük keşfi halife Me'mun'un zamanının coğrafyacılarına yaptırdığı dünya haritasıdır. El-Me'mun, bir dünya haritası ve bölgesel haritalar içeren coğrafya eseri meydana getirilmesine karar verdi. El-Me'mun'un coğrafyacıları tarafından çizilmiş olan ve günümüzden yaklaşık yirmi yıl önce keşfedilen dünya haritası, bölgesel haritalar ve de bunların koordinatlarını toplayan kitap, kartografa tarihi için çok yeni bir ufuk açmaktadır.[7]

Hadislerin Yazılı Kaynaklara Dayanması

Kendisini bu konudaki keşfe götüren çalışma, Helmutt Ritter ile yaptığı Mecazü'l-Kur'an adlı tezdir. Bu tezin kaynaklarından Buhari'nin Sahihi adlı hadis kitabı ile ilgilenmeye başlayınca Prof. Dr. Fuat Sezgin, Buhari'nin Mecazü'l-Kur'an'ın yazarı ve kitabına atfen 'dedi', 'haber verdi' gibi ifadeleri görünce çalışmasına başladı. Sürecin sonunda Buhari'nin kaynakları hakkında araştırmalarını ortaya koyan Prof. Dr. Fuat Sezgin, bu tezde hadislerin kaynaklarının bilinenin aksine şifahi sözlere değil yazılı kaynaklara dayandığını ispatlamıştır.[8]

Matematiksel Coğrafyanın Müslümanlara Aidiyeti

[7] Tayfur Korkmaz, 20. Yy. İslam Bilim Tarihi Çalışmaları George Sarton Ve Fuat Sezgin Örneği, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009, s.152.
[8] Korkmaz, *a.g.m.*, s. 154.

Prof. Dr. Fuat Sezgin hayatının neredeyse son 15 yılını matematiksel coğrafya ve kartografya alanındaki çalışmalarına ayırmıştır. Yaptığı çalışmalar sonucunda Prof. Dr. Fuat Sezgin matematiksel coğrafya ve kartografyanın çok büyük bir bölümünün ve kurucularının Müslümanlar olduğunu ispatlamıştır. Modern coğrafyacıların İslam âlimlerinin seviyesine ancak 20. yy da ulaşabildiklerini de söyleyen Prof. Dr. Fuat Sezgin Portekizlilerin Coğrafi Keşifler ile hiçbir şey bulmadıklarını iddia etmiş ve ispatlamıştır.

'Müslümanlar enlem boylam derecelerini gösteren ve bunlara dayanan Dünya'nın ilk haritalarını çizdiler. Müslümanlar kuzey ve doğu ölçümlerini, kuzey ve güney ölçümlerini ve en zoru da ekvatora paralel ölçüleri yapabiliyorlardı. Avrupalılar Müslümanlardan ilk iki ölçümü öğrendi. Ancak trigonometri bilgileri yeterli olmadığı için ekvatora paralel ölçümlerin nasıl yapıldığını bir türlü anlayamadılar.
Portekizliler esasında hiçbir şeyi keşfetmediler. İslam haritaları 15. asrın baslarında onlara ulaşmıştı. Bunu kendi tarih kitaplarından çıkarıyoruz. Hint Okyanusu'na denizden ulaşmaya çalışıyorlardı. Ama Portekizlilerden evvel bu yol Müslümanlar tarafından kullanılıyordu. Bu şekilde Portekizlilerin modern denizcilik biliminin kurucusu olduğu bilgisinin yanlışlığını ispat ettim."[9]

Amerika'nın Müslümanlar Tarafından Keşfi

Amerika kıtasının Avrupalılardan önce diğer milletler tarafından keşfedildiğine dair birçok iddia bulunmaktadır. Ancak Prof. Dr. Fuat Sezgin konuyla ilgili bilgilerine dayanarak bu meselenin iddia veya bir teori olmaktan çıkıp ispatlanmış bir realite olduğunu ortaya koymuştur. Bir röportajında Prof. Dr. Fuat Sezgin konuyla ilgili söyle demektedir: *'Amerika kıtasının, Müslümanlar tarafından keşfedilmiş olması, Müslümanlar tarafından Dünya haritasının yapıldığı ve bu haritaya dayanarak Christophe Kolomb'un, Amerika'ya değil, Asya'ya ulaşmak istediği gerçeğine ulaştım.'*

Müslümanlar 9. yüzyıldan beri Afrika'nın güneyinden çok sayıda sefer ile okyanusun karşı sahiline yani Amerika'ya yelkenleyerek ulaşmaya çalıştılar. Müslümanların okyanustan batıya doğru yaptıkları teşebbüslerinde en geç 15. yüzyılın başında, Amerika'ya ulaşmış ve dönmüş olmaları ve bunu çok defa tekrar etmiş olmaları lazım. Onlar, 9. yüzyıldan itibaren matematik ve kartografyayı kullanarak Batı Atlantik'in ve sahillerinin büyük bir kısmının haritalarını yaptılar. [10]

El-Cezeri'nin Kitabı

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in bir diğer önemli buluşu ise El Cezeri'nin 'el-Cami beyn el-Ilm ve-el-Amel en-Nafi fi ınaat el- iye'l isimli eseridir. Prof. Dr. Fuat Sezgin bu kitap hakkında şu bilgileri vermektedir: "Daha önce tanınmayan el-Cezeri tarafından Diyarbakır Beylerinden Nasireddin Muhammed'in isteği üzerine yazılmaya başlanan ve onun sultan oluşundan iki yıl sonra

[9] Korkmaz, *a.g.m.*, s. 155.
[10] Zafer Şen, Dünya İslâm Bilim Tarihi Uzmanı ve Otoritesi Prof. Dr. Fuat Sezgin' in Keşifleri, (2013), s. 6, 9 Ekim 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://www.zafersen.com/fuat-sezginin_kesifleri.pdf.

tamamlanan kitaptır. Günümüze ulaşan bu eser, mekanik alanında yazmalarına kavuştuğumuz kitapların kuşkusuz en güzelidir. Gece ve gündüz eşitliği ve gün uzunlukları esaslarına göre yapılan saatler yazarın kitabında ele aldığı konulardan bazılarıdır. En ince ayrıntısına varıncaya kadar toplam 50 makine ve nesneyi bir mühendis bakış açısıyla tanıtmakta ve öylesine anlaşılır bir şekilde donatmaktadır ki, bunlar çok ciddi zorluklarla karşılaşmadan imal edilebilir. Haçlı savaşlarının İslam ülkeleri arasında kitap ve bilgi dolaşımını zorlaştırması ve o dönemin uygun olmayan politik koşulları altında Anadolu'nun doğusunda ortaya çıkmış olan bu eserin, maharetli bir mühendisin yetenek ve anlayışı ölçüsünde, sahip olduğu bilgi kaynakları temelinde ve içinde bulunduğu yasam koşullarının gereksinimleri çerçevesinde oluşturabileceği bir çalışmanın ürünüdür.[11]

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Değerli bilim insanımız Prof. Dr. Fuat Sezgin'in eserlerinin, kurduğu müze ve kütüphanelerin bilim tarihine yaptığı katkıları öğrendik. Günde 17 saat çalışması bilime adanmış bir ömrün çok değerli bir örneğidir. Arap-İslam Bilimleri tarihi adlı 17 ciltlik eser ve diğer kitapları, bilim tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Buhari'nin yazılı kaynaklarına ulaşması, Halife El-Memun'un yaptırdığı Dünya haritasını bulması, Matematiksel coğrafyanın Müslümanlarda başladığını ortaya çıkarması, Amerika'yı Klomb'dan önce Müslüman denizcilerin bulduğunu ispatlaması ve El-Cezeri'nin Mekanik eserini bilim literatürüne kazandırması bilim tarihine kattığı değerli 5 keşfidir. Bu keşifler, Müslüman bilim insanlarının bilime yapmış oldukları değerli katkıları göstermekte ve yeniden bilim tarihi yazılması gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

İslam bilim tarihinin değerli eserlerinin resimleri yapıldı ve kurumumuzda sergilenerek farkındalık oluşturuldu. Projede yapılan resimler ve İslam bilim tarihi sunumları, oluşturduğumuz internet bloğunda ve tablet/telefon uygulamasında paylaşılarak daha fazla insana ulaşılması sağlandı (https://islambilimtarihieserleri.home.blog/). Günümüz Müslüman toplumları geçmişteki değerli bilimsel çalışmaları iyi tanımadığı gibi bugün bilimsel alanlarda yeterli çalışma yapmamaktadır. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hayatını ve İslam bilim tarihinin değerli bilim insanlarını ve eserlerini kendi hayatımızda örnek almalıyız. Bu amaç doğrultusunda yürürken değerlerimizi öğrenmeliyiz, anlamalıyız ve öğretmeliyiz. Bugün ve gelecekte toplumumuzu yükseltmek için çalışmalı ve içimizdeki üretme gücünü kullanmalıyız.

KAYNAKÇA

Dergi Park, ‚Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Özgeçmişi, (2017), 30 Ekim 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://dergipark.gov.tr/download/issue-file/5824.

İBTAV (İslam Bilim ve Tarihi Araştırma Vakfı), Prof. Dr. Fuat Sezgin Özgeçmişi, (2016), 16 Ekim 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi.

[11] Zafer Şen, Dünya İslâm Bilim Tarihi Uzmanı ve Otoritesi Prof. Dr. Fuat Sezgin' in Keşifleri, (2013), s. 8, 9 Ekim 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://www.zafersen.com/fuat-sezginin_kesifleri.pdf.

İBTAV (İslam Bilim ve Tarihi Araştırma Vakfı), Prof. Dr. Fuat Sezgin Eserleri, (2016), 23 Ekim 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://www.ibtav.org/eserleri.

KARAKAŞ, Ali; "20.Yüzyıl Hadis Eksenli Oksidentalizm Çalışmaları -Fuat Sezgin Örneği-", (Basılmamış Doktora Tezi), Adana, 2015.
KORKMAZ, Tayfur; "20. Yy. İslam Bilim Tarihi Çalışmaları George Sarton Ve Fuat Sezgin Örneği'', (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul,2009.
SEZGİN, Prof. Dr. Fuat; *İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar*, 4. Baskı, İstanbul, 2018.
ŞEN, Zafer;'' Dünya İslâm Bilim Tarihi Uzmanı ve Otoritesi Prof. Dr. Fuat Sezgin' in Keşifleri'', (2013), 9 Ekim 2020 Tarihinde erişilmiştir. http://www.zafersen.com/fuat-sezginin_kesifleri.pdf.
TURAN, Sefer; *Fuat Sezgin Bilim Tarihi Sohbetleri*, 16. Baskı, İstanbul, 2018.

EKLER

Görsel 1: Prof. Dr. Fuat SEZGİN

Görsel 2: Filli Su Saati

A STUDY OF THE STRUCTURAL DETERMNINANTS OF NUTRITIONAL KNOWLEDGE

Kamal koohi[1], Jamal Karamravan [2]

[1] University of Tabriz, Law and Social Sciences , ORCID 0000-0003-3840-6340

[2] Islamic Azad University of Tabriz , Faculty of Humanities, ORCID 0000-0003-2391-1723

ABSTRACT

Lack of nutritional knowledge is one of the social factors in consumption of low quality food. So, being aware of poor dietary habits and their impacts on health is a key step in the formation of correct food pattern. According to the role of nutritional awareness in food choices and accepting the assumption that nutritional knowledge affects the eating attitudes and behavior, an appropriate diet pattern can be obtained. The aim of this study was evaluation the nutritional knowledge and its impact on the food behavior.

This was a cross-sectional study conducted in 2013- 2014. The statistical population includes adults aged 18 years and over of Tabriz. Information about the nutritional awareness and other components has been collected based on the people **'s** self - report by using the questionnaire.

In this survey, significant relationship was observed between age, gender, marital status, education level, employment status, income and social class with nutritional knowledge. Also, an inverse correlation was obtained between the number of family members and level of nutritional knowledge. However, there was any relation between nutritional awareness and body mass index (BMI).

Given the high level of nutritional knowledge among the subjects and inappropriate body mass index, it is concluded that people had not proper eating behavior. Since individuals are significantly influenced by outer factors, for growing nutritional awareness, the environmental conditions should be favorable and in the same direction.

Key words : Nutritional aknowledge, Eating behavior, body mass index, Structural determinants

1. INTRODUCTION

Health is a biological phenomenon that is related to the lifestyle, behavioral and environmental factors, and health care system. One of the bases of social health is providing

physical and mental needs from the appropriate nutritional (Owen et al. 1999). Food consumption is an answer to the biological necessity, but the way of meeting this demand, like responding to all the other natural needs, is influenced by the values, knowledges, cultural and social conditions (Murcott et al. 2002).

Several studies have shown that there was a significant relationship between nutritional knowledge and food behaviors; lack of information about nutritional in the community is one of the social factors in using the low quality food (Lin et al. 2011). Although nutritional awareness is not behavior, but it can be seen as a determinant of food habits (Crites and Aikman 2005). Also, it is one of the factors that not only affects the individuals, but also influenced their family and relatives' eating attitudes (Özçelik et al. 2007). People usually follow dietary patterns without thinking and do not pay attention to positive or negative effects of them on the body, while many of the usual eating habits may be inappropriate and sometimes have irreversible and adverse effects on health (Wilson et al. 2009). Therefore, knowing the improper eating habits and being aware of their impacts on human health is a key step in the formation of favorable diet and having a balanced nutritional (Mond and Hay 2008). Individuals' training for increasing their knowledge has an effective role on improving the nutritional status and reducing the malnutrition and nutritional problems (Aldana et al. 2006).

According to the above mentioned points about the importance of nutritionally healthy lifestyle; the role of nutritional awareness in food choices and accepting the assumption that nutritional knowledge affects the eating behavior through influencing the people's attitudes and beliefs, an appropriate diet pattern can be made, finally. The aim of this study was evaluation the nutritional knowledge and its impact on the food behavior (Tepper et al. 1997).

2) METHODOLOGY

In this cross-sectional survey, which was conducted in 2013-2014, the level of nutritional knowledge was examined among the citizens aged 18 years and over of Tabriz. According to the statistics, population of Tabriz was 1194453 (601549 males and 592904 females), and sample size of the study includes 384 people that obtained from the Cochran formula. Cluster sampling method was used, so that each municipality area considered as a cluster and samples were selected from these groups, randomly. Information about the nutritional knowledge and other components were collected from self-reported items by using the questionnaire.

To determine the level of nutritional awareness, 47 questions were used and for each expression based on the "Likert scale" five items considered; strongly agree, agree, not sure, disagree, and completely disagree. At last, total score of these 47 following questions determined the person's level of nutritional knowledge:

Drinking at least one glass of milk is useful for health- Sugar is healthy foodstuff that should be added to all meals- Consumption of fish and chicken is more healthier than red meat- All of boiling water are healthy regardless of their sources- Instead of water, cooling drinks such as soda water can be used- Soya consumption is more useful than meat- If individuals use healthy foods, there is no need to the physical activity- Daily consumption of fruits and vegetables is beneficial for health- For being healthy, body needs a little amount of salt- Beans, lentils and peas should be used routinely in the diet- Sugar and sugary foods should be eaten in small quantities- Boiled foods are healthier than fried and roasted- Salt should be added a lot to all foods except fruits- Too much meat can be used every day- Canned and fast foods with high sugar are beneficial for the body- At least 6 cups of water should be drunk in a day- For weight loss, following a simple diet is better than physical activity- Eating too much meat instead of other foods is a good way to lose weight- For weight loss, sugary and starchy foods should be eaten in small quantities- Eating too much bread cause weight gain- Drinking beer or wine can cause weight gain- Hookah consumption, unlike cigarettes is not harmful for the body- Dairy such as milk, cheese and yogurt has too much calcium- Bread, rice and maize contain too much starch- Carrots, spinach and potatoes contain a lot of vitamin A- Fiber can be found in most of the fruits and vegetables- Meat contains too much iron- Fast foods may be unhealthy because of being raw, not using the fresh meat and long time preservation- To defrost the frozen meat, it must be removed from freezers and put in the refrigerators- There is no need for washing the vegetables before cooking- Drinking too much of beer or wine is harmful for the health of a pregnant woman- Pregnant women should try to gain weight- Too much daytime sleepiness is beneficial to the health of a pregnant woman- Beans, lentils and peas are more healthier than red meat for the body- Physical activity, eating a variety of foods and drinking too much water are useful for the health of a pregnant woman- Having three main meal in a day is beneficial to the health.

(In our family): Eating breakfast considered as one of the main meals- Eating takes at least half an hour- Hydrogenated oil mainly use- Sugar and sweets use sometimes- Foods with preservatives commonly consume- It try to use whole meal bread- Foods with low fat consume-

Carbonated drinks mostly use- Saturated fat rarely use- Tobacco products like hookah and cigarette consume- Foods with high salt usually use.

Reliability of the nutritional awareness scale was examined by pre-test and Cronbach's alpha value obtained 0.84. In order to analyze the data, based on the variable measurement scale, T and F-tests and Pearson correlation were used.

RESULTS

In this survey sample size included 384 subjects; 193 males and 191 females. Sample characteristics and descriptive statistics of the variables have been listed below (Table 1 & 2).

Table 1. Sample characteristics

No. (%) of respondents	Subgroups	Varriables
202 (52.6)	Single	**Marital status**
182 (47.4)	Married	
16 (4.2)	Primary education	**Education level**
95 (24.7)	High school diploma	
46 (12)	Associate degree	
172 (44.8)	Bachelor degree	
51 (13.3)	Master degree	
4 (1)	Doctorate	
46 (12)	Governmental	**Employment status**
115 (29.9)	Self-employment	
112 (29.2)	Unemployed	
48 (12.5)	Housekeeper	
63 (16.4)	Retired & etc	
21 (5.5)	Under 200 $	**Income (monthly)**
145 (37.8)	200-350 $	
100 (26)	350-500 $	
65 (16.9)	500-650 $	
53 (13.8)	More than 650 $	
21 (5.5)	Upper	**Social class**
327 (85.2)	Medium	
36 (9.4)	Low social	

Table 2. Descriptive statistics of variables

Max	Min	CV	SD	Average	Varriable
235	47	188	14.44	189.32	Nutritional knowledge
52	18	37	8.54	28.38	Age

120	42	78	1.33	69.1	)kg(Weight
190	150	40	9	170	)cm(Height
37.11	16.26	20.85	8.54	23.67	BMI
11	2	9	-	4	Family size (No)

To evaluate the relationship of nutritional knowledge in terms of sex, T and Leven tests were used. Based on the significant level of T-test (Sig= 0.005), there was a statistically significant difference between the level of nutritional awareness and gender; attention to eating in females was higher than males (T= -2/848).

In examination the relationship between age, family size, and body mass index with nutritional awareness, Pearson correlation test was used. Due to the significant level, it can be said that there was a relationship between age and nutritional knowledge; when the age increases, nutritional awareness boosts, too. Also, there was an inverse correlation between the number of family members and level of nutritional awareness; by growing the number of family members, the nutritional knowledge decreases. However, there wasn't seen a significant relationship between BMI and nutritional awareness (Table 3).

Table 3. Pearson correlation test for studding the relationship between age, family size, and BMI with nutritional awareness

Sig	Pearson Correlation	Varriable
0.000	0.26	Age
0.001	-0.17	Family size (No)
0.231	0.06	BMI

To test the significant differences between mean level of nutritional knowledge and demographic variables, F-test (one-way ANOVA) has been used. According to the achieved level, there were significant relationships between marital status, education level, employment status, income and social class with level of nutritional awareness (Table 4); The maximum level of nutritional knowledge was observed among the married individual's and singles had the lowest. The level of attention to nutritional was great among the postgraduates and primary-educateds had the minimum.

Table 4. F-test for studding the relationship between level of nutritional knowledge based on demographic variables

Sig	F	Varriable
0.000	8.044	Marrital status
0.002	3.867	Education level
0.003	3.991	Employment status
0.035	2.618	Income
0.011	4.53	Social class

Results also show that the highest level of nutritional awareness was in respondents with government jobs and unemployed had the worst. The most nutritional knowledge was found among the individuals with 500-700 $ and people with below 350 $ incomes had the lowest awareness. The notable level of nutritional attention was obtained among high-class people and low-class hadn't enough information.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The Health Belief Model (HBM) is a theory that mainly used in describing health behaviors and effective factors for following the recommendations about the prevention and treatment (Rosenstock 1974). According to that, behavior changes root in people perception of their vulnerability in exposure with an illness; for example, serious side effects of malnutrition or believe that consuming of the nutritious foods or following a healthy behavior leads to disease prevention or health promotion.

Today, the role of eating behavior in health and disease progression is well known (Galimanis et al. 2009). In addition to growth and development of the body, food attitudes can decrease or exacerbate some health problems associated with childhood, such as rickets, tooth decay, obesity, iron-deficiency anemia and malnutrition (Tontisirin 2002; Robinson 2009; George 2011; Ogden 2012). Researches have shown that components of a healthy lifestyle, including proper diet, balanced weight, regular exercise and avoiding tobacco consumption can reduce the risk of cardiovascular disease, stroke, diabetes, cancer and so on (Hu 2001; Forman 2006; Rohan 2007; Hoover 2009; Deforche 2010). Also, nutritional during pregnancy plays an important role in fetal and maternal health (Flowles 2002; Wulandari 2011). However, a few studies have been done about the nutritional awareness, accordingly, people have inadequate food information and individuals' diets do not cover all needs of their age (Abbi et al. 1998).

In this survey, following results were obtained:

Our findings indicated that aging grows nutritional knowledge. According to the investigations, young people's experiences about the relationship between proper nutritional and illnesses is lower than middle-aged (Parmenter et al. 2000). In this study, nutritional awareness of women were more than men; it seems that housewifely tasks lead to increasing the level of information (Kocturk and Zetterstrom 1989; Azemati rt al. 2013). It was also found that marital status affects the awareness about nutritional; parents in the way of answering the family food needs because of their responsibility, obtain more data about the proper nutritional (Shapiro and Keyes 2007).

The significant association between education level and proper consumption of the foods suggests that high level of training leads to nutritional knowledge. Low-literacy is the root of general ignorance and impacts on various aspects of the social life. It can cause lack of attention to the hygienic issues; by providing unappropriated imagination that arises irresponsibility for the health and mainly nutritional complications generate from the incorrect diet patterns. Individuals with high levels of education have the capability for subjects analysis, access to scientific resources and precise using of them. Therefore, it is evident that better and more understanding also affects the nutritional awareness(Ford and Junes 1991; Guldan and zhaiquan 1991).

Employment status, income and social class are variables that determine socioeconomic status of the family. In this research, there was a relationship between these three items and level of nutritional knowledge; That is, high socioeconomic status can cause conditions for improving the nutritional awareness, while low situation possibly due to the greater sensitivity to social and economic changes, will have adverse effects on nutritional knowledge. Low-income families allocate more parts of their earnings for foods and that is why they look for cheaper products (Anderson 2003; Beydoun 2008). Employment, in addition to income, has a main role in determining the type and amount of essential nutrients. On the other hand, social and cultural communications affect the diet viewpoint of people and food selection depend on social class. These factors can interfere with nutrient budget and also the ways of using it (Hong and Mishra 2006). In socialization process, cultural factors offer the specific patterns in terms of type, time and the ways of food consumption during the day.

In the present survey, an inverse relation was observed between family size and the level of nutritional awareness; when the size of the family was smaller, awareness of nutritional improved. Increasing number of the children lead to many issues; derivates individuals from the opportunities for training, and economic problems will be more visible. It is evident that in this case, the main causes include low-income and family large size (Juby 2011).

Body mass index (BMI) is considered as one of the best nutritionally indicators in healthy subjects and eating behavior is directly related to the BMI (Ogden et al. 2012; Gohlke 2004). Findings of this study showed that nutritional awareness has no role in determining the body mass index; despite most citizens were well aware of proper nutritional and its direct relationship with food attitudes, there was a significant gap between their knowledge and behavior and individuals function was inappropriate. Although foods with high level of salt, sugar, oil and preservatives cause various diseases, soil degradation, industrial and harmful waste to the environment, the endless advertising of these producing companies, have captured the consumers and neutralized the attempts of people training toward the high quality foods (Castonguay et al. 2013). In this regard, however, a wide range of the community deprive from essential nutrients, the per capita consumption has increased over the time. Also, the contents of the food basket, especially in urbans, meet some changes such as using too much bread, sugar, fat and low rate of dairy, meat, fruits and vegetables (Wee et al. 2005).

In this survey, given the high level of nutritional knowledge among the subjects and inappropriate body mass index, it is concluded that people hadn't proper eating behavior. One of the reasons could be fatty and unhealthy food advertising that tempts people towards these tastes. Another factor is the low socioeconomic status that excludes people from accessing the adequate and healthy food items. Based on the HBM theory, since individuals are significantly influenced by outer factors and conditions, in order to growing nutritional knowledge and improving food attitudes, the environmental conditions should be favorable and in the same direction.

REFERENCES

Abbi R, Chiristian P, Gujaral S, Gopaldas T. (1998). Mothers nutritional knowledge and child nutritionalal status in India food. **Nutr bull,** 10(3): 51- 54.

Aldana SG, Greenlaw RL, Diehl HA, et al. (2006). The behavioral and clinical effects of therapeutic lifestyle change on middle-aged adults. **Prev Chronic Dis,** 3(1): 1-16.

Anderson PM, Butcher KF, Levince PB. (2003). **Economic perspectives on childhood obesity.** Federal Reserve Bank of Chicago: Economic Perspect, 3Q:30-48.

Azemati B, Heshmat R, Sanaei M, et al. (2013). Nutritionalal knowledge, attitude and practice of Iranian households and primary health care staff: NUTRIKAP Survey. Journal of Diabetes & Metabolic Disorders, 12: 12. (doi: 10.1186/2251-6581-12-12).

Beydoun MA, and Wang Y. (2008). Do nutritional knowledge and beliefs modify the association of socio-economic factors and diet quality among US adults? **Prev Med Journal,** 46(2): 145-53.

Castonguay J, Kunkel D, Wright P, Duff C. (2013). Healthy Characters? An Investigation of Marketing Practices in Children's Food Advertising**.** Journal of Nutritional Education and Behavior**,** 45(6), 571–577**.**

Crites SL, Aikman SN. (2005). Impact of nutritional knowledge on food evaluations. European Journal of Clinical Nutritional, 59(10): 1191-1200.

Deforche B, Van Dyck D, Verloigne M, De Bourdeaudhuij I. (2010). Perceived social and physical environmental correlates of physical activity in older adolescents and the moderating effect of self-efficacy. **Prev Med,** 50(1): S24-29.

Flowles ER. (2002). Comparing pregnant womans nutritionalal knowledge to their actual dietary intake. **MCN Am J Matern Child Nurs,** 27(3): 171-7.

Ford ES, Junes PH. (1991). Cordiavacular health knowledg in the united states: Findings from the nutritionalal health interview survey. **Prev Medical J.** 1991. 20(1): 725-773.

Forman D, Bulwer BE. (2006). Cardiovascular disease: optimal approaches to risk factor modification of diet and lifestyle. Current Treatment Options in Cardiovascular Medicine, 8(1): 47-50.

Galimanis A, Mono ML, Arnold M, Nedeltchev K, Mattle HP. (2009). Lifestyle and stroke risk: a review. **Current Opinion in Neurology,** 22(1): 60-68.

George VA, Shacter SD, & Johnson PM. (2011). BMI and attitudes and beliefs about physical activity and nutritional of parents of adolescents with intellectual disabilities. **Journal of Intellectual Disability Research (JIDR),** 55(11): 1054-1063.

Glal O.(2003). Nutritional-related health patterns in the Middle East. **Asia Pac J Clin Nutr**, 12(3): 337-343.

Gohlke H. (2004). Lifestyle modification - is it worth it? **Herz,** 29(1): 139-144.

Guldan GS, zhaiquan L. (1991). Designing appropriate nutritional education for the chineses: the urban and rural nutritional situation in sichuan. **J. Trop. Pediatr,** 37(1): 159-165.

Hong R, Mishra V. (2006). Effect of Wealth Inequality on Chronic Under-nutritional in Cambodian Children. **Journal of Health Population Nutritional.** 24(1):89-99.

Hoover JR, Martin PA, Litchfield RE. (2009). Evaluation of a New Nutritional Education Curriculum and Factors Influencing Its Implementation. **Journal of Extension,** 47(1): 1-16.

Hu FB, Manson JE, Stampfer MJ, Colditz G, Liu S, Solomon CG, et al. (2001). Diet, lifestyle, and the risk of type 2 diabetes mellitus in women. **The New England Journal of Medicine,** 345(11): 790-797.

Hwalla N, Adra N, Jackson RT. (2004). Iron deficiency is an important contributor to anemia among reproducive age women in Lebnon. **Ecology of Food and Nutritional,** 43(1-2): 77-92.

Juby C. (2011). Child nutritional policies and Recommendations. **Journal of Social Work**, 11(4): 375-386.

Kocturk T, Zetterstrom R. (1989). The promotion of bleast feeding and maternal attitudes. **Acta pediativ. Scand,** 78(1): 817-823.

Lin W, Hang CM, Yang HC, et al. (2011). **2005–2008 Nutritional and Health Survey in Taiwan: the nutritional knowledge, attitude and behavior of 19–64 years old adults.** *Asia Pac J Clin Nutr*, **20**(2)**:**309-318.

Mond JM, & Hay PJ. (2008). Public perceptions of binge eating and its treatment. International Journal of Eating Disorders, 41(5): 419-426.

Murcott A. (2002). Nutritional and inequalities; A note on sociological approaches European **Journal of Public Health,**12(3): 203–207.

Ogden CL, Carroll MD, Kit BK, & Flegal KM. (2012). Prevalence of obesity and trends in body mass index among US children and adolescents from 1999-2010. **The Journal of the American Medical Association (JAMA),** 307(5): 483-490.

Owen AL, Splett PL, Owen GM, Frankle RT. (1999). **Nutritional in the community: the art and science of delivering services,** WCB McGraw-Hill: New York, 4th Edition.

Özçelik AÖ, Surucuoglo MS, Akan LS. (2007). Survey on the nutritional knowledge level of Turkish physicians:Ankara as a sample. **Pakistan Journal of Nutritional,** 6(6): 538-542.

Parmenter K, Waller J, Wardle J (2000). Demographic variation in nutritional knowledge in England. **Health Education Research,** 15(2): 163-74.

Robinson-O'Brien RN, Larson D, et al. (2009). Characteristics and dietary patterns of adolescents who value eating locally grown, organic, nongenetically engineered and no processed food. **Journal of Nutritional Education Behaviour,** 41(1): 11-8.

Rohan TE, Soskolne CL, Carroll KK, Kreiger N. (2007). The Canadian study of diet, lifestyle, and health: design and characteristics of a new cohort study of cancer risk. **Cancer Detection and Prevention,** 31(1): 12-17.

Rosenstock IM. (1974). The Health Belief Model (HBM) and preventive health behavior. Health Educ Monogr, 2: 354-386.

Shapiro A, Keyes CLM. (2007). Marital Status and Social Well-Being: Are the Married Always Better Off? **Springer Science and Business Media B.V,** pp: 172-190.

Shucher B, Heimbach J. (1987). Change in public pespective an cholestrol and heart diseas. Result from two national survey. **Jama journal,** 258(1): 3527-3531.

Temple NJ. (1999). Survey of nutritional knowledge of Canadian physicians. **J Am Coll Nutr,** 18(1): 26-9.

Tepper BJ, Choi YS, Nayga RM. (1997). Understanding food choice in adult men: Influence of nutritional knowledge, food beliefs and dietary resturant. **Food Quality,** 3(1): 307-317.

Tontisirin K, Nantel G, Bhattacharjee L. (2002). Food-based strategies to meet the challenges of micronutrient malnutritional in the developing world. **Proc Nutr Soc,** 61(2): 243-250.

Wardle J, Parmenter K, Waller J (2000). **Nutritional knowledge and food intake. Appetite,** 34(3): Pages 269–275.

Wee CC, Philips RS, Legedza ATR, Davis RB, Soukup JR, Colditz GA, et al. (2005). Health care expenditutes associated with overweight and obesity among US adults: importance of age and race. **Am J Public Health,** 95(1): 159-65.

Wilson GT, Perrin NA, Rosselli F, et al. (2009). Beliefs about eating and eating disorders. Eating Behaviors, 10(3): 157-160.

Worsley A. Nutritional knowledge and food consumption: can nutritional knowledge change food behavior? (2002). *Asia Pacific J Clin Nutr, 11(Suppl): S579–S585*.

Wulandari LPL, Klinken Whelan AK. (2011). **Beliefs, attitudes and behaviors of pregnant women in Bali.** *Midwifery*, **27**(6)**:**867-4.

ORHAN KEMAL'İN ESERLERİNDE İNANÇLA İLGİLİ SÖZLERİN KALIPLAŞMALARDAKİ GÖRÜNÜMLERİ

Doç. Dr. Yeter TORUN ÖĞRETMEN
Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-3665-2775

ÖZET

Kültürel kodlar bağlamında inançla ilgili sözlerin Türkçenin söz varlığında önemli bir yeri vardır. Türkiye Türkçesinin genel sözvarlığında özellikle kalıplaşmalarla ortaya çıkan atasözlerinde, deyimlerde, ilişki sözlerinde inanç kavram alanıyla ilgili sözlere rastlanır. Türk edebiyatında kimi yazarların eserlerinde atasözü, deyim ve kalıp söz kullanımı, yazarların üslup özelliklerinin en temel belirleyici unsurları arasında yer alır. Türk edebiyatında Türkçedeki kalıplaşmalardan sıkça yararlanan ve eserlerinde atasözü, deyim ve kalıp sözlere yer veren yazarlardan biri de Orhan Kemal'dir. Türk edebiyatında roman, öykü türünde birçok eser veren Orhan Kemal'in eserlerinde Adana şehri ayrı bir yer tutar. Orhan Kemal'in eserlerinde ayrı bir yeri olan Adana'ya özgü sözlerin de yazarın eserlerindeki sözvarlığına yansıması, yazarın eserleri üzerine yapılan sözvarlığı çalışmalarında ortaya konmuş ve konmaktadır. Bu çalışmada ise Orhan Kemal'in eserlerinde inançla ilgili sözlerin kalıplaşmalar çerçevesinde atasözü, deyim ve kalıp sözlerdeki görünümleri üzerinde durmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Orhan Kemal'in 21 eserindeki sözvarlığını ortaya koyan ve 2021 yılı içinde yayınlanan "Bir Şehir Sözlüğü Orhan Kemal'in Adana'sı" adlı çalışmadaki inançla ilgili sözlerin kalıplaşmalardaki kullanımları üzerinde durulmuştur. Öncelikle ilgili çalışmada inanç kavram alanıyla ilgili sözlerin kullanıldığı atasözü, deyim ve kalıp sözler belirlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda inançla ilgili olarak "Allah" sözünün kalıplaşmalarda en çok kullanılan söz olduğu görülmüştür. Deyimleşmiş yapılarda "Allah" sözü sıkça kullanılmıştır. Deyimler dışında, özellikle dua / dilek / yakarış, beddua, yemin ifade eden kalıp sözlerde de "Allah" sözü yer almıştır. Atasözlerinde "Allah" sözünün kullanımına çok az rastlanmıştır. "Allah" sözü dışında, inançla ilgili olarak *din, cennet, cehennem, öte dünya, ahiret, cin, cami, minare, şeytan, şer, bela, günah* vb. sözlerin de kalıplaşmalarda kullanımına rastlanmıştır. Sonuç olarak Orhan Kemal, dil-kültür ilişkisini en iyi ortaya koyan dil verileri olması bağlamında, inançla ilgili kültürel kodları yansıtan atasözü, deyim ve kalıp sözlere eserlerinde sıklıkla yer vermiştir.

Anahtar sözcükler: Orhan Kemal, sözvarlığı, kalıplaşma

1.GİRİŞ

Dilde bir toplumun değer yargılarını, kültürel özelliklerini sözvarlığı çalışmalarıyla ortaya koymak mümkündür. Sözvarlığı, bir dildeki tek ya da öbekleşmiş yapılardan oluşan bütün dilsel birimleri içerir. Bu çerçevede dilde kalıplaşmalarla ortaya çıkan atasözleri, deyimler ve kalıp sözler de sözvarlığının temel unsurlarını oluşturur (Aksan, 1996: 7). Bir toplumun maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı olarak sözvarlığı çalışmalarında kalıplaşmaların ayrı bir yeri vardır. Toplumların yaşam deneyimlerinin yansıtıcısı olan atasözleri, deyimler ve farklı bağlamlarda kullanılan diğer kalıp sözler, gerek gündelik dilde gerekse edebi dilde anlatımı zenginleştiren ve etkili kılan sözvarlığı unsurlarıdır. Türkçeyle ilgili yapılan çalışmalarda *atasözü, deyim, kalıp söz* vb. tanımlamalar üzerine ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır (Aksoy, 2013; Gökdayı, 2015; Togay, 2017). Türkçenin anlatım zenginliklerinden olan deyim ve atasözlerine Türkçenin her döneminde rastlanır. Deyim, "kendisini oluşturan sözcüklerin anlamından ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz kümesi"

olarak tanımlanır (İmer, Kocaman, Özsöy, 2013: 86). Atasözleri de "önceden kabul edilmiş şekilleriyle kullanılmaları ve yapılarının sürekliliği" açısından kalıplaşmalar arasında yer alır (Karaağaç, 2013: 163). Anlam ve yapı özellikleri açısından deyimlere benzer yapılar (Çotuksöken, 1992: 8) olarak değerlendirilen kalıp sözleri, Gökdayı "Bir toplumun bireyleri arasında belirli iletişim durumlarında geleneksel olarak kullanılan, duyguları, düşünceleri ve dilekleri açığa vuran, en az iki sözcükten oluşan, tek bir kavramı mecazsız olarak karşılayan, zaman ve kişiyi gösteren ekler dışında biçim olarak hep aynı kalan, kullanım yerleri sınırlı kalıplaşmış sözcük dizileri." biçiminde tanımlamıştır (2015, 69). Kalıp sözlerin sınıflandırılmasına yönelik yapılan çalışmalar üzerinde duran Gökdayı, yapısal özelliklerine göre kalıp sözlerin tek sözcükten (estağfurullah), çok sözcüklü sözlük birimlerden (günaydın), öbekleşmelerden (Allah aşkına), cümle yapısından (Her işte bir hayır vardır.) ve bitişken sözcelerden (çok yaşa-sen de gör) oluşabileceğini; anlam özelliklerine göre ise kalıp sözlerin gerçek anlamlı veya değişmece anlamlı olabileceğini ifade eder (2015: 104, 105). İşlev özelliklerine göre ise kalıp sözler: *İyi ve kötü dilek bildirenler, her duruma uygun sözler sağlayanlar, stresli durumlarda iletişim kurmaya yardım edenler, mesajı daha açık ve kısa sürede iletmeye yardım edenler, nezaket kurallarına uymayı sağlayanlar, dinsel kimliği açığa çıkaranlar, iletişim sürecini düzenleyenler, konuşmada anlatımı güçlendirenler, duygusal tepkileri dile getirenler, bazı durumlarda doğru şeyi söylemeyi sağlayanlar, toplumun inançlarını yansıtanlar, kültürel ayrıntıları gösterenler, söz eylemleri gerçekleştirenler* ve *cevap, öğüt ve ödüllendirme bildirenler* olmak üzere on dört başlık altında ele alınmıştır (Gökdayı, 2015: 106). Kaynaklarda kalıplaşmalara ilişkin değerlendirmeler bağlamında atasözü, deyim ve farklı yapı ve işlevsel özellikleri doğrultusunda kalıp sözler, gerek gündelik dilde gerekse edebî dilde konuşur veya yazar açısından önemli bir anlatım olanağıdır.

Türk halkının gündelik dilinde de kalıplaşmış sözvarlığı unsurlarına sıkça rastlanır. Gündelik dil dışında, yazınsal türlerde de kalıplaşmalardan yararlanılır. Türk edebiyatında özellikle roman, öykü gibi yazınsal türlerde atasözü, deyim ve kalıp sözler yer alır. Bu bağlamda Türk edebiyatında çok sayıda eser veren ve çalışmaları farklı boyutlarıyla değerlendirilen yazarlardan biri de Orhan Kemal'dir. Eserlerinde Adana şehrinin özel bir yeri olan Orhan Kemal, eserlerinin sözvarlığında kalıplaşmalardan sıkça yararlanmıştır. Orhan Kemal'in eserlerinde Adana'ya özgü sözlerin de yazarın eserlerinin sözvarlığına yansıması, yazarın eserleri üzerine yapılan sözvarlığı çalışmalarında ortaya konmuş ve konmaktadır (Akın, Karakaş, Tarhan, 2018; Hız, 2021). Bu çalışmada ise Orhan Kemal'in eserlerinde inançla ilgili sözlerin kalıplaşmalar çerçevesinde atasözü, deyim ve kalıp sözlerdeki görünümleri üzerinde durmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Orhan Kemal'in 21 eserindeki sözvarlığını ortaya koyan ve 2021 yılı içinde yayınlanan "Bir Şehir Sözlüğü Orhan Kemal'in Adana'sı" (Hız, 2021) adlı çalışmadaki inançla ilgili sözlerin kalıplaşmalardaki kullanımları üzerinde durulmuştur. Öncelikle ilgili çalışmada inanç kavram alanıyla ilgili sözlerin kullanıldığı atasözü, deyim ve kalıp sözler belirlenmiştir. Belirlenen kullanımlar, kalıplaşmanın türüne göre atasözlerinde, deyimlerde ve kalıp sözlerdeki kullanımlarına göre üç temel başlıkta ele alınmıştır. Kalıp sözlerdeki kullanımlar ise dua, beddua, yemin ve diğer kullanımlar başlıkları altında incelenmiştir.

2. BULGULAR

Bir Şehir Sözlüğü Orhan Kemal'in Adana'sı (Hız, 2021) adlı çalışmada Orhan Kemal'in 21 eserinde yer alan farklı niteliklerdeki sözlere yer verildiği görülmektedir. Bu bildiri çalışmasının kapsamı kalıplaşmalar ve kalıplaşmalardaki inançla ilgili sözlerin kullanımıyla sınırlandırıldığı için çalışmanın amacına uygun veriler belirlenerek bunlar üzerinde

değerlendirme yapılmıştır. Buna göre ilgili çalışmada inançla ilgili sözlerin atasözü, deyim ve kalıp sözlerde sıklıkla kullanıldığı görülmüştür.

2.1. Atasözlerinde

İlgili çalışmada belirlenen atasözlerinde inanç kavram alanıyla ilgili olarak aşağıdaki atasözlerinde *Allah, peygamber, firavun, Musa, dua, kıyamet, şeytan, lanet, halik, tevekkül* sözleri yer almaktadır.

Allah, dağına göre kar verir.
Allah'ın istemediğini peygamber sopayla kovalar.
Büyüğünü bilmeyen, Allah'ını da bilmez.
Her firavunun bir Musa'sı var.
İtlerin duasıyla kıyamet kopmaz.
Kör şeytan gözüne, lanet yüzüne.
Mahluk bilmezse Halik bilir.
Tevekkülün koyununu kurt yemezmiş.

2.2. Deyimlerde

Orhan Kemal'in eserlerinde yer alan deyimleşmiş yapılarda da inançla ilgili olarak en fazla *Allah* sözünün kullanıldığı görülmektedir. *Allah* sözü dışında deyimlerde *din, peygamber, kul, şeytan, cehennem, cennet, cin, ahiret, minare, iman, mescit, mezhep, kader, kıyamet, Rüfai, yaradan, Yezit* sözlerine rastlanmaktadır:

Açlıktan Allah'ının şaşması
Adama din değiştirtmek
Al Allah delini, zapteyle kulunu
Allah adamı
Allah sırrı
Allah'a havale etmek
Allah'ı inkar etmek
Allah'ı kıt devir
Allah'ı şaşmış (insan)
Allah'ın cebinden peygamberi çalmak
Allah'ın çok, kulun az olduğu yer
Allah'ın gölgesinde nara atmak
Allah'ın işi
Allah'ına gurban olma
Allah'ına kadar ciğeri olmak
Allah'ını şaşırtmak
Allah'ının horozunu gıdıklamak
Allah'tan bile haraç yemek
Armudu elmayı taşlayıp, illallaha başlamak
Başlarına şeytan toplamak
Cehennemin dibine atmak
Cenabı Allah'ın doğrusunu koyup, eğrisine varmak
Cenabı-ı Allah'ın deldiği boğaz olmak
Cennet öküzü
Cin çarpması

Cin damarına basmak
Cinlerin tepesine toplanması
Din tarafı gevşek olmak
Dini eğri
Dini, donu olmamak
Dinin gibi doğru söylemek
Dünya ahret maskarası olmak
Dünya cenneti
Hangi minarede sepet olmak
Hatırı gönülü, dini imanı torbaya koymak
İki cami arasında kalmak
İmana gelmek
Kadere kırkbeş
Kerimin kuyusu derin
Kıyametin kazığının kopması
Kulun kıt, Allah'ın bol olduğu yer
Lillahını şaşırmak
Mescit duvarına işemek
Mezhebi geniş
Minare kırığı
Nasılına Rüfailer karışmak
Ortalığın Allah'ını şaşırtmak
Şeytanın amca çocuğu olmak
Yallah etmek
Yaradana sığınmak
Yezit gibi olmak

2.3. Kalıp sözlerde

İnceleme örnekleminde inançla ilgili sözlerin yer aldığı kalıp sözlerin farklı işlevsel özellikleri söz konusudur. İnançla ilgili sözlerin kullanıldığı kalıp sözlerin bu bağlamda dua / dilek / yalvarma / yakarışlarda, beddualarda, yeminlerde ve duygusal tepkileri ifade eden farklı bağlamlarda kullanıldığı görülür.

2.3.1. Dua / dilek / yalvarma / yakarışlarda

Orhan Kemal'in eserlerinde yer alan ve içinde sıklıkla *Allah* sözünün geçtiği aşağıdaki kalıp sözlerin dua /dilek / yalvarma / yakarış vb. işlevleri yerine getirdiği görülmektedir:

Allah bütün dardakilere sabır versin.
Allah gafur ve rahimdir.
Allah kılıcını keskin, atını eşgin etsin.
Allah lillah aşkına
Allah ölüm kederi vermesin.
Allah sen gösterme ya Rabbi.
Allah seni iki cihanda aziz etsin.
Allah vermeye
Allah yazdıysa bozsun
Allasen

Bir yerine bin versin Allah
Bundan geri koyma Yarabbi!
Dinin Rabbena hakkı için
Haspinallah velimelvekil
Keremine şükür
Ya Fettah ya Rezzak

2.3.2.Beddualarda

Beddua için kullanılan kalıp sözlerde de sıklıkla "Allah" adının kullanımıyla karşılaşılır. Allah sözü dışında *iki cihan, öte dünya, cehennem* sözlerine de beddualarda rastlanmaktadır:

Allah bin belanı versin.
Allah kahhar ismiyle kahretsin.
Allah size kel versin de tırnak vermesin.
Allah iki gözünü kör etsin de sürüm sürüm süründürsün.
Allah sizi benden beş beter yapsın.
Allah yüzünü iki cihanda kara etsin.
Boyunla beraber katran kazanına girersin öte dünyada (inşallah).
Cehennemin dibine kadar yolun var.
Öte dünyada katran kazanına girersin.

2.3.3. Yeminlerde

Konuşurun kendini muhatabına inandırma, ikna etme çabalarını yansıtan yemin sözlerinde de "Allah" adının tercihi söz konusudur:

Allah çarpsın.
Allah'ımı inkar edeyim.
Allah'ın bin bir isim hakkı için.
Allah şu iki gözümü su gibi akıtsın.
Vallahi, billahi, tillahi, sillahi
Eşhedü billah

2.3.4. Diğer kullanımlarda

İnançla ilgili sözlerin yer aldığı kalıp sözlerin bir kısmı ise duygusal tepkileri yansıtan, öğüt veren veya farklı bağlamlarda kullanılan kalıp sözlerden oluşmuştur:

Alimallah
Allah da beğensin kul da.
Allah bir dediğinden başkasına inanılır mı?
Allah hasbi geçsin
Allah'ın gücüne gider
Allah içimi biliyor.

Allahsız oğlu Allahsız
Allahsız oğlu Allahsızın kızı
Allahsızlığı bırak
Amenna
İpallah sivri külah
Ne Allah korkusu, ne de kul
Neuzübillah
Yallah ya satır
Elhaya minel iman
Günahı vebalı koynuna (boynuna)
Hikmet-i Hüda.
İbadet başka, kabahat başka.
Kırk gün günahkar, bir gün tövbekar.
Sümme billah.
Sürt Allah kerim, açlığa talim .
Şer misin, bela mısın?
Yarın olsun, hayrı bile gelsin.
Bu dünyada haramın tadı helalde yoktur.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Elde edilen veriler doğrultusunda inançla ilgili olarak "Allah" sözünün kalıplaşmalarda en çok kullanılan söz olduğu görülmüştür. Atasözü ve deyimleşmiş yapılarda "Allah" sözü sıkça kullanılmıştır. Deyimler dışında, özellikle dua / dilek / yakarış, beddua, yemin ifade eden kalıp sözlerde de "Allah" sözü yer almıştır. "Allah" sözü dışında, inançla ilgili olarak *din, cennet, cehennem, öte dünya, ahiret, cin, cami, minare, şeytan, şer, bela, günah* vb. sözlerin de kalıplaşmalarda kullanımına rastlanmıştır.

Türkçede özellikle kalıplaşmış yapılarda *Allah* adının sıklıkla kullanımı, dil-kültür ilişkisi bağlamında da inancın Türklerin dünya görüşündeki yerini göstermesi, yaşamdaki olumlu veya olumsuz durumlara bakış açılarında yaradanın önemini vurgulaması bakımından dikkat çekicidir (Gökdayı, 2015: 125). Orhan Kemal de dil-kültür ilişkisini en iyi ortaya koyan dil verileri olması bağlamında, inançla ilgili kültürel kodları yansıtan atasözü, deyim ve kalıp sözlere eserlerinde yer vermiştir.

KAYNAKÇA

Akın, E., Karakaş, R., Tarhan, H. (2018). Orhan Kemal'in "Baba Evi" Romanına Söz Varlığı Açısından Yaklaşım. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* Volume: 40, Winter-2018, p. (81-91).

Aksoy, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Çotuksöken, Y. (1992). *Deyimlerimiz.* İstanbul: Özgül Yayınları Eğitim Öğretimde Kaynak Kitaplar Dizisi: 2.

Gökdayı, H. (2015). *Türkçede Kalıp Sözler*. İstanbul: Kriter Yayınları.

Hız, M. N. (2021). *Bir Şehir Sözlüğü Orhan Kemal'in Adana'sı*. İstanbul: Everest Yayınları.

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2015). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Togay, Ü. (2017). *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde Deyimler*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE ÖZEL ADLARLA OLUŞTURULAN BİRLEŞİK SÖZLERİN TÜRLEŞME BAĞLAMINDA GÖRÜNÜMLERİ

Doç. Dr. Yeter TORUN ÖĞRETMEN
Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-3665-2775

ÖZET

Dilde yeni kavramları, durumları adlandırmada o dil konuşurlarının algıları, bakış açısı, kültürel kodları belirleyici olmaktadır. Dil çalışmalarında adlarla ilgili olarak özel ad ve tür adı ayrımı yapılır. Adbilimde tür adının özel ada dönüşmesi "özelleşme"; özel adın tür adına dönüşmesi "türleşme" şeklinde adlandırılmaktadır. Türkiye Türkçesinin genel söz varlığında türleşmeye dayalı olarak "kaşmir, kangal, istanbulin; Acem lalesi, Arap sabunu, İstanbul kekiği" gibi tek veya birleşik sözcükten oluşan birçok sözlük birimi yer almaktadır. Gerek adbilim gerekse sözlükbilim çalışmaları çerçevesinde Türkiye Türkçesinin söz varlığında türleşmeye dayalı sözlük birimler üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Türkiye Türkçesinin genel sözvarlığı dışında halk ağzında özel adların türleşme bağlamındaki kullanım özellikleri nasıl bir görünüm sergilemektedir? Bu soru, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu sorunun karşılığını bulmak için Türkiye Türkçesi ağızlarının sözvarlığını ortaya koyan Derleme Sözlüğü'ndeki verilerden yararlanılmıştır. Bu çalışmanın kapsamı Derleme Sözlüğü'nde özel adlarla oluşturulan birleşik sözlerle sınırlandırılmıştır. Öncelikle Derleme Sözlüğü'nde özel adlarla oluşturulan birleşik sözler belirlenmiştir. İlgili veriler özel adın türüne göre yer adıyla oluşan birleşik sözler, millet / halk / boy/ topluluk adıyla oluşan birleşik sözler ve kişi adıyla oluşan birleşik sözler olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Yer adıyla oluşan birleşiklerde "Antep, Bayburt, Halep, İstanbul, Mekke, Mut, Şam" gibi yer adlarıyla birleşikler oluşturulduğu görülmüştür. Millet / halk / boy vb. adlarla oluşan birleşiklerde "Acem, Alaman, Arap, Çerkez, Firenk, Macar" gibi özel adlarla birleşik oluşturulduğu gözlenmiştir. Kişi adlarıyla oluşan birleşiklerde ise "Ayşe, Fatma, Ali" özel adları sıkça kullanılmıştır. İnceleme sonucunda Derleme Sözlüğü'nde özel adlarla oluşturulan birleşiklerin çok azının genel sözvarlığına yansıdığı tespit edilmiştir. İncelenen birleşik sözlerin kavram alanları açısından sıklıkla hayvan veya bitki adı oluşturduğu görülmüştür. Bunların dışında yiyecek, nesne, oyun, huy gibi farklı kavram alanlarına yönelik kullanımlar olduğu da gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sözvarlığı, adbilimi, özel ad, türleşme, Derleme Sözlüğü.

1.GİRİŞ

Sözvarlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün ve dünya görüşünün yansıtıcısıdır (Aksan, 1996: 7). Türkçenin sözvarlığı da bu bağlamda Türk insanının kültür ve dünyayı algılama biçiminin somutluk kazanmış biçimini oluşturmaktadır. Dilde yeni kavramları, durumları adlandırmada o dil konuşurlarının algıları, bakış açısı, kültürel kodları belirleyici unsurlardır.

Türkiye Türkçesinin genel sözvarlığını ortaya koyan Türkçe Sözlük'te farklı özelliklerde birçok sözlükbirimle karşılaşılmaktadır. Ad bilimi çalışmalarında bir tür adının özel ada dönüşmesi "özelleşme"; bir özel adın tür adına dönüşme durumu "türleşme" olarak adlandırılmaktadır (Şahin, 2016: 13, 14) Türkçe Sözlükte de "*Adana kebabı, Afrika çekirgesi, Afyon kaymağı, amerikaüzümü, arap sabunu, Arap tavşanı, istanbulin*" vb. kullanımlarda olduğu gibi kimi sözlükbirimlerin, bir özel adın tür adına dönüşmüş biçimlerden oluştuğu görülür (GTS). Ölçünlü Türkiye Türkçesinin sözvarlığında türleşmeyle ortaya çıkan birçok sözlükbirimle karşılaşılmaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktasını ise "Halk ağzına yönelik sözvarlığı içinde türleşme yoluyla oluşan sözvarlığının görünümü ne durumdadır, halk ağzında yer alan bu türden kullanımlar genel sözvarlığına yansımış mıdır, halk ağzında türleşme yoluyla oluşan sözler hangi kavram alanlarına yönelik sözlerdir?" türünden sorular oluşturmuştur. Bu sorulara yanıt bulmak için Türkiye Türkçesi ağızlarının sözvarlığını ortaya koyan Derleme Sözlüğü'ndeki (DS) verileri esas alınmış, çalışmanın kapsamı DS'de özel adlarla oluşturulan birleşik sözlerle sınırlandırılmıştır. DS'de özel adlarla oluşturulan birleşik sözler, birleşiği oluşturan özel adın türüne, Güncel Türkçe Sözlük'te (GTS) yer alıp almama durumuna ve kavram alanına göre incelenmiştir.

2. BULGULAR

Derleme Sözlüğü'nde özel adla oluşan birleşik sözler, özel adın türüne göre yer adı, millet / halk / boy/ topluluk adı ve kişi adı olma özellikleri açısından üç ana başlık altında ele alındı.

2.1.Yer Adıyla Oluşturulan Birleşik Sözler

Antep karası: Bir çeşit kırmızı üzüm.

Ballı basra: Tütünlere, yağışlı zamanlarda dadanan pirecik 'Les Pucerons'

Bayburt çalkaması: Tuzsuz yağ ile kavrulmuş unu, ezilmiş fındık ve şekerle karıştırarak yapılan ve küçük çocuklara kuvvetlenmeleri, beslenmeleri için her gün azar azar yedirilen yiyecek.

Çin tavuğu: Boynu tüysüz, gövdesi uzun bir cins tavuk.

Helep şalgamı: Yer elması.

İstanbul üzümü: Böğürtlen.

İzmiririsi: Tavşan avlamaya yarayan iri saçma.

Kabeyolu: Samanyolu.

Mekkeyolu: Samanyolu.

Mutüzümü: Çekirdeği kolay ezilen siyah ve gevrek bir çeşit üzüm.

Şamişi: İçine irmik helvası konularak yapılan bir çeşit börek.

Şambastı: Bir çeşit yüzük.

2.2.Millet/ Halk / Boy / Adıyla Oluşturulan Birleşik Sözler

Acemçiçeği: Gecesafası çiçeği
Acemkeleri: Bukalemun

Acem ocağı: Maltız, ızgaralı demir ocak.
Acem tası: İçi iki kilo kadar sıvı alabilen tas.
Amarkanomcası: Aşılanmamış, yabanıl asma.

Alaman çıplağı: Bir çeşit tabanca.

Alaman gaşığı: Tahtadan yapılmış oluk.

Alaman kınası: Bir çeşit kına.

Arab bilbili / arab bulbulu: Başı ve kuyruğu siyah renkli, tatlı sesli bir kafes kuşu.

Arab elması: İrice, koyu kırmızı, mayhoş, kiraz mevsiminde yetişen bir çeşit elma.

Arap buturağı: Yüksek, kısa dallı, dikensi bir yaz bitkisi.

Arap dudağı (I): Siyah beyaz iplikten dokunan alaca kumaş.

Arap dudağı (II): Ocakların yanında, kibrit ve buna benzer mutfak gereçleri koymak için duvara geniş bir alt dudak biçiminde çamurdan yapılan yer.

Arap işi: Katır.

Arap kabağı: Kara kabak.

Arap kadayıfı: Ekmek kadayıfına benzer bir çeşit kadayıf.

Arap kılçığı: Buğdayın içinde bulunan, yulafa benzer bir çeşit zararlı böcek.

Arap köngeği: Ebe gümeci cinsinden katmerli ve lezzetli bir kır otu.

Arap oturağı: Derelerde su akıntılarının yaptığı çukurluklar.

Arap oyunu: Düğünlerde büyükler tarafından oynanan eğlenceli bir oyun.

Arap saçı: 1. Dere otuna, eğreltiotuna benzeyen, kendine has kokusu olan ve yenebilen bir çeşit ot. 2. Eğreltiotu. // GTS: 1. *İsim, bitki bilimi* Küçük, yuvarlak ve çok sık yeşil yaprakları olan, uzadıkça aşağı doğru sarkan bir tür süs bitkisi.

Arap şalgamı: 1. Siyah turp. 2. Kara kabuklu yerelması.

Arap tavşanı: 1. Bir çeşit tavşan. 2. Sincap. // GTS: Kemirgenlerden, Kuzey Afrika ve Arabistan'da yaşayan, tahıllarla beslenen, boyu 20, kuyruğu ise 22 santimetre kadar olan bir tür memeli (Jaculus jaculus).

Arap yemeği: Tuz ve karabiber karıştırılarak yapılan bir katık.

Çerkez kuşu: Uçurtma.

Çingen kuşu: Serçe kuşu.

Firek bağı: Boyunbağı, kravat.

Firenk gülü: Krizantem denilen çiçek.

Firenk patlıcanı: Domates.

Firenk pekmezi: Salça.

Frenk elması: Domates.

Kürt bulguru: Yuvarlak, sert kar tanesi, bulgurcuk.

Kürtküpesi: Bir çeşit kilim.

Macar ördeği: Kazdan küçük, beyaz renkli, eti sevilen bir çeşit ördek.

Osmanlıcücüğü: Sarı ve kara renkli bir çeşit kuş.

2.3.Kişi Adıyla Oluşturulan Birleşik Sözler

Ağşa kadın: Ayşe kadın fasulyesi. // GTS: ayşekadın.

Ahmedbey: Bir çeşit tatlı üzüm.

Akfatma: 1. Lor tatlısı. 2. Yağ, yumurta ve kül suyu ile yapılan, üzerine ılık şerbet dökülen tatlı, şekerpare.

Alibeğ buğdayı: Bir çeşit bağday.

Alicingil ocağı: Karmakarışık, çok dağınık yer.

Aliçehre: Yuvarlak, küçük ve siyah renkli, üzüme benzer meyvesi olan ve dericilikte kullanılan bir ağaç.
Alidede: Güz armudu, küçük ve bir tarafı kırmızı armut.

Alifaka: Lâf ebesi, lâf ustası.

Alihanı: Büyük kadın baş örtüsü.

Alikarı: Kadınların işine çok karışan erkek.

Alikız: Eli ev işine yatkın, kadın işi yapabilen erkek. / Vücudu ve hareketleriyle erkeğe benzeyen kız.
Ayşe abat: En az 5 metre uzağa dikilen parayı cevizle vurma oyunu.

Ayşe kadın: Molla Mehmet adı verilen yaban ördeği çeşidinin dişisi.

Bıyıklı Fadime: Kadın yaradılışlı erkek.

Bodurmahmut: 1. İlaç olarak kullanılan, güve için tütsü yapılan bir çeşit ot, teucrium labiatac. / 2. Salatası yapılan bir bitki.

Cemal böğrülcesi: Bezelye

Delibayram: Delişmen, hoppa.

Delimemet: Kışın kuzeyden çok hızlı esen rüzgâr.

Fatma kadın kuşağı: Gök kuşağı.

Gülfatma: Hatmi çiçeği.

Hasanbalığı: Kertenkele.

Hasandağı: Bir çeşit çiftetelli oyunu.

Karafatma (I): Bir çeşit siyah çekirge // GTS: Kın kanatlılardan, böcek, kurt ve sümüklü böceklerle beslenen, tarıma yararlı, parlak siyah renkli bir böcek, ağılı böcek (Carabus).

Karafatma (II): Mezarlıklarda ve bahçelerde çıkan yapışkan bir cins ot.

Karafatma (III): Hindi.

Kel Fatma > kel tavuk: Hindi.

Kısacıkmahmut: Tütüne karıştırılıp içilen, sarılık hastalığında kullanılan yaban otu.

Koca bayram: Şeker bayramı.

Küçükayşe: Serçe parmak.

Memişhana: Ayakyolu, hela.

Meryemana kuşağı: Gökkuşağı.

Mustafa kuşu: Çalıkuşu.

Öksüzali [> öksüzoğlan]: Çiğdeme benzer, beyaz ya da mor çiçek açan bir kır çiçeği, kardelen.

Selman ağacı: Dokuma aygıtında bezlerin sarıldığı sopa.

Tatlıbayram [> tatlımiyan]: Toprak altında kalan bölümü hekimlikte kullanılan, iki çenekli, kapalı tohumlulardan bir çeşit küçük ağaç.

Yarımmine: Felç.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tablo-1

DS'de Yer adıyla oluşan Birleşik sözler	*GTS'deki durumu*	*Hayvan adı*	*Bitki adı*	*Yiyecek adı*	*Nesne*	*Diğer*
Antep karası	-		+			
Ballı basra	-	+				
Bayburt çalkaması	-			+		
Çin tavuğu	-	+				
Helep şalgamı	-		+			
İstanbul üzümü	-		+			
İzmiririsi	-				+	
Kabeyolu	-					+
Mekkeyolu	-					+
Mutüzümü	-		+			
Şam işi	-			+		
Şambastı	-				+	

Derleme Sözlüğü'nde Türkiye sınırları içinde veya dışında yer alan yer adlarıyla birleşik sözler oluşturduğu görülmektedir. DS'de tespit edilen kullanımlarda *Antep, Bayburt, İstanbul, İzmir, Mut; Basra, Çin, Halep (Helep), Kabe, Mekke, Şam* yer adlarının kullanıldığı birleşik sözlerin hiçbirine GTS'te rastlanmamıştır. Bu durum, bu birleşik sözlerin genel sözvarlığına yansımadığını göstermektedir. İlgili yer adlarıyla oluşan birleşiklerin türleşme bağlamında hayvan adı, bitki adı, yiyecek ve nesne adı oluşturmuştur. Uzayla ilgili olarak *samanyolu* için kültürel kodlar bağlamında kutsal sayılan yer ve mekanlardan yararlanılarak *Kabeyolu* ve *Mekkeyolu* birleşiklerinin kullanımı dikkat çekmektedir (tablo-1).

Tablo-2

Millet/ Halk / topluluk vb. AdıylaOluşturulan Birleşik Sözler	*GTS'deki durumu*	*Hayvan adı*	*Bitki adı*	*Yiyecek adı*	*Nesne*	*Diğer*
Acemçiçeği:	-		+			
Acemkeleri	-	+				
Acem ocağı	-				+	
Acem tası	-				+	
Amarkanomcası (GTS: Amerikan üzümü)	-		+			
Alaman çıplağı	-				+	
Alaman kınası	-				+	
Alaman gaşığı	-				+	
arap bilbili / bulbulu	-	+				
Arab elması	-		+			
Arap buturağı	-		+			
Arap dudağı (I)	-				+	
Arap dudağı (II)	-					+
Arap işi	-	+				
Arap kabağı	-		+			
Arap kadayıfı	-			+		
Arap kılçığı	-	+				
Arap köngeği	-		+			
Arap oturağı	-					+
Arap oyunu	-					+
Arapsaçı	+		+			
Arap şalgamı	-		+			
Arap tavşanı	+	+				
Arap yemeği	-			+		
Çerkez kuşu	-				+	
Çingen kuşu	-	+				
Firek bağı	-				+	
Firenk gülü	-		+			
Firenk patlıcanı	-		+			
Firenk pekmezi	-			+		
Frenk elması	-		+			
Kürt bulguru	-					+
Kürt küpesi	-				+	
Macar ördeği	-	+				
Osmanlıcücüğü	-	+				

Derleme Sözlüğü'nde millet, halk, topluluk vb. özel adlardan Acem, Ameriken (Amarkan), Alman (Alaman), Arap, Çerkez, Çingene (Çingen), Frenk, Kürt, Macar ve Osmanlı adlarıyla birleşik sözler oluşturulduğu görülmüştür. Millet, halk, topluluk vb. özel adlarla oluşan birleşik

sözlerden yalnızca *arapsaçı* ve *arap tavşanı* sözleri, sözlük birimi olarak GTS'te yer alırken, diğer birleşik sözlere GTS'de rastlanmamıştır (Bk. Tablo-2).

Tablo-3

Millet/ Halk / topluluk vb. Adı	Birleşik söz sayısı
Acem	4
Amerikan (amarkan)	1
Alman (Alaman)	3
Arap	16
Çerkez	1
Çingene (Çingen)	1
Frenk	5
Kürt	2
Macar	1
Osmanlı	1
TOPLAM	35

DS'de millet / halk / topluluk vb. özel adların kullanımlarının tespit edildiği 35 birleşik sözden 16'sında "Arap" adının kullanıldığı görülmektedir. Bu veriler halk ağzında türleşme için en fazla "Arap" sözcüğünün tercihini ortaya koyarken, bu özel adı, Frenk ve Acem özel adları takip etmektedir (bkz. Tablo-3). Belirlenen 35 birleşik söz, kavram alanlarına göre ele alındığında 8'i hayvan, 11'i bitki, 9'u nesne, 3'ü yiyecek, 4'ü ise farklı kavram alanlarına yönelik tür adı oluşturmuştur (Bkz. Tablo-2).

Tablo-4

Kişi Adıyla Oluşturulan Birleşik Sözler	*GTS'deki durumu*	*Hayvan adı*	*Bitki adı*	*Yiyecek adı*	*Nesne*	*Diğer*
Ağşa kadın / (ayşekadın: GTS)	+		+			
Ahmedbey	-		+			
Akfatma	-			+		
Alibeğ buğdayı	-		+			
Alicingil ocağı	-					+
Aliçehre	-		+			
Alidede	-		+			
Alifaka	-					+
Alihanı	-				+	
Alikarı	-					+
Alikız	-					+
Ayşe abat	-					+
Ayşe kadın	-	+				
Bıyıklı Fadime	-					+
Bodurmahmut	-		+			
Cemal böğrülcesi	-		+			

Delibayram	-					+
Delimemet	-					+
Fatma kadın kuşağı	-					+
Gülfatma	-		+			
Hasanbalığı	-	+				
Hasandağı	-					+
Karafatma (I)	+	+				
Karafatma (II)	-		+			
Karafatma (III)	-	+				
Kel Fatma > kel tavuk	-	+				
Kısacıkmahmut	-		+			
Koca bayram	-					+
Küçükayşe	-					+
Memişhana	-					+
Meryemana kuşağı	-					+
Mustafa kuşu	-		+			
Öksüzali [-> öksüzoğlan]	-		+			
Selman ağacı	-				+	
Tatlıbayram [-> tatlımiyan	-		+			
Yarımmine	-					+

DS'de birleşik sözlerde kişi adlarının kullanımıyla da birleşik sözlerin oluşturulduğu ve bu birleşiklerin farklı kavram alanlarına yönelik kullanımları olduğu görülmektedir. DS'de belirlenen örneklerde *Ayşe, Ahmet, Ali, Fadime, Mahmut, Cemal, Bayram, Hasan, Mehmet / Memet, Fatma, Meryem, Mustafa, Selman* ve *Mine* adlarıyla oluşan birleşik sözlerle karşılaşılmıştır. Bu kişi adlarından birleşik söz oluşturmada en fazla tercih edilenleri; *Ali, Fatma, Ayşe* adları oluşturmaktadır.

İnceleme örneklemi bağlamında kişi adlarıyla oluşturulan birleşik sözlerden *ayşekadın* ve *karafatma* (I) sözlükbirim olarak GTS'de yer alırken, diğer sözlere GTS'de rastlanmamıştır.

DS'de kişi adlarıyla oluşturulan birleşik sözler kavram alanları açısından incelendiğinde hayvan, bitki, yiyecek, nesne ve diğer kavram alanlarına yönelik tür adları oluşturabilmektedir (Bkz. Tablo-4).

Ölçünlü Türkçede erkek gibi davranışları olan kadın için kullanılan "erkek Fatma" türünden kullanımlara karşılık, DS'de kadın gibi davranışları olan erkekleri tanımlayan "*Alikarı, Alikız, bıyıklı Fadime*" gibi birleşik sözlerle de karşılaşılmaktadır.

Tablo-5

ÖZEL ADIN TÜRÜ	SAYISI	ORANI
DS'de yer adıyla oluşan birleşik sözler	11	%13
Millet/ halk / topluluk vb. adıyla oluşturulan birleşik sözler	35	%43
Kişi adıyla oluşturulan birleşik sözler	36	%44
TOPLAM	82	

Sonuç olarak DS'de yer alan örnekler bağlamında halk ağzında özel adların tür adı oluşturmasında birleşik sözlerde en fazla kişi adlarından ve millet / halk /topluluk vb. adlardan yararlanıldığı görülmektedir (Bkz. Tablo-5). DS'de belirlenen birleşik sözlerin çok azının GTS'de yer alması, bu türden kullanımların daha çok halk ağzında yaşadığını göstermektedir. DS'de yer alan ama GTS'ye yansımayan kullanımların da sözlükselleşme bağlamında ayrıca üzerinde durulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara Engin Yayınevi.

Şahin, İ. (2016). *Adbilim (Çerçeve, Terim, Yöntem Ve Sınıflandırmalarıyla*). Ankara: Pegem Akademi.

DS (1993): *Derleme Sözlüğü 1-12*. Ankara: TDK Yayınları.

GTS: *Güncel Türkçe Sözlük*: www.tdk.gov.tr / Erişim tarihi: 14-24.05.2021.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

ALEVİ DEDELERİNİN YARGI YETKİLERİNİN MENŞEİNE DAİR YENİ BİR YAKLAŞIM

Ramazan Levent[1]

ÖZET

Anadolu Alevi toplumunun içinde yaşadıkları siyasal düzenlerde resmi hukuk düzenine mesafeli durdukları bilinmektedir. Alevi toplumunun hukuki ihtiyaçları dedeler tarafından karşılanmıştır. Alevilerin dinsel önderleri olan dedeler cem törenleri öncesinde 'dara çekme' denilen yargılama ile bu toplumun hukuksal düzenini sağlamaktaydı. 'Dedelerin Alevi toplumu arasında sahip oldukları yargılama yetkisinin kaynağı' konusunda neredeyse hiç çalışma yapılmamıştır. Alevilik 'Türk topluluklarının İslam'a şekli olarak bağlanmakla birlikte kültürel özelliklerini sürdürmesi' olarak değerlendirilmiştir. Resmi ideoloji bağlamında benimsenen milliyetçilik, Aleviliği 'İslam öncesi Türk kültür ve dinsel yaşamı' olarak görmektedir. Dedelerin yargı yetkisi de bu çerçevede ele alınmaktadır. İslam öncesi Türk topluluklarının dinsel ya da siyasal önderlerinin sahip oldukları yetkiler, İslamlaşma sonrasında dedelik kurumu olarak devam etmiştir. Dedelerin 'yargı yetkisinin menşei' bu teoriye göre; İslam öncesi Türklerin dinsel ve toplumsal önderlerin konumu üzerinden ele alınmalıdır. Bu çalışmada dedelerin 'yargı yetkisinin menşei' ile ilgili yeni bir değerlendirme yapılmaktadır. Alevi toplumu arasında yaygın olarak bulunan 'mehdinin geleceği beklentisi' ile 'dedelerin yargı yetkisi' arasında bir ilişkisellik kurulmaktadır. Çalışmanın amacı dedelerin yargı yetkisi ile ilgili önceden dile getirilmemiş yeni bir yaklaşımı ele almaktır. Yöntem olarak, literatür taramasıyla araştırıcıların konuyu ele alma şekilleri incelenmiştir. Daha sonra Aleviliğin temel inanışları ile siyasal ve toplumsal yaşamları arasında bir ilişki kurulmuştur. Ele alınan bağlamın yeni olması, literatür birikiminin sınırlı bir çerçevede kalmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bulgularda on iki imam inancının Alevi toplumunun siyasal ve toplumsal ilişkilerinde çok önemli bir etken olduğu görülmüştür. Ek olarak mehdi beklentisi, Alevi toplumunun içinde bulundukları siyasal sistemlerden bağımsız bir iç hukuk sistemini işletmesini gerekli kılmıştır. Alevi dedeleri bu süreçte mehdi adına vekaleten hukuksal yetki kullanan bir misyon üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dedelerin Yargı Yetkisi, Dara Çekme, Mehdi, Cem, Safeviler

A NEW APPROACH TO THE ORİGİN OF THE JURİSDİCTİON OF ALEVİ 'DEDE'S

Ramazan Levent[2]

ABSTRACT

İn the past, It is known that the Anatolian Alevi community keeps a distance from the official legal order in the political orders they live in. The legal needs of the Alevi community were met by the dedes. Dedes, who were the religious leaders of Alevis, maintained the legal order of this society with the trial called "dara çekme" before the cem ceremonies. Almost no studies have been conducted on "the source of the jurisdiction that dedes have among the Alevi community". Alevism has been evaluated as "the ancient cultures of Turkish communities, although connected to Islam in form, they maintain". Nationalism adopted in the context of official ideology sees Alevism as 'pre-Islamic Turkish culture and religious life'. The

[1] Dr., Malatya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Orcid ID: 0000 0003 0816 7166
[2] Phd.,Malatya Training and Research Hospital, Orcid ID: 0000 0003 0816 7166

jurisdiction of dedes is also considered within this framework. 'The powers possessed by the religious or political leaders of pre-Islamic Turkish communities' continued as 'dedelik' institution after Islamization. According to this theory, the 'origin of jurisdiction' of the 'dede's; It should be addressed through the position of pre-Islamic Turks' religious and social leaders. In this study, a new evaluation is made regarding the "origin of jurisdiction" of 'dede's. A relation is established between "expectation of the future of Mahdi" and "jurisdiction of 'dede's", which is common among the Alevi community. The aim of the study is to evaulate the jurisdiction of 'dede's with a new approach. As a method, the way the researchers dealt with the subject was examined with the literature review. Later, a relationship was established between "the basic beliefs of Alevism" and their "political and social life". The fact that the context under consideration is new has caused the literature accumulation to remain in a limited framework. The findings revealed that the 'belief of twelve imams' was a very important factor in the 'political and social relations' of the Alevi community.
Keywords: Jurisdiction of the dedes, 'Dara Çekme', Mahdi, Cem, Safavids

GİRİŞ

Anadolu ve Balkanlarda yaşayan dinsel nitelikli topluluklardan bir olan Alevilerle ilgili oldukça verimli çalışmalar yapılmıştır. Alevilerle ilgili son yüzyılda yapılan çalışmaların Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş sürecinde yaşanan uluslaşma çabaları ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Osmanlının coğrafi sınırlarında meydana gelen daralmanın ve başka etkenlerin sonucu olarak milliyetçi siyasal tutum güçlenmiştir. Osmanlının yönetici bürokrasisi yirminci yüzyılın başında etnik kökene odaklanan bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Birinci Dünya Savaşı ve milli mücadele yıllarında bir motivasyon aracı olarak öne çıkan dini eğilim Lozan'dan kısa bir süre sonra seküler nitelikli bir milliyetçiliğe evirilmiştir. Yeni yönelimin sonucu olarak ulusal sınırlar içerisinde kalan toplulukların yeni ortak paydasının Türk milliyetçiliği üzerine bina edilmesi için çeşitli çalışmalar yapıldı. Lozan sonrası siyasal eğilimin ana karakteristiklerinden biri seküler milliyetçilikti. İttihatçıların iktidarları döneminde (1908-1918) ön hazırlıkları yapılan bu yönelimin Osmanlıdan devralınan toplumsal yapı ile ne kadar uyumlu olduğu tartışmalıdır.

Lozan sonrası Osmanlının dinsel misyonunun terkedilmesinin bir ifadesi olarak benimsenen milliyetçilik, aynı zamanda yeni vizyonun bir gereği olan 'İslami içeriklerden arınmış olmayı' gerektirmekteydi. Genç cumhuriyetin benimsediği bu yönelim Türk toplumunun İslamlaşması sonrasında edindiği özellikleri, 'Türklük niteliklerinin İslam tarafından baskılandığı dönem' olarak değerlendirmekte ve Türk milletinin bu etkiden kurtarılması üzerine çalışmalar yapmaktaydı (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1999: 25; Tarih I, 2000: 3). Bu yaklaşıma göre Türkler İslam'ı benimsedikten sonra Arap kültürünün etkisine girmişlerdi. Türklerin İslam'ı benimsedikleri zamandan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar geçen dönem; 'Türklüğün fetret dönemleri olarak' görülmekteydi. Yapılması gereken; örtük bir şekilde varlığını sürdüren Türklük kültürünü yeniden görünür hale getirmekti. Sözü edilen arayışın bir sonucu olarak Türklüğün İslam öncesi dönemine ait arkaik kültür öğelerinin ortaya çıkarılması ve canlandırılması gerekmekteydi. Pre-İslam dinsel içerikler bu bakış açısıyla 'Türklük kültürünün birer alt bileşkesi' olarak görülmekteydi. Totem içerikli pre-İslam Türklük kültürüne yüklenen özel anlam; bu kültürün modernleşmeye geçişte engelleyici bir fonksiyon görmemesiydi. Otantik Türk kültürü ile modern dönem arasında kurulan hiyerarşik ilişkiden beklenen işlevsellik ilk dönem kültürünün modern döneme geçişte engelleyici bir niteliğe sahip olmamasıydı. Başka bir ifade ile otantik Türk kültürü ile modern dönem, Türklüğün kültürel evriminin birer aşaması olarak görülmekteydi. İslamlaşmak, Türklerin Arap kültürünün etkisi altına girmesi demekti ve Türklük kültürü bir an önce bundan kurtarılmalıydı.

Yukarıda genel hatları belirtilen bakış açısıyla modern cumhuriyetin yönetici elitleri otantik Türk kültürünün bugüne kadar devam eden sosyal kodlarını ararken Alevi toplumuna ve kültürüne odaklanmışlardı. Bu bakış açısına göre Alevi kültürü ve dinsel pratikleri, İslam öncesi Türk inanç ve kültürünün kendini İslam'ın dönüştürücü etkisinden kurtararak günümüze kadar devam etmiş şekliydi. Aleviliğin bu bağlama yerleştirilmesiyle birlikte sıra konunun rasyonelleştirilmesi için çeşitli çalışmalar yapmaya gelecekti.

Bu çalışmada 'Alevi dedelerinin yargı yetkilerinin menşei' ele alınacaktır. Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların yukarıda bahsi edilen bağlam üzerine odaklandığı görülmektedir. Alevi dedelerinin yargı yetkilerinin, İslam öncesi Türk dinsel ve siyasal önderlerinin kendi toplumları içinde sahip oldukları konumlarının süregelen bir şekli olduğu ileri sürülmektedir. Konu ile ilgili ilk çalışmaları yapan Fuat köprülünün ortaya koyduğu şalonun sonraki dönemlerde de genel olarak benimsendiği görülmektedir.

Bu çalışmada öncelikle Alevi dedelerinin yargı yetkisinin içeriğinden ve daha sonra dedeliğin tarihsel kökenleri ile ilgili yapılan çalışmalardan söz edilecek ve daha önce yapılan çalışmaların konuya yaklaşımı ortaya konulacaktır. Çalışmanın amacı dedeliğin yargı yetkisi ile ilgili önceden dile getirilmemiş yeni bir yaklaşımı ele almaktır. Çalışmada, Alevi toplumunda bulunan 'mehdinin geleceği beklentisinin' dedelerin yargı yetkisini nasıl etkilediğini ortaya koymak ve dedelerin hukuksal yetkilere sahip olmasında bu inanışın etkisini göstermek hedeflenmektedir. Çalışmada literatür araştırması ile önceden yapılan çalışmaların konuyu nasıl değerlendirdikleri ele alınacak ve daha sonra aynı konu yeni bir bağlamda analiz edilecektir. Konunun yeni bir bağlamda değerlendirilmesi sınırlı kaynaklar üzerinde kalmayı zorunlu hale getirmekte ve çalışmanın kısıtlılıklarını ortaya koymaktadır.

Alevi dedelerin yargı yetkisinin kaynağına dair önceden yapılan çalışmalar, dedeliğin İslam öncesi Türk kabile önderlerinin siyasal ve dinsel yetkileri ile açıklanması ve milli bir düzleme oturtulması aynı zamanda Türkiye'deki seküler milliyetçi başka etnik kökenlerin Aleviliği 'alternatif milliyetçi yaklaşımlarla' ele almalarına neden olmuştur. Fakat alternatif Alevilik değerlendirmelerinin Aleviliği 'antik Türk kültürü dışında kalan etnik kökenlerin tarihi ile özdeşleştirmek' şeklinde bir yöntemle hareket ettikleri görülmektedir. İzlenen bu yöntemlerde ise Alevi dedelerinin yargı yetkisine dair yeterince bir açıklama bulunmamaktadır.

ALEVİ DEDELERİNİN YARGI YETKİSİ

Dedelik Alevi toplumunda merkezi bir konuma ve etkiye sahip bir kurumdur. Aleviliğin en önemli dini törenlerinden biri olan cem dedenin kontrolünde icra edilir. Dede cemin hem organizesini hem de yönetimini sağlar. Cem töreni başlamadan önce ceme katılanların 'dara çekilmesi' denilen bir uygulama bulunmaktadır. Dara çekilmek ceme katılan canların geleneksel Alevi hukuku açısından yargılanmasıdır. Dara çekilen can bu yargılamadan sonra problem yaşadığı kişi ile barıştırılır ve ceme o şekilde katılabilir. Bu süreçte can işlenen suç ve hatanın durumuna göre çok ağır cezalara da çarptırılabilir. Dara durma süreci tamamlanmadan cem töreni başlamaz. Cemin diğer kısımlarını olduğu gibi dara çekme işlemini de dede yürütür. Dara çekme esasen bir nevi mahkemedir ve bir yargılama faaliyetidir. Yargılama sonucunda bazen kişi 'düşkün' olarak ilan edilir. Düşkün ilan edilen bir kişi cem törenine işlediği suça göre ya süresiz olarak veya belli bir süreliğine alınmaz. Ayrıca düşkün ilan edilen kişi mali veya bedeni cezalara da çarptırılabilir.[3] Cem töreninde icra edilen 'dara çekme' faaliyeti ile Alevi toplumunun yargısal işlemleri resmi mahkemelere başvurulmaksızın çözüme bağlanmış olmaktadır. Burada dikkat çekici olan konulardan biri de sorun ve şikâyetleri cem töreni dışında resmi mahkemelere başvurarak çözmeye çalışmanın da düşkünlük cezasını almayı hak ettirecek bir suç olarak kabul edilmesidir (Yaman, 2009: 203-208).

[3] http://www.aleviislamdinhizmetleri.com...-sohbet/141/alevilikte-duskunluk, Er Tr: 15.9.2020

DEDELERİN YARGI YETKİSİNİN MENŞEİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Dedelerin yargı yetkilerinin tarihsel olarak nasıl başladığı ile ilgili ileri sürülen yaklaşımların en temelde etnik milliyetçi bir yaklaşımla dile getirildiği görülmektedir. Aleviliğin 'İslam öncesi dönem topluluklarının İslamlaşma sürecinden sonra kendi niteliklerini koruyarak İslam'a şekilsel bir mensubiyet perdesi altında sürdürülen eski inanışlar toplamı' olduğu şeklindeki açıklama en çok başvurulan argüman olmaktadır. Bu yaklaşımın cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren dile getirilen ve Osmanlının dinsel misyonunun yerine ikame edilen etnik milliyetçilik bağlamında gündeme geldiğinden daha önce bahsedilmişti.

Konu ile ilgili çalışmaların öncülerinden biri olarak kabul edilen Fuat Köprülü dedeliği; 'İslam öncesi Türkler arasında dini bir kutsiyetle karşılanan ozanlara özdeş kabul edilen ve kendilerine 'bab' veya 'ata' denilen Yesevi tarikati mensuplarının günümüze kadar çeşitli değişiklikler geçirerek gelmiş şekli' olarak değerlendirmekteydi (Köprülü, 2005: 146). Köprülü'ye göre Yesevi tarikati İslamlaşmaya başladıkları ilk dönemlerinde göçebe Türk toplulukları arasında faaliyet gösterirken onların eski inançlarına karşı 'radikal bir terk ediş talebi' yerine müsamahalı bir tutumu izledikleri için eski inanışlar çeşitli perdeler altında varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdi. Eski inanışların günümüze kadar intikal eden son şekli ve Yeseviliğin irşad dervişlerinin bileşkesinden oluşan yapı Alevi inanışı ve dedelik kurumu olarak karşımıza çıkmış oldu. Dedelerin yargı yetkisinin kaynağı konusunda bir açıklık taşımayan bu izah şekli sonradan İslam öncesi Türk kültür ve dinsel yaşamının içeriğini ortaya koyma bağlamında oldukça ilgi ile karşılanacaktı.

İttihatçıların Anadolu'daki Alevi toplulukları ile eski Türk kültürü arasındaki ilişkiselliği araştırmakla görevlendirdiği Baha Said Bey de aynı yaklaşımla çalışmalar yapmıştır (Levent, 2019: 152). Bektaşi dergahlarında yapılan törenlerde ibadetin Türkçe yapılması ve Alevi ozanların şiir ve deyişlerini Türkçe ile yazmasının Türkleri İslam/Arap kültürünün etkisine girmekten uzak tuttuğunu vurgulamıştır (Baha Said, 1995: 17-21). Baha Said'in yaptığı değerlendirmelerde temel yaklaşımın Anadolu'da yaşayan Türklerden İslam üzerinden Arap kültürünün etkisinden uzak kalan Türklerin tespit edilmesi ve onların kültürlerinin korunması olduğu görülmektedir. Alevilikle ilgili bu yaklaşımda da konunun daha çok kültürel yönü üzerinde durulmuş ve Alevi toplumunun yargısal işlerini çözmek için kendi içlerinde kurdukları sistemin kaynağı konusunda bir açıklama yer almamıştır. Diğer bir ifade ile Baha Said'in yaptığı çalışmalarda Alevi toplumu arasında yaşayan dinsel ve kültürel birikimin eski Türk kültürünün günümüze kadar devam etmiş şekli olduğu ileri sürülmüş ve bu toplum arasındaki dedelerin yargısal güçlerinin kaynağının da bu çerçevede aranması gerektiği ima edilmiştir.

Köprülü ve Baha Said'den sonraki dönemde Yusuf Ziya Yörükan benzer bir argümanla çalışmalar yapmıştır. Yörükan Alevi dedelerini Türk devlet geleneğinde yer alan oymak beyine dayandırmıştır (Çeribaş ve Köse, 2018: 17). Yörükan'a göre Türklerin İslam öncesi bağlı oldukları Şamanlıkta dini ve siyasi önderlerin ilahi özelliklere sahip oldukları inancı bulunmaktaydı (2013: 27). Dinsel önderler aynı zamanda lokal düzeyde kalmak üzere oymak beyi niteliğinde ve siyasal yetkilere de sahip kimseler olarak toplumsal işleve sahipti. Dedelik kurumu bu yaklaşıma göre eski Türkler arasında saygın bir konuma sahip olan dinsel önderliğin bir devamı niteliğindeydi. Yörükan'ın dile getirdiği yaklaşımın Cumhuriyetin Alevi toplumu ve dedeleri için ileri sürdüğü şablonun bir parçası olduğu görülmektedir. Alevi dedelerinin yargı yetkisi de bu şablona göre, dedelerin aynı zamanda yerel siyasal önderler olmalarından kaynaklanmaktadır.

Alevilik ile İslam öncesi Türk inanışı arasında paralellik ve ilişki kurma yaklaşımı daha sonra konu ile ilgili araştırma yapanların çalışmalarına da ağırlıklı olarak yansımıştır. Yetmişli yılların sonunda aynı konuyu çalışan Mehmet Eröz cem törenlerinin icra ediliş şeklinin, saz eşliğinde söylenen ilahiler ve okunan duaların Şamanizm'deki dinsel törenlere benzediğini ifade etmektedir (1992: 28). Eröz'e göre cem törenlerinde içki içilmesi Şaman dini törenlerinde

içilen kımız içkisinin devamı niteliğindedir (1992: 58). Eröz'ün eski Türk inanışları ile Alevilik arasında ortaya koyduğu paralellikler, dedelerin yargı yetkisinin menşeinin de aynı çerçeve içerisinde kalınarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Alevilik konusunda önemli çalışmalar yapan İrene Malikoff da Aleviliği İslamlaşmış Alevilik olarak değerlendirmektedir (1994: 17; Çeribaş ve Köse, 2018: 17). Bu değerlendirmelerde de dedelerin yargı yetkisinin menşeinin Şamanizm ve Alevilik arasındaki ortaklıklar üzerinden ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Aleviliğin kültürel ve dinsel kaynakları üzerinde önemli çalışmalar yapan Ahmet Yaşar Ocak da önceden yapılan çalışmalarda dile getirilen Aleviliğin İslami heterodoksi olduğu ve İslam öncesi inançlara dayandığı yaklaşımını sürdürmekle beraber konunun daha karmaşık yönüne de vurgu yapmaktadır. Ocak'ın yaptığı değerlendirmeye göre Alevilik; göçebe Türk kabileleri arasında yayılan heteredoks İslam, Şiilik, Hristiyanlık ve diğer bazı dinsel ve kültürel etkilerin hepsinden izler taşıyan senkretik bir inançtı (2005: 129, 223). Ocak'ın Alevilik konusunda çalışma yapan diğer araştırmacılardan farklı olarak vurguladığı önemli bir nokta, Alevilikteki 'mehdici' karakter olmuştur (2005). Fakat Ocak Alevilikte bulunan 'mehdici' inanışın, dedelerin yargı yetkisine sahip olmasının üzerindeki etkisine değinmemiştir.

Alevilik konusunda çalışma yapan diğer araştırmacılar da dedelerin yargı yetkisinin kaynağı konusunda yaptıkları değerlendirmelerde Aleviliğin heterodoks ve senkretik niteliğinden dolayı etnik milliyetçi ve kültürel nitelikli değerlendirmeler yapmaktadır. Kürt siyasal hareketinin, Aleviliği 'İslam öncesi Kürt inanışı' olarak kodlaması aynı yaklaşımın bir devamıdır (Bayrak, 2014: 21).

ALEVİ DEDELERİNİN YARGI YETKİSİNDE MEHDİ İNANIŞININ ETKİSİ

Dedelerin Alevi toplumu arasında sahip oldukları yargı yetkisinin nereden kaynaklandığı konusunda yukarıda bahsedildiği gibi farklı bir görüş dile getirilmemiştir. Aleviliğin İslam öncesi otantik Türk kültürünü devam ettiren bir platform olarak değerlendirilmesine bağlı olarak dedelik de; eski Türk dinsel ve siyasal önderlerinin misyonunu sürdüren ve dolayısıyla yargı yetkisine de sahip olan bir misyon olarak ifade edilmektedir. Öncelikle konunun bu bağlama oturtulmasında kullanılan en önemli argümanın 'günümüz Aleviliği ile İslam öncesi Türk topluluklarının toplumsal/dinsel yaşamındaki ortak noktaları vurgulamak' olduğu görülmektedir. Söz konusu argümanın arkasında ise milliyetçi bir tutum bulunmaktadır. Bu tutum konunun bilimsel olarak değerlendirilmesini engellemektedir. Belirtilmelidir ki İslam öncesi Türk toplulukları ile bir kısım Alevi topluluklarının özellikleri arasında bulunan benzerliğin aynısı, çeşitli etno-dinsel Alevi grupları ile aynı grupların İslam öncesi inanışları arasında da bulunmaktadır. Farklı etno dinsel Alevi topluluklarından ayrı olarak dedelik kurumu sadece Türk Aleviliğine has bir kurum olsaydı o durumda dedelik ile eski Türk topluluklarında bulunan toplumsal önderler arasında bir bağ kurulabilirdi. Kürt, Arap ve İran orijinli diğer etnik köken Aleviliklerinde de dedelik kurumunun olması konunun Türklüğe has bir bağdaştırma olarak açıklanamayacağını göstermektedir.

Dikkat çekici başka bir nokta dedelik ile eski Türk topluluklarında bulunan toplumsal önderler arasında kurulan ilişkiyi anlamayı sağlayacak yazılı verilerin bulunmaması, konuyu belge çalışmalarından bağımsız olarak dile getirilen soyut bir iddia sınıfına dahil etmektedir. Ayrıca Anadolu'ya göç eden Orta Asya Türklerinin Moğol istilasından ve daha sonra Batıniliğin yaygın olarak benimsendiği İran coğrafyasındaki kültür ve inançlardan kendilerini bu kadar uzun bir süreçte nasıl korudukları da sorgulanmalıdır.

Anadolu'daki çeşitli etno dinsel Alevi topluluklarının dinsel ve kültürel özelliklerini İran coğrafyasında yaygın olarak bulunan Acem/Fars kültürünün ve Batıni/Şii inanışların etkisi ile açıklamak tarihsel gerçekliğe daha uygun düşmektedir. Ayrıca Moğolların İslam coğrafyasını istila ettikleri süreçte heterodoks grupları desteklemesi de göz ardı edilmemelidir

(Erdem, 2000: 27). Moğol etkisinden başka İran coğrafyasında İslam'a karşı gelişen ve İran milli kültürü üzerinden meydana gelen reaksiyon ise Aleviliği çözümlemekte diğer bir etken olarak ele alınmalıdır.[4] Batıniliğin etkisi ve Moğol istilası sürecinden sonra Anadolu Aleviliğinin sistematikleşmesi Safeviler (1501-1736) döneminde olmuştur. Anadolu Aleviliğinin günümüze kadar gelen şeklinin Safeviler döneminde yapılandırıldığı bilinmektedir. Safevilerin demografik kaynağı Anadolu olduğu halde siyasal sınırları İran coğrafyasını içermekteydi. İran coğrafyasında siyasal hakimiyet sağlayan Safevi hanedanı, egemenlik kurduğu coğrafyada Sünni inanışa karşı geniş bir muhalefet başlattı (Sümer, 1992: 24). Muhalefetin kısa sürede etkisizleştirilmesiyle beraber müteşerri Şia öne çıkarılmaya başlandı. Safeviler tarafından düzenlenen bir siyasal sisteme uyarlanan Şii şeriatı, düzenli bir hukuk sistemi olarak uygulanmaya başlandı. Bu şeriat, bilinen Sünni devlet hukuk sistemlerinden farklıydı.

Safevi hanedanına gönül bağlılığı bulunan Anadolu orjinli topluluklar İran'da kurulan bu siyasal yapının dışında kalmışlardı. Safavileri hem ekonomik olarak hem de nüfus gücü olarak destekleyen Anadolu'daki bazı heterodoks inanç gurupları Osmanlı toplumsal muhalefetini temsil etmekteydi. Bu topluluklar Safevilerin de etkisiyle doktriner bir inanç manzumesine ulaşan günümüz Alevi topluluklarıydı. Safevilerin siyasal idarelerinin başladığı süreçten itibaren Alevi topluluklarının Sünni nitelikli Osmanlıya karşı sahip oldukları muhalefetin bazen siyasal isyan düzeyine çıktığı bilinmektedir (Levent, 2019: 124-134). Aynı topluluklar Osmanlı siyasal sınırları içerisinde kaldıkları halde aynı zamanda Osmanlı hukuk sistemine ve siyasal düzenine muhaliflerdi.

Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan ve Safeviler döneminde 'bugünkü haliyle bilinen Alevi toplulukları' şeklini alan bu kesimler Osmanlı siyasal düzenini ve hukuk sistemini reddediyorlardı. Bu toplulukların Osmanlıya muhalefetleri Safevi öncesinde de bulunmaktaydı. Hatta Safeviler Osmanlı içindeki bu muhalefetten doğmuşlardı da denilebilir. Fakat bu kesimlerin Osmanlıya olan muhalefetleri Safevi devletinin kurulmasından sonra ve onların yönlendirmesiyle daha da şiddetlenmişti.

Önemli oranda Sünni mezheplerden kaynağını alan Osmanlı hukuk sisteminin Alevi topluluklarca reddedilmesinin en temel nedeni Alevi topluluklarda bulunan 'mehdi' inanışıydı. Bilindiği gibi Alevilik en başta Ehl-i Beyt ve on iki imam sevgisine ve bağlılığına dayanmaktadır (Fığlalı, 2006: 5). Bu inanışa göre on ikinci imam olarak kabul edilen ve on birinci imam Hasan el Askerinin oğlu olan Muhammed; hicri 255 yılında doğmuş, 260 yılında Abbasi siyasal baskısından dolayı gaybete çekilmiş ve 329 yılında da semaya çekilmiştir. Muhammed bin Hasan'ın (mehdi) 260 yılından 329 yılına kadar geçen dönemi gaybet-i suğra, 329 yılından bu güne kadar geçen süre ise gaybet-i kübra olarak isimlendirilmektedir (Öz, 2003: 377). Muhammed bin Hasan on iki imamın on ikincisidir ve mehdidir. Mehdi hakikatte ölmemiştir ve dünyanın son dönemlerinde yeryüzüne tekrara dönecek ve yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Şiilik ve Alevilikteki bu inanışın çok önemli siyasal ve hukuksal sonuçları olmuştur. Bu çalışmada Alevilikteki mehdi beklentisinin diğer sonuçları göz ardı edilerek hukuksal sonuçları ele alınmaktadır.

Mehdi beklentisi Alevi topluluklarının içinde yaşadıkları siyasal organizasyonlardaki konumlarında oldukça belirleyici olmuştur. Alevilikte bulunan mehdi beklentisi aynı zamanda mehdinin siyasal bir önder olarak geri dönmesini ve adil bir siyasal düzen kurmasını içermektedir. Dolayısıyla mehdi gelmeden kurulan bütün siyasal düzenler gayrı meşrudur ve geçersizdir. Siyasal düzenlerin gayrı meşru olmasına bağlı olarak aynı zamanda uygulanan hukuksal düzen de gayrı meşrudur, hükümsüzdür. Alevilikteki bu inanış aynı zamanda Aleviliğin içinde yaşadıkları siyasal düzenlerde neden muhalefeti temsil ettiklerinin de en önemli açıklaması olmaktadır. Mehdinin yeryüzüne ne zaman döneceği konusundaki belirsizlik, Aleviliğin toplumsal olarak hukuk kaosu yaşamaması için bir çözüm arayışını

[4] https://www.alevibektasi.eu, -Köprülü: 1925; Er Tr: 5.3.2018

zorunlu hale getirmiştir. Alevi dedelerinin sahip oldukları hukuk yetkisinin en temelde bu inanışın bir sonucu olduğunu ileri sürmek en gerçekçi açıklama olacaktır.

Gaybet-i kübranın başladığı hicri 329 (M. 940-1) yılından itibaren on iki imam Şiiliğini ve mehdinin tekrar yeryüzüne döneceğini bekleyen topluluklarda özellikle hukuksal nitelik taşıyan İslami bazı kuralların uygulanmasında önemli değişikliklerin yaşandığı bilinmektedir. Mehdinin gaybette olduğu dönemde birileri siyasal bir düzen kurmak için ortaya çıkar ve birileri de ona biat ederse bu eylem kâfirlik olarak görülmektedir. Çünkü şeriatı doğru bir şekilde uygulama yetkisi sadece imamdadır. Bu durumda mahkemelik olma ihtimali varsa emr-i maruf ve nehy-i münker yapılmaz. Nefsi müdafaa dışında cihada çıkılamaz. Cuma kılınamaz. Ceza hukuku uygulanamaz. Şia'ya göre bazı gelirlerin beşte birlik kısmı olan ve peygamber ve yakınlarına (Ehl-i Beyt) verilmesi gereken humus vergisi de aynı dönemde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Konu ile ilgili ilk değerlendirmelerde humusun, mehdi gelene kadar gömülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sonradan mehdiye teslim edilmek üzere müçtehit âlimlere verilip elden ele aktarılması uygulaması benimsenmiştir. Son olarak müçtehit alimlere verilmesi ve onlar kanalıyla Şia'nın ihtiyaç sahiplerine dağıtılması uygulaması benimsenmiştir (Ahmed el Katib, 2016: 346-392).

Bütün siyasal faaliyetlerin mehdinin gelişine endekslenmesi Şia toplumu için kaos getirecek bir yaklaşımdı. Şia önderleri ve fakihleri bu konuda ortaya koydukları çözümlerle kaos çıkmasına meydan vermeden toplumsal düzeni korumuşlardı. Fakihlerin toplumsal düzeni sağlamakta başat aktör olarak görülmesinin çeşitli nedenleri sayılabilir. Bunlardan biri; mehdi beklentisinin ve onun dönüşüne kadar bütün siyasal faaliyetlerin askıya alınmasının arkasındaki temel söylemin, mehdinin şeriatı en doğru şekilde uygulayabilecek formasyona sahip olduğu inancıydı. Mehdi konusunda benimsenen bu inanış 'şeriatı doğru ve adil bir şekilde uygulamanın belli bir ilim seviyesini gerektirdiği' düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Şia'nın bu düşüncesi şeriatı en iyi bilen kesimler olarak Şia fıkıhçılarını öne çıkardı. Mehdinin gaybeti döneminde kendilerine hukuk konusunda rehber olacak en önemli kesimler olarak fakihler öne çıkmaktaydı. Gaybet sürecinde humusun kendilerine teslim edilmesi de onları öne çıkaran bir gelişme olmuştu. Alevi dedeleri de 'müteşerri Şia'nın uygulama alanı dışında yaşayan Alevi toplumu üzerinde, Şia toplumunun fakihlerine benzer bir işlev görmüşlerdir.

Fakihlerin gaybetin zorunlu bir sonucu olarak öne çıkması, bir siyasal düzen tarafından uygulanan hukuksal işlevlerin onlar tarafından üstlenilmesine neden olmuştur. Safevi devleti ile beraber 'müteşerri Şia' dönemi başlamış oluyordu. Şii nitelikli Safevi devletinin kurulması Anadolu Aleviliği açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Safeviler siyasal sınırları dışında kalan fakat devletin demografik sermayesinin en önemli öğesini oluşturan Anadolu Alevi toplumundan hem faydalanmışlar hem de bu toplulukları daha sistemli bir toplumsal yapı haline getirmek için çalışmışlardır (Yaman, 2007: 93). Bağımsız bir siyasal yapılanma haline gelmeden önce de Erdebil merkezli Safevi tarikatının Anadolu Alevileri üzerinde büyük bir nüfuzu ve faaliyet alanı bulunmaktaydı (Sümer, 1992: 6-17). Safeviler bağımsız bir siyasal teşekkül haline geldikten sonra Anadolu'da bulunan Alevi toplumu ile ilgilenmeye devam etmişlerdir. Günümüz Alevi toplulukların kendi aralarında uyguladıkları cem ve erkanlar büyük oranda Şah İsmail (Ö. 1524) zamanında teşekkül etmiştir. Şah İsmail zamanında Anadolu Alevi toplumu Erdebil Safevi tarikati merkezli olarak örgütlenmişlerdir. Tarikata bağlı toplulukların başına halifeler, onların başında Halifetü'l-Hulefa, hepsinin başında ise şah(Şah İsmail) bulunmaktaydı. Halifelerin görevi Alevi toplumu ile şah arasındaki siyasal ve toplumsal iletişimi sağlamaktı. Halifeler belli bir süre Safevi dergahında usul erkan konusunda yetiştirildikten sonra Anadolu'ya, ilgilenmekle görevli olduğu Alevi topluluğun başına dönerdi. On altıncı yüzyılda Anadolu ocakzade dede aileleri büyük oranda Safevi nüfuzu altında idiler (Levent, 2019: 91-8). Ocakzade dedeleri o dönemde Safevi halifeleri tarafından özel olarak yetiştirilmekte ve Alevi topluluklarının toplumsal düzeydeki yönetimi onlara bırakılmaktaydı. Dedeler Alevi toplumunu Safevi halifelerinden aldıkları direktifler çerçevesinde idare

etmekteydi. Anadolu Alevileri aynı zamanda Yezit düzeni olarak gördükleri Osmanlının yıkılması için Hz Ali'nin don değiştirmiş şekli olarak gördükleri Şah İsmail'e canlarını feda edecek kadar destek vermekteydiler (Yaman, 2007: 91).

Safevi sınırları dışında kalan Alevi toplumunun siyasal ve yargısal ihtiyaçları belli bir süre Safevi yönlendirmesi altındaki dedeler tarafından karşılanmıştır. Bu durum Safevilerin Anadolu Alevileri üzerindeki etkisinin azaldığı dönemden itibaren dedeler tarafından sürdürülmüştür. Alevi dedelerinin Safevi devlet düzeninde bulunan müteşerri Şiilikten farklı bazı uygulamaları, Safevilerin bilinçli bir politikası olarak görülmüştür. Safeviler İran'da kurallı bir Şia mezhebinin yerleşmesi için çaba sarf ettikleri halde Anadolu Alevilerinden böyle bir talepte bulunmadılar. Abdulbaki Gölpınarlı, düzenli bir vergi ve hukuk sistemi anlamına gelecek bir uygulamanın Anadolu Alevilerini kendilerinden uzaklaştıracağı endişesiyle, Safevilerin böyle bir girişimde bulunmadıklarını öne sürmektedir (1992: 86). Bu durum ise Anadolu Aleviliği ile İran'da yaygın olan on iki imam Şiiliği arasındaki farkın neden kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

DEĞERLENDİRME

Alevi dedelerinin yargı yetkisi ile ilgili öne sürülen görüşlerin Aleviliği 'otantik Türk kültürünün bugüne kadar korunarak gelmiş şekli' olarak gören bir yaklaşımın gölgesinde kaldığı görülmektedir. Alevilik antik Türk kültürü olarak değerlendirildiğinden dedelerin yargı yetkisi de bu bağlamda ele alınmıştır. Konu ile ilgili kanaat sahibi olmayı gerektirecek her hangi bir belge bilinmediği halde Alevi toplumunda bulunan bazı uygulamalar ile antik dönem toplumlarının çoğunda bulunan özellikler arasında bağ kurulmaktadır. Aynı yöntem Aleviliği, antik Kürt kültürü olarak görenler tarafından kullanıldığı gibi daha başka etnik ve coğrafi orijinler üzerinden tanımlayanlar tarafından da kullanılmaktadır. Aleviliğin çeşitli içerikleri ile kurulan ilişkiden dolayı Alevilerin Anadolu ve çevresinin yeterince İslamlaşamayan Hıristiyan unsurları olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır (Massignon, 1957: 368). Alevilerin senkretik yapısının bu söylemlerin hepsine de imkan tanıdığı görülmektedir. Aleviliğin bu birbirinden farklı etno dinsel ve kültürel yapılarla ilişkilendirilmesine rağmen konu ile ilgili yapılan değerlendirmelerin sübjektif yargılar içermesi, belge çalışmalarına dayanmaması bilimsel güvenilirliği zedelemektedir. Aynı durum dedelerin yargı yetkisi için de söz konusudur.

Dedelerin yargı yetkisi ile ilgili yapılan değerlendirmelerde daha somut ve incelenebilir veriler üzerinden hareket etmek bilimsel etiğe daha uygun düşmektedir. Yapılması gereken; Aleviliğin temel inançları ile dedelerin hukuki nitelikleri arasında organik bir bağın olup olmadığını ortaya koymaktır. Aleviliği Hz. Ali üzerinden tanımlayan ve on iki imam inanışını en temel inanç öğesi olarak gören bütün Alevi guruplarında mehdinin tekrar yeryüzüne geleceği ve adil bir siyasal yönetim kuracağı inancı bulunmaktadır. Pozitivist, modernist ve seküler bir değerlendirme olarak Aleviliği İslam dışı olarak gören (Bulut, 2015) ve Alevi toplumunun bizzat kendi kanaat önderleri ve dedeleri tarafından tepkiyle karşılanan kesimler[5] hariç tutulursa bütün Alevi gurupları mehdi inancını taşımaktadır. Alevilikte siyasal ve devrimci bir niteleme ile mehdi inancının bulunması, ilk oluşmaya başladığı ve kitleselleştiği dönemden itibaren Alevi toplumunu siyasal muhalif konumunda bulundurmuştur. İslam'ın temel referans kabul edildiği devletlerin genel eğiliminin Sünni olması Alevi toplumunun muhalif karakterini pekiştirmiştir. 1240 yılında Anadolu Selçuklularına karşı ortaya çıkan Babai isyanının temel niteliklerinden biri de hareketin mehdici karakteri idi. Babai İsyanı ve daha sonra Osmanlıya karşı Anadolu'da ortaya çıkan isyanlar mehdi inanışının Alevi toplumunun siyasal tutumunu ne kadar etkilediğini göstermektedir. On altıncı yüzyılın başında on iki imam inanışına sahip

[5] alevibektasi.eu, "Alisiz Alevilik Olur mu?", Ali Yaman, (Er Tr: 21.9.2020)

olan Safevilerin İran coğrafyasında siyasal bir güç olarak ortaya çıkmasıyla birlikte Anadolu Alevileri siyasal muhalefette daha aktif bir dönem yakalamış olmaktaydılar. Safeviler Anadolu Aleviliğinin standartlaşmasında en önemli aktör olarak kabul edilmektedir. Aynı dönemde Yezit düzeni olarak kabul edilen Osmanlıdan ve onun hukuk sisteminden bağımsız olarak işleyen bir hukuk düzeni de oluşmaktaydı. Mehdi inanışı ile ideal bir siyasal ve hukuksal düzenin kurulacağı beklentisi Alevi toplumunu, mehdi ve onun onayı dışında kalan bütün siyasal iktidarlar karşısında (aktif veya pasif) muhalif durma pozisyonunda tutmaktaydı. Siyasal ve dolayısıyla hukuksal muhalefet de Alevi toplumunun hukuksal ihtiyaçlarını kendi içinde işleyen bir sistemle buluşturmaktaydı. Bu sistem ise dedelerin 'mehdinin tekrara geleceği döneme kadar ve mehdinin vekilleri olarak' Alevi toplumunun hukuksal ve yargısal ihtiyaçlarını da karşılayacak bir toplumsal akreditasyon yetkisi ile yetkilendirilmesiyle ortaya çıkmış olmaktaydı.

SONUÇ

Dedelerin 'yargı yetkisinin tarihsel kaynağı'na ilişkin doğrudan çalışmaların yapılmaması konuyu sübjektif değerlendirmelere açık hale getirmektedir. Alevi toplumu arasında dedelerin yargı yetkisinin nasıl bir süreçle teşekkül ettiği konusunda doğrudan bir çalışma yapılmamıştır. Dedelerle ilgili yapılan çalışmalarda daha çok dedeliğin fonksiyonları ve nitelikleri ele alınmıştır. Cem törenlerinin baş aktörleri olarak dedelerin sahip oldukları fonksiyonların, İslam öncesi Türk toplumsal yaşamının dinsel veya siyasal önderlerinin konumlarının bir devamı olduğu ileri sürülmüştür. Aktüel Aleviliğin sahip olduğu en temel inanışların ihmal edildiği bu kabil çözümlemelerin tarihsel gerçekliği tartışmalıdır. İslamlaşma sürecinden sonra Türk toplumunun coğrafi olarak birçok defa yer değiştirdiği ve İslam ile birlikte başka inançların etkisinde kaldığı tarihsel olarak bilinmektedir. Göç ettikleri bölgelerde Türk kabilelerinin kendi kültürleriyle mi yaşadıkları yoksa içine sonradan yerleştikleri toplumların kültürlerinden mi etkilendikleri ve bu etkilenmenin ne oranda olduğu ancak çok ciddi belge çalışmaları ile ortaya konulabilecektir. Fakat konu ile ilgili yapılan değerlendirmelerin belge çalışmalarından çok resmi ideolojinin yönlendirmesine dayandığı görülmektedir. Bu ise konuyu bilimsel sahanın dışına çıkarmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmaların da gösterdiği gibi aktüel Aleviliğin en temel etkeni Safeviler dönemi olmuştur. Safeviler bir taraftan nüfus sermayesi olarak Anadolu Alevilerine dayanırken diğer taraftan Anadolu Aleviliğinin teşekkül ve standartlaşmasında en önemli rolü oynayan etken olmuştur. Safevilerin Anadolu Alevileri üzerindeki bu etkisi bilindiğine göre dedelerin cem törenlerindeki fonksiyonları ve buna bağlı olarak 'dara çekme' olarak ifade edilen yargılama uygulamasının da bu dönemde şekillendiği söylenebilir. Safeviler öncesi dönemde de Alevi toplumunun mehdi beklentisine bağlı olarak coğrafi sınırları içinde yaşadıkları siyasal düzenlerin hukuk sistemlerine karşı tepkili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu süreçte de Alevi toplumu yargısal ihtiyaçlarını kendi içinde çözüme bağlayan bir halk topluluğu konumundaydı. Fakat Safevilerin İran coğrafyasında on altıncı yy'da bağımsız bir siyasal güç olarak ortaya çıkmasıyla Anadolu Alevi toplumunun yaşamı yeni bir evreye girmiş olmaktaydı. Safeviler Anadolu Alevileri ile kurdukları düzenli ilişkiler ile onlara, hukuksal sorunlarını içinde yaşadıkları siyasal düzenden bağımsız olarak çözebilmenin yolunu göstermiş ve bunu dedelerin cem töreni öncesinde uyguladıkları yargılama yöntemi ile yürürlüğe koymuşlardır.

Bu çalışmada dedelerin yargı yetkisi ile Aleviliğin temel inanışlarından biri olan on ikinci imam mehdinin tekrar yeryüzüne döneceği ve adil bir siyasal yönetim kuracağı beklentisi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Alevi toplumu mehdinin yeryüzünde olmadığı süreçte kurulan siyasal düzenleri ve onların hukuk sistemlerini benimsememiş ve kendi aralarında o hukuk sistemlerinden faydalanmak isteyenleri düşkünlük cezası ile cezalandırmışlardır (Coşkun, 2018: 57). Bu toplum muhalif durdukları siyasal ve hukuksal düzenlerin mahkemeleri yerine

hukuki ihtiyaçlarını dedelerin yargı yetkisi ile yetkilendirildikleri bir nevi sivil halk mahkemeleri ile karşılamışlardır. Dedelerin yargı yetkisi kullanmasıyla birlikte Alevi toplumu, hukuksal anlamda dışa kapalı ve kendi içinde işleyen bir hukuk düzenine sahip olmuştur.

Anadolu Alevileri arasında önemli bir konumları olan dedelerin yargı yetkisinin menşei hakkında genel bir sonuç için şunlar söylenebilir: On ikinci imam mehdinin adil bir siyasal düzen kurmak için tekrar yeryüzüne ineceği beklentisi Alevi toplumunu, içinde yaşadıkları siyasal düzenlere ve o düzenlerin hukuk sistemlerine muhalif kalmasına neden olmuştur. Mehdinin gelişine kadar geçen süreçteki hukuk ihtiyaçları, mehdiye vekaleten ve mehdi adına dedeler tarafından karşılanmıştır. Alevi toplumu için mehdi dışında kalan zalim sultanların hukuk sistemine tabi olmak yerine, 'soy bağı olarak Ehl-i Beyt'e dayanan dedelerin hukuksal yetkisine tabi olmak' tercih edilmeye daha layık görülmüştür. Safevilerin iktidarı ile beraber dedelerin bu konumu daha da güçlendirilmiş ve sistemleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmed el Katib, *Şia'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi* (2. Baskı), Otto Yayınları, Ankara, 2016.

Baha Said Bey, *İttihat Terakkinin Alevilik Bektaşilik Araştırması* (Haz: Nejat Birdoğan), 2. Baskı Berfin Yayınları, İstanbul, 1995.

Bayrak, M., *Kürt ve Alevi Tarihinde Horasan* (2. Baskı), Özge Yayınları, Ankara, 2014.

Bulut, F., *Ali'siz Alevilik* (4. Baskı), Berfin Yayınları, İstanbul, 2015.

Coşkun, H., "Alevi/Bektaşi Geleneğinde Dedelik Kurumu "Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma dergisi, Bahar 2018, Sayı: 85, ss.43-62, 2018.

Çeribaş, M., Köse, S., "Alevi İnanç Sisteminde 'Dedelik Kurumu'nun Menşei Meselesi ve 'Dedelik Kurumu'na Dair Yeni Değerlendirmeler", Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 22, s. 13-27 2018.

Erdem, İ. "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları dergisi 20. cilt, 31. sayı, Ankara (1-35), 2000.

Eröz, M., *Alevilik Bektaşilik* (3. Baskı), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Fığlalı, E. R., *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2006.

Köprülü, M. F., *Türk Tarih-i Dinisi* (Haz: Metin Ergun), 1. Baskı Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

Levent, R., *Türk Siyasetinde Alevilik*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2019.

Massıgnon, L., Nusayriler, İslam Ansiklopedisi, 9. cilt, 1. baskı, MEB, Eskişehir, 1957.

Melikoff, İ., *Uyur İdik Uyardılar* (Çev: Turan Alptekin), 2. baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994.

Ocak, A. Y., *Türk Sufiliğine Bakışlar* (8. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Sümer, F., *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü* (1. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1992.

Öz, M. "Mehdi el Muntazar", 28. Cilt, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2003.

Türk Tarihinin Ana Hatları (3. Basım), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Tarih I, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941) (4. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

Yaman, A., "Alevilikte Toplumsal Kontrol Kurumu: Düşkünlük", *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü*, Editör: Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. 203-210, 2009.

Yaman, A., *Alevilik-Kızılbaşlık Tarihi* (1. Baskı), Nokta Kitap Yayınları, İstanbul, 2007.

Yörükan, Y. Z.,) *Şamanizm* (Haz: Turhan Yörükan), 4. baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.

İnternet Kaynakları

http://www.aleviislamdinhizmetleri.com/pages/haftalik-sohbet/141/alevilikte-duskunluk, Er Tr: 15.9.2020)

https://www.alevibektasi.eu, -Köprülü: 1925; Er Tr: 5.3.2018)

alevibektasi.eu, "Alisiz Alevilik Olur mu?", Ali Yaman, Er Tr: 21.9.2020)

EHLİSÜNNET VE ŞİA TEOPOLİTİĞİNİN DEMOKRATİK ELVERİŞLİLİK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Ramazan LEVENT [1]

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Sünni siyasal yaklaşım ile Şii siyasal yaklaşımı demokratik elverişlilik açısından karşılaştırmaktır. Her iki gurubun siyasal tecrübe ve söylemlerinin karşılaştırılması yöntemi ile hareket edilmiştir. İslam tarihinin siyasal iktidar üzerinden yaşanan en önemli tartışma ve ayrılığının, Peygamberin vefatından sonra İslam toplumunun yönetimine kimin geçeceği konusunda yaşandığı bilinmektedir. İslam Peygamberinin miladi 632 yılında vefatından hemen sonra başlayan tartışmalar zamanla İslam toplumunun iki büyük guruba ayrılmasına neden olmuştur. Gerçi Müslümanların ana kütlesini Ehlisünnet olarak ifade edilen kesim meydana getirmiştir. Fakat İslam toplumunun yüzde on beş civarı bir kısmı, yönetimin tayin şekli konusunda diğer İslam toplumundan ayrı bir yaklaşıma sahip olmuştur. Tartışmanın ana konusu siyasal iktidarın meşruluk kaynağının toplum mu yoksa ilahi tayin mi olduğudur. Bu makalede sözü edilen iki kesim olan Ehlisünnet ile Şia'nın siyasal iktidar konusundaki yaklaşımları ve bu yaklaşımların demokratik tutuma ne kadar elverişli oldukları değerlendirilmektedir. Çalışmada Sünni İslam ve Şia'nın siyasal teorilerinin değişim süreçleri ele alınmaktadır. İki kesimin siyasal pratiğinde demokratik unsurlar bulunmakla birlikte bu değişimin teolojik sonuçlarının olması beklenebilir. Çalışmada Şiilik ve Sünniliğin siyasal teopolitiğini konu edinen araştırmalardan faydalanılmıştır. Bilindiği gibi demokratikleşme eğilimi karşı durulamayan bir yönelim olarak sürekli gündemdedir. Sünnilik ve Şiiliğin demokratik yönelime ne oranda yer verdiği tartışılmaktadır. Bu çalışmada konu temel dini metinler üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca her iki topluluğun siyasal pratikleri üzerinden bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak aktüel Şiilikte büyük oranda kabul edilen 'on iki imam' inanışının ve mehdi beklentisinin siyasal bir içerikle yorumlandığı görülmüştür. Şiilikteki bu kabulün demokratik eğilimi ve siyasal aktiviteyi sınırladığı sonucuna ulaşılmıştır. Sünnilikte ise teorik olarak demokratik eğilime aykırı nosyonlar olmamakla birlikte demokratik yönelimin siyasal pratiğe pek de yansımadığı görülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Velayet-i Fakih, İlahi Tayin, Şura, Saltanat, Zaruret

[1] Dr., Malatya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Orcid ID: 0000 0003 0816 7166

COMPARİSON OF EHLİSUNNET AND SHİA TEOPOLİTİCS İN TERMS OF DEMOCRATİC SUİTABİLİTY

ABSTRACT

The aim of this study is to compare Sunni political approach and Shiite political approach in terms of democratic Suitability. The comparison of the political experiences and discourses of the two groups was carried out. It is known that the most important debate and separation in the history of Islam over political power is about who will take over the administration of Islamic society after the death of the Prophet. The debates that began immediately after the death of the prophet of Islam in 632 led to the division of Islamic society into two large groups. However, the main mass of Muslims is made up of the so-called Ehlisunnet. However, about fifteen percent of Islamic society has taken a separate approach from the other Islamic society in terms of appointing rulers. The main topic of the discussion concerns the legitimacy of political power. What is the source of political legitimacy? Society? or is it divine designation? In this article, the approaches of Ehlisünnet and Shia, which are mentioned above, on political power are evaluated. The political approaches of Shia and Ehlisunnet are evaluated how convenient they are for democratic attitude. In this study, the processes of change of Shia-Sunni Islam and political theories are discussed. In the study, researches on the political theopolitics of Shiism and Sunnism were used. As it is known, the tendency of democratization is always on the agenda as an irresistible trend. In this study, it is discussed to what extent Sunnism and Shi'ism give place to the democratic orientation. As a result, it has been seen that the belief in the 'twelve imams' and the expectation of the Mahdi, which are widely accepted in current Shiism, are interpreted with a political content. It has been concluded that this acceptance in Shiism limits the democratic tendency and political activity. In Sunnism, on the other hand, although there are no notions against the democratic tendency theoretically, it is seen that the democratic orientation is not reflected in political practice.

KEYWORDS: Velayet-i Fakih, Divine Assignment, Shura, Sultanate, necessity

SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021

1. GİRİŞ

İslam dininin kendinden önceki peygamberlerin getirdikleri dinden önemli bir farklılığı vardır. İslam öncesi gelen ve toplumu iman, ibadet ve ahlak konusunda irşad etmekle görevli peygamberler toplumların siyasal önderleri olarak hareket etmemişlerdir.[2] Bu peygamberlerin geldikleri toplumlar, herhangi bir siyasal iktidarların hakimiyeti altında yaşayan kendi toplumlarını manevi olarak irşad etmek üzere çaba göstermişlerdir. Hz. Muhammed(asm) ile birlikte hem manevi rehberlik hem de siyasal önderlik birleşti. Hicretin gerçekleştiği M. 622 yılından itibaren Medine'de meydana gelen yeni durum bir devletin teşekkülü olarak görülebilir. Hicretten hemen sonra

[2] İsrail devletine hükümdarlık eden Davut ve Süleyman peygamberler istisnadır.

kurulan bu devletin yöneticisi aynı zamanda bir peygamberdi. Medine yönetiminin başında yer alan Hz. Muhammed(asm) hem İslam toplumu için hem de henüz İslam'a girmemiş toplumlar için bir siyasal lider konumundaydı. Hicret sonrası yapılan savaşlarla birlikte gerçekleşen fetihlerle Medine merkezli özgün bir siyasal teşekkül ortaya çıktı. Hicret sonrası peygamberin vefatına kadar olan dönemin temel karakteristiği; Müslüman toplumunun, devlet yöneticiliğini de vahyin yönlendirmesiyle sürdüren ve ilahi karizmaya dayanan bir peygamber tarafından yönetiliyor olmasıydı. Özelliğini 'Hz. Muhammed'in(asm) yaratıcının peygamberi olduğuna inanmak'tan alan Müslüman toplumunun Hz. Muhammed'e karşı farklı bir iktidar alternatifi ile çıkması beklenemezdi. Müslüman toplumunun yönetimi konusunda farklı alternatifler Hz. Muhammed'in vefatından sonra başlayacaktı.

Peygamberin vefatından sonra İslam toplumunun siyasal liderliğinin belirlenmesi konusu, Ehlisünnet ve Şia arasında yaşanan ihtilafların başlangıç noktasını meydana getirmiştir. İlk dört halife(Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) döneminde pratize edilen uygulamayı aynen kabul eden Ehlisünnet, 'Müslüman toplumunun yönetimini belirleme yetkisinin İslam toplumuna ait olduğu' yaklaşımını benimsemiştir. Ehlisünnete göre vahiy kurallarına göre hareket etme duyarlılığının en üst düzeyde olduğu İslam'ın ilk dönemlerinde hilafet-i kübra denilen devlet başkanlığı, toplumsal rızaya bağlı olarak belirlenmişti. Hilafet-i kübranın sahabe topluluğu arasında yapılan istişareler sonrasında biat denilen seçim sistemi ile karara bağlanması, Ehlisünnet açısından devlet başkanlığını belirlemenin İslami metodu olarak benimsenmiştir.

Şia ise devlet başkanlığını 'İslam'ın öngördüğü şekilde belirleme' konusunda, Ehlisünnetin düşüncesinden farklı bir yaklaşıma sahip olmuştur. Şia'ya göre devlet başkanlığı denilen hilafet-i kübra makamının kime ait olduğu vahiyle belirlenmiştir (İmam Humeyni, 1977: 23). Peygamber gelen vahiy doğrultusunda kendisinden sonra kimin hilafete geçeceğini sahabe topluluğuna vasiyet yoluyla bildirmiştir. Vahiy kaynaklı olan bu vasiyete göre devlet başkanlığına gelmesi gereken kişi kendisinden sonra aynı makama gelecek olan kişiyi vasiyet yoluyla belirtir. Bu süreç kıyamete kadar bu şekilde devam eder. Bu çalışmada Ehlisünnet ile Şia arasında sözü edilen konu üzerinden meydana gelen ihtilafın içeriği ele alınacak ve her iki gurubun hilafet-i kübrayı/devlet başkanlığını belirleme metotlarının demokrasiye elverişliliği tartışılacaktır.

2. EHLİSÜNNETİN SİYASAL TEORİSİ

Hz. Peygamberin vefatından(632) hemen sonra başlayan en önemli tartışmalardan biri Müslüman toplumunun siyasal önderliğini kimin üstleneceği ve bunun kuralının ne olduğu konusu üzerineydi. Nitekim devlet başkanı konumunda olan Hz. Muhammed'in(asm) vefatı gününde Ensar denilen Medine'li sahabeler Beni Saide'nin[3] Sakifesinde(gölgelik) toplandılar. Toplantının amacı vefat eden devlet başkanı yerine idareyi üstlenecek bir yöneticinin tayin edilmesiydi. Devlet başkanlığının

[3] Medine'nin iki büyük kabilesinden biri olan Hazrec'in kollarından biri

tayini ile ilgili sözü edilen yerdeki tartışmalar peygamberin cenaze işlerini yürütmekte olan Hz. Ebubekir ve diğer bir kısım sahabelere haber verildiğinde onlar da tartışmaların yapıldığı yere gittiler (Küçükaşçı, 2009: 11). Beni Saide Sakifesinde yapılan tartışmalarda çeşitli adaylar üzerinden değerlendirmeler yapıldı ve bu adayların Peygamberin vefatıyla doğacak olan boşluğu doldurma konusunda yetkinliklerine dair birçok fikirler tartışıldı. Sad Bin Ubade (Azimli, 2008: 378), Ebu Ubeyde bin Cerrah (Ahmet Cevdet Paşa, 1966: 230)[4], Hz. Ömer (Fayda, 1994: 103) ve Hz. Ebubekir halifeliğe aday olarak öne çıkarılan isimlerdi (Parlak, 2012: 127-134). Nihayetinde muhacirlerin önde gelenlerinden ve Peygamberin yakın arkadaşı olup Kureyş'in küçük kabilelerinden Teymoğulları kabilesine mensup olan Hz. Ebubekir'e biat edilmesine karar verilmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1966: 231).

Beni Saide Sakifesinde yapılan tartışmalardan sonra Hz. Ebubekir üzerinde uzlaşma sağlanırken diğer taraftan Hz Ali'nin etrafında da ona biat etmeyi düşünen fakat daha azınlıkta bir gurup da bulunmaktaydı. Bu gurupta Ebu Zer-i Gaffari (Aydınlı, 1994: 267), Selman-ı Farisi, Ammar b. Yasir gibi sahabeler vardı. Bu sahabeler hem halifeliğe Hz. Ali'yi daha liyakatli buluyorlardı hem de kendileri ile istişare yapılmadan halife seçim işinin aceleye getirilmesine gücenmişlerdi.

Beni Sakife istişaresinde konunun ele alınış şeklinden sahabelerin halife seçim işini hangi yaklaşımla değerlendirdiklerine dair bazı sonuçlara ulaşılabilir. Öncelikle belirtilmelidir ki Beni Saide Sakifesinde yapılan istişarede halife adaylarından hangisinin Peygamber tarafından hilafete vasiyet edildiği şeklinde bir konu gündeme gelmemiştir. Resul-i Ekrem 'Benden sonra falana biat ediniz.' şeklinde bir vasiyet bırakmamıştır[5]. Hilafet işini halletmeyi ashabına havale etmiştir. Bundan dolayıdır ki halifeyi belirlemek amacıyla yapılan istişarelerde Ensar, 'Arap kabilelerinin İslam'a girişlerinin kendilerinin yardımı sayesinde gerçekleştiği' tezinden hareketle halifenin kendi içlerinden olması gerektiğini ileri sürdüler. Ashabın çoğunluğu ise halifelik işinde 'halkın işlerini görmek için gerekli olan kudret ve ehliyete sahip olma' ilkesini göz önünde bulundurdular. Hatta halifeliğe Hz. Ali'nin gelmesi gerektiğini düşünen sahabeler de, Peygambere soyca da en yakın kimse olmasından dolayı İslam toplumuna idari olarak nüfuz edecek en liyakatli kişinin Hz. Ali olduğu noktasından hareket etmekte idiler (Ahmet Cevdet Paşa, 1966: 226). Hilafete kendisinin daha liyakatli olduğunu düşünen Hz. Ali de konu ile ilgili tartışmalarda fikir beyan ederken, 'kendisinin peygamber tarafından hilafete vasiyet edildiği' şeklinde bir söylem üzerinden değil, Peygambere akrabalıktan ve kişisel yetkinlikten gelen özelliklerini öne çıkaran değerlendirmeler yapmaktaydı (Ahmet el Katip, 2016: 28-31). Konunun Şia ile Ehlisünnet arasında ihtilafa neden olan en önemli tarafı halifelikte peygamber tarafından yapılmış bir vasiyetin ve dolayısıyla vahiy kaynaklı bir nassın olup olmadığıdır. Ehlisünnetin sahabeler ve İslam toplumu arasında yapılan istişareler sonucu göreve gelen halifelerin seçim metodunu aynen kabul etmesi, 'halife belirlemede bir nass

[4] Ümmetin emini. Hz Ömer beni sakife öncesi kendisine biat etmek istemiş fakat Ebu Ubeyde bu teklifi Hz. Ebubekir lehinde görüş belirterek geri çevirmiş ve Hz. Ömer'i eleştirmişti.
[5]http://www.eakademi.org...IN%20BEL%DDRLENMES%DD&kimlik=1222249038&url=makaleler/okasikci-4.htm -(Er Tr: 4.9.2019)

olmadığı' düşüncesinin benimsendiğini göstermektedir. Buna göre Ehlisünnet devlet başkanlığını belirlemenin 'ilahi tayinle değil ümmetin seçmesiyle olacağı' yaklaşımını benimsemiş görünmektedir.[6]

Hz. Ebubekir'in hilafete İslam toplumunun biatı yoluyla seçilmesi, sonraki halifelerin seçiminde de aynı yaklaşımın benimsenmesine yol açmıştır. İlk dört halifenin göreve gelmesinde birbirinden farklı metotlar uygulanmıştır. Hz. Ebubekir vefat etmesine yakın Hz. Ömer'i hilafete aday göstermiş ve İslam toplumunun ona biat etmesiyle Hz. Ömer halife seçilmiştir (Hizmetli, 1999: 34).

Hz. Ömer Ebu Lü'lü denilen İranlı bir köle tarafından yaralanınca kendisinden sonra hilafet için altı kişilik bir kurul belirledi. Bu kurul aday gösterilecek yeni halifeyi belirleyecekti. Heyet aynı zamanda halife olma yeterliliğine sahip olan altı kişiden müteşekkildi. Hz. Ömer tarafından belirlenen heyet kendi içinden Hz. Osman ve Hz. Ali'yi aday gösterdi. Yapılan araştırmalar sonrası Hz. Osman'ın aday gösterilmesine karar verildi. Hz. Osman'a da biat edilmesiyle üçüncü halife de belirlenmiş oldu (Dalkılıç, 2014: 9-22). Hz. Osman'ın isyan çıkaran bir gurup tarafından şehit edilmesiyle birlikte Hz. Ali ashabın önde gelenleri tarafından halifeliğe aday gösterilmiş ve İslam toplumunun büyük bir kısmının kendisine biat etmesiyle halife seçilmiştir (Fığlalı, 1989: 372).

İlk dört halifenin seçiminde 'İslam toplumunun rızasına dayanma'nın temel ilke olarak benimsendiği görülmektedir. Bu durum aynı zamanda siyasal erkin meşruluk kaynağının toplum olduğunun da ifadesidir. Sünni teoloji açısından iktidarın kaynağının toplum olması, iktidara yönelik toplumsal denetimin de canlı kalmasının kaynağını oluşturmuştur.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler İslam toplumunun peygamber sonrası pratiğini meydana getirmektedir. Sahabelerin ilk raşit halifeleri belirlerken uyguladıkları yöntemlerin İslam dininin temel referansları ile uyumlu olup olmadıklarına ayrıca bakmak gerekmektedir. Bir ön fikir olarak ileri sürülebilir ki Peygamber dönemine yetişen ve ona ilk inanan topluluk olan sahabelerin hilafet tartışmalarını Kuran'a rağmen yapmış olmaları imkansızdır. Diğer bir ifade ile Peygamberle bizzat görüşen ashabın Kuran'a uygun olmayan bir metotla devlet başkanlığını tayin etmeyi düşünmüş ve ona göre hareket etmiş olmaları olası görülmemektedir. Bu durumda 'sahabelerin halife seçiminde toplumsal rızaya göre hareket etmeleri ve meşruluğun kaynağını 'İslam toplumu' olarak belirlemelerinin Kurani referansları var mıdır?' sorusuna cevap aranmalıdır.

Kuran'da İslam toplumunun, hakkında kesin hüküm bulunmayan meselelerde aralarında istişare yaparak çözüme ulaşmaya çalışmasını ifade eden ayetler

[6] Şia'ya mensup bazı yazarlar tarafından, mevcut Şia'da doktriner bir nitelik kazanan 'halifeliğin ilahi tayinle belirleneceği' yaklaşımının ilk dönem Şia kaynaklarında yer almadığı, sonradan çeşitliaktörlerin etkisiyle Şia'nın temel yaklaşımına dönüştüğünü ifade eden çalışmalar yapılmıştır (Ahmet el Katip, 2016: 30).

bulunmaktadır. 'Emruhum şura beynahum'[7] ayetiyle, 'Veşavirhum fil emr'[8] ayeti buna iki örnektir. Sahabeler arasında devlet başkanı seçmenin 'şura ile karar verilmesi gereken işlerden' olduğu düşünülmüş olmalıdır ki halife seçim işinde 'şura' metoduna göre hareket edilmiştir. Hz. Ömer'den sonra İslam devletinin başkanlığına seçilen halifelere 'emirel mü'minin' diye hitap ediliyor olması (Fayda, 1994: 46) bu değerlendirmeyi destekleyen bir veri olarak görülmektedir. 'Emirel mü'minin' kavramının içinde yer alan 'emir' ifadesi ile 'Emruhum şura beynehum' ayetinde yer alan 'Emruhum' kavramı arasında lafız ve mana mutabakatı vardır. Dolayısıyla bu ayetlerden çıkarılacak ortak mana için denilebilir ki; Kur'an emir-el müminin belirlemeyi, 'Müslüman toplumun kendi aralarındaki şura ile halledecekleri bir konu' olarak ifade etmektedir.

İslam toplumunun ilk yılarından (yaklaşık otuz yıl) kısa bir süre sonra o gün için dünya üzerinde örneği olmayan toplumsal rızaya dayanan hilafet yönetimi (Hizmetli, 1999: 30), yerini dünyanın geri kalan kısmında cari olan saltanat yönetimlerine bırakmaya yüz tuttu. Hz. Ali'nin bir Harici tarafından şehit edilmesinden sonra toplumsal teveccühün kendisine yönelmesiyle beraber Hz. Hasan hilafet biatlarını kabul etmiştir. Fakat Şam'da vali olarak bulunan Muaviye Hz. Ali'ye biat etmediği gibi Hz. Hasan'a da biat etmedi. Hz. Hasan altı ay kadar hilafette kaldıktan sonra Hz. Muaviye ile hilafet üzerinden savaş çıkma ihtimali belirdiğinde hilafetten vazgeçti. Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye bırakmasıyla beraber tam adaleti ifa etme üzerine bina edilen ve meşruluğunu toplumsal rızadan alan hilafet yönetimi yerini maddi hanedan verasetine bıraktı. Muaviye Hz. Hasan ile 'kendisinden sonra hilafeti ailesinden birine değil toplumun kararına bırakmak' üzere anlaşmışlardı (Ahmet el Katip, 2016: 35). Muaviye ise yapılan anlaşmaya uymayarak yerine oğlu Yezit'i veliaht tayin etmiştir. Bu şekilde İslam toplumunun yönetimi meşru hilafetten hanedan yönetimine dönmüştür. Hz. Hasan'ın kardeşi Hz. Hüseyin Müslümanların yönetimine toplumsal rıza olmadan gelen ve güç kullanarak biat alan Yezit'e karşı toplumsal muhalefetin temsilcisi olarak öne çıktı (Ahmedova, 2011:73). Hz. Hüseyin zorba diktatör Yezit'e karşı giriştiği mücadele sonrasında taraftarlarının kendisini yeterince desteklememesinden dolayı, akrabalarından bir kısmı ile beraber Kerbela'da miladi 680'de şehit edildi.

Hz. Hüseyin'in Emevi hanedanına karşı mağlup düşmesiyle beraber İslam dininden kaynaklanan 'siyasal yönetimin meşruluk kaynağının toplumsal rıza olması' ilkesi yürürlükten kalkmıştır. Onun yerine zamanın anlayışına göre kabilecilik temelinden kaynaklanan hanedan yönetimleri öne çıkmıştır. Toplumsal hükümranlık toplumun en güçlü kabilesinin ve oradan da en güçlü ailesinin eline geçmiştir. İktidarı ele geçiren bir hanedan kendisinden daha güçlü bir siyasal aktör çıkıp da iktidarı ele alana kadar kan bağına dayalı bir veraset yoluyla yönetimde kalmaya devam etmiştir. Yeni iktidarın belirleyici kuralı 'güç' olmuştur. Müslüman toplumunun Hilafet-i kübra denilen devlet başkanlığı sisteminden bu duruma gelmesi İslam'ın ilkelerinden değil İslam'ın ilkelerine rağmen olmuştur. İslam'ın hayata uygulanmasında en duyarlı olunan

[7] Onlar(Rablerine inanan ve tevekkül edenler)'ın aralarındaki 'emr'leri şura iledir (Şura 42/38).
[8] emr'ini onlara danış (Al-i İmran 3/159).

ilk yıllarda devlet başkanlığının 'şura' denilen Müslüman toplumunun rızasıyla belirlenmesi bunun en belirgin delili olarak ifade edilebilir.

3. ŞİA'NIN SİYASAL TEORİSİ

Şia'nın siyasal iktidar konusuna yaklaşımı Ehlisünnetten oldukça farklıdır. Şia'ya göre İslam toplumunun yönetimini ifade eden imamet-i kübra, ümmetin seçmesi ve onayı ile değil, ilahi tayinle belirlenmelidir (Öz ve İlhan, 2000: 202). Peygamber, gelen vahiy gereği kendisinden sonra Hz. Ali ve soyunu Müslüman toplumunun devlet başkanlığı görevini yerine getirmek için belirlemiş ve bunu ümmete bildirmiştir. Şia'nın imamın ilahi tayinle ve nasla belirlenmesi gerektiği yaklaşımı, Peygamberin vefatından kısa bir süre önce yaşanan vakalarla açıklanır. Bu vakalardan bir tanesi Gadir Hum Hadisidir. Gadir hadisine göre Peygamber Zilhicce ayının 18'inde Veda Haccı dönüşünde Gadir Hum denilen mevkide iken kendisine, 'indirilen her vahyi tebliğ etmesini' emreden ve eğer bunu yapmazsa 'elçilik görevini yapmış sayılmayacağını' belirten Maide Suresinin 67. ayeti nazil olmuştur. Peygamber de bu ayetten sonra orada bulunan sahabelerini toplamış onlara yeni ayeti ve imanı yeniden ikrar ettirdikten sonra Risalet görevini yerine getirip getirmediği konusunda onların kanaatini sormuştur. Olumlu cevap aldıktan sonra ise onlara 'Size iki şey bırakıyorum eğer bunlara yapışırsanız asla sapıklığa düşmezsiniz: biri Kitabullah diğeri ehli beytimdir.' demiştir. Bu hadisi söyledikten sonra Hz. Ali'yi sağ tarafına almış ve 'Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım onu seveni sev ona düşman olana düşman ol!' hadisini irat etmiştir. Bunu yaptıktan sonra Maide suresinin üçüncü ayeti olan 'Bugün dininizi kemale erdirdim.' ayeti nazil olmuştur (Fığlalı, 1996: 279). İçerik ve bağlam olarak rivayet dizgisi kendi kaynaklarına dayanan Gadir Hum hadisine Şia'nın yüklediği anlam şudur: Peygambere vahiy yoluyla Hz. Ali'nin ve ehlibeytin imameti bildirilmiş ve peygamber de Hz. Ali'yi müminleri velisi olduğunu ilan etmekle din tamamlanmıştır. Dolayısıyla imamet peygamberlik vazifesinin bir devamıdır ve nasla(vahiyle) tayin edilmiştir.

Şia'nın imametin nasla olduğuna gösterdiği diğer bir delil Kırtas Hadisesidir (Öz, 2009: 275). Kırtas hadisesi Şii ve Sünni kaynaklarda birbirinden farklı olarak anlatılmakla birlikte üzerinde ittifak edilen noktalar da bulunmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber vefat edeceğine yakın hasta iken yanındakilerden kendi vefatından sonra sapmamaları için bir şeyler yazmak üzere kendisine yazı malzemesi getirmelerini ister. Yanındakiler bu konuda ihtilafa düşerler. Hz. Ömer 'elimizde Kuran varken biz sapmayız' diyerek bu talebe karşı çıkar. Şia'nın iddiasına göre; Hz. Peygamber kendisinden sonra Hz. Ali'nin halife olarak bırakılmasına dair bir vasiyet yazacaktı, fakat Hz. Ömer bunu engelledi (Boyacıoğlu, 2002: 86).

Kırtas hadisesi de ümmetin en üst siyasal yöneticisinin vahiy yoluyla tayin edildiğine gösterilen delillerden biri olarak Şia literatürüne girmiştir. Şia Gadir Hum hadisi ve Kırtas hadisesine ek olarak başka ayet ve hadislerden de birçok deliller getirerek Hz. Ali'nin birinci halife olmasının vahiy yoluyla ümmete bildirilmiş bir konu olduğunu ifade ederler. Başta Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir olarak Sahabelerin büyük bir çoğunluğunun bu emre muhalefet ettiğini ileri sürerler.

Hz. Ali ilk üç halifeden sonra hilafet vazifesine geçtiğinde gecikmiş de olsa hak yerini bulmuştu fakat Hz. Ali'nin hilafete/İmamete gelmesi de şura/biat yoluyla olduğu için yanlış bir yöntemle olmuştur. Dönemin Müslüman toplumu Hz. Ali'yi dördüncü halife olarak seçtiğinde bunun 'ilahi tayinle olan bir görevlendirme olduğu' kanaatinden dolayı değil onu emsalleri arasında hilafete en liyakatli aday olduğu için tercih etmişti. Dolayısıyla Şia açısından bu seçimin de yanlış bir metotla doğru tercih yapmak anlamına geldiği söylenebilir (Bozan, 2019: 18).

Şia'nın hilafette benimsediği metot 'vahye dayanan vasiyet' olarak ifade edilebilir. Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendinden sonra vasiyet etmiştir. Hz. Ali'de kendinden sonra büyük oğlu Hz. Hasan'ı vasiyet etmiştir. Bir harici tarafından yaralandığında Hz Ali oğlu Hz. Hasan'a hitaben '… Sonra ey Hasan, sana ve bütün çocuklarıma, aileme ve bu yazımın ulaştığı herkese vasiyet ediyorum ki:…' şeklide ifadelerin yer aldığı bir vasiyet bırakmıştır. Şia bu vasiyeti siyasal olarak Hz. Ali'nin kendisinden sonra Hz. Hasan'ı imamete tayin ettiğine delil olarak göstermektedir.[9] Ayrıca Şia'nın bazı kaynaklarında geçtiğine göre Hz. Ali kendisinden sonra sırası ile Hz. Hasan'ı, Hz. Hüseyin'i ve Hz. Zeynelabidin'i ve Muhammed Bakır'ı vasiyet etmiştir.

"Oğlum! Resulullah (s.a.a), sana vasiyette bulunmamı (seni kendime vasi kılmamı), kitaplarımı ve silâhımı sana vermemi emretti. Nitekim o da, beni kendisine vasi kıldı, kitaplarını ve silâhını bana verdi. Ayrıca bana, sana şunu söylememi emretti: "Ölüm vaktin geldiğinde, bu emanetleri kardeşin Hüseyin'e ver." Sonra oğlu Hüseyin'e (a.s) döndü ve dedi ki: Resulullah (s.a.a), bu emanetleri şu oğluna vermeni emretti. Sonra Ali b. Hüseyin'in elinden tuttu ve dedi ki: Resulullah (s.a.a), bunları oğlun Muhammed b. Ali-'ye vermeni emretti. Resulullah'tan ve benden ona selâm söyle." (Dünya Ehlibeyt Kurultayı, 2007: 66). İmam Ali'nin bu vasiyetinin siyasal olarak değerlendirilmesiyle Şia'daki vasiyet nazariyesi sistematik bir doktrin haline gelmeye başlamıştır.

Hz. Hasan da zehirlenerek şehit edildiğinde Hz Hüseyin'e vasiyet etmiştir. Fakat Hz. Hasan daha önce kendisine yeterince destek olmayan taraftarlarının yetersizliğini görerek Muaviye ile anlaşma yaptığından Hz. Hüseyin, Muaviye'nin kendi yerine oğlu Yezit'i hilafete bırakacağı zamana kadar sessiz kalmıştı.[10] Yezit'in halife olarak kendine zorla biat toplamasından ve hilafetin kendi hanedanlarının hakkı olduğunu ileri sürmelerinden itibaren Şia'nın vasiyet teorisi yeni bir aşamaya gelmiştir. İmam Hüseyin Yezit'ten itibaren siyasal iktidarı elde etme kuralının bir aile/hanedan mensubiyetine bağlanmasına tepki olarak siyasal muhalefete başlamış ve bu mücadele kendisi ve en yakınlarının Kerbela'da şehadeti ile neticelenmişti. Hz. Hüseyin ve yakınlarını Kerbela'da katleden Emevilerin, hilafeti; 'kendi hanedanlarına Allah tarafından verilmiş bir hak' olarak görmeleri diğer insanların da buna itaat etmelerini istemeleriyle Şia'nın vesayet nazariyesi toplumsallaşmak için önemli bir meşrulaştırıcı argüman elde etmiştir. Emeviler iktidardaki fiili durumlarını meşrulaştırmak için hilafetin kendi hanedanlarına ilahi bir görevlendirme olarak verildiğini ve buna itaatsizliğin kaderin

[9] Hz. İmam Hasan (as), http://www.incivemercan.com/hz-imam-hasan-as/- (Er. Tr: 10.7.2019)
[10] Bu yaklaşım Şia'da 'takiyye' olarak nitelendirilir (Öz, 2010: 453-4).

hükmüne itiraz anlamına geleceğini savunmaya başladılar. Emevilerin bu yaklaşımı Sünnilikte batıl bir mezhep olarak değerlendirilen Cebriye mezhebinin ortaya çıkmasına neden oldu. Cebriyeye göre meydana gelen olaylarda insan iradesinin hükmü değil kaderin hükmü geçerlidir. Buna göre hilafet fiili durum(de facto) olarak Emevi hanedanının eline geçmişse bu aynı zamanda ilahi takdirin de bunu uygun gördüğünü belirtir. Demek kader hilafete en uygun hanedanın Emevi ailesi olduğunu takdir etmektedir (Yıldırım, 2011: 14-15). Emeviler kader inancını kendilerine yönelik muhalefeti pasifize etmek ve kendi iktidarlarını meşrulaştırmak için kullanmışlardır. Emevilerin 'Cebr/ilahi tayin' söylemi Şia'nın haklılığına toplumsal zeminde önemli bir gerekçe vermiş olmaktaydı. Çünkü eğer hilafete ilahi tayinle bir aile/hanedan belirlenmişse bu aile mutlaka; ayet ve hadislerde ümmetin kendilerine muhabbet beslemeleri teşvik edilen Ehl-i Beyt/peygamber ailesi olabilirdi.

Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra 'vasiyet' söylemi yeni bir boyut kazanmıştır. Çünkü meşru olarak görülen ilk iki imamın(Hz. Ali ve Hz. Hasan) şehadeti siyasal bir mücadele esnasında olmamıştı. Hz. Ali Muaviye'ye de muhalif olan Harici bir saldırgan tarafından; Hz. Hasan ise Emevilerin yönlendirmesiyle karısı tarafından zehirlenerek şehit edilmişti. Emevi iktidarına muhalefet etmek üzere ortaya çıkan Hz. Hüseyin ve Ehlibeyt ise doğrudan mücadelenin taraflarından birinin lideri olarak ortaya çıkmışken siyasi rakipleri tarafından ve orantısız güç kullanılarak şehit edilmişti. Kerbela hadisesinden sonra, Hz. Hüseyin'in intikamını almak için, liderleri Ehlibeyt çevresinden olan ve Şiiliği benimseyen birçok hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin temel söylemleri Hz. Hüseyin'in kendilerine vasiyet ettiği ve onun intikamını alarak siyasal iktidarı kendilerinin elde edeceği şeklinde olmuştur. Hz. Hüseyin'in oğlu İmam Seccad'ın bu konuda pasif bir tutum sergilediği görülmüş ve Şia daha çok İmam Hüseyin'in Hz. Fatma'dan olmayan kardeşi Muhammed b. Hanefiyye'nin etrafında toplanmıştır. Bu durum İmam Seccad'ın oğlu İmam Muhammed Bakır'a kadar devam etmiştir. Muhammed Bakır Hz. Hüseyin'in intikamını alma konusunda aktif bir siyasal duruş sergileyen topluluğa liderlik konusunda hem kardeşi İmam Zeyd'e karşı hem de Hz. Hüseyin'e veraset dava eden diğer ehlibeyte karşı dedesinin intikamını almak için kendisinin daha fazla hak sahibi olduğunu savunmaktaydı. İmam Bakır 'Kim de mazlum olarak öldürülürse, biz onun velisine bir yetki vermişizdir'[11] ve '… Allah'ın kitabında rahim sahipleri birbirine diğer kimselerden daha yakındır'[12] ayetlerini ve kendisine intikal eden peygamberin kılıcını ve babasından kendisine kalan kitapları delil olarak gösteriyordu. Muhammed Bakır'ın vefatından sonra İmam Cafer Şia'nın liderliğini üstlenmiştir. İmam Cafer Sadık'ın imamlığı kendisinde bulunan emsalsiz ilimden dolayı daha kolay olmuştur. İmam Cafer Muhammed Bakır'ın veraset davasına delil olarak ileri sürdüklerine ek olarak Cifir ilmini içeren kitaplara ve Fatıma mushafına sahip olmasını da delil olarak göstermiştir (Ahmet el Katip, 2016: 46, 53).

İmam Sadık'tan itibaren artık Şia'nın imamet/siyaset teorisinin genel hatlarını kazandığı görülmektedir. Buna göre Hz. Peygamber nasıl ki kendisinden sonraki

[11] İsra 17/33
[12] Ahzab 33/6

imamları Ali, onun oğlu Hasan, onun kardeşi Hüseyin, onun oğlu Ali(Zeynelabidin), onun oğlu Muhammed Bakır olarak vasiyet ettiyse, bundan sonra her imam olan kimse de, kendinden sonraki imamı ilahi yönlendirmeye uygun olarak tayin eder. Bu imamların Hz Hüseyin'in soyundan olma zorunluluğu vardır.[13] İmam olacak kimse 'babasının en büyük oğlu olmalıdır. Onda fazilet ve vasiyet olmalıdır.' Ehlibeytte silah 'İsrail oğullarındaki tabut gibidir. Silah nerede ise imamet orada' olacaktır (Ahmet el Katip, 2016: 96). İmam olan kimse 'Allah'a resulüne ve sizden olan ulu-l emre itaat etmeyi'[14] emreden ayet gereği ona mutlak itaat edilmesi gerektiğinden dolayı 'masum' olmalıdır (Bozan, 2019: 5) İmamı tanımanın diğer yolları bilinmiyorsa Ehlibeytten(İmam Hüseyin'in soyundan) mucize gösterenin kim olduğuna bakılır (Kaymal. 2017: 185). Bu süreç kıyamete kadar bu şekilde devam eder. Şia imametin kıyamete kadar bu şekilde devam edeceğine 'Bu ikisi(Kuran ve soyum), havz üzerinde benimle buluşuncaya kadar asla birbirinden ayrılmayacaklardır.' hadisini delil getirir (Dünya Ehlibeyt Kurultayı, 2007: 16).

İmamiyye Şia'sının imamın nasla ve ilahi yönlendirmeye dayalı vasiyetle İmam Hüseyin'in çocukları arasından seçileceği doktrini ilerleyen süreç içerisinde birçok problemle karşılaşmıştır. Bunlardan biri İmam Cafer Sadık hayattayken en büyük oğlu İsmail'in ölmesidir. İmamiyye Şiasına göre İsmail'in İmam Cafer'den sonra ilahi tayinle imam olması gerekiyordu. Şia bu problemi 'beda' denilen 'Allah'ın verdiği karardan vazgeçmesi' inanışı ile çözmeye çalışmıştır. Karşılaşılan diğer bir problem yedinci imam Musa Kazım'ın hapishanede ansızın vefat etmesidir. Bu durumda yeni imam belirlenmemişken meydana gelen vefat, Şia'nın bir kısmının İmam Musa'nın ölmediğine, onun mehdi olduğuna ve Hz. İsa gibi gaybete çekildiğine inanmasına neden olmuştur. İmamet bu yaklaşıma göre duraklama veya ara dönemine girmiştir. Bu düşünceyi kabul edenlere 'Vakıfiyye' denilmiştir (Öz, 2012: 487). Diğer bir problem sekizinci İmam Ali Rıza'nın Abbasi halifesi Memun'un veliahdı olmayı kabul etmesiydi (Doğan, 2014: 2). Eğer İmamet Hüseyin oğullarına has olarak ilahi nasla ve vasiyetle belirlenmişse İmam Ali Rıza'nın Abbasi Halifesi Memun'a gönüllü olarak biat etmemesi ve onun veliahdı olmayı kabul etmemesi gerekirdi. Şia siyasal bir teori olarak son şeklini alana kadar benzer birçok problemle karşılaşmış ve her problem fırkalaşmaya neden olmuştur.

Şia'nın siyasal bir nazariye olarak son şeklini alması On Birinci İmam Hasan el Askeri'nin hicri 260 yılında vefat etmesiyle olmuştur. Ağırlıklı görüşe göre tarihsel gerçeklik Hasan Askeri'nin yerine bir çocuk bırakmadan vefat ettiği şeklindedir (Ahmet el Katip, 2016: 141). Fakat İmamiyye Şia'sının yaygın olarak kabul ettiği görüşe göre İmam Hasan Askeri vefat ettiğinde beş yaşında Muhammed isminde bir çocuğu halef olarak bırakmıştır. Muhammed ahir zamanda gelecek olan mehdidir ve yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Hasan Askeri Abbasi hilafetinin ağır baskısından dolayı kendi çocuğunu gizlemiştir. Hicri 255 yılında doğan Muhammed b. Hasan babasının vefatından sonra kendi Şia'sı ile elçileri vasıtasıyla haberleşmiştir. Bu süreç Muhammed

[13] Ulu-l Erham-Hz. Hüseyin'in intikamını almaya onun soyunun daha layık olmasına delil gösterilen ayetlerden dolayı (İsra Suresi 33. ayet ve Ahzab suresi 6. Ayet)
[14] Nisa Suresi: 59. ayet

b. Hasan'ın hicri 329 yılında gaybete çekilmesiyle son bulmuştur. Buna göre Muhammed b. Hasan hicri 260'tan 329 yılına kadar gaybet-i suğrada idi. 329'dan günümüze kadar bin yıldan daha fazla bir zamandan beridir de gaybet-i kübradadır (Öz, 2003: 377). Muhammed b. Hasan el Mehdi'nin gaybete çekilmesiyle Şia'nın siyasal düşüncesi son şeklini almış, sonraki gelişmeler bu teo-politik tutum üzerine bina edilmiştir.

Muhammed b. Hasan'ın gaybete çekilmesiyle beraber Şia toplumunun siyasal eylemlerinin duraklama dönemine girdiği söylenebilir. Bu dönemde Şia mehdi olarak nitelendirilen gaip imam Muhammed b. Hasan'ın tekrar yeryüzüne dönmesini beklemeye koyulmuş ve bütün siyasal faaliyetler beklemeye alınmıştır. Bekleyiş döneminde Şia'nın hakim siyasal tutumu 'takiyye' olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde siyasal eylem için birileri ortaya çıkar da ona biat eden olursa onların biatı kafirlik, münafıklık, düzenbazlıktır. Yeryüzünde İmamın bulunmadığı gaybet döneminde, özellikle sonucun mahkemelik olmayı gerektireceği şekilde olabileceği durumlarda, emri bil maruf ve nehyi anil münker (iyiliği emretme kötülükten sakındırma) yapılamaz. Çünkü şeriatı doğru bir şekilde uygulama yetkisi sadece imamdadır. Ceza hukukunun uygulanması da imamın gaybeti döneminde askıya alınan konular arasındadır. Çünkü ceza hukukunu ilahi tayinle belirlenen imam veya onun tayin ettiği kişi dışında birilerinin uygulaması haramdır. Gaybet döneminde uygulaması dondurulan diğer bir emir cihaddır. Cihadın vacip olması masum imamın varlığına bağlıdır. Masum imam yokken yapılan cihatta mücahitler zalim sultanın yanında yer almış olacaklardır. Cihad istisnai olarak İslam yurdu topyekûn bir tehlike ve saldırıya uğrarsa sadece nefsi müdafaa düzeyinde kalmak şartıyla caiz olabilir. Uygulanması belirli ölçülerde sınırlandırılan diğer bir emir zekâttır. Zekâtı toplamakla yetkili olan masum imam ve onun naipleri yokken kişi kendisi zekatını ayırıp gerek gördüğü yerlere dağıtabilir. Gaybet döneminde uygulama değişikliğine uğrayan en ilginç emirlerden biri humustur. Humus savaş ganimetlerinden alınan ve farklı fıkıh ekollerine göre farklı değerlendirmelere konu olan bir alandır. Şia bu emri Kuran ayetlerindeki ifadelere de bağlı olarak Allah'a, Resulüne ve peygamberin yakınlarına verilmesi gereken, ganimetlerin ve diğer bazı gelir kalemlerinin beşte birlik payı olarak değerlendirmiştir. Bu emre göre Şia toplumu bazı alanlardaki gelirlerinin beşte birlik kısmını masum imama ve ehlibeytin yolda kalmışlarına, yoksullarına ve yetimlerine verirler. Humusun verilmesi gereken merci masum imamdır. Gaybet döneminde imam yeryüzünde olmadığı için humusun kime verileceği tartışma konusu olmuştur. Masum imam mehdi çıkana kadar gömülmesi, müçtehit düzeyinde alimlere imama teslim edilmek üzere bırakılması, imam çıkana kadar saklanması ve vasiyet edilmesi gibi fikirler humus ile ilgili ortaya atılan fikirlerden bazılarıdır. Şia alimlerinin büyük bir çoğunluğu humusun imama verilecek kısmının 'müçtehit alimlerine teslim edilmesi ve onlar vasıtasıyla masum imam çıkıncaya kadar elden ele aktarılması' görüşünü benimsemişlerdir. Fakat bu görüş sonradan humusun gaybet döneminde Şia'ya mübah olduğu yaklaşımına dönmüştür. Masum imamın gaip olduğu dönemde Şia alimleri tarafından askıya alınan diğer bir ibadet, yapılmasının imamın iznine bağlı olduğu ileri sürülen cuma namazıdır. Masum imam yokken Cuma namazının kılınması haram sayılmıştır (Ahmet el Katip,

2016: 346-392). Gaip imamı bekleme ve bütün siyasal tutumları masum imamın gelişine kadar erteleme düşüncesi zamanla Şia tarafından değiştirilmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk iki noktadan dolayı Şia fakihlerinin öne çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan birincisi Şia toplumunun, din ve fıkıh ile ilgili konularda müracaat edeceği tek nokta olarak fakihleri görmesiydi. Bu yolla fakihler Şia toplumu nazarında öne çıkmış oldular. Fakihleri öne çıkaran diğer konu ise humus denilen 'imam hakkı' olarak kabul edilen gelirlerin imama ulaştırılmak üzere kendilerine emanet edilmesiydi. Müçtehitler kendilerine verilen humusu meşru bir şekilde harcadıkça hiçbir merciye karşı sorumlu değillerdir. Humus toplama yetkisi ve fetva verme yetkisi Şia'nın müçtehitlerinin toplum nazarında gittikçe 'masum imamın yetkilerini kullanma hakkına sahip merciler' haline gelmelerine neden olmuştur. Müçtehitlerin Şia toplumu arasında böyle bir konuma çıkmaları velayet-i fakih teorisinin ana düşüncesini oluşturmuştur.

Şia'da içtihat kapısı 'masum imamın ilahi yönlendirmeye mazhar olduğu' inanışından dolayı kapalıdır. Masum imam ihtiyaç duyduğu veya kendisine gelen herhangi bir konuyu doğrudan ilahi yönlendirmeye müracaat ederek çözüme bağladığına göre bu konuda içtihat etmek nasıl mümkün olabilir? Gaip imam döneminde masum imama müracaat imkanı bulunmamaktaydı. Bu durumda sorunlara çözüm üretmek için müçtehit düzeyinde olan fukahanın içtihat etmesi gerekmekteydi. Bu yaklaşımı Şia'da ilk dile getirenin Hasan b. Akil el Umani(hicri dördüncü asrın ikinci yarısından itibaren) olmuştur (Hakyemez, 2012). İçtihat kapısının açılmasıyla birlikte Şia ulema ve toplumu arasında masum imama ihtiyacın sorgulanması düşüncesi de yer etmeye başlamıştır. İçtihat kapısının aralanmasından sonra Şia'da müçtehit düzeyindeki fakihlerin imam mehdi adına gerçek naiplik ve yargı görevi yapabilecekleri kabulüne dönüşmüştür. Ahmet el Katib'in Hamza b. Abdilaziz ed-Deylemi'nin (Selar) el Merasim adlı eserinden aktardığına göre İmamlar, 'öldürme ve yaralama da dahil olmak üzere, ceza hukukunun uygulamasını ve diğer hukuk davalarına bakılmasını fakihlere havale ettiklerini ve Şia'nın fakih düzeyinde bulunmayan bütün mensuplarına fakihlere yardımcı olmalarını' emretmişlerdir (2016: 433). Fakihlerin Şia'ca meşru kabul edilen masum imamın devleti yokken ceza hukukunu uygulamakla yetkilendirilmesi, zamanla fakihlerin 'de facto' olarak imam yetkisi kullanmalarına neden olmuş ve zamanla velayet-i fakih nazariyesinin teorik alt yapısını oluşturmuştur. Gaybet döneminde zekat ve humusun toplanmasıyla fakihlerin yetkilendirilmesi de velayet-i fakih yaklaşımını güçlendirmiştir. Son dönem Şia alimleri bu yaklaşımı daha da geliştirmiş ve zamanla fakihler 'gaip imam mehdinin genel naipleri' konumuna çıkarılmışlardır. Hicri beşinci asırdan itibaren Cuma namazını imamın gaipliğine istinaden terk eden Şia'nın, hicri onuncu asırda kurulan Safevi devletinin kurulmasından sonra bu tutumunu bir miktar esnettiği görülür.

Şii Safevi Devletinin kurucu ideolojisi iki temel noktaya dayanmaktaydı. Bunlardan birincisi İran'ın 7000 yıllık siyasal tarihidir. Şah İsmail'in çevresi, kendilerini İran'ın efendileri olarak gördükleri için İran'ın siyasal liderliğinin veraset yoluyla kendilerine geçtiğini iddia etmişlerdir. Kurucu ideolojinin diğer temeli Safevilerin kendilerini ehlibeytten kabul etmeleridir. İran 636 yılında Müslümanlar tarafından fethedildiğinde Sasani Hükümdarı III. Yezdicerd iktidardaydı (Yücesoy,

2001: 137). Savaştan sonra diğer esirlerle birlikte mağlup kral Yezdicerd'in kızı Şehrbanu da Medine'ye getirilmiştir. Hz. Hüseyin Şehrbanu ile evlenmiş ve ondan Zeynelabidin doğmuştur (Kılavuz, 2013: 365). Safeviler Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin'in soyundan olduklarından hareketle Sasani saltanatının Şehrbanu üzerinden tekrar kendilerine geçtiğini iddia etmişlerdir. Bu yolla iki veraset açısından (Ehlibeytin yönetimdeki hakkı ve İran hükümdarlarının hakkı) iktidarlarını meşrulaştırmışlardır. Bunlara ek olarak Şah İsmail beklenen mehdi ile görüştüğünü ve ondan Şia'nın siyasal hakimiyetini sağlamak için izni aldığını iddia etmiştir (Ahmet el Katip, 2016: 474). Safevi devletinin kurulmasıyla Şia'nın siyasal yaklaşımı bir miktar değişime uğramıştır. Gaybet döneminde yasaklanan siyasal faaliyet gaip imam mehdinin yönlendirmesiyle ortaya çıkan önderler vasıtasıyla ve yine gaip imam adına olmak üzere meşru olabilirdi. Fakat bu durumda siyasal önder ile gaip imam mehdinin bazı konularda naibliğini yapan fakih arasındaki ilişkinin nasıl olacağı problemi çıkmaktaydı. Bu yaklaşımın belirli bir teorik zemine oturması Safevilerin ikinci şahı Tahmasp zamanında olmuştur.

Safevi Şahı Tahmasp, Safevi devletinin (kur. 1501) Şia toplumu nazarında meşrulaşmak amacıyla kendisinden faydalandığı alimlerinden olan Şeyh Keraki (1464-1534) adına yöneticilik yapmak için kendisinden izin almıştır. Şeyh Keraki velayet-i fakih yaklaşımını benimsediği için gaip imam mehdinin naibi olarak Safevi yöneticilerine 'kendisi adına yönetim yetkisini kullanmak üzere izin vermiştir (Kallek, 2002: 281). Böylece velayet-i fakih teorisinin ilk uygulandığı devlet Safevi devleti olmuştur. Hicri on ikinci asırda Safevi devletinin yıkılmasıyla fakihlerin gaip imam mehdinin genel naipleri oldukları düşüncesi (velayet-i fakih teorisi) bir miktar zayıflamış olsa da yürürlükte kalmaya devam etmiştir (Ahmet el Katip, 2016: 505).

Fakihlerin beklenen mehdinin genel vekilleri olduğu yaklaşımında son aşama, fakihlerin hükümdarlara 'kendileri adına yönetim işini üstlenmeleri için mazbata vermesi' aşamasından, 'doğrudan kendilerinin yönetim işini üstlenmelerini düşünmeye başlamaları' aşamasına gelmek olmuştur. Şia alimleri toplum arasında hukukun uygulanması için Allah'ın şefkati gereğince bir görevlinin tayin edilmesi gerektiğinden hareketle bu görevlilerin de hukuku en iyi bilen fakihler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu konuda öne çıkan isim 1829 yılında vefat eden Molla Ahmed Naraki olmuştur (Öz, 2006: 558). Bu bağlamda 'Alimler peygamberlerin varisleridir' hadisine siyasal bir anlam verilmiştir. Şia'nın geldiği bu son noktada hem akıl yürütme hem de zaruret ilkesi öne çıkmış, alimlerin peygamberlerin varisleri olduklarını belirten hadis ise konunun nakille gelen delilini oluşturmuştur. Bu şekilde 'fukaha,' Şia'nın siyasal önderliğini yürütmesi meşru olan 'tek yetkili' konumuna çıkmıştır. Şia'nın geldiği bu yeni aşamaya göre 'gaip imam mehdinin dönüşüne kadar yönetim işini üstlenecek olanların' Alevi soydan olma, nassla belirlenmiş olma ve masum olma zorunluluğundan vazgeçilmiştir. Fakihlerin gaip imam adına hareket etmelerinin değil, devletin varlığının zorunluluğu üzerinden akıl yürütülmüştür.

Şia'nın nüfus yoğunluğunun en çok bulunduğu ülke olan İran'da 1905 yılında meşrutiyet ilan edildiğinde fakihlerin gaip imam mehdi adına mı siyasal olarak yetkili

oldukları yoksa gaip imamın vekaletine hiç değinilmeden devletin varlığının zorunluluğu yaklaşımından mı hareket edilmesi gerektiği konusu Şia alimleri arasında tartışılmaya devam etmekteydi. İran'da meşrutiyet sonrası kurulan siyasal düzen I. Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Rusya'nın İran'ın büyük bir kısmını işgal etmesinden faydalanan Şah Rıza Pehlevi savaş şartlarından faydalanarak Kaçar hanedanının son temsilcisi olan Ahmet Şah'ı iktidardan düşürmüştür (1925) (Kavak, 2015: 80). Şah yönetiminin ulemaya karşı sert bir tutum izlemesi İran'ın mevcut yönetiminin temelini meydana getiren velayet-i fakih teorisinin güçlenmesine neden olmuştur. Özellikle 1979'da meydana gelen İran İslam inkılabının lideri olan İmam Humeyni, Şia'nın gelenekselleşmiş teorisi olan 'fakihlerin kendi adlarına ülkeyi yönetmeleri için hükümdarlara mazbata vermeleri ve onları kendi adlarına yetkili kılmaları' yaklaşımını 'fukahanın yönetimi doğrudan üstlenmesi ve İmametin bütün görevlerini yerine getirmesi' teorisine dönüştürmüştür. Böylece Velayet-i Fakih düşüncesine son şekli verilmiş olmaktadır. 'Fukahanın ülkeyi yönetmekte mutlak yetkili oldukları ve halkın ilk imamlara (12 imam) olduğu gibi fukahaya da uymalarının farz olduğu' düşüncesinden hareketle 1979 yılında İran'da meydana gelen devrim sonucu şahlık rejimi yerini yeni İslami rejime bıraktı. Yeni rejimin teolojik temellerini ortaya koyan İmam Humeyni Şia'nın; 'İslami hükümleri uygulamayı beklenen mehdinin varlığına bağlaması' fikrini eleştirmiştir. Böyle bir yaklaşımın İslami hükümlerin sadece iki asır uygulandığı, daha sonra ortadan kalktığı (nesh olduğunu) anlamına geleceğini ileri sürmüştür. İslami hükümlerin kıyamete kadar uygulanmaya devam etmesi gerektiğini, dolayısıyla bunun da devlet nizamının olmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Devlet nizamının olmasının zorunlu olması devlet yönetmenin kimin hakkı olduğu sorusunu gündeme getirecektir. İmam Humeyni bu soruya akli ve şer'i deliller çerçevesinde devlet yönetmenin, 'İslam hukukunu uygulamayı en iyi onların bildiği ve imam mehdinin naipleri oldukları' tezinden hareketle, fukahanın hakkı olduğunu ileri sürmüştür (Okyar, 2014: 132). Humeyni'nin kurucusu olduğu ve Şia'nın siyasal yaklaşımlarından ortaya çıkan İran siyasal düzeninde en üst yetkiye sahip birim olarak Velayet-i Fakih Kurumu yer almıştır. 1979'da yapılan İran anayasasına göre Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilecek ve seçilen cumhurbaşkanının görevine başlayabilmesi için Velayet-i fakihten onay alması gerekecektir. Halkın seçtiği şura meclisi ise 12 kişiden oluşan ve genelini velayet-i fakihin seçtiği Uzmanlar Meclisi tarafından denetlenmektedir. Sistemin uygulamaya konulmasıyla beraber Velayet-i Fakihin yetkilerinin daha da sınırsızlaştığı görülmüş ve 'mutlak velayet' anlayışı işlemeye başlamıştır. Süreç içerisinde meydana gelen tıkanıklıklar velayet-i fakihin müdahalesiyle aşılmış; bu durum aynı zamanda velayet-i fakihin yetkilerinin mutlaklaşmasına da neden olmuştur. Velayet-i Fakih yaklaşımı Şia'nın siyasal teorisinin geldiği son nokta olarak durmaktadır.

4. EHLİSÜNNET VE ŞİA TEO-POLİTİĞİNİN DEMOKRATİK ELVERİŞLİLİK AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Ehlisünnet ve Şia arasındaki temel karakteristik ayrım Hz. Muhammed'in(asm) vefatından sonra Hilafet-i Kübra/İmamet denilen Müslüman toplumunun en üst düzeyde yöneticiliğinin belirlenme kuralı ile ilgilidir. Ehlisünnet tarihsel olarak cereyan eden

hilafet sıralamasını metot olarak aynen benimsemiş ve bu metodu İslam toplumunun devlet başkanını belirleme kuralı olarak görmüştür. Buna göre Peygamberden sonra Müslüman toplumu devlet başkanı olarak sırayla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi seçmiştir. Kuran ölçülerine uygun hareket etme duyarlılığının en üst düzeyde olduğu sahabe zamanında meydana gelen bu vakıa aynı zamanda dinin devlet başkanını belirlemede öngördüğü kuralların uygulanmasıdır. Temel yaklaşım devlet başkanının toplumsal rızaya(biat) göre belirlenmesidir. Kuran'da yer alan 'Onların kendi aralarındaki emr(iş)leri şura iledir'[15] ve 'Emr konusunda onlarla istişare et'[16] şeklinde Türkçeye çevrilen ayetler bu konuda en temel referans olarak görülmektedirler. Ehlisünnete göre 'devlet başkanı belirleme' Müslüman toplumunun kendi aralarında meşveret ederek belirleyecekleri bir 'emr'dir ve bu, 'meşveret ve şura' ile olmalıdır. Dolayısıyla ehlisünnette saltanatın teolojik bir karşılığı yoktur.

İslam açısından ilk olarak sahabeler arasında uygulama alanı bulan bu prensip Hz. Hasan'ın Muaviye ile yaptığı anlaşmadan sonra veraset yoluyla el değiştiren saltanata dönüşmüştür. Müslüman toplumu ve ehlisünnet bu yeni durumu 'zaruret' kuralı çerçevesinde değerlendirmiştir.[17] Bilindiği gibi İslamiyet ilk dört halife döneminde dünyanın büyük bir kısmına yayılmış durumdaydı. Buna bağlı olarak birçok farklı dinlerden topluluklar İslam dairesine girmiş ve buna bağlı olarak birçok farklı cereyanlar ve ihtilaflar meydana gelmeye başlamıştı (Köprülü, 2005: 212). Bunun sonuçlarından biri de İslam hakimiyeti altındaki coğrafyada yaşayan nüfusun sosyo ekonomik yaşantılarına bağlı olarak şekillenen siyasal duruşlarının da farklı olmasıydı. İslam'ı henüz kabul eden toplumların pür İslami bir hayata alışmaları ve eski geleneklerinden bütünüyle soyutlanmaları beklenemezdi. Kuran'a rağmen saltanat yönetiminin Müslüman toplumu arasında uygulama alanı bulması, Müslüman hakimiyeti altındaki coğrafyada yaşayan nüfusun sosyo ekonomik seviyesi ile ilgiliydi. Ehlisünnet biata dayalı hilafet yönetiminin böyle bir toplumsal zeminde uygulanamayacağı noktasına gelerek veraset yoluyla el değiştiren saltanat yönetimine rıza göstermişti. İmam Gazali sultan ve valilerin yönetimine batıl denilirse amme hukukunun bütünüyle fesada uğrayacağını ve toplumsal kaos meydana geleceğini ileri sürerek sultanların 'iktidara gelme yöntemlerini' göz ardı etmiş ve sultanların saltanatta hukuka uygun hareket etmeleri için uğraşmıştır (Lambton, 2014: 212). Mukaddime yazarı İbn-i Haldun da Muaviye'nin kendi yerine Yezit'i veliaht tayin etmesini 'Emevilerin bundan başkasına razı olmayacakları' gerekçesiyle açıklayarak saltanat yönetiminin Müslüman toplumu arasında uygulanabilmesinde sosyal yapının etkisine vurgu yapmıştır (İbn-i Haldun, 2013: 810). İslam tarihinin büyük bir çoğunluğunda siyasal iktidarı elde tutanlar veraset yoluyla iktidara gelmişlerdir. Doktriner anlamda İslam'ı temsil eden ulema, bu yönetimleri 'İslam'ın siyasal iktidarı elde etmede öngördüğü kurallar' çerçevesinde değerlendirmemişlerdir. Ulema bunun pratikte mümkün olmadığı yaklaşımıyla hareket etmiştir. İktidarı elde etmede İslam'ın

[15] Kuran: 3/159
[16] Kuran: 42/38
[17] http://www.eakademi.org...%DDRLENMES%DD&kimlik=1222249038&url=makaleler/okasi kci-4.htm -(Er Tr: 04.9.2019)

öngördüğü ilkelere uygun hareket etmenin, iktidarı güçle elde etme yaklaşımının hakim olduğu feodal nitelikli bir toplumda meydana getireceği çatışmanın, İslam'ın şeriat kurallarının uygulanmasını imkansızlaştıracağı endişesi ile hareket edilmiştir. Ulemanın iktidar kavgasının toplumsal kaosu ortaya çıkaracağı endişesi, iktidarın demokratik meşruiyete uygun olarak el değiştirme arayışına engel olmuştur. Bundan dolayı ulema, iktidarı elde ederek kontrolü ele geçirenlerin iktidar sonrası eylemleri ile ilgilenmiş ve iktidarın meşruluğuna sorgulamamışlardır. Fakat tekrar belirtilmelidir ki ulemanın bu çabası teorik İslam ile değil bütün çevresel faktörleriyle beraber pratik İslam ile ilgilidir.

Şia'nın siyasal teorisine bakıldığında Ehlisünnetten bütünüyle farklı olarak 'ilahi tayin' anlayışının benimsendiği görülmektedir. Bu anlayışa göre Hz. Peygamber hicretten sonra Medine'de bir İslam devleti kurdu. Kurduğu devlete ilahi tayinle kendisi başkanlık etmekteydi. Dolayısıyla İslam devletinin başında bulunan kimsenin peygamber gibi masum olması gerekir. Yoksa İslam devletinin icra gücünü meydana getiren imamet-i kübranın zulüm yapmasının yolu açılmış olur. Masum devlet başkanının belirlenmesi peygambere gelen vahiy aracılığıyla olmalıdır. Kuran'da ve hadislerde belirtildiği gibi bu özelliklere sahip olanlar peygamberin ehli beytidir (De ki: Sizden, tebliğime karşılık bir ücret istemiyorum, istediğim, ancak yakınlarıma sevgidir. Şura 42/23).[18] Peygamberin ehlibeytinin Hz. Ali ile peygamberin kızı olan Hz. Fatıma'dan devam ettiği bilindiğine göre peygamberden sonra imamet-i kübra vazifesini yüklenecek tek isim İmam-ı Ali'dir. Hz. Peygamber kendisinden sonra yerine geçmesi için doğrudan Hz. Ali'yi tayin etmiştir. Bundan sonra Hz. Fatıma'nın soyundan olmak üzere hilafete gelen kişi kendisinden sonra ilahi yönlendirmeye bağlı olarak kimin imamet-i kübra makamına geleceğini belirler. Kıyamete kadar süreç bu şekilde işler. Şia'nın teorik olarak devlet başkanlığının belirlenmesinde benimsediği doktriner yaklaşım bu şekilde özetlenebilir. Bu yaklaşımı destekleyici bir çok argüman da nakledilmektedir. Şia'nın kendi içinde yer alan guruplardan imametin Hz. Ali'nin soyundan olmasını yeterli görenlerle beraber Hz. Hüseyin'in soyundan olmasını zorunlu görenler de bulunmaktadır. Şia'nın içinde yer alan guruplardan olan Zeydiler İmamet konusunda Sünni anlayışa daha yakın bir eğilime sahiptir. Zeydilere göre peygamberden sonra ümmetin Hz. Ali yerine Hz. Ebubekir'i imamete getirmiş olması isabetsiz olsa da meşrudur. Zeydiler ümmetin, tabi olacağı imamı Fatıma soyluların içinden belirlemesi gerektiğini savunurlar. Fakat ana akım Şia gurubu olan İmamiyye bu anlayışı kabul etmez ve imamın Hz. Hüseyin soyu içinden olmak üzere bir önceki imam tarafından ilahi yönlendirmenin etkisiyle belirlenmesi gerektiğini savunur. Bu olmamışsa Hz. Hüseyin soyundan olan ve imamete liyakatini mucize gibi harikulade bir işaretle gösteren kişi imamet makamına gelir. Bu ikinci yöntem de yine ilahi tayin olarak değerlendirilebilir.

Aktüel Şia'nın doktriner olarak benimsediği imametin ilahi tayinle Hz. Hüseyin soyu arasından belirlenmesi gerektiği yaklaşımının tarihsel olarak ilk ehlibeyt çevrelerince, sözgelimi İmam Ali tarafından, benimsenmediği; bu yaklaşımın hicri

[18] http://kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=42&ayet=23, Abdulbaki Gölpınarlı Meali (Er Tr: 11.09.2019)

dördüncü asırdan itibaren Şia kelamcıları tarafından şekillendirildiği şeklinde değerlendirmeler bulunmaktadır. Şia'nın 'ilahi tayinle veraset' teorisinin İslam toplumunun Emevi iktidarı döneminde verasetle intikal eden saltanat yönetimlerine geçmesinden itibaren, iktidarın Emevilere verilen ilahi bir hak olduğu söylemine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış olması da muhtemeldir. 'Eğer iktidar ilahi bir hak olarak bir aileye verilecekse bu aile Ehlibeyt olmalıdır' söylemi zamanla İslam toplumunu idare etmekle ehlibeytin yetkili olduğu şeklindeki bir yaklaşıma dönüşmüş ve kalıcı bir doktrin halini almış olmalıdır. Şia'nın 'ilahi tayinle veraset' teorisini meydana getiren diğer bir etken Emevilerin siyasal iktidarı 'kendi hanedanlarına verilmiş ilahi bir hak' olduğu söylemine karşı muhalif kesimlerin bu söylemle mücadele edebilmek için İslam toplumunun içinde daha saygın bir hanedana dayanma ihtiyacı olmalıdır. Bundan dolayı Şia'nın ilahi imamet nazariyesinin İslam tarihinin pratiğinden ortaya çıkmış bir söylem olması ihtimali güçlenmektedir.

Sünni anlayışın saltanat yönetimine zaruret gerekçesi ile cevaz vermesi ile Şia'nın, belki de şartların zorlamasıyla, ilahi imamet nazariyesini benimsemesi arasındaki temel fark saltanatın Sünni teolojide doktriner bir nitelik kazanmamasına karşılık ilahi imamet nazariyesinin Şia'da doktriner bir nitelik kazanmasıdır. Nitekim imamet konusu Şia'da imanın beş esasından biri olarak kabul edilmektedir.[19]

Sünni ve Şii teolojinin demokratik elverişliliğine bakıldığında iki noktadan değerlendirme yapılabilir. Bunlardan birincisi iki büyük İslam mezhebi olan Sünniliğe ve Şiiliğe göre üretilen bir teo-politiğin demokratikliğinin ele alınmasıdır. Her iki mezhebin siyasal teori olarak öngördüklerinden hareketle yapılan bir karşılaştırmada Sünniliğin demokratikliğe, Şiilikten daha elverişli olduğu görülür. Değerlendirme yapılacak diğer bir nokta, İslam'a mensup her iki gurubun çevresel bir etken olarak demokrasinin gelişimine vereceği tepkinin karşılaştırılmasıdır. İslam toplumlarında demokrasinin bir sosyal ihtiyaç olarak ortaya çıkmasına Sünni ve Şii söylemin vereceği tepkiler, her iki mezhebin demokratik elverişliliğine dair veriler sağlayabilir. Siyasal iktidarın demokratikliği ve demokratik denetimi gündeme geldiğinde her iki din anlayışının ortodoksi/kitabi/doktriner söylemini dile getirecek olan ulemanın/fukehanın referans göstereceği dini metinlerden, söz konusu anlayışların demokratik uygulamalara ne derece açık olduğu değerlendirilebilir. Buna göre Sünni İslam'ın en önemli siyasal temsilcisi olan Osmanlı Devletinde 1876 yılında I. Meşrutiyet ilan edilmeden önce yeni padişah II. Abdülhamit ulemayı bir araya getirerek Meşrutiyetin İslamiliğini tartışmaya açmıştır. Yapılan tartışmalardan meşrutiyetin İslamiliği kabul edilmiş ve meşrutiyet ilan edilmiştir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 270-71). İran'da da Kaçar Hanedanına karşı Şia alimleri önderliğinde verilen meşrutiyet mücadelesi başarıya ulaşmıştır. Fakat meşrutiyet sonrası açılacak meclis ile ulema arasındaki ilişki üzerinden yaşanan tartışmalar çözüme bağlanamamıştır (Ahmet el Katip, 2016: 522-525). Tartışmalar daha sonra iktidarı elde eden şah rejiminde de devam etmiş ve gelinen son nokta, velayet-i fakih nazariyesinin İmam Humeyni tarafından sistematik bir siyasal teori olarak uygulamaya konulması olmuştur. Teoriye göre en yetkili siyasal erk olan velayet-i

[19] http://tr.wikishia.net/view/Usul-i_Din, (Er. Tr: 14.9.2019).

fakihin, siyasal meşruluğunu halktan alan meclis ve Cumhurbaşkanından daha üst bir yetkiye sahip olması İran demokrasisini muallel bir konuma getirmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Sünni ve Şii teo-politiği demokratik elverişlilik açısından ele alınmış ve karşılaştırmalar yapılmıştır. İslam toplumu tarihsel dini orijin olarak demokratik cumhuriyet denilebilecek bir pratikle gün yüzüne çıkmıştır. Fakat bu durum heterojen demografik unsurlar ve coğrafi etkilerden dolayı kısa ömürlü olmuştur. İslam'ın ilk yıllarında meydana gelen siyasal uygulamalar üzerinden yaşanan bir tartışmada İslam toplumu Sünni ve Şii iki guruba bölünmüştür. Sünnilik İslam'ın ilk yıllarında uygulanan siyasal sistemi aynen benimsemekle karakterize olmuştur. Sünniliği karakterize edici temel yaklaşım siyasal erkin meşruluğunu toplumsal rızaya dayandırma zorunluluğudur. Bu yaklaşıma muhalif olarak ortaya çıkan Şiilik ise İslam'ın ilk siyasal tecrübesini reddeden ve onun yerine alternatif bir yaklaşımla ortaya çıkan bir tutum öne sürmüştür. Şiiliğin karakteristik niteliğine göre siyasal erk meşruluğunu, 'peygamber ailesine kan bağı ile bağlı olanların arasından olmak üzere' ilahi belirleme ile tespit edilmiş olmasından almaktadır. Genel bir değerlendirme için denilebilir ki; Sünnilikte siyasal erkin meşruluk kaynağı 'Müslüman toplumu' iken Şiilikte 'ilahi tayin'dir.

Sünniliğin meşruluk kaynağı olarak toplumu görmesi İslam'ın gelişinden on dört asır sonra dünya üzerinde meydana gelen demokratik hareketlenmelere doktriner bir muhalefetin ortaya çıkmasını asgari düzeyde tutmuştur. Avrupa'da kilisenin demokrasinin gelişmesine karşıt tutumuna karşılık İslam toplumlarında böyle bir çatışma yaşanmamıştır. Sünnilik açısından bir öngörü olarak söylenebilir ki Sünni toplum demokrasiyi kendi din duyarlılığından vazgeçmeden sürdürebilir. Şiilik açısından ise kolayca çözümlenemez problemler bulunmaktadır. Şiilik demokratik siyaset problematiği olarak birkaç problemle karşı karşıyadır. İlahi tayin nazariyesi ve sonra ona bağlı olarak ortaya atılan velayet-i fakih nazariyesi demokratik eğilime uymamaktadır. Şia'nın güncel siyasal teorisi olan velayet-i fakih nazariyesi için birkaç ihtimalden bahsedilebilir. Bunlardan bir tanesi velayet-i fakih yaklaşımının bütünüyle terk edilmesidir. Bunun olması, velayet-i fakih nazariyesi dinsel verilere dayandığı için, Şia'nın din reformuna gitmesi gerekebilir. Reform sonucu Şiilik ilahi imamet teorisinden vazgeçerek siyasal meşruluğun kaynağı olarak ümmetin kabul edildiği bir yeni anlayışı benimseyebilir. Nitekim İran'da bu tür tartışmalar yaşanmaktadır. Diğer bir öngörü olarak Batıda kilise ile siyasal erk arasında yaşanan çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkan laiklik benzeri bir çözüm bulunabilir. Buna göre fakihin hareket alanı ile halktan meşruluk alan siyasal erkin alanı birbirinden ayrılır. Siyasal alan bütünüyle sekülerleşebilir. Fakihlerin Demokratik basıya direnememesi bu sonucu ortaya çıkarabilir. Fakihlerin demokratik sahayı bütünüyle ortadan kaldırarak mutlak yetkilere sahip olması ise demokratik uygulamaların yaygınlık kazandığı günümüz koşullarında pek mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

Ahmedova, Z., *Hz. Hüseyin'in Hayatı, Hilâfet Mücadelesi ve Din Anlayışı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Cilt: 1, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1966.

Ahmed el Katib, *Şia'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*(2. Baskı), Otto Yayınları, Ankara, 2016.

Akgündüz, A. ve Öztürk, S., *Bilinmeyen Osmanlı*, 1. baskı, OSAV, İstanbul, 1999.

Aydınlı, A., "Ebu Zer el Gıfari", 10. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994.

Azimli, M., "Sad b. Ubade", 35. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008.

Bozan, M., "Şii Teo-Politik Söylemin Zemini Olarak İmamet (Teori-Pratik)", *Turkish Journal of Shiite Studies*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1-24, 2019.

Boyacıoğlu, R., Hz. Muhammed'in Hastalığı Sırasında Hz. Ömer'in Tavrı ve Halife Seçimi, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 6, S: 1, Yıl (85 – 92), 2002.

Dalkılıç, M., "Osman Bin Affân'ın Halife Seçilmesi ve Seçim Şûrasının Tarafsızlığı", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 9-22, 2014.

Doğan, N., Erken Abbâsi Hilafetinde Bir Veliahtlık Krizi: Şiî İmam Ali er-Rızâ'nın Veliaht Tayin Edilişi ve Bağdat Muhalefeti, Belleten, LXXVIII, 855-878, 2014.

İmam Muhammed Bakır, *Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı* (Çev: Vahdettin İnce), 1. Baskı, Kevser Yayınları, İstanbul, 2007.

Fayda, M., "Ebubekir", 10. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994.

Fayda, M., "Ömer", 34. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007.

Fığlalı, E. R., "Ali", 2. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989.

Fığlalı, E. R., "Gadir-i Hum", 13. Cilt, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996.

Hizmetli, S., Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları : Sonuçları ve Etkileri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 39, S: 1, (27-54), 1999

İbn-i Haldun, *Mukaddime I ve II. Cilt* (Haz: Arslan Tekin), İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

İmam Humeyni, *Velayet-i Fakih/İslam Devleti*, 1. Baskı, İmam Humeyni'nin -ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, İran-Tahran, 1977.

Kallek, C., "Kereki", 25. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2002.

Kavak, A., "Kaçar Hanedanı Döneminde (1795-1925) İran'da İrşad Faaliyeti Yürüten Nakşbendî-Hâlidî Şeyhleri", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: VI, Sayı: 12, (77-102), 2015.

Kaymal, C., "Şia'da İmamet Meselesi ve Egemenlik", Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 172-195, 2017.

Kılavuz, A. S., "Zeynelabidin", 44. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013.

Köprülü, M. F., *Türk Tarih-i Dinisi*(Haz: Metin Ergun), 1. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Küçükaşçı, M. S., "Sakifetü Beni Saide", 36. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009.

Lambton, A. K. S. (), "Gazzâlî'nin Nasîhatü'l-Mülûk'unda Saltanat Teorisi" (Çev. Seyfi Say), Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, , (209- 220), 2014.

Parlak, N. (), "Sakife'deki Halife Adayları", *İstem Dergisi*, Yıl:10, Sayı:19, (121-136), 2012.

Okyar, O. (), *İran ve Demokrasi*, 1. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

Öz, M. ve İlhan, A., "İmamet", 22. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000.

Öz, M., "Mehdi el Muntazar", 28. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2003.

Öz, M. "Neraki", 32. Cilt, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2006.

Öz, M., "Takiyye", 39. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2010.

Öz, M., "Vakıfe", 42. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012.

Öz, Ş., "Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkîdi –İbn Sa'd Özelinde-", Hikmet Yurdu Dergisi, Yıl: 2, S: 3 (275 – 286), 2009.

Yıldırım, R., "Sünni Siyaset Düşüncesinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Etkinliği", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24, 5-24, 2011.

Yücesoy, H., "Kadisiye", 24. Cilt, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001.

İnternet Kaynakları

Hz. İmam Hasan (as), http://www.incivemercan.com/hz-imam-hasan-as/- (Er. Tr: 10.7.2019).

https://siapedya.wordpress.com/2012/03/30/sii-imamiyye-fikhinin-tesekkul-sureci-ve-imamet/ (Er. Tr: 11.7.2019).

http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=%DDSLAM%20HUKUKUNDA%20DEVLET%20BA%DEKANININ%20BEL%DDRLENMES%DD&kimlik=1222249038&url=makaleler/okasikci-4.htm -(Er Tr: 4.9.2019).

https://www.osmanice.com/osmanlica-6840-nedir-ne-demek.html, (Er Tr: 10.9.2019).

http://kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=42&ayet=23, Abdulbaki Gölpınarlı Meali (Er Tr: 11.09.2019).

Hakyemez, Cemil, Şii İmamiyye Fıkhının Teşekkül Süreci ve İmamet https://siapedya.wordpress.com/2012/03/30/sii-imamiyye-fikhinin-tesekkul-sureci-ve-imamet/ (Er. Tr: 11.7.2019)

MÜŞTEREK ORTA ASYA TÜRKÇE ESERLERİNİN MODERN KIRGIZ HİKAYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE BİR BAKIŞ

Prof. Dr. İsmail ULUTAŞ[1], Yeşim ATAR[2]

ÖZET

Kırgız yazılı edebiyatının ilk temelleri, Orta Asya Türk edebiyatı içinde atılmıştır. Bu dönemde Orta Asya'da hayatını sürdüren Türk boylarının birbirinden farklı ve bağımsız edebiyatlarından söz edilmesi doğru değildir. Yazılı Kırgız edebiyatı Sovyet Dönemi'nde başlar. Bu dönemde sanat insanları, komünist idarenin belirlediği kurallar çerçevesinde eserlerini kaleme almışlardır. Bu dönemde yazılan eserlerin genelinin teması, komünist partinin politikalarıyla uyuşmak zorundadır.

Sovyet idaresinin Kırgız yazarları üzerindeki baskısı 1991 yılında Kırgızistan'ın bağımsızlığına kadar devam etmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuştuktan sonra yazarlar, eserlerini belli bir ideolojiye bağlı kalmadan meydana getirme imkanı bulmuşlardır. Bu dönemde kaleme alınan edebî eserler uzun yılların birikimidir. Yazarlar, bu yılların tecrübesi sayesinde sanat bilgilerini ve üsluplarını geliştirmişlerdir. Bu dönemde Sardalbek Botaliev tarafından kaleme alınan Süyüü Saparı hikâyesi üslup ve tema bakımından bu dönemin özelliklerini taşımaktadır.

Modern Kırgız yazarı olan Botaliev'in Süyüü Saparı eserinde geçen bahar tasvirinin, Eski Türkçenin Karahanlı ve Uygur dönemlerinden kalan önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig'in Yaruk Yaz Faslı bölümünden, bunun yanında Uygur döneminin hikâyesi olan Kalyanamkara ve Papamkara'dan ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen örnek bir manzumeden de esinlendiği görülmektedir.

Yapılan bu çalışmada, Sardalbek Botaliev'in yukarıda adı geçen Eski Türkçe eserlerden ne ölçüde ve nasıl ilham aldığının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern Kırgız hikâyesi Süyüü Saparı, Kutadgu Bilig, Yaruk Yaz Faslı, Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesi, Dîvânu Lugâti't-Türk'te şiir manzumesi.

GİRİŞ

Karşılaştırmalı edebiyat, birbirinden farklı hususiyetleri olan dil ve kültürlerin edebi metinleri arasındaki ortak, benzer ve farklı yönlerini inceleyen edebiyat dalıdır. Bu edebiyat

[1] Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili, ORCID ID 0000-0002-9440-6882
[2] Siirt Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili ORCID ID 0000-0002-8893-8786
Telefeon:05340556792

dalı, 19.yüzyılda akademik bir disiplin olarak karşımıza çıkmış olsa da karşılaştırma teriminin çıkış noktası Plato ve Aristo'nun Klasik çağına kadar inmektedir **(**Şahin,2006:107-113).

Bu bilgilerin ışığında Modern Kırgız hikayesi yazarı Sardalbek Botaliev tarafından kaleme alınan Süyüü Saparı hikayesinde geçen bahar konusunun Eski Türkçe döneminde yazılmış olan eserlerde geçtiği gözlemlenmektedir. Bu çalışmanın amacı eserlerdeki metinlerin üslup, konu bakımından farklıklarının ve benzerliklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu karşılaştırmayı yapmadan önce adı geçen eserlerin dönemleri hakkında kısa bir bilgi verilmesi konuyu aydınlatması bakımından yararlı olacaktır.

Eker(100: 2017) Uygurlardan sonra gelen Karahanlılar, Eski Türkçenin sonu ile Orta Türkçenin başında Türklerin İslam dinini kitleler hâlinde kabul etmesi ile birlikte yeni bir sürecin başlangıcı olduğunu söylemektedir. Türkçe, başlangıçta az olmakla birlikte zamanla Arap ve Fars dillerinin derin etkisi altında kalmaya başlamış. Karahanlıların İslam dinini kabul etmelerinin ardından, başkent Kaşgar önemli bir kültür merkezi hâline geldiğini ifade eder.

Bu önemli kültür biçimiyle ilgili ilk yapıtlarda 11.yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig (Hükümdarlık etme), Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânu Lugâti't-Türk (Türlerin dilleri) Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır. Edip Ahmet Yükneki Atabetü'l Hakayık (Hakikatlerin Eşiği), Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'i ile Karahanlı Türkçesi doruğa ulaşmıştır(Akar,2015:142-158).

Eker'e (2017: 104-105) göre Orta Türkçe döneminden Karahanlıca ve Harezmce modern Türk yazı dillerine geçiş aşamasını oluşturur. Coğrafi olarak üçe bölünen Türkçe, bu dönemde, Kıpçakça (Kuzeybatı Türkçesi), Oğuzca (Güneybatı Türkçesi), Çağatayca (Doğu Türkçesi) gibi farklı adlarla gelişimini sürdürmüştür. Bu üç tarihî Türk lehçesi Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte resmî yazı dilleri hâline getirilmiştir.

Bu açıklamaların doğrultusunda bu dönemde Kırgız edebiyatını diğer Türk edebiyatlarından kopuk bir yazılı edebiyat olarak saymak doğru değildir. Kırgızların hayatını derinden sarsan 1917 Rus İhtilali'nden sonra yazılı Kırgız edebiyatı başlar. Özgen'e (2014: 91) göre bu dönemde "Sosyalizm idaresi tamamen egemen olduktan sonra bütün Sovyetler Birliği siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmenin yeni dönemine geçer; zenginler zalim, ezici sınıf olarak düşünüldüğünden ortadan kaldırılır. Fakir çiftçiler ise kolhozlarda birleştirilir. Bu devrin özelliği dönemin güncel sorunlarını göstermektir. Edebiyat ve hayat sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur.

Sovyet Dönemi'nde Kırgız edebiyatının genel olarak işlediği konular arasında Lenin'in ve Ekim Devrimi'nin övgüsü, sınıf mücadelesi, kadınların eşitliği, yapılan medeniyet devrimi, hükümetin uyguladığı kolhozlaştırma politikalarının övgüsü, zenginlere karşı duyulan düşmanca hisler, eski geleneklerin çağ dışılığı ve eski feodal hayatın eleştirisi ön plana çıkar (Ulutaş ve Soldan, 2014:626). Bu dönemde sanat insanları Sovyet Birliği'nin belirlediği kurallar dışına çıkamıyorlardı. Sovyet Birliği'nin bu baskıcı tutumu 1991 yılında Kırgızistan'ın

bağımsızlığına kavuşmasıyla son bulmuştur. Bu dönemde sanat insanları, özgür bir ortamın rahatlığıyla konu seçiminde serbest hareket etmişlerdir. Bu durum Kırgız edebiyatının gelişmesi için önemli bir etken olmuştur.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından sonra Botaliev tarafından kaleme alınan Süyüü Saparı adlı hikâye, Sovyet döneminde kaleme alınan hikayelerden biçem ve konu bakımından farklıdır. Çünkü Sardalbek'in eserini yazdığı dönemde tema açısından bir ideolojik baskı yoktu. Bu durum da yazarın kendi sanat anlayışını ortaya koyması için önemli bir faktördür.

Süyüü Saparı hikayesindeki bahar anlatımı ile Eski Türk eserlerindeki bahar anlatımı arasındaki benzerlikler

Modern Kırgız Türkçesi hikâyesi Süyüü Saparı	**Türkiye Türkçesine aktarımı**
Soğuş ayaktagandan kiyinki birinçi beykut caz ele. Cerdi capkan ak kar erip, kıştaktın çetindegi mayda dönsölör ala- bula sagızgandın türündöy bolup barıp, caşıl maysanga orono baştayt. Andan beri cılanday soylop kün nuruna kümüştöy. Cagılışıp cargırayt keletkan terekter derdeyip şamalga. Büçürlerörün carıp, canıdan kögörüp ırgalat "(Botaliev, 2005: 4).	Savaş bittikten sonraki ilk sakin bahardı. Yeri kaplayan beyaz kar eriyip köyün sınırındaki küçük tepeler alacak bulacak saksağan gibi olup yeşil örtüyle sarmaya başlıyor. Yılan gibi süzülüp akıp duran sular güneşin ışığında gümüş gibi çağlayıp parlıyordu. Büyük sazlıkta cırıldayan kurbağaların çenesi durmuyordu. Tomurcuklarını yarıp yeniden yeşillenmekte olan kavak ağaçları rüzgârda şişip kabarıp sallanıyor.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen bahar şiiri	**Türkiye Türkçesine Aktarımı**
"Keldi esin esneyü Kadka tükel osnayu Kirdi bodun kasnayu Kara bulıt kükreşür Ördi bulıt ıngraşu Aktı akın möngreşü Kaldı bodun tanglaşu Kükrer takı mangraşur Yaşın atıp yaşnadı Tuman turup tuşnadı Adgır kısır kişnedi	"Bahar) rüzgârı eserek geldi (Ama bu rüzgâr)kar tipisine benziyordu Halk soğuktan titreşerek (evlere) girdi (Gökyüzünde)kara bulutlar gürlüyor Bulutlar gürleyerek yükseldi Ve seller şarıldayarak aktı. Halk (bu ani sağanak karşısında) hayret içinde bulutlar gürlüyor (ve insanlar bağrışıyorlar Gök gürleyip şimşek çaktı;

Ögür alıp okraşur Kuydı bulıt yagmurın Kerip tutar ak torın Kırka Kodtı ol karın Akın akar engreşür Kar buz kamug erüşdi Taglar suwı akıştı Kökşin bulıt örüşdi Kayguk bolup ügrişür Kaklar kamug kölerdi Taglar başı ilerdi Ajun tını yılırdı Tü tü çeçek çergeşür Yağmur yagıp saçıldı Türlüg çeçek saçuldı Yinçü kapı açıldı Çından yapar yugruşur” Tümen çeçek tizildi Bükünden pl yazıldı Üküş yatıp özeldi Yirde kopa adrışur (Tekin,1989:98).	Bulutlar karşı karşıya gelip harekete geçtiler. Aygırlarla kısraklar kişnediler; her biri eşini (yanına)aldı, alçak sesle kişniyorlar Bulutlar yağmurlarını döktü; ak ağlarını(havaya)gerdiler Ve karlarını kırlara bıraktılar. (Dağlardan)uğuldayarak seller akıyor. Karlar ve buzlar hep eridi; Dağların suyu aktı. (Gökyüzünde) mavimtırak bulutlar belirdi; (Bunlar deniz üstündeki)kayaklar gibi sallanıp duruyor. (Baharın gelişiyle (dolu göl yatakları doldu. Dağ başları hayal meyal belirmeğe başladı. Dünyanın nefesi ısındı; Rengarenk çiçekler dizildiler. Yağmur yağdı (sular her tarafa)yayıldı Türlü türlü çiçekler açtı (Sanki)bir inci muhafazası açıldı; Sandal ve misk (kokuları) birbirine karıştı” (Tekin,1989:98).

Kırgızca hikayeden aldığımız metin Süüyü Saparı eserinin giriş kısmıdır. Botaliev, ilkbaharın gelmesini insanlığın en kanlı savaşı olan İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesine bağlar. Sovyetlerin bünyesinde bulunan Kırgızistan savaşa katılır. “Kırgızistan, İkinci Dünya Savaşı’na 360 bin Kırgız vatandaşını gönderir ve 80 binden fazla evladını bu savaşta kaybeder. Halk, beş sene kıtlık içinde yaşamıştır, bu süreçte açlıktan ölenler vardır” (Devrisheda,196:2016).

Halkın bu derece sefalet içinde yaşadığı, binlerce insanını yitirdiği İkinci Dünya Savaşı Kırgız halkının düşüncesine büyük etki eder. Sardalbek, bu kanlı savaşın bitmesiyle birlikte gelen bahar mevsiminin halkı nasıl coşturduğunu, tabiatın canlanmasıyla halkın yeniden tarım alanlarında faaliyetlerine devam ettiklerini tasvir eder. Sardalbek, kalıplaşmış benzetmeler dışında dilin imkânlarından ürettiği dağlarda yer yer eriyen karları saksağan kuşuna benzetmesiyle baharın gelişini okuyucunun zihninde canlandırarak ifade eder. Köyün sınırındaki küçük tepeleri aynı saksağanın sırtındaki siyah ve beyaz renkler gibi alaca bulaca, koyu açık şekilde örttüğünü ifade eder. Saksağanın sırtındaki hâkî renk ise güneşin tepelere vurduğu zaman göze çarpan yeşilliği ifade eder. Kışın tabiat kar ile örtündüğünden su kaynakları donar, bahar ayında güneşin belirginleşmesiyle donan su kaynakları çözülür. Yaşadığı sosyal ve doğal çevreyi gözlemleyerek değerlendiren Sardalbek, eriyen kar suyunun

dağın yamacından coşkun bir şekilde aktığını, güneşin akmakta olan suyu gümüş gibi parlatmasıyla donan tabiatın yeniden canlandığını ifade eder. Botaliev, çevresini gözlemleme yeteneğiyle sanatsal ifadeleri kullanarak dağ yamacından inen suyun dar ve kıvrımlı yerlerden akmasını yılanın süzülmesine benzetir. Botaliev, kavak ağacının kışın kuruyan dallarının baharın gelmesiyle tomurcuklarını çiçek açarak yeşil renge büründüğünü bu güzelliğiyle rüzgârda salındığını anlatır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen şiirde de muhteva bakımından baharın gelişi anlatılır. Baharın gelmesiyle kuru olan yerlerin su ile dolması ve rengârenk çiçeklerin tomurcuklarını açması baharın gelişinin müjdesidir.

Modern Kırgız hikâyesi Süüyü Saparı konu bakımından Dîvânu Lugâti't-Türk'teki manzumeyle benzer olsa da biçim olarak farklılık gösterir. Sardalbek, baharın gelişini kalıplaşmış benzetmelerin dışında kendine özgü sanatsal ifadelerle tasvir eder. Âdeta bir nakış ustası gibi doğadaki olayları işler.

Modern Kırgız hikâyesi Süyüü Saparı	**Türkiye Türkçesine aktarımı**
Bulut bolup, kündün altın kirpikleri serpildi. Alda kaydan ak buluttun aldınan karkıldagan kargılardın şanı cazdın canırganın bildirdi. Kayradan kıştagıma karadım bara-bara kündün nuru aalamga teriz tiyip, cer beti cadıray tüştü. Çer çımırap, kök cetilip kele cakta. Kök maysanda ottogan kozular anın şiresine ogo beter kızıgışıp cerden baş kötörböyt (Botaliev, 2005:4).	Bilinmeyen yerlerden gelen ak bulutun gaklayarak uçan turnaların sesleri baharın gelişini herkese ilan ediyordu. Köyüme yeniden baktım, yavaş güneşin ışığı, yoğun bir şekilde deyip yeryüzünün yüzü neşelendi. Yeşil çayırda otlayan kuzular onun lezzetine daha da varıp başlarını kaldırmadan otluyorlar.

Eski Türkçe Dönemi (Yaruk Yaz Faslı) bahar tasviri	**Türkiye Türkçesine aktarımı**
"Togardın ese keldi öŋdün yeli, ajun etgüke açtı uştmah yolı. Yağız yer yıpar toldı kâfûr kitip, bezenmek tiler dünyâ körkin itip. Kurımış yığaçlar tonandı yaşıl, bezendi yipün al sarığ kök kızıl. İrinçig kışıg sürdi yazkı esin, yaruk yaz yana kurdı devlet yasın. Ular kuş ünin tüzdi ünder işin, silig kız okır teg köŋül bermişin. Çeçeklikte sandvaç öter miŋ ünün, okır sûr-ı ibri tünün hem künün. Bu üdte ajun öz özine bakıp, küvenip sevinip ediŋe bakıp" (Arat, 1959: 16).	Şarktan bahar rüzgârı eserek geldi; dünyayı süslemek için cennet yolunu açtı. Kâfur gitti, kara toprak misk ile doldu; dünya kendisini süsleyerek bezenmek istiyor. Bahar rüzgârı eziyetli kışı sürüp götürdü; parlak yaz tekrar saadet yayını kurdu. Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi; tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi. Keklik, sesine bir ahenk vererek eşine sesleniyor; sanki güzel bir kız gönül verdiğini çağırıyor. Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor, sanki gece gündüz Mezamir okuyor" (Arat, 1947: 52-53).

Baharın gelmesinin ardından tabiatın renklere bürünmesi, doğadaki kuşların, kelebeklerin uçuşması, koyun ve kuzuların otlaması, melemesi, kuşların ötmesi gibi belirtiler kışın duran hayatın tekrar canlandığının belirtileridir. Baharın gelişinin belirtileri anlatılır. Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen manzumede ve Yaruk Yaz Faslı hikâyesinde görülür. Baharın gelişini anlatan bu konu Süyüü Saparı hikâyesinde de ele alınır. Bu hikâyede bahar mevsiminin gelmesiyle göç eden kuşların tekrar geldiğini betimleyen Botaliev, nerden geldiğini bilmediği bir turna kuşunun gaklamasını görkemli baharın gelişi olarak ifade eder. Anlatıcı, baharın gelmesinin ardından doğanın yeşil renk ile kuşatıldığını, yeşil otların üzerindeki kuzuların otlamasını ve otların lezzetinden başlarını kaldırmadığını belirtir. Yazar, bahar mevsimini aşama aşama okuyucunun zihninde canlandırır. Önce karın erimesiyle donan tabiatı canlandırır ve doğayı temizleyen yağmuru tasvir eder. Nisan yağmurunun ara ara yağdığını betimleyen anlatıcı yağan yağmurun arkasından güneşin altın kirpiklerinin doğayı parlattığını ifade eder.

Süyüü Saparı eserinin baharın gelişi bölümü tema olarak dönem eserleriyle benzer olsa da üslup olarak farklılık gösterir. Anlatıcı, kelimelerle bir cambaz gibi oynar. Baharın gelişini, tabiatta var olan canlı ve cansız varlıkları sembolleştirerek anlatır. Kutadgu Bilig Yaruk Yaz Faslı bölümünde baharın gelişini Yusuf Has Hacip, şarktan gelen rüzgârla betimler. Bu bahar rüzgârı, kışın doğadaki kuruyan ağaçları, donan su yerlerini, durmuş olan hayatı tekrar canlandırır. Kış mevsimini eziyet olarak tasvir eden Yusuf Has Hacip, bahar rüzgârının gelmesiyle bu eziyetin ortadan kalktığını tasvir eder. Baharın kış mevsimini yok ettikten sonra tekrar geri gelmesinin saadet getirdiğini söyler. Kuruyan ağaçların yeşillendiğini tabiatın mor, al, yeşil kızıl renklerle bezendiğini ilave eder.

Modern Kırgız hikâyesi Süyüü Saparı	**Türkiye Türkçesine aktarımı**
"Ortadandı kıştagının başında cer aydagan trakt ördun kök tütünü bur- bur etip baratat. Topraktardı eşilte oodarıp beş tiş sokolar tişterip carkıra tat. Andan beri Karay etegindeki arıktı tazalap cürgön adamdar ulan kıştakka kele catıştı. Tokoy caktan bir top taandar çuruldap uçup çıgıştı da, canı aydalıp catkan kara toluraktuu anızga cabıla konup, sokolordun artınan eerçip kurt terip cürüşet"(Botaliev, 2005:4).	Ortagandı köyünün başında yer süren traktörlerin mavi dumanı buram yükseliyor. Toprağı eşip içini dışına aktarıp beş dişli pulluk dişlerini parlatıyordu. Ondan sonra doğruca dağın eteğindeki su kanalını temizlemekte olan adamlar ardı ardına köye gelmeye koyuldular. Orman tarafından bir top kargalar cırıldayarak uçup çıktılar da yeni sürülmüş olan kara topraklı anıza konup, pullukların arkasına takılıp yerdeki kurtları, böcekleri toplayıp yürüdüler.

ETD (Kalyanamkara ve Papamkara)	**Türkiye Türkçesine aktarımı**
"Taşgaru ilinçüke atlanturdı erti. Balık taştın tarıgçüarıg körür erti: Kurug yirig suvayu, öl yirig tarıyu, kuş kuzgun sukar, yorıyur, sansız tümen özlüg ölürür. Tarıg tarıyu emeri tınlıgların, kuşçı, keyikçi balıkçı, avcı, torçı, tuzakçı bolup ayıg kılınç kılur tınlıgların ölürür.	"Dışarıda dolaşmak için ata binmişti. Şehrin dışında çiftçileri görüyordu: Kuru yeri sular, nemli yeri sürerlerken kuşlar ve kuzgunlar gagalayıp yürüyorlar, sayısız canlıyı öldürüyorlar.

Emeri tınlıglar çıkan eŋirer, yuŋ, eŋirer, kentir eŋirer;böz bertetip kars tokıyur. Takı yeme adruk uzlar kentü kentü uz işin işleyür; adruk adruk emgek emgenür” (Ercilasun, 2004: 252).	Tarla sürülürken kuşçular, geyikçiler, balıkçılar, avcılar, ağcılar tuzakçılar 2 kötü işler yapıyorlar, pek çok canlıyı öldürüyorlar. Birçok insanlar ise çıkrık çeviriyor, yün eğiriyor, bezleri sıkıştırıp yünlü kumaş dokuyorlar. Bunlardan başka birçok zanaatkar da kendi zanaatlarıyla ilgili işlerini işliyorlar, tülü türlü zahmetler ve eziyetler çekiyorlar” (Ercilasun, 2004: 253).

Botaliev, baharın gelişini tasvir ettikten sonra aşama aşama Ortagandı kasabasının tarım faaliyetlerini okuyucunun zihninde canlandırır. Baharın gelmesiyle su kanalları temizlenir, çünkü tarım alanı o kanallardan çekilecek su ile sulanacaktır. Daha sonra ekinin ekilmesi için yer hazırlanır, hazırlanılan yer sulanır sulandıktan sonra çiftçiler traktörle toprağı kazar ve kazılan toprak dinlendirilir. Toprak sürüldükten sonra pullukların arkasına takılan böcekler pulluklardan yere dökülür. Bu ortaya çıkan böcekleri kargalar gagalarıyla alır yürürler. Bu tarım faaliyetleri Kırgız hikâyesine yansıdığı gibi klasik dönem hikâyesine de yansır. Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesinde prens dışarıda dolaşmaya çıktığında çiftçilerin kuru tarım alanı suladıklarını görür, daha sonra nemli toprağı eşerken ortaya çıkan böcekleri kuşların ve kuzgunların gagalayarak yürüdüğünü görür. Eski Türkçe eserlerine yansıyan tarım faaliyeti modern Kırgız hikâyesi Süyüü Saparı hikâyesinde de görülür. Eski Türkçe eserlerinde tarım birçok hikâyenin muhtevasını oluşturur, çünkü Türk kültür tarihinde tarımın ilk gelişimi Uygurlar ile başlamaktadır. Uygurların yerleşik döneme geçtiklerinde toprağa bağlı olmaları ve tarımın geçim kaynakları olması nedeniyle birçok Uygur eserinin içeriğinde tarım yer almıştır (Yıldız Altın, 2018:37). Sardalbek’in Uygur Türkçesi Kalyanamkara ve Papamkara hikâyesinin muhtevasından esinlendiği söylenebilir.

SONUÇ

Kırgız yazılı edebiyatı döneminin ilk temelleri müşterek Orta Asya Türk edebiyatı içinde atılmıştır. Sovyetler Birliği döneminde yazılı Kırgız edebiyatının zemini oluşturulur. Yazılı Kırgız edebiyatının gelişimi esasen Sovyet Dönemi’yle başlar. Bu dönemde sanat, arka planda kalır. Esas amaç, yazarların sanat yapmasından ziyade Komünist partinin ideolojilerini halka benimsetmeleridir. Bu durumun Kırgızistan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığından sonra değiştiği gözlemlenmektedir. Bu değişmeyle birlikte yazarlar, rahat bir ortamda eserlerini kaleme alırlar. Sardalbek Botaliev tarafından yazılan Süyüü Saparı hikayesi bu dönemde değerlendirilir.

Modern Kırgız edebiyatı döneminde değerlendirilen Süyüü Saparı hikâyesinde geçen bahar konusu, Kutadgu Bilig’in Yaruk Yaz Faslı bölümünde, Uygur döneminin hikâyesi olan

Kalyanamkara ve Papamkara'da ve Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen şiirde işlenmiştir. Botaliev, Eski Türkçe döneminde yazılar eserlerinin muhtevasından etkilenir, fakat kalemi kuvvetli yazar, tabiatı kendi gözlemleriyle bir nakış ustası gibi hafızasında işleyerek özgün anlatımıyla konuyu farklı ve orijinal biçimde anlatımıyla konuyu farklı ve orijinal biçimde yorumlar.

Bu açıklamalar doğrultusunda, Sardalbek Botaliev'in Eski Türkçe eserlerinin muhtevasından etkilendiği fakat dil ve dil içi imkânlardan ürettiği özgün ifadelerle biçemde farklılaştığı görülür. Ayrıca Botaliev'in Süyüü Saparı hikâyesinde geçen baharın gelişini anlatan bölümde, kalıplaşmış benzetmeler dışında yeni benzetmelerle dili zenginleştirdiği görülür. Özellikle anlatıcının Saksağan kuşunun renklerini tepelerdeki karın erimesiyle ortaya çıkan manzaraya benzetmesi orijinal bir betimlemedir.

KAYNAKÇA

AKAR, A. (2014). *Türk Dili Tarihi.* İstanbul: Ötüken yay.

ARAT, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig 1 Metin.* Ankara: TDK yay.

ARAT, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig 2 Tercüme.* Ankara: TDK yay.

DEVRİSHEVA, K. (2016). *Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin Bazı Meseleleri.* Selçuk üniversitesi Türkiyat Araştırmaları dergisi, (39),s.187-198.

EKER, S. (2017). *Çağdaş Türk Dili.* Ankara: Türk Dili Grafiker yay.

ERCİLASUN, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi.* Ankara: Akçağ yay.

KAFESOĞLU, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü.* İstabul: Ötüken yay.

ÖZGEN, N. (2014). *Kırgız Edebiyat Tarihi.* Ankara: TDK yay.

ŞAHİN, E. (2007). Neden mi Karşılaştırmalı Edebiyat?Kıbatek XIII.Edebiyat Sempozyumu. Nobel Kitapevi s.107-111.

TEKİN, T. (1989). *XI. Yüzyıl Türk Şiiri –Divan-u Lügati't-Türk'teki Manzum Parçalar.* Ankara: TDK yay.

ULUTAŞ, İ. ve SOLDAN, U. (2007). Kırgız *Yazılı Edebiyat Geleneği Çerçevesinde Bağımsızlık Sonrası Kırgız Roman ve Hikâyesine Genel Bir Bakış. 5. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi,* Calabat -Kırgızistan,625-633.

ÜSTÜNER, A. (2014). Türkçenin Tarihi Gelişimi. Ankara: Bilge Kültür Sanat yay.

YILDIZ ALTIN, K.(2018).*Uygur Türklerinin İnanç ve Uygulamalarında Toprak.Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, (11) s.36-48.*

ORDU-MESUDİYE KÖYKENT PROJESİ: VATANDAŞIN GÖZÜYLE FAYDALARI VE SIKINTILARI

MEHMET C. MARIN

[1] Hakkâri Üniversitesi, İİBF Fakültesi, 0000-0002-2022-3952

ÖZET

Kırsal kalkınma anlamında Türkiye'de fikir olarak oldukça eskiye giden ve farklı ideolojileri temsil eden partilerce kırsal kalkınmanın farklı modelleri olarak sunulan, hayata geçirilen ya da geçirilemeyen Köykent projeleri konusundaki akademik çalışmalar az sayıda olmasa da bunlardan arasındaki ampirik çalışmaların sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. Bu çalışmayı diğer uygulamalı çalışmalardan ayırt eden yönü, ülkemizdeki köykent projelerinin fikir ve uygulama olarak en iyi temsilcisi sayılan Mesudiye Köykent projesi alanındaki dokuz köyde yaşayan hane halkı temsilcilerinin tümünü temsil etme kapasitesine sahip bir örneklemden toplanan verilere dayanmasıdır. Çalışmada proje kapsamında kırsal kalkınma amacıyla sağlanan fiziksel altyapı ve sosyal üstyapıların proje sınırları içindeki dokuz köyde oturan insanların nasıl değerlendirildiği incelenmektedir. Daha önceki benzer değerlendirmelerin alandaki tarımsal işletmeler ya da muhtar ve kamu yönetimini temsil eden kişilerle yapılan görüşmelere dayanmaları ve dolayısıyla sadece belirli kesimleri temsil edebilmeleri, projenin asıl hedef kitlesini meydana getiren tüm vatandaşların projeyi nasıl değerlendirdiklerine dair genel çıkarımlar yapmaya olanak vermemektedirler. Ayrıca bu çalışmada proje çerçevesinde sağlanan fiziksel altyapı yatırımları, vatandaşların bilgi ve becerilerini geliştirme amacı taşıyan programlar, damızlık ve diğer destekler ve son olarak yerel kaynakları harekete geçirme anlamındaki örgütleneme ve kooperatifleşme gibi sosyal üstyapıyı vatandaşın kendi bakış açısından değerlendirmektedir. Çalışmanın bulguları, genel olarak proje alanında yaşayan katılımcıların yol, su ve elektrik gibi bir dizi fiziksel altyapılarda iyileşmeler olduğuna ilişkin görüşe katıldıklarını göstermektedir. Buna karşılık, vatandaşların genel olarak proje sonrası kırsal kalkınmanın devam etmesi ya da sürdürülebilirliği açısından da önemli olan sosyal üstyapıya ilişkin ciddi bir iyileşme sağlanmadığına inandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesudiye Köykent Projesi, Kırsal Kalkınma, Altyapı

ORDU-MESUDIYE VILLAGETOWN PROJECT: CITIZENS PERCEPTIONS OF BENEFITS AND COSTS

MEHMET C. MARIN

Hakkâri University, Facutly of Economics and Administrative Sciences, 0000-0002-2022-3952

The academic studies on Villagetown (Köykent) project, a quite old idea of rural development in Turkey as presented by different models and by political parties with very different ideologies, are numerous, but those of empirical in their nature has remained quite limited. This study is different from the previous ones in that it is based on data collected from a sample of households capable of representing all households living in nine villages in the Mesudiye Villagetow project area. This rural development project is considered to be the best example of the village town projects so far in terms of both its ideas and practices. This study investigates how citizens perceive and assess the physical and social superstructures provided for rural development. While some previous studies have evaluated various aspects of farming in the project area based on interviews with farms owners or investigated individuals' perceptions of the general outcomes of the project based on interview with mukhtars and public officers within the public administration, they do not allow to make generalizations or inferences about how all citizens, who happens to constitute the main target audience of the project, perceive various outcomes of the project. Hence, this study evaluates citizens' perceptions of the physical infrastructure investments, programs aiming to improve the knowledge and skills, other types of supports as well as social superstructure such as organization and cooperatives in terms of mobilizing local resources. The findings show that, in general, participants living in the project area agree with the view that there are improvements in a number of physical infrastructures such as roads, water and electricity. On the other hand, it has been determined that citizens generally believe that no serious improvement has been made with regard to building of the social superstructure, which is also important for the sustainability of post-project rural development efforts.

Keywords: Mesudiye Villagetown, Rural Development, Infrastructure

1. GİRİŞ

Türkiye'de 2 eylül 2000 tarihinde başlatılan ve 2002 yılında esasında tam da tamamlanmadan yeni hükümet tarafından daha iki yıl geçmeden sonlandırılan Ordu-Mesudiye Köykent projesi daha önce kırsal kalkınma hedefiyle yaşama geçirilen ya da fikir düzeyinde kalmış ideal cumhuriyet köyü, örnek köy, entegre kırsal kalkınma, toplum kalkınması, Merkez köy gibi uygulama ve projelerin en rafine edilmiş modellerden biridir (Keleş, 2006; Geray, 1975; Marin, 2005; Kayıkçı, 2005; Çelik, 2005). Katılımcı ve demokratik niteliği özellikle vurgulanan bir proje olması itibarı ile de dönemin kırsal kalkınma yaklaşımlarının eğilimini yansıtır. Bu projenin başarılı olup olmadığını değerlendirirken, Sen (1999)' in yapabilirlikler yaklaşımına başvurabilir. Bu kapsamda yol, kanalizasyon ve su gibi fiziksel altyapı yatırımlarıyla yapılı bir mekân oluşturan Köykent proje alanı ve kalkınmanın sürekliliğe bakımından da önem arz eden sosyal ve ekonomik örgütlenme, demokratik ve katılımcı mekanizmaların proje köylerinde yaşayan bireylerce ne ölçüde olumlu ya da olumsuz değerlendirildiğinin incelenmesi bir yol olacaktır.

Marin (2005)' in de ilk defa dikkat çektiği gibi köykent projesi zımni olarak merkezi yerler kuramı ile uyumlu dengeli ve etkin bir kırsal yerleşimler mekânı geliştirme amacı ile kırsal büyüme kutupları oluşturma girişiminin ülkemizdeki en iyi örneği olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu örneği bir büyüme kutbu ve merkezi yerler kuramlarından ayırt edici niteliği 1980 ve 90'larda giderek kırsal kalkınma yaklaşımlarında daha çok vurgulanan katılımcılık ve demokratik süreçlerin de projeye dahil edildiği iddiasıdır. Ancak ülkemizdeki çoğu yeni politika açılımlarında olduğu gibi yüksek bir beklenti ile bizzat dönemin başbakanı Bülent Ecevit' in yoğu girişim ve siyasi desteği ile başlatılan ancak çoğu beklentinin boşa çıktığı bir proje olarak kaldı. Köykent ve tarım kent gibi benzeri fikir ya da modeller dönemin birçok siyasal partilerince de ileri sürülen geçmişleri 2000 yılından çok daha öncesine dayanmaktadır (Keleş, 2006). Benzer modeller İsrail, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Sosyalist Yugoslavya' da uygulandı.

Köykent ve benzeri kırsal kalkınma modellerine olan bu yoğun siyasal ilgi, dönemin hükümetinin hayata geçmesi için harcadığı çaba, projeye ilişkin gazete haberleri (Ekşi 2000) ve yapılan tartışmaların kamuoyunca bilinmesi ve özellikle projenin resmi belgelerinde tek tek ifade edilen çok sayıdaki amacı gerçekleştirme iddiası (Basa, 2000), Ordu-Mesudiye Köykent projesiyle ilgili yüksek beklentilerin oluşmasına yol açmıştır, Örneğin dönemin önemli gazetecilerinden Oktay Ekşi (2001) Hürriyet'teki köşe yazısında "Çetin Altan'ın

piyano çalan köylülerinin tohumu buraya atılmış" diyerek projeye ilişkin güçlü umutların ifade ediyordu. Projeye ilişkin resmî belge ve çalışmalarda Türkiye'deki dağınık kırsal yerleşim yapısına ussal bir düzenleme getirmeden, köylerden büyük kentlere olan kırsal göçün önlenmesine, kırsal alanlarda modern kamu hizmetleri ve kentsel olanakların sunulmasından kırsak kalkınmanın sağlanmasına, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerdeki gecekondu ve çarpık kentleşme gibi o zamana kadar birikmiş ve kronik hale gelmiş birçok kentleşme sorununun çözülmesini hedefliyordu (Bkz, Basa, 2000; Geray, 1975).

Bu kadar sayıda önemli ülke sorunlarını halletmesi beklenen köykent projesiyle ilgili ampirik çalışmaların sayısının oldukça sınırlı kalması şaşırtıcıdır. Mevcut çalışmaların önemli bir kısmı kavramsal ya da teorik tartışmalar biçimindedir. Buna karşılık Ordu-Mesudiye Köykent projesinin resmî belgelerinde ya da politikacı ve kamu yöneticilerinde iddia edilen hedefleri ne ölçüde gerçekleştirdiğine ilişkin uygulamalı çalışmaların sayısı ise bir elin parmaklarını bile geçmemektedir. Bu çalışmalar tarımsal işletmelerin ekonomik açıdan incelenmesi (Koç ve Gül, 2006: 46).; kuramsal açıdan köykent (Marın, 2005); kırsal alanın kalkınma modeli (Koç ve Gül, 2002); köykentin olumlu ve olumsuz yönleri (Erdönmez, 2005); coğrafi bir perspektiften planlama modeli (Başıbüyük, 2011); kırsal kalkınma için bir çözüm (Çolakoğlu, 2007); kırsal kalkınma ve kente göç arasındaki ilişki (Erdönmez ve Özden, 2009) gibi konulara odaklanmaktadırlar. Uygulamalı çalışmalardan Ordu-Mesudiye Köykent projesi sürecinde hane halkı temsilcilerinin katılımını etkileyen etkenleri belirlemeye yönelik Marın (2020) ve yine Marın (2009)' ın daha kapsamlı çalışması dışındakiler ya olasılığa proje alanında yaşayan tüm nüfusa dayalı örneklemlere dayanmadıkları için istatistiksel genellemeler yapmaya olanak vermemektedirler. Bu gerçekten şaşırtıcıdır. Çünkü demokratik ve katılımcı boyutu özellikle vurgulanan söz konusu projeye ilişkin oluşan beklentilerin ne ölçüde gerçekleştiğini ve bu kapsamda elektrik, içme suyu ve yol gibi fiziksel altyapılar ile proje sonrası kırsal kalkınmanın sürekliliği için gerekli olan kurum ve kooperatifleşme gibi örgütlenme ya da beşeri ve sosyal sermaye gibi genelde sosyal üstyapı olarak ifade edilebilen unsurların ne ölçüde geliştirilebildiğini ve son olarak hedeflenen katılım ve diğer demokratik mekanizmaların proje sürecinde alınan kararlarda ne ölçüde etkili olduğunu anlayabilmemiz, ancak farklı özellikleriyle tüm haneleri iyi temsil edebilen olasılığa dayalı bir örneklemden elde edilen veriler ve bunlardan genel çıkarımlar yapabilme temsil proje sonuçları ancak proje alanındaki dokuz köyde bulunan hanelerin tümünü temsil eden „ siyasal arenada ve gazete haberlerine bu ölçüde konu olmasına rağmen, kırsal kalkınmanın temel hedefi olan dokuz köydeki tüm hanelerin projeye ilişkin düşüncelerinin ne olduğu ya da

proje çıktıları (altyapı ve sosyal üstyapı) ve genel olarak projeye ilişkin değerlendirmelerinin ne olduğunun incelenmemiş olması gerekir.

Bu kapsamda elinizdeki bildirinin temel amacı, tam da bu sorulara bir yanıt sağlamaktır. Başka bir ifade ile bu çalışmada aşağıdaki soruların yanıtları aranmaktadır.

1) Köykent projesin fiziksel altyapı yatırımları ve proje sonrası kırsal kalkınmanın devamlılığı ya sürekliliği için önemli olan sosyal üstyapıya ilişkin proje kapsamında yaşayan dokuz köydeki vatandaşların görüşleri nelerdir?
2) Proje sürecinde ve projenin tamamlanmasından sonra, hangi sonuçları olumlu hangilerini olumsuz bulamaktadırlar?
3) Projenin planlanmasından uygulanmasına kadar geçen süreçte alanda yaşayan vatandaşların katılıma ilişkin algıları nedir?

Bu bildirinin geriye kalan kısmında, önce araştırmanın dayandığı teorik perspektif ve izleyen kısımda yöntemine ilişkin bilgiler verilmektedir. Daha sonrasında ise proje alanında toplanan veriler istatistiki analizlerinden elde edilen sonuçlar sunularak yorumlanmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kırsal kalkınmada amaç toplulukları meydana getiren üyelerin ve özellikle dezavantajlı konumda olan kesimlerin başta temel ihtiyaçlarını karşılamak olmak üzere genel yaşam koşullarını ve kalitesini iyileştirmektir. Bu elbette su ve yol gibi temel altyapı tesisatları ve hizmetlere ilişkin sorunlarının giderilmesinden, gelir getiren yeni iş olanaklarının yaratılmasına, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasından hayvansal ve tarımsal ürünlerin pazarlanması için fırsatların yaratılmasına bireylerin eğlenip dinlenebilecekleri alanları geliştirilmesinden kalkınmanın devam etmesi için yeni örgütlenme ve kurumların geliştirilmesine kadar birçok alanla ilgili olabilmektedir. Amartya Sen (1999) faydacılık felsefesine dayanan geleneksel iktisadi yaklaşımın refahı sahip olunan mal ve hizmetler ya da bunların tüketimiyle ölçmek yerine insan gerçekleştirilen işlevsellikler ya da yapabilirliklerle ölçülmesini önerir. Bunun gerekçesi son derece basittir. Bisiklet kullanması fiziksel engelliliği ya da içinde yaşadığı toplumun normlarınca sınırlandırılan bir kadın bisiklete sahip olması tek başına sürme işlevini gerçekleştirmesine imkân vermeyecektir. Bundan dolayı Sen (1999) bireysel gelişme ve kalkınmayı bireylerin herhangi bir nedenle değerli buldukları işlevsellikleri (yapma ve olmalar) tercih edebilecekleri toplam yapabilirlikler setinin sayıca ve kapsam olarak genişlemesiyle eşdeğer bulur. Bu anlamda bir

yerden başka bir yerel gitme ya da ulaşma işlevini kolaylaştıran yolların yapılması veya sağlıklı olma işlevini gerçekleştirme imkânı sunan bir sağlık ocağının varlığı, doğrudan bireyin yaşam kalitesine kaktı sağlayacaktır. Benzer bir şekilde değerli gördüğü işlevleri gerçekleştirmek isteyen kişilerin öncelikle toplumsal yaşama aktif bir şekilde katılması gerekir. Oysa toplumsal yaşamın farklı alanlarına katılımı teşvik eden ya da sınırlandıran başka bir ifade ile düzenleyen birçok ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal kurumlar bulunmaktadır. Örnekte olduğu gibi, bir bayanın bisiklet kullanmasını sınırlandıran toplumsal bir normun varlığı, değerli bulduğu bisiklet sürme işlevini engelleyebilir ve dolayısıyla yaşam kalitesini olumsuz etkiler. Bu nedenle Sen (1999)'in dönüştürme faktörleri olarak tanımladığı sosyal, ekonomik, siyasal ve coğrafi koşulların getirdiği sınırlandırmaların kaldırılmasının önemini ve doğal olarak bireysel özgürlükler alanın genişletilmesini kalkınma yaklaşımının merkezine yerleştirir

3. ÖRNEKLEME VE VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu çalışmanın verileri TÜBİTAK' ın da desteklediği bir başka araştırma kapsamında olasılığa dayalı bir örneklemden gelmektedir. Örneklem 2008 yılında Mesudiye Çavdar Köyü ve Yöresi Köykent Projesi alanını meydana getiren dokuz köyde yaşayan tüm hane halkı temsilcileri arasından olasılığa dayalı bir örnekleme sürecinde seçilen 149 hane temsilcinden oluşmaktadır. Veriler de bu seçilen 149 hane temsilcisiler ile 4-12 Haziran 2008 tarihleri arasında 7 gün boyunca yüz yüze görüşmelerde uygulanan bir anketle toplanmıştır. Alan araştırması sırasında ankette sorulmayan ancak proje ve köylerle ilgili önemli olduğu düşünülen bilgilerin kayıt edildiği bir gözlem defteri de tutulmuştur.

Görsel 1. Köykent Projesi Alanının Bir Kısmı

Ankette hane temsilcilerinin sosyal ve demografik özellikleri, ekonomik etkinlikleri, köylere sağlanan fiziksel ve sosyal hizmetlerden memnuniyet, kırsal yaşamdan memnuniyet ve proje etkinliklerine katılım gibi konuları kapsayan sorular yer almıştır. Bu kapsamda Köykent Projesi alanı içinde proje kapsamında yapılan fiziksel altyapı yatırımları ve kalkınma için gerekli sosyoekonomik bir üstyapı kurmaya yönelik örgütlenme, beşerî sermayeyi geliştirmeye yönelik programlar ve damızlık veya tohum yardımları gibi kamu destekleri ilgili sorulara yer verilmiştir. Yine köykent projesinin farklı sosyoekonomik kesimler için sağladığı düşünülen algılanan yarar ve sıkıntılara dair hane temsilcilerinin görüşlerini öğrenme amaçlı sorulara de yer verilmiştir. Anketin Katılım başlığı altında ise proje kapsamında gerçekleştirilen planlama ve proje faaliyetlerine ilişkin karar ve uygulanmalara vatandaşların ne ölçüde katıldıkları ve ortaya çıkan sonuçlarından ne ölçüde tatmin olduklarını öğrenmeye yönelik beşli Likert ölçekli sorular bulunmaktadır.

Araştırmada ilgilenilen pek çok nicel değişken bulunmakla birlikte, asıl amaç proje alanında yaşayan yurttaşların proje konusundaki düşüncelerinin öğrenilmesi olduğu için Orantılı Tabakalı Rassal Örneklem (OTRÖ-Proportional Stratified Random Sampling) kullanılması uygun bulunmuştur. Tabakalı Rassal Örneklemde nüfus grup veya alt tabakalara bölünür ve her tabakadan rassal (tesadüfî) olarak bir örneklem alınır (Fink, 1995: 1). Bu kararda her köyde yaşayan hane halklarını temsil etme amacı ve her birinin farklı sosyoekonomik nedeniyle bağımsız köyler olarak kurulmuş olmaları, 9 bağımsız tabakanın göz önüne alınarak rassal örnekleme yapılmasını gerektirmektedir[1]. OTRÖ'de her tabakanın örnekleme oranı (fraction)[2] aynıdır. Fakat tabaklardaki örnekleme giren katılımcı sayısı farklıdır. Örneklemin bu şekilde tabakalara göre alınması, standart hatayı düşürür, farklı özellikler taşıyan tabaka veya grupların temsil edilmesini sağlar ve analizlerin güvenirliliğini artırır (Henry, 1990: 99-101). Yine aritmetik ortalama ve standart sapma gibi istatistiklerin hesaplanmasında ve bulguların yorumundaki kolaylıklar, bu örneklemin avantajlarını meydana getirmektedir.

Örneklemeye girecek hane halkı sayısı aşağıda verilen eşitliğe göre hesaplanmıştır (Yamane 2001: 188):

[1] Bu seçim küme örnekleme yöntemini andırsa da, burada her köy sosyoekonomik ve mekânsal özellikleri yönünden homojen bir grubu oluşturmaktadır. Bu anlamda küme örnekleme yöntemindeki kaygılar ve nedenler önemli bulunmamaktadır.

[2] Örnekleme oranı (f=n/N), her tabakaya ait örneklem hacminin toplam örneklem hacmine bölünmesiyle elde edilen bir değerdir.

$$n = \frac{N\sum N_h P_h Q_h}{N^2 D^2 + \sum N_h P_h Q_h} \qquad D^2 = \left(\frac{d}{z}\right)^2 \qquad (1)$$

n= Örneğe girecek hane halkı sayısı,

N= Ana kütlede bulunan hane halkı sayısı,

N_h= Her bir tabakadaki hane halkı sayısı,

P_h = Her bir tabakadaki oranları,

Q_h=1-P $_h$ değerini,

D^2= Arzu edilen varyans,

d= Ana kütle ortalamasından izin verilen hata miktarı,

z= İzin verilen güvenlik sınırının t dağılım tablosundaki değeri.

Örneklem hacminin belirlenmesinde %5 hata payı (d) ile %95 güven sınırları (örneğin z=2) içerisinde çalışılmıştır. Bu formül yardımıyla elde edilen örnek büyüklükleri *Nh/N* formülüne göre oransal olarak tabakalara dağıtılmış ve her bir tabakadan anket yapılacak hane halkları reisleri (temsilcileri) tesadüfi sayılar tablosundan yararlanarak belirlenmiştir.

Çizelge 1 TÜİK' in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 2007 yılında Proje alanında 862 kişi yaşamaktaydı

Çizelge 1. Proje Kapsamındaki Köylerin Nüfusu, İl ve İlçe Merkezlerine Uzaklıkları

Köy	2007 yılı Adrese Dayalı Nüfus	2007 yılı tahmini hane halkı sayısı	Ordu'ya Uzaklık (km)	Mesudiye'ye Uzaklık (km)
Çavdar	126	24	133	18
Çardaklı	60	11	133	18
Dayılı	192	37	131	16
Esatlı	132	25	122	7
Göçbeyi	99	19	133	18
Ilışar	117	22	122	7
Kışlacık	54	10	129	14
Türkköyü	62	12	127	12
Yuvalı	20	4	136	31
TOPLAM	862	164	1166	141

Kaynak: 2007 yılı nüfus verileri TÜİK, toprak ve hayvan varlığı verileri de Mesudiye İlçe Tarım Müdürlüklerinden alınmıştır.

Bu verilerin Ordu iline ait ortalama hane halkı büyüklüğüne bölünmesiyle elde edilen hane halkı sayıları da yukarıdaki çizelgede verilmektedir. Buna göre yörede toplam 164 hane halkı bulunmaktadır. Projenin merkezi olarak değerlendirilen Çavdar köyü, Mesudiye ilçe merkezinden 18 km uzaklıkta bulunmaktadır. Proje merkezinin en uzağında bulunan Yuvalı ise 31 km mesafede yer almaktadır. Bu köyler, Ordu ili merkezinden ortalama 130 km kadar uzakta bulunmaktadır. Kış aylarındaki yoğun kar yağışları, bölgenin dağlık yapısı ve araştırmanın yürütüldüğü dönemde düzgün olmayan yolları nedeniyle, ulaşımı ciddi bir şekilde güçleştirilebiliyordu. Örneğin, Mesudiye'den 130 km kadar uzaklıkta bulunan Ordu merkeze gidebilmek için 3 saatlik bir yolculuk yapmak gerekiyordu, Ancak kış aylarında yoğun kar yağışları olduğu zamanlarda, köylerin ile çevredeki diğer yerleşimlerle olan ulaşım bağı da kesilebilmekteydi.

4. BULGULAR

Aşağıda önce betimleyici istatistikler sırasıyla ele alınmaktadır.

2.1. Betimleyici İstatistikler

Toplam 149 hane halkı temsilcisinin 25' i kadın (%16,8), geriye kalan %83,2' i de erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların ortalama yaşlarının 58,09 yıl olduğu ve ortalama 4,63 çocuğa sahip oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumu genel olarak düşüktü. Bu kapsamda %23,5'inin herhangi bir okula gitmedikleri belirlenirken, büyük çoğunluğunun (%69) sadece ilkokul mezunu oldukları tespit edilmiştir. Buna karşılık ortaokul veya liseyi bitiren katılımcıların %6,8 ve sadece1 kişinin üniversite mezunu olduğu görülmüştür.

Proje alanında yıl içinde ciddi demografik hareketlilik gözlemlenmekte, özellikle kış mevsiminde çok az sayıda hane halkı köylerde kalmaya devam etmektedir. Köykent proje alanında yaşayan nüfusun önemli bir bölümü, okulların ekim ayında açılmasıyla birlikte başta İstanbul ve Ankara olmak üzere büyük kentlere buralarda kurdukları esas yaşamlarına geri dönmektedirler. Alan çalışması sırasında katılımcıların verdikleri bilgilere göre, kışın çok az sayıda insanın köylerinde kaldığı belirlenmiştir (Çizelge 2).

1. Görsel 2. Dayılı Köyü

Çizelge 2. Köykent Köylerinde Bir Yıl Boyunca Geçirilen Sürenin Katılımcılara Göre Yüzde Dağılımları

	Katılımcının Köyü									
	Çavdar	Çardaklı	Dayılı	Esatlı	Göçbeyi	Ilışar	Kışlacık	Türkköyü	Yuvalı	Toplam
Hayır	73,3	33,3	44,4	12,5	37,5	33,3	0	50,0	50,0	56,8
Evet	26,7	66,7	55,6	87,5	62,5	66,7	100,0	50,0	50,0	43,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çizelge ve katılımcılarla yapılan görüşmelere göre, toplam hane halkı reislerinin sadece %43,2'si bütün yıl boyunca köylerinde kalmaya devam etmektir. Bu bulgu proje alanında yaşayan her 10 aileden 6'sının bulundukları köylerinde yılın sadece 3 ayını geçirdiklerini göstermektedir.

Çizelge 3 katılımcıların köy bazındaki ortalama aylık gelirleri, hayvan varlığı ve demografik özellikleriyle ilgili istatistikleri vermektedir. Proje kapsamında ortalama aylık gelir 760,94 TL'dir. 370 TL'lik aylık geliri ile Yuvalı en yoksul köy konumundadır.

Çizelge 3. Katılımcıların Oturdukları Köylere Göre Sosyoekonomik Özellikleri

Köy Adı	Çocuk sayısı	Aylık gelir (TL)	Yaş	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı	Kümes Hayvan Sayısı	Balarısı Kovan Sayısı
Çardaklı	3,89	617,14	52,6667	16,14	7,14	,43	2,71
Çavdar	4,52	837,55	59,8295	1,86	1,43	43,48	,88

Dayılı	5,56	685,00	56,6667	13,60	,00	,00	,00
Esatlı	4,50	787,50	59,7500	23,50	46,67	,00	,00
Göçbeyi	4,71	851,00	52,8750	4,00	,75	2,25	,50
Ilışar	5,33	616,67	55,4444	12,00	,00	3,78	2,22
Kışlacık	5,17	435,00	50,0000	9,33	,00	,00	,00
Türkköyü	3,67	507,50	61,7500	4,00	,00	1,00	,00
Yuvalı	5,25	370,00	56,7500	30,50	,00	,00	40,00
Toplam	4,63	760,94	58,0897	6,19	3,82	26,82	1,27

izlemektedir. Köykentte aile başına ortalama 6,19 büyükbaş hayvan düşerken, küçükbaş hayvan ve kümes hayvanlarında bu değerler sırasıyla 3,82 ve 26,82 idi. Az da olsa arıcılığın da yapıldığı köykent genelinde aile başına ortalama 1,27 kovan düşmekteydi. Çizelgeden ortalama gelir ve hayvan varlığının köyler arasında ciddi farklıklar gösterdiği görülmektedir. Örneğin Yuvalı büyükbaş hayvan ve arı kovanı bakımından diğer köylere kıyasla daha iyi durumda olmakla birlikte, aylık geliri en az olan köydür. Genel olarak köykent kapsamında yer alan köylerin yoksul ve geçinmekte sıkıntı çektikleri söylenmelidir.

2.2. Fiziksel Altyapıdaki İyileşmelere İlişkin Bulgular

Köykent projesiyle ilgili tartışmalarda projenin temel altyapıların iyileştirilmesine olan olumlu katkılarının yanı sıra, başta ekonomik yapının dönüştürülmesi ve kalkınma girişimlerini sürekliliğini sağlama amacındaki örgütlenme gibi sosyal üstyapının geliştirilmesine hemen hemen hiç katkı sağlayamadığı yönünde eleştiriler de yapılmaktadır. Bildirinin bu kısmında bunun ne ölçüde doğru olduğu incelenmektedir

Alan çalışması sürecinde katılımcılarla yapılan görüşmelerde, birtakım eleştiriler yapılsa da, genelde Köykent projesi kapsamında yapılan fiziksel altyapı yatırımları konusunda olumlu düşüncelerin olduğu gözlemlenmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların Fiziksel Yatırımlar Konusundaki Görüşleri

	Seçenekler					
Önermeler	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Fikrim Yok**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle Katılıyorum**	**Toplam**
Oturduğum ev ihtiyaçlarıma uygundur	17 11,50%	29 19,60%	19 12,80%	63 42,60%	20 13,50%	148 100,00%

Tuvalet ve kanalizasyon şebekemiz sağlıklıdır	25 16,80%	22 14,80%	13 8,70%	67 45,00%	22 14,80%	149 100,00%
Su kaynaklarına kolayca ulaşabiliyoruz	21 14,30%	35 23,80%	15 10,20%	61 41,50%	15 10,20%	147 100,00%
İçme suyumuz temiz ve sağlıklıdır	6 4,00%	14 9,40%	16 10,70%	79 53,00%	34 22,80%	149 100,00%
Bu köyden komsu koy ve şehirlere gitmek kolaydır	8 5,40%	12 8,20%	16 10,90%	74 50,30%	37 25,20%	147 100,00%
Çocuklarımız okula kolayca gidebiliyorlar	10 6,80%	9 6,20%	15 10,30%	89 61,00%	23 15,80%	146 100,00%
Okullarımızdaki eğitimin kalitesi iyidir	10 6,90%	17 11,70%	30 20,70%	79 54,50%	9 6,20%	145 100,00%

Anket kapsamında spesifik olarak temel fiziksel altyapı yatırımları ve hizmetleri ile ekonomik gelişme ve örgütlenmeye yönelik etkinliklerin değerlendirilmesi de yapılmaya önem verilmiştir. Çizelge 4 köylerde oturulan konut, tuvalet ve kanalizasyon, içme suyu, köy yolları ve eğitim konusundaki katılımcıların görüşlerini vermektedir. Sadece "Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum" görüşüşünde olan katılımcıların yüzdelerini topladığımızda, % 51,70 (su kaynaklarına kolayca ulaşabiliyoruz) ile % 75,80 (içme suyumuz temiz ve sağlıklıdır) arasında değiştiği görülebilir. Özetle katılımcılar konut, yol, su, kanalizasyon ve eğitim gibi temel fiziksel yatırımlar ve kamu hizmetlerini genelde olumlu değerlendirdikleri ifade edilebilir.

Çizelge 5 katılımcıların Köykent projesi kapsamında proje öncesi ve sonrasındaki fiziksel altyapı ve sosyoekonomik üstyapıları karşılaştırarak "Daha kötü oldu", "değişiklik olmadı" ve "daha iyi oldu" seçeneklerinden birisini seçmeleri istenmiştir. Bu kapsamda köy yollarındaki gelişmelerle ilgili verilen yanıtlara göre, katılımcıların %86'sından fazlası yolların daha iyi olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Bu soruyu yanıtlayanlardan sadece %10,1'i daha kötü olduğunu belirtmiştir. %92' yakın bir olumlu görüş "Komşu köy ve kasabalara erişim Köykent Projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?" için de bildirilmiştir.

Çizelge 5. Katılımcıların Köykent Projesi Öncesi ve Sonrası Temel Altyapı Hizmetlerinin Kıyaslamalarına İlişkin Görüşleri

Sorular	**Daha Kötü Oldu**	**Değişiklik Olmadı**	**Daha İyi Oldu**	**Toplam**
Koy yollarının durumu köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	5 3,40%	15 10,10%	128 86,50%	148 100,00%
Komsu koy ve kasabalara erişim köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	0 0,00%	12 8,10%	136 91,90%	148 100,00%
Telefon bağlantısı köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	3 2,00%	35 23,60%	110 74,30%	148 100,00%

Internet bağlantısı köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	4 2,70%	96 65,80%	46 31,50%	146 100,00%
Konutların temiz içme suyu ihtiyacı köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	1 0,70%	48 32,70%	98 66,70%	147 100,00%
Köyün kanalizasyon altyapısı köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	10 6,80%	47 31,80%	91 61,50%	148 100,00%
Elektrik altyapısı köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	3 2,00%	64 43,20%	81 54,70%	148 100,00%
Tarımsal sulama olanakları köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	7 4,80%	127 86,40%	13 8,80%	147 100,00%
İlk ve orta öğretim köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	5 3,40%	26 17,60%	117 79,10%	148 100,00%
Lise öğretimi köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	4 2,70%	137 92,60%	7 4,70%	148 100,00%
Sağlık hizmetleri köykent projesinin etkisiyle önceki döneme kıyasla nasıl değişti?	21 14,20%	91 61,50%	36 24,30%	148 100,00%

Not. Her sütundaki rakam, gözlenen frekansları yüzdelik olarak verilenler ise soruya verilen seçeneği seçen katılımcıların toplam cevaplayanlara yüzdesini göstermektedir.

Proje kapsamında kanalizasyon altyapısıyla ilgili yapılan yatırımlar konusunda da genelde olumlu bir düşünce belirtilmekle birlikte, "Daha iyi oldu" diyenlerin oranı %61,5'te kalmıştır. Diğer fiziksel altyapı ve hizmetlerden projenin etkisiyle "daha iyi olduğu" şeklindeki olumlu görüş bildirilenler telefon bağlantısı (%74.39), konutların temiz içme suyu (%66,70), köyün kanalizasyon altyapısı (%61,50), elektrik altyapısı (54,70) ve ilk ve ortaöğretim (79,10) oldukları belirlenmiştir. Bunlardan kanalizasyon hizmetleri için katılımcıların %32 kadarı herhangi bir değişiklik olmadığını düşünmektedir. Kanalizasyon altyapısına ilişkin bu yüksek düzeydeki olumsuz oran, bu konuda bazı sorunların yaşandığını göstermekte ve gerçekte görüşmeler sırasında bazı katılımcılarca da dile getirilmiştir. Nitekim Çavdar ve Dayılı' da oturan bazı vatandaşlar köylerindeki kanalizasyon altyapı yatırımlarının tam olarak gerçekleştirilmediği, yarım bırakıldığı ya da baştan savma bir şekilde yapıldığına ilişin iddialarda bulunmuş ve bunları bizzat araştırmacıya göstererek haklılıklarını kanıtlamaya çalışmışlardır. Dayılı ve Çavdar köylerindeki kanalizasyon şebekesinin yarım bırakılmış olduğu ve pissuları arıtmak amacıyla kurulan arıtma sistemlerinin tamamlanmamış olduğu yerinde tespit edilmiştir. Özellikle Dayılı köyünde evlerden bir noktaya kadar yer altında döşenen borularla taşınan sıvı atıkların bir işleme tabi tutulmadan doğrudan köyün yakınlarından geçen Melen çayına bırakıldığı gözlemlenmiştir. Dayılı sakinleri pissuların kokusunun özellikle yaz aylarında insanları rahatsız edecek düzeye ulaştığından şikâyetçi olmuşlardır. Bu soruna rağmen, katılımcılar Köykent projesinin yukarıda bahsi geçen fiziksel altyapı tesis ve hizmetler üzerindeki etkisine ilişkin kanaatlerinin genelde olumlu olduğu

görülebilmektedir. Diğer taraftan Çizelge 5 internet bağlantısı, tarımsal sulama, lise öğretimi ve sağlık hizmetlerine ilişkin katılımcı görüşlerinin olumsuz olduğunu da göstermektedir. Proje öncesi ile sonrasında bu altyapı ya da hizmetlerde herhangi bir değişiklik olmadığını düşünenlerin oranı internet için %96,65, tarımsal sulama için %86,40, lise öğretimi için %92,60 ve son olarak sağlık için %61,50'dir. Bu soruya yanıt veren 148 katılımcıdan sağlık hizmetlerinde bir iyileşme olduğu görüşüne katılanların oranı sadece %24,30'dur. Görüşmeler sırasında sağlık hizmetleri en fazla şikâyet edilen bir konu olarak dikkati çekmişti. Yüksek bir yaşlı nüfus oranına sahip proje alanında doğal olarak en çok ihtiyaç duyulan temel kamu hizmetlerinin başında sağlık gelmektedir. Proje alanındaki köylerin nüfusları özellikle yılın temmuz ayından ekim ayının başına kadarki dönemde ciddi bir artış göstermektedir. Bu okulların kapanması ile açılması arasındaki dönemi köyde geçirmek amacıyla gelen yaşlı nüfusta özellikle bir artışa neden olmaktadır. Doğal olarak ileri yaşlarda sıkça ortaya çıkan çeşitli hastalıklar, bu dönemdeki sağlık hizmetlerine olan talebi de artırmaktadır, Görüşmeler sırasında katılımcılar hastanenin personel ve donanım yetersizliğine dikkat çekmiş, doktorların Çavdar' da inşa edilen hastaneye gelmek istemediklerini ve hastanede bulunabilecek tek personel olan hemşirenin de en çok ihtiyaç duyulan yaz aylarında yıllık iznine çıkmasından şikâyetçi olmuşlardır.

2.3. Sosyoekonomik Üstyapıya İlişkin Bulgular

Bu araştırmada temel altyapı hizmetlerinin yanı sıra projenin önemli amaçlarından birisini meydana getiren ekonomik yapının kalkınmayı destekleyecek ölçüde dönüştürülmesine yönelik yapılan hizmetlerin ne ölçüde başarılı olduğunun katılımcıların düşüncelerinden yararlanarak değerlendirmektedir. Aşağıda da tartışılacağı üzere araştırmanın bulgularına göre, katılımcılar genelde projenin ekonomik ve sosyal yapının dönüşümü konusundaki girişimlerini başarısız bulmaktadırlar. Bu çerçevede katılımcılar genelde köykent projesini bitkisel ve hayvansal ürünlerin pazarlanması, kooperatifleşme, kredi olanakları, tarım ve tarım dışı işletmecilik bilgisi konularında başarısız olduğuna inanmaktadırlar. Çizelge 6'da katılımcılardan sosyoekonomik üstyapıda proje öncesi ile sonrası arasında bir farkın olmadığına dair görüşün toplam katılımcılara oranlarının bitkisel ve hayvansal ürün pazarlanması için %84,90, kooperatifleşme düzeyi için %82,30, yayım hizmetleri için %89,10, kredi olanakları için %73,50, sertifikalı damızlık için %77,20, sertifikalı tohumluk için %80,70, tarım ve tarım dışı işletmecilik bilgisi için %91,70, zararlı haşerelerle etkin mücadele için %84,10 ve son olarak tarım ve hayvancılık girdi temini için %86,30 gibi yüksek düzeyde seyrettiğini gösteriyor. Katılımcılar genel olarak bu üstyapı

hizmetlerine sonuç olarak Köykent projesi köylerinde yaşayan vatandaşlar arasında proje öncesi ile sonrası sosyal üstyapıda kayda değer olumlu bir değişikliğin bulunmadığı konusunda paylaşılan bir düşünce bulunmaktadır.

Çizelge 6. Sosyal Üstyapıya İlişkin Gelişmelerin Proje Öncesi ve Sonrasının Kıyaslanmasına Dair Görüşlerin Yanıtlara Göre Dağılımı

Sorular	Daha Kötü Oldu	Değişiklik Olmadı	Daha İyi Oldu	Toplam
Bitkisel ve hayvansal ürünlerin pazarlama imkânları köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	6 4,10%	124 84,90%	16 11,00%	146 100,00%
Kooperatifleşme düzeyi köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	21 14,30%	121 82,30%	5 3,40%	147 100,00%
Yayım hizmetleri köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	2 1,40%	131 89,10%	14 9,50%	147 100,00%
Kredi olanakları köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	2 1,40%	108 73,50%	37 25,20%	147 100,00%
Sertifikalı dam izlik temini köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	3 2,10%	112 77,20%	30 20,70%	145 100,00%
Sertifikalı tohumluk temini köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	2 1,40%	117 80,70%	26 17,90%	145 100,00%
Tarım ve tarım dişi işletmecilik bilgisi köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	3 2,10%	133 91,70%	9 6,20%	145 100,00%
Zararlı haşerelerle etkin mücadele köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	8 5,50%	122 84,10%	15 10,30%	145 100,00%
Tarım ve hayvancılık girdilerinin temini köykent projesinin etkisiyle önceki doneme kıyasla nasıl değişti?	2 1,40%	126 86,30%	18 12,30%	146 100,00%

Not. Her sütundaki rakam, gözlenen frekansları yüzdelik olarak verilenler ise soruya verilen seçeneği seçen katılımcıların toplam cevaplayanlara yüzdesini göstermektedir.

Açıkçası bu bulgular, Köykent projesinin iyi bir kırsal kalkınma modeli olabileceği fikrinin sorgulanması gerektiğini de akla getirmektedir. Diğer taraftan Marın (2006) Ordu-Mesudiye'deki köykent projesinin kırsal kalkınmayı sağlamada neden başarısız olabileceğine ilişkin teorik gerekçeler sunar. Yazara göre, Mesudiye kırsal alanı gerek nüfusun demografik özellikleri ve gerekse ekonomik yapısı ve coğrafi özellikleri nedeniyle kırsal kalkınma için elverişli bir bölge değildir. Projeye olan desteğin azalmasının rolü önemli başka bir etken olsa da teorik açıdan mevcut yaş yapısı, göç eğiliminin güçlü olması ve özellikle tarıma elverişli olmayan topografik özellikleri kırsal kalkınma olanağını sınırlandırmaktadır. Yer seçimi gerekçesi olarak gösterilen bölgenin demokratik ve katılımcı eğilim taşıması ise önemli

olmakla birlikte bu örnekte de görüldüğü gibi tek başına kırsal kalkınma için yeterli olmamaktadır. Ancak bu son unsur bile, aşağıda da gösterileceği gibi en azından köykent projesi kapsamında geçerli bir durumu arz etmediği görülecektir.

Çizelge 7. Köykent Proje Alanında Beşerî Sermayeyi Geliştirmeye Yönelik Programlara İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Total
Köyümüzde çiftçilik dışındaki yeni işlerin öğrenilmesi amacıyla eğitim verilmektedir	98 65,80%	38 25,50%	8 5,40%	2 1,30%	3 2,00%	149 100,00%
Tarım ve hayvancılıktaki yenilikler konusunda eğitim verilmektedir	89 60,10%	42 28,40%	9 6,10%	6 4,10%	2 1,40%	148 100,00%

Not. Her sütundaki rakam, gözlenen frekansları yüzdelik olarak verilenler ise soruya verilen seçeneği seçen katılımcıların toplam cevaplayanlara yüzdesini göstermektedir.

Yukarıdada Çizelge 7 Köykent proje alanındaki tarım dışı işler ile tarım ve hayvancılıktaki yenilikler konusunda eğitimin verilip verilmediğine ilişkin katılımcıların görüşlerinin "Kesinlikle Katılmıyorum ve Kesinlikle katılıyorum" arasında değişen beş yanıt arasındaki dağılımını veriyor. Katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum seçeneklerini seçen katılımcıların oranı sırasıyla %91,30 ve % 88,50 iken, olumlu görüş bildirenlerin oranları aynı sorular için sırasıyla %3,30 ve %5,50 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 8 Köykent projesinden sonra alanda ortaya çıkan gelişmelere dair katılımcıların görüşleri sunulmaktadır. Beşli Likert ölçekli ifadelere ne ölçüde katıldıklarını belirtmeleri talep edilen katılımcılar "Kesinlikle Katılmıyorum" ile "Kesinlikle Katılıyorum" arasında değişen beş görüşten birini seçebilmektedir. Çizelge 11 ifadelere "Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum" diyenlerin oranlarını toplayıp incelendiğimizde genel olarak hayvancılık ve tarım dışında yeni iş olanakları (%%4,7), tarım ve hayvancılığın gelişimi (%12,10), hane gelirinin artışı (%11,50), iş bulma amacıyla başka yere gitmenin azalışı (%12,30), köylere özgü sosyal doku ve doğal çevrenin korunması (%35,80), köy halkının memnun olması (%29.90), projenin sağladığı olanaklardan memnuniyet (%37,89) ve yaşam koşullarının iyileşmesi (%33,10) genelde düşük düzeyde kaldığı görülebilir. Bununla birlikte kendi köylerinin yaşam komşularının komşu köylerdekilere kıyasla daha iyi olduğu görüşüne katılanların %71,69 gibi oldukça yüksek bir düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 8. Köykentlerde Proje Sonrası Ortaya Çıkan Yeni İş Olanakları ve Yaşam Koşullarındaki Değişimlere İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Önermeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Köykent projesinden sonra hayvancılık ve tarım dışında yeni iş olanakları da ortaya çıktı	94 63,10%	44 29,50%	4 2,70%	4 2,70%	3 2,00%	149 100,00%
Köykent projesinden sonra köyümüzde tarım ve hayvancılık gelişti	69 46,30%	47 31,50%	15 10,10%	14 9,40%	4 2,70%	149 100,00%
Köykent projesinden sonra hanelerin gelirleri arttı	51 34,70%	67 45,60%	12 8,20%	14 9,50%	3 2,00%	147 100,00%
Köykent projesinden sonra başka şehirlere iş bulmak amacıyla gidenler azaldı	69 47,30%	50 34,20%	9 6,20%	13 8,90%	5 3,40%	146 100,00%
Köykent projesi insanların yaşam koşullarını genel olarak olumlu yönde etkiledi	16 10,80%	54 36,50%	29 19,60%	36 24,30%	13 8,80%	148 100,00%
Mesudiye'deki komşu köylere kıyasla köykentlerdeki yaşam koşulları daha iyidir	7 4,70%	18 12,20%	17 11,50%	86 58,10%	20 13,50%	148 100,00%
Köykent projesi köyümüz ve yöremize özgü sosyal doku ve doğal kaynakları olumlu etkiledi	12 8,10%	47 31,80%	36 24,30%	49 33,10%	4 2,70%	148 100,00%
Koy halkı genel olarak yasam koşullarından memnundur	14 9,50%	45 30,40%	30 20,30%	54 36,50%	5 3,40%	148 100,00%
Köykent projesinin sağladığı olanaklardan memnunum	24 16,20%	31 20,90%	37 25,00%	40 27,00%	16 10,80%	148 100,00%
Köykent gibi projelerle Türkiye'de kırsal gelişme sağlanabilir	14 9,50%	36 24,50%	39 26,50%	39 26,50%	19 12,90%	147 100,00%

Not. Her sütundaki rakam, gözlenen frekansları yüzdelik olarak verilenler ise soruya verilen seçeneği seçen katılımcıların toplam cevaplayanlara yüzdesini göstermektedir.

Çizelge 8'in son iki satırında sırasıyla *Köykent projesinin sağladığı olanaklardan memnunum* ve *Köykent gibi projelerle Türkiye'de kırsal gelişme sağlanabilir* görüşlerine ne ölçüde katıldıkları sorulmaktadır. İlk ifadeye 148 katılımcının %37,89'i ve ikinci ifadeye de % 39,40' ı kesinlikle katılıyorum ya da katılıyorum biçiminde görüş belirtmektedir. Köykentteki koşulların komşu köylerle kıyaslandığı ifadeye verilen olumlu yanıt verenlerin yüksek oranını bu iki maddelerin oldukça düşük olumlu oranlarıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Genel olarak katılımcılar belki de kendi köylerinde fiziksel altyapı ve hizmetlerindeki nispi gelişmeleri olumlu olarak değerlendirmekte ancak projenin köylerinde yarattığı olumlu katkıyı beklentilerinin çok altında kaldığını ve kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek için Mesudiye Köykent tipi ya da benzeri modellerin yeterli olabileceklerine inanmadıklarını göstermektedir.

Kuramsal olarak bireyin değerli gördüğü işlevleri yaşama geçirmesi, ancak toplumsal alanın farklı alanlarına aktif bir şekilde katılımı ile mümkün olabilir. Mesudiye' deki köylerin köykent projesi için seçilmesinin en önemli gerekçelerinden birisi yörenin demokratik ve katılımcı bir kültüre sahip olması gösterilmekte ve bazı ampirik çalışmalarda da proje uygulamaları boyunca katılımcı bir anlayışın benimsendiği iddia edilmektedir. Bu araştırmada gerçek anlamda bir katılımın sağlanıp sağlanmadığı Çizelge 9' da verilen ifadelere hane temsilcilerinin ne ölçüde katıldıkları ile belirlenmiştir. Katılıyorum ya da kesinlikle katılıyorum seçenekleri seçen katılımcıların oranları % 17 (*Köykent projesinin uygulamasında en az erkekler kadar köydeki kadınlarında görüşleri alındı)* ile %27,90 (*Köykentle ilgili çalışmalar yürütülürken, her kesimden insanın düşünce ve görüşlerine başvuruldu)* arasında değişmektedir. Bu oranların gerçek katılım düzeyi ile orantılı olduğunu varsayarak, çok düşük bir katılım olduğu açıktır. Özellikle toplumun proje alanındaki nüfusun yarısını meydana getiren kadınların katılım oranlarının yok denecek kadar az olduğuna dikkat eçkmek gerekiyor. Katılımı en iyi ölçtüğü iddia edebileceğimiz *Köykentle ilgili çalışma ve kararlarda genelde etkili olduğumu düşünüyorum*

Çizelge 9. Proje Faaliyet ve Kararlarına Katılıma İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Kesinlikle katılmıyorum	**Katılmıyorum**	**Fikrim yok**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle katılıyorum**	**Total**
Köykent projesinin hazırlanması ve planlanmasında görüşlerimize başvuruldu	45 30,40%	47 31,80%	17 11,50%	25 16,90%	14 9,50%	148 100,00%
Köykent projesiyle ilgili çalışmaların yürütülmesinde görüşlerimize başvuruldu	43 29,30%	53 36,10%	15 10,20%	26 17,70%	10 6,80%	147 100,00%
Köykentle ilgili çalışmalar yürütülürken, her kesimden insanın düşünce ve görüşlerine başvuruldu	39 26,50%	41 27,90%	26 17,70%	32 21,80%	9 6,10%	147 100,00%
Köykent projesinin uygulamasında en az erkekler kadar köydeki kadınlarında görüşleri alındı	66 44,90%	42 28,60%	14 9,50%	20 13,60%	5 3,40%	147 100,00%
Köykentle ilgili çalışma ve kararlarda genelde etkili olduğumu düşünüyorum	44 29,90%	44 29,90%	22 15,00%	29 19,70%	8 5,40%	147 100,00%
Halk genelde köykent projesinin sonuçlarından memnun kaldı	14 9,80%	38 26,60%	30 21,00%	45 31,50%	16 11,20%	143 100,00%
Proje kapsamında yapılan çalışmaların çoğunu tasvip ediyorum	19 13,10%	44 30,30%	28 19,30%	41 28,30%	13 9,00%	145 100,00%

Not. Her sütundaki rakam, gözlenen frekansları yüzdelik olarak verilenler ise soruya verilen seçeneği seçen katılımcıların toplam cevaplayanlara yüzdesini göstermektedir.

ifadesine verilen olumlu yanıtın %25,10 'lik oranına karşılık olumsuz yanıt oranının (Kesinlikle Katılmiyorum ve Katılmıyorum yanıtlarının toplamı) %60'a yakındır. Bu da her 10 hane temsilcisinden 6'sının katılım göstermediklerini ya da proje faaliyetleri ve ilgili kararlar üzerinde hiçbir etkilerinin olduğuna inanmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Özellikle kadınların ve farklı toplumsal kesimlerin az katılım gösterdiklerine dair görüşler, proje faaliyetleri ve bunlara ilişkin kararların sadece sınırlı ve belirli bir kesimin erişimine açık olduğunu ve projeye ilişkin resmi belge ve bazı çalışmalardaki katılımcılık ve demokratik nitelik vurgusunun retorikten ibaret olduğunu göstermektedir. Çizelge 12' nin son iki satırında proje çıktılarından memnuniyet ya da tatmini ölçmeye yöneliktir. Görülebileceği gibi halkın memnuniyetine ilişkin olumlu yanıt %42,20 iken bireysel tatmin düzeyi daha düşük %37,30'da kalmaktadır. Bu bulgular da proje çıktıları ile bireysel beklentiler arasında ciddi bir açıklık bulunduğunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Mesudiye-Köykent projesi alanı sınırları içinde yaşayan tüm hana halkı temsilcilerinden olasılığa dayalı bir örneklemi teşkil eden 149 kişi ile yüz yüze yapılan bu anket çalışmasının bulguları, açıkça elektrik, yol ve içme suyu gibi temel fiziksel altyapı yatırımları ve hizmetleriyle dokuz köydeki bireylerin yaşam koşullarını kolaylaştırarak iyileşmesine önemli katkılar yaptığını bireylerin kendi bakış açılarından öğreniyoruz. Eğitim, sağlık ve kanalizasyon hizmetlerinde ise kısmi bir iyileşmenin olduğu söylenebilir. Diğer taraftan kırsal kalkınma ve bunun sürekliliği için son derece önemli olan ekonomik ve sosyal üstyapının durumunda olumlu yönde herhangi ciddi bir değişiklik gerçekleşmemiş ve bu da tarım ve hayvancılık dışında yeni iş olanaklarının yaratılması, mevcut ekonomik yapının verimliliği, yenilikler, üretim ve pazarlama gibi alanlarda mevcut yapının devam ettiğini göstermektedir. Yine projenin ne beşerî ve sosyal sermaye ne de yeni kurum ve yönetimsel örgütlenmelerin gelişmesi anlamında ciddi bir katkısı olmadığı belirlenmiştir. Son olarak projeye ilişkin resmî belge ve bazı çalışmalarda iddia edilenin aksine proje faaliyetlerinin yürütülmesi ve bunlara ilişkin kararlarda başta kadınlar olmak üzere toplumun farklı kesimleri katılımın düşük düzeyde kalması ya da katılım için gerekli olanakların sağlanamaması nedeniyle etkili olamadıkları belirlenmiştir.

Mesudiye-Köykent projesi kırsal kalkınma retoriğine rağmen yapılı mekânın çehresini değiştirmekten öteye gidemeyen bir proje olarak hatırlanacaktır. Bunun temel nedeni Marin (2005)'ın teorik gerekçeleriyle açıkladığı ve genelde yer seçimi ile ilgili etkenlerin yanı sıra yeni hükümeti devralan AK Parti iktidarının projeyi çabucak sonlandırması ve siyasi destek

vermemesi (Ekşi, 2005), özellikle proje planlaması sürecinde kalkınma odaklı yeterli ekonomik ve toplumsal analizlerin yapılmamış olması ve proje hedeflerinin benimsenmesi için çaba gösterilmemiş olmasının rolü bulunuyor. Bu kalkınma için kurumsallaşma ve örgütlenmeye ilişkin çaba gösterilmesi anlamına geldiği gibi projenin tasarlanmasından başlayarak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve uygulamaların sona ermesine kadar olan her aşamadaki faaliyet ve kesimin özelliklerine uygun ve etkili katılım mekanizmalarının sağlanması ve aktif katılımını teşvik etmeyi gerektiriyordu. Mesudiye Köykent projesi örneğinde sosyoekonomik üstyapıya gereken önemin verilmemiş olması bu kırsal kalkınma modelinin tek ayaklı ve biçimsel olmaktan öteye gidememesine vesile olmuştur.

.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma TÜBİTAK 107K152 No' lu projenin sağladığı ana destekle tamamlanmıştır.

Yazar desteklerinden dolayı TÜBİTAK' a teşekkürü bir borç bilir.

KAYNAKÇA

[1] Başa, Ş., Ordu İli-Mesudiye İlçesi-Çavdar ve Yöresi Köyleri Köykent Projesi, Türk İdare Dergisi, *429*, 117-135, 2000.

[2] Başıbüyük, A., Mesudiye (Ordu) Köykent Projesi, Doğu Coğrafya Dergisi, 9, 11, 2011.

[3] Çelik, Z., Planlı Dönemde Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme, Planlama, 32, 2005.

[4] Çolakoğlu, E, Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy-Kent Projesi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 3, 6, 2007.

[5] Ekşi, O., Kurultay'dan Köy=Kent'e, Hürriyet, 03.11.2000, https://www.hurriyet.com.tr/oktay-eksi-kurultaydan-koy-kente-39179399 (Erişim tarihi: 24.05.2021)

[6] Ekşi, O., Bir Köykent Hikayesi..., Hürriyet, 01.07.2005, https://www.hurriyet.com.tr/bir-koykent-hik-yesi-331537 (Erişim tarihi. 24.05.2021)

[7] Ekşi, O. Piyano Çalan Köylülere Doğru..., Hürriyet, 06.01.2001 (24.05.2021).

[8] Geray, C., Türkiye'de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy Kent Yaklaşımı, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 30,1, 1975.

[9] Kayıkçı, S., Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar, Türk İdare Dergisi, 448, 2005.

[10] Keleş, R., *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Genişletilmiş 5. Baskı, Cem Yayınevi/ Ankara, 2006.

[11] Koç, B., ve Gül, A., Türkiye'de Kırsal Alan İçin Alternatif Kalkınma Önerisi Olarak Köykentler, ÇÜ ZF Dergisi, 17, 4, 2002.

[12] Marın, M. C.,Ordu Mesudiye Köykent Projesinde Katılım ve Bunun Bireysel Sosyoekonomik Özelliklerle İlişkisi: Kırsal Kalkınma için Çıkarımlar, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 2, 2020.

[13] Marın, M. C., *Ordu–Mesudiye Köykent Projesinin Katılım, Mekânsal Ve Sosyoekonomik Boyutlarıyla Bir Değerlendirmesi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam

Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, TÜBİTAK Projesi (107K152), Hakkari, 2009.

[14] Marin, M. C., A Retrospective View of The Turkish Rural Urban Development Policies and the Case of The Village Towns, Urban Policy and Research, 23, 4, 2005.

[15] Sen, A., *Commodities and Capabilities*. Oxford University Press/ Oxford, 1999.

KARADENİZ 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
SİNOP
5 - 6 HAZİRAN 2021